

TEREPEK ÉS ELMÉLETEK
A Lippai Balázs Roma Szakkollégium
válogatott romológiai tanulmánygyűjteménye

FIELDS AND THEORIES
Selected Essays from the Field of Romology
by Lippai Balázs Romani College

Studia Cingarorum 7.

Sorozatszerkesztő/Series Editor: BICZÓ Gábor

A sorozatban eddig megjelent/Published in the Series

BOCSI Veronika (szerkesztette/edited by):
Peremhelyzetben. Romológiai írások/In Marginal Position.
Writings from the Field Romology. Debrecen, 2015.

LÁCZAY Magdolna (szerkesztette):
Az esélyteremtés missziója. Tanulmányok a roma közösségi kultúra
hagyományairól és a tehetség gondozásáról. Debrecen, 2015.

PÁLFI Sándor (szerkesztette):
Roma gyermekek nevelése és segítése. Debrecen, 2015.

BICZÓ Gábor és BÁLINT Péter (szerkesztette/edited by):
Peremhelyzetben II. Romológiai írások/In Marginal Position II.
Writings from the Field of Romology. Debrecen, 2017.

TÓTH Norbert (szerkesztette/edited by):
Peremhelyzetben III. Romológiai írások /In Marginal Position II.
Writings from the Field of Romology. Debrecen, 2018.

BICZÓ Gábor (szerkesztette):
Így kutatunk mi. A Lippai Balázs Roma Szakkollégium
válogatott romológiai tanulmánygyűjteménye. Debrecen, 2019.

TEREPEK ÉS ELMÉLETEK
A Lippai Balázs Roma Szakkollégium
válogatott romológiai tanulmánygyűjteménye

FIELDS AND THEORIES
Selected Essays from the Field of Romology
by Lippai Balázs Romani College

Szerkesztette/Edited by BICZÓ Gábor

DEBRECEN, 2019

Kiadó/Published by
Didakt Kft., Debrecen

Szerkesztette/Edited by BICZÓ Gábor
Sorozatszerkesztő/Series Editor: BICZÓ Gábor

A kötet az EFOP-3.4.1-15-2015-00005 „Világlétra” projekt
a társadalmi kohéziót erősítő roma szakkollégiumi képzés,
tehetséggondozás, felzárkóztatás és alkalmazott kutatás fejlesztése
a DE GYFK Lippai Balázs Roma Szakkollégiumban projekt keretében jelenik meg

A kötet kereskedelmi forgalomba nem kerül.

Lektor/publisher's reader: BICZÓ Gábor
Idegennyelvi lektor/English language proofreader: TÓTH Norbert
Olvasószerkesztő/Copy editor: LOÓS Andrea

Tördelő szerkesztő/Layout editor: DALLOS Csaba

Borítófotó: DALLOS Csaba, Izsnyéte, 2014

ISBN 978-615-5212-72-7
ISSN 2416-0970

Nyomdai munkák/Printed by Kapitális Kft., Debrecen

Tartalom/Contents

Sorozati előszó.....	8
Előszó.....	9
LANGERNÉ VICTOR Katalin: Összefoglaló a Társadalmi Felzárkózásért Felelős Helyettes Államtitkárság felzárkózási stratégiához kötődő kutatási, nyomon követési és értékelési, hatásvizsgálati tevékenységéről.....	13
LOVAS KISS Antal: A Debreceni Egyetem romológia alapszakjának néhány meghatározó vonása a magyarországi romológia oktatás perspektívájából.....	25
BICZÓ Gábor: A Lippai Balázs Roma Szakkollégium alkalmazott társadalomtudományi kutatási programja, értékelése és a tevékenység elemzése.....	39
SZABÓ Henriett: A dokumentumfilmek és a társadalmi integráció – „Kik vagyunk... és miért?” 3. széria.....	47
BOCSI Veronika: Roma fiatalok szabadidős és magaskulturális mintázatai.....	65
RÁKÓ Erzsébet: Gyermekvédelmi jó gyakorlatok a roma gyerekek érdekében.....	83
NAGYGYÖRYNÉ KERTI Ibolya: A lovári nyelv társadalmi megítélése és beszélő közösségei.....	91
KOTICS József: A cigányok mint a szász kultúra továbbélítői? A szász kultúra és az evangélikus vallás szerepe egy erdélyi lokális cigány közösség identitásában.....	99
KOCSIS Péter Csaba: A zabolai roma társadalom néhány jellemzője.....	117
SOÓS Zsolt: Kisköre kortárs társadalmi folyamatai, lokális együttműködési modellek.....	131
TÓTH Norbert: A magyarországi szegregáció jelensége a kótaji oláh cigány közösség példáján.....	147
KÓSA Anita: Margójevyetiek a cigány származású fiatalok társadalmi integrációjához: a hodászi eset.....	159
Szerzők.....	169

... 5

Series preface	172
Preface.....	173
Katalin LANGERNÉ VICTOR: Summary of the Inclusion Strategy-related research, monitoring, evaluation and impact assessment activities of the Deputy State Secretariat for Social Inclusion	177
Antal LOVAS KISS: Some defining characteristics of the Romology Programme of the University of Debrecen from the perspective of Hungarian Romology education.....	189
Gábor BICZÓ: The applied social science research programme of the Balázs Lippai Roma College for Advanced Studies, evaluation, and analysis of the activity	203
Henriett SZABÓ: Documentaries and Social Integration – <i>Who Are We ... and Why?</i> , Season 3	211
Veronika BOCSI: High culture and leisure time patterns among Roma youth	229
Erzsébet RÁKÓ: Best Practices in Child Protection – Helping Roma Children.....	247
Ibolya NAGYGYÖRYNÉ KERTI: The Social Status of Romani Language and Romani-Speaking Communities	255
József KOTICS: Gypsies as the keepers of Saxon culture? The Role of Saxon Culture and Evangelical Religion in the Identity of a Local Transylvanian Gypsy Community	263
Péter Csaba KOCSIS: Some Characteristics of the Roma Population in Zabola.....	281
Zsolt SOÓS: Contemporary social processes, local cooperative models in Kisköre.....	295
Norbert TÓTH: The phenomenon of segregation in Hungary through the example of the Vlach Roma community.....	311
Anita KÓSA: Marginal notes for the social integration of young people of Gypsy origin: the Hodász case	323
Authors	333

TEREPEK ÉS ELMÉLETEK
A Lippai Balázs Roma Szakkollégium
válogatott romológiai tanulmánygyűjteménye

SOROZATI ELŐSZÓ

A Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Karán bő másfél évtizede folynak romológiai, a kisebbségi cigány közösségek kultúráját, társadalmi viszonyait és együttélési kapcsolatrendszerét elemző kutatások. Az intézményben létrehozott Lippai Balázs Roma Szakkollégium keretei között a témát tanulmányozó vizsgálatok újabb lendületet kaptak.

A *Studia Cingarorum* könyvsorozat célja, hogy a romológiai kutatások eredményeit a szélesebb közönség számára is hozzáférhetővé tegye, különös tekintettel a tapasztalatok gyakorlati társadalomtudományi alkalmazásának lehetőségére. A sorozatban megjelenő kötetek egyszerre kínálnak esélyt a szakemberek számára, hogy munkájukat bemutassák, és a tudományos, kutató és elemző tevékenység konkrét társadalmi jelentőségét az integráció, illetve a társadalmi felzárkózás összefüggésében értelmezzék.

A kötetek minden bizonnyal nem csak a Debreceni Egyetemen és a Karon folyó képzések (cigány/roma nemzetiségi óvodapedagógus, szociálpedagógus) szakirodalmi kínálatát bővítik, hanem más, többek között a határon túli magyar tannyelvű felsőoktatási intézmények társadalomtudományi szakjain is érdeklődésre tarthatnak számot. A részben kétnyelvű (magyar és angol) sorozat nem titkolt célja, hogy a magyarországi és a határon túli magyar többségi környezetben élő cigány/roma kisebbségi közösségek társadalmi integrációjának ügyét, valamint az ezzel kapcsolatos hazai kutatásokat, esettanulmányokat – lévén a téma az Európai Unió kiemelt társadalompolitikai célterülete – a nemzetközi közvélemény számára is láthatóvá tegye.

ELŐSZÓ

A *Studia Cingarorum* sorozat 7. kötete a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Karán (DEGyGyK) működő Lippai Balázs Roma Szakkollégium (LBRSZK) munkatársainak válogatott írásaiból került összeállításra. A szövegek előadásváltozatai egy 2018. november 9-én megrendezésre került szakmai konferencián hangzottak el. A konferencia az EFOP-3.4.1-15-2015-00005 „Világlétra” projekt a társadalmi kohéziót erősítő roma szakkollégiumi képzés, tehetséggondozás, felzárkóztatás és alkalmazott kutatás fejlesztése a DE GYFK Lippai Balázs Roma Szakkollégiumban projekt keretében került megvalósításra.

A tanulmánykötet interdiszciplináris szakmai anyaga híven visszaadja a szakkollégium körül az elmúlt évek során kialakult alkotógárda tudományos alapállását és a társadalmi integráció ügye melletti elkötelezettségét. Ennek lényege, hogy a mai magyar társadalom közeljövőjét meghatározó legfajsúlyosabb kérdés, a leszakadt, marginalizálódott, elszegényedett csoportok, és ezek között kitüntetett helyen a lokális roma közösségek felzárkóztatásának előmozdítása, ami csak módszeresen elvégzett alkalmazott társadalomtudományi vizsgálatok eredményeként lehetséges.

A kötet bevezető tanulmányát a magyarországi társadalmi felzárkózási folyamatokat szakpolitikai szinten koordináló szakember, Langerné Victor Katalin, társadalmi felzárkózásért felelős helyettes államtitkár jegyzi. A szakpolitikai szakmai közösség eredményeit bemutató és elemző szöveg fontos ismereteket oszt meg az elmúlt évek integrációs munkájával kapcsolatban. A társadalmi felzárkózás komplex rendszerét, stratégiáját és szemléletét tárgyaló tanulmányban az olvasó számos, szorosan a témához tartozó referenciaértékű vizsgálatot ismerhet meg.

A bevezető tanulmányt követően a kötet három tematikus részre tagolható. Az első blokk szövegei a hajdúböszörményi egyetemi karon, illetve az itt működő roma szakkollégiumban végzett romológiai kutatási tevékenységgel foglalkoznak. A tartalmi egység nyitótanulmánya a DEGyGyK romológiai képzési koncepciójának vázlatos bemutatására vállalkozik a tudásterület hazai történetének a tükrében. Lovas Kiss Antal a képzés sajátosságaként mutat rá tereporientált jellegére, amelynek középpontjában a kutatás áll. A kutatómunka pedagógiai-szakmai jelentősége nem merül ki a közvetlen ismeretszerzés során szerzett tudás hitelességében, de a romológus hallgatók szemszögéből legalább ugyanennyire fontos a tanulmányozott közösség életében a kutatási esemény eredményeként megvalósuló részvétel lehetősége. A blokk második tanulmánya a hajdúböszörményi diszciplináris értékű romológiai törekvésekben hangsúlyos elemként kidolgozott kutatótevékenység jelentőségét egy további fontos szempontból elemzi. Biczó Gábor szövege a szakkollégium keretében az elmúlt három évben elvégzett kutatómunka eredményeit összegzi. Az elkészült kiadványok rövid bemutatása mellett a tanulmány azt vizsgálja, hogy a módszeres alkalmazott társadalomtudományi szemléletű kutatótevékenység miként járul hozzá a hallgatóknak a saját közösségeik (életviláguk) iránti érzékenysége fejlesztéséhez. Az első szövegblokk zárásaként Szabó Henriett a szakkollégiumi kutatások egy további aspektusával és az ehhez kapcsolódó eredményekkel foglalkozik. A „Kik vagyunk ...és miért?” címmel elkészült, példaképszerű hallgatói életutakat bemutató dokumentumfilm-sorozat elemzése arra is alkalmat kínált, hogy a szerző a dokumentumfilm-műfaj integrációs gyakorlati értékének néhány

fontosabb összefüggését értelmezze. Megközelítésében az antropológiai szemléletű dokumentumfilm olyan részvételi, belső (émikus) pozícióból kidolgozott képi narratíva, ami a néző befogadói beállítódását hatékonyan támogatja azzal, hogy megkönnyíti a szereplők élethelyzetével való azonosulást.

A tanulmánykötet második nagyobb egysége ugyancsak három szöveget tartalmaz. Ezek mindegyike a kortárs hazai romológiai kutatások egy-egy fontos témáját járja körül. Bocsi Veronika a roma származású fiatalok szabadidős és magaskulturális mintázatait szociológiai eszközökkel tárja az olvasó elé. A tanulmány a téma teoretikus alapkérdéseit Bourdieu tőkeelméletéből vezeti le. A vizsgálati anyag empirikus hátterét a Magyar Ifjúság 2012-es vizsgálatának 8000 fős adatbázisa, illetve ennek roma és nem roma almintája képezte. A következő tanulmányban Rákó Erzsébet azt tanulmányozza, hogy a gyermekvédelemben az össznépeségen belüli arányaihoz képest felülreprezentált számban bekerülő roma származású gyermekek társadalmi integrációját milyen általános keretek között kezeli a rendszer. A szerző szövegében először a szakellátásba bekerülő roma származású gyermekekkel kapcsolatban a közelmúltban végzett kutatásokat tekinti át, majd a „jó gyakorlatok” néhány esetébe vezeti be az olvasókat. A blokk harmadik tanulmánya a lovári nyelv beszélő közösségeinek általános kérdéseivel, illetve az anyanyelvű közösségekben megfigyelhető nyelvi asszimilációs folyamat mechanizmusával foglalkozik. Nagygyöryné Kerti Ibolya a téma általános társadalomtörténeti és statisztikai kereteinek vázlatát követően a nyelvi asszimiláció okait értelmezi. A szerző nyelvoktatói tapasztalatai alapján mutat rá a nyelvtudás, a kulturális identitás és a társadalmi érvényesülés képessége közötti összefüggésekre.

A tanulmánykötet harmadik záró egysége öt terepkutatáshoz kapcsolódó esettanulmányt tartalmaz, amelyek mindegyike sajátos szempontból tárgyalja a választott roma lokális közösségek szociokulturális jellemvonásainak egy-egy összefüggését. Kotics József az erdélyi Vajola evangélikus cigány közösségének történeti antropológiai szemléletű elemzésére vállalkozik. Az egykor szászokkal együttélő lokális roma közösség sajátos kulturális asszimilációja azt eredményezte, hogy a faluban az őslakosok elvándorlását követően a cigány kulturális gyakorlat részeként éltek tovább a szász hagyományok és szokások. A szerző részletesen tárgyalja, hogy a vajolai cigányok önképének formálódásában a szász kulturális hatás miként lett domináns elemmé, majd napjainkban miként válik egyre kevésbé fontos tényezővé. A tanulmányblokk második írásában Kocsis Péter Csaba a háromszéki zabola etnikai együttélési viszonyait elemzi. A településen élő heterogén roma társadalom interetnikus kapcsolatrendszer a helyi magyar és román közösséggel bonyolult etnikai képlettel eredményez. A szerző tanulmányában kitüntetett összefüggésként tárgyalja a Zabolán működő köznevelési intézmények működését és ezek az oktatási-nevelési funkción keresztül megvalósuló integrációs szerepét. A két erdélyi tematikájú esettanulmányt követően Soós Zsolt írásában azt elemzi, hogy a Közép-Tiszavidéken található Kisköre társadalma miként viszonyul jelenének markáns szociokulturális változási folyamataihoz. A szerző, elsősorban interjútechnikára alapozott kutatásának eredményeit tárja az olvasó elé, és láthatóvá teszi, hogy az előregedés, a fiatalok elvándorlása, a roma népesség lélekszámának folyamatos növekedése, a foglalkoztatási nehézségek és a helyi népesség jelentős csoportjának aluliskolázottsága miként alapoz meg egy bonyolult együttélési közösséget. Ezt követően Tóth Norbert tanulmánya a nyírségi Kótaj település oláh cigány közösségével, illetve ennek szegregátumi környezetével foglalkozik. A szerző először a cigány szegregátumok társadalomtörténeti hátterét és a felszámolásukra irányult kísérleteket mutatja be vázlatos

áttekintésben. Az elemzés második szakaszában az olvasó a kótaji szegregátum sajátosságaival ismerkedhet meg, és átfogó értelmezést kap arról, hogy a szegregátumi környezetből történő kitörés esélyei miként korrelálnak a helyi családok a tanulással-képzéssel kapcsolatos attitűdjével. A tanulmányblokk és egyben a kötet záró tanulmánya Kósa Anita munkája. A szerző a Nyírség keleti peremén található Hodász község oláh cigány közösségében végzett integrációs munkájába enged bepillantást. Az olykor személyes hangvételű szöveg a mindennapok gyakorlatán keresztül láttatja az olvasóval, hogy a hátrányos helyzetű perifériális roma közösségek felzárkózásának ügye komplex és egész embert követelő elhivatottságot feltételez.

Reményeink szerint jelen tanulmánykötet hozzájárul ahhoz, hogy olvasója az utolsó sorok befejezését követően azonosulni tud a kiadvány minden szerzőjének alapállását meghatározó attitűddel: a hátrányos helyzetű és/vagy roma, lokális perifériális közösségek felzárkózása nem kizárólag a társadalomtudományokkal foglalkozó tudós közösség ügye, hanem az előttünk álló egyik legnagyobb volumenű osztársadalmi kihívás.

A szerkesztő

LANGERNÉ VICTOR KATALIN

Összefoglaló a Társadalmi Felzárkózásért Felelős Helyettes Államtitkárság felzárkózási stratégiához kötődő kutatási, nyomon követési és értékelési, hatásvizsgálati tevékenységéről

A szakpolitikai fejlesztés, különösen az olyan összetett és komplex kérdések esetében, mint a magyarországi roma társadalom integrációjának előmozdítása, okkal és megkerülhetetlenül támaszkodik a gyakorlati szemléletű társadalomtudományi vizsgálatok eredményeire. A szakpolitikai gyakorlati tervezés alapját és háttérét képező társadalomtudományi kutatómunka természetesen önmagában is szerteágazó, diszciplináris értelemben eltérő elméleti és módszertani megalapozottságú törekvéseket foglal magába. A Társadalmi Felzárkózásért Felelős Helyettes Államtitkárság a szakszerűen megalapozott felzárkózási stratégiához számos olyan kutatásra és hatásvizsgálatra támaszkodott, amelyek a cselekvési gyakorlatba átültetett intézkedések, programok, projektek szakmai hitelességét és várható társadalmi hasznosulását hatékonyan alapozták meg. Az alábbi összegzés a szakpolitika és a társadalomtudományi kutatások közötti tényösszefüggések rövid áttekintését kínálja.

A Kormány a 1430/2011. (XII. 13.) a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiáról, valamint végrehajtásának a 2012–2014. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről szóló kormányhatározattal 2011 decemberében fogadta el a felzárkózáspolitikát 2020-ig meghatározó Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiát, valamint annak első hároméves kormányzati intézkedési tervét. A Stratégia aktualizálására, frissítésére a második intézkedési terv előkészítéséhez kapcsolódóan 2014-ben került sor.¹

Az államtitkárság tevékenységeinek jelentős részét lefedő, valamennyi humán ágazatot érintő stratégia mindkét intézkedési terve kiemelt figyelmet fordít a társadalmi felzárkózás szempontjából releváns szociokulturális folyamatok, illetve a beavatkozások, programok nyomon követésére, értékelésére.

A TÁRSADALMI FOLYAMATOK NYOMON KÖVETÉSE

A Stratégiában foglalt célok teljesülése, a programok, intézkedések megvalósulásának monitorozása érdekében többszintű nyomon követési rendszert alakítottunk ki. Ennek egyik eleme a TÁRKI által 2012-ben összeállított indikátorrendszer volt, melynek adatokkal való feltöltésével a minisztérium a KSH-t bízta meg. Ezek az indikátorok a Stratégia tématerületeinek megfelelően a társadalmi változások nyomon követésére alkalmas makromutatókat jelentenek.

Az indikátorrendszer nyomán 2014-ben a TÁRKI elkészítette a stratégia kiinduló társadalmi környezeti értékelését. A monitoring adatbázis összeállítása során kifejezett cél volt, hogy az önmagában alkalmas legyen egy nyomonkövetési jelentés szinte teljes összeállítására. Ez az első jelentés ennek első tesztje volt. A TÁRKI tehát külön nem vagy csak

1 A második hároméves intézkedési tervet a Kormány a 1672/2015. (IX. 22.) határozattal fogadta el.

korlátozott mértékben egészítette ki az adatokat, azt elemezték, ami a rendszerben rendelkezésükre állt.

Az elkészült jelentés jellemzően a 2009 és 2012 közötti időszakra fókuszál, melyben a szegénység és a társadalmi kirekesztettség folyamatait foglalták össze. Összegző megállapításait elsősorban a kiemelt vagy lead indikátorokra alapozták, melyeknek az a funkciója, hogy összefoglalóan jellemezzék a magyar társadalomnak a vizsgált időszakban lezajlott folyamatait.

A szerzők a tanulmány eredményeinek összegzéséként megállapították, hogy a vizsgált időszakban az indikátorok egy romló társadalmi helyzetet mutattak. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy sajnos éppen a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia szempontjából legfontosabb népességcsoportra (a romákra) alig álltak rendelkezésre adatok. A nem kötelező, lakossági adatgyűjtések esetében a KSH által ez évtől rendszeresített, a nemzeti- etnikai hovatartozásra vonatkozó háttérváltozó adta lehetőségek még nem vagy csak nagyon korlátozottan tudtak elemzésre alkalmas adatként szolgálni ehhez a jelentéshez. A TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálatának 2012-es eredményeiből a társadalom szegmentálódásának felerősödésére, és ezzel összefüggésben a cigányság helyzetének romlására lehet következtetni, de az adatfelvételtől a roma népességre vonatkozó becslések statisztikai megbízhatósága viszonylag alacsony volt, jellemzően csak validálási funkciót tudott ellátni.²

A következő időszakban a minisztérium felkérésére a KSH elkezdte az indikátorrendszer revízióját. A felülvizsgálat alapul vette a 2014-ben megújított Stratégiát, továbbra is célul tűzte ki a célrendszerhez igazodást mind az átfogó, mind a specifikus célok szintjén mérhetővé téve a társadalmi folyamatokat, a szakpolitikák eredményeit.

2014-ben elkészült a megújult indikátorrendszer, melyet hamarosan az elérhető 2015-ös adatokkal is frissítettek, tehát rendelkezésükre állt egy 2010 és 2015 közötti időszakot felölelő statisztikai adatbázis, mely a Magyar Nemzeti Felzárkózási Stratégia (MNTFS) beavatkozási területein elért változásokat volt hivatott nyomon követni.

Folyamatos egyeztetések és adatfrissítések eredményeként 2017-ben kialakítottuk az indikátorrendszernek egy újabb verzióját, amely tartalmaz minden olyan TÁRKI által kidolgozott mutatót, amit a KSH elő tud állítani, valamint azokat is, amiket a revíziós folyamat során a KSH javasolt.

A Felzárkózási Stratégia intézkedési tervében megfogalmazott feladatoknak megfelelően 2013-ra a KSH valamennyi nagymintás lakossági adatfelvételébe (EU-SILC, Munkaerőfelvétel) beillesztette a roma identitásra vonatkozó kérdést. Ennek nyomán rendelkezésükre állnak az e felvételekből származó alapvető társadalompolitikai mutatók roma-nem roma bontásban is.

2018-ban a TÁRKI elkészítette a stratégia társadalmi környezetének félidei áttekintését, (*Társadalmi folyamatok Magyarországon a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia időszakának első felében – 2009–2017 – kézirat*) melyhez elsősorban a frissített, kiegészített indikátorrendszer adatait használta fel. A tanulmány számos általános megállapítást fogalmazott meg, amelyek a következőkben kerülnek részletezésre.

A szegénység és a társadalmi felzárkózás folyamatainak szempontjából, mindenekelőtt az anyagi életkörülmények területén, a 2009 és 2017 közötti időszak két szakaszra bomlik:

2 A tanulmány elérhető a http://old.tarki.hu/hu/news/2014/kitekint/20141024_ntfs_monitoring.pdf címen.

2012–2014-ig tartó romló és az azt követő javuló tendenciák jellemezte részdőszakokra. A legfrissebb indikátorok, a 2016–2017-es értékek már kedvezőbb képet mutatnak a kiinduló állapothoz. A két szakasz egyértelműen összefügg a 2008-as pénzügyi és gazdasági válság, majd az azt követő konszolidáció társadalmi folyamatokra gyakorolt hatásának alakulásával. Összességében tehát, a főbb indikátorok alakulása egy U-alakú trendet követ a 2009 és 2017 közötti időszakban: 2013–2014-ig romló, majd azt követően – időnként jelentősen – javuló tendenciákat látunk, elsősorban az anyagi életkörülmények területén. A felzárkóztatás kulcsfontosságú területén, az oktatásban, azonban javulás nem történt, sem a kompetencia-eredményekben, sem pedig az alacsony iskolázottságú szülők gyermekeinek felzárkóztatásában.

A roma népesség eltérő területi súlyának, „valós” területi eloszlásának becslésére készített vizsgálatot a 2011. évi népszámlálás adatainak felhasználásával a KSH Népeségtudományi Kutatóintézete (NKI) 2014-ben.

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) felkérésére készített jelentésükben a 2011. évi népszámlálás személyi szintű adatállományának használatával határozták meg a Magyarországon élő „roma kötődésű” népesség létszámát és területi elhelyezkedését. A roma (cigány) népesség létszámának meghatározása mindig is igen komoly kihívást jelentett a témával foglalkozó statisztikusok, szociológusok, politikusok stb. számára, nem csak Magyarországon, de az egész régióban.

Tanulmányukban a 2011. évi magyarországi népszámlálás személyi szintű adatállományára alapozva végeztek elemzést egy újonnan bevezetett statisztikai fogalom, a „roma kötődésű” népesség bevezetésével. A vizsgálat, noha módszerében több ponton kapcsolódik a hazai ún. „cigánykutatások” szakirodalmi és szakmai hagyományaihoz, elsősorban pragmatikus indíttatásból született: a felzárkózáspolitikák megalapozásához kíván az adatállományok által nyújtott lehetőségek határai között részletes területi bontásban rendelkezésre álló statisztikai információkat biztosítani. Másrészt megfogalmazva elemzésükben azt a kérdést vizsgálják, vajon lehet-e a népszámlálási adatállományon olyan finomelemzéseket végezni, amelyek segítségével jelentősen csökkenthető a mintegy 300–400 ezer fős „szakadék” a KSH népszámlálási adatközléseiben „cigány nemzetiséghez tartozóként” közölt és a környezete által romának minősített népesség között.

Az a kihívás, amelyet a Magyarországon élő romák létszámának meghatározása jelent, egyfelől egyszerűen és leegyszerűsítően felfogható módszertani jellegű problémának is. Hiszen a romák létszámának meghatározási problémái mögött meghúzódó elsődleges ok az, hogy a környezete által romának minősített személyek száma (vagyis a közvélekedés a romák létszámáról) lényegesen magasabb, és mindig is lényegesen magasabb volt, mint azon személyek száma, akik saját magukat – akármilyen körülmények között is – de romaként határozták meg. Tény, hogy a két érték közötti eltérés okai igen összetettek, a tudatos rejtőzködéstől a tudatos elrejtésen át, a romának minősített személyek esetén tömegesen eltérő ön és külső identifikációig; illetve az érintettek által a roma származásnak mint nem hagyományos nemzetiségi kategóriának való felfogásig terjednek. Ha azonban ennek az eltérésnek az okait megpróbáljuk külön-külön operacionalizálni, és statisztikai lépésekkel „megmérni”, ezen „módszertanászai” megközelítés szerint közelebb juthatunk a romák létszámára vonatkozó kérdés statisztikai értelemben korrekt megválaszolásához.

A fenti lépések eredményeképpen előállított „roma kötődésű” népesség létszáma országosan 553.882 fő volt, ez a magánháztartásokban élő népesség mintegy 5,7%-át jelentet-

te.³ Ez a népesség alapvetően, de nem kizárólag tehát olyan embereket jelent, akik olyan háztartásban élnek, amelyben van olyan személy, aki önmagát valamilyen szinten a roma nemzetiséghez tartozónak határozta meg a népszámlálás alkalmával. Ennyiben tehát az alkalmazott módszer alapvetően az identitásválasztás szabadságán alapul. A megközelítés két irányba lép tovább: egyfelől roma kötődésűnek nevez minden személyt, aki olyan lakóhelyi mikrokörnyezetben él, ahol a romák által lakott háztartások dominálnak; másfelől azon – szűk – alcsoportban, ahol úgy tűnik, hogy az identitásválasztás kifejezésének a szabadsága a népszámlálási adatgyűjtési folyamat során esetleg torzulhatott, imputálásra került sor.

A megyei szintet vizsgálva megállapítható, hogy roma kötődésű népesség a legnagyobb, kilencvenezer főt is meghaladó számban Borsod-Abaúj-Zemplén megyében él, ahol ez a sokaság a megye összlakosságának 13,6%-át teszi ki. Arányát tekintve csaknem ekkora a roma kötődésű népesség Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (13,5%, csaknem 74 ezer fő). Budapesten és Pest megyében együttesen szintén csaknem 77 ezer fős roma kötődésű közösség él, azonban a területi össznépességhez viszonyított arányuk igen alacsony. Tíz százalék feletti arányt figyelhetünk viszont meg Nógrád és Heves megyékben. A másik véglet Győr-Moson-Sopron megye (1,8% – 8 ezer fő alatt) és Vas megye (2,5% – 6 ezer fő) jelenti.⁴

A Stratégia monitorozásának, az ehhez kapcsolódó adatoknak, mutatóknak a nyilvánosságát alapvető feladatnak tekintjük. Ennek érdekében a már jelenleg is működő szociális ágazati információs rendszer alapjain kialakítottuk a társadalmi felzárkózási információs rendszert, mely – egyéb tervezés és döntéstámogatási funkciói mellett – szolgálja a Stratégia nyomon követését. E rendszerben, számos egyéb adat – mint például a helyi esélyegyenlőségi programok vagy a területi fejlesztések tervezését támogató adatbázis – mellett 2018-ban elérhetővé tettük a Stratégia indikátorrendszerét⁵, a roma népességbecsléssel történő meghatározásának kutatási iránya folytatásaként az NKI elvégzett egy megalapozó vizsgálatot, *A roma népesség halandósági viszonyai és várható élettartama* címmel. A kutatás egy a roma népesség számáról és várható létszámáról, demográfiai összetételéről szól előrebecslési munka előkészítéseként valósult meg.

A tanulmányban feldolgozott demográfiai adatok és módszerek, illetve az eredmények jelentősége – a szerzők szándékai szerint – túlmutathat a népességprognózis lehetőségein, és a politikai döntéshozók, szakpolitikusok, gyakorlati szakemberek segítségére lehet abban, hogy standard kritériumok szerint megalapozott és ellenőrizhető eljárások eredményeire támaszkodhassanak a munkájuk során. A szerzők a tanulmányban igyekeztek a legfrissebb térstatistikai módszerekkel körülhatárolni azokat a területeket, ahol az etnikai szegregáció rendkívül előrehaladott állapotban van, illetve e folyamat több esetben már befejezettek mondható. A társadalmi jelenségek térbeli sajátosságainak is köszönhetően az érintett területek nagyságának növekedésére lehet számítani már a közeljövőben.

A cigány népesség mortalitási mutatóinak megállapítását nehezítette, hogy az etnikai csoportnak sem a lélekszámáról, sem a halandóságáról nincsenek pontos információk.

3 A magyarországi cigány népesség számítása körüli bizonytalanságok, a nyilvánosságot kapott igen eltérő számok és az ezek háttérét képező eltérő módszertani gyakorlatok, valamint elméleti megközelítés bemutatása vagy elemzése nem célunk.

4 Forrás: *Becslések a roma kötődésű népesség számáról és területi elhelyezkedéséről a 2011. évi népszámlálás adatai alapján* – kézirat.

5 https://www.teir.hu/rqdist/main?rq_app=ntfs&rq_proc=init

Előbbi esetében a Központi Statisztikai Hivatal 2011-es népszámlálásának eredményeire, valamint a Népeségstudományi Kutatóintézet által becsült népességadatokra támaszkodtak a kutatók. A halandóság megállapításához a demográfiai gyakorlatot jellemző rövidített halandósági táblákat használták. Az eredményül kapott születéskor várható átlagos élettartam jól meghatározott és könnyen érthető mutató, összefoglalja az életkorcsoportok teljes spektrumának mortalitási mintázatát. A mutató kifejezi, hogy az újszülöttek milyen élettartamra számíthatnak az adott év/időszak mortalitása, az előttük született emberek életének hosszúsága alapján.

Az eredmények mindegyike egyértelműen azt igazolta, hogy a roma népesség életkilátásai szignifikánsan alacsonyabbak, mint a többségi társadalomé és az azzal lényegileg megegyező országos átlagé. A becslések eredményei konzisztensnek mondhatók a férfiaknál, a különbségek viszonylag mérsékeltek. A roma etnikai túlsúlyú településeken a nők várható élettartama azonban lényegesen alacsonyabb volt, mint a regionalizáció és az iskolai végzettségen alapuló becslésé. Elképzelhető, hogy ennek háttérében az áll, hogy a férfiak élettartam-különbsége sokkal erősebben visszavezethető a szocioökonómiai státus különbségeire, míg a roma nők additív hátrányait más okok is erősebben befolyásolhatják (életmód, diszkrimináció). A kutatók ökológiai adatok segítségével igyekeztek feltérképezni a hazai cigány népesség életkilátásait. Itt azonban az alkalmazott eljárás korlátaira is fel kell hívni a figyelmet. A térbeli módszerekkel kapott eredmények legfontosabb korlátja, hogy kizárólag az érintett településekre lehet becsléseket adni. Ahol a roma szegregáció folyamata lezárult, a települést szinte csak roma származásúak lakják. A kontextus nagyon erősen számít. Azokon a területeken, ahol a roma populáció számára nyitottabbak a felzárkózás esélyei, ahol elérhető/látható/alkalmazható a zártabb közösségüktől eltérő normák, a demográfiai viselkedésük is eltérő.

Azokon a településeken, ahol a romák már többséget alkotnak, nem lehet általánosító kijelentéseket tenni a roma populációra, hiszen nem lehet eldönteni, hogy a romák, a nem romák vagy mindkét csoport kedvezőtlen életkilátásai állnak-e az alacsonyabb élettartam mögött.

Joggal vetődhet fel a kérdés, hogy az említett korlátok ellenére miért van szükség az ökológiai adatok elemzésére. Mindenekelőtt azért, mert a település szintű roma szegregátumok lehatárolása segíthet a döntéshozóknak az érintett területek kiterjedtségének pontos meghatározásában. Másodsorban azért, mert a területi adatok alapján számolt halandósági táblák létező adatokon alapulnak, és mint standardok felhasználhatók más táblák konstruálásához.

Az iskolai végzettség, a népesség összetétele alapján meghatározott halandósági táblák eredményei konzisztensek voltak a korábbi tapasztalatokkal. Mivel az iskolai végzettség a kelet-közép-európai régióban az életkilátások legerősebb és legmegbízhatóbb prediktora, a segítségével számolt halandósági táblák is megbízhatónak tekinthetők, amennyiben a roma népesség iskolai végzettség szerinti megoszlása és a roma népességnek a teljes népességen belüli száma is elfogadható. Az elemzésben a KSH és az NKI becsléseit használták fel, ami egyrészt lehetővé tette korábbi munka „validálását”, másrészt megmutatta a két népesség minor eltéréseinek az élettartamra gyakorolt hatását. Az iskolai végzettség esetében az NKI kedvezőbb népesség-összetétele tükröződött a cigány népesség magasabb várható élettartamában is.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a roma társadalom várható élettartama az országos átlagnál lényegesen alacsonyabb, a férfiaknál legalább 5,5 a nőknél valamivel több mint 5 évvel. A különbség nagyságát érzékeltethetjük azzal, hogy a roma népesség halandósága nagyjából a kilencvenes évek mortalitási krízisének az állapotát tükrözi, ami elsősorban a középkorú népesség kiugróan magas mortalitásában ölt testet. A roma többségű településeken élők egészségi állapota drámai mértékben marad el az országos átlagtól. Ennek ellenére a területi adatokból származó becslések nem alkalmasak a cigány népesség életkilátásainak az összefoglalására.

A becsült különbségek lényegesen alacsonyabbak annál, mint ami a közvélekedésben elterjedt. A becsléseink konzisztensek azzal, amit Habclicsek László publikációiból ismerhetünk.⁶ Az elvégzett becslés alapján nagy valószínűséggel állítható, hogy a magyar népesség alacsony életkilátásai nem magyarázhatók a roma népességnek az országos átlagot meghaladó magas halandóságával.

2017-ben a KSH-val és a Lechner Tudásközponttal, valamint az érintett tárcákkal (Belügyminisztérium, Nemzetgazdasági Minisztérium, Miniszterelnökség) való együttműködés nyomán elkészült Magyarország Szegregátum Térképe, illetve az ehhez tartozó adatbázis.⁷

2017 elején a Magyar Addiktológiai Társaság (a továbbiakban: MAT) azzal a kéréssel keverte meg az Emberi Erőforrások Minisztériumát, hogy támogassa egy pilotkutatás elvégzését, egy feltáró jellegű alapkutatást a magyarországi, vidéki szegregátumokban élők új pszichoaktív szerek (a továbbiakban: ÚPSZ) használatával kapcsolatosan.

A kutatási projekt előkészítése 2017 májusában indult meg. Az előkészítő szakaszban kidolgozták a kutatásban használandó mérőeszközöket, kiválasztották a résztvevő régiókat, a koordinátorokat és az adatfelvételben résztvevőket, akikkel megismertették a kutatási és a mintavételi módszereket, majd egy-két próbakérdést követően véglegesítették a mérőeszközöket.

Az adatfelvételre 2017. június 1. és 2017. szeptember 30. között került sor. A nyári szabadságolások és egyéb nehézségek miatt a kutatás előzetesen kialakított időkeretét túllépve, szeptember végére készültek el az adatok felvételével. Ennek során a dél-magyarországi és az észak-magyarországi régiókban 75–75 db kérdőívet, valamint 25–25 db félig strukturált interjút készítettek 18 év feletti, jelenlegi ÚPSZ használókkal. Észak-Magyarországról hat, Dél-Dunántúlról három járás szegregátumi településén történt adatfelvétel.

A kutatás során kvantitatív jellegű adatoknál a következő dimenziókra helyezték a hangsúlyt: a vizsgálati minta demográfiai összetétele, legális és illegális szerfogyasztásának gyakorisága, mintázata, az ÚPSZ használat észlelt kockázatai és következményei, a szerekhez történő hozzáférés és a beszerzés körülményei, az ellátórendszerhez való hozzáférés, valamint a szerhasználattal kapcsolatos attitűdök. A kvalitatív adatok feldolgozásánál helyezték a nagyobb hangsúlyt a szerfogyasztás körülményeinek és okainak mélyebb feltárására.

6 HABCICSEK László: *A roma népesség iskolázottságának területi alakulása: tények és becslések*. In: *Kisebbségkutatás*. 2007b. 16. évf. 4. sz.; HABCICSEK László: *Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére*. In: *Demográfia*, 2007a. 50. évf. 1. sz. 7–54.

7 A térinformatikai felülettel is lekérdezhető adatbázis, a TEIR rendszer infrastruktúrájában belül érhető el zárt, belső körben használatos rendszerként.

A kutatás legfontosabb megállapítása, hogy az érintett régiók szegregátumaiban marokansan, de eltérő módon vannak jelen nemcsak az ÚPSZ-ek, hanem más hagyományos kábítószerek és legális szerek is. A mélyszegénységben élők addiktológiai problémái a hagyományos módszerek segítségével csak részben oldhatók meg, a nagyobb ívű célok csak komplex beavatkozásokkal, a teljes szegregátumbeli élet megváltoztatását kitzűző beavatkozásokról várhatók: ezek elsősorban a társadalompolitika és a teleprehabilitáció.

A pilotkutatás eredményei négy különböző kiadványban jelentek meg: Zárótanulmány, Szakpolitikai ajánlás, Módszertani kézikönyv, valamint a terepen dolgozók munkáját segitzű Brosúra.

PROGRAM MONITORING

A társadalmi hatások monitorozása mellett – azzal szoros összefűggsben – alapvetően fontos feladatként kezeljük az intézkedési tervben foglalt konkrét programok, intézkedések nyomon követését is: az első intézkedési tervidőszakban kiépítettük a Stratégia program-monitoring rendszerét (a KPMG-vel, majd a HÉTFA kutatóintézettel együttműködésben), valamint az ezt működtető adminisztrációs rendszert. A Társadalmi Felzárkózási és Cigányügyi Tárcaközi Bizottságon (TFCTB) belül tárcaközi Monitoring munkacsoportot hoztunk létre. Rendszeres tárcaközi beszámolási rendszert dolgoztunk ki.⁸

A HÉTFA kutatóintézet 2017-ben megrendelésűnkre készítette el az MNTFS félidei program monitoring értékelését. A tanulmány a stratégia harmadik intézkedési tervének előkészítését is szolgálta.⁹

Itt említendű a Világbankkal való együttműködésűnk a fejlesztések területi folyamatainak támogatására és nyomon követésére, illetve ehhez kapcsolódóan a KSH és a Világbank együttműködésében bonyolított szegénység-térkép projekt.

Magyarország Kormánya és a Világbank 2012. november végén együttműködési megállapodást írt alá, melynek révén a Világbank szakértői szakmai segítséget nyújtanak hazánkna a Széll Kálmán Tervben meghatározott célok elérése érdekében. A keretmegállapodásban önálló témaként szerepelt, hogy a Világbank segítséget nyújt Magyarországnak a befogadó növekedést szolgáló stratégiáit – így az NTFS-t – illetően.

A megállapodás nyomán kötött szerződésűnk keretében a Világbank 2015-ben kialakított egy térinformatikailag támogatott társadalmi felzárkózási területi adatbázis rendszert, mely átfogó képet nyújt az NTFS beavatkozási színtereit illetű társadalmi problémák területi megoszlásáról, illetve ezzel összefűggsben a felzárkózási célű fejlesztési beavatkozásokról. Az alkalmazás egy informatikai felületen teszi lehetővé a területileg jellemző társadalmi problémák indikátorainak és a kezelésűkre indított fejlesztések, működtetett intézmények eredményeinek az áttekintését. Azaz egy térképen látjuk a problémákat és a kezelésűkre szánt beavatkozások eredményeit. (Az alkalmazást a Lechner Tudásközpontban kiépített Szociális Ágazati Információs Rendszerben tettű elérhetővé.)

Ugyancsak e Világbankkal kötött szerződés alapján készűlt el a hátrányos helyzetű csoportok társadalmi befogadásának jó gyakorlatait bemutató tanulmány. A tanulmány egy-

8 A Stratégia végrehajtásáról a Kormánynak szóló éves beszámoló a www.romagov.hu oldalon érhető el.

9 Az elkészűlt tanulmány belső dokumentumként elérhető.

ben a helyi programok HEP megvalósításának kritikus felülvizsgálata annak érdekében, hogy jelezze a HEP-ek továbbfejlesztésének lehetőségeit, különös tekintettel azok tervezésére, megvalósítására és nyomon követésére, értékelésére. Az anyag különös figyelmet fordít arra, hogy több és célzott támogatásra van szükség – különösen a korlátozott intézményi kapacitással rendelkező önkormányzatok esetében – az olyan komplex beavatkozások meghatározásának, kidolgozásának, finanszírozásának és megvalósításának elősegítése érdekében, melyek a helyi közösségek társadalmi kirekesztéssel kapcsolatos legsürgetőbb kihívásait kezelik.

A különböző kormányzati és civil szereplőkkel tartott egyeztetések során nyilvánvalóvá vált, hogy az elméleti tervezési tanácsok felől a gyakorlati megvalósítás segítése felé kell elmozdulni, azaz a HEP-eket helyi szinten végrehajthatóvá kell tenni. Ennek érdekében fel kell tárni a komplex társadalmi kirekesztési helyzetek kezelésével kapcsolatos problémákat; kezelni kell az átfogó beavatkozásokat finanszírozni hivatott helyi erőforrások hiányát és a külső erőforrásokhoz való hozzáféréssel kapcsolatos nehézségeket; a HEP egyes célcsoportjainak fejlesztéseivel kapcsolatos helyi feszültségeket, valamint a helyi közösségek bevonásával és mobilizálásával kapcsolatos nehézségeket. A helyi szereplők fő elvárása ugyanakkor az volt, hogy a lokális szintér kezeléséhez kapjanak gyakorlati segítséget. A Kézikönyvnek éppen ez a célja: olyan gyakorlati útmutatást adni és bevált beavatkozások gyűjteményét nyújtani, amelyek a jelenlegi szabályozási kereteken belül lehetővé teszik a HEP-ek sikeres megvalósítását, a társadalmi integráció előmozdítását. Fontos megjegyezni, hogy a HEP-ek logikájától eltérően a Kézikönyv nem egyenlő mértékben foglalkozik az összes célcsoporttal. Életszerűbbnek tartottuk, hogy kifejezetten olyan élethelyzetekre fókuszáljunk, amelyek ma Magyarországon a legsúlyosabb hátrányokat foglalják magukban. Ezért olyan csoportokkal foglalkozunk, amelyek halmozottan hátrányos helyzetűek, az ilyen családokban élő gyermekek, a munkanélküli gyermekes roma nők, a helyi társadalomból kiszoruló idősök, valamint a fogyatékkal élők. A Kézikönyv abban is segít, hogy érzékenyítse a helyi szereplőket arra a sajátos helyzetre, amellyel a célcsoportok szembesülnek, és problémáik kezelése érdekében olyan eszközökkel vértesse fel őket, amelyeket már kipróbáltak, beváltak és hatékonyak bizonyultak.

A Kézikönyv több célközönségnek is szól. Elsősorban olyan önkormányzatok számára készült, melyek közigazgatási területén belül viszonylag nagy arányban élnek esélyegyenlőségi célcsoportokba vagy egyéb hátrányos helyzetű csoportba tartozók. A Kézikönyv másik célközönsége a szociális szolgáltatások tervezésért, megvalósításáért és szervezéséért felelős önkormányzati dolgozókból és civil szakemberekből áll.

Ebben az összefüggésben a szerzők két szempontot tartottak fontosnak: a magyar önkormányzatok rendkívül heterogének és következésképpen a helyi szint kötelezettségei jelentősen eltérnek az adott település méretének függvényében. Éppen ezért a Kézikönyv olyan önkormányzatok és a velük együttműködő szereplők kihívásaira és lehetőségeire összpontosít, melyek rendelkeznek az alapvető ellátásokhoz szükséges kapacitásokkal és apparátussal.

Az alapvető ellátásokhoz szükséges kapacitások alatt azt értjük, hogy ezek az önkormányzatok nem csak az alapszolgáltatásokat biztosítják (pl. a gyermekek napközbeni ellátását, esetleg az alapfokú oktatást és az egészségügyi alapszolgáltatást). A Kézikönyv leginkább azoknak az önkormányzatoknak szól, amelyek átfogóbb szociális, oktatási és

egészségügyi szolgáltatásokat nyújtanak, és amelyek finanszírozást is kapnak a foglalkoztatási programjaikhoz.

Ebben az összefüggésben a célközönséget azok az alkalmazottak alkotják, akik e szolgáltatások tervezéséért és biztosításáért felelősek. Természetesen a Kézikönyv a kisebb önkormányzatok számára is tartogat hasznos információkat, például arra vonatkozóan, hogy miként tudják a legjobban elősegíteni a településükön kívül rendelkezésre álló, pl. a magasabb területi szinten szervezett szolgáltatásokhoz való hozzáférést, ami gyakran a szolgáltatási hiányok áthidalásának legpragmatikusabb módja. A Kézikönyv egy-egy fejezete egy-egy gyakorlati iránymutatás-csomag, és mindegyik fejezet tartalmaz hivatkozásokat további releváns példákra, forrásokra.

Az egyes témákat a szakértőkkel, polgármesterekkel, civilekkel történt konzultációk alapján választották ki. A fejezetek olyan kérdésekkel foglalkoznak, amelyekkel az önkormányzatok és egyéb szereplők akkor szembesülnek, amikor elkezdik az esélyegyenlőségi programjuk megvalósítását. A Kézikönyvben szereplő eszközök és javaslatok némelyikét – pl. problémafa készítése – fel lehet használni más komplex kihívások megoldására is. A Kézikönyvet esettanulmányok egészítik ki. Az egyes esettanulmányok elején kiemeltük azokat a célcsoportokat – pl. romák vagy gyerekek – és azokat a szakterületeket – pl. oktatás és képzés, lakhatás – amelyekkel foglalkoznak. Az esettanulmányok nem csupán innovatív és sikeres gyakorlatokat mutatnak be, hanem felsorolják a megvalósítás során felmerült problémákat és kihívásokat is.

Az esettanulmányok célja, hogy felhívják a figyelmet működő gyakorlatokra, elősegítsék az ismeretek átadását és az egymástól tanulást. Fontos megjegyezni, hogy az esetelemzésekben bemutatott gyakorlatokat és tapasztalatokat semmiképpen nem lehet közvetlenül átvehető példaként értelmezni. Az esettanulmányoknak még a központi elemeit is a helyi kontextusba ágyazva kell átvenni.¹⁰

HATÁSVIZSGÁLATOK, ÉRTÉKELÉSEK

Az elmúlt időszakban hatásvizsgálati kutatásokat is indítottunk. Ilyen pl. a gyermekházak és a kora gyermekkori programok értékelését célzó kutatás, melyet 2016-ban a HÉTFÁ kutatóintézet végzett el.

A kutatás a következő kérdésekre koncentrált:

- Milyen hatása van a gyerekházaknak a gyerekekre és a szülőkre a részvétel időszakában, és a gyerekházak milyen hatásait érzékelik az óvodák/iskolák/pedagógiai szakszolgálatok/gyermekjóléti szolgálat?
- Milyen költségei és várható haszna van a gyerekházaknak, milyen megtérülés várható hosszú távon a programból?
- Hogyan hatott a gyerekházak állami finanszírozásba vétele a gyerekházak működésére?
- Milyen mértékben sikerült a gyerekházaknak beépülnie a közösségbe és hogyan hatott rájuk?

10 Az elkészült tanulmány elérhető a <http://documents.worldbank.org/curated/en/636831467947322886/pdf/106790-WP-P148426-PUBLIC-HUNGARIAN-people-numbers.pdf> címen.

A kutatóintézet a korábbi elemző tanulmányok és a program dokumentációjának feldolgozásával, a gyerekházak környezetében működő és a gyerekházak településekhez hasonló adottságú, de gyerekházzal nem rendelkező iskolák, óvodák, pedagógiai szakszolgálatok és egészségügyi szolgáltatók körében végzett kérdőíves felméréssel, továbbá 17 gyerekház működését részletesen elemző esettanulmány készítésével kereste a válaszokat.

A magyarországi Biztos Kezdet Program elődje és példaképe az Angliában 1999-ben kidolgozott SURE START (biztos kezdet) Program, amely a gyermekszegénység és a gyermekek társadalmi kirekesztettségének visszaszorítását tűzte ki célul. Komoly különbséget jelent azonban az angol és a magyar program között, hogy Angliában kicsi a szerepe az államnak a kora gyermekkori ellátásban, általában nem elérhetők a bölcsődék vagy állami támogató intézmények (pl. védőnői szolgálat), míg Magyarországon nem a szolgáltatások megteremtése, hanem a szolgáltatások elérhetőségének és/vagy színvonalbeli egyenlőtlenségeinek tompítása indokolta a program beindítását. Ennek megfelelően a programok nagyságrendje is különbözik: az Egyesült Királyságban négy milliárd hátrányos helyzetű gyerek egyharmadát érte el a program, míg Magyarországon a jelenleg működő 112 gyerekházba 2014-ben 1700 volt a rendszeresen járó és 3941 a bevont gyerekek száma. E gyerekházak azonban olyan településeken vagy településrészeken jöttek létre, ahol ritkábban elérhetők alternatív ellátási formák a célzott korosztály és szüleik számára, és e településeken jellemzően magas a romák és a gyermekszegénység aránya is.

Az eredmények szerint a gyerekházak több év alatt, de képesek voltak beilleszkedni a helyi közösség életébe. A kezdeti ellenérzések a legtöbb esetben idővel feloldódnak, az együttműködés a helyi intézményrendszerrel fokozatosan javul. Azonban az esettanulmányok alapján látható az a veszély is, hogy az együttműködések legtöbb esetben informálisak, személyhez kötöttek, így a gyerekházakban (és a társszolgáltatásoknál) tapasztalt gyakori személycserék esetén e kapcsolatokat általában újra kell építeni. Esettanulmányaink alapján a gyerekházak legfőbb szövetségesei a védőnők, másodsorban az óvodák, míg a családsegítővel nagyon vegyes a viszony, és a gyerekorvosok is inkább csak addig működtek együtt a gyerekházakkal, amíg azokkal szerződéses viszonyuk volt.

A gyerekházak segítették, hogy a megcélzott gyermekekhez (és szüleikhez) elérjenek a szociális és egészségügyi ellátórendszer támogatásai. Az esettanulmányok készítése során a megkérdezett szakértők több olyan esetről is beszámoltak, amikor egyes gyerekek fejlődési lemaradását a gyerekházban végzett egészségügyi szűrésen azonosították, illetve a szüleik a kialakult bizalmi kapcsolatnak köszönhetően itt merték jelezni, ha nehézségük, problémájuk akadt, amivel kapcsolatban segítséget kértek. Ilyenkor a jelzőrendszer és az együttműködés segített abban, hogy ezek a személyek és gyermekeik előbb jussanak szakemberi támogatáshoz.

A gyerekház alkalmazkodik a helyi igényekhez és sajátosságokhoz, ennek megfelelően a külső szakértőkkel való együttműködés nagyon változatos képet mutat. A HÉTFA kutatási időszakban a logopédusok, pszichológusok, gyógypedagógusok, gyógytornászok, jogászok jártak leggyakrabban a gyerekházakba, azóta a szakemberek száma a legtöbb helyen lecsökkent. Az intenzív érdeklődés ott maradt meg, ahol a gyermekjóléti szolgálattal, családsegítővel és a szakszolgálatokkal jó az együttműködés (ennek gyakran szervezeti okai vannak), és a gyerekház ezeknek a szervezeteknek az erőforrásait „házon belül” tudja használni.

Az esettanulmányok beszámolóiban alapján a legtöbb gyerekházban sikerül integrálni a hátrányos helyzetű gyerekek szüleit, de a leghátrányosabb helyzetű családokat nem lehet

bevonzani a gyerekházba, igaz a házak egyötödére jellemző, hogy vegyes a látogató családok társadalmi összetétele. Az integrációban sikeresebbek azok a gyerekházak, amelyeknek megfelelő az elhelyezkedése: ha túl közel van a szegregátumhoz, akkor a jobb módú családok kerülnek el, ha túlságosan a központban van, akkor pedig a szegényebb rétegek nem járnak be. Emellett a sikeres munka szempontjából segített, amikor a gyerekház vezetője a település(rész) megbecsülésnek örvendő tagja volt vagy azzá vált, akinek szakmai képességeit senki nem kérdőjelezi meg, és az is, ha a munkatársak között vannak roma származásúak, akik szemmel láthatóan hitelesebben tudják megszólítani a roma közösség hátrányosabb helyzetű tagjait.

A Biztos Kezdet Gyerekházak állami finanszírozásba vételének egyik hatása, hogy lecsökkent a gyerekházba eljutó külső szakemberek száma, mivel a korábbi projektfinanszírozási időszakhoz képest az állami finanszírozás a két dolgozó béréen kívül alig biztosít másra forrást. A kevesebb szakember mellett az állami finanszírozásból alig jut a tárgyi eszközök (játékok) cseréjére, pedig a 2009 óta működő gyerekházakban gyakran már nagyon leamortizálódtak a játékok és a játszószőnyegek. A tapasztalatok szerint a fenntartók lehetőségükhez képest segítenek, de csak kevés helyen tud a fenntartó pénzbeli támogatást adni (pl. állja a rezsit) vagy természetbeni erőforrásokkal támogatni a gyerekházat (pl. saját mikrobuszán hordja más településekről a gyerekeket). Gyakori viszont, hogy a fenntartó közfoglalkoztatottakkal támogatja a gyerekház működését.¹¹

TOVÁBBI TEENDŐK

A monitoring rendszer fejlesztésében a következő időszak legfontosabb fejlesztési feladatát a hatásvizsgálatok jelentik. A főbb beavatkozási irányokat illetően alapvetően fontos, hogy ki tudjuk mutatni, milyen – akár gazdasági – haszonnal járnak fejlesztéseink, mi az ára a fejlesztések elmaradásának, a társadalmi felzárkózás hiányának. Ehhez rendelkezésünkre állnak kutatási források az egyes fejlesztési programokban is, de ezek nem elegendők minden esetben a kontrollcsoport-vizsgálatokra. Ezek ahhoz szükségesek, hogy fel tudjuk mutatni a különbséget azok között a területek (közösségek, intézmények, településrészek, települések, térségek) között ahol volt, s ahol nem volt fejlesztés, beavatkozás.

A hátrányos helyzetű és roma gyermekek középiskolai karrierjének nyomon követését szolgálta a TÁRKI 2006-ban indult és 2016-ban véget ért Életpálya-felvétele, ami a monitoring gyakorlat jó példája. Egy ilyen vagy ehhez hasonló átfogó vizsgálatra nagy szükség lenne, tekintettel arra, hogy az iskolai lemorzsolódás problémája a roma tanulókat illetően elsősorban a középiskolában jelenti a társadalmi felzárkózás alapvető gátját. A felvétel az iskolai lemorzsolódás csökkentését célzó beavatkozások mérésére kiválóan alkalmas lenne.

Ugyancsak kutatási feladatként említhető, hogy szükséges az ugyancsak helyenként, de nem rendszeresen, módszeresen folyó jó gyakorlat gyűjtése. Ennek megfelelő alapja lehet a korábban említett világbanki projekt, illetve az eredmények összefoglaló tanulmányban történő feldolgoása.

Évek óta felmerülő igény a nagymintás roma kutatás. Erre azért lenne szükség, hogy az egyébként a rendszeres nagymintás adatgyűjtésekből rendelkezésünkre álló makroadatokat

11 A zárótanulmány elérhető a http://hetfa.hu/wp-content/uploads/hetfa_biztoskezdet_zarotanutmany0210.pdf címen.

mellett a roma népességet, annak problémáit meghatározó komplex összefüggésrendszert mélyebben megismerhessük. A korábbi időszakban mondhatjuk, hogy évtizedenként készült egy részletes áttekintés a roma népesség helyzetéről. E kutatási tradíció komoly érték a hazai társadalompolitika számára, s bár – szakmai konszenzus szerint – új módszertanra lenne szükség a vizsgálathoz, az jelentős értékkel bírna a felzárkózáspolitika számára – hazai és nemzetközi szakpolitikai összefüggésekben is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BALÁS Gábor et al.: *Biztos Kezdet program hatásvizsgálata*. Budapest, HÉTFA Kutatóintézet. 2016.
- BERNÁT Anikó–FÁBIÁN Zoltán: *Társadalmi folyamatok Magyarországon a nemzeti társadalmi felzárkózási stratégia elfogadásának időszakában – 2009–2012*. Budapest, TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt. 2014. http://old.tarki.hu/hu/news/2014/kitekint/20141024_ntfs_monitoring.pdf
- HABLIČSEK László: A roma népesség iskolázottságának területi alakulása: tények és becslések. In. *Kisebbségkutatás*. 2007b. 16. évf. 4. sz.
- HABLIČSEK László: Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. In. *Demográfia*, 2007a. 50. évf. 1. sz. 7–54. http://hetfa.hu/wp-content/uploads/hetfa_biztoskezdet_zarotanutmany0210.pdf
- LAURI Scherer (Szerk.): *A számok mögött az ember: Kézikönyv a helyi esélyegyenlőségi programok hatékony megvalósításához*. The World Bank <http://documents.worldbank.org/curated/en/636831467947322886/pdf/106790-WP-P148426-PUBLIC-HUNGARIAN-people-numbers.pdf>

LOVAS KISS ANTAL

A Debreceni Egyetem romológia alapszakjának néhány meghatározó vonása a magyarországi romológia oktatás perspektívájából

A MAGYARORSZÁGI ROMOLÓGIA KÉPZÉS A FELSŐOKTATÁSBAN

1998 szeptember elején egy mentálisan sérült ámokfutó tanárnő a hajdúhadházi Földi János Általános Iskola cigány tagiskolájában nyolc cigány gyereket késelt meg.¹ Az általános megdöbbenést keltő tragédia ráirányította a szakmai figyelmet arra, hogy a nyolcvanas években a pedagógusok képzésük során semmilyen ismeretet sem kaptak arra vonatkozóan, hogy a cigány gyerekek oktatása, képzése és nevelése milyen sajátosságokkal jár. Annak ellenére maradtak felkészületlenek, hogy a legnagyobb hazai kisebbséghez tartozó gyerekek az ország teljes területén – gyakran szegregált közösségekben – nagy számban fordultak elő. A magyarországi cigányság össznépelességen belüli magas aránya, kulturális értékei és szociális problémái együttesen különösen indokoltá tették a romológia képzés bevezetését a felsőoktatásban. Bár a felsőoktatási innováció már a 20. század utolsó évtizedében megkezdődött, hatása napjainkig még alig volt érdemben érzékelhető. Az 1989-es rendszerváltozás után több felsőfokú oktatási intézményben megfogalmazódott az az igény, hogy a cigánysággal valamilyen formában foglalkozni kellene. Különösen a pedagógus és szociális képzésben volt nyilvánvaló, hogy a végzett szakemberek jelentős része munkája során nagy valószínűséggel találkozni fog cigány emberekkel. Ugyanakkor a cigányságról szóló ismeretek tanításáról a felsőoktatásban a Nemzeti alaptanterv nem fogalmazott meg állásfoglalást vagy ajánlást, csak az általánosságok szintjén merültek fel oktatáspolitikai elképzelések. Ebből következően a felsőoktatási intézményi politikának sem volt prioritása a cigányságról szóló oktatás bevezetése. Ahol megjelentek valamilyen formában a cigánysággal kapcsolatos órák, ott sem épültek be kötelezően a tananyagba. Néhány lelkes és elhivatott tanáregyéniség dolgozta ki és szervezte meg az első cigányokkal foglalkozó kurzusokat.

Kende Ágnes a 20. század végén feltérképezte, hogy milyen cigánysággal kapcsolatos képzések folytak Magyarországon a felsőoktatásban. Ekkor elszórtan, hat helyen tanítottak romológiát, ciganológiát, vagy cigánygyerekek tanítására kifejlesztett pedagógiai módszertant a különböző felsőoktatási intézetekben. Hivatalosan két helyen létesült romológia tanszék, máshol specializációként vagy speciális kollégium formájában kínáltak e tárgyban órákat. Kende vizsgálata során arra volt kíváncsi, hogy mit tanítanak, milyen ismeretek és ideológiák kísérik az oktatás menetét? Az érdekelte, hogy az egyes kurzusokon mire helyezik a hangsúlyt: a cigányság etnikum volta vagy szociális helyzete kerül-e előtérbe? Milyen útmutatások, módszertani ismeretek fogalmazódnak meg a cigány gyerekek oktatásával kapcsolatban a leendő pedagógusok vagy bölcsészek számára? Ezeknek a kérdéseknek az adott relevanciát, hogy a képzések mind színvonalukban, mind tartalmukban meglehe-

1 http://www.hetek.hu/belfold/199809/amokfuto_tanarno_hajduhadhazan (utolsó letöltés: 2019. 02. 10.)

tösen különbözöek voltak. „A romológia oktatás címén többé-kevésbé minden felsőoktatási intézmény a cigányok nyelvét, irodalmát, történelmét, néprajzát, képzőművészetét, zenéjét, illetve a cigányság létének szociológiai, pszichológiai, pedagógiai, azon belül pedig gyógypedagógiai, vallásismereti, jogtudományi és kriminológiai problémáit tanítja.” – írta a szerző. Kende tanulmányában arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy a felsőoktatás meglehetősen kezdetleges romológia képzései híven tükrözték a magyarországi cigányokról való köz- és hivatalos gondolkodást.²

Működő romológiai programok az ezredfordulón ³			
Intézmény	Tanszék	Vezető tanár	Mit nyújt?
Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola	Romológia Tanszék (1997)	Takács Éva	történelem, társadalom, néprajz, politika, nyelvismeret
Zsámbéki Katolikus Tanítóképző Főiskola	Romológia Tanszék (1994)	Várnagy Elemér	szociálpedagógia, romológia, nyelvismeret (lovári)
Janus Pannonius Tudományegyetem	Nyelvtudományi Tanszék (1999. Romológia Tanszék)	Forray R. Katalin	romológia specializáció (nyelvészet, társadalom-tudomány, romológia)
Eötvös Loránd Tudományegyetem	Neveléstudományi Tanszék, Cigány pedagógiai szakcsoport	Rácz Sándor	roma pedagógiai stúdium, romológia, nyelvismeret (kárpáti)
Hajdúböszörményi Wargha István Pedagógiai Főiskola	Szociálpedagógia Tanszék (1992)	Szemán Józsefné	család-gyerek-ifjúságvédelem, szociálpedagógia
Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola	Pedagógia Tanszék	Nanszákné dr. Cserfalvi Ilona	speciális kollégium a cigány kultúráról
Eötvös Loránd Tudományegyetem	Kulturális Antropológia Tanszék	Prónai Csaba	kutatási szeminárium a cigányságról

A felmerülő társadalmilag motivált igények kielégítésére az 1989-es rendszerváltozás óta folyamatosan vannak törekvések: napjainkig többféle, a cigánysággal kapcsolatos képzés folyik Magyarországon a felsőoktatásban; ugyanakkor a cigány kultúra átfogó és tudományos diskurzusba illesztett vizsgálata és elemzése komplex módon csak a Pécsi Tudományegyetem Romológia és Nevelésszociológia Tanszékén tudott kiteljesedni a 21. század első évtizedeiben. A pécsi egyetemen Szépe György professzor tartotta szívügyének, hogy létrejöjjön a cigánysággal kapcsolatos oktatás és kutatás első magyar egyetemi műhelye, és Várnagy Elemér munkássága alapozta meg, hogy éppen ezen az egyetemen szerveződjék meg a szak. Emellett kedvező feltételt teremtett, hogy a térségben a cigány tehetséggondozás olyan elismert intézményei működtek, mint a Gandhi Gimnázium vagy a Collegium Martineum. A Pécsi Tudományegyetemen jelent meg először az az átfogó szemléletmód, amely a képzés céljának a romológia tudományos kérdéseit megértő és értelmezni tudó szakemberek kinevelését tekinti. A romológia szak a humán tudományok cigánysággal kapcsolatos kutatási eredményeit integrálja az egyetemi oktatásba. A szakterületi képzés során arra törekednek, hogy a hallgatók ne csak a magyarországi cigányság problémavilágával ismerkedjenek meg, hanem általánosabb nemzetközi, illetve kisebbségi összefüggésekbe ágyazottan értelmez-

2 KENDE Ágnes: Romológia a felsőoktatásban. In. *Iskolakultúra*. 1998. 12. sz. 30–31.

3 KENDE: i. m. 36.

zék a tématerület kérdéseit.⁴ Pécsen működik a romológia legszélesebb képzési palettája: akkreditált 6 féléves alapképzés (BA képzés), erre épülő 2 féléves mesterképzés (MA képzés), amely diszciplináris („tudósképzés”) és oktatásra is képesít. Továbbá a Pécsi Egyetemen a Nyelvtudományi Doktori Iskola alprogramjaként lehetőség nyílik a szakterületen tudományos fokozatszerzésre is. Természetesen a pécsi romológia tanszék létezése nem oldhatta meg a magyarországi cigányság helyzetét, de jelentőségének mérhető hatása van. A pécsi képzés olyan szemléletmód elterjedését jelentette, amely túllépett a közgondolkodásban máig jelenlévő sztereotip cigányképzeteken és kisszámú, de szakmailag igen felkészült cigányokkal foglalkozó szakembergárdát nevelt ki az évek során.

A DEBRECENI EGYETEM ROMOLÓGIA KÉPZÉSÉNEK ELŐZMÉNYEI ÉS KEZDŐ LÉPÉSEI

A 21. század második évtizedére egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy újabb felsőoktatási intézmények bekapcsolódásával szükséges egyenletesebbé tenni a romológus képzést. A földrajzi és etnodemográfiai összefüggésekből az is világosan kirajzolódott, hogy ennek az intézménynek Kelet-Magyarországon kell lennie, mert az ország keleti felének halmozottan hátrányos helyzetű régióiban különösen nagy szükség van a romák helyzetének javításáért tevékenykedő szakemberekre. Újabb romológia szak akkreditációjára a Debreceni Egyetemen került sor. A képzés 2019-ben indult meg Hajdúböszörményben a Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Karon. A városban korábban működő felsőoktatási intézményben a romológiai irányultságú oktatásnak egészen régre visszavezethető előzményei vannak. Miközben az ország különböző főiskoláin az 1990-es évek második felétől kezdődött a romológiai tematikájú oktatás, illetve a szakindítási próbálkozások, a hajdúböszörményi Wargha István Pedagógiai Főiskolán⁵ 1985-ben óvodapedagógusok számára bevezették a család-, gyermek- és ifjúságvédelem oktatását, speciálkollégiumi keretek között hat féléven keresztül. 1992-től ebből a képzésből fejlődött ki a szociálpedagógus szak. A szociálpedagógusok szinte valamennyi tantárgyában megjelent a cigányság kérdése, és a szakos gyakorlóhelyek többsége is cigányok lakta környezetben működő intézményben volt.⁶ (Kende. 1998: 32) A roma társadalom- és kultúraismeret szaktárgyai a szociálpedagógus képzés mellett 2001-től fokozatosan beépültek az óvodapedagógia szak tantervébe is. A kari kutatások és a pedagógiai munka során egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy – a szociokulturális tér komplex változásfolyamatai nyomán – egyre szélesebb körű társadalmi szükségletek kielégítésére van szükség. Ugyanakkor a képzés hatására számolni lehetett a kisebbségi közösségek kultúrája és társadalmi iránt megélnkült hallgatói érdeklődéssel épp úgy, mint az egyre nagyobb számú cigány hallgató képzési szükségleteivel is. Egy roma szakkollégium létrehozásának a gondolata már ekkor felmerült, de közel tíz évnek kellett eltelnie, amíg 2012-ben együttműködési megállapodás született a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kara⁷, Hajdúböszörmény Városa, illetőleg a Türr István Képző és Kutatóintézet Debreceni Igazgatósága között, és ez

4 CSÁNICZ Szabolcs–CSERTI CSAPÓ Tibor: Romológia szak a Janus Pannonius Tudományegyetemen In. *Iskolakultúra*. 1998. 8. sz. 93.

5 A jelenlegi egyetemi kar jogelődjében.

6 KENDE Ágnes: Romológia a felsőoktatásban. In. *Iskolakultúra*. 1998. 12. sz. 32.

7 A kar neve 2018-ban Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar lett.

zel megnyílt az út a roma szakkollégium tervének intézményesülése felé. Még ebben az évben átadásra került a Roma Innovációs Központ épülete a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Karán, Hajdúböszörményben. Ez az intézmény lett a Lippai Balázs Roma Szakkollégium székhelye. A roma szakkollégium elsősorban (de nem kizárólagosan) a karra érkező óvodapedagógus, szociálpedagógus, csecsemő- és kisgyermeknevelő szakos, valamint szociális munka és ifjúságsegítő felsőfokú szakképzésben résztvevő hallgatók számára kínált belépési lehetőséget. A roma szakkollégium célja a közéleti feladatok iránt elkötelezett, aktív társadalmi párbeszédet kezdeményező és folytató roma és magyar fiatalok egyéni, valamint közösségi képzése a felsőoktatásban. A személyre szabott mentorálás és a sokrétű kompetenciafejlesztés révén olyan társadalmi és szociális kérdések iránt érzékeny, szakmailag felkészült értelmiségiek kinevelésére törekednek, akik a szakkollégiumi képzésben szerzett speciális készségek birtokában, a tevékenységi környezetükhöz tartozó lokális közösségekben, a társadalmi integráció és a felzárkózás ösztársadalmi ügyének érdekében aktív szerepet vállalnak.⁸ A hajdúböszörményi karon 2001 óta kiépült választható romológiai kurzuskínálat iránti intenzív érdeklődés nem csak a roma szakkollégiumi rendszer kiépülésének kedvezett, de azt is jelzi, hogy a pedagógia szakosok a romológiai kompetenciát egyre inkább a szakmai érvényesülésük fontos elemének tekintik. A diákok közül sokan közvetlen etnikai együttélési tapasztalatokkal is rendelkeznek, nem ritkán olyan kisteleplésekről érkeznek, ahol az elmúlt két évtizedben a helyi társadalmak demográfiai és etnikai viszonyai alapvetően megváltoztak. Felsőfokú végzettségük megszerzése után gyakran halmozottan hátrányos helyzetű, pauperizálódott térségekben vagy egyenesen szegregált roma közösségekben tudnak elhelyezkedni, ezért szakmai felkészítésük fontos eleme a roma kisebbségi közösségek szociokulturális viszonyainak módszeres megismerése, valamint a képzést követően a munkaerőpiaci elhelyezkedésnél előnyt jelenthet a romológia BA alapszak elvégzése. Ebből következően a romológia szak fontos hallgatói rekrutációs bázisa lehet a kar pedagógia szakos hallgatói állománya. A romológia képzési tradíciói a karon és a roma szakkollégium működése megfelelő alapot jelentett egy romológia szak beindításához.

Egy újonnan induló szak számára mindig nagy kihívást jelent az újszerűség, különösen igaz ez abban az esetben, ha az adott szakma társadalmi ismertsége csekély, ha szerepe és jelentősége még nem szervesült a közgondolkodásban. A romológia ilyen, meglehetősen új és még alig ismert képzés. Az emberek ritkán találkoznak romológusokkal, nem tudják kik ők és mi a kompetenciájuk, ezért a szak indítása kapcsán fontos feladat volt a képzés figyelemfelkeltő elhelyezése a fiatalok továbbtanulási palettáján. Az új képzési formát nemcsak a leendő hallgatóknak és a támogató tevékenység célcsoportjainak kellett megismernie, hanem a romák segítésére szerveződött állami, valamint civil szervezeteknek és intézményeknek is. Így a kapcsolatépítés a Debreceni Egyetemen indult romológia szak jövőjét alapvetően meghatározó tényezővé vált. Az együttműködés a szakmai szereplőkkel és az intézményekkel kettős jelentőségű. Egyrészt célja a szak társadalmi megismertetése, a hallgatók bevonása, másrészt a képzés során nélkülözhetetlen gyakorlólhelyek megteremtése.

A romológia szak akkreditációjával szinte egy időben megkezdődött a kelet-magyarországi roma szervezetekkel és a szociális intézményi hálózattal a kapcsolatteremtés, a hivatalos egyeztetések és a partnerségi megállapodások létrehozása. Már a kezdeti lépések egyike volt a romológia szak munkaerőpiaci helyzetértékelése, valamint az elhelyezkedési

8 <https://szakkollegiumok.unideb.hu/hu/node/222> (utolsó letöltés: 2019. 02. 10.)

lehetőségek elősegítése érdekében tett lépésként a döntéshozatali szervekkel és a potenciális munkaerőpiaci szereplőkkel való egyeztetés. Az előkészületek fontos része volt a romológia szakot népszerűsítő kampány, amely tudatosan felépített, a 21. század elvárásainak megfelelő marketing elemeket tartalmazott, és offline valamint online felületeken egyaránt megjelent.⁹ Ugyanakkor fontos területként volt jelen a közvetlen személyes találkozások alkalmainak megteremtése is. Ennek két jellemző formája valósult meg: egyrészt a hallgatótoborzás intézményi keretek között, egyetemi és kari szintű beiskolázási rendezvényeken való aktív részvétellel és a kar vonzáskörzetébe tartozó több településen megrendezett középiskolai roadshowk formájában. A kutatók éjszakája elnevezésű ismeretterjesztő program is jó lehetőség volt a romológia szak népszerűsítésére.

A ROMOLÓGIA KÉPZÉS JELLEMZŐI A DEBRECENI EGYETEMEN

A Debreceni Egyetemen Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Karán 2019-ben létrejött romológia szak sok tekintetben követi a Pécsi Tudományegyetem évek alatt kiérlelt koncepcióját, ugyanakkor néhány vonatkozásban el is tér attól. Támaszkodik a saját helyi képzési tradíciókra, és ráépül a húsz éve megszerzett tapasztalatokra, egyben beépíti a képzési rendszerébe a tudományos paradigmák jellemző változását és az aktuális társadalmi elvárásokat is. Az elmúlt évek képzési gyakorlatát alapul véve a szak igyekszik a kelet-magyarországi viszonyokra, a szakon oktató tanárok sajátos tudományos ismereteire és kutatói tapasztalataira építeni. Olyan egyedi arculatot kíván létrehozni, amelynek fontos tartópillérei az alkalmazott társadalomtudományi irányultságú, tereporientált jelleg és a kulturális közvetítői szerepkör.

A nappali és levelező képzéssel induló alapszak célja olyan romológus szakemberek kénevelése, akik tájékozottak a cigány közösségeket érintő kérdésekben. A romák és a velük kapcsolatba lépő különböző társadalmi szervezetek között közvetítésre képesek, és tolmácsolni tudják a társadalmi szervezetek által megfogalmazott igényeket a lokális cigány közösségek felé. A romológusok speciális tudásuk révén segítő, közvetítő szerepet láthatnak el a cigány közösségek kultúrájával és problémáival foglalkozó szakemberek (szociológus, szociálpolitikus, pedagógus, jogász, orvos) és intézmények mellett.

A cigány közösségek és a többségi társadalom kulturális különbségei nem mindig jelennek meg transzparens formában, gyakran csak az együttélésből fakadó konfliktusok kialakulása jelzi a létezésüket. A romológus feladata, hogy felismerje a kultúraspecifikus viselkedésmódokat, és a többségi társadalom számára érthető formában artikulálja az adott cigány közösségek gondolkodásmódjának logikáját és hétköznapi problémáit. Gyakran egy-egy szokáscselekvés, megnyilvánulás vagy világnézet – az értékrend eltérései – miatt a gondolkodás nem fordítható át még akkor sem, ha nyelvi nehézségek nincsenek. Ilyenkor a képzése során elsajátított ismeretei alapján hozza létre a romológus azt a *szimbolikus fordítást*, amely meg tudja világítani azt a világléte és logikát, amelybe az adott cselekvés

9 Már a felvételi időszak kezdete előtt sor került az arculati keretek kialakítására: egységes figyelemfelkeltő brossúrák, plakátok, tájékoztatók gyártására és a rendezvények arculati tervezésére. A széles körű elérés érdekében meghatározó szerepet kapott az online kommunikációs felületek tudatos menedzselése, a tartalomgyártás az intézményi online felületekre: honlapfejlesztés, a Facebook, és az Instagram hírkészítés.

beágyazódik és értelmet nyer. Ehhez a szimbolikus fordításhoz a romológusnak munkája során *holisztikus szemléletmódra* van szüksége, amely révén egy-egy kulturális jelenséget az egész kultúra integráns részeként értelmez.¹⁰ Ezért a nyelvi kódok ismerete mellett nagyon fontos, hogy a romológusok behatóan megismerjék a cigány szociokulturális sajátosságokat. Tájékozottak legyenek a cigányság történetéről, a roma kultúra jellemző szellemi, művészeti irányzatairól, megjelenési formáiról. Ismerjék a hazai cigányok területi elhelyezkedését, tudják, hogy milyen történelmi, politikai, társadalmi, gazdasági hatások érték a cigányokat a múltban és milyenek érik napjainkban. Váljanak tájékozottá a hazai cigányság mindennapjait érintő jog- és intézményrendszerben. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a romológus nem csak etnikumspecifikus munkát végez. Különösen a hátrányos helyzetű térségekben a romológus kompetenciái a cigányokkal együttélő magyar szegény közösségeket is érintik, ahol az elmosódó szociokulturális és egzisztenciális határok miatt lényegében azonos problémákat találunk.

A Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Karán folyó pedagógusképzésben – mint erre már korábban kitértünk – szerepe van a gyakorlati értékű társadalomtudományi ismeretek elsajátításának is¹¹, romológus képzése esetében pedig – az elmélet mellett – kiemelt fontossága van az empirikus tapasztalatok megszerzésének és a terepen való fokozott jelenlétnek. A szak tereporientált jellegből adódóan az ismeretszerzés meghatározó része a terepen végzett kutatás, ami az adatgyűjtés mellett segíti a hallgatókat a lokális kapcsolati háló kiépítésének elsajátításában is. A romológia képzés – már korábban említett – két legmeghatározóbb területe a terepkutatás és a romológus közvetítői szerepkörének árnyalt, részletező ismertetése megvilágítja a tereporientált romológia lényegét.

Tereporientált romológia

A Debreceni Egyetem romológia képzésének egyik meghatározó eleme a helyszínen, közvetlen tapasztalatok alapján szerzett tudás, ezért sok tekintetben a kulturális antropológia módszertanára és szemléletmódjára épít. Mint ahogy az antropológus is a tereptapasztalatai segítségével kerül közelebb egy idegen kultúra megértéséhez, a romológus is a terepen eltöltött idő és tapasztalatszerzés segítségével juthat ahhoz az émikus perspektívához, amelynek révén az adott lokális roma társadalom működését értő szakemberré válik. Nem elégszik meg azonban az „objektív” megfigyelő szerepkörével, hanem cselekvő pozíciót foglal el, lényegében alkalmazott antropológiát valósít meg. Az '50-es, '60-as években kialakult „klaszszikus” alkalmazott antropológiai szinterek közül a fejlesztéspolitika, az etnikai kisebbségi léthelyzetek anomáliáinak kezelése, a perifériális, pauperizálódott közösségek társadalmi felzárkóztatásának ügye olyan területek, amelyek napjaink romológusai számára is releváns feladatot jelentenek.¹² 1986-ban John van Willigen összeállította az alkalmazott antropo-

10 ERIKSEN, H. Thomas: *Kis helyek – nagy témák. Bevezetés a szociálanropológiába*. Budapest. Gondolat, 2009. 55.

11 BICZÓ Gábor: Alkalmazott társadalomtudományi kutatások és a roma kisebbségi közösségek integrációja. In. BOCSI Veronika (Szerk.): *Peremhelyzetben. I. Romológiai írások*. Debrecen, Didakt, 2015. 11–30.

12 BICZÓ Gábor: Az alkalmazott antropológia és a gyakorlati értékű tudás: a történelmi előzmények, a kritikai fordulat és az etikai önreflexió társadalomfilozófiai háttere. In. *Tabula*. 2014. 15.

lógusok speciális feladatainak meghatározását¹³, és ennek az értelmezésnek több pontja az alábbiak szerint vonatkoztatható a romológus tevékenységére is:

1. Szükségletfelmérő: A romológus otthonosan mozogva egy lokális cigány közösségben adatokkal szolgálhat politikai, közigazgatási döntések előkészítéséhez. Kutatásai, tereptapasztalatai alapján felméri, hogy mi szükséges a tervezett program végrehajtásához és tanácsot ad a megvalósítás feltételeinek megteremtéséhez.
2. Hatásmérlegelő: A helyi cigány közösségekkel kiépített kapcsolatai és szakmai ismeretei birtokában előzetesen felmérheti egy adott terv, program vagy politikai döntés hatását a lokális társadalomban, a helyi lakosság körében.
3. Értékelő: Vizsgálja és értelmezi a véghezvitt változtatások következményeit (eredményeit és hátrányait).
4. Oktató: Egy-egy adott lokális térben a roma csoportokkal kapcsolatba lépő hivatalnokokkal megismerteti a helyi cigányok kulturális sajátosságait, valamint a cigányokat a hivatalos helyzetekben elvárt és működő kapcsolatfelvétel szabályaira és az ügyintézés gördülékeny lebonyolítására oktatja.
5. Közbenjáró: A romológus egyes cigány csoportok vagy személyek aktív támogatójává is válhat egyes esetekben vagy akár hosszú távon is.
6. Ügyintéző, menedzser: Bár a romológus leginkább közvetítői szerepkört lát el, akadhat olyan helyzet, amikor egyes esetekben konkrét ügyintézői feladatot vállal fel.
7. Kultúraközvetítő: A romológus a közvetítés során az intézmények képviselői és a cigány lokális közösség között „tolmácsol”. Lefordítja a „szimbolikus nyelvet” és képes arra, hogy adott helyzetben az érintett felek számára követhető módon kommunikáljon.

Ebben a kontextusban a tereporientált romológia lényegében olyan alkalmazott antropológiának tekinthető, amelyet társadalomtudományi – főleg antropológiai – ismeretekkel felvértezett romológusok valósítanak meg.

A tereporientált romológia alkalmazásának meghatározó célja a helyi szintű fejlesztések elősegítése a társadalmi részvétel megteremtésével, azaz a helyi cigány közösségek bevonása a mikrovilágukat érintő döntési folyamatokba.¹⁴ Ezzel az irányultsággal a romológia lényegében reflektál napjaink alkalmazott antropológiai tendenciáira, és elmozdul a részvételi és kollaboratív módszerek alkalmazása felé. A 21. század elején úgy tűnik, hogy a mikroszintű szociokulturális, etnikai és gazdasági problémák kezelésében, a helyi léptékű fejlesztésben az alkalmazott szemléletű társadalomtudomány és a részvételi módszerek a leghatékonyabbak a kortárs kutatási irányok közül.¹⁵ Ezért az antropológiai szemléletű romológus képzés számára megkerülhetetlen az alkalmazott – azon belül pedig az együttműködésen és a részvételen alapuló – módszerek elsajátítása és gyakorlása. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy ebben

évf. 2. sz. Online megjelenés: http://tabula.neprajz.hu/neprajz.07.152a.php?bm=1&as=401&kr=A_10_%3D%222014%2015%282%29%22 (utolsó letöltés: 2019. 02. 10.)

13 WILLIGEN, John Van: *Applied Anthropology. An Introduction*. South Hadley, MA: Bergin & Garvey, (1986) idézi KISDI Barbara: *A kulturális antropológia története, elméletei és módszerei* PPKE, Budapest, 2012. 208–210.

14 WILLIGEN, John Van: *Applied Anthropology. An Introduction*. South Hadley, MA: Bergin & Garvey 1986.

15 LAJOS Veronika: Alkalmazott szemléletű társadalomtudomány: társadalmi részvétel, kollaboratív etnográfia és akciókutatás. In. *Néprajzi látóhatár* 2014. 1–2. sz. 44.

az értelmezési keretben a romológus munkájának egyik meghatározó eleme az együttműködés, amely a lokális társadalom tagjainak részvételére épít a tevékenység egész folyamatában¹⁶, és partnereként vonja be a helyi laikusokat a kutatásba, hogy a fejlesztések minél inkább a helyi igényeket elégítsék ki.¹⁷ Az együttműködő szemlélet alkalmazásának aktív szereplői lehetnek a laikusokkal és helyi tanácsadókkal partneri viszonyban álló romológusok. Az együttműködés előnye az is, hogy felszámolja a cigányokat és a szociokulturális viszonyaikat, valamint a társadalmi beilleszkedési szükségleteiket általánosságban tárgyaló értelmezéseket, kiemeli az egyedi sajátosságokat és a sokféleséget hangsúlyozza. Az érintett lokális roma társadalmak bevonása a döntési folyamatokba azt a korábbi paternalista gyakorlatot is felszámolhatja, amely a cigányokat saját érdekeik képviselőjére képtelen szereplőknek tekintette.

A részvételi szemléletmód egyik lehetséges érvényesítése az akció típusú kutatásokon keresztül lehetséges. Bár a részvétel és az együttműködés nem csak az akciókutatások sajátja, de a részvételi kutatás egyik leggyakoribb típusa maga a részvételi akciókutatás.¹⁸ Lényege, hogy a tudományos munka egy adott lokális társadalom vagy csoport javát szolgáló meghatározott praktikus cél elérése érdekében történik, ami gyakran a helyi társadalom alapvető viszonyaiban bekövetkező változásokkal jár együtt. Ennek során a vizsgált társadalom vagy szervezet tagjainak egy része aktívan együttműködik a kutató szakemberrel a tudományos munka egész ideje alatt: a kutatás kezdeti megtervezésétől az eredmények végső bemutatásán át a jövőbeli cselekvések, lépések tartalmára vonatkozó egyeztetésekig, illetve a konkrét cselekvésekig, az egyes akciók megvalósításáig.¹⁹ A részvételi akciókutatás éppúgy alkalmas a lokális roma közösségekben a saját életviláguk értelmezésére, mint a helyi társadalmi gyakorlatok megváltoztatására és újrakonstruálására. A részvételi akciókutatás során véghezvihető változtatási lehetőségek sok tekintetben megegyeznek a romológusok segítő tevékenységének repertoárjával. Így befolyással lehet:

1. a cigány emberek mindennapi cselekvési gyakorlatára,
2. az egymással és a társadalmi környezettel kialakult interakciók természetére,
3. a cigány személyek és közösségek helyzetértékelésére és világlátására,
4. azokra a diskurzusokra, amelyekkel a cigány emberek megértik és értelmezik az őket körülvevő világot.²⁰

A tereporientált romológiai képzés számára előképül szolgálhatnak azok a hazai romakutatások, amelyek már beépítik módszertanukba a részvételi akciókutatást. Málóvic

16 NAGY Károly Zsolt: Ösvény a dzsungelben. *Replika*. 2015. 90–91. sz. 39–56.

17 FLUEHR-LOBBAN, Carolyn: Collaborative Anthropology as Twenty-first-Century Ethical Anthropology. *Collaborative Anthropologies*. 2008. Vol. 1. 181. hivatkozva: LAJOS: i. m. 39.

18 COGLAN, David–BRYDON-MILLER, Mary: *The SAGE Encyclopedia of Action Research*. SAGE, London 2015.

19 WHYTE, William Foote–GREENWOOD, Davydd J.–LAZES, Peter: Participatory Action Research: Through Practice to Science in Social Research. In: WHYTE, William Foote (ed.): *Participatory Action Research*. 1991. 20–56. SAGE Publications hivatkozva: LAJOS: i. m. 43.

20 KEMMIS, Stephen–MacTAGGART, Robin: Participatory Action Research. Communicative Action and the Public Sphere. In: DENZIN, Norman K.–LINCOLN, Yvonna S. (eds.): *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. 3rd ed. London: Sage Publications, 2005. 271–330. hivatkozva: LAJOS: i. m. 43.

György és kutatótársai a szegedi cigányság körében végzett résztvevő akciókutatása, vagy Cserti Csapó Tibor, Balatonyi Judit és munkatársaik által végzett roma csoportok lakhatási szegregációjára irányuló nemzetközi kutatása fémjelzi ezt az irányt.²¹

A romológus mint kulturális bróker

Mint azt a tanulmány első részében láthattuk a tereporientált romológia meghatározó sajátossága az együttműködés. Ezért a romológus szakemberek képzési céljai között is alapvető az együttműködő, közvetítői szerepkör. Egyrészt a cigány közösségek felzárkózását érintő kérdések hatékony közvetítése minden olyan társadalmi szervezethez, amely e közösségekkel kommunikál, másrészt képesség a társadalmi szervezetek által megfogalmazott igények átadására a lokális cigány közösségek felé. A klasszikus kultúrakutatás (antropológia, etnológia) a fordító (translator) kifejezést is használja a kultúrakutató szerepkörének meghatározására. Mint arra az előzőekben kitértem ez a „fordítás” nem csak nyelvi, hanem kulturális közvetítést is jelent. A terepen kutató antropológus többféle kulturális tudás között közvetít, interpretációja meghatározó. Tevékenysége sok tekintetben azonosítható a kulturális bróker (cultural broker) fogalmi kereteivel, amely az eltérő érdekek között közvetítő, hangsúlyozottan aktív, kezdeményező, előmozdító, segítő, patronáló jellegű társadalmi szerepkört jelöl.²² A kulturális bróker reflexív és kontextusérzékeny személy, aki megkönynyíti a különböző kulturális háttérrel rendelkező csoportok vagy egyének közötti összekapcsolódást, kapcsolattartást.²³ Ez, a feleket egymással összehozó, közvetítő momentum inspirált néhány brit szociálintropológust arra, hogy az alapvetően közgazdaságtudományi beágyazottságú bróker fogalmat társadalomtudományi területen alkalmazza. Közülük is a 20. század második felében az elsők között Frederick George Bailey-t, aki szerint az egyik vagy másik fél ügynökeként tevékenykedő bróker rálátással és befolyással bír a közvetítés folyamatára, ezért segítő jellegű tevékenysége nagy önállóságot, kezdeményezési lehetőséget feltételez.²⁴ A „bróker” kifejezéshez kapcsolt „kulturális” jelző tovább árnyalta azt a társadalmi szerepkört, melyet a közvetítő egyén (intermediary person) betölt.²⁵ A kulturális bróker

21 MÁLOVICS György et. al.: Résztvételi akciókutatással a társadalmi kirekesztés ellen: egy szegedi példa tanulságai. In: *Tér és Társadalom*. 28. évf., 3. sz. 2014. 66–83. itt: 75–76.; BALATONYI Judit–CSERTI CSAPÓ Tibor: Résztvétel és együttműködés a romák lakhatásával kapcsolatos problémák és javaslatok konstrukciós kísérleteiben. A *Wor(l)ds which exclude – Kirekesztő szavak – kizárt világok (2013–2014) projekt példája*. In: *Replika*. 2016. 100. sz. 191–204.

22 PUSZTAI-VARGA Ildikó. Műfordítók mint kulturális brókerek. Egy terminus útja a kultúrakutatástól a műfordításig. In: *Fordítástudomány*. 2008. X. évf. 2. sz. 41.

23 JEZEWSKI, Mary Ann–SOTNIK, Paula: The rehabilitation service provider as culture broker: Providing culturally competent services to foreign born persons. In: John STONE (ed.): *Center for International Rehabilitation Research Information and Exchange*. CIRRIE Monograph Series. Buffalo, NY. 2001.

24 WADENSJÖ, Cecilia: *Interpreting as Interaction*. Linköping: Linköping University. 1992. idézi PUSZTAI-VARGA: i. m. 41–43.

25 BENDIX, Regina–WELZ, Gisella (eds.): Cultural Brokerage. Forms of Intellectual Practice in Society. Special Double Issue. In: *Journal of Folklore Research* 1999. Vol. 36. No. 2–3.

tudása révén képes a globális folyamatok irányát és jellegét érzékelni, és lokális cselekvések szintjére fordítani. Munkája gyakran lassú előremozdulást feltételező folyamat, hosszú távon kell figyelemmel kísérnie és kontrollálnia a felek közötti kapcsolatok alakulását.

A kulturális bróker terminus különösen alkalmas a tereporientált romológus tevékenység értelmezésére és meghatározására is. Mary Ann Jezewski olyan kulturális bróker szerepköröket határozott meg, amelyek egy részével a cigány közösségeket segítő romológus tevékenysége is jellemezhető:

1. az egymás mellett működő helyi csoportok, közösségek közötti közvetítés;
2. az emberek összekapcsolása társadalmi hálózatokon keresztül,
3. a kisebbségi cigány és többségi nem cigány aszimmetrikus kapcsolatokban a közvetítés,
4. az érdekek és az üzenetek csoportok közötti „fordításával” a kommunikáció megkönynyítése,
5. értékrendek különbségeinek áthidalása,
6. az eltérő hagyományok közötti közvetítés,
7. a merev hagyományos normák innovatív kezelése,
8. beavatkozás a kölcsönhatások során kialakuló konfliktushelyzetekbe, a feszültségek csökkentése;
9. a felek között kialakult kritikus pontok nyomán követése és kontrollja,
10. a felekhez való pozitív viszony, a társadalmi kapcsolatok ápolása.²⁶

A kulturális bróker szerepköre a romológusok esetében azt jelenti, hogy a cigány kultúra interpretációja során nem veszítik szem elől a közlő szándékát tükröző jelentésrétegeket, tartalmakat és kontextust.²⁷ Ez nem azt jelenti, hogy a romológus átveszi és elfogadja más emberek felfogását, hanem azt, hogy képes azt a jelentéskontextust közvetíteni, amelyben az eredeti tartalom nem veszíti el az értelmét.

Mint ahogy a romológus vagy a kulturális bróker hatékonyságának záloga a két eltérő érdek között folytatott sikeres kommunikáció, amely több mint pusztán információátvitel. Az elsajátított ismeretek lehetőséget teremtenek arra, hogy a szakemberek egyszerre két kulturális valóságban mozogjanak otthonosan, tevékenységükkel elősegítve az együttműködést és konfliktuskezelést.²⁸ Ugyanakkor a közvetítés kapcsán tematizált két érdekviszonylat mellett harmadikként a kulturális bróker és a tereporientált romológus számára egyaránt ott van a saját pozíciójának a kérdése. A kulturális bróker tevékenység fontos aspektusai a hetvenes évek óta értelmezés tárgyát képezik: a bróker személye, indíttatása, tevékenységének hozadéka és értékelése. A kulturális brókerek személyes és szakmai szerepe egyaránt meghatározó. Ahhoz, hogy az érintett felek számára előnyös, pozitív kapcsolatok jöjjenek létre, szükséges, hogy a kulturális bróker a felek számára hiteles legyen. Ezért fontos a mindkét féllel kialakított jó viszony és a személyes kapcsolattartás révén kialakított tekintély megszerzése. Így a kulcspozícióból adódó hatalomérzet a közvetítés egyik legerő-

26 JEZEWSKI, Mary Ann: Evolution of a grounded theory: Conflict resolution through culture brokering. *Advances in Nursing Science*, 1995. Vol. 17 No. 3. 14–30. Online megjelenés: <http://dx.doi.org/10.1097/00012272-199503000-00004> (utolsó letöltés: 2019. 04.05.)

27 GEERTZ, Clifford: Sűrű leírás. In: *Az értelmezés hatalma*. Osiris. Budapest. 2001. 194–225.

28 MARTIN, N. Judith–NAKAYAMA, K. Thomas: *Intercultural Communication in Contexts*. Mountain View, California: Mayfield Publishing Company. 2000. 138. idézi PUSZTAI-VARGA: i. m. 42.

sebb motívuma. Vajon ezt a tevékenységet mi motiválja inkább: az anyagi juttatás és/vagy a személyes megelégedettség, a szubjektív érdek vagy a hivatástudat, esetleg a szakmai ethos? Amikor azt tekintjük át, hogy mi motiválja a kulturális brókereket, voltaképpen azt is kérdezhetnénk, hogy mi motiválja a romológust, aki napjaink Magyarországon egy kialakulóban lévő, – társadalmi beágyazottságát tekintve – még szinte ismeretlen szakma képviselőjeként van jelen. Bár tevékenysége kézzelfogható, a döntéshozók még alig számolnak a munkája kínálta lehetőségekkel.

ÖSSZEGZÉS HELYETT: BIZONYTALANSÁGI TÉNYEZŐK ÉS ELLENTMONDÁSOK

Az elmúlt két évtizedben nyomon követhető az az átalakulás, amely a romológia helyét és szerepét pozícionálta mind a tudományos, mind pedig a közgondolkodás szintjén. Az eltelt idő korszakolható oly módon, hogy a cigányság kultúrájának értékei és jellemzői, majd interdiszciplináris értelmezése és mára a gyakorlati alkalmazhatósága került a középpontba. Várnagy Elemér a Zsámbéki Katolikus Tanítóképző Főiskolán a romológia tanszék 1994-es alapításakor még azt hangsúlyozta, hogy „*a romák társadalmi felzárkózásának alapfeltétele az iskoláztatás, majd ezt követően roma értelmiségi réteg kialakulása a társadalmi élet különböző színterein.*” Úgy tűnik ennek a munkának az elmúlt 20 évben lettek eredményei, egyre több olyan cigány fiatal került be a felsőoktatásba, akiknek már a szülei is értelmiségiek. Hasonló mértékben fontos kezdeti lépés volt a romológia tudományos pozícionálása. A pécsi romológia szak célkitűzései között az 1998-as kezdetek idején az szerepelt, hogy „*a képzés célja a romológia tudományos kérdéseit ismerő és megértő, a cigányság politikai, jogi, nyelvi, kulturális, oktatási, demográfiai, munkaerőpiaci helyzetét értő és értelmezni tudó szakemberek képzése.*”²⁹ A transzdiszciplináris tapasztalatok és a mai társadalmi élet problémavilága pedig egyre inkább az alkalmazott tudomány irányába fordítja a romológia képzést. Ezért a Debreceni Egyetem romológia képzésének koncepciójában már a gyakorlati értékű társadalomtudományi ismeretek alkalmazása vált meghatározó feladattá.

Amikor a leendő romológusok képzésére fókuszálunk meg kell határoznunk magának a romológusnak a pozícióját és a kompetenciáját is, szembe kell néznünk a várható nehézségekkel és megoldásokat keresnünk azok kivédésére. A romológusok tudására egyaránt számíthatnak nemzetközi, hazai, nemzetiségi szervezetekben, vállalatoknál, önkormányzatoknál, kulturális intézményekben. Munkájukra leginkább olyan társadalmi rendszerekben van szükség, amelyek valamilyen formában a cigány közösségekkel állnak kapcsolatban.³⁰ Talán a szerteágazó tevékenységi kör következménye is, hogy jelenleg megoldásra váró – de megkerülhetetlen – probléma a romológus életpályamodell hiányából fakadó bizonytalan státusza, amely az alkalmazott kutatások kapcsán fokozottan előtérbe kerül. Egyik oldalról a romológus függetlensége, másik oldalról a munkaerőpiaci helyzete jelent meghatározó kérdést. Könnyen előfordulhat, hogy a romológus által formalizált problematika nem esik egybe a hatalmi elit elvárásaival, vagy éppen az érintett roma célközösség tagjai nem érzik sajátjuknak az együttműködő szakember észrevételeit és megoldási stratégiáit. A végzett

29 CSÁNICZ-CSERTI CSAPÓ: i. m. 93.

30 A romológus szakma által lefedett széles tevékenységi körből itt most csak a szegregálódott vagy marginalizálódott helyzetű cigány csoportokkal való kapcsolattartásra térek ki, mert ez a terület kapcsolódik szorosan az előbbiekben bemutatott terepmunka tárgyköréhez.

romológusok leginkább állami vagy önkormányzati intézmények, hivatalok fizetett tisztviselőiként tudnak elhelyezkedni. Alkalmazottként az adatgyűjtést, a problémamegoldást az intézmény igényei diktálják, és ez kihathat a lokális cigány közösségekkel megvalósuló kapcsolattartásra, de a megszerzett tudás hasznosítása is, ami leginkább csak a hivatal számára releváns területekre terjedhet ki.

Az alkalmazott antropológiai szemléletű kutatások fontos etikai alapelve, hogy a közösségek életviszonyaiba való beavatkozás csakis pozitív változások előidézése okán történhet.³¹ Az antropológus szakmaetikai kötelessége azok érdekének képviselője, akiket tanulmányoz.³² Felmerül a kérdés, hogy a helyi vagy az országos döntéshozók képviselőiben eljáró romológus vajon tudja-e ezt biztosítani? Sol Tax alkalmazott antropológia kapcsán megfogalmazott megállapítását a romológusokra parafrázálva: ahhoz, hogy egy-egy lokális cigány közösség érdekeit, értékrendjüket szem előtt tartva képviselhesék a romológusok, intellektuális és politikai függetlenségre van szükségük, nem lehetnek hatalmi függelmi viszonyoknak kiszolgáltatott szereplők.³³

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BALATONYI Judit–CSERTI CSAPÓ Tibor: Részvétel és együttműködés a romák lakhatásával kapcsolatos problémák és javaslatok konstrukciós kísérleteiben. A *Wor(l)ds which exclude – Kirekesztő szavak – kizárt világok* (2013–2014) projekt példája. In. *Replika*. 2016. 100. sz. 191–204.
- BENDIX, Regina–WELZ, Gisella (eds.): Cultural Brokerage. Forms of Intellectual Practice in Society. Special Double Issue. In. *Journal of Folklore Research* 1999. Vol. 36. No. 2–3.
- BICZÓ Gábor: Alkalmazott társadalomtudományi kutatások és a roma kisebbségi közösségek integrációja. In. BOCSI Veronika (Szerk.): *Peremhelyzetben. I. Romológiai írások*. Didakt, Debrecen. 2015. 11–30.
- BICZÓ Gábor: Az alkalmazott antropológia és a gyakorlati értékű tudás: a történeti előzmények, a kritikai fordulat és az etikai önreflexió társadalomfilozófiai háttere. In. *Tabula*. 2014. 15. évf. 2. sz. Online megjelenés: http://epa.oszk.hu/03100/03125/00027/pdf/EPA03125_tabula_2014_2_01.pdf (utolsó letöltés: 2019. 04.05.)
- COGHLAN, David–BRYDON-MILLER, Mary: *The SAGE Encyclopedia of Action Research*. SAGE Publications Ltd, London 2015.
- CSÁNICZ Szabolcs–CSERTI CSAPÓ Tibor: Romológia szak a Janus Pannonius Tudományegyetemen. In. *Iskolakultúra*. 1998. 8. sz. 93.
- ERIKSEN, H. Thomas: *Kis helyek – nagy témák. Bevezetés a szociálandropológiába*. Gondolat, Budapest, 2009.
- FLUEHR-LOBBAN, Carolyn: Ethics. In. RUSSELL, Bernard H. (ed.): *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Walnut Creek: Altamira Press 1998.

31 BICZÓ: (2014)

32 FLUEHR-LOBBAN, Carolyn: Ethics. In. RUSSELL, Bernard H. (ed.): *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Walnut Creek, Altamira Press, 1998. 176. idézi BICZÓ (2014)

33 TAX, Sol: *Horizons of Anthropology*. Chicago, Aldine Publishing, 1964. 257.

- FLUEHR-LOBBAN, Carolyn: Collaborative Anthropology as Twenty-first-Century Ethical Anthropology. *Collaborative Anthropologies*. 2008. Vol. 1. 175–182.
- GEERTZ, Clifford: Sűrű leírás. In. *Az értelmzés hatalma*. Osiris, Budapest, 2001. 194–225.
- JEZEWSKI, Mary Ann: Evolution of a grounded theory: Conflict resolution through culture brokering. *Advances in Nursing Science*, 1995. Vol. 17. No. 3. 14–30. Online megjelenés: <http://dx.doi.org/10.1097/00012272-199503000-00004> (utolsó letöltés: 2019. 04.05.)
- JEZEWSKI, Mary Ann–SOTNIK, Paula: The rehabilitation service provider as culture broker: Providing culturally competent services to foreign born persons. In. JOHN, Stone (ed.): *Center for International Rehabilitation Research Information and Exchange*. CIRRIE Monograph Series, Buffalo, NY. 2001.
- KEMMIS, Stephen–MACTAGGART, Robin: Participatory Action Research: Communicative Action and the Public Sphere. In. DENZIN, Norman K.–LINCOLN, Yvona S. (eds.): *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. 3rd ed. London, Sage Publications, 2005. 271–330.
- KENDE Ágnes: Romológia a felsőoktatásban. In. *Iskolakultúra*. 1998. 12. sz. 30–36.
- LAJOS Veronika: Alkalmazott szemléletű társadalomtudomány: társadalmi részvétel, kollaboratív etnográfia és akciókutatás. In. *Néprajzi látóhatár*. 2014. 1–2. sz. 25–49.
- MÁLOVICS György et. al.: Részvételi akciókutatással a társadalmi kirekesztés ellen: egy szegedi példa tanulságai. In. *Tér és Társadalom* 28. évf., 3. sz. 2014. 66–83.
- MARTIN, N. Judith–NAKAYAMA, K. Thomas: *Intercultural Communication in Contexts*. Mountain View, California: Mayfield Publishing Company. 2000.
- NAGY Károly Zsolt: Ösvény a dzsungelben. In. *Replika*. 2015. 90–91. sz. 39–56.
- PUSZTAI-VARGA Ildikó: Műfordítók mint kulturális brókerek. Egy terminus útja a kultúrakutatástól a műfordításig. In. *Fordítástudomány*. 2008. 10. évf. 2. szám 39–46.
- TAX, Sol: *Horizons of Anthropology*. Chicago, Aldine Publishing, 1964.
- WADENSJÖ, Cecilia: *Interpreting as Interaction*. Linköping, Linköping University, 1992.
- WHYTE, William Foote–GREENWOOD, Davydd J.–LAZES, Peter: Participatory Action Research: Through Practice to Science in Social Research. In. WHYTE, William Foote (ed.): *Participatory Action Research*. SAGE Publications, 1991. 20–56.
- WILLIGEN, John Van: *Applied Anthropology. An Introduction*. South Hadley, MA: Bergin & Garvey, 1986.

BICZÓ GÁBOR

A Lippai Balázs Roma Szakkollégium alkalmazott társadalomtudományi kutatási programja, értékelése és a tevékenység elemzése

A Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Karán működő Lippai Balázs Roma Szakkollégium történetében a módszeres alkalmazott társadalomtudományi szemléletű kutatások fokozatosan nyertek teret és váltak a szakmai műhely egyfajta védjegyévé. Az alábbiakban a Szakkollégium jelenlegi működési keretét képező „Világlétra” projekt részeként elvégzett kutatási tevékenység összefoglaló bemutatására kerül sor.¹ A téma részletezésének előzményeként röviden kitérünk a Szakkollégium alapjellemzőire és az intézményi rekrutációs környezet, valamint az általános szociokulturális háttér folyamatok bevezető jellegű elemzésére.

A 2012-ben alakult roma szakkollégium deklarált célja a Debreceni Egyetemen tanuló roma származású és/vagy hátrányos helyzetű hallgatók lemorzsolódásának megakadályozása, diplomához segítése és a társadalmi érvényesüléshez szükséges kompetenciák erősítése. A hazai felsőoktatási gyakorlatban kialakult szakkollégiumi tehetséggondozás „klasszikus” formájától eltérően a roma szakkollégiumok elsődleges célja nem a kiemelkedő képességű hallgatók szakmai továbbfejlesztéséhez szükséges feltételek biztosítása. A speciális intézmény és az ennek keretei között szerveződő közösségek azért jöttek létre, hogy biztosítsák a szociokulturális és szocioökonómiai háttérüket tekintve hátrányokkal induló hallgatók támogatását.²

A hajdúböszörményi székhellyel működő debreceni egyetemi roma szakkollégium hallgatói állománya minden tekintetben jellemző példája ennek a sajátos adottságú és az európai felsőoktatási gyakorlatban kivételes, támogató intézménytípusnak. A jelenleg 37 fős szakkollégium tagságának 73%-a (27 fő) roma származású és 32%-a (12 fő) halmozottan hátrányos helyzetű. A tagság túlnyomó többsége a roma szakkollégiumok hallgatóságára jellemző tendenciáknak megfelelően elsősorban pedagógiai alapszakokon tanul.³ Ugyancsak karakteres vonás, hogy a hallgatók az ország leghátrányosabb helyzetű régióiból és főként vidéki kisvárosi vagy aprófalvas környezetből érkeznek a felsőoktatásba.

- 1 A program pontos megnevezése: „Világlétra” projekt a társadalmi kohéziót erősítő roma szakkollégiumi képzés, tehetséggondozás, felzárkóztatás és alkalmazott kutatás fejlesztése a DE GYFK Lippai Balázs Roma Szakkollégiumban, *EFOP-3.4.1-15-2015-00005*
- 2 Az országban jelenleg 11 roma szakkollégium működik, a Debreceni Egyetemen három, Budapesten kettő, Szegeden, Egerben, Miskolcon, Nyíregyházán, Pécsen és Kaposváron egy.
- 3 A szakkollégisták többsége szociálpedagógia, óvodapedagógia, csecsemő- és kisgyermeknevelő alapszakos hallgató.

LIPPAI BALÁZS ROMA SZAKKOLLÉGIUM HALLGATÓINAK LAKÓTELEPÜLÉSEI

Debrecen, Fábíánháza, Fehérgyarmat, Földes, Füzesabony, Görbeháza, Hajdúböszörmény, Hajdúdorog, Hajdúnánás, Hejőbába, Hodász, Kállósején, Kántorjánosi, Mátészalka, Mérk, Miskolc, Nagyecsed, Nagyrábé, Nyírbétek, Nyíregyháza, Nyírtass, Nyírvasvári, Szeghalom, Tarcal, Tiszadada, Tiszadob, Vásárosnamény

A debreceni szakkollégium szakmai programjai és tevékenysége a megalakulás időszaktól kezdve alkalmazkodott a tagság szociokulturális és szocioökonomiai adottságaiból következő kihívásokhoz. Ennek lényege egyrészt a diplomához jutás aktív támogatása a tanulási eredményességet segítő szolgáltatásokkal. A Lippai Balázs Roma Szakkollégium tevékenységét meghatározó másik fontos szakmai sajátosság a hallgatók végzést követő társadalmi felelősségvállalása ügyének és a személyes érvényesülés tervének tudatos összekapcsolása. Másként fogalmazva, a többségében pedagógiai szakokon végző hallgatók a szakkollégium keretei között olyan munkát is végeznek, amely közvetett módon, de érvényesülési lehetőségként tárja fel a kibocsátó lokális környezet intézményeiben történő munkavállalást. A szakkollégiumban végzett orientációs munka végső soron arra a társadalmi szükségletre apellál, amely szerint a végzett szakkollégista hallgatók saját környezetükben hiánypótló munkát végezhetnek a társadalmi felzárkózás érdekében. Szakmai kompetenciájuk alapját a megszerzett diploma, míg a sikeres munkavégzés szempontjából legalább ugyanannyira fontos személyes hitelességet a helyszín és a közeg viszonyainak ismerete alapozza meg. A hallgatók a saját kibocsátó környezet társadalmi szükségletei iránti érdeklődését felkeltő orientációs munkájának fontos eszköze az a gyakorlati társadalomtudományi szemléletű kutatómunka, amelyet részben a hallgatók lakóhelyét képező lokális életvilágokban végzünk el.

GYAKORLATI TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLÉLETŰ KUTATÓMUNKA

A kortárs társadalomtudományi gyakorlatban az akadémiai szemléletű alap kutatások és az alkalmazott ismeretek „termelésének”, valamint ezek az érintett környezetbe történő visszacsatornázásának elméleti és módszertani kérdései, akár szubdiszciplináris értelemben is, elválnak egymástól.⁴ Másként fogalmazva, a társadalmi jelenségvilág folyamatait

4 A társadalomtudományi akadémiai alap kutatások és a gyakorlati, beavatkozó szemléletű társadalomtudományi tevékenység diszciplináris szinten megragadható szétválasztásának

leíró elméleti alapkutatásokhoz képest a tudomány a társadalmi szükségletek – többnyire a hiány, a krízis vagy a fejlesztés – gyakorlati összefüggéseit nem csak azonosítja, hanem a kortárs gyakorlat szerint hozzájárulhat ezek megoldásához.

A roma szakkollégiumok társadalmi hasznossága nem csupán egy jól felkészült és az integráció ügye mellett elkötelezett értelmiségi generáció kinevelésében ölt testet. Felfogásunk szerint mindenkor fontos figyelembe venni a szakkollégista hallgatók és a szakkollégium környezetét képező fizikai-földrajzi tér – esetünkben az Észak-Alföldi és az Északkelet-Magyarországi régiók – szociokulturális adottságait és az itt keletkező szükségleteket. A Lippai Balázs Roma Szakkollégiumban folyó kutatási tevékenysége ennek jegyében folyik, szem előtt tartva ugyanakkor azt a tény, hogy a hallgatók nem társadalomtudományi alapszakokon tanulnak. Ezt a látszólag hátrányos körülményt ugyanakkor ellensúlyozza az, hogy a többségében gyakorlati-pedagógiai képzési területeken tanuló szakkollégisták affinitása a társadalmi szükségletek azonosítása és megoldása iránt kifejezetten fejlett szakmai képességük.

A szakkollégiumi tevékenység részeként végzett hallgatói kutatások az elmúlt évek gyakorlatában egymásra épülő elemek komplex rendszerévé fejlődtek. Az alábbiakban az alkalmazott társadalomtudományi szemléletű képzési koncepció elvi alapjainak és néhány kutatási példának az ismertetésére kerül sor. Mi köze a roma szakkollégiumi munka társadalmi integrációt szolgáló ügyének az alkalmazott társadalomtudományi kutatásokhoz?

A társadalmi integrációról folyó széleskörű interdiszciplináris diskurzus már régen fontos tényként mutatott rá a társadalmi viselkedési gyakorlat és a társadalmi egyének egy meghatározott szociokulturális környezetben kialakult kölcsönös funkcionális függésvizonya között leírható kapcsolatra.⁵ A társadalmi integráció ebben a megközelítésben felfogható az együtt élő és interakcióba kerülő személyek egymással szemben gyakorolt kölcsönös viselkedésvizonyaként.⁶ Az integráció ezek szerint a társadalmi kohézió és egyáltalán a társadalmiság alapfeltétele. Egyrészt kifejezi, valamint érvényre juttatja az együtt élő személyek viselkedésközösségét meghatározó értékek és elvek rendszerét. Másrészt különbséget teremt azáltal, hogy kijelöli az együtt élő viselkedésközösség határait képező szabályokat, vagyis közvetve megkülönbözteti azokat a személyeket, akik nem részesei az integrált elvek mentén szerveződő társadalomnak. Másként fogalmazva a társadalmi integráció párhuzamosan teremt közösséget és hoz létre társadalmi különbséget, termel devianciát.⁷ Ugyanakkor, amint arra már közvetve Emil Durkheim, majd később Georg Simmel is világosan utaltak, az integráció paradigmatis értelmének tulajdonított különbségtevő „mozzanat” (konfliktustényező) amennyire egyfelől a társadalmi életközösség kohézióját szolgáló esemény, legalább ugyanolyan mértékben ösztönöz a nem integrált részek integrá-

kortárs klasszikus példája a modern szociokulturális antropológia és az alkalmazott antropológia esete. BICZÓ, Gábor: Az alkalmazott antropológia és a gyakorlati értékű tudás: a történeti előzmények, a kritikai fordulat és az etikai önreflexió társadalomfilozófiai háttere. In. *Tabula*, 15. évf. 2. sz. 2014.

5 Lásd részletesen STONE, I. T.: An Approach to the Comparative Study of Social Integration. In. *American Anthropologist*, New Series, Vol. 66, No. 4, Part 1. 1964. 805–821.

6 i. m. 805.

7 Lásd részletesen SCOTT, Robart A.: Deviance, Sanctions, and Social Integration in Small-Scale Societies. In. *Social Forces*, Vol. 54, No. 3. 1976. 604–606.

ciójára.⁸ Ezek szerint a társadalmi integráció lényegében mindig nyitott, nem lezárható és az életközösség koherenciájának fenntartása érdekében mindig a nem integrált elemek befogadásának előmozdítására ösztönöz.

Az elméleti részletektől eltekintve mindez a kortárs magyar perifériális közösségek és a többségben hátrányos helyzetű roma népesség esetében azt jelenti, hogy az integráció a mai magyar társadalom előtt álló legfontosabb ügy. Ennek oka, hogy az ismert demográfiai és etnostatistikai mutatók szerint az ország lakónépességének jelenleg közel 10%-a roma származású. Az előszámítások szerint az exponenciálisan – bár lassuló ütemben – növekvő arányú és a jelenleg területi, valamint a fiatalabb korcsoportokban felülreprezentált roma népesség beilleszkedésének ügye olyan pragmatikus megközelítést követelő kihívás, amely a többségi társadalmat előbb-utóbb rá fogja kényszeríteni az integráció jelentőségének felismerésére.⁹

A helyzet némiképp emlékeztet az Egyesült Államokban a 19–20. század fordulóján a hátrányos helyzetű és perifériális afroamerikai népesség társadalmi beilleszkedésével kapcsolatban kialakult vitára. Amint azt W.H.B. Du Bois fekete történész, szociológus és író 1903-ban az integráció ügye mellett érvelő írásában megfogalmazta, az afroamerikaiak felzárkózása, oktatása, a fekete középosztálynak a többség támogatásával történő megszervezése osztársadalmi ügy. A *Talented Tenth* címmel publikált programszöveg keletkezésekor az Egyesült Államok népességének éppen 10%-át kitevő fekete népesség perifériális státusza miatt kialakult konfliktusok a társadalom működését veszélyeztető tényezőkké fejlődtek. Du Bois érvelését metaforikus értelmű megfogalmazással zárta: „*Amerika népe, a probléma világos előtettek. Itt van egy apáitok bűnös ostobasága miatt áttelepített faj. Akár akarjátok, akár nem milliók vannak itt, akik itt is fognak maradni. Ha nem emelitek fel őket, akkor ők fognak lehúzni titeket. Az oktatás és a munka az eszközök, amelyek az embereket felemelik.*”¹⁰

A magyarországi roma szakkollégiumi mozgalomnak a keretei között értelmiségivé váló fiatalok képzésének megkerülhetetlen gyakorlati társadalomtudományi vetülete van, függetlenül attól, hogy a szakkollégista hallgatók többsége nem társadalomtudományi szakon tanul. Ezek szerint a saját szociokulturális környezet integrációs kihívásaira irányuló

8 Uo.

9 HABLICSEK László: Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. In. *Demográfia*, 2007. 50. évf. 1. szám 7–54.; CSERTI Csapó Tibor: *Elméletek és prognózisok a magyarországi cigányság lélekszám alakulásáról*. 2015. <http://kompetenspedagogus.hu/sites/default/files/cserti-csapo-tibor-elmletek-es-prognózisok-a-magyarországi-cigányság-lelekszám-alakulasarol.pdf> (utolsó letöltés 2019 április 25.)

A Cigányügyi Kormányközi Bizottság és a Debreceni Egyetem felmérése szerint 2013-ban a magyarországi roma népesség lélekszáma 876 ezer fő lehetett. Fontos megjegyezni, hogy a kapcsolati, a gazdasági és a tudástőke híján a perifériális együtt élő környezetben maradó elszegényedő magyar népességnek az összlakosságra vetített aránynövekedése, valamint éppen ebből következően a fiatalabb korcsoportokban a „házassági piac” beszűkülése miatt növekszik az etnikai vegyes házasságok száma. A vegyesházasságban élő családokat a teljes társadalmi környezet a roma közösség részének tekinti. A megfigyelések szerint az egyre szélesebb körben elterjedő gyakorlat módszeres vizsgálata jelenünk fontos feladata.

10 DU BOIS, W.H.B.: *The Talented Tenth*. 1903. <https://teachingamericanhistory.org/library/document/the-talented-tenth/> (Utolsó letöltés 2019. 04. 25.)

érzékenyítés, valamint az osztársadalmi közügyként felfogott felzárkózás képviselője iránti elköteleződés képezi a szakkollégiumi munka általános gyakorlati társadalomtudományi keretfeltételeit.

KUTATÁSOK A LIPPAI BALÁZS ROMA SZAKKOLLÉGIUMBAN

A Lippai Balázs Roma Szakkollégiumban a kutatási tevékenység összetett és több egymásra épülő tevékenységmodulból álló rendszer, amely az elmúlt időszakban egy hároméves projekt keretében került megvalósításra. A modultevékenységek eltérő eszközökkel szolgálták a hallgatóknak a szociokulturális tér jelenségei iránti érzékenyítését.

A „Közép-Kelet-Európai társadalmi és kulturális tér” modul keretében az erdélyi Kalotaszeg és Mezőség vegyes lakosságú településeinek együttélési helyzeteibe, valamint a térség történeti-néprajzi és kulturális örökségébe nyertek betekintést a szakkollégisták. A modul második nagyobb eseményén a Szepességnek és környezetének történetileg kialakult multietnikus viszonyaiba nyertek bepillantást a résztvevők. A modul kifejezett célja, hogy a hallgatók tágabb, regionális összefüggésben nyerjenek rálátást a közép-európai térséget meghatározó szociokulturális diverzitás jelenségeire. Tapasztalataink szerint a kitekintő igényű tágabb perspektivikus összefüggések értelmezése segíti a saját szociokulturális viszonyokkal kapcsolatos értelmezői viszony kialakulását, egyfajta léptékváltást.

A „Hazai társadalmi és kulturális tér” négycsoportos terepgyakorlatot ölelt fel. A hallgatók elsősorban etnikai együttélési helyzeteket tanulmányoztak szakoktatói vezetéssel. A hajdúböszörményi szegregátum vizsgálatok mellett Nagyecsed és a Fehérgyarmati kistérség szolgáltak kutatási színtérül. A hallgatók a csoportos terepgyakorlat keretében alapvető kutatástechnikai ismereteket is elsajátítottak. Lévén a résztvevők többsége nem társadalomtudományi alapszakos hallgató, ezért a terepkutatásokhoz nélkülözhetetlen módszerek megtanulása elengedhetetlen ahhoz, hogy értő módon közelíthessenek az olyan összetett társadalomtudományi kérdésekhez, mint például az etnikai együttélés problematikája. A hallgatók a kérdőívesítés mellett elsajátították és gyakorolták az interjúzás különböző formáit: strukturált interjú és életútinterjú készítését. Az utolsó kutatási alkalommal a főtésszé készítésének folyamatát és ehhez kapcsolódóan a tudatos képzés technikai és módszertani fogásait ismerték meg.

A „Világlétra” projekt harmadik komplex kutatási moduljában, a „Regio Nostra” kutatások során hosszabb időtartamú, kisebb csoportban végzett, módszeres alkalmazott társadalomtudományi igényű vizsgálatok megvalósítására került sor. A hallgatók elsőként Biharkeresztes vegyes etnikai népességű környezetében végeztek kutatómunkát. A második kutatás helyszíne Kótaj község oláh cigány szegregátuma volt. A két kutatáson elsősorban olyan hallgatók vettek részt, akik más kutatási modulokban a kutatómódszertani alapokat már megismerték, kellő gyakorlattal rendelkeztek.

A kutatások eredményeinek szervesülése ugyancsak összetett, de jól azonosítható folyamat. A felgyűjtött információk konferencia-előadások, szakdolgozatok és publikációk formájában hasznosultak. A kutatások a nyilvánosság szakmai fórumain megjelenő eredményeinél azonban sokkal fontosabb közvetett hatást gyakoroltak, illetve gyakorolnak a részt vett hallgatók gondolkodásmódjára, világlátására. Ez a végzést követően elsősorban a fiatal roma származású értelmiségiek elhelyezkedésének, majd társadalmi érvényesülésének nyomon követéséből levonható következtetés. A szakkollégista hallgatók többsége hát-

rányos helyzetű környezetben, a társadalmi integráció előmozdításában közvetlen feladatot jelentő munkakörben és tanult szakmájában helyezkedik el. A döntésben, vagy másként fogalmazva a társadalmi felelősségvállalás szempontjából kiemelkedő fontosságú szerepvállalásban fontos tényező, hogy a hallgatók a kutatási tevékenység részeként komplex rálátást nyernek a hátrányos helyzetű lokális színterek működésére.

PUBLIKÁCIÓS TEVÉKENYSÉG

Az elmúlt években a Szakkollégium keretében végzett kutatásokból számos publikáció látott napvilágot. Az elkészült tanulmánykötetek és dokumentumfilmek közös jellemzője, hogy ezek minden vonatkozásban a szakkollégiumi gyakorlati társadalomtudományi törekvéseket támogató munkák. Céljuk a lokális perifériális életvilágok iránti szemléleti érzékenyítés annak érdekében, hogy a társadalmi felzárkózás ügyéhez minél több közreműködőt sikerüljön megnyerni. Másfelől az elkészült elemzések vagy a példaképszerű életutakat bemutató filmek a felsőoktatás számos képzési területén – a pedagógusképzésben, a szociális szféra szakterületein – kiválóan hasznosítható, kiegészítő szakmai anyagok.

A *Studia Cingarorum* sorozat 6. és 7. kötete, az *Így kutatunk mi*¹¹ és a *Terepek és elméletek*¹² című tanulmánykötetek a Lippai Balázs Roma Szakkollégium munkatársainak kutatásaiból összeállított válogatott tanulmánygyűjtemények. A 2012-ben alakult Szakkollégium tevékenységének kitüntetett elemét képezi a kutatómunka. A Szakkollégiumban folyó hallgatói kutatásokat szakértő munkatársak irányítják, akik maguk is végeznek tudományos vizsgálatokat. A kötetek célja, hogy bepillantást nyújtsanak abba a szerteágazó kutatási tevékenységbe, amit a munkatársak az elmúlt években valósítottak meg.

A *mese és mondója* című kötet a szakkollégiumi munka részeként kitüntetett igénnyel kezelt roma etnográfiai hagyománykészlet egy speciális területén, a cigány népmesekutatásban végzett átfogó elemzés.¹³ A kötet szerzője, Bálint Péter a hosszú évek során kimunkált egyetemi előadásainak tanulmányváltozatán keresztül vezeti be az olvasót a népmesék értelmezésének világába. A könyv a mese archaikus jelenségét interdiszciplináris összefüggésben és a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is számot tartó formában teszi vizsgálatára tárgyává.

Az elmúlt évek szakkollégiumi publikációinak ugyancsak nagyon fontos darabja a *Hallgatói kutatómunka a Lippai Balázs Roma Szakkollégiumban* című kötet.¹⁴ A csoportos terepgyakorlatok és terepkutatások eredményeit összefoglaló tanulmánykötetben, a társadalomtudományi elemző munka iránt fogékony szakkollégisták írásai kerültek beválogatásra. A szerteágazó témák a gyermekvédelemtől, az élettörténeti narratíva elemzésén keresztül a roma származású gyermekek óvodai integrációjának nehézségeit tárgyaló vizsgálatokig terjednek, csak hogy néhány példát említsünk.

11 BICZÓ Gábor (Szerk.) *Így kutatunk mi*. Didakt, Debrecen, 2019.

12 BICZÓ Gábor (Szerk.) *Terepek és elméletek*. Didakt, Debrecen, 2019.

13 BÁLINT Péter: *A mese és mondója*. Didakt, Debrecen, 2019.

14 KOCSIS Péter Csaba–VARGÁNÉ Nagy Anikó–BICZÓ Gábor (Szerk.): *Hallgatói kutatómunka a Lippai Balázs Roma Szakkollégiumban*. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2019.

Az utóbbi időszakban elkészült a *Kik vagyunk ... és miért?* dokumentumfilm-sorozat 3. szériája, amely öt újabb epizódon keresztül mutatja be a Lippai Balázs Roma Szakkollégium néhány hallgatójának életútját és mintaképző funkcióval jellemezhető személyes példáját.¹⁵ A dokumentumfilmek a felzárkózás ügyében tevékeny szereplők számára használható szakmai, képzési segédanyagok.

A felsorolás jellegű ismertetésből is jól látható, hogy a Szakkollégiumban az alkalmazott társadalomtudományi szemléletű kutatás és publikációs tevékenység kiemelt jelentőséggel bír. Álláspontunk szerint a társadalmi felzárkózás meghatározó szegmense az érintettek a saját társadalmi környezetükre és kulturális jellemvonásaikra vonatkozó ismereteinek az elmélyítése.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BICZÓ, Gábor: Az alkalmazott antropológia és a gyakorlati értékű tudás: a történeti előzmények, a kritikai fordulat és az etikai önreflexió társadalomfilozófiai háttere. In. *Tabula*, 15. évf. 2. sz. 2014. http://epa.oszk.hu/03100/03125/00027/pdf/EPA03125_tabula_2014_2_01.pdf
- CSERTI Csapó Tibor: Elméletek és prognózisok a magyarországi cigányság lélekszám alakulásáról. 2015.
- DU BOIS, W.H.B.: *The Talented Tenth*. 1903. <https://teachingamericanhistory.org/library/document/the-talented-tenth/>
- HABLICSEK László: Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. In. *Demográfia*, 2007. 50. évf. 1. szám 7–54. <http://kompetenspedagogus.hu/sites/default/files/cserti-csapo-tibor-elmeletek-es-prognózisok-a-magyarorszag-i-ciganysag-lelekszam-alakulasarol.pdf>
- SCOTT, Robert A.: Deviance, Sanctions, and Social Integration in Small-Scale Societies. In. *Social Forces*, Vol. 54, No. 3. 1976. 604–620.
- STONE, I. T.: An Approach to the Comparative Study of Social Integration. In. *American Anthropologist*, New Series, Vol. 66, No. 4, Part 1. 1964. 805–821.

15 BICZÓ Gábor–SZABÓ Henriett: *Kik vagyunk ... és miért?* 3. széria, Didakt, Debrecen, 2018.

SZABÓ HENRIETT

A dokumentumfilmek és a társadalmi integráció – „Kik vagyunk... és miért?” 3. széria

BEVEZETÉS

Írásomban a kortárs alkalmazott antropológia egyik fontos részterületével, a romák társadalmi integrációjának előmozdításával és az antropológiai szemléletű dokumentumfilmeknek a folyamat előmozdításában játszott szerepével foglalkozom. Bár első olvasatra különös feltevésnek tűnhet, de a dokumentumfilmekben ábrázolt hátrányos helyzetű, a társadalom periferiájára kerülő emberek, közösségek számára a példaképszerű életutak „jó mintaként”, egyfajta véleményformáló erővel bírnak.

Az elmúlt öt évben olyan roma fiatalok életútjával, társadalmi beilleszkedésével és integrációs lehetőségeivel foglalkoztam, akik részben belső indíttatásból vagy valamilyen szervezett intézményi támogatás mellett sikeres lépéseket tettek a társadalmi érvényesülés irányába. A kulturális antropológiai szemléletű kutatások eredményeként fény derült arra, hogy mi játszódik le a hagyományos lokális cigány közösségekben, és sikerült azonosítani az ott élő fiatalok jövőképeinek alakulását meghatározó tényezők rendszerét is. Hodász, Nagyecsed és Nyírvasvári települések esetében mind az oláh cigányokra, mind a romungrókra vonatkozóan reprezentatív lokális eseteket elemeztem, amelyek alapjául szolgáltak az ott készített egyéni életutakat feldolgozó dokumentumfilmeknek. Emellett Hajdúsámson-Martinka, Lácacséke és Kisköre településeken élő romungró cigányok helyzetét is tanulmányoztam. Minden vizsgált lokális közösség esetében eltérő, de jelen tanulmány kidolgozása szempontjából releváns tapasztalatokra tettem szert.

Írásom elsősorban a „*Kik vagyunk... és miért?*” címmel forgalmazott dokumentumfilm-sorozat 2018-ban készült, öt különböző egyéni életutat feldolgozó részét elemzi. A filmekben a társadalom periferiájára sodródó hátrányos helyzetű roma emberek esélyeinek az antropológiai dokumentumfilm eszközeivel történő megközelítésére, valamint a nevezett csoport ábrázolására és élethelyzeteik vizuális elemzésére látunk példákat. A filmek elemzését megelőzően a dokumentumfilm-készítés mint a társadalmi integrációt előmozdító gyakorlati eszköz jellemzőinek az ismertetésére is hangsúlyt fektetek.

A „KIK VAGYUNK... ÉS MIÉRT?”

DOKUMENTUMFILM-SOROZAT INTÉZMÉNYI HÁTTERÉRŐL

Bevezetésként a „*Kik vagyunk... és miért?*” filmsorozat intézményi hátteréről szolgáló Lippai Balázs Roma Szakkollégium rövid bemutatására térek ki. A Debreceni Egyetem az Észak-alföldi régió legnagyobb oktatási centruma. Az országos jelentőségű felsőoktatási intézmény egyik stratégiai célja, hogy vonzáskörzetében előmozdítsa a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok felsőoktatási intézménybe történő bekapcso-

lódását.¹ Ennek egyik eredményes eszköze és színtere lehet a roma szakkollégium.² Hajdúböszörményben a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kara ad otthont a Lippai Balázs Roma Szakkollégiumnak.

Hajdúböszörmény Hajdú-Bihar második legnagyobb városa, így többek között a megye és a régió oktatási feladatainak ellátásában is kimagasló szerepe van. A Kar képzési profilját az intézményi szocializáció két legkorábbi színterét képező szakma jelenti: a csecsemő- és kisgyermeknevelő, valamint az óvodapedagógia szak. Emellett szociálpedagógia és gyógypedagógiai szakon is folyik a szakemberek képzése, valamint 2019-től képzés indul romológia alapszakon is.

A Szakkollégium 2012-ben azzal a céllal alakult, hogy segítse a felsőoktatásba bekerülő hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű és/vagy roma származású hallgatókat a megváltozott életkörülményeikhez való alkalmazkodásban, illetve támogassa tanulmányi előmenetelüket. Már maga a roma szakkollégium létrejötte a felzárkózás és a társadalmi felelősségvállalás fontosságára hívja fel a figyelmet, hiszen általános célkitűzése, hogy a roma származású vagy a roma kultúra iránt érdeklődő hallgatókat integrált közösségben, külön egyéni fejlesztési tervek mentén a diplomaszerezésig segítse. Erre azért van szükség, mert az egyetemre való bekerülés és a diploma átvétele között a hallgatóknak számos nehézséget kell legyűrniük.³

A hallgatókról készült egyéni életutakat bemutató dokumentumfilmek segítenek annak megértésében, hogy a roma szakkollégiumba bekerülők milyen problémákkal szembesülnek felsőoktatási pályájuk során. A filmek szerkezeti felépítése és dramaturgiája hozzásegíti a nézőt a helyzet megértéséhez, így a látottakból levonható következtetéseknek gyakorlati értékük van. A felmutatott jó példa ugyanis alkalmas arra, hogy adaptálható legyen.

A „*Kik vagyunk... és miért?*” sorozat 2013-ban Biczó Gábor és Dallos Csaba munkájához köthetően született meg. Az ötlet alapja a Lippai Balázs Roma Szakkollégiumba belépő hallgatókkal készített módszeres életútinterjú volt. Ezek módszertani szempontból azt a célt szolgálták, hogy a roma származású és/vagy hátrányos helyzetű hallgatók szociokulturális hátterét megismerjék. Az így szerzett tudás hozzájárult a személyiség társadalmi-kör-

- 1 BICZÓ Gábor: Alkalmazott társadalomtudományi kutatások és a roma kisebbségi közösségek integrációja: kortárs kihívások = Applied Social Science Research and the Integration of Roma Minority Communities Contemporary Challenges. In: Bocsi Veronika (Szerk.) *Pe-remhelyzetben. Romológiai írások*. Didakt Kft., Debrecen, 2015. 13–16.
- 2 A 26/2013. (II.5.) Kormányrendelet 22. §-a a roma szakkollégium definícióját az alábbi módon adja meg: „A szakkollégiumi rendszeren belül kiemelten a roma fiatalok tehetségének támogatását szolgálja a roma szakkollégium. Roma szakkollégium minden olyan szakkollégium, amelynek létesítő okirata ezt kimondja, valamint céljai között szerepel a roma értelmiségi utánpótlás biztosítása, és tevékenységében törekszik a roma identitású hallgatók tehetséggondozására.”
- 3 Jellemző például a nyelvi hátrány vagy a korlátozott nyelvi kód, ami különösen figyelemre méltó a cigány anyanyelvű hallgatók esetében. A szakkollégista hallgatóknak az otthoni-családi környezetből való kiszakadás okozta nehézségek mellett nem ritkán – a saját környezet elutasítása miatt – az úgynevezett „köztes kiettség” problémájával is meg kell küzdeniük. Lásd: BICZÓ Gábor–SZABÓ Henriett: „*Kik vagyunk... és miért?*” 3. sorozat. Didakt Kiadó Kft., Debrecen, 2018. 4–6.

nyezeti feltételrendszerének az elemzéséhez, ami alapján a szakemberek segíteni tudnak a diplomaszerezésben, hiszen az életútfelvételek jól használható ismeretalapot kínáltak a szakmailag korrekt egyéni fejlesztési tervek kidolgozásához.

Az első szériában összesen hét egyéni életutat feldolgozó dokumentumfilm összeállítására került sor.⁴ A példaképszerű történetek fogadtatása és az oktatásba történő sikeres beépítése folytatásra ösztönözték a készítőket, így a második szériában további három film készült el. A 2016-ban bemutatott alkotások közül a „*Hárman nővérek*” a szakkollégium három aktív tagjának az életét és egymáshoz fűződő viszonyát mutatja be.⁵ A fiatal nők Hodász oláh cigány családi környezetben élnek. Ketten édestestvérek, míg a harmadik szereplő unokatestvér volt. A film újdonsága a korábbi alkotásokhoz képest az volt, hogy a képi ábrázolásra is nagy hangsúlyt fektetve sajátos módon mutatja be az értelmiségi útra lépő lányok életét, nehézségeit, valamint kapcsolatukat családi és tágabb társadalmi környezetükkel. Az oláh cigány hagyományos normák működését figyelhetjük meg a hodászi közösség példáján, ahol a nőkre vonatkozó iratlan szabályok szerint nem a tanulás, hanem a családalapítás az önmegvalósítás kitüntetett színtere. A lokális társadalom viszonya a továbbtanuló lányok törekvéseivel szemben kezdetben kimondottan negatív volt. Az elutasító hozzáállás akkor kezdett változni, amikor a lányok megkezdték az utolsó egyetemi félévüket, és mindenki számára érezhetővé vált a siker esélye, a diploma időben történő megszerzése. A film a lányok egyetemi tanulmányainak második évében készült. Azóta eltelt három esztendő, és a nemzetiségi cigány/roma szakirányon végzett óvodapedagógusok Hodász környéki falvakban, szakmájukban elhelyezkedve és nagy megbecsültségnek örvendővé végzik munkájukat.

2017-től újabb dokumentumfilm-sorozat készítésére nyílt lehetőség: a célok nem változtak, de a koncepció némiképp módosult. Az első két szériához képest az élettörténeti cselekményszál a filmnarratíva és a vizuális tartalom szintjén is kiemelésre került.⁶ Ennek eredményeként a harmadik szériában készült öt dokumentumfilm a roma származású és/vagy hátrányos helyzetű emberek társadalmi beilleszkedésével kapcsolatban elterjedt negatív és szkeptikus közbeszéddel szemben megfogalmazott módszeres érveléshez kínál esz-

A „KIK VAGYUNK... ÉS MIÉRT?”

DOKUMENTUMFILM-SOROZAT 3. SZÉRIÁJÁNAK CÉLJAI

A dokumentumfilm-sorozat célzott szerzői hatásait a következőképpen foglalhatjuk össze: egyrészt a filmsorozatban bemutatott példák segíthetik a roma szakkollégista hallgatókat abban, hogy a megváltozott élethelyzetükből következő nehézségek leküzdéséhez

4 A „*Kik vagyunk... és miért?*” 1. szériájában elkészült hét film egy-egy szakkollégista hallgató egyéni életútját dolgozta fel, továbbá ennek a szériának a keretében valósult meg a „*Nem vagyunk mi lázadók – A tasnádi cigánytelep*” címmel egy terepkutatásra épülő alkotás. A széria további három kiegészítő epizódja a szakkollégium hallgatóival és oktatóival készített tematikus interjúkból készült összeállítás.

5 BICZÓ Gábor–DALLOS Csaba: *Hárman nővérek*. In. „*Kik vagyunk... és miért?*” 2. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015.

6 Ennek érdekében a forgatási napok és a filmkészítéssel töltött idő nagymértékben megnövekedett. A filmforgatás során a helyszínek száma és a szereplők száma szintén nőtt.

mintákat nyerjenek. Másrészt a filmek ismeretet nyújtanak és információforrást jelenthetnek a hallgató lokális közössége számára.⁷ Emellett a sorozatban bemutatásra kerülő dokumentumfilmek a szakkollégiumban tevékeny szakemberek számára is eligazodást nyújthatnak, amennyiben a bemutatott életutak, történetek egy-egy jó példaként kerülnek elemzésre. Ezen túl az antropológiai szemlélettel készült alkotások megfelelő szakmai közegben történő bemutatásával a társadalmi integráció esélyeinek javítását szolgáló ismeretek válhatnak közkinccsé.

Mindez azt jelenti, hogy az antropológiai szemléletű dokumentumfilmek a hátrányos helyzetű és/vagy roma származású fiatalok társadalmi integrációjának az előmozdításában fontos szerepet játszhatnak. Ahhoz, hogy a filmek alkalmazott (gyakorlati) értékét megérettük szükségessé röviden néhány elméleti összefüggésre is utalni.

A VIZUÁLIS ANTROPOLÓGIA ÉS AZ ANTROPOLÓGIAI DOKUMENTUMFILM KAPCSOLATÁRÓL

A vizuális antropológia összefoglaló szubdiszciplináris megnevezés, ami a fotóantropológia, a filmes antropológia és a művészeti antropológia irányzatokat foglalja magába. A vizuális antropológia Kunt Ernő megfogalmazásában „a látás útján szerzett ismeretek, illetve azok feldolgozási és reprodukálási módja, melyek az emberi közösség létezéséhez szükségesek”⁸. Álláspontja szerint a vizuális érzékelés és a kultúra vizuális „látványának” a vizsgálata, egy közösség világképének értelmezésében fontos forrás, mivel a vizuális világlátás kultúraspecifikus. A vizuális antropológiai terepmunka során a kutató feladata, hogy megtanuljon az adott kultúra szabályszerűségei mentén vizuális pontossággal látni.⁹ Az antropológiai film koncepcionális lényegét tekintve közvetít két kultúra, két „világ”, a film nézői és a film szereplői között oly módon, hogy nézőpontját az ábrázolt kultúra vizuális világképéhez igazítja.¹⁰

Az antropológiai dokumentumfilm ebben a formájában interpretáció és Geertz-i értelemben a „másik kultúra szövegének” vizuális megjelenítése. David MacDougall definíciójában „az etnográfiai film különbözik mind az őslakos, mind a nemzeti filmgyártástól, azáltal, hogy az egyik társadalmat igyekszik értelmezni a másik számára. Kiindulópontja két kultúra, ha akarjuk, két élet-szöveg találkozása, és ami ebből létrejön, az egy további, igen speciális kulturális dokumentum”¹¹.

7 Különösen az oláh közösségből a felsőoktatási környezetbe érkező hallgatók esetében lehet meghatározó, hogy a szülők kellőképpen informáltak legyenek gyermekeik helyzetéről.

8 KUNT Ernő: *Az antropológia keresése*. (Hozzáférés dátuma: 2018.12.20. In. http://www.uni-miskolc.hu/~btkvat/doc/pub/konyvek/kunt_erno_valogatott_tanulmanyok.pdf)

9 R. NAGY József: *Képek és kultúra. Vizuális antropológiai megközelítések*. 2000. (Hozzáférés dátuma: 2018.12.28. In. http://exsymposion.hu/index.php?tbid=article_page__surfer&csa=load_article&rw_code=kepek-es-kultura-rnrnvizualis-antropologiai-megkozelitesek_913)

10 BERTA János: *Képek és nézők között. Az antropológiai film és a filmes antropológus*. (Hozzáférés dátuma: 2018.11.30. In. <http://www.filmnett.ro/cikk/2493/az-antropologiai-film-es-a-filmes-antropologus>)

11 MACDOUGALL, David: *Complicities of Style*. In. Crawford and Turton (eds.): *Film as Ethnography*. Manchester and New York: Manchester University Press. 1992. 90.

MacDougall a filmkép és írott szöveg kapcsolatát nem csak az írott és a vizuális antropológia viszonyában, hanem sokkal tágabb kontextusban elemzi. Erre utal, hogy az etnográfiai filmesek a kulturális antropológusokhoz hasonlóan „az adatközlők és a filmkészítők dialógusának lehetőségeit kutatják”¹². A dokumentumfilm tehát „nem a filmnyelv által meghatározott, esztétikai kategóriák szerint besorolt műfaj, hanem kutatási módszer, amely a megfigyelt teret és időt egyszerre és közvetlenül használja, és a valóságra közvetlenül, áttételek nélkül vonatkoztatható referenciapontokat hoz létre”¹³.

Szuhay Péter gyakorló filmkészítőként a cigány közösségek kultúrájának a kutatásakor az antropológiai módszer hatékonyságát hangsúlyozza, kiemeli a hosszú ideig tartó terepmunkát, a résztvevő megfigyelést, továbbá utal az emberek közötti interakciók megfigyelésének a fontosságára, ami egyaránt kiterjed a mindennapi életeseményekre és kommunikációs helyzetekre, valamint az együttműködés megfigyelésére. Mindezek rögzítése az antropológus feladata.¹⁴

Az antropológiai dokumentumfilm kérdésének egy további összefüggése a vizuális reprezentáció problémája.¹⁵ Ez az antropológiatudomány egyik központi kérdése. R. Nagy József szerint az antropológiai megközelítésmód és módszer a válasz a vizuális reprezentáció kérdésre, ugyanis az antropológus a terepen émikus kategóriákat használ, igyekszik a vizsgált személy vagy személyek csoportjának életébe behelyezkedni és belülről megérteni annak működését. Emellett törekszik arra, hogy megőrizze objektívitasát, annak ellenére, hogy minden őt érő információt, hatást igyekszik felhasználni.

A vizuális antropológus számára tehát a film mint a vizuális reprezentáció eszköze olyan lehetőségeket kínál egy csoport vagy személy ábrázolására, élethelyzete elemzésére, amely képes annak saját értelmezését is közvetíteni. A dokumentumfilm éppen e tulajdonsága miatt vált alkalmas közvetítő eszközzé a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok elemzése kapcsán.

ÁBRÁZOLÁSI LEHETŐSÉGEK A DOKUMENTUMFILMEKBEN

Bill Nichols filmtoretikus a dokumentumfilm hat különböző ábrázolásmódját különbözteti meg: a költői, a magyarázó, a résztvevő, a megfigyelő, a reflexív és a performatív ábrázolást.¹⁶ Álláspontja szerint egy-egy dokumentumfilm-típusnak olyan meghatározó is-

12 HELTAI Gyöngyi: Néhány jellemző tendencia a kortárs vizuális antropológiai gondolkodásban. In. FÜREDI Zoltán (Szerk.) *Dialektus Fesztivál 2002. Filmkatalógus és vizuális antropológiai írások*. Budapest, Palantír Film Vizuális Antropológiai Alapítvány, 2002. 89–112.

13 DALLOS Csaba: Az elbeszélés és a reprezentáció lehetőségei a dokumentumfilmben, a szilágysági terepmunka példáján. In. BICZÓ Gábor–KOTICS József (Szerk.) *„Megvagyunk mi egymás mellett...” Magyar-román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton*, Miskolc, Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet, 2013. 175.

14 SZUHAY Péter: Néprajz és kulturális antropológia. In. ORSÓS Anna (Szerk.): *A romológia alapjai*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2015. 311–349.

15 Vö. BICZÓ Gábor: Ki a „Másik”? A kritikai fordulat és az ismeretreprezentáció a kortárs antropológiában. In. *Magyar Filozófiai Szemle* 2017. 61. évf. 1. sz. 103–131.

16 BILL Nichols: A dokumentumfilm típusai. In. *Metropolis: filmelméleti és filmtörténeti folyóirat. Dokumentumfilm-elmélet*. 2009. 13. évf. 4. sz. 20–41.

mérvei vannak, amelyek eligazítják a nézőt a film üzenetének a megértésében. Nichols felfogásában a dokumentarista ábrázolás megkülönböztető jegyei viszonylag statikusak, ezek strukturálják az alkotás egészét, ugyanakkor a filmkészítő számára mégis nyújtanak egy-fajta mozgásteret.¹⁷

A következőkben azon ábrázolásmódok rövid bemutatásával foglalkozom, melyek a „Kik vagyunk... és miért?” dokumentumfilm-sorozat elkészítésében teret nyertek.

A *megfigyelő ábrázolás* a kommentátor, a nondiegetikus zene, a különböző hangeffektek használatát mellőzi, nem jellemzi a feliratok használata, nincs megismételt jelenet, sőt interjú sem. A filmen az látható, ami a kamera előtt történt.¹⁸ Erre a dokumentumfilm-típusra jellemző, hogy a szereplők jellemvonásait, egyéniségét a jelenetek előrehaladtával, fokozatosan ismerjük meg. A filmkészítő megfigyelői helyzetéből következően nem ad értelmezést, nincs reflexív viszonyban alkotásai szereplőivel, a nézőre bízva, hogy az hogyan „fejt meg” az adott szereplőt és szerepét a filmben. Ezen ábrázolás gyakran az úgynevezett „álcázott interjú” technikával él, melynek lényege, hogy a filmkészítő az adott jelenet leforgatása előtt a jelenetben résztvevő szereplőket megfelelő instrukciókkal látja el. Az alkotói magatartás jellemző vonása, hogy a filmekben azt a hatást keltsék, mintha a filmkészítő jelen sem lett volna a filmfelvétel során.

David MacDougall a megfigyelő típusú filmek esetén megfogalmazza, hogy a módszer erejét és legfőbb előnyét az adja, hogy a filmkészítő antropológus olyan személyként tud jelen lenni a „terepen”, akivel „nem kell” foglalkoznia a szereplőnek. Mindez azt jelenti, hogy olyan eseményeket rögzít vizuálisan, amelyek a jelenléte nélkül is megtörténtek volna.¹⁹ Ugyanakkor ez a módszer a kutató számára nem ad lehetőséget az elemzésre.

A *résztvevő ábrázolásmód* az antropológiai terepkutatás módszeréhez hasonlóan az aktív részvételre épül. A megfigyelői szereptől eltérően ebben az ábrázolásmódban a dokumen-

17 A *magyarozó ábrázolásmód* elterjedésének az 1920-as éveket szokás jelölni, de hatása és jelenléte napjainkban is megfigyelhető. Formai jellemzői a televíziós hírműsoroknak, valóságshow-knak, természetfilmeknek, tudományos- és ismeretterjesztő filmeknek, portréfilmeknek és a történelmi dokumentumfilmek készítésének adott keretet. A *megfigyelő ábrázolás* az 1960-as években terjedt el, köszönhető mindez az akkor egyre több helyen elérhető és alkalmazható, hordozható kamerák és hangrögzítők elterjedésének. A technikai eszközök nagymértékű fejlődése lehetőséget adott a hétköznapi események szinte beavatkozás nélküli ábrázolására. Mindez azt jelentette, hogy a filmkészítő képes volt rögzíteni az éppen történő eseményeket. A magyarozó és a megfigyelő ábrázolás egyik célja, hogy a filmkészítő fizikai jelenlétének érzését és ezzel együtt befolyásoló hatását elleplezze. A *résztvevő dokumentumfilm* mindezen felvetések folyományaként született meg. Olyan neves rendezők, mint Jean Rouch, Nick Broomfield, Kazuo Hara vagy éppen John Silver azzal a megállapítással értenek egyek, hogy egy filmkészítőnek a forgatás során nem kell ellepleznie jelenlétét, szerintük ugyanis fontos minden olyan történés is, ami az alkotók jelenlétének eredményeként keletkezett.

18 Ilyen elvek mentén készült például az *Egy nyár krónikája* (1960), *Ne nézz vissza* (1967) vagy a *Jane* (1968) című alkotások. NICHOLS, Bill: A dokumentumfilm típusai. In. *Metropolis: filmelméleti és filmtörténeti folyóirat*. Dokumentumfilm-elmélet. 2009. 13. évf. 4. sz. 27.

19 MACDOUGALL, David: A megfigyelő filmen túl. In. *A valóság filmjei. Tanulmányok az antropológiai filmről és filmkatalógus*. Palantír Film Vizuális Antropológiai Alapítvány, 2004. 64–65.

tumfilm azt is megmutatja, hogy a filmkészítő hogyan érzi magát egy adott szituációban, illetve a jelenléte milyen hatást gyakorol az egyes jelenetekre.²⁰ Jean Rouch és Edgar Morin cinéma véritének (filmigazság) nevezi az ilyen stílusú filmkészítést.²¹ A megfigyelői ábrázolásmód szerint az, amit látunk a filmen, az ugyanaz, ami történt, és ami akkor is megtörtént volna, ha mi, a filmkészítők nem vagyunk jelen. A dokumentumfilm közvetítő funkciót tölt be két kultúra között, képes megmutatni mindazt, amit csak az látott, aki jelen volt. A résztvevő dokumentumfilm során a nézők tisztában vannak vele, hogy csak úgy láthatják az adott szituációt, ahogy azt kamera rögzítette.²² A résztvevő dokumentumfilmben az alany és a filmkészítő kapcsolatának egyik legelterjedtebb formája az interjú. Az interjútechnika a társadalomtudományi vizsgálatok, így az antropológiai terepkutatások során gyakran használt módszer. Bill Nichols szerint a filmkészítők az interjúkat azzal a céllal alkalmazzák, hogy általuk különböző elbeszéléseket jelenítsenek meg egyetlen történetben.²³ Ennek alapvető elméleti nehézségét képezi, hogy a kultúrák közötti fordítás nem automatikus. Amint David MacDougall megfogalmazza, „mivel az egyik kultúra elemei nem írhatók le a másik terminusaival, a néprajzi filmesnek meg kell találnia a módját, hogy a nézőt alanya szociális tapasztalataiba bevezesse”²⁴. A filmes a résztvevő ábrázolás módszerének használata során – belépve az alany életvilágába – képes olyan információk közvetítésére, amelyek segítik a nézőt a film üzenetének értelmezésében.

A *reflexív ábrázolásmód* jellemzői a „Kik vagyunk...és miért?” sorozat filmjeinek összeállításánál ugyancsak fontos szempontként merültek fel. A *reflexív ábrázolásmód* alkalmazásával a filmkészítő és a filmnéző interakciója kerül a film középpontjába, nem csak a „mit”, hanem a „hogyan” ábrázolás határozza meg a filmkészítést. A reflexív dokumentumfilmek realizmusa a valóság közvetlen megismerhetőségének lerombolásával arra ösztönzi a nézőket, hogy gondolkodjanak. A film egy konstruált alkotás, ahol a filmkészítő jelenléte és szerepe döntően hat a filmre. A dokumentumfilmek által közvetített „igazság” ügye tehát több szempontból is kérdéseket vet fel: mennyire hiteles az ilyen filmek által közvetített igazság, és mi a különbség a dokumentumfilm és az előre megírt játékfilm között?

20 A filmkészítői jelenlét problematikájának kérdése jelen dolgozat terjedelmi korlátait meghaladja. Ugyanakkor fontos kérdéseket vet fel, amelyek az antropológia tudományágának ún. kritikai korszakában kerültek kifejtésre. A kutatói jelenlét szükségszerűen hatást gyakorol a tanulmányozott környezetre és személyekre. Kérdés, hogy a hatások miként ábrázolhatók és egyáltalán milyen módon tudatosíthatók a kutató (filmkészítő) számára.

21 Jay Rubby írásában olvasható, hogy az ilyen típusú filmkészítés során a kamera rögzíti a filmkészítés körülményeit, akár a technikai eszközöket, a filmkészítőket, és a szereplők maguk is aktív résztvevői a filmezésnek. RUBBY, Jay: *A valóság filmjei*. (2004) 16.

22 *Az Egy nyár krónikája* című film egyik jelenete alátámasztja ezen kijelentést. Felhívja figyelmünket a kamera jelenlétének szerepére: Marcellina Loridan egy jelenet során arról mesél, mit élt át a második világháború idején a német koncentrációs táborban. Tapasztalatait, személyes élményeit monológ formában osztja meg a nézőkkel, ami a résztvevő ábrázolásmód alkalmazása nélkül nem valósulhatott volna meg. A kamera követte a filmhőst az utakon, „mellette sétált” és rögzítette a történéseket. Ahhoz, hogy az alany megnyíljon, meghatározó szerepe volt a filmkészítővel történő együttműködésének. NICHOLS: (2009) 36.

23 NICHOLS: (2009) 32.

24 MACDOUGALL: (2004) 70.

A reflexív dokumentumfilmek gyakran „heuréka effektust” alkalmaznak, melynek lényege az a felismerésmélység, ahogy egy működő rendszert megértünk. Az ilyen típusú filmek képesek közvetíteni mindazt, ahogy egy rendszer működhetne, amilyen egy világ lehetne, a cselekvő erő pedig ez esetben a néző, nem pedig a film vagy egyéb tényező jelenti.

ROMÁK FILMEN – A ROMÁK KÉPI ÁBRÁZOLÁSA

A romák filmen történő ábrázolása nem új keletű dolog, hiszen számos neves alkotást megemlíthetünk, ahol a cselekményszál a roma közösségekre vagy a romákkal kapcsolatban elterjedt közbeszédre építve tárul a nézők elé. A következőkben a romák dokumentumfilmes képi ábrázolásának néhány, a „Kik vagyunk... és miért?” sorozat filmjeinek szempontjából fontos összefüggésére utalok.

Sára Sándor, a magyarországi roma tematikájú filmkultúra fejlődésének meghatározó szerzője a *Feldobott kő* című önéletrajzi alkotásában filmtörténeti jelentőségű dokumentarista jelenet leforgatására vállalkozott.²⁵ Ebben középponti szerepet játszik a rendező személyét megidéző ifjú földmérőnek az erdőben élő cigány csoporttal kialakult barátsága. A film egyik legfeszültebb jelenete, amikor az '50-es évek államszocialista hatóságai a tetvesség vádjával kényszerborotválásra ítélik a cigányokat, amit a film hosszú és drámai dokumentarista jelenetben mutat be. A jelenet hangulata a második világháborús légerek világát idézi. A képek komponálásának középpontjában a monumentális erdő és az ebbe beleszótt hangulat áll. Az ávósok elől menekülő főhős fák között rohanó alakja lenyűgöző látványt nyújt a néző számára. A Sára által alkalmazott stíluselemek, mint a főszereplő és a természet közötti kapcsolat harmonikus képi ábrázolása, a filmnarratíva és a képi világ keretes szerkezete olyan elemei a filmnek, amelyek fontos kifejezőeszközei lehetnek a dokumentumfilmzésnek.²⁶

Egy másik fontos hatást jelentett a „Kik vagyunk... és miért?” sorozat képi világának fejlődésére a portré-műfaj, ami a Schiffer Pál életművével robbant be a magyarországi roma dokumentumfilmek témái közé. Az első és legnagyobb sikert elért alkotás a Cséplő Gy-

25 A *Feldobott kő* című magyar játékfilm/filmdráma 1968-ban készült el, a Balázs Béla Stúdió 1960-as éveiben berobbanó újhullám tagjaihoz tartozó Sára Sándor első nagy játékfilmjeként. Sára Sándor a filmkészítés során rendező, operatőr és társíró szerepet is vállalt. Sára további, a szakkollégiumi filmsorozat képi világának tervezésénél figyelembe vett munkái a *Vízkereszt* (1967) és a *Cigányok* (1962) című alkotásai. Ezekben az összeállításokban Sára olyan, a '60-as évekbeli tabutémákat dolgoz fel, mint a cigányok életkörülményeinek és a tanyasi élet belülről történő ábrázolásának a bemutatása.

26 A „Kik vagyunk... és miért?” sorozat 3. szériájának filmjei közül a főhős és a természeti környezet kapcsolatát hangsúlyosan ábrázoló film az „*Óvónő akartam lenni*”-*Vali filmje* című alkotás. A címszereplő személyes drámájának narratíváját, az elhangzó szöveg tartalmának feszültségét oldják a természeti környezetben felvett jelenetek. A néző így a filmcselekmény minden részletét, a fokozatosan kibontakozó drámát az esztétikailag komponált természeti jelenetek vizuális ellenpontjaként a maga teljes mélységében könnyebben képes megragadni. A főhős természeti környezetben történő bemutatása tehát a film megértését támogató alkotói eszköz.

ri²⁷ (1978), amely a Balázs Béla Stúdió keretei között forgatott dokumentarista játékfilm. A nagyjából egy év történéseit felölelő film cselekménye egy Zala megyei roma fiú kitörési kísérletét mutatja be. Az életével elégedetlen főhős elsősorban nyomkövetéssel megörökített története a saját sorsáért tenni vágyó és tenni képes cigány fiatalember szimbolikus jelentőségű példája. Schiffer ábrázolása szerint a fordulatokban gazdag és fokozatosan feltáruló életsors csak az általános kereteket képezi. Ennél sokkal fontosabb a karakter példaképszerűsége és az erőfeszítéshez társuló kettősség: a hős bukásának és diadalának esélyei azonosak.

A Schiffer-i portré-koncepció több szempontból is meghatározó szerepet töltött be a szakkollégiumi dokumentumfilm-sorozat készítése során. A saját közösség támogatásának elnyerése, az elfogadás vagy éppen el nem fogadás, esetleg az elutasítás és kirekesztés kérdésének együttábrázolása a roma tematikájú dokumentumfilmek általános szempontjai. Egy szegény, lehetőségekben és változtatásokban csekély alternatívát kínáló közegből az „új útra” lépésnél nem csak a kezdet nehéz. A saját közösségből való kikerülés akár a teljes elutasítást vonhatja maga után. A szakkollégiumi munka során számtalan olyan szituációval lehet találkozni, amikor egy értelmiségi pályára készülő roma fiatalt közvetlen környezete taszít ki. A két „élet” közötti választás dilemmája olyan problémát jelent a felsőoktatásba bekerülő hallgatók esetében, aminek a megoldása roppant nehéz feladat.

Schiffer Pál a film bemutatása előtt rendezői előzetest adott közre, amelyben a filmkészítés háttéréről nyújtott számos, érdekes információt.²⁸ A Cséplő Gyuri forgatása előtt Kemény István szociológussal együttműködve filmsorozatot készítettek a cigányok életéről, munkavállalásáról és foglalkozási lehetőségeikről. A sorozat első két részének elkészítését követően döbrentek rá arra, hogy a korábban általuk művelt dokumentumfilmes megközelítés, a cinéma-vérité módszere, a hagyományos interjútechnikával készült film esetében nem tud olyan egységes történetté alakulni, melynek során a néző azonosulni tudna egy-egy kiemelkedő karakterrel. A Cséplő Gyuri forgatását ezért korábbi munkáiktól elröven egy személy élettörténetének a bemutatására építették. A film dramaturgiája abban hasonlít a játékfilmekhez, hogy van története, van főszereplője, akinek egyfajta személyes fejlődés-folyamatát láthatjuk megelevenedni, ami magában hordozza a példaképszerűség lehetőségét.²⁹ A szakkollégiumi sorozatban bemutatott portré jellegű és példaképszerű életutak főhőseinek történetei hasonló célokkal kerültek ábrázolásra.

A LIPPAI BALÁZS ROMA SZAKKOLLÉGIUM DOKUMENTUMFILMJEINEK KÉSZÍTÉSI KÖRÜLMÉNYEI

A „Kik vagyunk... és miért?” sorozat célja, hogy egyéni életutakat dolgozzon fel, elemezzon és értelmezzen a néző számára. Az egyén egzisztenciális választásai és azok következményei, olyan rendszert alkotnak, amelynek komplex feltárása alapján lehetőségünk nyílik az egyéni életutak módszeres bemutatására. A kérdés itt nem csupán annak a megértésé-

27 Schiffer Pál a magyar szociológiai dokumentumfilm készítés egyik meghatározó alakja, Cséplő Gyuri című alkotását 1978-ban készítette a Zala megyei németfalui cigánytelep vezéregyéniségéről.

28 SCHIFFER PÁL: „Cséplő Gyuri. Rendezői előzetes.” In. *Filmkultúra*. 1977/6. 83–89.

29 Uo.

re irányul, hogy mi az egzisztenciális döntés tartalma, de legalább ennyire fontos annak a megvilágítása, hogy mi ennek a motivációja. A képesség, hogy önálló döntések meghozatalára leszünk képesek egy olyan személyiségegy, amelynek háttérét a család és a családi minta adja. Sok esetben azonban ez a minta hiányos, vagy adott esetben – például egy állami gondozott esetében – nem áll rendelkezésre, így ezekhez más úton lehet hozzáférni.³⁰ Az életutak vizsgálata során a választások és a döntések, a miértek megértése kerül a kutatói érdeklődés középpontjába.

A „Kik vagyunk... és miért?” szakkollégiumi dokumentumfilmek ábrázolásmódjának és a filmkészítés körülményeinek a bemutatása során fontos kiemelni, hogy minden esetben olyan szereplők³¹ kiválasztására került sor, akik a saját élettörténetük mellett a roma társadalmat érintő általánosnak tekinthető problémákra is felhívják a nézők figyelmét. A szakkollégiumi dokumentumfilm szereplőválogatása éppen ezért összetett feladat volt, hiszen a karakter a példaképszerűség mellett bizonyos összefüggésekben az integráció társadalmi jelentőségű ügyét is reprezentálja.

A sorozat filmjeinek elkészítése olyan összetett antropológiai munka, melynek céljai egyszerre szolgálják a tudományos megismerést és az ismeretek gyakorlati alkalmazását. Mindez azt jelenti, hogy a korszerű antropológiai tudás a kortárs felfogás szerint magában hordozza az alkalmazás lehetőségét.

A szakkollégiumi dokumentumfilmek készítése során az alkotó egyfajta kultúraközi tolmács szerepét tölti be, amikor munkájában egy olyan világot jelenít meg a nézők számára, amit azok személyesen nem tapasztaltak meg. A dokumentumfilm-készítés során a szerző-kutató törekszik a beavatkozás-mentességre, hiszen a cél annak bemutatása, hogy a vizsgált személy vagy személyek csoportja hogyan viselkedik a hétköznapokban, hogyan éli meg a mindennapjait, és hogyan értelmezi a világát önmaga számára. A filmkészítő mindközben émikus szemléletét³² érvényesítve, semleges értelmezői nézőpontot képvisel, miközben közvetít két kultúra között.

A filmek készítésekor alapelveként került meghatározásra, hogy semmilyen külső, idegen, nem a felvétel során rögzített hang, hanghatás, effektus nem kerül felhasználásra. A felvételek két kamerával készültek, ami az interjúszituációk dinamikusabb ábrázolhatósága érdekében történt. Jellemzően, de nem minden esetben kézi kamerával közeli képkivágás került alkalmazásra annak érdekében, hogy a szereplő gesztusait, mimikáját jobban lehessen szemléltetni. A következőkben a sorozat harmadik szériájában készült filmek rövid összefoglalása olvasható.

30 RANSCHBURG Jenő: A családi nevelés. In. Bagdy Emőke–Klein Sándor (Szerk.): *Alkalmazott pszichológia*. Budapest, Edge 2000. Kiadó, 2006. 13–32.

31 A sorozat harmadik szériájában készült dokumentumfilmek szereplői mind a Lippai Balázs Roma Szakkollégium tagjai, a forgatás és filmkészítés ideje alatt aktív hallgatói jogviszonyral rendelkeztek.

32 Az émikus szemlélet fogalma a kulturális antropológiában azt a megértő tevékenységet jelöli, amikor a kutató saját tapasztalatain keresztül, a vizsgált csoport közegében a terepmunka módszerével a közösség kultúráját úgy tárja fel, hogy képessé válik azt a „bennszülött” fogalomhasználatával bemutatni. Vö. BICZÓ Gábor–KOTICS József: Bevezető. In. Uők. (Szerk.): *„Mevagyunk mi egymás mellett...” Magyar-román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton*. ME KVAI, Miskolc, 2013. 7–21.

A „KIK VAGYUNK ... ÉS MIÉRT?” DOKUMENTUMFILM-SOROZAT,
3. SZÉRIA FILMJEINEK RÖVID BEMUTATÁSA

„Fehér Holló” – Tímea filmje

A film a „kitartás példaképszerűségének” a narratívája. A „Fehér Holló” főszereplője Tímea, aki Nagyecsedén él családjával, ahol az oláh cigány hagyományok határozzák meg a mindennapjaikat. A címszereplő az egyik helyi általános iskolában pedagógiai asszisztensként dolgozik. Az iskola diákállományának etnikai és szociokulturális összetétele a spontán szegregáció eredménye: a gyerekek 2/3-a halmozottan hátrányos helyzetű és 95%-ban roma származású. Tímea elmúlt 40 éves, amikor úgy döntött, hogy családanyaként, feleségként munkájához megfelelő elméleti tudást szerez, így jelentkezett az egyetemre. Jelenleg szociálpedagógia szakos hallgató, emellett a Lippai Balázs Roma Szakkollégium tagja. Tanulással kapcsolatos döntését családja támogatásával hozta meg, és ezzel úttörő lett a közösségében, hiszen oláh cigány közösségből származó középkorú nőként bizonyítja be, hogy elérheti vágyait és tanulhat.

A filmben Tímea történetén keresztül bepillantást nyerhetünk az oláh szokások és hagyományok világába, amely ismeretek segíthetik a cigány emberekkel szemben megfogalmazott negatív sztereotípiák elutasítását. A filmforgatás jellemzően Tímea otthonában, illetve a szülői házban történt, de emellett külön hangsúlyt kapott a filmben munkahelye is.

A szegregátumi iskolába járó gyerekek szociokulturális háttere is bemutatásra kerül, ami a hátrányos helyzetű családok szinte kilátástalan körülményeire hívja fel a figyelmet. A cigánytelep ábrázolása során a tervszerűen megválogatott képek nagy hangsúlyt kapnak, a narrációmentes jelenetek igyekeznek megidézni azt a hangulatot, amelyet a készítők a terepen tapasztaltak. A film fő üzenete, hogy az oláh cigány közösség saját értékvilágához és hagyományaihoz való kötődésében megfigyelhető oldódás, a lassú akkulturáció a helyi többségi társadalomhoz történő közeledést és elfogadást elősegítő folyamatok.³³

„Valamit valamiért” – Péter filmje

A film a „tudatosság és az elszántság” narratívája. A film főszereplője Péter, aki tízévesen került be a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Gyermekvédelmi Központ mátészalkai intézményébe. Utógondozottként továbbra is az intézményben él. Családjából nővérével együtt került kiemelésre, elhanyagoló nevelés miatt. A filmben nyomon követhető, hogy Péter hogyan emlékszik vissza gyermekéveire, a családi otthonra, majd az intézménybe történő bekerülésére. Korábban szüleivel jó körülmények között éltek, majd az édesapa leszázalékolását követően a család súlyos anyagi helyzetbe került. Péter 16 évesen elveszítette édesapját. Ezt követően a gyermekotthon maradt az egyetlen biztos pont az életében.

A vizuális tartalom szintjén kiemelésre került a gyermekotthon képi ábrázolása, ami a személyes sorstragédia mellett a Magyarországon működő gyermekvédelmi szakellátásban

33 A nagyecsedei etnikai közösségek kapcsolatáról bővebben lásd SZABÓ Henriett: „Mit lehet és mit nem...” Antropológiai szemléletű közösségkutatás a nagyecsedei oláh cigány társadalomban. In: KAVECSÁNSZKI Máté–MARINKA Melinda (Szerk.): *Táj és kultúra 1*. Studia Folkloristica et Ethnographica 63. Debrecen, Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2018. 189–202.

nevelkedő több mint húszezer gyermek társadalmi integrációval kapcsolatos dilemmáira is rávilágít. Pétert nem érte különösebb hátrányos megkülönböztetés roma származása és gyermekotthonos múltja miatt, ami egyrészt annak tudható be, hogy olyan iskolákba járt, ahol jellemzően minden osztályban több, otthonban nevelkedő gyermek is volt.

Péter jelenleg szociálpedagógia szakos hallgató, emellett roma szakkollégista. Célja, hogy a jövőben a gyermekvédelmi szakellátás valamely intézményében a hozzá hasonló, hátrányos helyzetű fiatalokon segítsen.

A film forgatása a mátészalkai intézmény több épületében zajlott, emellett Péter korábbi otthonainak a bemutatására is sor került. Interjú készült a Gyermekvédelmi Központ vezetőjével, Péter csoportvezetőjével, valamint egyik nevelőjével is. A forgatás során fokozatosan tárult fel a címszereplő élettörténete, eddigi tanulmányi pályafutása és a világról alkotott komplex elképzelése. A film szerkezetében fontos szerepet játszó képmontázsok a főhős személyiségében bekövetkező fejlődésfolyamat összefüggéseit szimbolikus eszközökkel idézik meg. Ennek lényege, hogy az akarat, az ember önmagába vetett hite és a kitartás milyen hatékonyan alapozzák meg a tudatos kibontakozás lehetőségét. Természetesen – és ez a filmből világosan kiderül – ebben a támogató intézményi környezet szerepe kulcsjelentőségű. A „Valamit valamiért” története ösztönző példa lehet, ugyanis mintát jelenthet és reményt adhat a gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedő fiatalok számára.

„Take a smile” – A lányok filmje

A film a szakkollégiumi környezetben fejlődő „közösségi kapcsolatok” narratívája. A filmsorozat e része eltér a sorozat többi darabjától. A harmadik széria filmjei mind egy-egy életutat feldolgozó narratívára épülnek, ahol az egyéni sors és az életút alakulásával kapcsolatos döntések megértése került a középpontba. A „Take a smile” című filmben két roma és két nem roma származású főiskolás hallgató kapcsolatán keresztül kerül bemutatásra az, hogy a szakkollégium miként játszik fontos szerepet a társadalmi integrációban.

A film készítésének célja a szakkollégium környezetének és szerepének olyan aspektusból történő ábrázolása volt, amelyből megfigyelhető, hogy a különböző társadalmi környezetből érkező szereplők közötti szociokulturális távolság a szakkollégiumi keretek között áthidalhatóvá válik. Mindennek megértése érdekében fontos volt bemutatni a film főhőseinek családi-lokális környezetét is. A hangsúly a négy főiskolás lány közötti barátság megjelenítésén volt. Elemzésre került a szereplők társas kapcsolatainak kialakulása és az egymásra gyakorolt pozitív hatások ábrázolása.

Néhány rövid gondolat a szereplők egyéni életútjáról: mind a négy fiatal a szakkollégium tagja, emellett csecsemő- és kisgyermeknevelő szakos hallgató. Dóri magyar származású fiatal, aki Debrecenben él édesanyjával egy lakótelepen. Vidám és mindig mosolygós természete mellett a film bepillantást nyújt mindennapi életébe is. Dóri elbeszéléséből tudható, hogy mindig nyitott volt a romák felé, több roma származású barátja is van.

Anita Tiszadán él szüleivel egy kertés házban. A tiszai táj festői közelsége meghatározza az itt élők környezethez fűződő viszonyát. A romák a településen a statisztikai adatok szerint az össznépeség mindössze 13%-át teszik ki, ami ténylegesen azonban jóval nagyobb arányt, közel 50%-ot mutat. Anita romákhoz fűződő viszonyát meghatározta a lokális közösségen belül a többség és kisebbség együttélését jellemző nézeteltérések és elő-

ítéletek rendszere. Az egyetemre való bekerülése előtt kapcsolata a roma származású emberekkel bevallottan negatív volt, de a szakkollégium hatására ez alapvetően megváltozott.

Jeanna Hodászon él családjával egy kertés házban. Roma hagyományok szerinti nevelésben részesült, ezért a cigány kultúra nagymértékben meghatározza életvitelét. Mielőtt egyetemi hallgató lett volna, jellemzően csak roma barátai voltak, bár mindig nyitott volt a magyarok felé is.

Timi Fehérgyarmaton él édesanyjával és nővérével egy kertvárosi családi házban. Édesanyja romungro, édesapja magyar származású. A cigány nyelvet és a hagyományokat nem tartják, és magukat magyar cigányként határozzák meg. Timi származása miatt átél negatív iskolai élményei a magyar-cigány együttéléstől sok esetben negatív érzéseket tükröz.

A négy településen készült interjúfelvételek mellett Hajdúböszörményben, a szakkollégiumban is kerültek rögzítésre jelenetek. A kamera nyomkövetéses technikával rögzítette a lányok hétköznapi szituációit azzal a céllal, hogy a nézők bepillantást nyerjenek a lányok baráti kapcsolatainak mindennapi összefüggéseibe.

A film története négy különböző életút, négy különböző karakter, négy eltérő gondolkodásmód találkozása és fiatal egyetemisták szakkollégiumi barátságának példaképszerű esete. Történetük rámutat arra, hogy a roma szakkollégiumok ideális feltételeket biztosító közösségek, amelyek lehetővé teszik, hogy valaki családi-környezeti és alapvető szociokulturális meghatározottságain, de akár előítéletein is túllépjen.

„Óvónő akartam lenni” – Vali filmje

A film a „kitartás és az önmagunkba vetett hit erejének” a narratívája. A film főhőse Vali, a filmkészítés évében végzős nemzetiségi óvodapedagógia szakos hallgató volt. A forgatás idején a szakkollégiumnak negyedik éve volt tagja.

A filmben bemutatásra kerül élettörténete, amely olyan személyes tragédiákat idéz meg, mint a szülők lemondása a gyermekükről, a gyermekotthonba kerülés traumája, a családi kötelékek iránti vágyódás és az ezzel kapcsolatos csalódások sora, a kilátástalannak tetsző jövőkép. A film forgatása Vali esetében is életútinterjú felvételével kezdődött. A monumentális interjúból, a főhős visszaemlékezéséből kiolvasható, hogy milyen, szinte emberfeletti nehézséggel kellett eddigi élete során megküzdenie.

Alig háromévesen öccsével együtt került egy debreceni gyermekotthonba, mivel szülei lemondtak róluk. Aztán alig ötévesen testvérével együtt Nyíracsadra költözött cigány nevelőszülőkhöz, ahol végre érzelmi biztonságra lelt. A nevelőanyukával készített interjúból látható, hogy a főhőssel kialakult kapcsolata erős érzelmi alapokon nyugszik. Ettől függetlenül Vali mindig vágyott arra, hogy megismerkedhessen vérszerinti rokonaival. A filmben bemutatásra kerül a saját család és az érzelmi stabilitás iránti vágyakozás.

Az interjúk részben a főhős debreceni albérletében készültek. A filmben megszólal a főhős szakkollégiumi mentora, aki mintegy értelmező szerepkörben reflektál Vali élettörténetére és segíti a nézőt a film bonyolult cselekményének követésében.

A résztvevő ábrázolás módszerével felvételek készültek Vali főiskolai tanulmányához kapcsolódó óvodai gyakorlata közben, ahol a kamera és a filmkészítő háttérbe szorítva lép be az alany életvilágába, és egy új perspektívából láttatja a főszereplőt és közvetlen környe-

zetét. A filmben az őszi természet expresszív ábrázolása tudatosan alkalmazott megoldás, a drámai narratíva kulcspontjainak kiemelését szolgálja és erősíti fel.³⁴

Vali története bizonyítja annak, hogy a személyes késztetéstől motivált hátrányos helyzetű fiatal megfelelő intézményi háttérrel megtámogatva elérheti azt, amit szeretne. Ezt sem a személyes tragédiák sorozata, sem a reménytelennek tetsző jövőkép nem akadályozhatja meg. Vali története a film elkészültével nem ért véget. Azóta sikeres államvizsgát tett és óvodapedagógusként dolgozik Debrecen egyik „jó hírű” óvodájában.

„A hagyomány árnyékában” – Tünde filmje

A film a „hagyomány konfliktusainak” a narratívája. A film főhőse Tünde, aki oláh cigány hagyományoktól irányított környezetben nevelkedett. Szüleivel és hűgával együtt Nyírvasváriban élnek. Kivételes hangja és tehetsége már fiatalkorában a könnyűnek tartott pénzkeresés, a zenélés irányába terelte. A filmben több jelenetben látható, hallható, hogy a tehetsége többféle zenei műfajban is rendkívüli. A nagyapa és az édesapja hagyományos cigány zenével és táncsal való kapcsolata a régmúltban gyökerezik, ami megfelelő alapot szolgáltatott Tünde zenébe történő belenevelődéséhez.

A család Tündét a zenélés mellett gyermekkorától kezdve a tanulásra, a biztosabbnak vélt egzisztenciális háttér megalapozására ösztönözte. Ez a háttére annak, hogy a továbbtanulás mellett döntött és jelenleg levelező tagozaton óvodapedagógia szakos hallgató. A dilemmák, a saját és a többségi környezethez való megfelelési kényszer számtalan nehézség elé állította a főhőst. A filmben láthatóvá válik, hogyan teremtette meg azt az egyensúlyt a tanulmányi előmenetele és a zenei-szakmai fejlődése között, ami mindkét tevékenységben kibontakozást ígér számára.

Az interjúk Tünde családi házában kerültek felvételre, mivel mindennapjaiban a legmeghatározóbb pont a családi háttér. Már a terepbejárás alkalmával is sor került a szülők bevonására, és a forgatások helyszíneinek konkrét tervezésekor elképzeléseik kifejezett hangsúlyt kaptak.

A filmben a főhős és a szülők mellett megszólal a főhős általános iskolai osztályfőnöke is, aki Tündét első mentoraként a tanulás és a tudás megszerzésének fontosságára ébresztette rá. Különös fontos továbbá a nagyapával készült interjú, amelyen keresztül láthatóvá válik, hogyan változott meg az idősebb oláh cigány generáció a tanulással és kifejezetten a fiatal lányok továbbtanulásával kapcsolatos elképzelése.

A film témájának konceptualizálása hosszú folyamat volt, mely során sikerült feltárni a családtagok belső viszonyrendszerét, Tünde önmagával szemben támasztott elvárásait és számos dilemmát, amelyek a saját és a többségi környezethez való alkalmazkodásból és megfelelési kényszerből erednek. A filmkészítés kiemelt célja volt annak ábrázolása, hogy a tanulás olyan általános célképzet, ami a roma nemzetiségű emberek számára az önmegvalósítás és egyúttal a társadalmi érvényesülés lehetőségét kínálja.

34 BICZÓ Gábor–SZABÓ Henriett: „Kik vagyunk... és miért?” 3. széria. Didakt Kiadó Kft., Debrecen, 2018. 16–18.

BEFEJEZÉS

A „Kik vagyunk... és miért?” sorozat harmadik szériájának alkotásai tehát összetett módon támogatják a hátrányos helyzetű és/vagy roma származású emberek társadalmi integrációját. A bemutatott személyes élettörténetek mint „jó példák” egyrészt mintát kínálnak a hasonló sorsú embereknek, másrészt rávilágítanak arra is, hogy milyen nehézségekkel kell megküzdeniük a hátrányos helyzetűeknek a többségi társadalomba való beilleszkedés során.

A dokumentumfilmek kifejezett célja a negatív előítéletek háttérbe szorítása. Ehhez azonban világosan kell látni azt, hogy minden történet olyan eseti problémák tárháza, amelyeket csak egyedi megoldáskeresés függvényében lehet értelmezni. Mivel a roma népesség össznépességen belüli arányának folyamatos növekedése figyelhető meg, a sikeres társadalmi integráció lokális pozitív példáinak elemzése és példaképszerű felmutatása hatékony, integrációt előmozdító eszköz lehet. Amint a Debreceni Egyetem 2010–2013 közötti országos adatfelvételéből kirajzolódik, a cigányság térbeli elhelyezkedése a peremvidékekre, különösen az ország északi, északkeleti területére, tehát a Lippai Balázs Roma Szakkollégiumnak otthont adó Kar rekrutációs bázisát képező térségre koncentrálódik.³⁵ A szakkollégiumnak a felzárkózás, az integráció előmozdításában játszott szerepe éppen ezért kiemelkedő. Az elkészült dokumentumfilmek azonban csak abban az esetben érik el céljukat, ha minél szélesebb körben válnak nyilvánossá.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BERRY, J. W.–POORTINGA, Y. H.–SEGALL M. H. – DASEN, P. R. (2002): Acculturation and intercultural relations. In *Cross-Cultural Psychology. Research and Applications*. 345–382. Cambridge University Press, Cambridge.
- BERTA János: Képek és nézők között. Az antropológiai film és a filmes antropológus. (Hozzáférés: 2019.01.05. <http://www.filmtett.ro/cikk/2493/az-antropologiai-film-es-a-filmes-antropologus>)
- BICZÓ Gábor–KOTICS József: Bevezető. In: Biczó Gábor–Kotics József (Szerk.): „Megvagyunk mi egymás mellett...” Magyar-román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton. ME KVAI, Miskolc, 2013. 7–21.
- BICZÓ Gábor–SZABÓ Henriett: „Kik vagyunk... és miért?” 3. sorozat. Didakt Kiadó Kft, Debrecen, 2018.
- DALLOS Csaba: Az elbeszélés és a reprezentáció lehetőségei a dokumentumfilmben, a szilágysági terepmunka példáján. In: „Megvagyunk mi egymás mellett...” Magyar-román

35 A 2018-ban közzétett tanulmány többek között a kis létszámú, jellemzően a 2000 fő alatti településeken a romák számának oly mértékű emelkedéséről számol be, ami a többségi helyzetet megfordítja. Ez az együttélési helyzetek megváltozását is eredményezi és a társadalmi integráció kérdését még inkább felértékeli. Részletek lásd: In: PÉNZES János–TÁTRAI Patrik–PÁSZTOR István Zoltán: A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. In: *Területi Statisztika*. 58. (1) 2018. 3–26.

- etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton, Miskolc, Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet, 2013. 173–202.
- HELTAI Gyöngyi: Néhány jellemző tendencia a kortárs vizuális antropológiai gondolkodásban. In: Füredi Zoltán (Szerk.) *Dialektus Fesztivál 2002. Filmkatalógus és vizuális antropológiai írások*. Budapest, Palantír Film Vizuális Antropológiai Alapítvány, 2002. 89–112.
- MACDOUGALL, David: A megfigyelő filmen túl. In: *A valóság filmjei. Tanulmányok az antropológiai filmről és filmkatalógus*. Palantír Film Vizuális Antropológiai Alapítvány, 2004. 61–74.
- NICHOLS, Bill: A dokumentumfilm típusai. In: *Metropolis: filmelméleti és filmtörténeti folyóirat. Dokumentumfilm-elmélet*. 2009. 13. évf. 4. sz. 20–41.
- PÉNZES János–TÁTRAI Patrik–PÁSZTOR István Zoltán: A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. *Területi Statisztika*. 58.(1) 2018. 3–26.
- RUBBY, Jay: Vizuális Antropológia. In: *A valóság filmjei. Tanulmányok az antropológiai filmről és filmkatalógus*. Palantír Film Vizuális Antropológiai Alapítvány, 2004. 9–18.
- KUNT Ernő: Az antropológia keresése. (Hozzáférés 2016.12.01. http://www.uni-miskolc.hu/~btkvat/doc/pub/konyvek/kunt_erno_valogatott_tanulmanyok.pdf)
- MACDOUGALL, David: *Complicities of Style*. In: Crawford and Turton (eds.): *Film as Ethnography*. Manchester and New York: Manchester University Press. 1992. 90–98.
- SCHIFFER Pál: Cséplő Gyuri. Rendezői előzetes. In: *Filmkultúra 1977/6*. 83–89.
- PEREGI Tamás: Mi lesz veled, Ember? – Sára Sándor: Feldobott kő. (Hozzáférés: 2019.01.03. https://filmkultura.hu/archiv/filmek/cikk_reszletek.php?kat_azon=1434)
- PINTÉR Judit: *Varietas delectat*. Rendezőportrék: Sára Sándor. (Hozzáférés: 2019.01.03. <http://www.filmnett.ro/cikk/1933/rendezoportrek-sara-sandor>)
- R. NAGY József: *Képek és kultúra. Vizuális antropológiai megközelítések*. 2000. (Hozzáférés 2017.01.03. http://exsymposion.hu/index.php?tbid=article_page__surfer&csa=load_article&rw_code=kepek-es-kultura-rnrnvizualis-antropologiai-megkozelitesek_913)
- RANSCHBURG Jenő: A családi nevelés. In: Bagdy Emőke–Klein Sándor (Szerk.): *Alkalmazott pszichológia*. Budapest, Edge 2000 Kiadó, 2006. 13–32.
- SZABÓ Henriett: “Mit lehet és mit nem...” Antropológiai szemléletű közösségkutatás a nagyecsed-i oláh cigány társadalomban. In: Kavecsánszki Máté–Marinka Melinda (Szerk.): *Táj és kultúra 1*. *Studia Folkloristica et Ethnographica* 63. Debrecen, Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2018. 189–202.
- SZUHAY Péter: Néprajz és kulturális antropológia. In: Orsós Anna (Szerk.): *A romológia alapjai*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2015. 311–349.
- SZUHAY Péter: *Filmezés a terepen*. In: Kovács Éva (Szerk.) *Közösségtanulmány. Módszer-tani jegyzet*. Pécs, PTE-BTK Kommunikációs és Médiatudományi Tanszék, 2007. 332–348.

DOKUMENTUMFILMEK/ FILMOGRÁFIA

- BICZÓ Gábor–DALLOS Csaba: És ők legyenek példák... Boglárka és Zsanett. In. Kik vagyunk... és miért?" 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 45'00"
- BICZÓ Gábor–DALLOS Csaba: Eltáncoltam a világot – Mariann. In. Kik vagyunk... és miért?" 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 30'00"
- BICZÓ Gábor–DALLOS Csaba: Kitanultad a véredet... – Klára. In. Kik vagyunk... és miért?" 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 46'00"
- BICZÓ Gábor–DALLOS Csaba: Szívvel, lélekkel – Janek. In. Kik vagyunk... és miért?" 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 33'00"
- BICZÓ Gábor–DALLOS Csaba: A jót kell keresni... – Tünde. In. Kik vagyunk... és miért?" 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 45'00"
- BICZÓ Gábor–DALLOS Csaba: Mégse fogadtak el soha... – Norbert. In. Kik vagyunk... és miért?" 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 31'00"
- BICZÓ Gábor–DALLOS Csaba: Ott voltam egyedül... – Viktória. In. Kik vagyunk... és miért?" 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 46'00"
- BICZÓ Gábor–DALLOS Csaba: Ezért kezdtünk bele... – A tanárok szemszögéből. In. Kik vagyunk... és miért?" 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 26'00"
- BICZÓ Gábor–DALLOS Csaba: Ezért jöttem ide... – A diákok szemszögéből. In. Kik vagyunk... és miért?" 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 28'00"
- BICZÓ Gábor–DALLOS Csaba: Nem vagyunk lázadók – A tasnádi cigánytelep. In. Kik vagyunk... és miért?" 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 45'00"
- BICZÓ Gábor–DALLOS Csaba: Hárman nővérek. In. Kik vagyunk... és miért?" 2. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2016. 26'00"
- BICZÓ Gábor–DALLOS Csaba: Kincskereső. In. Kik vagyunk... és miért?" 2. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2016. 29'00"
- BICZÓ Gábor–DALLOS Csaba: Segíteni jó. In. Kik vagyunk... és miért?" 2. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2016. 28'00"
- BICZÓ Gábor–SZABÓ Henriett: „Fehér Holló” – Tímea filmje. In. Kik vagyunk... és miért?" 3. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2018. 48'50"
- BICZÓ Gábor–SZABÓ Henriett: „Valamit valamiért” – Péter filmje. In. Kik vagyunk... és miért?" 3. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2018. 41'20"
- BICZÓ Gábor–SZABÓ Henriett: „Take a smile” – A lányok filmje. In. Kik vagyunk... és miért?" 3. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2018. 29'30"
- BICZÓ Gábor–SZABÓ Henriett: „Óvónő akartam lenni” – Vali filmje. In. Kik vagyunk... és miért?" 3. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2018. 54'10"

BICZÓ Gábor–SZABÓ Henriett: „A hagyomány árnyékában” – Tünde filmje. In. Kik vagyunk... és miért?” 3. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2018. 40’20”

GYARMATHY Lívია: A lépcső. (magyar dokumentumfilm) 1995. 67 perc

SÁRA Sándor: Feldobott kő. (magyar játékfilm/filmdráma) 1968. 84 perc

SCHIFFER Pál: Cséplő Gyuri (magyar dokumentum játékfilm) 1978. 97 perc

BOCSI VERONIKA

Roma fiatalok szabadidős és magaskulturális mintázatai

Számos kutatásból ismerhetjük napjaink ifjúságának szabadidős mintázatait, s ezekben a mintázatokban kitapinthatjuk az egyenlőtlenségek dimenzióit is. A magyarországi roma fiatalok szabadidő felhasználásáról – nagymintás és reprezentatív vizsgálatok hiányában – jóval kevesebbet tudunk. A tanulmány célja, hogy a Magyar Ifjúság 2012 kutatás nyolcezer fős adatbázisában összevesse a nem roma (N=7375) és a roma (N=625) alminták szabadidős és magaskulturális mintázatait.¹ Az elemzésnek két fő szála van: egyrészt a szabadidős és művelődési intézmények látogatásának az elemzése, másrészt pedig a médiafogyasztás rajzolatai. Az általunk felhasznált technikák az átlagok, százalékos megoszlások, variancia-analízis, faktoranalízis és lineáris regresszió voltak. A kapott eredmények arra utalnak, hogy a roma fiatalok szabadidős ráfordításainak tekintetében a televízió játszik kitüntetett szerepet. A roma fiatalok szabadidős rajzolatai passzívabbak, s annak kereteiként sokkal inkább az otthon, a családot és a rokonságot nevezhetjük meg. A különböző szabadidős intézmények látogatása alapján egy magaskultúrára irányuló és egy kommersz faktort különítettünk el, ezek elutasítottsága a roma almintában magasabb volt. Ha a regressziós modellbe bevonjuk a szociokulturális változókat (pl. anyagi helyzet, az iskolázottság, nem, életkor stb.), a magaskultúrára irányuló faktor esetében az etnikai identitás hatása továbbra is kimutatható.

BEVEZETŐ

A szabadidő és az életmód szociológiájának egyik alapgondolata, hogy az egyenlőtlenségek a végzett tevékenységek gyakoriságában, típusában és sajátosságaiban is megmutatkoznak. Ez a sajátosság egyrészt elválasztó elem – hiszen a társadalmi csoportok elkülönülését is szolgálja, másrészt viszont a közösségek, társadalmi rétegek összetartozását is biztosítani tudja, kapcsolati tőkét generálhat, ráadásul az egyes szabadidős tevékenységek bebocsátást jelenthetnek bizonyos csoportokba. Nem véletlen tehát, hogy az életmód már a korai szociológiai elméletekben – például Max Weber munkásságában – is alapvető szerepet kapott a társadalmi rétegek meghatározásakor. Fontos funkcióval bír a terület a társadalmi rekonverzió során is, s kevésbé kutatott, de meghatározott szerepet kap a társadalmi mobilitás ívének vizsgálatakor. A hazai romológiai kutatások során azonban mintha ez a terület háttérbe szorulna. A vizsgálatok inkább fókuszálnak az oktatáshoz való viszonyra, a nevelés kérdéskörére, a munkaerő-piaci sajátosságokra.² Tanulmányunk ezt a hiányosságot igyekszik pótolni.

1 Az adatbázis használatának lehetőségéért köszönettel tartozunk a Kutatópontnak (www.kutatopont.hu).

2 Témájában részben hasonló, ugyanakkor módszertanában eltérő kutatások például a következők: PUSZTAI Gabriella–TORKOS Katalin: Roma gyermekkor a Partium területén. In. *Educatio*. 2010. X. évf., 3. sz., VARGÁNÉ NAGY Anikó–MOLNÁR Balázs: Szerepelvárások

1. ELMÉLETI KERETEK

1.1 A kulturális tőke és az életmód

A Bourdieu³ nevéhez köthető tőkeformák egyik legfontosabb sajátossága, hogy azok felhalmozásához idő kell. A kulturális tőke átadása zajlik talán a leginkább látens és nem szándékolt mechanizmusok segítségével, amelyek a gyermeket körülvevő tárgyi környezetet, a kommunikációt,⁴ illetve az érték- és normarendszerek minden elemét átszövik. S bár az átadás mechanizmusa bonyolult és nem mindig nyomon követhető, az eredmény egyértelműnek látszik abból a szempontból, hogy az előbb említett tőkefajta alapjaiban határozza meg az iskolai karrier ívét, és ezáltal nagy valószínűséggel az elérhető munkaerő-piaci pozíciókat és a társadalmi státust is.

A felhasználható technikák részét képezi a kulturális tőke felhalmozására alkalmas foglalkozások és különórák igénybevétele, az ezek közötti differenciálás képessége, illetve az a törekvés, hogy a gyermekeket a szülők minél hamarabb „helyzetbe hozzák”. A kulturális tőke fogalmát átadási mechanizmusai révén elkülöníthetjük a többi tőkefajtatól, ugyanakkor azt is be kell látnunk, hogy megszerzése részben az anyagiak függvénye. A magaskulturális fogyasztás költségei (például a gyermekkönyvek megvétele, kulturális programok látogatása) nem tekinthetők csekélynek, s a megtérülés mechanizmusának ismeretéhez távlati gondolkodás szükséges.

Ha az életmódot a végzett tevékenységek rendszereként értelmezzük, akkor a kulturális tőke reprodukciójához és felhalmozásához kapcsolódó időkeretekre az életmód egy szeletként kell tekintenünk – ráadásul egy olyan szeletként, amely társadalmi rétegenként más és más kiterjedéssel és sajátosságokkal bír. A szakirodalom rámutat, hogy az életmód a társadalmi csoportok elkülönülésének egyik kulcsfontosságú eleme.⁵ Az életmód időtartamokhoz, időbeliséghez kapcsolódó jegyei éppen olyan sajátos jellemzői egy társadalmi rétegnek, mint például iskolázottsági és műveltségi szintje vagy térhasználata.⁶ Ezek, az egyes csoportokat elkülönítő egyedi jegyek és egyenlőtlenségek az eltérő időstruktúrában, a végzett tevékenységek rendszerében, időtartamaiban és időpontjaiban válnak megfoghatókká. Ez a jelenség egyáltalán nem új keletű – elég, ha a középkori vagy az újkori Európában kirajzolódó, és az időfelhasználásra vonatkozó különbségekre, vagy a például a paraszti és polgári időkezelési gyakorlat kulturális különbségeire gondolunk (pl. az étkezések, illet-

és szerepértelmezések roma kulturális hátterű családokban. In. VARGÁNÉ NAGY Anikó (Szerk.): *Családi nevelés 2.*, Didakt Kft., Debrecen, 2017.

- 3 BOURDIEU, Pierre: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratemelődése*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978.
- 4 v.ö.: RÉGER Zita: *Utak a nyelvhez*. Soros Alapítvány és MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 2000.
- 5 v.ö.: VEBLEN, Thorstein: *A dologtalan osztály elmélete*. KJK, Budapest, 1975., ANDORKA, Rudolf–HRADIL, Stefan–PESHAR, Jules, H. (Szerk.): *Társadalmi rétegződés*. Aula Kiadó, Budapest, 1995.
- 6 FEJŐS Zoltán: *Az idő – képzetek, rítusok, tárgyak*. In. Uó. (Szerk.): *A megfoghatatlan idő*. Tabula Könyvek, Budapest, 2000.

ve a felkelés és lefekvés időpontjai). Ezen eltérések a társadalmak differenciáltsági fokával együtt növekednek.⁷

1.2 Szabadidő és réteghovatartozás

A szabadidő felhasználását több szempontból is vizsgálhatjuk, ha annak mintázatait a réteghovatartozással kötjük össze. A szabadon felhasználható időkeretek ebben a rendszerben rétegtípusú dimenzióként jelennek meg. Az egyes tevékenységekhez való hozzáférés lehetőségei (akár azok megfizethetősége, akár az egyéb jogosultságok révén) nem azonosak a különböző társadalmi rétegekből származó személyek számára, így azok tökéletesen alkalmasak arra a funkcióra, hogy az elkülönülés és a reprezentáció terepét képezzék.⁸ Bizonyos életmódelemeket ezáltal bizonyos társadalmi csoportok mintegy kisajátítanak, s mások számára azok végzését lényegében ellehetetlenítik – így azok végzése státuszszimbólum-értékel bír. Az egyes szabadidős aktivitási formák réteghovatartozása és presztízse ismert, így ha a társadalmi mobilitás célként fogalmazódik meg, akkor a végzett tevékenységek rendszere is átstrukturálódik vagy átstrukturálandóvá válik olyan módon, hogy a vágyott státusz jellegzetességeihez közelíti az egyén életmódját.

Fontos azonban látnunk, hogy bár a szabadidő státuszgeneráló szerepe egyértelmű jelenség, az egyéni mozgásterek mégis adóttak, s a személyiségjegyek, habitusbeli elemek vagy a divat is alakítja az egyes tevékenységek életmódba való beépülését. Ezen kívül abba a hibába sem eshetünk, hogy a szabadidős tevékenységek rajzolatait egyértelműen csak az anyagi tőkével való ellátottsághoz kötjük (még akkor sem kapcsolhatjuk egyértelműen ahhoz, hogyha tudatában vagyunk annak, hogy bizonyos életmód- vagy magaskulturális elemek költségei jelentősek, sőt, éppen ezen költségek generálhatnak sajátos réteghovatartozást). A társadalmi rétegződés feltérképezésekor és a különböző csoportok „arculatának” meghatározásakor a szabadidős és életmódbeli jegyek komoly fontossággal bírnak.

Az ifjúság jellemzői annyiban módosítják az itt leírtakat, hogy az általunk vizsgált terület, azaz a szabadidő az ifjúsági életszakaszban kitüntetett fontossággal bír.⁹ Ezekben az életévekben ugyanis azt feltételezhetjük, hogy a végzett tevékenységek sokkal inkább képezik az identitás alapját, és sokkal inkább tekinthetünk ezekre úgy, mint egy, a külvilág számára önmagukat megmutató, ámde tudatosan konstruált „homlokzatra”.¹⁰ Az ifjúsági életszakasz félfüggetlen jegyei (amelyek kötöttségeket korlátozottan, autonómiákat viszont egyre bővülő keretek között tartalmaznak), lehetővé tesznek egy olyan életmódot, ahol a szabadidős tevékenységeknek nem csupán a fontossága nő meg, hanem annak ráfordításai is jelentősek.

7 FEJŐS: i.m.

8 VELEN: i.m.

9 GÁBOR Kálmán: *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Oktatókutató Intézet, Budapest, 1992. és ZINNECKER, Jürgen: *A fiatalok a társadalmi osztályok terében*. In. GÁBOR Kálmán (Szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, Budapest, 1993.

10 v.ö.: ERIKSON, Erik H.: *A fiatal Luther és más írások*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1991.

1.3 A szabadidő a magaskulturális tevékenységek

A szabadidő funkciói igen sokfélék lehetnek, s ezek hatásai kétségkívül pozitívak: felölelik a stresszoldást, a rekreációt, a képességek fejlesztését vagy a kreativitás megélését. Elemzésünk szempontjából e tevékenységek egyik szelete kitüntetett fontossággal bír: ezek pedig a magaskulturához és a művelődéshez kötődő aktivitási formák. Ezek speciális társadalmi hátterére már a művelődéstörténeti¹¹ és a művészetszociológiai elemzések is rámutattak.¹² A művelődésszociológiai vizsgálatok hangsúlyozzák, hogy a magyar társadalomban jelentősek a kulturális fogyasztás területén megragadható egyenlőtlenségek.¹³ A fiatalabb életévekben, vagyis a munkavállalás és a családalapítás előtt a művelődési aktivitás magasabb szintet mutat,¹⁴ ugyanakkor a különbségek minden bizonnyal ezekben a kohorszokban is élesek.

Bizonyos intézmények látogatása, a látottak és a hallottak dekódolása, vagy akár ezeknek a tevékenységeknek a végzése egyrészt tanulási és/vagy szocializációs folyamat eredménye, másrészt pedig a társadalmi helyzet reprezentációjának az eszköze. Ez utóbbi esetben látnunk kell, hogy ezek az alkalmak kevésbé sorolhatók be a szabadon választott tevékenységek körébe (inkább a társadalmi kötelezettségek között helyezhetjük el azokat). Egy család társadalmi mobilitásának többgenerációs folyamatában ezeket az elemeket az idősebbeknek felnőtt korukban kell elsajátítaniuk (vagy akkor találkoznak ezek szükségességével), míg a fiatalabbak esetében ezeket a nevelési gyakorlatokba igyekeznek a szülők beleilleszteni. Mindez átszabja a gyermekek családi szocializációját, hiszen abban a Burke¹⁵ által is leírt elit kultúra elemei kitüntetett szerepet kapnak és elvárásként jelenhetnek meg, még akkor is, ha a szülők maguk ezeket a javakat-készségeket kevésbé vagy egyáltalán nem birtokolják.

1.4 A szabadidő átalakulása, avagy a „screen time” tevékenységek megjelenése

Az utóbbi évtizedben a szabadidős tevékenységek rendszere nagymértékben átalakult, s ennek egyik legfontosabb eleme az ún. monitor előtt töltött időkeretek kibővülése. Ez kezdetben a televíziózás hosszának a megnövekedésében mutatkozott meg, később a számítógép- és internethasználat elterjedésével, majd pedig az okostelefonok és a tabletek hasz-

11 BURKE, Peter: *A népi kultúra a kora újkori Európában*. Századvég, Budapest, 1991.

12 BOURDIEU, Pierre: A művészeti észlelés szociológiai elméletének elemei. In. JÓZSA Péter (Szerk.): *Művészetszociológia*, KJK, Budapest, 1978.

13 Erre utal Hunyadi azon vizsgálata is, amelyben a fogyasztás alapján kvintiliseket különít el, s a legelső és legfelső ötöd „darabszámban” mért átlagos fogyasztása között kb. kétszázszoros különbséget mutat ki. HUNYADI Zsuzsa: A kulturális fogyasztás és a szabadidő eltöltésének néhány jellemzője. In. ENYEDI György–KERESZTÉLY Krisztina (Szerk.): *A magyar városok kulturális gazdasága*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2005.

14 Antalóczy Tímea–Füstös László–Hankiss Elemér: Magyarország kulturális térképe. In. ANTALÓCZY Tímea–FÜSTÖS László–HANKISS Elemér (Szerk.): *Mire jó a kultúra? Jelentés a magyar kultúra állapotáról*. Magna Produkció, Budapest, 2010.

15 BURKE, Peter: i.m.

nálatával még jelentősebb átalakuláshoz vezetett.¹⁶ Az egyes eszközök súlya társadalmi csoportonként minden bizonnyal eltérő, s longitudinálisan is változik. Az internet használatának az életmódba való beépülése sokkal inkább érintette a fiatalokat – a KSH legutóbbi időmérleg-vizsgálatában az internethasználat átlaga a napi tizenöt percet sem érte el¹⁷ – igaz azonban, hogy a tevékenységet ténylegesen végzők esetében jóval magasabb napi ráfordításokkal számolhatunk (92 perc).¹⁸ A különbség azonban arra utal, hogy a magyar társadalom egy része az interneten „kívül” éli mindennapjait. A fiatalok tevékenységstruktúráját azonban átszövik a „screen time” tevékenységek, s az internetes jelenlét komoly terepét képezi az énreprezentációnak is.

A „screen time” tevékenységek kibővülése nagymértékben alakította át a végzett tevékenységek rendszerét. Egyrészt látnunk kell, hogy ezeket az időkereteket a fiataloknak valahonnan át kellett csoportosítaniuk, ami a monitoron kívüli aktivitási formákat minden bizonnyal egysíkúbbá tette (az átcsoportosítás az olvasás, sport, társas élet stb. területéről egyaránt történhetett). Másrészt ezek a tevékenységek kitölthetik a korábbi „holt” időtereket, például az ingázás vagy a várakozások időtartamait. A társas kapcsolatok fenntartásának, gondozásának tevékenységei jelentős részben a közösségi oldalakra helyeződtek át.

A „screen time” tevékenységek ugyanakkor másfajta szabadidő-használatot eredményeznek. Az időkeretek jelentős része ún. fragmentált szabadidő – pár perces, gyakran ismétlődő ráfordítások jellemzők, amelyeket gyakran más tevékenységekkel szimultán végzünk. Ezen kívül fontos sajátosság az is, hogy a korábban jól elkülöníthető eszközhasználat (televízió, videó stb.) határai összefolynak, s emiatt nehéz eldönteni, hogy milyen kategóriába sorolódik például egy sorozat letöltése, majd megtekintése. Egy korábbi, az egyetemista populációt kvalitatív eszközökkel felmérő vizsgálatunk eredményei arra utalnak, hogy a „screen time” tevékenységek az életmódot hektikussá teszik, beleszűrődnek a korábbi nyugalmi periódusokba, és az egyént a függőség irányába is elmozdíthatják.¹⁹

A változás mindenképpen komoly volumennel bír. Ha a KSH vizsgálatában leválasztjuk a legfiatalabb kohorszot, tehát a 15–19 éveseket, akkor a 2009/10-es vizsgálat során a televíziózás, internethasználat és a videózás összevont változója 126 perces napi átlagot kap. A Nemzeti Média és Hírközlési Igazgatóság 2014-es felmérése egyrészt rámutat arra, hogy az internetezés technikai háttere erősen korosztályfüggő (a 15–19 évesek az okostelefonok használatát részesítik előnyben), másrészt elemzi a ráfordítás időtartamait. A vizsgálat napi 3,1 óra aktív internethasználatot és összesen ötórás kapcsolódási időtartamot mutatott ki a

16 KALENKOSKI, Charlene, M.–PABILONIA, Sabrina, W.: *Time to work or time to play: the effect of student employment on homework, sleep and screentime*. U.S. Bureau of Labour Statistics, Working Paper 450. 2011. October.

17 Központi Statisztikai Hivatal. Időmérleg 2009/2010. Összefoglaló adattár. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/idomerleg/idomerleg0910.pdf> (letöltés: 2016.06.03.)

18 Az időmérleg-vizsgálatok „A” táblája az átlagos ráfordításokat tartalmazza, a „B” tábla a tevékenységeket végzők százalékos arányait, míg a „C” tábla a tevékenységeket ténylegesen végzők ráfordításait.

19 BOCSI Veronika: *Az idő a campusokon*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2013.

vizsgált korosztályban.²⁰ A különböző kutatások által reprezentált változás egyértelmű – a fiatalok életmódja igen komoly mértékben alakult át az elmúlt egy évtizedben.

A „screen time” tevékenységeket azonban nem sorolhatjuk egyértelműen a szabadidő kategóriájába. Tudjuk, hogy az oktatás és az internethasználat összefonódhat, de a vásárlás és az ügyintézés egy jelentős része is a hálózaton keresztül valósul meg. A „screen time” tevékenységeket ezen kívül vizsgálhatjuk az egyenlőtlenségek aspektusából is. Míg a különböző IKT-eszközök elterjedésének korai szakaszaiban a hozzáférés mentén találhatunk eltéréseket, az általánossá válás időszakában már a használat módja és tartalma az, amiben a szociokulturális háttérváltozók hatásait megragadhatjuk.²¹

1.5 Roma fiatalok és szabadidő

Olyan magyarországi nagymintás vizsgálatot, amely a roma populációban mérte volna fel a szabadidő mennyiségét és eltöltését, nem ismerünk. Így jelen alfejezetben csupán a szabadidő-kutatások elméleti és empirikus eredményeit tudjuk továbbgondolni a témánk aspektusából.

Egyik kiindulópontunk Zeller²² vizsgálata, amelyben a hátrányos helyzetű családok gyermekeinek szabadidő-felhasználását elemezte. Itt az elméleti keretek meghatározása során utal arra a tényre, hogy a hátrányos helyzetű családoknál ritkább az ún. „szervezett szabadidő”, amely a szülők által strukturált olyan időkereteket jelent, amikor is a szabadidő képességfejlesztő funkciói kerülnek előtérbe. Ez a képességfejlesztés közvetett vagy közvetlen módon az iskolai eredményességet is befolyásolja. A szerző Larau nyomán különbözteti meg a „természetes növekedés” és az „összehangolt művelődés” fogalmát, s a középosztály tervezett és célzott szabadidő-felhasználása inkább a második kategóriához kapcsolható. Zeller szerint mind a két kategóriának vannak előnyei: a természetes növekedésnek például az, hogy a gyermekek „megtanulják elfoglalni és szórakoztatni magukat, megalkotják saját játékaikat”.²³ Kutatásának eredményei arra utalnak, hogy a gazdasági tőke és a kulturális tőke inkább mozdítja a gyermekeket a szervezett szabadidő és a különóra irányába, míg a passzív szabadidő jelenlétét csökkenti. A tévézés a nyolc általánost végzett szülők gyermekeinek az esetben a legvalószínűbb. A területi egyenlőtlenségek a szervezett szabadidő mértékét azonban nem alakították – a szülők státuszának a hatása kimutatható volt, de a településtípusé nem.

Természetesen a hátrányos helyzetűek és a roma populáció között nem tehető egyenlőségjel. Az azonban bizonyos, hogy a roma szülők státusza (iskolai végzettsége, lakáskörülményei, munkaerő-piaci pozíciója) átlagosan alacsonyabb, így a szervezett szabadidő halványabb jelenléte valószínűsíthető.

20 Lakossági Internethasználat. Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság. http://nmhh.hu/dokumentum/166308/internet_2014_webre.pdf (letöltés: 2016.06.03.)

21 NAGY Réka: *Digitális egyenlőtlenségek: Mítosz vagy valóság? Információs technológiák használatának aspektusai az ifjúság körében*. PhD-értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola, Budapest, 2006.

22 ZELLER Eszter: *Különóra vagy csavargás? Gyermekek szabadidő-eltöltése*. In: VASTAGH Zoltán–HUSZ Ildikó (Szerk.): *Gyermekesélyek a végeken I. Tanulmány a leghátrányosabb helyzetű kistérségek életkörülményeiről*. MTA TK – Gyerekesély Program, Budapest, 2016.

23 ZELLER, Eszter: i.m. 153.

Az egésznapos iskola magyarországi bevezetésével az intézményi idő és a szervezett idő kibővítését célozták meg, ami – mint korábban láttuk – a készségfejlesztés hangsúlyainak nagyobb jelenlétét biztosíthatja. Az egésznapos iskola bevezetésének hatásvizsgálatát Imre²⁴végezte el, s az eredmények arra utalnak, hogy a középosztály gyermekei továbbra is inkább az iskolán kívüli formákat részesítik előnyben (a jogszabály erre lehetőséget ad). Ezzel szemben a hátrányos helyzetű, gyakran magatartászavaros gyermekek gyakran kimaradnak a délutáni foglalkozásokból, pedig az ő esetükben ennek igénybevétele kulcsfontosságú lenne.

Az elméleti alfejezetekben láthattuk, hogy a magyar társadalom művelődési egyenlőtlenségei jelentősek. Az oktatás, amely nagyon fontos mobilitási csatorna, járhatóbb út, ha azt a családi szocializáció a szabadidő tudatos alakításával is segíti. Ráadásul az értelmiségre jellemző, középosztálybeli rekonverziót segítő szocializációs mintázatok a roma népesség esetében – a roma értelmiség is a Kádár-rendszer második felében kezdett kifermődni – nem erőteljesek. Ezek megléte ugyanakkor kiemelkedően fontos a társadalmi integrációban és mobilitásban – s azt is fontos látni, hogy ha ezek a középosztályi minták kevésbé gyökereznek a családban, akkor különféle intézményeknek (iskolák, tanodák stb.) kell ezeket a pótló funkciókat felvállalni.

2. EMPIRIKUS EREDMÉNYEK

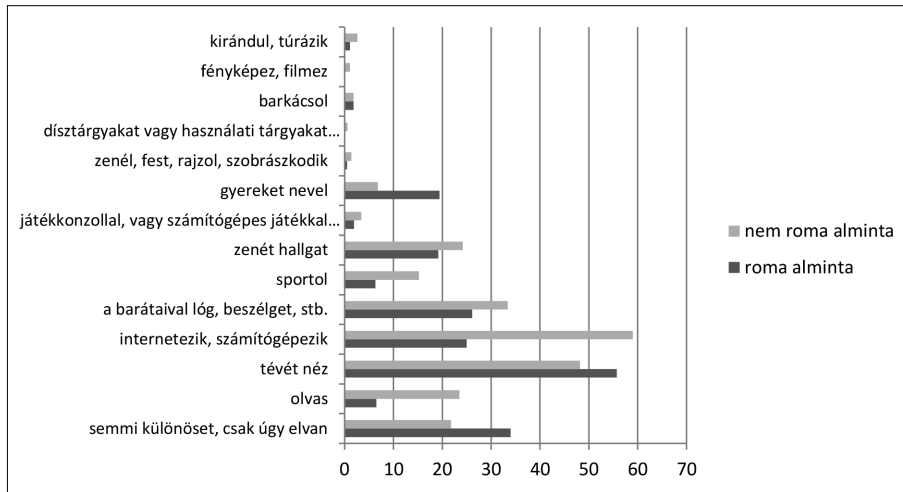
2.1 Módszertani alapok

Elemzésünk során a Magyar Ifjúság 2012 adatbázist használtuk fel. A kutatás 8000 fős, a 15 és 29 év közötti fiatalokra reprezentatív, s szerepelt benne egy, a megkérdezettek etnikai identitására irányuló kérdés. Természetesen tudjuk, hogy az etnikai identitás konstruálható, és felvállalása külső kontextusoktól is függ, ugyanakkor a minta közel 8%-a nyilatkozott úgy (625 fő), hogy roma identitással (is) bír. Mivel meglehetősen kevés olyan nagymintás kutatás van, amely országos és reprezentatív, s benne a roma és a nem roma almintát összehasonlítható, úgy véljük, hogy az adatbázisra vonatkozó elemzésünk fontos információkat szolgáltat. Munkánk során megvizsgáltuk a szabadidős tevékenységek színtereit és az egyes tevékenységek időráfordításait (például televíziózás, internethasználat). Az elemzésben átlagokat, százalékos megoszlásokat, faktoranalízist, variancia-analízist és lineáris regressziót használtunk.

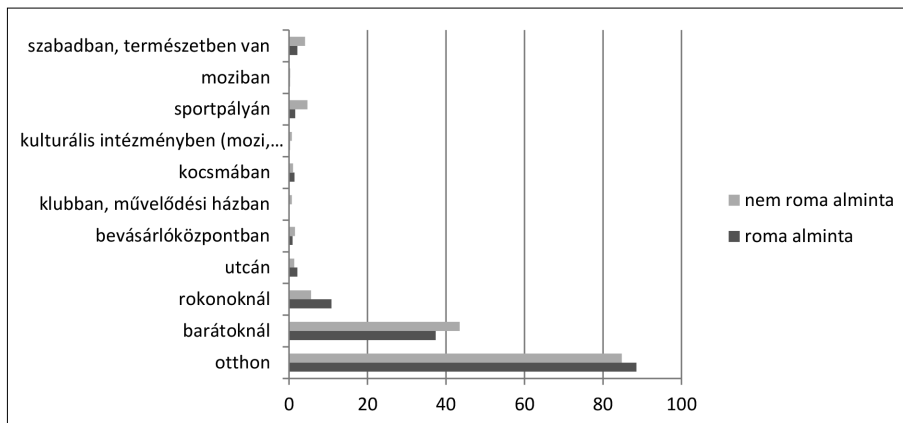
2.2 A szabadidős tevékenységek főbb jellegzetességei

Az első, általunk elemzett kérdésblokkban a vizsgálatba bevontaknak arra kellett válaszolniuk, hogy a felkínált tevékenységek közül melyeket végzik általában a szabadidejükben. A szabadidő feltérképezése nem gyakoriságokkal, hanem igen-nem válaszokkal történt. Az első ábra a roma és a nem roma almintában hasonlítja össze az egyes tevékenységeket végzők arányát.

24 IMRE Anna (Szerk.): *Eredményesség és társadalmi beágyazottság*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2015.

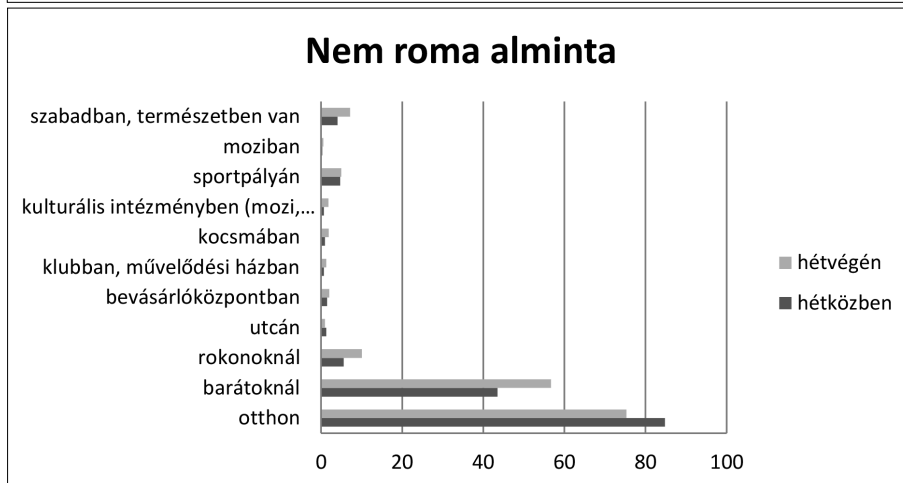
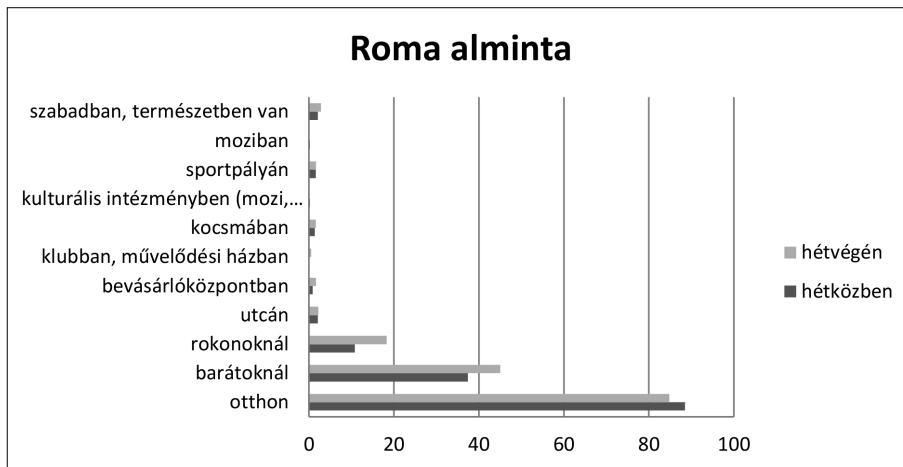

1. ábra Végzett szabadidős tevékenységek a roma és a nem roma almintában (Magyar Ifjúság 2012, N=625 és 7375, százalékban megadva, saját szerkesztés)

2. ábra Végzett szabadidős tevékenységek helyszínei a roma és a nem roma almintában (Magyar Ifjúság 2012, N=625 és 7375, százalékban megadva, saját szerkesztés)

A kapott eredményekben visszaköszönnek azok az elméleti feltevések és kutatási eredmények, amelyek a szabadidő és az egyenlőtlenségek közötti kapcsolatokat érintik. Szemléletes, hogy a nem roma almintában a legmagasabb százalékot az „internetezik, számítógépezik” válasz kapja, míg a roma almintában a „tévét néz”. A családszerkezetek speciális vonásaira, illetve a korai gyermekvállalásra utal a „gyereket nevel” válasz esetében megfigyelhető eltérés. A nagymértékben passzív szabadidő-eltöltés („semmit, csak úgy elvan”) a roma almintában jelenik meg nagyobb arányban. A sportolás és olvasás a nem roma almintára lesz jellemzőbb, az arányaik azonban messze elmaradnak a „screen time” tevékenységek végzésétől. A színesebb, kreativitást igénylő szabadidő-felhasználás a nem roma almintában jelenik meg markánsabban, éppen úgy, ahogyan a baráti kapcsolatok ápolása is. (A baráti kapcsolatok ápolása azonban minden bizonnyal a családszerkezet és a gyermekvállalás sajátosságaival is magyarázható.)

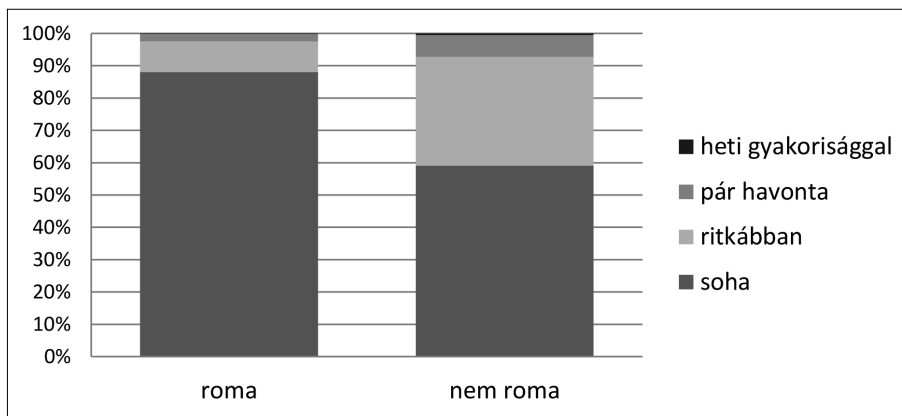
3. ábra Hétköznapi és hétvégi szabadidős helyszínek a roma és a nem roma almintában (Magyar Ifjúság 2012, N=625 és 7375, százalékban megadva, saját szerkesztés)

Külön kérdésblokk mérte fel a szabadidő hétköznapi eltöltésének színhelyeit is (2. ábra). A százalékos eltérések ebben az esetben csekélyebbek, a rajzolatuk azonban hasonló. A roma almintában jelentősebb pozitív eltéréseket találunk az „otthon” és a „rokonoknál” válaszlehetőségeknél, illetve csekélyebb mértékben, de szintén jellemzőbb válasznak tekinthető az „utcán” és a „kocsmában” is.

Elemzésünk következő lépéseként a hétköznapi szabadidős helyszínek hétvégi mintázatát is megvizsgáltuk (3. ábra). A hétköznapi és a hétvégi mintázatok összevetésekor mind hasonlóságok, mind pedig különbségek kimutathatók – mindkét almintában csökken például az otthon töltött szabadidő aránya, ugyanakkor a nem roma almintában esetében jelentősebben. A 15 és 29 év közötti romák esetében majdnem 20% azoknak az aránya, akik hétvégéjüket a rokonokkal töltik. Jelentős eltérés található a barátoknál töltött hétvégék esetében is. Az egyéb helyszíneken – az „utcán” kivételével – minden esetben csekély emelkedés mutatható ki (a természetben, kirándulással töltött szabadidő és a sportpálya esetében pedig jelentősebb distanciával számolhatunk) a nem roma almintában. A roma almintában ese-

tében a helyszínek látogatottsága alacsonyabb, s a hétköznapi és a hétvégi tevékenységstruktúra mintha közelebb helyezkedne el egymáshoz.

A Magyar Ifjúság 2012 esetében egy kérdésblokk a különböző intézmények látogatottsági gyakoriságát mérte fel. A felsorolt intézmények között magaskulturális jellegűek (pl. opera) éppúgy szerepeltek, mint a tömegkultúrához kapcsolódó elemek (pl. multiplex mozi). A roma és a nem roma almintá látogatottsági gyakoriságát különböző eszközökkel tanulmányoztuk. Egyrészt az egyes gyakoriságokat (heti gyakorisággal, havonta, ritkábban és soha)²⁵ vizsgáltuk meg keresztábrás elemzéssel (khi-négyzet teszt, $p < 0,05$), másrészt pedig szemügyre vettük a „soha” választ megjelölők százalékos arányait. Az első esetben szignifikáns különbség rajzolódott ki a színház, az opera, az art mozi, a multiplex mozi, az étterem, a kocsmá, a könyvtár, a könyvesbolt és a múzeum esetében (tehát két intézménytípus kivételével minden esetben). A mintázatok hasonlóak – jelen esetben a színház látogatásának eltéréseivel szemléltetjük az eltéréseket (4. ábra).²⁶

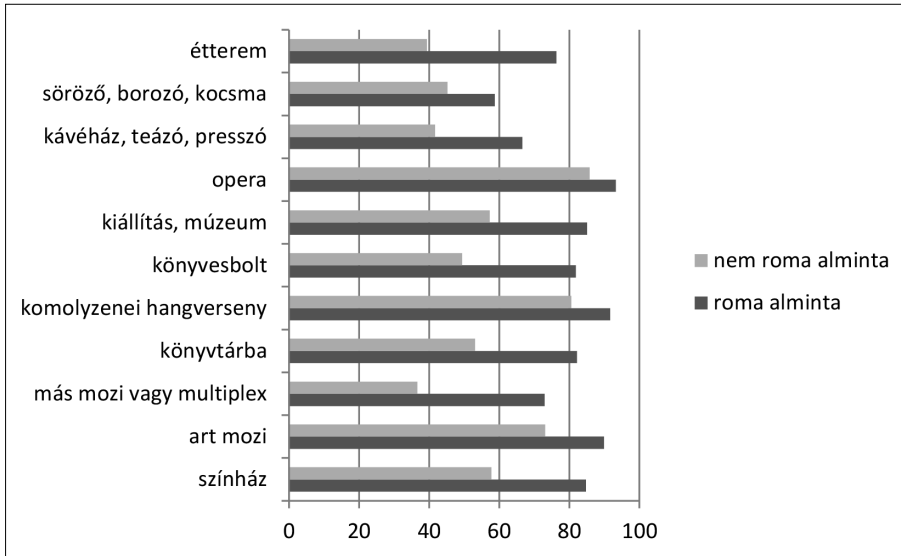
4. ábra Színházba járás gyakorisága a roma és a nem roma almintában (Magyar Ifjúság 2012, N=625 és 7375, százalékos arányok)

A művelődési intézmények látogatását ezen kívül a „soha” választ adók százalékos gyakoriságával mértük fel. Az 5. ábráról leolvasható, hogy bizonyos magaskulturális intézmények egyik almintá szabadidő struktúrájába sem épültek bele szervesen (például opera, komolyzenei hangverseny), azonban más esetekben komoly százalékos eltérésekkel találkozhatunk. Fontos látni, hogy a nagyobb mértékű eltérések nem csupán a magaskulturális intézményekhez kapcsolódnak (például kiállítás, könyvtár), hanem a fogyasztói kultúra elemeihez is (például multiplex mozi). A roma almintában a „soha” válaszok legkisebb százalékos arányát a „söröző, borozó és kocsmá” változó esetében találjuk meg, míg a nem roma almintában a multiplex mozi jelenti a szabadidőstruktúrába leginkább beépülő ele-

25 A kutatásban ettől több válaszlehetőséget adtak meg, ezeket redukáltuk négy gyakoriságra, hogy a cellagyakoriságok ne legyenek túl alacsonyak.

26 Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy például a színházba járás gyakoriságát nem csupán a kulturális tőke különféle formái magyarázhatják, hanem az beágyazott az anyagi helyzetbe és a településtípus változójába is. Elemzésünk későbbi szakaszában ezeket a hatásokat el fogjuk különíteni a lineáris regressziós modellben.

met. A százalékos arányok a roma alminta esetében minden esetben magasak (minimum 59%). A művelődési és szórakozási helyszínek vizsgálata tehát megerősíti a hétköznapi és a hétvégi szabadidős elemzésének eredményét, azaz a roma fiatalok egyhangúbb szabadidő-felhasználását.

5. ábra Az egyes intézményeket soha nem látogatók aránya roma és nem roma almintában (Magyar Ifjúság 2012, százalékban megadva, N=625 és 7375)

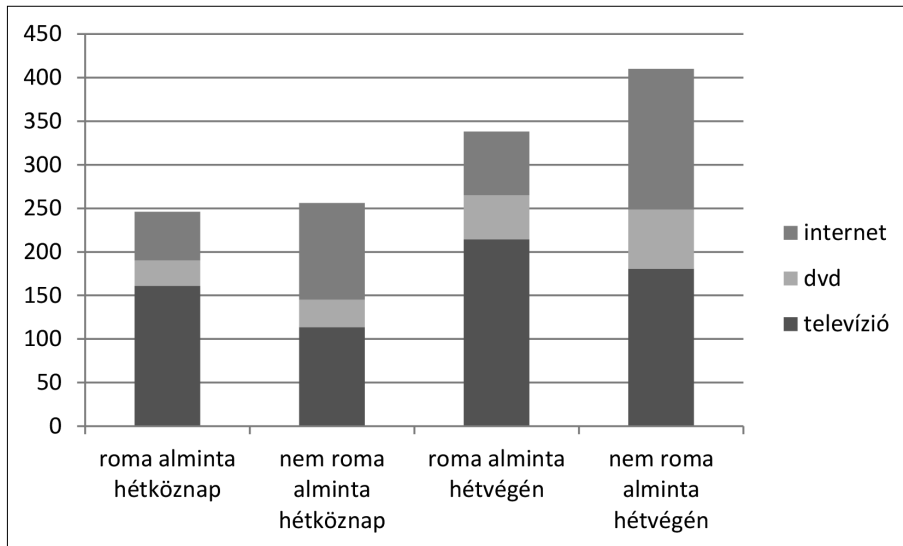
2.3 A „screen time” tevékenységek és az olvasás időráfordításai

Tanulmányunk elméleti fejezetében már foglalkoztunk azzal a változással, amelyet a mediatisáció és az internet okozott az életmód szerkezetében. A képernyő előtt töltött időkeretek kibővültek, s ez minden bizonnyal más tevékenységek rovására történt. Az is egyértelműnek tűnik, hogy bár a „screen time” magában rejti a magaskultúra fogyasztásának lehetőségét (akár egy videómegosztó használatával) vagy a hírportálok olvasását, a fiatalok (s ez igaz az egyetemistákra is)²⁷ ezt a lehetőséget nem igazán használják ki. Ha az egyes tevékenységek napi átlagos hétköznapi időráfordításait elemezzük, és külön vizsgáljuk meg a roma és a nem roma alminta televíziózási, dvd-nézési, illetve internetezési szokásait, akkor szignifikáns eltérést (ANOVA, $p < 0,05$) a televízió és az internet esetében találunk.²⁸ Ha a hétvégi időráfordításokat elemezzük, akkor már minden esetben szignifikáns különbségek figyelhetők meg (ANOVA, $p < 0,05$). A „screen time” tevékenységek dominanciájára jel-

27 BOCSI Veronika: Változások kora. Az internethasználat szerepének átalakulása a hallgatói életmódban. In: KOZMA Tamás–KISS Virág Ágnes–JANCSÁK Csaba–KÉRI Katalin (Szerk.): *Tanárképzés és oktatáskutatás*. Magyar Nevelés és Oktatáskutatók Egyesülete, HERA évkönyv 2014. Budapest, 2015.

28 A kérdőív nem különböztette meg a fő tevékenységként végzett médiahasználatot a háttértevékenységtől.

lemző, hogy a minta egészében az összegük a hétköznapokon 255 perc, míg a hétvégékén 404 perc (tehát közel hét óra). A hatodik táblázat foglalja össze a hétköznapra és a hétvégi „screen time” tevékenységek időráfordításait. Az ábráról egyrészt leolvasható, hogy a „screen time” tevékenységeknek nem csak a belső struktúrája tér el a két almintában (a televízió a roma fiatalokra, az internet a nem roma fiatalokra lesz jellemzőbb), hanem a hétvégi ráfordítások növekedésének mértéke is különbözik (a roma almintában ez csekélyebb: a napi ráfordítás összege mindössze 338 perc).²⁹

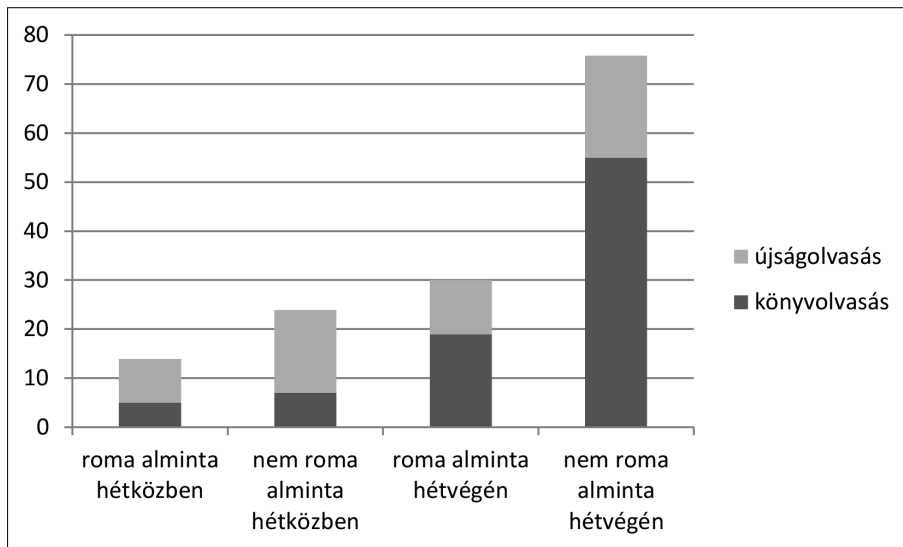

6. ábra A „screen time” tevékenységek hétköznapra és hétvégére ráfordításai (Magyar Ifjúság 2012, percben megadva, N=625 és 7375)

Ha az olvasás időráfordításait vizsgáljuk, akkor a kutatás segítségével két kategóriát tudunk elkülöníteni: egyrészt a könyvolvasást, másrészt az újságolvasást. Ezen időtartamokba mind az elektronikus, mind a hagyományos olvasási formát beleszámítottuk. Az elemzés során hasonló mintázatokat találunk, mint a „screen time” tevékenységek esetében. Egyrészt eltér a két almintában az olvasás belső struktúrája, másrészt eltér az olvasásuk hétvégi növekedésének mértéke is (7. ábra).

Egyrészt látható, hogy az újságolvasás dominánsabban jelenik meg a nem roma almintában hétköznapra tevékenységei között, másrészt pedig az is egyértelműnek tűnik, hogy az olvasás ráfordítása a nem roma almintában mutat nagyobb mértékű növekedést a hétvégén. Az is érdekes eredmény, hogy a hétvége a könyvolvasás mértékének növekedését hozza, a hétköznapokat pedig az újságolvasás dominálja. (Az újságolvasás alminták közötti eltérései minden esetben szignifikánsak ANOVA-tesztel ($p < 0,05$), míg a könyvolvasás esetében a hétvégék mutatnak szignifikáns különbséget.) Az olvasás összesített időtartamai között mind a hétvégén, mind hétköznapokon komoly eltérések tapasztalhatók.

²⁹ Tisztában vagyunk azzal a ténnyel, hogy az egyes tevékenységek összefonódhatnak, valamint a becslések is torzíthatnak.

7. ábra Könyv- és újságolvasás napi időráfordítása roma és nem roma almintában hétköznap és hétvégén (Magyar Ifjúság 2012, percben megadva, N= 625 és 7375)

2.4. A szabadidő súlypontjai

Tanulmányunk utolsó fejezetében arra vállalkozunk, hogy faktoranalízissel elkülönítsük a szabadidőstruktúra „súlypontjait”, s megvizsgáljuk, hogy ezek mennyire lesznek jellemzőek a roma és a nem roma almintára. Végül egy regressziós elemzés segítségével szeretnénk választ kapni arra a kérdésre, hogy az eltérő mintázatok kialakulásában szerepet játszik-e a roma identitás, vagy már csupán a háttérváltozók alakítják a faktorokat (például az anyagi helyzet vagy a településtípus, hiszen ezek a művelődési tartalmakhoz való hozzáférést, s ezáltal a művelődési egyenlőtlenségeket is befolyásolják. A hétvégi televíziózás időráfordítását is regressziós modellel elemeztük.

A faktoranalízist az intézménylátogatások gyakorisága alapján készítettük.³⁰ A kirajzolódó mintázatokat az első táblázat ismerteti. A faktorok kialakításakor *maximum likelihood* módszert és *varimax* rotálást használtunk (KMO: 0,899, megőrzött információ mennyisége: 49,5%). A kapott rajzolat egyszerűen interpretálható, hiszen az első faktor a magaskultúrához kapcsolódó intézményeket foglalja magában, míg a második a fogyasztói vagy tömegkultúra színhelyeit. Szemléletes például, ahogyan a mozi két típusa elkülönül egymástól.

Ha a faktorok értékeit ANOVA-teszttel megvizsgáljuk a két almintában, hasonló eredményeket kapunk: a roma fiatalok esetében mind a két szabadidő-orientáció értéke negatív. Ez összhangban van az eddigi eredményeinkkel, hiszen a kapott adatok az intézménylato-

30 A gyakoriság kategóriái három értéket vehettek fel. Soha (1-es értéket kapott), ritkán (2-es értéket kapott) és legalább havi gyakorisággal (3-as értéket kapott).

gátások csekélyebb mértékére, passzívabb szabadidő-felhasználásra, s az otthoni tevékenységek előtérbe helyezésére utalnak (családi és rokoni kapcsolatok ápolása, televíziózás).³¹

	magaskultúrára irányuló	kommersz
színház	,731	,284
art mozi	,579	,231
multiplex	,388	,488
hangverseny	,590	,281
könyvtár	,698	,101
könyvesbolt	,608	,388
múzeum, kiállítás	,737	,289
opera	,652	,060
kávéház	,215	,740
kocsma	,031	,565
étterem	,380	,604

1. táblázat Az intézménylátogatások faktorszokorjai (Magyar Ifjúság 2012, N=8000)

Az igazán fontos kutatási kérdés azonban az lehet, hogy mindez az eltérés magyarázható-e például az alacsonyabb iskolai végzettséggel vagy a településtípus változójával, esetleg köthető-e az etnikai hovatartozáshoz. Elemzésünk utolsó szakaszában lineáris regressziós elemzést végeztünk, hogy erre a kérdésre választ kapjunk. A szabadidő struktúrája a szociokulturális hovatartozáson túl értelemszerűen a családszerkezetbe is beágyazott,³² így a házasság és a gyermekvállalás tényét is beemeltük a modellekbe, valamint a főfoglalkozású munkavállalás tényét, mint az életmódot alapjaiban formáló tényezőt. A beemelt változók típusát (dichotóm, folytonos stb.) a Függelék 1. táblázata mutatja be.

A modell négy lépést tartalmaz. Első lépésben a nemzet, a településtípust, az életkort, a gyermek meglétét és a házasságot vontuk be, a második lépésben az anyagi tőkét, illetve a főállású foglalkoztatottságot, a harmadik lépésben a szülők és a megkérdezettek iskolai végzettségét, míg az utolsó lépés az etnikai identitás kategóriája volt.

A magaskultúrára irányuló faktor esetén láthatjuk, hogy az etnikai hovatartozásnak saját és negatív hatása van – a roma fiatalok esetében tehát nem csupán arról beszélhetünk, hogy a háttérváltozók hatása miatt távolodnak el a fiatalok ettől a szabadidő-orientációtól. Pozitív hatással a nem (nők), a megyeszékhely, a jó szubjektív anyagi helyzet és az iskolai végzettség diplomás kategóriái bírnak, s legerősebben a saját diploma mozdít a magaskultúrához kapcsolódó intézmények irányába. Negatív hatással bír a saját gyermek megléte – ez általában kisgyermekeket jelent, hiszen a mintába maximum 29 évesek kerülhettek. A kisgyermekes lét értelemszerűen csökkenti az intézménybe járás intenzitását. Kiemelésre érdemes, hogy önmagában a falusi lét nem fejt ki negatív hatást. A főállású munkaviszonya

31 Sig.: 0,000 és 0,000. Faktorszokorok értékei a magaskultúrára irányuló faktor esetében: 0,037 (nem roma alminta) és -0,446 (roma alminta), míg a kommersz faktor esetében 0,039 (nem roma alminta) és -0,472 (roma alminta).

32 A családszerkezet és a szabadidő összefüggéseit érinti egyetemista mintában: ENGLER Ágnes: *Kisgyermekes nők a felsőoktatásban*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011.

gyermekes létehez hasonlóan csökkenti az intézménybe járás gyakoriságát. A roma identitás hatása erősen szignifikáns, ám kiugró béta érték nem tartozik a változóhoz.

	1. lépés	2. lépés	3. lépés	4. lépés
nem	,169***	,163***	,147***	,144***
gyermek	-,178***	-,154***	-,123***	-,105***
házasság	,060***	-	-	-
életkor	-,048***	,045*	-	-
megyeszékhely	,092***	,103***	,078***	,077***
falu	-,043**	-	-	-
főállású munkaviszony		-,145***	-,136***	-,140***
szubjektív anyagi helyzet		,237***	,175***	,152***
diplomás apa			,082***	,081***
diplomás anya			,101***	,100***
saját diploma			,174***	,176***
roma identitás				-,088***
R ²	0,265	0,376	0,447	0,454

2. táblázat A magaskultúrára irányuló faktor regressziós modellje (Magyar Ifjúság 2012, N=8000, sig. = 0,000: ***, sig. 0,001 és 0,01 között = **, sig. 0,01 és 0,05 között = *)

	1. lépés	2. lépés	3. lépés	4. lépés
nem	-,042***	-,051*	-,059***	-,062***
gyermek	-,226***	-,146***	-,132***	-,114***
házasság	-	-,061***	-,066***	-,070***
életkor	,119***	,105***	,079***	,074***
megyeszékhely	-	-	-	-
falu	-,034*	-	-	-
főállású munkaviszony		-	-	-
szubjektív anyagi helyzet		,245***	,216***	,192
diplomás apa			-	-
diplomás anya			,087***	,085***
saját diploma			,081***	,083***
roma identitás				-,092***
R ²	0,244	0,353	0,373	0,382

3. táblázat A kommersz faktor lineáris regressziós modellje (Magyar Ifjúság 2012, N=8000, sig. = 0,000: ***, sig. 0,001 és 0,01 között = **, sig. 0,01 és 0,05 között = *)

A kommersz faktor esetében a roma identitás faktorra gyakorolt negatív hatását szintén ki tudjuk mutatni – hasonlóan a nem (nők), a gyermekvállalás és a házasság változójához. Érdekes, hogy míg a magaskulturális intézmények esetében a házasság hatását nem tudtuk azonosítani, a kommersz-tömegkulturális orientációt mindez független változóként csökkenti. A legerősebb pozitív hatás a szubjektív anyagi helyzethez kapcsolódik. Az idősebb kohorszhoz való tartozás szintén erősíti a tömegkulturális vagy szórakozáshoz kapcsolódó intézménylátogatásokat.

Elemzésünk utolsó lépéseként a hétfégi televíziózási időtartamokat vizsgáltuk meg. Kíváncsiak voltunk tehát a magasabb időráfordításokat generáló tényezők rendszerére (4. táblázat). Láthatjuk, hogy a roma fiatalok magasabb televíziózási ráfordítása nem a háttérváltozóknak, például a kisgyermekes létnek az „eredménye”. A televíziózás időráfordítását a saját diploma és a kedvező szubjektív anyagi helyzet csökkenti.

	1. lépés	2. lépés	3. lépés	4. lépés
nem	-		-	-
gyermek	,136***	,117***	,107***	,087***
házasság	-,044**	-,042*	-,041*	-
életkor	-	-	-	-
megyeszékhely	,073***	,108***	,117***	,119***
falu	,030*	-	-	-
főállású munkaviszony		-	-	-
szubjektív anyagi helyzet		-,207***	-,187***	-,160***
diplomás apa			-	-
diplomás anya			-	-
saját diploma			-,045*	-,047**
roma identitás				,107***
R ²	0,130	0,262	0,272	0,291

4. táblázat A hétfégi televíziózás ráfordításainak lineáris regressziós modellje (Magyar Ifjúság 2012, N=8000, sig. = 0,000: ***, sig. 0,001 és 0,01 között = **, sig. 0,01 és 0,05 között = *)

ÖSSZEGRZÉS

Tanulmányunk célja az volt, hogy az egyenlőtlenségek sajátosságait egy olyan területen vizsgáljuk meg a roma fiatalokra fókuszálva, amely általában nem képezi az elemzések tárgyát. A szabadidő felhasználása azonban, s itt nem csupán a kulturális tőkéhez kapcsolódó tevékenységekre gondolunk, társadalmi rétegenként eltérő mintázatot mutat, s mindez a szocializációba beépülve gátja is lehet a társadalmi mobilitásnak, míg más esetekben elő is mozdíthatja azt. Kiemelten fontos feladat tehát a roma fiatalok társadalmi integrációja kapcsán ennek a dimenzióknak az elemzése is.

Az elméleti fejezetekben az volt a célunk, hogy megkeressük azokat a teoretikus csomópontokat, amelyek segítségével majd értelmezni tudjuk az eredményeinket – a passzív szabadidő-eltöltés, a szabadidő készségfejlesztésben, ismeretbővítésben játszott szerepe fontos kutatási kérdést jelent. Az egyenlőtlenségek ráadásul a „screen time” tevékenységekben is megragadhatók.

Elemzésünk során a szabadidős helyszíneket és az intézménylátogatásokat vizsgáltuk meg, amelyet az időráfordítások tanulmányozásával egészítettünk ki. A roma fiatalok hátrányos helyzete minden dimenzióban megragadható: olvasási ráfordításai alacsonyabbak, televíziózással töltött időkeretük bővebb, intézményekbe ritkábban járnak. A lineáris regresszió eredményei arra utalnak, hogy mindez nem csupán a háttérváltozókkal magyarázható (például az anyagi helyzettel vagy a településtípussal). Kézenfekvő volt a szabadidő

eltöltését a korai gyermekvállalással is kapcsolatba hozni, de a modellbe bevonva ez sem „oltotta ki” az etnikai identitás hatását.

A marginális társadalmi helyzet sok dimenzióban jelent lemaradást, s ennek a szabadidő csak egyetlen, még csak nem is központi kategóriáját képezi. Mivel a szabadidő a kulturális tőke felhalmozásának, a kapcsolati tőke építésének és például a készségfejlesztésnek is igen fontos terepe, a szociális szakemberek nem tekinthetnek a roma fiatalok és gyermekek szabadidő-felhasználására mellékes területként. Az általunk kapott eredmények aláhúzzák a szabadidő-pedagógia fontosságát az iskolákban, tanodákban, a roma populációt érintő szociális munkában és ifjúságsegítésben, hiszen a szabadidő színes, képességeket fejlesztő eltöltése hátránykompenzáló hatással bírhat.

FÜGGELÉK

változó	típusa és értékei
nem	dichotóm (0 – férfi, 1 – nő)
településtípus	kategoriális (viszonyítási kategória a kisebb város, felhasznált kategóriák a megyeszékhely és a falu/tanya voltak) ^{<?>}
házas	dichotóm (0 – nem házas, 1 – házas)
gyermek	dichotóm (0 – nincs gyermeke, 1 – van gyermeke)
életkor	dichotóm (0 – a medián életkortól fiatalabb, 1 – a medián életkortól idősebb)
főállásban dolgozik-e	dichotóm (0 – nincs főállása, 1 – főállásban dolgozik)
anyagi helyzet	dichotóm (0 – szubjektív anyagi helyzete inkább rossz, 1 – szubjektív anyagi helyzete inkább jó)
apa iskolai végzettsége	dichotóm (0 – nincs diplomája, 1 – diplomás)
anya iskolai végzettsége	dichotóm (0 – nincs diplomája, 1 – diplomás)
saját iskolai végzettség	dichotóm (0 – nincs diplomája, 1 – diplomás)
etnikai identitás	dichotóm (0 – nincs roma identitása, 1 – roma identitással bír)

5. táblázat A lineáris regressziós modellbe bevont független változók és típusaik

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANTALÓCZY Tímea–FÜSTÖS László–HANKISS Elemér: Magyarország kulturális térképe. In. Uők. (Szerk.): *Mire jó a kultúra? Jelentés a magyar kultúra állapotáról*. Magna Produkció, Budapest, 2010.
- BOCSI Veronika: *Az idő a campusokon*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2013.
- BOCSI Veronika: Változások kora. Az internethasználat szerepének átalakulása a hallgatói életmódban. In. KOZMA Tamás–KISS Virág Ágnes–JANCSÁK Csaba–KÉRI Katalin (Szerk.): *Tanárképzés és oktatáskutatás*. Magyar Nevelés és Oktatáskutatók Egyesülete, HERA évkönyv 2014. Budapest, 2015.
- BOURDIEU, Pierre: A művészeti észlelés szociológiai elméletének elemei. In. JÓZSA Péter (Szerk.): *Művészetszociológia* KJK, Budapest, 1978.
- BOURDIEU, Pierre: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978.

- BURKE, Peter: *A népi kultúra a kora újkori Európában*. Századvég, Budapest, 1991.
- ERIKSON, Erik H.: *A fiatal Luther és más írások*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1991.
- FEJŐS Zoltán: Az idő – képzetek, rítusok, tárgyak. In. Fejős Zoltán (Szerk.): *A megfoghatatlan idő*. Tabula Könyvek, Budapest, 2000.
- GÁBOR Kálmán: *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Oktatókutató Intézet, Budapest, 1992.
- HUNYADI Zsuzsa: A kulturális fogyasztás és a szabadidő eltöltésének néhány jellemzője, In. ENYEDI György–KERESZTÉLY Krisztina (Szerk.): *A magyar városok kulturális gazdasága*, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2005.
- IMRE Anna (Szerk.): *Eredményesség és társadalmi beágyazottság*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2015.
- KALENKOSKI, Charlene, M.–Pabilonia, Sabrina, W.: *Time to work or time to play: the effect of student employment on homework, sleep and screentime*. U.S. Bureau of Labour Statistic, Working Paper 450. 2011. October.
- Központi Statisztikai Hivatal. Időmérleg 2009/2010. Összefoglaló adattár. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/idomerleg/idomerleg0910.pdf>
- NAGY Réka: Digitális egyenlőtlenségek: *Mítosz vagy valóság? Információs technológiák használatának aspektusai az ifjúság körében*. PhD-értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola, Budapest. 2006.
- PUSZTAI Gabriella–TORKOS Katalin: Roma gyermekkor a Partium területén. In. *Educatio*. 2010. X. évf., 3. sz.
- RÉGER Zita: *Utak a nyelvhez*. Soros Alapítvány és MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 2000.
- VARGÁNÉ NAGY Anikó–MOLNÁR Balázs: Szerepeltvárások és szerepértelmezések roma kulturális háttérű családokban. In. VARGÁNÉ Nagy Anikó (Szerk.): *Családi nevelés 2*. Didakt Kft., Debrecen, 2017.
- VEBLEN, Thorstein: *A dologtalan osztály elmélete*. KJK, Budapest, 1975., ANDORKA, Rudolf–Hradil, Stefan–Peshar, Jules, H. (Szerk.): *Társadalmi rétegződés*. Aula Kiadó, Budapest, 1995.
- ZELLER Eszter: Különóra vagy csavargás? Gyermek szabadidő-eltöltése. In. VASTAGH Zoltán–HUSZ Ildikó (Szerk.): *Gyermekesélyek a végeken I. Tanulmány a leghátrányosabb helyzetű kistérségek életkörülményeiről*. MTA TK – Gyerekesély Program, Budapest, 2016.
- ZINNECKER, Jürgen: A fiatalok a társadalmi osztályok terében. In. GÁBOR Kálmán. (Szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, Budapest, 1993.

Gyermekvédelmi jó gyakorlatok a roma gyerekek érdekében

Jelen tanulmányban kísérletet teszünk arra, hogy áttekintsük a gyermekvédelmi szakellátás keretében megvalósuló jó gyakorlatokat az ellátottak, különös tekintettel a roma gyerekek nevelésére, gondozására vonatkozóan. A tanulmány első részében a gyermekvédelmi szakellátásban élő roma gyerekekre vonatkozó kutatásokat tekintjük át, majd a továbbiakban azokat a jó gyakorlatokat, amik az elmúlt években valósultak meg. A közelmúltban számos kutatás¹ vállalkozott annak feltárására, hogy milyen okok miatt kerülnek jelentős számban a roma gyerekek a gyermekvédelmi intézményekbe.

Neményi és Messing² kérdőíves kutatás keretében azt vizsgálta, hogy milyen okok állnak a gyermekvédelmi gondoskodásba helyezés mögött, vannak-e regionális, települési, illetve a családok szociális és etnikai háttere alapján tapasztalható különbségek az intézménybe kerüléskor. Továbbá kérdésük volt, hogy az elhelyezés során a gyermek speciális és különleges szükségleteire mennyiben vannak tekintettel, illetve milyen akadályok állnak a megfelelő ellátás előtt, befolyásolja-e a gyermekvédelmi gondoskodásba kerülés a gyermek iskolai pályafutását, további esélyeit, és ha igen, miként. A kutatás főbb eredményei szerint a roma kisebbséghez tartozás nagymértékben kihat a gyermekvédelmi gondoskodásba kerülés valószínűségére. Több mint két és félszeres egy roma gyermek bekerülési esélye a kisebbség össznépszerűséghez viszonyított arányaihoz képest. Az országos átlaggal összevetésben kimagasló arányban kerülnek roma gyermekek gyermekvédelmi gondoskodásba Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád vagy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Ezekben a térségekben a teljes gyermekkorú népesség negyedét meghaladó vagy megközelítő roma gyermekarányszámokat figyelhetünk meg, és ebből következően a gyermekvédelmi gondoskodásban akár 73 %-os roma előfordulási arányt is találhatunk. Az ország gyermeklakosságának megoszlásával összevetve azt látjuk, hogy a községekben élő gyerekek valamelyest veszélyeztetettebbek: míg az országos arányuk 36% körül van (korcsoportonként néhány százalékban tér el), addig a gyermekvédelmi gondoskodásban a kistéleplésről bekerültek aránya 40–45%.³ A nemzetiségi háttér szempontjából végzett összehasonlítás során a szerzők megállapították, hogy a romának tartott gyerekek jelentősen nagyobb arányban kerülnek gyermekotthonba, mint nem roma társaik. Hasonló eredményt hozott az Európai Roma Jogok Központja (ERRC) által 2007-ben és 2011-ben szervezett kutatás⁴ is, ami a gyermekek csa-

1 NEMÉNYI Mária–MESSING Vera: Gyermekvédelem és esélyegyenlőség. In: *Kapocs*, 2007 (6) 1. 2–19.

ERRC (2007): *Fenntartott érdektelenség: Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben*.

http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/02/90/m00000290.pdf (letöltés 2018.10.11.)

ERRC: *Életfogytiglan: Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben*. 2011.

<http://www.errc.org/cms/upload/file/eletfogytiglan-20-june-2011.pdf> (letöltés 2018.10.11.)

2 NEMÉNYI Mária–MESSING Vera i. m. 2–19.

3 Uo.

4 ERRC (2007) i. m., ERRC (2011) i. m.

lábból való kiemelésének elsődleges okát az anyagi nehézségekre vezeti vissza, s ez egyfajta általános szabályként azt eredményezi, hogy a roma gyermekeket gyakrabban emelik ki emiatt, mint nem roma társaikat. A kutatás további eredménye, hogy az intézménybe való bekerülést nem a gyermekvédelmi rendszer működésével összefüggő okokkal magyarázták a szakemberek. Ilyennek tekinthető az a széles körben elterjedt vélemény, miszerint nem a gyermek származása, hanem a veszélyeztetettség mértéke befolyásolja, hogy a gyermek szakellátásba kerül-e. Ennek alátámasztására leggyakrabban a romák általános rossz szociális körülményeit, a családok magasabb gyerekszámát említették, de a kutatást végző szakemberek azt az állításukat is megfogalmazták, hogy az átmeneti gondozás feltételei kevésbé adottak a roma családok esetében, mint a nem roma családoknál. Problémának látták továbbá, hogy a veszélyeztető roma családokat környezetük nem tolerálja, és ezért esetenként a többségi társadalom romákkal szembeni alacsony toleranciaszintje okolható egyes gyermekek védelembe vételéért. A gyermekvédelmi szakemberek hatókörén kívüli meghatározható okként merült fel az is, miszerint a romák felülreprezentáltságának magyarázata lehet, hogy a romák gyakoribb deviáns magatartása okozza gyermekeik nagyobb arányú bekerülését. Devianciaként említették az iskolakerülést, a fiatalkorúak körében gyakori bűnelkövetést, a megélhetési bűnözés különböző formáit, amelybe a résztvevők szerint olykor a kiskorú gyermekeket is bevonják szüleik.⁵

Az ERRC által 2011-ben végzett kutatás során azt találták, hogy a szakellátásba való bekerülés okai – hasonlóan a korábbiakhoz⁶ – a rossz anyagi körülményekben, a mélyszegénységben keresendők, annak ellenére, hogy a Gyermekvédelmi törvény tiltja a gyermek anyagi okokból történő családból való kiemelését. Megállapították továbbá, hogy míg 2007-ben a gyermekvédelmi intézményekben élő gyerekek 58%-a volt roma származású – jelentősen meghaladva a roma gyermekek magyar népességen belüli számarányát –, addig 2010-ben ez az arány a vizsgált megyékben meglátogatott szakellátást biztosító intézményekben 65,9 %-ra nőtt.⁷ A kutatás a gyermekek elhelyezési körülményeire vonatkozóan azt is megállapította, hogy „a roma gyermekek elhelyezésében szerepet játszik az etnikai származás: a roma gyermekek nagyobb valószínűséggel kerülnek lakás- vagy gyermekotthonokba, mint nevelőszülőkhöz. Az állami gondozott roma gyermekeket egyszerre éri hátrány etnikai származásuk miatt és azért, mert állami gondoskodásban élnek. Ugyanakkor szinte alig találtunk olyan szakellátási intézménnyel, ahol a roma etnikai identitás erősítése része lenne a nevelési programnak vagy ahol tudatosan törekednének arra, hogy a gyermekekben a roma emberekről pozitív kép alakuljon ki, ellensúlyozva ezzel a médiából vagy a mindennapi élet során őket elérő romaellenes véleményeket.”⁸

Egy következő, a gyermekvédelmi intézményekben elhelyezett, gyerekek életkörülményeire vonatkozó kutatás keretében azt vizsgálták, hogy az elhelyezési feltételek megváltozása hogyan befolyásolja a lakásotthonba, gyermekotthonba bekerült fiatalok életkörülményeit. Az összehasonlító vizsgálat keretében feltárták, hogy milyen különbségek vannak a hagyományos gyermekotthonban és a lakásotthonokban elhelyezett gyerekek életkörülményei

5 ERRC (2007) i. m.

6 NEMÉNYI Mária–MESSING Vera: i. m. 2–19.; ERRC (2007) i. m.

7 ERRC: Életfogytiglan: Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben. 2011. <http://www.errc.org/cms/upload/file/eletfogytiglan-20-june-2011.pdf> (letöltés 2019. 01. 10)

8 ERRC (2011) u.o.

között. A kutatás eredményeként megállapítható, hogy a nagyobb, még átalakításra váró gyermekotthonokban több cigány származású gyerek él, itt a gyerekek 65,2 százaléka vallotta cigánynak magát, míg 28,8 százaléka nem. A lakásotthonokban jóval kisebb arányban találtak cigány származású fiatalokat, mindössze a gyerekek 28,1 százaléka vallotta magát cigánynak. A kapott válaszok ebben az esetben is összecsengenek a Neményi és Messing⁹ kutatási eredményeivel, nevezetesen, hogy a romának tartott gyerekek jelentősen nagyobb arányban kerülnek a kedvezőtlenebb elhelyezési körülményeket biztosító gyermekotthonba, mint nem roma társaik.¹⁰

Darvas és munkatársai Nógrád megyében végeztek vizsgálatot a gyermekvédelmi szakellátásra vonatkozóan. A kutatás szerint a Nógrád megyei szakellátásban élők 80 százaléka cigány vagy „fél cigány”, ami nagymértékű felülreprezentáltságot jelent, amit önmagában nem magyaráz a cigány népesség megyén belüli magas aránya vagy a mélyszegénység. Nógrádban a szakellátásában nevelkedő gyerekek többnyire a megye leszakadó községeiből kerülnek a rendszerbe, ami azt jelenti, hogy a kiskorú gondozottak kétharmada legfeljebb kétezer fős faluban élt a kiemelés előtt. A relatíve jobb helyzetű városok „bekerülési mutatói” jóval kedvezőbbek, mint az érintett falvaké, ami nem független az utóbbiak társadalmi-gazdasági állapotától és a megelőző szolgáltatások minőségétől, kapacitásától.¹¹ A kutatók megállapították, hogy a rendszerbe bekerülés, a családból kiemelés során lehetnek olyan körülmények és működési mechanizmusok, amelyek a cigány származású gyerekek súlyos felülreprezentáltságát okozzák.

„A cigány és nem cigány családok helyzete hasonló, de a cigány családok körében a szülői elhanyagolás, veszélyeztetés, gyakoribb kiemelési indok a romák esetében. A szakellátásban nevelkedő cigány gyerekek fiatalabb korban (átlagosan 6-évesen) kerültek ki családjukból, mint a nem cigány gyerekek (átlagosan 8-évesen).”¹²

A vizsgálati eredmények áttekintéséhez meg kell jegyezni, hogy a különböző kutatások idején illetve a közöttük eltelt időben a gyermekvédelmi szakellátás is változott. Míg 2007-ben a lakásotthon számított jobb életkörülményeket nyújtó elhelyezési formának – kisebb gyermeklétszám, családi körülmények –, addig 2016-ra a gyermekvédelmi szakellátásban a nevelőszülői elhelyezés kapott prioritást. Az összes szakellátásban élő gyerek közül a nevelőszülőnél elhelyezett gyerekek aránya 2016-ban 66,8 százalék, a gyermekotthonban élőké 33,2 százalék.¹³ 2014. január 1-től a gyermekvédelmi szakellátásba bekerülő 12 évesnél fiatalabb gyerekeket nevelőszülőnél kell elhelyezni, a gyermekvédelmi szakellátásban élő 12 évesnél fiatalabb gyerekeket pedig a nevelésbe vétel felülvizsgálata során szintén nevelőszülőnél kell elhelyezni.

A nemzetiségi kisebbségi csoportokhoz tartozó gyerekek gyermekvédelmi szakellátásba való bekerülése problémaként más országok gyermekvédelmi gyakorlatában is jelen van. Neil Gilbert és munkatársai 10 ország (USA, Kanada, Anglia, Svédország, Finnország, Nor-

9 NEMÉNYI Mária–MESSING Vera: i. m. 2–19.

10 RÁKÓ Erzsébet: Gyermekvédelmi intézményekben elhelyezett gyerekek életkörülményei. Belvedere Meridionale Szeged, 2014.

11 DARVAS et al.: Roma gyerekek a szakellátásban. Gyermekjólét és Gyermekvédelem Nógrád megyében. In: *Esély* 2016. (27) 4. 77–78.

12 DARVAS Á. 2016. et al. i. m. 50.

13 KSH 2018.

végia, Dánia, Németország, Belgium, Hollandia) ellátórendszerének elemzésén keresztül vizsgálták a gyermekvédelmi ellátásokban tapasztalható trendeket és irányzatokat. Eredményeik alapján az etnikai kisebbségi csoportok felülreprezentáltsága jelentős, az elmúlt két évtizedben fokozatosan növekvő probléma, és a korábban nem érintett országokban is megjelenik. A vizsgált országok közül a jelenség kezelése az USA-ban, Angliában, Kanadában és Németországban jelent kiemelt feladatot. Az Egyesült Államokban az afroamerikai és az őslakos, Kanadában szintén az utóbbi csoporthoz tartozók, Angliában a kevert etnicitású családok gyermekei felülreprezentáltak az ellátórendszerben. A skandináv országokban és Németországban az utóbbi években szignifikáns változás tapasztalható ezen a területen. A munkavállalók szabad áramlásával és a menekültek számának növekedésével párhuzamosan az északi országokban és Németországban egyre inkább jellemző az etnikai sokféleség, és ez a gyermekvédelmi ellátórendszerben az érintett népességhez tartozó gyerekek felülreprezentáltságában is megmutatkozik.¹⁴

A fenti kutatási eredményekből kiindulva tűztük ki célként, hogy megvizsgáljuk azt, hogy a gyermekvédelmi szakellátás – gyermekotthonok, nevelőszülői ellátás – keretében milyen jó gyakorlatok születtek az utóbbi években a rendszerben élő ellátottak, így különösen a roma gyerekek nevelésére, gondozására vonatkozóan. Módszerként a dokumentumelemzést választottuk, a jó gyakorlatok gyűjtésére irányuló pályázat díjazott pályamunkáit tekintettük át. A 2007–2010 között rendszeresen kiírásra került pályázati program – a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet gondozásában – a gyermekjólét-gyermekevés területén a jó gyakorlatok gyűjtését tűzte ki célul. A jó gyakorlatok bemutatása három fő területre fókuszált: egyrészt a szolgáltatásban megjelenő új elemekre, úgy mint a közszolgáltató és közösségi megoldások a prevencióban, a család összetartozásának erősítése és többirányú támogatása, a család és az otthont nyújtó ellátás kapcsolata, az integrált ellátások szervezése; másrészt az ellátottak vonatkozásában megjelenítésre került az énazonosság erősítését, fejlesztését segítő követelmények érvényesítése, az egyénre szabott, sajátos szükségletekhez igazodó ellátások kialakítása a szakellátásban; harmadrészt a rendszerben dolgozóakra vonatkozóan a szakemberek és intézmények együttműködése és a szakmai személyiség karbantartása jelent meg választható elemként. A következőkben a témánkhöz szorosan kapcsolódó gyermekvédelmi szakellátásban ellátott gyerekekre vonatkozó jó gyakorlatokat tekintjük át.

Az első bemutatásra kerülő jó gyakorlat keretében az intézményben élő gyerekek számára szerveztek multikulturális klubot, ahol a cél az volt, hogy a roma gyerekek megismerjék a roma hagyományokat, kultúrát, szokásokat. A program célját a következőképpen határozták meg: *„Gyermekeink közel 80%-a roma származású. A nálunk nevelkedő gyermekek és fiatal felnőttek identitástudatával súlyos problémák vannak. Sem magyarságukat, sem cigányságukat nem tudják megfelelőképpen megélni, átélni. A multikulturális klub célja, hogy megismertesse a gyermekekkel a magyar és a cigány kultúra értékeit, továbbá más kultúrák bemutatásával növelje a gyermekek és fiatal felnőttek toleranciáját.”*¹⁵

14 DARVAS Á. 2016. et al. i. m.

15 NCSSZI *Jó gyakorlatok a gyermekvédelemben* 2007.

file:///C:/Users/oktat%C3%B3/Downloads/%E2%80%9Ejo-gyakorlatok-a-gyermekevésben%E2%80%9D-program-nyertes-munkai%20(6).pdf [2019.01.30.]

A program szükségességét az indokolta, hogy a gyermekotthonban készült kutatás eredménye szerint: „*cigány gyermekeink többsége megvetette saját népét, csak negatívan nyilatkoztak. Nem tudták elképzelni, hogy cigány párt válasszanak maguknak, vagy olyan helyre menjenek lakni, ahol a közelben cigányok élnek.*”¹⁶

A foglalkozásokat havonta egy alkalommal három órában tartották meg, és a cigány mellett a magyar és más népek kultúráját is megismerhették a résztvevők. Így többek között népi ételek, hangszerek, egy-egy híres ember bemutatkozására is sor került. A program helyi társadalom iránti nyitottságát jelzi, hogy a településen élő gyerekek is bekapcsolódhattak.

A „Családi hétvége a gyermekotthonban nevelkedő gyermekek és családtagjaik” részére című program keretében a kapcsolattartás megújítására törekedtek. A gyermek vér szerinti családjába való visszahelyezés kiemelten fontos feladat, ennek kulcsa pedig részben a szülő-gyermek közötti kapcsolattartás segítségével, fenntartásában rejlik. „*A családi hétvége lehetősége egyaránt szolgálja a gyermek és hozzátartozója kapcsolatának erősítését, a hosszabb, tartós kapcsolattartás lehetőségének megteremtését, valamint a családgondozói tevékenység mélyítését, az egyéni elhelyezési terv megvalósítását. A program kidolgozói valós szükségletekre építve kívánnak javítani a gyermekotthonban élő gyermekek hazakerülésének esélyein. A közös hétvége szervezésével újszerű keretet adnak, és védett környezetben biztosítják a nyugodt kapcsolattartást.*”¹⁷

A „Szociokulturális kompetenciafejlesztés” című jó gyakorlat a szabadidő hasznos eltöltésére fókuszálva szintén egy gyermekotthonban valósult meg. A szabadidős programok lehetőséget kínáltak az informális tanulásra, továbbá „*az otthonoknak igen nagy szerepük van a szabadidő szervezésben, mivel idejük nagy részét az otthonban töltik a fiatalok. A szabadidő szervezése segítheti a fiatalok társadalmi integrációját, mivel aktívan megjelenhetnek az adott település közművelődési és egyéb intézményeiben, azok rendezvényein. További jelentősége, hogy prevenció értékkel bír a különböző szenvedélybetegségek megelőzésében, a galerik kialakulásának megelőzésében.*”¹⁸ „*Szabadidős programokat szerveznek nevelőszülői ellátásban, illetve gyermekotthonban élő gyermekek számára, amelyek növelik a gyermekek tájékozódási képességét az ellátáson kívüli világban, és ezáltal serkentik mobilitási hajlandóságukat. A kezdeményezés egyúttal hozzájárul a vér szerinti családok és a nevelőszülők együttműködésének erősítéséhez, valamint segíti az alap- és szakellátásban dolgozó kollégák könnyebb kooperációját.*”¹⁹

Egy további jó gyakorlat, amikor hazai befogadó otthonban került sor az intézménybe bekerülő fiatalok számára szervezett prevenció bűnmegelőzési programra, aminek előnye, hogy interaktív formában valósult meg. A szakellátásba kerülő fiatalok széles körét érinti a

16 u.o.

17 NCSSZI Jó gyakorlatok a gyermekvédelemben 2008.

http://www.ncsszi.hu/modszertani-archivum/jo-gyakorlatok_-modellkiserletek/jo-gyakorlatok-a-gyermekvedelemben-2008 (letöltés 2019.01.30.)

18 RÁKÓ Erzsébet A szabadidő eltöltésének lehetőségei a gyermekvédelmi intézményekben In. *Iskolakultúra* 2010. 20. 43–52.

19 NCSSZI Jó gyakorlatok a gyermekvédelemben 2010. http://www.ncsszi.hu/modszertani-archivum/jo-gyakorlatok_-modellkiserletek/jo-gyakorlatok-a-gyermekvedelemben-2010 (letöltés 2019.01.30.)

drogfogyasztás, amihez gyakran bűncselekmények elkövetése társul: „az eddigi prevenció programok hatékonysága csekélynek bizonyult, mivel a fiatalok passzív szemlélőként és nem aktív résztvevőként voltak jelen. Egy-egy szakember által megtartott előadás, vagy tematikus film nézése kevésbé motiválta őket arra, hogy kellően bevonódjanak a témába, saját egyéni tapasztalataikat megosszák egymással, így a kívánt attitűdváltozás, az adott program célja, hatása sok esetben elmaradt. Ezért egy interaktív csoport szervezésébe fogtunk. Programunk célja, hogy gondozottjaink állítsák össze a bűnmegelőzési program anyagát, olyan formában, hogy az továbbadható, és piacképes legyen.

Heti rendszerességgel induló bűnmegelőzési csoportfoglalkozást indítottunk, mely során a fiatalok igényeinek megfelelően nyitottunk más aktuális témák felé is, melyek, ha nem is közvetlen, de közvetett módon érintették eredeti céljainkat.²⁰

Egy következő jó gyakorlat a gyermekek jogairól szóló átfogó módszertani program, ami a gyermekotthonokban élő gyerekek számára nyújtott felvilágosítást a gyermeki jogaikról:

„A program célja kettős. Egyrészt az intézményben élő gyermekek jogainak érvényesülését szolgáló Európa Tanács ajánlás megismertetése az intézményben élő gyermekekkel és a velük foglalkozó szakemberekkel. Másrészt a gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő gyermekek gyermeki jogok területén hiányos ismereteinek pótlása, gyarapítása, foglalkozássorozat keretében a gyermeki jogok tartalmának értelmezése, érvényre juttatásuk, a jogalkalmazás lehetőségeinek bemutatása.”²¹

Szorosan nem kapcsolódik a gyermekvédelmi szakellátáshoz a „Kedvesház” program, mégis fontosnak tartjuk bemutatni azt a jó gyakorlatot, amit ez az intézmény megvalósít, tekintve, hogy sok esetben éppen a szakellátásba való bekerülést előzi meg tevékenységével.

Gyermekvédelmi szociális funkciót is ellát, de elsősorban kollégiumként működik a Kedvesház, több mint 20 éve Nyírtelken. A Kedvesház 25 fő hátrányos helyzetű roma gyerek számára biztosít hétköznapi elhelyezést. Az intézmény pedagógiai programja a gyerekek iskolai sikerességét segíti, valamint a hátrányok mérséklésében játszik jelentős szerepet. A kollégiumban általános iskolás gyerekek kapnak elhelyezést.

„A Kedvesház egyedi pedagógiai programja (Kedvesházi életprogram) révén preventív gyermekvédelmi modell; családsegítő ház, mely erős hídépítő szerepet tölt be az iskola és a Kollégium, valamint a család között. A Kedvesház programja három beavatkozási területen célzott meg változtatásokat: 1) A pedagógiai gyakorlat terén – Kedvesház-pedagógia módszertanának bevezetése; 2) Szociális biztonság, mentálhigiénés törődés, tanulási feltételek nyújtása a gyermekeknek (Kedvesház Kollégium működtetése); 3) Hídépítés a család felé (együttműködés a szülőkkel; szociális terheik csökkentése; családsegítő, preventív gyermekvédelmi tevékenységek; egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés; a szülői szerepekben való megerősítés).”²²

20 TÓTH Melinda: *Egy kamaszcsoport története a Befogadó Otthonban*. Válogatás a Fővárosi Módszertani Tegyész tanulmányaiból, cikkeiből 2009–2012. <http://mek.oszk.hu/11300/11386/11386.pdf> (letöltés 2019.01.30.) 97.

21 NCSSZI *Jó gyakorlatok a gyermekvédelemben* 2010. u.o.

22 LÁZÁR Péter: *A Kedvesház helye és szerepe a gyermekvédelemben* In: Rácz Andrea (Szerk.): *A gyermekjóléti szolgálatok feladatellátásának szakmai támogatása*. Rubeus Egyesület, Budapest, 2015. 74–75.

A program eredményességét jól tükrözi az a szemléletváltás, ami a helyi társadalmat jellemzi: „az elmúlt több mint 20 év alatt 147 gyermeket nevelt a Kedvesház, akik mind elvégezték az általános iskolát. Az iskolában 2 évvel a Kedvesház-pedagógia módszer bevezetése után megszűnt a „korrekciós osztály”, nincs lemorzsolódás, minden kedvesházi gyermek továbbtanul, többen érettségit szereztek. Érezhetően csökkent az előítéletesség a helyi társadalomban a romák iránt. A Kedvesház beindítása idején még aláírásokat gyűjtöttek a „cigány kollégium” ellen. Mára a Kollégium része a helyi közéletnek, 60%-ban nem roma gyermekek lakják.”²³ A Kedvesház módszertana mára modellértékűvé vált, egy alternatív lehetőségként áll rendelkezésre a gyermekek védelmére.

ÖSSZEGRZÉS

A dokumentumokat áttekintve megállapítható, hogy közel azonos számban került sor jó gyakorlatokat megvalósító programok értékelésére. A gyermekjóléti alapellátásban 25, a gyermekvédelmi szakellátásban 20 jó gyakorlatot véleményeztek. Ugyanakkor kevés olyan program került megvalósításra, ami a gyermekvédelmi szakellátásban élő roma származású gyerekekre fókuszált, annak ellenére, hogy számuk a rendszerben erőteljesen felülreprezentált. Különösen csekély számú az énazonosság erősítését, fejlesztését segítő követelmények érvényesítésére fókuszáló program. Ennek oka lehet az is, hogy amint egy korábbi – jelenleg megjelenés alatt álló – vizsgálatunkban láttuk, a gyermekotthonok szakmai programjában kevésbé jelenik meg a nemzetiségi nevelés és az annak részét képező hagyományok, kultúra, szokások, nyelv megismertetése. Az általunk korábbiakban áttekintett szakmai programok – 30 lakásotthon és három gyermekotthon – többségében a nemzetiségi, etnikai hovatartozással kapcsolatos nevelési, gondozási feladatok, csak a legalapvetőbb jogszabályok idézésével jelennek meg, ami sok esetben pusztán a gyermekek jogainak a felsorolását jelenti. A szakmai programok között összesen kettőt találtunk, ahol önálló alfejezetként felbukkant és részletesebb kidolgozásra került a nemzetiségi, etnikai kisebbségi nevelés, bár részletes módszereket ezekben az intézményekben sem jelenítettek meg.²⁴ A jelen tanulmányban bemutatott jó gyakorlatokat ismertető dokumentumok elemzése alapján és az egyénre szabott, sajátos szükségletekhez igazodó ellátásokra irányuló programok tematikáját tekintve a jogi ismeretek átadása, a bűnmegelőzési, a szabadidős programok jelennek meg nagyobb arányban. A programok áttekintése során megállapítható, hogy kevés olyan van közöttük, ami a gyerekekkel való interaktív együttműködésre épít. A külföldi jó gyakorlatok ismeretében pedig különösen szembeötlő ez a hiányosság. A hazai jó gyakorlatok tárháza tehát bővíthető olyan adaptálható programokkal, amik a gyermekvédelemben élő gyerekek számára jobb színvonalú ellátást biztosíthatnak.

23 LÁZÁR Péter u.o.

24 RÁKÓ Erzsébet: A gyermekotthonok feladata a roma gyerekek nevelésében. In: *Iskolakultúra*. 2019. megjelenés alatt, közlésre elfogadva

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ERRC Fenntartott érdektelenség: *Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben.* 2007.
http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/02/90/m00000290.pdf (letöltés 2019.01.30.)
- ERRC: *Életfogytiglan: Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben.* 2011 <http://www.errc.org/cms/upload/file/eletfogytiglan-20-june-2011.pdf> (letöltés 2019.01.30.)
- DARVAS Ágnes–FARKAS Zsombor–KENDE Ágnes–VÍGH Katalin: *Szakellátásban élő gyerekek Nógrád megyében Kutatási zárójelentés.* 2016a. http://www.gyere.net/downloads/2016_errc.pdf (letöltés 2019.01.30.)
- DARVAS Ágnes–FARKAS Zsombor–KENDE Ágnes–VÍGH Katalin: *Roma gyerekek a szakellátásban. Gyermekjólét és Gyermekvédelem Nógrád megyében.* In. *Esély* 2016b. (27) 4. 52–82.
- LÁZÁR Péter: A Kedvesház helye és szerepe a gyermekvédelemben. In. Rácz Andrea (Szerk.): *A gyermekjóléti szolgálatok feladatellátásának szakmai támogatása.* Rubeus Egyesület, Budapest, 2015. 73–87.
- NEMÉNYI Mária–MESSING Vera: Gyermekvédelem és esélyegyenlőség. In. *Kapocs* 2007. (6) 1. 2–19.
- NCSSZI *Jó gyakorlatok a gyermekvédelemben 2007.*
[file:///C:/Users/oktat%C3%B3/Downloads/%E2%80%9Ejo-gyakorlatok-a-gyermekvedelemben%E2%80%9D-program-nyertes-munkai%20\(6\).pdf](file:///C:/Users/oktat%C3%B3/Downloads/%E2%80%9Ejo-gyakorlatok-a-gyermekvedelemben%E2%80%9D-program-nyertes-munkai%20(6).pdf) (letöltés 2019.01.30.)
- NCSSZI *Jó gyakorlatok a gyermekvédelemben 2008.*
http://www.ncsszi.hu/modszertani-archivum/jo-gyakorlatok_-modellkiserletek/jo-gyakorlatok-a-gyermekvedelemben-2008 (letöltés 2019.01.30.)
- NCSSZI *Jó gyakorlatok a gyermekvédelemben 2009.*
http://www.ncsszi.hu/modszertani-archivum/jo-gyakorlatok_-modellkiserletek/jo-gyakorlatok-a-gyermekvedelemben-2009 (letöltés 2019.01.30.)
- NCSSZI *Jó gyakorlatok a gyermekvédelemben 2010.*
http://www.ncsszi.hu/modszertani-archivum/jo-gyakorlatok_-modellkiserletek/jo-gyakorlatok-a-gyermekvedelemben-2010 (letöltés 2019.01.30.)
- RÁKÓ Erzsébet: A szabadidő eltöltésének lehetőségei a gyermekvédelmi intézményekben. In. *Iskolakultúra* 2010. 20. 43–52.
- RÁKÓ Erzsébet: *Gyermekvédelmi intézményekben elhelyezett gyerekek életkörülményei.* Belvedere Meridionale, Szeged, 2014.
- TÓTH Melinda: *Egy kamaszcsoport története a Befogadó Otthonban.* Válogatás a Fővárosi Módszertani Tegyesz tanulmányaiból, cikkeiből 2009–2012.
<http://mek.oszk.hu/11300/11386/11386.pdf> (letöltés 2019.01.30.)

A lovári nyelv társadalmi megítélése és beszélő közösségei

A Magyarországon élő kisebbségek nyelvi helyzete, valamint e közösségek anyanyelvének és identitásának megőrzése és a világ nyelveinek drámai pusztulása olyan tényezők, amelyek hazánkban és másutt is új feladatokat jelentenek, melyeket remélhetőleg az oktatás, a nyelvtervezés, illetőleg a jogalkotás mind jobban figyelembe vesz.¹

Jelen tanulmány célja, hogy képet adjon a magyarországi roma közösségek által beszélt cigány nyelv használatának és közoktatási helyzetének néhány jellemzőjéről.

Magyarország legnagyobb etnikai kisebbsége a cigányság, számukra a kisebbségek jogairól szóló 1993. évi törvény deklarálja a szabad nyelvhasználat jogát. Széles körű nyelvészeti és társadalomtudományi kutatások foglalkoznak a cigány nyelvvel és a beszélő közösségekkel.²

A cigány nyelv eredetének első hazai kutatója Vály István magyar lelkész volt, aki hollandiai tanulmányai során lett figyelmes arra, hogy indiai diáktársainak nyelve a lakóhelyén élő cigányok nyelvére hasonlít. Azóta számos kutatás igazolta az indiai nyelvrokonság tényét. A Magyar Tudományos Akadémia tagjaként már József főherceg is sokat tett a cigány nyelv tudományos igényű megismerése érdekében a 19. század utolsó harmadában. Az 1950-es években Erdős Kamill kutatásaiban kategorizálta a cigány nyelvet, melynek alapján a beszélt nyelvjárásokat foglalkozások meghatározása mellett különítette el. Orsós János hívja fel a figyelmet arra, hogy téves az a vélekedés, miszerint a 20. századra tehető a cigány nyelv írásbeliségének a megjelenése. Cigány származású szerzők munkái már a 18. század végétől megjelentek: ilyen pl. a Vistai Farkas Mihály és munkatársai által elkészített első magyar-cigány szógyűjtemény. Boldizsár József fordításai az 1800-as évek derekán jelentek meg, aki elsősorban Petőfi Sándor verseit fordította cigány nyelvre. Balogh János és Nagyidai Sztójka Ferenc is a roma értelmiség kiemelkedő tagjai voltak ebben az időszakban.³ A 20. században Choli Daróczi József nevéhez fűződik számos cigány és magyar nyelvű, a roma folklór részét képező mű megjelenése, s ő írta a Zhanes Romanes című lovári nyelvkönyvet, mely az első cigány nyelvvizsgára felkészítő tananyag volt.⁴

A cigányok nyelvhasználatának a jellegzetességeit és nehézségeit számos kutatás vizsgálta. Ezek közül is kiemelkedik Réger Zita munkássága, aki a szocializmus éveitől a cigány gyerekek nyelvhasználatának nehézségeivel foglalkozott. Kiemeli a diglossziás kétnyelvűség jelenlétét, alkalmazását, amely az otthon és a szocializációs intézményekben beszélt nyelv különbségeire mutatott rá.⁵

1 BARTHA Csilla: *Kétnyelvűség, nyelvcsere: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei*. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Nyszék, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 1999. 14–28.

2 MATRAS Yaron: *Romani in Contact. The History, structure and sociology of a Language*. Jonh Benjamins, Amsterdam, 1995.

3 Lásd <https://romediafoundation.wordpress.com/2015/09/01/a-roma-irasbeliseg-es-irodalom-elozmenyei-magyarorszagon>

4 FÁBIÁNNÉ ANDRÓNYI Katalin–BALOGH Zoltán: Romológiai ismeretek. 2015. 97–98.

5 RÉGER Zita: Cigányosztály, „vegyes” osztály – a tények tükrében. In. *Valóság*. 1978. 8. sz., 77–89.

Az 1989-es politikai rendszerváltozás előtt a cigányság erőltetett asszimilációjának kísérlete jelentősen visszavetette a cigány nyelv használatát, számos közösség nyelvvesztésen ment keresztül. Mintegy védekező stratégiaként, a többségi társadalomban való boldogulás érdekében sokan tudatosan kerültek a cigány nyelv használatát.⁶ Mindez pedig a következő generációk nyelvvesztését szinte automatikusan vonta maga után.

Az általános pedagógiai tapasztalatok szerint mindenütt sikertelenségek és kudarcok érték a magyarul nehezen beszélő cigány tanulókat.

Kontra Miklós az alábbiak szerint kategorizálja az anyanyelveket:⁷

- elsőként megtanult nyelv – származás alapján,
- az a nyelv, amellyel a beszélő azonosul;
- a beszélő által legjobban ismert nyelv,
- a beszélő által legtöbbet használt nyelv.

A fenti szempontok alapján egy személynek akár több anyanyelve is lehet, és életében többször változtathatja azt. Leggyakoribb, amikor anyanyelvként azt a nyelvet jelöli az adatközlő, amelyet legkorábban tanult meg.

1971 óta három nagy reprezentatív felmérés készült a magyarországi cigány népestről.⁸ A tanulmány a társadalmi, a gazdasági, a szociális helyzeten túl vizsgálta a cigány anyanyelvű beszélők számát és arányát. A statisztikai számok pontosan tükrözik az anyanyelvi beszélők számának változását az elmúlt évtizedekben.

Év	Becsült létszám	Anyanyelv %				Beszélt nyelv %			
		magyar	cigány	beás	egyéb	csak magyar	cigány	beás	egyéb
1971	270 000-370 000	71	21,2	7,6	0,2	-----	-----	-----	-----
1993	420 000-520 000	89,5	4,4	5,5	0,6	77	11,1	11,3	0,6
2003	520 000-650 000	86,9	7,7	4,6	0,8	74,2	15,4	7,1	3,3

1. ábra A magyarországi cigány népesség anyanyelvi és beszélt nyelvi megoszlására vonatkozó adatai három szociológiai felmérésben⁹

A szociológiai vizsgálat adatainak alapján jól látható, hogy a magyarországi cigányok három nagy nyelvi csoportja közül a romungrók csak magyarul beszélnek. Ezen kívül vannak a magyarul és cigányul beszélő oláh cigányok, akik a romani nyelvet és annak dialektusait beszélnek. A harmadik csoportot alkotják a magyarul és románul beszélő cigányok, akik magukat beásnak, mondják¹⁰. Kemény adatai azt mutatják, hogy a romani nyelven beszélő cigányok száma 1993-ra 21,2 százalékról 4,4 százalékra csökkent, a 2003-as kutatás adatai

6 A cigányok nyelvi asszimilációja a különböző csoportokban eltérő mértékű, de gyakorlatilag minden esetben egyidejű az együttélési helyzet kialakulásával. Manapság az az álláspont, hogy a nyelvfeladás sok közösségnél az alkalmazkodás formája is tudatos.

7 KONTRA Miklós: Cigányaink, nyelveik és jogaik. In. *Kritika*. 2003. 1. sz. 24–26.

8 KEMÉNY István–JANKY Béla: A cigány kisebbségi adatokról. In. *Kisebbségkutatás*. 2003. XII. évf., 2. sz. 309–315.

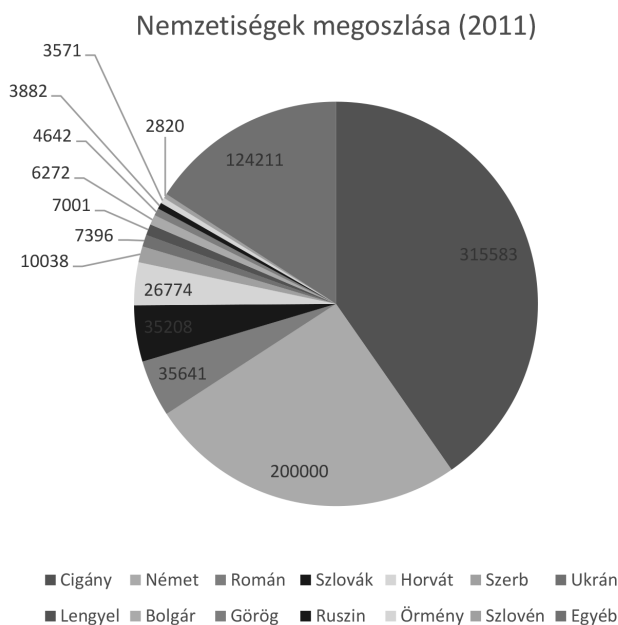
9 KEMÉNY: Uo.

10 A beások a nyelvújítás előtti archaikus román nyelvet beszélnek.

szerint visszaemelkedett 7,7 %-ra. A beás nyelven beszélő cigányok száma 7,6 százalékról 5,5 százalékra csökkent, míg a magyarul beszélők száma 71 százalékról 89,5 százalékra emelkedett. Huszonkét év alatt a magyarországi cigány népesség a rendelkezésre álló adatok szerint nyelvileg felgyorsuló asszimilációs pályára állt. Az 1970-es években még a szakmai és nyelvészeti diskurzusokban is helyet adtak annak az előítéletnek, miszerint a cigány nyelveknek szűk szóincse van, ezért a nyelv társadalmi megítélése igen alacsony presztízű volt.

A nyelvhasználat lehetőségei mindig visszahatnak a nyelvi korpuszra: ha például az oktatásban nem használják a kisebbségi nyelvet, akkor a nyelvhasználatához, tanulásához szükséges taneszközök sem fejlődnek. Hazánkban a cigány nemzetiségi oktatás a kezdetektől nehéz helyzetben van. A nemzetiségi nevelés-oktatás célja elsősorban a cigány nemzetiségi hagyományok megismertetése, a nyelv ápolása/megőrzése, valamint a nyelvi hagyomány örökítése. A cigánysággal való együttműködés érdekében elengedhetetlen a kultúrájukkal, hagyományaikkal való megismerkedés. A cigány anyanyelvű közösségekben a közösségi identitás kinyilvánításának fontos eszköze és színtere a nyelv.

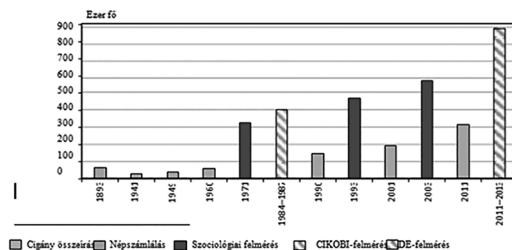
Hazánkban a nemzetiségi nevelés, a cigány nyelv oktatása, megjelenése és formája szorosan összefügg a mindenkori nemzetiségi és oktatáspolitikával. Az 1989-es rendszerváltás előtt és után is többször változtak az oktatást szabályozó törvények, de a módosítások egyike sem hozott számottevő változást. Magyarországon az 1993. évi közoktatási törvény deklarálja, hogy minden hazánkban élő nemzetiségnek joga van a nemzetiségi és nyelvi oktatáshoz.

2. ábra

A KSH 2011-es népszámlálás adatai szerint Magyarországon 315.883 ember vallotta magát roma származásúnak. Ez az igen erősen alulbecsült adat ellentmond az újabb szocio-

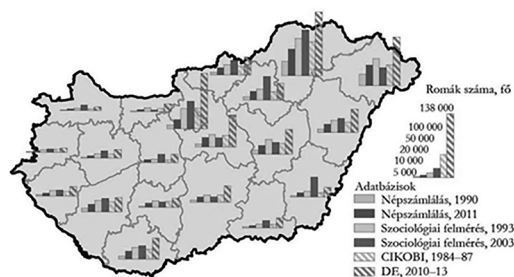
lógiai felmérések eredményeinek, melyek szerint a romák becsült száma már 2013-ban is több volt, mint 876.000.¹¹ Az 1890-es években 65 ezer cigányról számoltak be, a 2003. évi felmérés alapján 570 ezer főről, a 2011-es népszámlálás adatai 316 ezer főt mutatnak. Míg a Debreceni Egyetem kutatása alapján 2010 és 2013 között több mint 876 ezerre becsülték a cigányság számát.¹²

3. ábra: A roma népesség száma Magyarországon 1893 és 2013 között¹³

Az adatok alapján érdemes áttekinteni, hogy Magyarország mely régióiban, megyéiben vannak olyan közoktatási intézmények, amelyek cigány nemzetiségi oktatást folytatnak. A jelen tanulmány alapját képező egyik kutatási hipotézis szerint összefüggés van a nemzetiségi iskolák száma és azon települések között, ahol a romák lélekszáma igen magas. Azokban a megyékben, ahol magas a cigány lakosok száma, ott a cigány nemzetiségi programokat alkalmazó közoktatási intézmények száma is magas lesz. A bizonyításhoz demográfiai és statisztikai összevetésre került sor. Amint arról már más összefüggésben esett szó, a népszámlásokon magukat cigánynak vallók száma nagymértékben elmarad a cigány népesség tényleges számától. Ennek egyik oka az lehet, hogy a legtöbb cigány már csak magyarul beszél, tehát magyar anyanyelvűnek tartja magát.

Mivel jelen tanulmány célja annak vizsgálata, hogy kimutatható-e összefüggés a cigányság területi megoszlása és a cigány nemzetiségi oktatást folytató iskolák között, a megyékre lebontott adatok megfigyelésére is szükség van. Az alább látható 4. ábra különböző adatbázisok adatait használja fel és veti össze. Mind a szociológiai felmérések, mind a népszámlálások, valamint a CIKOBÍ (Cigány Koordinációs Bizottság) és a Debreceni Egyetem 2010–2013. évi felméréseink eredményei megjelennek rajta.

4. ábra: A roma népesség száma Magyarországon különböző adatbázisok alapján¹⁴

- 11 PÉNZES et al.: *A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben*. Budapest, 2018.
- 12 PÉNZES et al.: Uo.
- 13 PÉNZES et al.: i. m. 9.
- 14 PÉNZES et al.: i. m. 10.

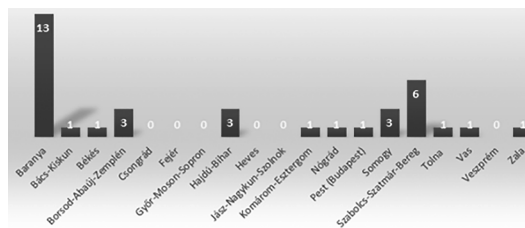
A térkép adatai azt mutatják, hogy magas a roma lakosság aránya Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, Hajdú-Bihar megyében és Baranya megyében. Alacsonyabb a romák lakta települések száma Vas megyében, Veszprém megyében, Komárom-Esztergom megyében és Fejér megyében. Papp Z. Attila 2015-ben végzett kutatást az iskolák által közölt becslések alapján a cigány tanulók megoszlásának adataival kapcsolatosan. A kisebbségkutató azokat a számokat használta fel, amelyek az iskolákban az országos kompetenciamérés során keletkeztek. Ezeken az adatlapokon ugyanis a pedagógusoknak meg kell becsülni a hozzájuk járó roma diákok arányát. A kutatás eredménye, hogy a cigány tanulók aránya az általános iskolákban átlagosan meghaladta országosan a 15 %-ot, de a megyék között nagyon nagy eltérések mutatkoznak. Míg Borsodban ez az arány 34,3%, addig Győr-Moson-Sopron megyében 4,2 %. Észak-Magyarországon vannak olyan iskolák, ahol 90 %-os vagy azt meghaladó a roma tanulók aránya.¹⁵

5. ábra: A roma általános iskolai tanulók becsült aránya megyénként (forrás: www.mandiner.hu)

A fenti adatok tükrében meglepő, hogy mennyire alacsony azoknak a közoktatási intézményeknek a száma, ahol rendelkezésre áll a nemzetiségi nevelés valamely formája. Ez arra enged következtetni, hogy a cigány nemzetiségi nevelés – akár a többi magyarországi nemzeti-etnikai kisebbségi intézmény szervezetségi szintje – alulfejlett.

A nemzetiségi intézménylista a 2017. évi Köznevelési Információs Rendszer (KIR) adatai alapján 36 olyan közoktatási intézményt jelöl, ahol lehetőség van a cigány nemzetiségi nevelés-oktatás valamelyik formájára.

6. ábra: Cigány nemzetiségi nevelés-oktatást folytató intézmények Magyarországon 2017-ben¹⁶

15 http://mandiner.hu/cikk/20150420_roma_diak_arany_magyarorszagon_papp_z_attila_interju [2018.10.01.]

16 KIR /Közérdekű adatok/: Nemzetiségi nevelésben, oktatásban részt vevő köznevelési intézmények elérhetőségei, tanulók létszáma alapján.

Borsod megyében – ahol az össznépeesség számának 13,3%-a roma – a KSH felmérése alapján, mindösszesen három intézményben, Múcsonyban, Pálházán és Sátoraljaújhelyen folyik nemzetiségi oktatás. Az alacsony érték (a roma népeesség aránya 7,1%) ellenére Baranya megyében van a legtöbb cigány nemzetiségi oktatást folytató intézmény.

A Baranya megyében található cigány nevelés-oktatást végző intézmények települések szerinti megoszlása: Pellérd, Egyházasharaszti, Sellyén – 2 intézmény; Szalánta, Szigetvár, Pécs, Komló – 3 iskola; Szentlőrinc, Alsószentmárton, Mohács – 1 intézmény. Bács-Kiskun megyében, Kecelen annak ellenére van roma kétnyelvű oktatás az óvodában, hogy az öszszlakosságnak mindösszesen csak a 2%-a cigány származású. Csongrád, Fejér, Győr-Moson-Sopron és Veszprém megyében nincs cigány nemzetiségi nevelés-oktatást folytató intézmény, a demográfiai adatok tükrében ez érthető is. Vas megyében viszont a cigány lakosok száma 1,8 százalék, mégis van egy iskola Szentgotthárdon, amely részt vesz a cigány nemzetiségi programban. Amennyiben a gyermek/tanuló törvényes képviselője hivatalosan kéri, úgy az intézmény/fenntartó köteles biztosítani a cigány nyelv oktatását is. A 17/2013. (III.1.) EMMI rendelet a nemzetiségi óvodai nevelés irányelve és a nemzetiség iskolai oktatás irányelve értelmében ugyanazon nemzetiséghez tartozó szülők indítványozhatják a nemzetiségi oktatás bevezetésére irányuló igényüket. Legalább nyolc fő cigány származású szülő kérelme szükséges és legalább nyolc fő cigány nemzetiségű gyermeknek be is kell iratkozni az iskolába ahhoz, hogy ez megvalósulhasson. A 2011. évi CLXXIX. törvény meghatározza a nemzetiségek jogait, kitér a kisebbségi nyelvek oktatási jogaira is. Ezen törvény által biztosított jog azért is kiemelten fontos, mert megakadályozhatja, de legalábbis lelassíthatja a nyelvvesztést. Nyelvi szempontból minden kisebbségi kétnyelvű közösség veszélyeztetett, amelyben eredeti nyelvüket a nagyszülők, szülők már nem adják át a fiatalabb generációnak¹⁷.

A mai magyarországi anyanyelvű cigány közösségeket egyre inkább leírhatjuk a diglosszia állapotával. A nyelvi diglosszia jelentése, hogy egy nyelvnek van egy közönséges és egy emelkedett nyelvi változata is. Az emelkedett nyelvi változatokat elsősorban az oktatási intézményekben sajátítják el a gyerekek. Fishman¹⁸ meghatározása szerint a közönséges nyelvi változat a kisebbség nyelve, az emelkedett pedig a többségi társadalomé, s ez a formális színtereken valósul meg.

A kutatási tapasztalatok (Forray, Kende) és a témával foglalkozó vizsgálati eredmények alapján kijelenthető, hogy az elmúlt években a cigányság nyelve visszaszorult, beszélői leginkább informális tereken tudják használni a nyelvet, elsősorban otthon, családi körben.

A nyelvcsere folyamata már évtizedekkel ezelőtt elindult, mert az oktatás és az intézményi kommunikáció ezt kívánta meg. A nyelvcsere az a folyamat, amelynek során a két hosszú ideig egymással érintkező vagy szomszédságban élő közösség közül az egyik a saját nyelvét fokozatosan feladva átveszi a mellette élő közösség nyelvét.¹⁹ A nyelvcsere a magyarul beszélő romungró cigányok esetében már véglegesnek tűnik. A fokozatos nyelvcsere fázisait figyelhetjük meg az anyanyelvű oláh és beás közösségek esetében:

17 BARTHA Csilla: *Kétnyelvűség, nyelvcsere: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei*. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 1999.

18 FISHMAN Joshau: Bilingualism with and without Diglossia, Diglossia with and without Bilingualism. In: *The Journal of Social Issues* 2. 29–38, 1967.

19 BARTHA: i. m.

- elkerülhetetlen a nyelvi érintkezés egy másik nyelvi csoporttal,
- megjelenik a kétnyelvűség,
- az eredeti nyelv használata visszaszorul informális szintre,
- a beszélők egyre szélesebb körét érinti a kétnyelvűség, amely végül egynyelvűséghez vezet.²⁰

A beás és a lovári nyelvet beszélők között még vannak úgynevezett „nyelvszigetek”, ahol élnek az adott nyelvet beszélő közösségek. Szociolingvisztikai szempontból a nyelvcsere lezárulásához véglegesen legalább három olyan generáció kell, aki már nem beszéli a nyelvet. Bár még az idős generációk tagjai közül többen beszélik a romani nyelv valamely dialektusát, a fiatal generációk számára ez már nem jelent sem előnyt, sem pragmatikus célt, ezért nem is tanulják meg ősük nyelvét.

ÖSSZEGZÉS

Az adatok tükrében nem helytálló az a feltételezés, hogy összefüggés lenne a cigányság sűrűn lakta régiói és a cigány nemzetiségi oktatást folytató intézmények száma között.

A közoktatási intézmények saját mérlegelésük vagy szülői kérelmek alapján dönthetik el a kétnyelvű nemzetiségi oktatás bevezetését intézményeikben. A jogszabályi feltételek rendelkezésre állnak. A cigányok részéről a cigány nyelv elsajátítása, használata a saját döntés elvén működhet. Ma Magyarországon akkreditált nyelvvizsgát lehet tenni lovári és beás nyelvből is.

Az anyanyelv ismerete/használata, az identitás erősítését segítő kiemelkedő jelentőségű tényező. Okkal feltételezhető, hogy amennyiben egy cigány fiatal találkozik a többségi társadalom által tematizált terekben, intézményekben, iskolákban, médiában azzal a cigány nyelvvel, amit esetleg a szülei, nagyszülei még beszélnek, az mindig pozitív értéket hordoz magában. Abban az esetben, ha egy cigány anyanyelvű fiatal nem találkozik ősei nyelvvel a tanulmányai során, akkor felmerülhet, hogy a cigány származás és kultúra hátrányt jelenthet számára. Ez az aggodalom kultúraváltáshoz és a nyelv elhagyásához vezethet, és erre mutat rá Forray és Orsós tanulmánya is.²¹ A tanulmány az identitás és az anyanyelv megkerülhetetlen kapcsolatára is felhívja a figyelmet. A felsőoktatásba bejutó kisebbségi cigány nyelvet beszélők nyelvhasználatában az a racionális gazdasági megfontolás mutatkozik, hogy mennyiben jelent előnyt a diploma megszerzésében az otthonról hozott nyelv vagy sem. Sok fiatal nem használja szívesen a cigány nyelvet házon kívül, és csak saját rokonaival beszél otthon családi környezetben. Tapasztalataim mint cigány/lovári nyelvbeszélő azt mutatják, hogy az idősebb cigány származású emberek kifejezetten örülnek annak, ha a fiatalok vagy akár idegenek részéről is cigányul beszélővel találkoznak.

A nyelvmegtartást, illetve nyelvújítást támogató programok megtervezéséhez elengedhetetlen a lokális közösségekre fókuszáló kutatások elvégzése. A támogató nyelvpolitikai intézkedések és a kisebbség nyelvén történő anyanyelvi oktatás alappillére lehet a nyelv megőrzésének.

20 BARTHA: i. m.

21 FORRAY R. Katalin–ORSÓS Anna: Roma jövő Magyarországon. In. *Educatio*. 2016. XXV. évf., 4. sz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 17/2013. (III.1.) EMMI rendelet
2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól
ANDL Helga: A Kisiskolák és nemzetiségi oktatás összefüggésrendszerének néhány aspektusáról. In. *Romológia*. 2015. III. évf. 9 sz.
BARTHA Csilla: *Kétnyelvűség, nyelvcsere: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei*. Budapest, ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, MTA Kisebbségkutató Intézet, 1999. 14–28.
ERDŐS Kamilla: Cigány lókereskedők Magyarországon. In. Vekerdi József (szerk.): *Erdős Kamill cigánytanulmányai*. Békéscsaba, Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai, 1989. 89–92.
FÁBIÁNNÉ ANDRÓNYI Katalin–BALOGH Zoltán: Romológiai ismeretek. 2015. 97–98.
FISHMAN Joshau: Bilingualism with and without Diglossia, Diglossia with and without Bilingualism. In. *The Journal of Social Issues* 2. 1967. 29–38.
FORRAY R. Katalin–ORSÓS Anna: Roma jövő Magyarországon. In. *Educatio*. 2016. XXV. évf., 4. sz.
KEMÉNY István–JANKY Béla: A cigány kisebbségi adatokról. In. *Kisebbségkutatás*. 2003. XII. évf., 2. sz. 309–315.
KONTRA Miklós: Cigányaink, nyelveik és jogaik, In. *Kritika*. 2003. 1.sz. 24–26.
KSH 2011. évi népszámlálás 9. nemzetiségi adatok.
MATRAS Yaron: *Romani in Contact. The, History, structure and socology of a Langauge*. Jonh Benjamins, Amsterdam, 1995.
PÉNZES János–TÁTRAI Patrik–PÁSZTOR István Zoltán: *A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben*. Budapest, KSH, 2018.
RÉGER Zita: Cigányosztály, „vegyes” osztály – a tények tükrében. In. *Valóság*. 1978. 8 sz. 77–89.
SZALAI Anna: A cigány kisebbség nyelvei: szociolingvisztikai aspektusok. In. *A romológia alapjai*. Pécsi Tudományegyetem BTK Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs, 2015. 117–147.
<https://romediafoundation.wordpress.com/2015/09/01/a-roma-irasbeliseg-es-irodalom-elozmenyei-magyarorszagon>

KOTICS JÓZSEF

A cigányok mint a szász kultúra továbbéltetői?

A szász kultúra és az evangélikus vallás szerepe
egy erdélyi lokális cigány közösség identitásában

Tanulmányom a multietnikus és multikulturális erdélyi társadalom igen egyedi együttélési gyakorlatát lokális társadalomtörténeti kontextusában, változási folyamatában kívánja feltárni és elemezni.

A szászok és cigányok viszonyát bemutató tudományos beszédmód a szászok 1990-es években befejeződött végleges kitelepítése után egyértelműen a veszteség-olvasattal hozható összefüggésbe.¹ Pozsony Ferenc az Erdély népeiről írt könyvében arról értekezik, hogy a szászok tömeges távozása hatalmas űrt hagyott Erdély etnikai, demográfiai, gazdasági szerkezetében, kulturális és társadalmi életében egyaránt hatalmas űrt hagyott.² A döntő változás Erdély korábbi organikus etnikumközi viszonyait és szerkezetét érintette, amelyek alapjaiban változtak meg. Pozsony a szászok több évszados erdélyi tartózkodását követő elűzését, kiárusítását olyan veszteségnek értelmezi, amely döntően befolyásolja a térség modernizációs esélyeit, polgárosodását.³ A szászok által üresen hagyott falvakba elsősorban óromániai ortodox románok és oláh cigányok költöztek. Olyan eltérő vallású, kultúrájú és értékrendű családok települtek a szászok házaiba, akik az Erdélyben több évszad alatt formálódó etnikumközi viszonyokat és együttélési mintákat nem ismerték és nem tartották azokat érvényesnek. Ennek következtében az egykor virágzó szász települések utóéletét a „döbbenetes pusztulás” jellemzi.⁴

Ebben az összefüggésben az 1990-es évek elején a cigányok a szász kulturális örökség tönkrevéőiként jelennek meg a romániai közvélekedésben. Ennek legszembetűnőbb formái a szász épített kulturális örökség elképesztő méretű pusztulásában, a gazdasági és kulturális élet teljes megszűnésében és a természeti környezet tönkretételében mutatkoztak meg.⁵

1 HALMEN, G. W.: „Sachsen und Zigeuner.” *Jahrbuch-Siebenbürgischen-sächsischer Hauskalender* 1993. 38: 137–143. A deprivációs (veszteség) olvasat fogalmához lásd BICZÓ Gábor: *Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat*. Budapest, MTA PTI, Magyarországi Politikai Képzési Központ, 2004. 28, BICZÓ Gábor Az asszimiláció fogalmának műveleti értéke a szociokulturális hasonulási folyamatok értelmezésében. In: Bárdi, Nándor; Tóth, Ágnes (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció: Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. Budapest, Argumentum Kiadó, 2011. 19–38.

2 POZSONY Ferenc: *Erdély népei. Szászok, örmények, székely szombatosok, cigányok*. Néprajzi Egyetemi Jegyzetek 6. Kriza János Néprajzi Társaság — BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár, 2009.

3 POZSONY: (2009) 93–94.

4 POZSONY: (2009) 94.

5 Zur Situation der kirchlichen Denkmalpflege in Siebenbürgen.

A romák elleni előítéletek a rendszerváltást követően Romániában is erőteljesen megnövekedtek. Ezek a '90-es években igen gyakran cigányellenes pogromokat eredményeztek.⁶

Ilyen közvélekedés közepette kap nagy médianyilvánosságot a romániai és németországi sajtóban a vajolai cigányok esete, akik 1990-ben átvették a kitelepült szászok evangélikus templomát⁷, és a szászok vallása mellett kulturális hagyományaik továbbélésére is törekedtek.⁸ A ZDF televízió a szász kulturális örökség erdélyi helyzetét bemutató dokumentumfilmjében megőrökíti a pusztulás folyamatát és bemutatja Erdély legnagyobb evangélikus közösségét, akik mindannyian cigányok.⁹

A vajolai cigányok iránt korábban semmilyen érdeklődést nem mutató akadémiai szféra érdeklődését is felkeltette az első látásra szokatlan jelenség. Jellemzően Nyugat-Európában élő kutatók kezdték el a helyi viszonyok vizsgálatát.¹⁰ István Keul hosszas levéltári és helyszíni vizsgálódás után készített átfogó tanulmányt a vajolai cigány közösség evangélikus egyházban betöltött szerepéről. Figyelemre méltó Marushiakova–Popov szerzőpáros tanulmánya, akik a vajolai folyamatokat Brubaker etnicitás-konceptiójához kapcsolódva értelmezik.¹¹ Ennek során – az általuk alkotott szóval – cigány mikroközösségek kialakulását

- 6 TOMA Stefánia: A túlcordult teli pohár és az etnikai konfliktusok esete Romániában. In: *Pro minoritate*, 2011. ősz, 123–143.
- 7 2012-ben a szász templom felújítási ünnepségén Bela az evangélikus gyülekezet cigány kurátora többször elmondta az avatásra érkezett evangélikus püspöknek, hogy a helyi cigányok a templomot megőrizni akarják és nem lerombolni. „Wir wollen bewahren, nicht demolieren” – hangsúlyozta. (WERMKE, Holger: „Wir wollen bewahren, nicht demolieren” Evangelische Gemeinde Weilau feierte am Sonntag die Wiedereinweihung der Kirche. *Allgemeine Deutsche Zeitung* 2012. 10. 23. <http://www.adz.ro/artikel/artikel/wir-wollen-bewahren-nicht-demolieren/> (A letöltés dátuma: 2019.04.30.) Farkas az esti szászokkal közös zenés ünnepségen kijelentette, hogy a vajolai cigányok a szászok hagyományai kívánják továbbéltetni: élékl»So, wie es die Sachsen gemacht haben, so wollen wir weitermachen.« KEUL, Istvan: „Neubauern und lex-Saxonum. Evangelisch-lutherische Roma.” In: „Einer ostmitteleuropäischen Region.” *Zeitschrift für Religionswissenschaft* 2002. 10 (2): 197.
- 8 MARUSHIAKOVA, Elena–POPOV, Vesselin: The Birth of a Group. Two Roma Micro-Groups in Bukovina and Transylvania. *Transylvanian Review*. Vol. XXVI., No. 3, Autumn 2017. 109–124.; „Historical and Ethnographic Background: Gypsies, Roma, Sinti.” In: WILL GUY, Hatfield (ed.): *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe*, University of Hertfordshire Press. 2001. 33–53. Lásd még korábbi tanulmányukat: MARUSHIAKOVA–POPOV 2001.
- 9 KEUL (2002) 196–197. A sajtótudósítások szász cigányokról értekeznek. „Erhaltung von deutschem Kulturgut in einem entlegenen rumänischen Bauerndorf. Die 'sächsischen Zigeuner' von Uila/Weilau.”
- 10 ACHTELSTETTER, Karin: „Lutheran Roma in Transylvania: A Minority within a Minority.” *World Information* 17, September 5. 1996., KEUL 2002., KRAUSS, Joachim: „Bestätigt die Ausnahme die Regel? Stereotypen vom „Zigeuner” und soziale Wirklichkeit.” In: *Journal for Transylvanian Studies* 2000. 2: 228–236. MAYR, Christoph: *Heimat und Identität bei Siebenburger Sachsen: Das Verhältnis der Siebenburger Sachsen und Roma in Uila/Weilau*. Studienarbeit. Munich, Grin Verlag, 2007.
- 11 BRUBAKER, Rogers: *Ethnicity without Groups*. Cambridge, Massachusetts and London, Harvard University Press, 2004. 11.

vizsgálják a kelet-európai régióban. Felfogásukban a roma csoportok nem statikus társadalmi és kulturális képződmények, hanem történeti jelenségek, amelyek különböző összetevők befolyása alatt két fő tendencia – a konszolidáció és a szegmentáció – folyamatként értelmezhetők.¹² Az ukrainai Hlynysy és az erdélyi Vajola több olyan közös jellemzőjét vizsgálták, amelyek egy-egy sajátos, korábban nem létező mikroközösség kialakulásához vezettek. A vajolai cigányok esetében a mikroközösség kialakításában döntő szerepe van annak, hogy ők saját felfogásuk szerint a szászok vallását követik. Ez minden más roma csoporttól elhatárolja őket.¹³ A szászok vallásának követése a helyi cigányok körében alapvető identifikációs összetevővé csak 1990 után válhatott, amikor már a település teljesen szászok nélkül maradt, és átengedték számukra az evangélikus templomot.¹⁴ A templom átengedése döntő mozzanattá vált, hiszen a környező településeken is éltek evangélikus vallású cigányok, de miután ők 1945 után nagy arányban áttértek az ortodox hitre, 1990 után a szász templomot nem vehették birtokba, így esetükben nem válhatott meghatározóvá a szászok vallásának követése. 1991-től a vajolai cigányok teljes jogú tagjaivá válhattak az evangélikus gyülekezetnek, amelynek döntő hányadát tették ki. Ma majd 170 egyházközségi tag kizárólag cigányokból áll. Ők alkotják az erdélyi evangélikusok legnagyobb, nem városi gyülekezetét.¹⁵ A korábban szászokkal azonosított evangélikus vallást a cigány közösség tagjai éltetik tovább ebben a lokális közösségben. Erdélyben más etnikum tagjai csak viszonylag kis számban tartoztak az evangélikus egyházhoz, így az az erdélyi szászok etnikus vallásaként tételeződött. Az evangélikus egyház nem csupán „vallásos, szakrális intézményként működött, mivel az önálló etnikai létüket szervező, reprezentáló, közösségi intézmény és létforma volt.”¹⁶ A lutheránus egyház és templom maradt az az intézmény és hely, ahol a szászok identitásukat különálló etnikai entitásként élhették meg.¹⁷ A vajolai az első és mind ez ideig az egyetlen olyan evangélikus gyülekezet Erdélyben, ahol a hívek a cigány etnikumhoz tartozónak tekintik magukat. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert a cigányok önálló etnikus identitással bírnak, magukat cigánynak tartják. Egymás között ma is a romani nyelv kárpáti (centrális) dialektusát beszélik.¹⁸ A vajolai cigányok már igen korán, bizonyítottan már a 18. századtól átvették a szászok nyelvét és vallását. Ez azonban egyáltalán nem jelentette etnikai identitásuk feladását. Biczó Gábor monografikus feldolgozásában az asszimilációs helyzetek négy alaptípusát azonosította. Az általa „klasszikus asszimilációs típus”-nak nevezett helyzetben a befogadó, asszimiláló többség áll szemben az idegen, asz-

12 MARUSHIAKOVA–POPOV 2017. Lásd még: MARUSHIAKOVA–POPOV 2004., MARUSHIAKOVA–POPOV „Roma Identities in Central, Southeastern and Eastern Europe.” In: Hristo KYUCHUKOV–Omar RAWASHDEH (eds.): *Roma Identity and Anti-Gypsyism in Europe*, Munich, Lincom, 2013. 40–52. MARUSHIAKOVA–POPOV „Segmentation vs Consolidation: The Example of Four Gypsy Groups.” In: *Romani Studies*, Series 5, 14 (2), 2004. 145–191.

13 MARUSHIAKOVA–POPOV: (2017) 117.

14 Krauss F. már 1960-ban tudósít a vajolai evangélikus cigányokról. Krauss F. 1960.

15 <https://www.evangel.ro/ro/comunitati/uila/>

16 POZSONY: (2009) 89.

17 POZSONY: (2009) 92.

18 MARUSHIAKOVA–POPOV 2017.

szimilálódó kisebbséggel.¹⁹ Az ebbe a típusba sorolható asszimilációs folyamatok sok esetben mehökkentő kulturális távolság áthidalásáról tanúskodnak. Ennek egyik példjaként említi Biczó a Vajolán élő evangélikus cigányok történetét.²⁰ A vajolai cigányok esetét kulturális asszimilációként értékeli, és arra mutat rá, hogy nem pusztán a szászok vallását vették át a vajolai cigányok, hanem azok értékrendjét és nyelvét is. Utal arra is, hogy a szászok elköltözésével kialakult új együttélési helyzetben a romák lesznek azok, akik a szász kultúra számos jegyét megőrizték.²¹

Tanulmányomban – kapcsolódva az antropológia szemléletű roma kutatások²² azon alapvető felfogásához, hogy nem beszélnek általában a roma-nem roma együttélés kérdéséről, hanem azt a helyi társadalomtörténeti kontextusban, az etnikumok közötti kapcsolatviszonyok lokális beágyazottságában, folyamatosan alakuló, változó jelenségként értelmezik – a kapcsolati viszonyok performativitására, dinamikus kölcsönhatására és funkcionális szerepére helyezem a hangsúlyt. A 20 évvel ezelőtti terepkutatás alapján készült tanulmányom²³ Fredrik Barth etnicitás koncepciójához kapcsolódott és elsődlegesen a kulturális határok keletkezését vizsgálta.²⁴ A legújabb etnicitás vizsgálatok annak társadalmilag konstruált voltát, relációs és szituatív vonatkozásait tekintik hangsúlyosnak, ami az elhatárolódás és a különbségtétel társadalmi praxisaiban realizálódik.²⁵

Írásomban a 20 év után 2018-ban megismételt vajolai terepmunka eredményeire alapozva az etnicitás termelődésének folyamatában kívánom vizsgálni a cigányok önmagukról formált képének alakulását és változásait egy lokális közösségben, ahol románok, cigányok, szászok és magyarok éltek/élnek együtt. A kulturális különbségek társadalmi szerveződéséeként felfogott etnicitás vizsgálatokor Fredrik Barthoz hasonlóan²⁶ a kulturális határoknak szentelek nagyobb figyelmet s nem a határokon belül található kulturális anyagnak. E

19 BICZÓ Gábor: *Hasonló a hasonlóknak: Filozófiai antropológiai vázlat az asszimilációról*. Budapest, Kalligram, 2009. 133.

20 BICZÓ 2009: 133–135.

21 BICZÓ 2004: 38.

22 A kiterjedt vizsgálatokból csak néhány fontosabb munkára utalok (részletes bibliográfiai adatokat lásd az irodalomjegyzékben): BAKÓ 2006., BICZÓ 2015., BÍRÓ 1996., BÍRÓ – OLÁH 2002., BERTA 2014., BODÓ (szerk.) 2002., BORBÉLY 2007., BORBÉLY 2016., DURST 2002., DURST 2010., FOSZTÓ 1998., FOSZTÓ 2003., HORVÁTH 2007., HORVÁTH 2010., ILYÉS–POZSONY 2007., KOTICS 1999., KOTICS 2018., KOVÁCS–VIDRA–VIRÁG 2013., LŐRINCZI 2011., LŐRINCZI 2013., OLÁH 1993., OLÁH 1996., OLÁH 1997., PETI 2007., SIMON 2004., SIMON 2009., SIMON 2011., SIMON 2018., TOMA 2011., TÖRÖK 2011., TÚROS 1996., VIRÁG 2008., VIRÁG 2010.

23 KOTICS József: A cigány-magyar együttélés változásának folyamata. Zabola (1998–2018). In. KOCSIS Péter Csaba–KOTICS József (Szerk.): *Cigány-magyar együttélés Zabolán*. Debrecen, Didakt Kft. 2018. 110–126.

24 BARTH, Fredrik: *Ethnic Groups and Boundaries: The social organization of culture difference*. Boston, Little, Brown and Co. 1969. és Uő. Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. In. *Regió*, 1996. 1. szám. 3–25.

25 FEISCHMIDT Margit: Megismerés és elismerés: elméletek, módszerek, politikák az etnicitás kutatásában. Uő: (Szerk.): *Etnicitás. Különbségtermelő társadalom*. Budapest, Gondolat, MTA Kisebbségkutató Intézet, 2010.

26 BARTH 1996.

megközelítés a csoportok önmagukat körülhatároló és a határokat fenntartó, állandóan új-ratermelő gyakorlatára helyezi a hangsúlyt.²⁷ Az etnicitás sajátos tudáskészletként írható le, melyet az etnikai csoport tagjai különböző mértékben tudnak mobilizálni.

Egy lokális közösség viszonyainak elemzése révén elsődlegesen arra a kérdésre keresek választ, hogyan konstituálódik és szerveződik az etnikai tudás egy multietnikus erdélyi faluban. A cigányokra vonatkoztatva azt vizsgálom, hogy az adott történelmi szituációban mi válik az etnikai identitás meghatározó jegyév, vagyis milyen reprezentációs formák kísérik a mi és ők közötti különbségtétel folyamatát. Tanulmányom az etnikai viszonyokra vonatkozó tudást hordozó szimbólumok jelentését, ezeknek a reprezentációban betöltött szerepét, valamint dinamikáját kísérli meg történelmi folyamatában bemutatni.

Amikor a cigányok etnicitásukról beszélnek, valamilyen kulturális szimbólumsor segítségével egyúttal létre is hozzák azt a világot, amelyben a dolgoknak létezik ez a fajta elkülöníthetősége. A társadalmi diskurzus rendjében vannak dolgok, melyeket etnikaként jelenítünk meg.²⁸ Az etnicitás a kulturális másság etnikai alapú kifejeződése, sajátos diskurzus, amely kulturális fogalmak és szimbólumok összerendezett egészeként értelmezhető. Az etnicitás nem adott, hanem létrejön, megkonstruálódik bizonyos társadalmi, kulturális folyamatok révén.²⁹ Az etnicitást a mindennapi élet során folyamatosan állítják elő azáltal, hogy újból és újból definiálják az emberi kapcsolatok határait. A definiálás kulturálisan felkínált szimbólumok segítségével történik.

Az etnikai közösségek egyik alapvető sajátossága az önreprodukció, azaz a kulturális megjelenítést lehetővé tevő jegyek állandó újratermelése. Erről szeretnék beszélni a vajolai cigányok példáján keresztül, utalva az etnicitás reprezentációs formáinak mindenkor kontextusára, amelyben az etnikai megkülönböztető jegyek létrejönnek.

VAJOLA ETNIKAI ÉS FELEKEZETI VISZONYAI A 19. SZÁZADTÓL NAPJAINKIG

A vizsgált település Vajola/Weilau/Uila a mai Maros megyében, Szászrégentől 21 kilométerre található. A faluban a XVIII. század végétől az etnikumok együttélésének igen változatos formáit találjuk. A századok által a 14. század elején benépesült³⁰ településen a 18. század végétől jelennek meg a cigányok.³¹ Hosszú ideig a két etnikum közötti bipoláris együttélési helyzet volt a meghatározó. A 20. században azonban jelentősen átalakul a település etnikai összetétele. Ez oda vezet, hogy a korábbi bipoláris együttélési helyzet multietnikussá alakul át a román és magyar népesség megjelenése révén. A változás hátterében a társadal-

27 Fredrik Barth felfogásában a csoportidentitás konstruálása során a megkülönböztető vonások előtérbe állításán és szimbolikus voltán van a hangsúly. Az etnikai identitást ennek értelmében folyamatos újratermelődésként, jelentéstulajdonítási gyakorlatként értelmezi.

28 FEISCHMIDT 2010.

29 i. m. 10.

30 BÍRÓ Donát: *Szászrégen és környéke*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó. 2006., Fabini 1228-ra teszi a századok vajolai megjelenését. Ez azonban csak feltételezés a történelmi forrásokkal nem igazolható egyértelműen. FABINI, H: *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, Bd. 1, Hermannstadt, Heidelberg, 1999. 790–791.

31 KEUL: (2002) 201. Keul 1785-től történelmi források alapján bizonyítottan tekinti a cigányok vajolai jelenlétét.

mi-politikai rendszer alapvető megváltozása áll. Egyfelől az impériumváltás, melynek révén a korábbi magyar fennhatóságot 1920-ban a román váltja, másfelől a második világháborút követő német kisebbségeket érő kollektív kitelepítés, majd a még helyben maradt szászok szocialista időszakban bekövetkező kiárusítása. 1989 után – néhány idős és vegyes házaságban élő szászt kivéve – a 850 éve Erdélyben élő, meghatározó szerepet betöltő német etnikum tagjai végérvényesen elhagyják szülőföldjüket.

év	szász	román	magyar	cigány	összesen
1850	854	-	-	36	890
1880	711	63	2	87	881
1890	769	48	10	99	936
1910	762	35	9	108	914
1930	643	33	8	53	737
1966	274	192	222	103	791
1977	238	190	194	124	746
1992	20	213	171	151	559
2002	12	215	177	197	602
2011	8	200	149	163	528

Vajola etnikai összetételének alakulása a hivatalos népszámlálási adatokban (1890–2011)³²

év	evangélikus	ortodox	görög katolikus	római katolikus	református	összesen
1850	886	-	2	2	-	890
1880	810	7	54	3	-	881
1890	841	1	47	1	32	936
1910	821	2	38	-	29	914
1930	672	4	37	4	22	737
2002	194	231	-	166	10	602

Vajola vallási felekezeteinek megoszlása (1950–2002)³³

Az elmúlt 250 év etnikai és felekezeti megoszlását vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy 1945-ig a szászok túlnyomó többséget alkotnak a településen. A cigányok a 18. század végétől vannak jelen, már az 1850-es összeírás ténylegesen is megnevezi őket. A románok a 19. végén jelennek meg, ők ekkor kizárólag görög katolikusok, csak 1945 után lesznek ortodoxok. Magyarok 1945-ig csak szórányosan bukkanak fel Vajolán. A szászok 1944. őszi evakuálása után a vissza nem térő szászok helyére katolikus magyarok és ortodox románok költöznek. Ekkor már 4 etnikum él együtt a településen.

A szászok és cigányok egy településen való élése az 1893-ban végrehajtott magyarországi cigányösszeírás adatai alapján nem gyakori jelenség, ennek következtében az evangéli-

32 Az adatok forrása: VARGA E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011*. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=694>

33 Az adatok forrása: VARGA E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011*. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=felekezeti&id=694>

kus vallású cigányok is igen kevesen vannak.³⁴ Ennek ellenére a vajolai evangélikus egyház iratai arra utalnak, hogy a cigányok már a 18. század végétől, a 19. század elejétől részesülnek az evangélikus egyház ritsuaiból.³⁵ Ebben az időszakban a környék több településén is együtt éltek szászok és cigányok. Ott is jellemző volt, hogy a cigányok áttérnek a szászok vallására.³⁶ Szászrégen környékén még az 1930-as években is 2300 fő körülire teszik a szászokkal együttélő evangélikus romák számát.³⁷ A gazdasági és rituális kapcsolatok miatt a vajolai cigányok már a 19. század közepén elsajátítják a szászok helyi nyelvjárását, de maguk között továbbra is romani nyelven beszélnek.³⁸

A vajolai cigányok önképének formálódását, a lokális társadalomban betöltött szerepét három időszakban vizsgálom:

A 19. század elejétől a második világháború végéig tartó időszak

A lokális társadalomban a szász etnikum a meghatározó, ekkor szász-cigány viszonylatban formálódik a cigányok identitása. Ebben az időszakban a cigány lakosság – ha a patrónus-kliens kapcsolatban is – része a paraszti kultúrának. A szokásos sztereotip kép nem alakul ki róluk, hiszen dolgozók, megbízhatóak, tiszták. Paraszti életmódot folytatnak: szegényparasztit. Patriarchális viszonyban élnek a szászokkal, akiknél cselédek vagy napszámosok. Kisebb paraszti üzemet ők is fenntartanak és működtetnek. A szász paraszti üzemekben munkaerőhiány mutatkozik. Vajolán ennek következtében a helyi cigány lakosság mezőgazdasági munkafolyamatokat végez, erre alapozza megélhetését, s nem pusztán kiegészítő tevékenységeket lát el. A muzsikus cigányok szolgáltatásai fontos szerepet töltenek be Vajolán is, de a munkafolyamatokban ők is alapvetően a szászok mezőgazdasági tevékenységéhez kapcsolódnak.³⁹ Ez a cigány közösség a szászokkal való együttélés következtében a paraszti polgárosulásban is előrébb tart, egyértelműen erre utal a 20. század elejétől már jellemző alacsony gyermekszám⁴⁰ és a tradicionális viselet korai elhagyása.

Ebben az időperiódusban – miután sem a szászok, sem a cigányok számára nem fontos – a román nyelv nem válhatott közvetítő nyelvvé, a cigányok természetesen a szászok nyelvét sajátítják el, és az ő vallási hagyományait követik. A cigány gyerekek együtt járnak iskolába a szászokkal. S már ekkortól nagyon erős szász kulturális hatás éri a cigány kultúrát a szoros együttélés eredményeként. Ezt erősítik a szászok és cigányok között létrejött műrokoni kapcsolatok is. A cigány szülők gyakran kérik meg szász gazdájukat, hogy

34 Hermann Antal az 1893-as országos cigányösszeírás adatait elemezve a cigányok és szászok viszonyára utalva ezt írja: „A német természet merőben ellenkezik a cigánnyal”. Cigányösszeírás: 12.

35 KEUL: (2002) 206.

36 WAGNER, Ernst: „Nichtdeutsche als Angehörige der evangelischen Landeskirche A.B. Siebenbürgen.” In. *Jahrbuch-Siebenbürgischen-sächsischer Hauskalender* 1971. 16: 56.

37 WAGNER: (1971) 56.

38 KEUL: (2002) 208.; 203. Lásd SCHUSTER, M.: *Erstes Weilauer Heimattreffen mit Gemeindechronik und Anhang*. Rosenau, 1982.

39 MARUSHIAKOVA–POPOV: (2017) 118.

40 A statisztikai összeírások egyértelműen azt jelzik, hogy a cigányok száma nem mutat egyik időszakban sem jelentős emelkedést.

gyermekaik keresztszülei legyenek. Ez a kapcsolat nem paritásos alapon működik, de alapja a két etnikum szoros, aszimmetrikus együttélésének. Vegyes házasság azonban egyetlen kivételtől eltekintve nem köttetik a két etnikum között, s a cigányok házai a falu szélén a szászokétól elkülönülten vannak. A két etnikum együtt él, de a kulturális határok teljesen elkülönítik őket. A térbeli elkülönülés a cigányok faluba költözésétől kezdve fennáll, s az nem változik a 20. század végéig.⁴¹ A szászok alkották a falu népességének meghatározó többségét, ők dominálnak a gazdasági, egyházi és kulturális életben.

1945–1990 közötti időszak

A második periódusban, már nem pusztán szász-cigány viszonylatban formálódik a cigányok identitása. A szászokkal korábbi munkakapcsolatok meglazulnak, s idővel meg is szűnnek. Következésképpen a szász nyelv veszít jelentőségéből a cigányok életében, s a román nyelv válik egyre fontosabbá, bár ebben az időszakban is vannak olyan cigány családok, akik gyerekeiket a szászrégeni német nyelvű iskolában taníttatják.

A szászok 1944 őszi evakuálása után jelentős részük nem tér vissza szülőfalujába. Ekkor helyükre magyarok és románok költöznek, ennek ellenére még mindig a szászok a legjelentősebb, a meghatározó etnikum. A politikai-gazdasági rendszer alapvető változása következtében a szász-cigány kapcsolatviszony gyengül, de Vajolán az evangélikus cigányok csak kisebb hányada tér át az ortodox felekezetre. Ekkortól a román nyelvnek is jelentős szerepe lesz a helyi cigányok életében, de a szászokkal továbbra is saját nyelvükön beszélnek, bár a gazdasági kapcsolatok visszaszorulnak, a műrokonsági (komasági) kapcsolatviszony azonban továbbra is fennmarad.

Az 1990 utáni időszak

A rendszerváltást követő időszakban a szászok végleges kivándorlásával a cigányok, románok és magyarok közel azonos lélekszámmal vannak jelen a településen. A vajolai cigányok körében felértékelődik a szászok vallásának, nyelvének és kulturális hagyományainak a szerepe, fontossá válnak a korábbi szászokkal kialakított gazdasági és kulturális kapcsolatok. A cigányok 1990-től megkapják a szász templomot, bár az ortodoxok is magukénak szerették volna azt tudni. Meg kell jegyezni, hogy amíg a szászok nagyobb számban éltek Vajolán, nem egyenrangú félként járhattak a cigányok a templomba. A rendszerváltást és a szászok végleges távozását követően újra felértékelődik a cigányok körében a szászok nyelve, az evangélikus gyülekezet ragaszkodik a német nyelvű liturgiához, az igemagyarázat német és román nyelven folyik, de az alapvető szövegeket már lefordítják cigány nyelvre, pl. az apostoli hitvallás és a miatyánk szövege ott van a német nyelvű énekeskönyvek mellett a templom padsoraiban. A cigány gyerekek már az irodalmi németet tanulják a szászrégeni lelkésztől, mert a helyi iskolában tanár hiányában megszűnik a német nyelvoktatás.

41 Hermann Antal ezt írja az 1893-as összeírás alapján a szászok és cigányok térbeli elkülönüléséről: „Erdélyben a vegyesen lakott községek nagy többségben vannak [...] A mely megyékben és járásokban mégis nagyobb azon községek száma, a hol a cigányok külön laktak, ott a népesség többségét vagy nagy részét szászok teszik, akik nem szeretnek egy sorban lakni a cigányokkal.” Cigányösszeírás: 49.

A nyelv szerepe elsősorban szimbolikus reprezentációt szolgál, hiszen csak a találkozási helyzetekben értékelődik fel, a mindennapi életben saját nyelvüket használják a cigányok.

A dolgok ilyenén alakulásában kiemelkedő szerepe van a szász gyülekezet nélkül maradt Wolfgang Rehner lelkésznek. A szász templom cigányoknak való átengedése elsődlegesen integrációs célokat szolgál, de úgy tűnik, a lelkész a cigányokban látja a szász hagyományok folytatásának lehetőségét. A kitelepült szász családok és a korábban náluk dolgozó cigány családok között sok esetben szoros kapcsolat van, gyakoriak a levelezések, a szászok rendszeresen ellátogatnak a cigány családokhoz.

1998-ban 138 egyházfenntartói járulékot fizető egyháztag van Vajolán. Az evangélikus templom átadását követően a korábban ortodox hitre váltók is visszatértek a korábbi gyülekezetükbe. Ekkor felnőtt cigány emberek keresztelkednek és konfirmálnak. A szocialista időszakban az ortodox templomba járó cigányok is újra evangélikusok lettek. 1994-ben a gyülekezet közmunkával és német anyagi segítséggel felújította a templomot. A ZDF televízió filmet forgat a vajolai cigányok szokatlan történetéről.

1990 után a szászok nyelvének, vallásának, kulturális tradíciójának kiemelt szerepe van a vajolai cigányok önmagukról formált képében. A falun belül a csoporthatárok az egyes etnikumok között ma is igen szilárdak, közeledés a román-magyar etnikum viszonylatában figyelhető meg, amely az egyre gyakoribb vegyes házasságokban realizálódik. Cigányokkal sem a románok sem a magyarok nem kötnek még ma sem házasságot.⁴²

Felértékelődik a cigányok körében a szászokkal való kapcsolattartás. Cigány gyerekek németül leveleznek egykori vajolai szászok gyerekeivel.

A szász kultúra elemeit sok esetben a cigányok éltetik tovább⁴³, pl. a betlehemezést az eredeti szász hagyományok szerint felújították. Azonban vannak szász kulturális hagyományok, amelyeket mindhárom etnikum közösen éltet tovább, ilyen a kakasütés szokása.

A szász kulturális hagyomány egyes elemei beépülnek a cigányok mai identitásába. A cigányok lakásában a konyha falán német nyelvű hímezett falvédőt találunk, a szász kultúrához való tartozás szimbolikus megjelenítéseként. Több család eredeti szász viseletet őriz vagy készítettet, bizonyos alkalmakkor azt magukra is öltik. Ezekre csak olyan alkalmakkor kerül sor, amikor a szászokhoz való tartozásuk szimbolikus kifejezését kívánják kifejezésre juttatni.

Az egykori szász ételek átvétele már a századelőn megtörtént, de ennek szerepe ma szimbolikusán ugyancsak felértékelődik. Különösen nagy szerepe ennek akkor lesz, amikor a kitelepült szászok évente egyszer visszajönnek Vajolára, s ezt az eseményt az egész falu együtt ünnepli. Ekkor ugyan minden etnikum megjelenik ezen az ünnepen, de a tradicionális szász ételeket a cigányok készítik el, a cigányok a szászokkal együtt éneklük egykori dalaikat, szász táncokat járnak. Ezek az alkalmak különösen fontosak az identitás reprezentációjában. A szászokkal közös nyelv és a vallás miatt a cigányok szerepe ilyenkor felértékelődik. Együtt mennek a szászokkal az istentiszteletre, saját nyelvükön kommunikálnak velük, pedig a román is lehetne a megértés nyelve.

Az egykori cigány-szász gazdasági és kulturális kapcsolatok a róluk való beszédmódban megszépülnek, idealizálódnak. Jellemző példája ennek az, hogy a cigányok ma erről úgy

42 Az elmúlt 10 évben említenek egy vegyes házasságot, amelyet egy cigány fél magyar féllel kötött.

43 „Ostern in Uila/Weilau: ‘Christ ist erstanden von der Marter alle.’”

beszélnek, hogy nem egyoldalú szász hatás érte az ő kultúrájukat, hanem a hajviselet és öltözködés terén több esetben a szászok vették át az ő hagyományait.

A faluban élő eltérő etnikumok saját vallási tradícióval rendelkeznek: a magyarok katolikusok, a románok ortodoxok, a cigányok evangélikusok, ami a szászok vallása is volt.

A vajolai cigányok önálló nyelvvél bírnak, a romani kárpáti (centrális) dialektusát beszélik.

A korábbi lelkészek a kauzáliák rendjébe tartozó szolgáltatásokat a cigányoknak is elvégezték, de a templomban a szászok kiköltözéséig a cigányok csak a hátsó padosorokban ülhettek. Ezzel függ össze, hogy a szocializmus időszakában több cigány család az ortodox templomba járt, néhány katolikus lett. 1991-ben nagy változás történik azzal, hogy övék lesz a templom, s a szimbolikus térfoglalás révén ekkortól a szászok tekintett evangélikus vallás és általában is a szász kultúra szerepe hangsúlyosan felerősödik a helyi cigányok identitásában.

Korábban a csoportazonosságot éppen a szászokkal szemben kellett megfogalmazniuk, majd később a betelepülő románokkal és magyarokkal szemben formálódott ez az önkép.

Több helyszínen őrzött szász hagyomány

„Kelet-Közép-Európában a németek millióit érintő kényszeremigráció nyomán szülőföldek, otthonosságok, meghittségek hátrahagyott kulisszái rombolódtak le, íródtak át. A kényszerűen elhagyott otthon, a szülőföld képe az új hazájába integrálódó, jórészt szétzóródott közösségekben továbbra is fennmaradt.”⁴⁴ A szülőföldek, az óhazák iránti kíváncsiság, a kegyelet, a nosztalgia, a hely átmeneti újrabeélése hozta létre az turizmus különös változatát a „Heimwehtourismus”-t.⁴⁵ A honvágyturizmus mint kulturális gyakorlat, emlékezet-megerősítés, illetve a szülőföld elvesztésének feldolgozására irányuló cselekménysor. Az 1970-es években megjelenő honvágyturizmus a kelet-közép-európai rendszerváltások után kap nagyobb lendületet.⁴⁶ Rövid virágkorát megélve a demográfiai realitásokból következően a 2000-es évek elejétől csökken az intenzitása, illetve a többségében már az újhazában született generáció rekreáció- és meghittségigényét kielégítő szabadidős mnemotechnikává vált.⁴⁷

44 ILYÉS Zoltán: Az emlékezés és az újratanulás terei – a „honvágyturizmus” mint tér- és identitás-szervezés. In: FEJŐS Zoltán–SZIJÁRTÓ Zsolt (Szerk.): *Helye(in)k, tárgya(in)k, képe(in)k: A turizmus társadalomtudományos magyarázata: tanulmányok*. Pécs, Budapest, Néprajzi Múzeum, PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 2003. 51.

45 FENDL, Elisabeth: *Reisen in die verlorene Vergangenheit – Überlegungen zum „Heimwehtourismus”* Jahrbuch der Ostdeutschen Volkskunde, 1998. 41: 89.

46 STENNERT, Doris: „Reisen zum Wiedersehen und Neuerleben”. Aspekte des „Heimwehtourismus” dargestellt am Beispiel der Grafschaft Glatz. In: Kurt DRÖGE (Hg.): *Alltagskulturen zwischen Erinnerung und Geschichte. Beiträge zur Volkskunde der Deutschen im und aus dem östlichen Europa*. München, Oldenburg, 1995. 85.

47 ILYÉS: (2004) 52. lásd még IORIO, Monica–CORSALE, Andrea: Diaspora and Tourism: Transylvanian Saxons Visiting the Homeland. In: *Tourism Geographies* Vol. 15, 2013 – Issue 2. 2012. 1–35.

A vajolai szászok esetében is nagy népszerűsége volt az 1990-es évektől kezdődően az egykor a településen születettek Vajolán rendezett rendszeres újratalálkozásának. Speciális helyzetet jelent, hogy az egykori vajolai szászok egyfelől Ausztriában, másfelől szétszórva Németországban telepedtek le. Ennek ellenére az 1990-es években gyakoriak voltak ezek az évente egy alkalommal megrendezett találkozások, amelyek mindig istentisztelettel kezdődtek, majd közös vacsorával és ünnepi esttel, kötetlen mulatozással végződtek. Ezeken az összejöveteleken, bár a településen élő minden etnikum részt vett/vehetett, a cigányoknak mégis kitüntetett szerep jutott, miután ők használják 1990 óta a szász templomot, s magukat a szászok vallásának követőiként azonosítják. Szerepüket az is felerősíti, hogy az evangélikus istentiszteleten való részvétel központi mozzanata az eseménynek. Itt a roma hívők megjelenése hangsúlyossá teszi jelenlétüket a szászok szimbolikusan felértékelte terében. Az ünnepségre érkező szász családokat a helyi cigányok szállásolják el. Ezek az alkalmak lehetőséget biztosítottak annak reprezentálásra, hogy tényleges szerepet játszanak a szász kulturális elemek őrzésében, annak továbbhagyományozásában.⁴⁸ Így a cigányok a település kollektív emlékezetének fenntartásában igen jelentős szerepet töltek be ezekben az évtizedekben. Ezek az alkalmak a 2010-es évektől teljesen elmaradnak összefüggésben azzal, hogy a kitelepült szász lakosság elöregedett, már nem tudnak a hosszú utazásra vállalkozni. Utoljára 2012-ben került sor nagyszabású ünnepségre, ahol a kitelepült szászok is megjelentek. Az evangélikus templom ekkor rendezett, felújítás utáni, avatási ünnepség utáni újraszentelésén. A mai napig jellemző a kapcsolattartás a kivándorolt szászok és a helyben maradt lakosok között. De a korábbi közös utazások megszűntek, mára individualizálódtak, abban a baráti kapcsolatok játszanak már kiemelkedő szerepet. A roma lakosság körében több család ápol rendszeres és intenzív kapcsolatot az egykor Vajolán élő szászokkal és leszármazottaikkal. Napjainkban ezek a találkozási alkalmak adnak teret a vajolai cigányoknak a szász kulturális hagyományhoz való kötődésük felmutatására, a szász vallási és kulturális elemek továbbörökítésben betöltött szerepük megjelenítésére. Az idősebb cigány lakosok körében erre még az egykori szász és német nyelv ismeretében kerül sor, a fiatalabb generáció esetében a közvetítő nyelv már kizárólagosan a román lett.

A 2010-es évek elejétől a korábban Vajolán élő kitelepült szászok elhalálózásával megváltozik a hagyományörzés módja. Korábban évente, Vajolán, a cigányokkal együtt került sor erre, innentől a lakóhelyük környékén az ún. Weilauer Treffen (Vajolaiak Találkozója) keretében teszik ezt.⁴⁹

A mai folyamatok főbb jellemzői

A német nyelv a vajolai cigányok körében egyre inkább veszít fontosságából. A cigány fiatalok közül már csak kevesen sajátítják el azt, ennek következtében a román válik az istentisztelet domináns nyelvévé. Már a templom átvételekor sor kerül a német nyelvű prédikáció rövid román összefoglalására.⁵⁰ A helyi lelkész 1991 után kísérletet tett a Miatyánknak

48 ACHTELSTETTER 1996., BALOMIRI–HAUZENBERGER 2011., „Die ‘sächsischen Zigeuner’ von Uila/Weilau.” 2006., HALMEN 1993. JÜRGENS 2010., UNGER 2007.

49 <http://www.weilau.com/gallerie/items/weilauer-treffen-2008.html>

50 KEUL: (2002) 212.

az istentisztelet rendjébe való beépítésére romani nyelven. Ez a cigányok ellenállásán megakadt.⁵¹

A szászokkal való kapcsolattartás egyes családok körére szorítkozik, nincsenek közös ünneplések. A szász kulturális hagyomány szerepe elhalványul, hiszen nincsenek alkalmak a reprezentációra. A szász kultúrához való kötődés egyre inkább az evangélikus valláshoz kötődik.

ÖSSZEGZŐ MEGÁLLAPÍTÁSOK

A vajolai lokális cigány közösség az evangélikus templom 1990-ben bekövetkezett birtokba vétele után magát egyedi csoportnak tételezi. Ekkortól már nem pusztán a sátoros cigányoktól különíti el magát, hanem minden más cigány csoporttól. Identitásuk legfőbb összetevőjévé a szászok korábbi vallása az evangélikus hit válik. A történeti források megerősítik, hogy a cigányok XVIII. században történő beköltözése után néhány évtizeddel már felvették az evangélikus vallást⁵², egészen a szászok településről való elköltözéséig nem voltak teljes jogú tagjai a helyi lutheránus egyházközösségnek. Az erdélyi vármegyékben élő cigányok körében már a XVIII. századtól találunk olyan kisebb közösségeket, akik az evangélikus vallást és a szászok dialektusának használatát is átvették a település többségi lakosaitól. A szászok elköltözésével azonban ezek a lokális közösségek kizárólag Vajolán voltak képesek a szászok egykori templomát átvenni. A többi esetben erre nem került sor, azokat főleg a helyi ortodox egyházak vették át az evangélikus egyháztól. Ez azzal is összefügg, hogy 1945 után sok lokális erdélyi közösségben a szászok evakuálása után megroppant a szász etnikum túlsúlya. Másfelől a románok hatalomátvétele sok evangélikus cigányt arra késztetett, hogy áttérjen az ortodox hitre. Vajolán is csökkent az evangélikus román száma, azonban a vallási közösség ereje fennmaradt a szászok elköltözéséig.⁵³ Ezért is jöhetett egyáltalán szóba, hogy ők kapják meg a szász hívek nélkül maradt vajolai evangélikus templomot. Ennek megtörténte után kerültek teljesen különleges helyzetbe. Ez a vajolai cigányok önidentifikációs folyamatának szempontjából meghatározó tényezővé válik. Ekkortól erősödnek fel identitásukban és annak reprezentációiban a szászokhoz kötődő kulturális elemek. Ezek azonban az egykori szászokkal való kapcsolattartás közösségi szintű alkalmainak elmaradása óta erősen redukálódnak. A szászokhoz való kötődés napjainkban az egyes családok közötti kapcsolattartás mellett a már kizárólag román nyelven, de a szászok egykori templomában megtartott evangélikus istentiszteleten jut érvényre. A romani nyelven beszélő vajolai cigányok, akik etnikus identitásukat is őrzik, a szászokkal való több mint 200 éves együttélés sajátos hagyatékaként továbbéltetik a faluban a szászok vallását. A vajolai helyzet valóban egyedi és különleges. Az egykori szász templomban a cigány etnikus identitású, evangélikus vallású hívők román nyelvű istentiszteleten éltetik tovább az egykori szász hagyományt.

51 uo.

52 i.m. 202.

53 KEUL: (2002) 207.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ACHTELSTETTER, Karin: „Lutheran Roma in Transylvania: A Minority within a Minority.” In. *World Information* 17, September 5. 1996.
- BAKÓ Boglárka: „Cigány módra – magyar módra”. Együttélési viszonyok egy mikroközösség sztereotípiatörténetein át. In. BAKÓ Boglárka–PAPP Richárd–SZARKA László (Szerk.): *Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák*. Budapest, Balassi Kiadó, 2006. 36–64.
- BALOMIRI, Laura–HAUZENBERGER, Gerald Igor: „Wenn Roma deutsche Kirchenlieder singen.” In. *Der Standard*, 22.1.2011. <http://derstandard.at/1295570555847/Wenn-Roma-deutsche-Kirchenlieder-singen>. (A letöltés dátuma: 2019.05.11.)
- BARTH, Fredrik: *Ethnic Groups and Boundaries: The social organization of culture difference*. Boston, Little, Brown and Co. 1969.
- Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. In. *Regió*, 1996. 1. szám. 3–25.
- BERTA Péter: *Az erdélyi gábor romák presztízsgazdasága*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet Budapest, 2014.
- BICZÓ GÁBOR: *Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat*. Budapest, MTA PTI, Magyarországi Politikai Képzési Központ, 2004.
- Hasonló a hasonlónak: Filozófiai antropológiai vázlat az asszimilációról*. Budapest, Kaligram, 2009.
- Az asszimiláció fogalmának műveleti értéke a szociokulturális hasonulási folyamatok értelmezésében. In. BÁRDI Nándor–TÓTH Ágnes (Szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció: Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. Budapest, Argumentum Kiadó, 2011. 19–38.
- Alkalmazott társadalomtudományi kutatások és a roma kisebbségi közösségek integrációja –kortárs kihívások. In. BOCSI Veronika (Szerk.): *Peremhelyzetben*. Debrecen, Didakt Kft., 2015. 11–30.
- BÍRÓ A. Zoltán: A megmutatkozás kényszere és módszertana. In. *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1996. 247–277.
- BÍRÓ Donát: *Szászrégen és környéke*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2006.
- BODÓ Julianna (Szerk.): *Helykeresők. Roma lakosság a Székelyföldön*. (Tanulmányok). Csíkszereda, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, 2002.
- BORBÉLY Sándor: Változó „határjelek”: a péterfalvi cigányok kulturális és etnikus identitásának tartalmai. In. *Regio*. 2007. 18. évf. 1. sz. 51–83.
- Kompensációs mechanizmusok és egyensúlyteremtő stratégiák egy vegyes (magyar-roma) etnikai összetételű határvidéki településen. In. *Erdélyi Társadalom*. 2016. 14: 1. 191–214.
- BRUBAKER, Rogers: *Ethnicity without Groups*. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press. 2004.
- Cigányösszeírás... , é.n. [1895] A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Budapest, Atheneum, Hasonmás kiadás: Pécs, PJPTE, MTA-Soros Alapítvány – Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Alapítvány. <http://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt04120202/index.html> (Letöltés ideje: 2019.02.26.)

- DURST Judit: *A bordói „nem igazi cigányok”. Esettanulmány a parasztcigány identitásról.* http://beszelo.c3.hu/01/07_08/12durst.htm (A letöltés dátuma: 2019.05.12.)
- „Gondolom, hogy cigányok... ennyi gyerekkel...”: etnicitás és reprodukció két észak-magyarországi romungro közösség példáján. In. FEISCHMIDT Margit (Szerk.): *Etnicitás. Különbőségtermelő társadalom.* Budapest, Gondolat, MTA Kisebbségkutató Intézet, 2010. 173–194.
- „Erhaltung von deutschem Kulturgut in einem entlegenen rumänischen Bauerndorf. Die 'sächsischen Zigeuner' von Uila/Weilau.” *Neue Zürcher Zeitung.* 2006. <http://www.nzz.ch/articleE1S81-1.31107>. (A letöltés dátuma: 2019.04.28.)
- FABINI, H: *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, Bd. 1, Hermannstadt, Heidelberg, 1999.
- FEISCHMIDT Margit: Megismerés és elismerés: elméletek, módszerek, politikák az etnicitás kutatásában. Uő. (Szerk.): *Etnicitás. Különbőségtermelő társadalom.* Budapest, Gondolat, MTA Kisebbségkutató Intézet, 2010.
- FENDL, Elisabeth: *Reisen in die verlorene Vergangenheit – Überlegungen zum „Heimweh-tourismus”* In. *Jahrbuch der Ostdeutschen Volkskunde*, 1998. 41: 85–100.
- FOSZTÓ László: Szorongás és megbélyegzés: a cigány-magyar kapcsolat gazdasági, demográfiai és szociokulturális dimenziói. In. BAKÓ Boglárka (Szerk.): *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében.* Budapest, MTA Társadalomkutató Központ. 2003. 83–107.
- Cigány-magyar egymás mellett élés Székelyszáldoboson. In. BARI Károly (Szerk.): *Tanulmányok a cigányságról és hagyományos kultúrájáról.* Gödöllő, Petőfi Sándor Művelődési Központ, 1998. 93–110.
- „Geschichte der Gemeinde Weilau.” n.d. <http://www.weilau.com/geschichte.html>. (A letöltés dátuma: 2019.04.22.)
- HALMEN, G. W.: „Sachsen und Zigeuner.” In. *Jahrbuch-Siebenbürgischen-sächsischer Hauskalender* 1993. 38: 137–143.
- HORVÁTH Kata: „Mire teszed magad?” A „cigány” mint különbség diszkurzív konstrukciója a hétköznapi interakciókban. In. BARTHA Csilla (Szerk.): *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007. 220–242.
- A cigány különbségtétel alakulása egy észak-magyarországi faluban. In. *Anblokk.* 2010. 4. szám, 39–47.
- ILYÉS Sándor–POZSONY Ferenc (Szerk.): *Lokálisok, határok, találkozások: Tanulmányok erdélyi cigány közösségekről.* Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 15. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2007.
- ILYÉS Zoltán: Az emlékezés és az újratanulás terei – a „honvagyuturizmus” mint tér- és identitás szervezés. In. Fejős, Zoltán; Szijártó, Zsolt (Szerk.): *Helye(in)k, tárgya(in)k, képe(in)k: A turizmus társadalomtudományos magyarázata: tanulmányok.* Pécs, Budapest, Néprajzi Múzeum, PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 2003. 51–58.
- IORIO, Monica–CORSALE, Andrea: Diaspora and Tourism: Transylvanian Saxons Visiting the Homeland. In. *Tourism Geographies* Vol. 15, 2013 – Issue 2. 2012. 1–35.
- JÜRGENS, Julia: „Die Zigeuner von Uila/Weilau.” 2010. <https://euroromania.wordpress.com/2010/10/02/die-zigeuner-von-weilau-iii/>. (A letöltés dátuma: 2019.04.30.)
- KEUL, Istvan: „Neubauern und lex-Saxonum. Evangelisch-lutherische Roma in einer ostmitteleuropäischen Region.” In. *Zeitschrift für Religionswissenschaft* 2002. 10 (2): 195–223.

- KOTICS József: Integrare sau segregare? In. POZSONY Ferenc–Anghel Remus GABRIEL (Szerk.): *Modele de conviețuire în Ardeal: Zăbala*. Cluj, Asociația Etnografică Kriza János, 1999. 122–136.
- A szász kultúra szerepe a vajolai cigányok identitásában. In. *Ethnica*. 2008. 10: 3 pp. 89–94.
- A cigány-magyar együttélés változásának folyamata. Zabola (1998–2018). In. KOCSIS Péter Csaba–KOTICS József (Szerk.): *Cigány-magyar együttélés Zabolán*. Debrecen, Didakt Kft. 2018. 110–126.
- KOVÁCS Éva–VIDRA Zsuzsa–VIRÁG Tünde: Az etnicitás reprezentációi és mindennapi gyakorlatai. In. KOVÁCS Éva–VIDRA Zsuzsa–VIRÁG Tünde (Szerk.): *Kint és bent. Lokalitas és etnicitás a peremvidékeken*. Budapest, L'Harmattan, 2013. 78–111.
- KRAUSS, F.: »Evangelische Zigeuner in Weillau«. In. *Siebenbürgisch-sächsischer Hauskalender, Jahrbuch*, 1960. 135–137.
- KRAUSS, Joachim: „Bestätigt die Ausnahme die Regel? Stereotypen vom „Zigeuner“ und soziale Wirklichkeit.” In. *Journal for Transylvanian Studies* 2000. 2: 228–236.
- LŐRINCZI Tünde: Egyház? Szekta? Mozgalom? Vallásos jellegű kisközösségek kutatásának elméleti hátterei. In. *Erdélyi Múzeum* 2011/1. LXXIII., 167–176.
- Egy adventista gábor cigány közösség önmegjelenítő stratégiai. Az átalakult önkép reprezentációs gyakorlatai. In. FARKAS Judit–KESZEG Vilmos (Szerk.): *Kolozsvártól Pécsig, a Yaoitól a juhászatig. Néprajz – kulturális antropológiai tanulmányok két doktori iskolából*. Budapest, L'Harmattan, 2013. 169–185.
- MAYR, Christoph: *Heimat und Identität bei Siebenburger Sachsen: Das Verhältnis der Siebenburger Sachsen und Roma in Uila/Weillau*. Studienarbeit. Munich, Grin Verlag, 2007.
- MARUSHIAKOVA, Elena and Vesselin POPOV: „Historical and Ethnographic Background: Gypsies, Roma, Sinti.” In. Will GUY (ed.): *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe*, Hatfield, University of Hertfordshire Press, 2001. 33–53.
- „Segmentation vs Consolidation: The Example of Four Gypsy Groups.” In. *Romani Studies*, Series 5, 14 (2), 2004. 145–191.
- „Roma Identities in Central, Southeastern and Eastern Europe.” In. Hristo KYUCHUKOV–Omar RAWASHDEH (eds.): *Roma Identity and Anti-Gypsyism in Europe*, Munich, Lincom, 2013. 40–52.
- The Birth of a Group. Two Roma Micro-Groups in Bukovina and Transylvania. In. *Transylvanian Review*. Vol. XXVI., No. 3, Autumn 2017. 109–124.
- OLÁH Sándor: Cigány-magyar kapcsolatok. (A többségi magyarság cigányképének vizsgálata Homoródalmáson). In. *Antropológia Műhely*. 1993. 1. 117–127.
- Cigányok és magyarok egy székely faluban. In. *Magyar Tudomány* 1997. 42. 6. 741–749. (Letöltés dátuma: 2019.04.18.)
- Szimbolikus elhatárolódás egy település cigány lakói között. In. *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról*. Helyzet könyvek. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1996. 207–225.
- „Ostern in Uila/Weillau: 'Christ ist erstanden von der Marter alle.'” In. *Siebenbürgische Zeitung*. 22.04.2007.; <http://www.siebenbuenger.de/zeitung/artikel/rumaenien/6349-ostern-in-weillau-christ-ist-erstanden.html>. (A letöltés dátuma: 2019.05.14.)
- PETI Lehel: Adaptálódás és szegregáció. A kulturális különbségek kommunikálása a cigány-magyar együttélésben egy Kis-Küküllő menti településen. In. Ilyés Sándor–Po-

- zsony Ferenc (Szerk.): *Lokalítások, határok, találkozások. Tanulmányok erdélyi cigány közösségekről*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2007. 27–54.
- POZSONY Ferenc: Magyarok, románok és cigányok a háromszéki Zabolán In. BAKÓ Boglárka–GLATZ Ferenc–PÉTERFI András (Szerk.): *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 2003. 109–138.
- Erdély népei. Szászok, örmények, székely szombatosok, cigányok*. Néprajzi Egyetemi Jegyzetek 6. Kriza János Néprajzi Társaság — BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár, 2009.
- POZSONY Ferenc–ANGHEL Remus Gabriel (Szerk.): *Modele de conviețuire în Ardeal: Zăbala*. Cluj, Asociația Etnografică Kriza János, 1999.
- SCHUSTER, M.: *Erstes Weilauer Heimattreffen mit Gemeindechronik und Anhang*. Rosenau, 1982.
- SIMON Zoltán: „Karácsonfalvi Gáborok”: recens társadalmi-szociális határok, etnikus sztereotípiák egy erdélyi gábor közösségben. In. *Néprajzi Látóhatár*, 2009. 42. 3. 38–65.
- Kalapos gáborok: vagyoni reprezentációk és térátalakulási folyamatok Nyárádkarácsonfalván. In. *Tabula* 14: (1–2), 2011. 95–105.
- „Műk régen nem jártunk templomba, sehova(), most mind megtértünk” Nyárádkarácsonfalvi gábor cigányok vallási életének múltja és jelene, In. *Néprajzi Látóhatár* 27. évf. (1–2. sz.), 2018. 125–152.
- STENNERT, Doris: „Reisen zum Wiedersehen und Neuerleben”. Aspekte des „Heimwehtourismus” dargestellt am Beispiel der Grafschaft Glatz. In. *Alltagskulturen zwischen Erinnerung und Geschichte. Beiträge zur Volkskunde der Deutschen im und aus dem östlichen Europa*. Kurt DRÖGE (Hg.): München, Oldenburg, 1995. 83–93.
- SZABÓ Á. Töhötöm: Határképzés egy multietnikus falu térszerkezete. In. DIMÉNY Attila–SZABÓ Á. Töhötöm (Szerk.): *Népi kultúra, társadalom Háromszéken*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2003. 120–129.
- TOMA Stefánia: A túlcordult teli pohár és az etnikai konfliktusok esete Romániában. In. *Pro minoritate*, 2011. ősz, 123–143.
- TÖRÖK Zsuzsanna: Határeset: Tanulmány egy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kistelepülés etnikai viszonyairól és identitásáról. In. *Le Monde Diplomatique* Mi Ti Ők Itthon: (1) 2011. 64–94.
- TÚRÓS Endre: Magyarok, románok, cigányok: ki van a középpontban? In. *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról*. Helyzet könyvek. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1996. 165–181.
- UNGER, Andreas: „Only the Gypsies Stayed on.” 2007. http://www.eurotopics.net/en/home/presseschau/archiv/magazin/gesellschaftverteilerseite/roma_in_europa_2007_09/weilau-unger-artikel/. (Letöltés dátuma: 2019.04.22.)
- VARGA E. Árpád: é. n. *Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011*. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai <http://nepszamlalas.adatbank.ro/> (Letöltés dátuma: 2019.04.27.)
- VIRÁG Tünde: Változó gazdasági-társadalmi kapcsolatok egy cigányok lakta faluban. In. *Szociológiai Szemle*. 2008. 1. 60–77.
- Az „átengedett” munka. Megélhetés és munkavállalás két, cigányok lakta faluban. In. FEISCHMIDT Margit (Szerk.): *Etnicitás. Különbőségtermelő társadalom*. Budapest, Gondolat, MTA Kisebbségkutató Intézet, 2010. 254–265.

- WAGNER, Ernst: „Nichtdeutsche als Angehörige der evangelischen Landeskirche A.B. Siebenbürgen.” In. *Jahrbuch-Siebenbürgischen-sächsischer Hauskalender* 1971. 16: 56.
- WERMKE, Holger: „Wir wollen bewahren, nicht demolieren” Evangelische Gemeinde Weilau feierte am Sonntag die Wiedereinweihung der Kirche. *Allgemeine Deutsche Zeitung* 2012. 10. 23. <http://www.adz.ro/artikel/artikel/wir-wollen-bewahren-nicht-demolieren/> (Letöltés dátuma: 2019.04.30.)
- ZACH, K.: »Anmerkungen zur Konfessions- und Religionsgeschichte Siebenbürgens«, *Siebenbürgische Semesterblätter* 12. Zur Situation der kirchlichen Denkmalpflege in Siebenbürgen. „Kirchenburgen – Gemeinschaftsleistung der Siebenbürger Sachsen” Vortrag von Dr. Gabriele Mergenthaler <https://www.siebenbuerger.de/portal/land-und-leute/siebenbuerger-sachsen/kultur/denkmalpflege.php> (Letöltés dátuma: 2019.04.26.)

KOCSIS PÉTER CSABA

A zabolai roma társadalom néhány jellemzője

BEVEZETÉS

A roma közösségek vizsgálatának hazai kutatása az utóbbi évtizedekben egyre szélesebb területeken tárta fel a lokális közösségek jellemzőit, s ezen belül a roma csoportokra is egyre nagyobb figyelem irányult. A kutatások jelentős része a hazai helyzet bemutatására fókuszált, azonban talán kevésbé ismert, hogy a határon túli magyar anyanyelvű cigányság életviszonyai, a lokalitásban betöltött szerepük hogyan alakult. Tanulmányomban Zabola roma közösségének főbb jellemzőit, valamint a településen élő magyar és román csoportokkal kialakult interetnikus viszonyait mutatom be, kiemelve a közoktatási intézményekben a roma gyerekek jelenlétét és ennek hatását a magyar nyelvű oktatásra. A tanulmány alapját egy 1996-1998 között végzett kutatás adta, amelyet egy 2018-ban megismételt terepmunka egészített ki. Az utóbbi kutatás¹ a korábbi anyagok eredményeire támaszkodva valósult meg a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar Lippai Balázs Roma Szakkollégium hallgatóinak részvételével.

Jelen tanulmány a 2018-as kutatás eredményeit foglalja össze, melynek alapját a terepmunka eredményeként elkészült „Cigány-magyar együttélés Zabolán” című tanulmánykötet² képezi. A közösségben végzett kutatómunka több elemzési szempont mentén haladt, így az élet- és lakásviszonyok, a cigány-magyar együttélés, az oktatás helyzete mellett vizsgáltuk a magyar ajkú cigány közösség szerepét a lokális társadalomban, rámutatva arra, hogy a település etnikai arányait, valamint azok jellemzőit nagymértékben meghatározza a helyi magyar anyanyelvű cigány közösség. A zabolai roma közösség belső rétegződési folyamatai az 1980-as években indultak meg, s ennek eredményeként három jól elkülöníthető csoport határozható meg: a dombi, a dombaljai (vagy hegyaljai) és a falusi cigányok lokális csoportjai. Fontos jelezni, hogy a település magyar etnikai jellegének fenntartásához mindhárom csoport hozzájárul. Tanulmányomban a település és a roma közösség jellemzőinek rövid áttekintése mellett ennek intézményi szinten megragadható sajátosságait mutatom be.

ZABOLA NÉPESSÉGE

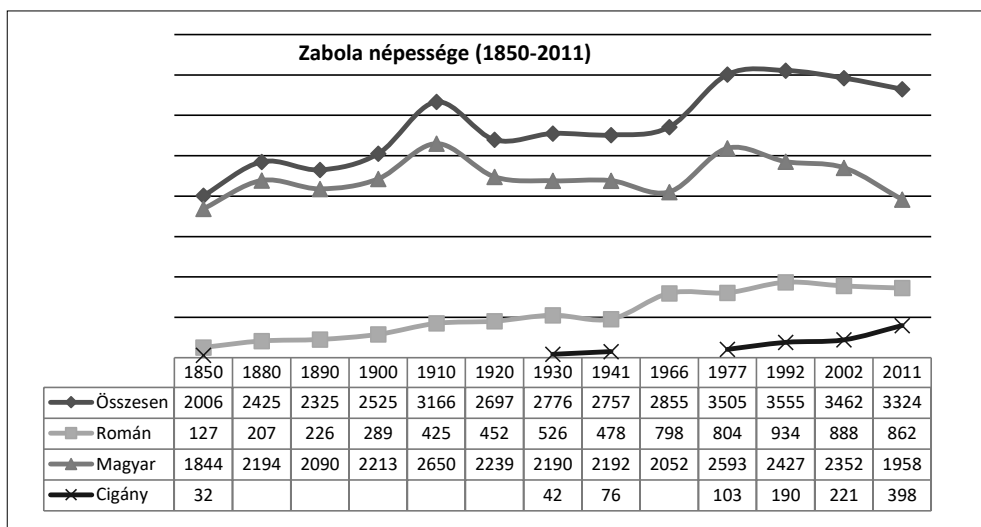
Zabola népességének vizsgálatánál fontos figyelembe vennünk a település többnemzetiségű jellegét. A társadalom magyar, cigány és román csoportokból áll, amely a település etnikai arculatát alapvetően befolyásoló adottság, hiszen az egyes csoportok arányai mindig meghatározták a falu többnemzetiségű karakterét, ami aztán a falu térszerkezetében is jól visszatükröződik. A település etnikai közösségeinek utcák szerinti elkülönülése markáns

- 1 A kutatás a Nemzeti Tehetségprogram támogatásával valósult meg, a pályázat száma és címe: NTP-HTK-M-17-A-0004, Kutatások fejlesztése a Lippai Balázs Roma Szakkollégiumban.
- 2 KOCSIS Péter Csaba–KOTICS József (Szerk.): *Cigány-magyar együttélés Zabolán*. Didakt Kiadó, Debrecen, 2018.

jellegzetesség, hiszen az úgynevezett Alszezen élnek jellemzően a magyarok, a Felszezen pedig a románok. A roma lakosság térbeli elhelyezkedésére a későbbiekben részletesebben kitérünk, azonban előljáróban fontos megjegyezni, hogy a többségi magyarság által lakott településrészeket felülreprezentált a jelenlétük.

A zabolai népesség³ számának alakulásával kapcsolatos statisztikák és népszámlálási adatok egyértelműen jelzik azt, hogy a falu lakossága az 1850-es összeírástól kezdődően emelkedő tendenciát mutatott. (lásd 1. ábra)

A népességszám 1910-ben érte el tetőpontját, amikor a településnek összesen 3166 lakosa volt, majd rövid visszaesést követően 1992-ig emelkedő tendenciát mutat. A lakosságszám ekkor érte el csúcspontját 3555 fővel, majd folyamatos apadás jellemzi a népességszámot. E folyamat okai között az alacsonyabb gyermekvállalási hajlandóságot láthatjuk, valamint megindult a településről történő elvándorlás is.

1. ábra – Zabola népessége 1850–2011 között

A kutatás során felvett interjúkból egyértelműen kiderült, hogy az 1990-es évek közepéig lezajlott a román rendszerváltás első kritikus időszaka, amely a munkahelyek gyorsütemű megszűnését eredményezte, s elsősorban ennek hatásaként indult meg a településen az elvándorlás. Ennek célállomásai között közeli városokat, valamint a későbbiekben Magyarországot és más nyugat-európai országokat találunk (Ausztria, Németország, Svájc, Olaszország, Spanyolország stb.).

A fenti folyamat az egyes etnikumokat vizsgálva más-más jellegzetességeket mutat. A település mindvégig megőrizte a magyar többségét, de jól látható, hogy az 1992-es adatfelvételig a románok és a cigányok száma is folyamatosan emelkedett, bár utóbbi esetben nem minden adatfelvételi időpontban állnak rendelkezésre adatok, az a tendencia figyelhető meg, hogy míg a magyar és a román közösség létszáma fogyatkozik, addig a roma né-

3 Lásd részletesebben: SZTEMPJÉN Klarissza: Zabola nemzetiségi összetételének főbb jellemzői. In: *Cigány-magyar együttélés Zabolán*. KOCSIS Péter Csaba–KOTICS József (Szerk.): Didakt Kiadó, Debrecen, 2018.

pesség létszáma az 1977-es adatfelvételtől folyamatosan emelkedik. Az egyes összeírások módszertanát mellőzve szükséges megemlíteni, hogy a zabolai cigányság identitása a magyar közösséghez kötődik, jellemzően „magyar cigánynak” definiálják magukat. Ez a jellemző a települési magyar népességi arányt javítja.

A településen más kisebbségek csak szórványosan voltak jelen. Az egyes összeírások alkalmával németeket jelöltek: létszámuk 1910-ben érte el a maximumot (29 fő), majd ez a szám folyamatosan csökkent, és 1992 után már nem volt mérhető jelenlétük a településen. Az 1920-as és 1930-as összeírás néhány zsidó embert rögzített (3 és 4 fő), valamint szórványosan ukrán, szerb és szlovák jelenlét volt a faluban. A népszámlálások során „egyéb” kategóriában is rendre megjelentek válaszdók, az ő hovatartozásuk nem ismert: 1992-ben 193 főt regisztráltak e kategóriában, de a későbbi adatfelvételek során már nem találunk erre vonatkozó adatokat.

A helyi roma közösségre vonatkozóan Pozsony Ferenc⁴ kutatásai adnak támpontot. A történeti források alapján e területre a XVIII. századtól Moldvából költöztek nagyobb számban cigány csoportok, s bár kezdetben a kitoloncolást fogyanatosították velük szemben, a XIX. században érkező csoportok jelentős része már nem jutott erre a sorsra. A népszámlálások adatainak pontossága megkérdőjelezhető ugyan, de az jól látható, hogy a helyi roma közösség száma folyamatosan emelkedett, 2011-ben arányuk a településen 9,41%-os volt, s vélhetően azóta is folyamatosan növekszik.

A TELEPÜLÉS TÉRSZERKEZETE, A ROMA CSOPORTOK FŐBB JELLEMZŐI

A település térszerkezetét vizsgálva sajátos etnika eloszlást is tapasztalhatunk. A magyarok által lakott Alszeg a település központi részén helyezkedik el, itt található a település közintézményei: az óvoda, általános iskola, polgármesteri hivatal, utóbbiban a közszolgáltatásokat ellátó irodák. Szintén a település centrumában található a két történelmi egyház – római katolikus és református – temploma is. Ezt a településrészt ma is jellemzően magyarok, valamint az utóbbi 20–25 év folyamán magyar ajkú cigányok lakják. A Felszegen – amely a település központjától, a főútra merőlegesen indul el, és a zabolai dombok közé fut fel – alakult ki a románok által lakott településrész. Ezen a részen található a román ortodox templom és a település egykor meghatározó birtokosának kastélya, a Mikes kastély. Innen haladva a település határa felé román lakosok építettek házakat és jellemzően e csoport lakja a településrészt.

A zabolai cigányság belső tagoltságára több tanulmány rámutatott.⁵ Ezek lényegét abban ragadhatjuk meg, hogy a roma közösség rétegződése az 1980-as évek végén, majd az 1989-es forradalom után felgyorsult, valamint a polgárosodási folyamat – amennyiben a paraszti polgárosodás értelmében használhatjuk a kifejezést – eredményeként három markánsan megkülönböztethető csoport alakult ki, ezek: a „dombi cigányok”, a „dombaljai cigányok”

4 POZSONY Ferenc: *Zabola. Egy polgárosult falu kulturális öröksége*. Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2012.

5 Lásd pl. KOTICS József: Integráció vagy szegregáció? Cigányok a háromszéki Zabolán. In. *Korunk* 2: 1999. (9); POZSONY Ferenc: Magyarok, románok és cigányok a háromszéki Zabolán. In. BAKÓ Boglárka (Szerk.) *Lokális világok Együttélés a Kárpát-medencében*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2003.; POZSONY (2012) 109–120.

és a „falusi cigányok”. A három csoport esetében a lakóhely egyúttal a cigány közösségen belüli társadalmi státuszt is mutatja. Ennek alapján a dombi cigányok meghatározás a legalacsonyabb státuszú roma népeiséget foglalja magában.⁶ A dombi közösség esetében jól azonosítható sajátosság, hogy a településrész közösen birtokolt terület. Az ott megépült házak nem rendelkeznek elkerített portákkal, a terület teljes egészében átlátható és átjárható. A dombi életmódot jellemzően a nagycsaládi életformához lehet hasonlítani, s mint kulturális jellemző megfigyelhető, hogy sajátos, a faluközösség normáitól eltérő értékrend jellemzi az ott élőket.

A terület infrastrukturális ellátottsága rossz, nincsenek utak, inkább csak kitaposott ösvények találhatóak, nem megoldott a víz- és csatornaellátás sem. Az ivóvizet egy kút biztosítja, amelyből az ott élők és az általuk tartott állatok (jellemzően lovak) egyaránt isznak. A terület csapadékos időjárás esetén nehezen megközelíthető, ami komoly konfliktusforrást is jelent a falu intézményei és az itt élők között. A gyerekek erről a területről esős időszakban nem tudnak csak sárosan, koszosan eljutni az intézményekbe, amiért a pedagógusok gyakran nemtetszésüket fejezik ki. Ez az oka, hogy a konfliktusokat kerülendő, a dombi cigányok inkább nem is járatják a gyerekeket iskolába. A terepkutatás idején több 16–17 éves interjúalany is beszámolt arról, hogy egyáltalán nem járt iskolába.

Az iskolai végzettség és a megélhetés közötti összefüggések a településrészen élők esetében jól azonosíthatók, hiszen az itt élő családok a mélyszegénység minden jelét mutatják. Sokan nem rendelkeznek befejezett általános iskolai végzettséggel vagy akár csak néhány osztállyal sem, ebből adódóan a magasabb presztízsű és jobban fizető állások elérése lehetetlen. A napi megélhetést a napszámos munkák alkalmi bevételei és a szociális ellátás egyes juttatásai biztosítják. Utóbbiba jellemzően az úgynevezett „gyerekpénz”⁷ és a gyerekek után járó szociális segély tartozik, amit viszont a gyermek magas számú igazolatlan hiányzása esetén megvonnak. A szociális segély tehát – tekintve, hogy a dombi gyerekek gyakran ki maradnak az iskolából – sok család számára egyáltalán nem jelent bevételi forrást.

Az alacsony jövedelmi viszonyok mellett a lakáskörülmények is nagyon kedvezőtlen képet mutatnak. A jellemzően szoba-konyhás házak zsúfoltak, a bútorzat is szegényes és funkcionális, hiszen az étkező- és alvóhely biztosítása a legfontosabb a családtagok számára. A zabolai társadalom életét meghatározó paraszti értékrendtől való nagyarányú eltérés a magasabb státuszú cigány csoportok részéről is rosszallást vált ki a dombi közösséggel szemben. Ennek eredménye, hogy a rokoni kapcsolatok ellenére is negatív megítélés alá esnek, és a napi gyakorlatban elhatárolódási modelleket működtetnek velük szemben. Ennek megnyilvánulása, hogy nincsenek közös programok, rendszeres rokonlátogatás, ami alól kivételt csak a kiemelkedő alkalmak jelentenek, mint pl. a keresztelés, az első áldozás, az esküvő vagy épp a temetés. Ezek a zabolai cigányságon belüli rokonsági viszonyok alapján szerveződnek, s a másik „megtisztelés” kategóriába tartoznak. Az elhatárolódás mellett tehát létezik a hallgatolagos összetartozás is, amely az említett alkalmakkor társadalmi státusztól függetlenül összekapcsolja a rokonsági elven alapuló cigány közösséget.

6 Lásd részletesebben PAJKOS Fruzsina: A dombi cigányok élet és lakáskörülményei. In: *Cigány-magyar együttélés Zabolán. Cigány-magyar együttélés Zabolán*. KOCSIS Péter Csaba–KOTICS József (Szerk.): Didakt Kiadó, Debrecen, 2018. 15–26.

7 Értsd: családi pótlék

A dombi cigány csoporttól jobb körülmények között élő „dombaljai csoport” térbelileg a domb közelségében, de településszerkezetileg mégis jól elhatárolhatóan él. A dombaljai részt korábban román családok lakták, ám ők az utóbbi évtizedekben beköltöztek a román többségű településrészre. Az egykori román jelenlétet jól mutatja a román temető, valamint az, hogy a település első ortodox temploma is itt található. A hegyaljai résztől a település irányába haladva már egyre több román család található. A hegyaljai részen élő családok életmódja lényegesen jobban illeszkedik a település átlagos jellemzőihez. Az itt található lakóházak nagyobb mérete (jellemzően szoba, konyha, tisztaszoba), az elkerített porták, valamint a paraszti házhoz hasonlatos baromfiudvar és esetenként konyhakert is megtalálható. A lakások berendezése szintén gazdagabb, a funkcionalitáson túl megjelennek a reprezentatív berendezési tárgyak is, valamint az épületek térkiosztása is változik: különválnak a nappali és a hálószoba, megtalálhatók az alapvető háztartási gépek és szórakoztatóipari termékek (színes TV, a fiatalabb korosztálynál okostelefon, videó- és DVD-lejátszó stb.).

A magasabb életszínvonal háttérben egyértelműen más megélhetési stratégia figyelhető meg. Míg a dombi családok esetében jellemzően a szociális transferek és a napszámos munka jelenik meg bevételi forrásként, a hegyaljai családok esetében megfigyelhető a törekvés a rendszeres munkavállalásra. Ennek formái szerteágazóak: a helyben történő napszámos munkák mellett megjelenik a közeli településeken, jellemzően a városokban történő foglalkoztatás, valamint sok esetben a lakóhelytől távoli, jellemzően külföldi munkavállalás is. Utóbbi esetében is több formáról beszélhetünk, hiszen egyes családoknál az időszakos magyarországi munkavállalás jelenik meg, amely általában mezőgazdasági bérmunkát jelent. Több család végez kereskedelmi tevékenységet, amely a korábbi piacozási gyakorlat továbbvitelét jelenti. A családok bevételét szezonálisan a közeli hegyekben történő áfonyagyűjtés és gombaszedés egészíti ki, amely egy nagyobb család közös munkavégzése során jelentős tartalékot képezhet. Jellemzően ezekből a bevételekből finanszírozzák a téli hónapokat, valamint a lakások felújítását, bővítését, berendezési tárgyainak megvásárlását.

A falusi cigányok csoportja a roma közösségen belül a legmagasabb társadalmi presztízsű csoport. A település központi részébe történő beköltözés az 1980-as évek végén, majd intenzívebben az 1989-es forradalom után indult meg, amikor Románia is elindult a szocialista állami berendezkedésből a piacgazdaság irányába. Az ezzel együtt járó szabadságjogok a vállalkozó szellemű roma családok részére lehetőséget teremtettek a külföldön történő munkavállalásra, különböző piaci tevékenység végzésére, és mindez helyi viszonylatban jelentős bevételt jelentett a családoknak. Ennek eredményeként a módosabb családok a főútra költöztek és építettek új, a települési átlagtól eltérő nagyságú és berendezésű házakat.

Az emeletes lakások és lakóik új kapcsolatokat alakítottak ki magyar szomszédjaikkal. A kapcsolatkiépítés folyamatának lényegét úgy lehet összefoglalni, hogy a korai időszakban jellemző idegenkedés lassan oldódott, és a létrejött szomszédügyi viszonyok bár korlátozottabbak ugyan, mint a magyar-magyar viszonylatban, de jelzik a beköltöző családok elfogadását. A falusi roma családok identitástudata egyértelműen a magyar közösséghez illeszkedik, hiszen a gyermekeket magyar iskolába járatják, valamint sok esetben a portára állított székellykapuval szimbolikusan is kifejezik csoportkötődésüket.

A családok megélhetési stratégiái között a helyi vállalkozás, valamint a külföldi munkavállalás változatos képet mutat. A csoportra korábban a kereskedelmi tevékenység volt jellemző, amely külföldről behozott áruk értékesítését, magyarországi piacozást, valamint hálaló tevékenységet jelentett elsősorban. A megszerezhető haszon csökkenésével azon-

ban a fő jövedelemszerző tevékenységek megváltoztak. Manapság inkább jellemző a külföldi munkavállalás alkalmazotti státuszban, amely elsősorban nyugat-európai országokba történik, valamint a használtcikk-kereskedelem, melynek célországai jellemzően Ausztria és Németország. Néhány családnál a magyarországi munkavállalás és a hagyományosnak tekinthető kereskedelmi tevékenység maradt a fő jövedelemforrás. A helyben szerezhető bevételekhez viszonyítva ezek a tevékenységek magasabb jövedelmet eredményeznek, azonban a bevétel mértéke a korábbi évtizedekhez képest folyamatosan csökken. A falusi cigány lakások berendezésére a presztízsjavak felhalmozása a jellemző. Az óriási plazmatévé, a csúcskategóriás fagyasztó és konyhagépek mellett a bútort is magasabb minőséget képvisel, mint a dombi és a dombaljai cigányok esetében.

Az anyagi helyzet, a lakóhely és a társadalmi presztízis alapján elkülöníthető csoportok esetében változik a tudáshoz, s ezen keresztül a tanuláshoz való viszony is. Az oktatás szerepe mind a dombaljai, mind a falusi csoport esetében felértékelődött, gyermekeiknek már a tudáson alapuló jövőt képzelik el a szülők, amely jó kereseti lehetőséget és állást biztosíthat majd számukra. Ez a gondolkodás alakította az oktatási intézményekhez való viszonyt is, amelyre a következőkben térek ki.

ROMÁK ÉS A KÖZOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK

A helyi cigány csoportok megélhetési stratégiái, az intézményekhez – közoktatási intézmények, polgármesteri hivatal, szociális ellátórendszer, egyházak – való viszonya változó képet mutat annak megfelelően, hogy mely roma csoportról beszélünk.

A településen elsősorban a közoktatási intézmények helyben megtalálható formáit volt lehetőségünk vizsgálni, így a következőkben az óvodai nevelés és az általános iskolai oktatás néhány főbb jellemzőjét mutatjuk be.⁸ Ennek indokoltságát az adja, hogy a megkérdezett roma csoportok összes adatközlője kitérésre tartja a tanulást, az iskolai oktatást, azonban megélhetési stratégiáik és a csoportban domináns értékrend alapján az iskolában megszerezhető tudás kapcsán mégsem ezt az iskolai életutat valószínűsítik meg a gyerekek. Az intézmények fontossága – tekintve az etnikai arányok változását a településen – a helyi társadalom szempontjából sem elhanyagolható szempont, hiszen – ahogyan arra a korábbi kutatások tapasztalatai is rámutattak⁹ –, a helyi roma közösség identitásának a magyar közösséghez való tartozás domináns eleme. Ennek jelentősége több szempontból is kiemelkedő, hiszen mind a magyar anyanyelvű oktatásban történő részvétel okán, mind a népszámlálásokkor történő összeírás során a zabolai cigányság magyarnak vallja magát, így erősítve a település magyar nemzetiségű túlsúlyát.

8 Az itt következő szövegrész korábbi megjelenése: KOCSIS Péter Csaba: A közoktatási intézmények és a helyi roma társadalom kapcsolatának néhány jellemzője Zabolán. In. KOCSIS Péter Csaba–KOTICS József (Szerk.): *Cigány-magyar együttélés Zabolán*. Didakt Kiadó, Debrecen, 2018.

9 Lásd még: KOCSIS Péter Csaba: „...én már félig magyar vagyok...” *Gondolatok a cigány-magyar, cigány-román együttélésekről*. Dokumentumfilm. Miskolc, 1998.

A lokális társadalom szempontjából így a helyi roma közösség sorsa, identitásválasztása nem elhanyagolható.¹⁰ Jelen áttekintésben azt kívánjuk megvizsgálni, hogy a helyi közoktatási intézmény mint a roma integráció egyik kiemelkedő és a társadalmi mobilitás szempontjából fontos színhelye miként valósítja meg a roma gyermekek nevelését, oktatását.¹¹

KÖZNEVELÉSI INTÉZMÉNYEK

Zabola a közoktatási feladatok ellátása szempontjából kettős funkciót tölt be: egyrészt települési szinten biztosítja az óvodai nevelést az itt élő gyermekek számára, másrészt az általános iskolai feladatellátás szempontjából községi szinten biztosítja a szolgáltatást a hozzá tartozó településeken. Utóbbi közigazgatási szempontból fontos, hiszen Zabola községhez további három település tartozik: Székelypetőfalva, Szörcse és Székelytamásfalva. Az általános iskolai oktatás szempontjából ez azért fontos, mert az említett településeken az 1–4. osztályok még megszervezésre kerülnek, de az 5. osztálytól az érintett településeken élő gyermekek Zabolán végzik tanulmányaikat.

AZ ÓVODAI NEVELÉS

Az óvodai nevelés a település központjában, a főutcán található épületben valósul meg. A gyerekek létszámának függvényében kerülnek kialakításra a csoportok, ez az adatfelvétel idején¹² két csoportot jelentett. Az óvodai csoportok korosztályi csoportként kerülnek megszervezésre, a jelenlegi gyereklétszám miatt ez egy kiscsoportot és egy összevont középső-nagy csoportot jelentett. Az óvodai nevelési feladatok ellátását csoportonként egy-egy szakember végzi, munkájukat egy gondnoki teendőket ellátó munkatárs segíti. A foglalkozások nem egész napos rendszerben valósulnak meg, a nevelési időszak 8 órától 12–13 óráig biztosított az intézményben. Ennek oka, hogy a gyerekek étkeztetését nem központi támogatásból oldják meg,¹³ hanem az ebédet már mindenki otthon biztosítja a gyermekének.

10 Lásd BIRÓ A. Zoltán–OLÁH Sándor: Helykeresők. Roma népesség székelyföldi településeken. In. BODÓ Julianna (Szerk.): *Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön*. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002.

11 Lásd még: VASS István: Romakérdés. A roma gyermekek nevelése Romániában. In. VASS István (Szerk.): *Nevelésszociológiai vizsgálatok egy székelyföldi kistérségben*. Csíkszereda, Apáczai Csere János Kiadó, 2002.

12 A terepkutatás 2018 áprilisában valósult meg.

13 Az intézményvezetők elmondták, hogy korábban volt központilag szervezett étkeztetés, amely támogatásból az óvodában és iskolában lévő gyerekek tízóraitját biztosították. Ezt hívták korábban „Tej, kifli programnak”, amely azonban a kutatás ideje alatt az elmondások szerint a kormányzati központi közbeszerzés elhúzódása miatt a 2017/2018-as tanévben nem volt megoldott. Ennek eredményeként a családoknak kell a gyerekek tízóraitját biztosítani.

A nevelés egyes területeit az Óvodai Nevelési-Oktatási Tevékenységek Tanterve Magyar tannyelvű óvodák számára című 2006-os rendelet írja elő.¹⁴ Ebben az alábbi nevelési területek kerültek meghatározásra:

- az anyanyelvi kommunikációs képességek,
- alapfokú kommunikációs készségek román nyelven,
- az olvasási és íráskészség alapozása,
- a gyermek érdeklődésének felkeltése közvetlen környezetének megismerése iránt,
- az alkotókészség, fantázia ébrentartása;
- ráhangolás az iskolai életre,
- tanulási motivációk kialakítása.

Az óvodába magyar tagozatra járó gyerekek három lokális társadalmi csoportból kerülnek ki: 1. a zabolai magyar gyermekek, 2. a zabolai cigány gyermekek dombi és hegyaljai csoportja, 3. a faluban élő cigány családok gyermekei. Megjegyzendő, hogy míg a kutatás során a kutatói szemszögből a három cigány csoport egymástól történő elhatárolása egyértelműnek látszik, addig a faluban élők számára a cigányság inkább két csoportra oszlik: dombiak és falusiak. A különbségtétel alapvetően a lakóhely térbeli elhelyezkedésétől és a jövedelmi helyzettől függ. Ebben az összefüggésben a dombi és a dombaljai cigányok egy csoportot képeznek, a faluban – jellemzően a főutcán vagy a magyarok által lakott településrészen – élő családok pedig a másik csoportot.

Az óvodai nevelésben való részvétel változó képet mutat. A szociális juttatások között az óvodába járó gyermekek után a román állam 50 lej támogatást biztosít a családoknak.¹⁵ A támogatás célja a nevelési folyamatban való részvétel erősítése, hiszen a pénz folyósítása az igazolatlan hiányzások után megvonásra kerül. Az egyes családok esetében a szociális támogatás nem sorolható azon megélhetési stratégiák közé, amelyek mentén a családok az életüket szerveznék, ezzel talán le is bontva azokat a sztereotípiákat, amelyek a gyermekvállalás alapvető okának állítják be a különböző állami támogatások megszerzését. Mindettől függetlenül a cigány gyerekek jelenléte az óvodai nevelésben a magyar tagozat meglétének egyik alapvető kérdése, hiszen a jelenlegi létszámadatok arról tanúskodnak, hogy a cigány gyermekek nélkül a magyar tagozat az óvodában már nem fenntartható. A kutatás időpontjában a kiscsoportban a létszám 15 fő, a középső-nagy csoportban 23 fő. Utóbbi megoszlása a pedagógusok közlése alapján: 12 magyar, míg 11 roma származású gyermek. Ebből

14 Programa activităților instructiv-educative în grădinița de copii, pentru grădinițele cu predare în limba maghiară, Aprobătrîn Ordinulministrului Nr. 5242/02.10.2006, București, 2006. 4. p.

15 A szociális támogatások mértéke a gyerekek életkora alapján változik. 3 éves korig havi 200 lej kapnak a családok gyermekenként, 3 éves kor után ez a támogatás 84 lejre csökkent. További 50 lej támogatást kapnak azok a családok, akik gyermeke óvodába vagy iskolába jár, de ezt 40 órát meghaladó igazolatlan hiányzás után – helyi szóhasználatlálve – „elvágnák”. A hiányzások mellett az alacsony iskolai teljesítmény, vagyis osztályismétlés esetén is hasonló szankció sújtja a családokat. A segélyezések mentén érdekes jelenség, hogy a gyerekek hiányzása a tavaszi és őszi időszakban magasabb, aminek legfőbb oka a mezőgazdasági alkalmi munkavállalás (napszám), amiben a nagyobb gyerekek is részt vesznek, ezzel biztosítva magasabb bevételt a családnak.

egyértelműen látszik, hogy a roma gyerekek óvodából való kimaradása vagy a román óvodába történő járatása a magyar óvodai tagozat megszűnését okozná.

A roma gyerekek óvodai aktivitása változó, ahogyan korábban jeleztük, a havi 50 lejes támogatás nem egyértelműsíti a nevelésben való aktív részvételt. Ennek okait kutatva azonban kiderül, hogy az előfeltevés, mely szerint a hiányzás inkább a dombi csoportnál lenne jellemző, nem igazolható. A helyi óvoda pedagógusa a kimaradások, hiányzások okait az alábbiak szerint fogalmazta meg:

„Járnak onnan is [a dombról], nem azt mondom, hogy minden nap ide járnak, de járnak. Akik külföldre járnak romák, nemigen hozzák kicsike csoportba a gyermeket, amikor már nagyobb csoportba kell, akkor igen, de úgy van, hogy külföldön vannak, s akkor 2 hónapokat nem jár a gyerek. Mikor itthon vannak, azért hozzák rendszeresen.”¹⁶

A hiányos és rendszertelen óvodai nevelés okai között a korábban említett munkavállalási stratégiákat is megfigyelhetjük. A lakóhelytől távoli munkavégzés esetében a családi közösséget az érintettek úgy tartják fenn, hogy a gyerekeket is magukkal viszik az akár többhónapos távollét idejére. A helyben élő családok esetében más óvodalátogatást hátráltató tényezőket sorolhatunk fel: ezek között kiemelkedő, hogy a szülők féltik a gyermeküket a helyben biztosított iskolabuszra felültetni és egyedül elengedni az óvodába. Félnak attól, hogy a buszon esetleges konfliktusok alakulnak ki és a gyermeküknek bajuk esik.

A kulturális különbségek szintén gátló tényezőként hathatnak a gyerekek óvodáztatásánál, hiszen:

„Amikor egy gyereket behoznak az óvodába, akkor a gyermek kézzel-lábbal tiltakozik, hogy az anyukát ne hagyja el. Nagyon nehezen inkadrálódnak be a gyerekek a csoportba. Nagyon nehezen válik el anyukától, sokszor nem értik meg, hogy hagyja azt a gyereket, mert 5 napig sír, utána megnyugszik a gyermek. Sokszor hallgatóznak az ajtóba, ki kell rakni őket az óvodából, tehát nagyon nehezen lehet őket integrálni. Ha behozza és otthagyja, és hallgat az óvónőre, akkor jobban megy a beilleszkedés. Ha nem tartja fontosnak, hogy hozza az óvodába és otthon tartja, akkor az a gyerek fejlődésén látszik meg. Bizonyos finommotorikus dolgok nem fejlődnek, nem tanulja meg a rendszerességet, meg kell tanulni a programot, ha ez nem alakul ki, akkor nagyon nehéz. [...] A beszoktatásnál a szülőkkel is gond van, mert nem akarják itthagyni, az ajtóban várakoznak, hogy a gyerek meddig sír, a mentalitással is baj van, már a szülőkkel. Van, amelyikkel nincs. Akik a faluban bent laknak, teljesen más-képp viselkednek, mint akik kintebb. Civilizáltabbak, jobban a társaságba is be tudnak illeszkedni. Fontosabbnak tartják az óvodát is, de ők azok, akik a külföldet járták, azok, akik két hónapokat kimaradnak.”¹⁷

Az óvodai nevelés a társadalmi integráció egyik olyan színtere lehet, amely a magyar-cigány együttélés hosszú távú megalapozását jelenthetné. A helyi óvoda azonban a szociokulturális különbségekkel – eszközök híján – nehezen tud mit kezdeni, s jól látszik az is, hogy az óvodáztatással kapcsolatos támogatások önmagukban még nem biztosítják a rendszeres intézményi nevelésben való részvételt. Ennek hátterében az értékrendbeli különbségek is megfigyelhetők, de a családok sajátos munkavállalása (távoli munkavállalás) is befolyásolhatja a gyerekek óvodai nevelésének minőségére. Mivel az óvodai nevelés a jelenlegi ta-

16 Óvónő, magyar tagozat

17 Uő.

nügyi rendeletek szerint nem kötelező, így az abban való részvétel egyértelműen a cigány családok értékválasztását tükrözi.

AZ ISKOLAI OKTATÁS JELLEMZŐI

Az iskolai oktatásra Zabola községközponti feladatellátási kötelezettségéből adódóan nagyobb feladat hárul. A korábbi kutatások rámutattak arra,¹⁸ hogy a cigány gyerekek iskolai oktatásban való részvételével egyre inkább számolni kell. Az 1990-es évek végén a település demográfiai helyzetének (magasabb gyermekszám) megfelelően biztosított volt az iskola párhuzamos osztályaihoz szükséges minimális létszám. Az eltelt húsz év változásai azonban egyértelműen jelezték, hogy a megszületett gyermekek létszáma csökken, de ezen belül a roma gyerekek aránya emelkedik. Ez a tény az iskolától is új szemléletet követelt meg, hiszen a korábbi évtizedek integrációs gyakorlata nem volt tovább folytatható.

A korábbi kutatás során az egykori igazgató a roma gyerekek oktatásával kapcsolatban az alábbiakat mondta el:

„Nyilvánvaló, hogy a mi iskolánkban is, mint Háromszék valamennyi iskolájában vannak cigány gyerekek. Most az utóbbi időben ezeknek a cigány gyerekeknek a látogatottsága javult [értsd: iskolalátogatása], ez tulajdonképpen annak tulajdonítható, hogy gyereksegélyt megemelte az állam, és ez is egy kis javadalmazás az ő részükre, ez jobb látogatottságot biztosít. Körülbelül 85–86 cigány gyerekünk van a zabolai általános iskolában, nyilvánvalóan ezt még bővíti a hozzánk tartozó pávai iskola is, ez négyosztályos iskola, ahol kb. a 35–40%-a a gyerekeknek cigány származású. [...] Már mondhatjuk azt, hogy az elmúlt évben két tanulónk elvégezte a 8 osztályt, a mostani 8. osztályban nincsen, de a következő osztályban van 4 cigány tanulónk, akik előre láthatólag el fogják végezni a 8 osztályt. Aztán népesebb ennél sokkal a 6. osztályunk, ahol bizonyos szempontból differenciált gyerekek vannak – tehát tanulmányi szempontból – és így az egyik párhuzamos osztályunknak a zöme cigány gyermek, az 5. osztályban hasonló. Az 1–4. osztályban tavaly volt egy próbálkozásunk, hogy cigány osztályt indítottunk, szakember hiány miatt indítottuk, de az idén szakembert kaptunk, és a tanító nének nem vállalták a külön cigány osztályt.”¹⁹

Az 1998-ban készült felvételtől származó interjúrészlet – számszerű statisztikák nélkül is – jól mutatja, hogy a cigánygyerekek jelen voltak az iskolában, azonban az összes iskolában lévő gyerek létszáma lehetővé tette a párhuzamos osztályok indítását, valamint a csoportok differenciálását. Kutatásunk – sem korábban, sem most – nem terjedt ki az inkluzív oktatás tanulmányozására, az azonban érzékelhető, hogy a zabolai iskolai oktatásszervezés az intézményen belüli szegregációs jeleket mutat. A külön cigány osztály indítása végül meghiúsult, amelynek vélhetően egyik fontos oka az volt, hogy a pedagógusok nem kívántak külön foglalkozni a cigány gyerekekkel.

Az elmúlt 20 évben az etnikai arányok változásával, a gyermekvállalási kedv csökkenésével, valamint a nagyarányú elvándorlással a gyerekek létszáma az általános iskolában is érezhetően csökkent.

A jelenlegi iskolaigazgató az alábbi összefoglalást adta a helyzetről:

18 KOCSIS: 1998.

19 Korábbi iskolaigazgató. Az interjút lásd: KOCSIS 1998.

„Jelenleg óvodával indulunk, az óvoda egyelőre nem kötelező, 2020-tól próbálják kötelezővé tenni elsősorban a nagycsoportot, utána 2023-tól a középső csoportot. Ami kötelező oktatás, az előkészítő osztálytól a 10. osztályig, jelenleg a falusi iskolákban csak 8 osztályig tudunk bizonylatot felmutatni. Az előkészítő, az 1–4. osztály a 4. osztállyal zárul, majd az 5–8. osztály. Az 1990-es évek után folyamatosan reformáljuk a programot, de sikeresen még nem zárult le. Arról, hogy van egy sikeres programunk és jó tankönyveink, erről nem tudunk beszélni, a jelenlegi helyzetben is hiányos még a tankönyvkészletünk, mivel tavaly leállításra került az eddigi magyar tankönyvek kiadása és megreformálják az egészet. [...] A kisebbségi oktatás tekintetében a létszámadatok nincsenek külön megszabva, ugyanazok a szabályok vonatkoznak. Az óvoda 10 gyermektől működhet, az 1–4. és 5–8. osztályok tekintetében minimum 12 diákra van szükség, és maximum 25 lehet egy osztályban. Az optimális finanszírozás miatt legalább 20 gyermek kellene osztályonként, amit nagyon nehéz megvalósítani.”²⁰

A gyermeklétszámtól függ az iskola normatív finanszírozása, amelyhez optimálisan 20 tanuló lenne szükséges osztályonként, ami azt is jelzi, hogy a magyar anyanyelvű – köztük a magyar anyanyelvű cigány – gyermekek iskoláztatása létkérdés az iskola számára. Fontos kiemelnünk azt is, hogy a jelenlegi gyermeklétszámok mellett egy-egy osztály elindítása nagyban függ a roma gyermekek iskolai részvételétől is, az ehhez kapcsolódó problémát az igazgató az alábbiak szerint foglalta össze:

„A létszámok csökkenő tendenciát mutatnak a 90-es évekhez viszonyítva, hiszen akkor párhuzamos osztályok működtek, de jelenleg csak egy osztályt tudunk indítani, így kijön a 20–25 fő osztályonként. A csökkenésnek az oka: a születések számának csökkenése, a fiatalok későn kezdenek családi életet, régen 4–5 gyermekes családok voltak, jelenleg egy vagy maximum kettő. A munkanélküliség beállt a 90-es évek közepétől, amelynek eredménye, hogy nagyobb városokba kiköltöztek, nagyon kevesen térnek vissza, és ennek is köszönhető, hogy az iskolai létszám folyamatosan csökken. Az utóbbi időben egyre inkább külföld jelenik meg, sok esetben még Magyarországon is tovább mennek, Ausztria, Németország, Svájc.

A tanulói összetétel is változott, hiszen valamikor egy osztály úgy nézett ki, hogy egy osztályban volt 30 gyermek, ebből volt 25 magyar gyermek és 5 roma gyermek. Most már fele-fele arányba kerültünk, de vannak olyan helyek, ahol meghaladják a magyar gyerekek számát, viszont ők is magyarnak vallják magukat.”²¹

Az iskolában jelentkező etnikai folyamat a település egészét jellemzi, és a településen élő román közösség életében is legalább annyira jellemző a kivándorlás és a gyereklétszám csökkenése, mint a két másik együtt élő nemzetiség esetében. A folyamat, más településekhez hasonlóan nem pusztán azt jelzi, hogy a településen az intézmények fenntarthatósága miként alakul, hanem az egykori polgárosult település alapvető jellemzőit változtatja meg. Az alacsonyabb mobilitási jellemzőkkel rendelkezők helyben maradása egyrésztől az intézmények megmaradását eredményezheti, de ezzel párhuzamosan várható az is, hogy a település gazdasági ereje csökken. Az elvándorlással kapcsolatos folyamatok és ennek hatásai először az oktatási intézményekben jelentkeznek, amelyek – egy kritikus arány elérése után – újabb elvándorlási hullámot indítanak meg. Ez abban érhető tetten, hogy a magasabb presztízsű csoportok gyermekei más intézményben folytatják tanulmányaikat. Ez a folyamat Zabolán nem indult meg, ahogyan az igazgató elmondta:

20 Jelenlegi iskolaigazgató

21 Uő.

„A változásokat a település elfogadta, hiszen folyamatában történt az egész változás, így nem sokat lehetett tenni. Gondolatunk volt, hogy nehogy a magyar gyerekek kihasson, viszont nem volt ilyen probléma, a magyar gyerekek itt maradtak, nem indult meg az elvándorlás. A mi környékünkön nem volt olyan folyamat, hogy a magyar gyerekeket elvitték volna, amikor a cigány gyerekek nagyobb számban megjelentek az iskolában, viszont más környéken voltak ilyen problémák. Inkább azokban a falvakban, ahol csak magyar település volt. Itt nálunk hozzászoktak, hiszen ez többnemzetiségű település, és az emberek hozzászoktak ehhez. Ha politikailag nincs gerjesztve, akkor itt szépen élnek az emberek egymás mellett.”²²

A helyi romák intézményi integrációja a szakemberek számára is új szituációt teremtett. Elmondásuk alapján az óvodában és az iskolában is megjelennek azok a szocializációs hátrányok, amelyek kompenzációját az intézmények pedagógusainak kellene elvégezni. Ezek a hátrányok főként azokra a tanulókra jellemzők, akik az óvodai nevelésben nem vettek részt.

„Több odafigyelést és türelmet igényel, mivel másképp kell kezelni azokat a gyerekeket. Más nevelési rendszeren mennek végig, pláne, ha az óvodát kihagyják. Az 1–4. osztályban kezdődnek a problémák: meg kell tanítani a gyermeket a közösségbe beilleszkedni, viselkedni sokszor, nem ő a fénypont. Meg kell próbálni együtt dolgozni a csoporttal. Ha óvodába jár a gyerek, akkor nincs probléma, akkor már megtörténik ez a folyamat, viszont vannak családok, ahol az óvoda kimarad. Felsőbb osztályokban már nincs gond, hiszen már annyira bent vannak a közösségbe, hogy összerázódnak egymással a gyerekek.”²³

Az iskola keretei között megfigyelhető a helyi társadalom rétegződésének leképeződése is. A zabolai tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy az általános jelenségek mellett a cigányságon belül megfigyelhető differenciálódás az iskola életében, és ez a gyerekek közötti interakciókban is tetten érhető.

„Egymás között is megvannak ezek a különbségek. A cigány nemzet között is megvan a különbség. Vannak a jó módú cigányok, akik lenézik az alacsonyabb rendű cigányokat, szóba se állnak velük, sőt, volt olyan eset is, hogy csúfolták őket, és akkor le kellett ülni, megmagyarázni nekik, hogy ő is ember, te is ember vagy, és úgy kell elfogadni őket, amilyenek. Három rétegről nem beszélnék, két rétegről beszélnék. Az egyik, akik már kicsit «kinyűgölödtek», tehát be tudtak illeszkedni a faluközösségbe, azok ott vásároltak központos helyeken házakat, bizonyos helyeken már elsajátítottak a magyarság kultúrájából is dolgokat, viszont kitartanak a saját kultúrájuk mellett.

– Miben nyilvánul meg, hogy kitartanak a kultúrájuk mellett?

– Esküvői ceremóniák, temetkezési ceremóniák, hát nem lehet a kettőt összehasonlítani. Például a temetés is, nem nyugodtan, csendben zajlik, hanem eléggé zajos, mert ők azt mondják, «ha születik a gyerek sírunk, mert gyűlnek a bajok, ha meghal örvendünk, mert akkor ő már a túlvilágon van», tehát ők megfordították a dolgokat.”²⁴

A fenti idézet a kutatás szempontjából két fontos dologra világít rá. Az egyik a korábban említett társadalmi különbségtétel, amely elsősorban a család anyagi helyzete, a helyi társadalomban elfoglalt helye szerint nyer értelmet, az iskolában is megjelenik, és ezt a pedagógusoknak valamilyen módon kezelni kell. A másik fontos jellemző az, hogy a cigány csoport kulturális különbségeit a nem roma közösség továbbra is nyílvántartja, hiszen azon

22 Uő.

23 Uő.

24 Uő.

kulturális sajátosságok mentén, amelyek a falu magyar közössége szemében „cigányként” tételeződnek a közösség nem tesz különbséget dombi vagy falusi cigányok között. Mindezt több szintéren is megfigyelhetjük, és itt csak utalás szintjén említjük meg, hogy a katolikus vagy református gyülekezetben nem vagy csak ritkán jelennek meg a cigány hívek, illetve a temetőben külön részben temetkeznek a roma családok, valamint a hivatali ügyintézés – elsősorban segélyezés és a segélyhez szükséges kötelező közmunka – során a cigány lakosok is érzékelnek különbségtételt.

Az iskolai végzettségnek az egyes cigány családok között más-más megítélése van, azonban olyan jogszabályi változások is történtek, amelyek a mindennapi élet praktikumához tartoznak.

„Zabolán, akik nem rendszeren járnak iskolába, az nagyon kevés. A 300 gyerekből van kb. 10 gyerekünk, akiket nem járatnak rendszeren. Ennek okai között a szülők hozzáállása emelhető ki, nem fontos az oktatás szerepe. Ez nem csak a roma gyerekeket érinti, hanem inkább azokat, akik alacsonyabb színvonalon vannak. Ez tapasztalható románoknál is, magyaroknál is. Azon cigány családok esetében, akik bejöttek a faluba, ott már értékékként jelenik meg a tanulás, tehát tudatosult az, ha bizonyos fokon nem taníttatom a gyereket, akkor nincs esély sem a továbblépésre. Aztán azt hiszem, hogy az a jelenség, hogy a sofőr iskolához²⁵ bevezették a 8 osztályt, ez húzotta a legtöbbit a lanton, hogy a gyerekek bent maradjanak az iskolában, mert ez a vándor életmód, amit folytatnak, hogy megyünk, vándorolunk és megkeressük a mindennapi betevőnket, ahhoz kell a jogosítvány, és ez még egyet emelt, hogy a gyerekek bent maradjanak az iskolában.”²⁶

Tanulmányomban a zabolai roma közösség néhány jellemzőjére kívántam rámutatni. A helyi társadalom változása az utóbbi 20 évben a roma népesség arányainak emelkedését mutatja, amely a helyi intézmények és az azokat irányító szakemberek részéről szemléletbeli és módszertani megújulást tesz szükségessé, hiszen a település demográfiai viszonyainak megváltozása a zabolai cigány gyermekek integrációját követeli meg. A gyereklétszám általános csökkenése mellett a cigány szülők gyermekvállalási hajlandósága biztosítja a magyar tannyelvű oktatás természetes utánpótlási bázisát az óvodában és az általános iskolában egyaránt. A roma gyerekek jelenléte a pedagógusok számára új módszertani kihívásként jelenik meg, hiszen a szocializációs hátrányok és a sajátos megélhetési stratégiák mellett a gyerekek intézményi hiányzásainak csökkentése, valamint az iskolai lemorzsolódás minimalizálása a következő időszakban alapvető feladatként jelentkezik. Ehhez a tanügyi rendeletek és az állami központi előírások is hozzájárulnak, hiszen a felzárkózást támogató törekvések egyértelműen megjelentek az intézményekben. A következő évtizedben fog eldőlni az, hogy a magyar tannyelvű oktatás a magyar anyanyelvű cigány gyermekek által fennmaradhat-e.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BIRÓ A. Zoltán–OLÁH Sándor: Helykeresők. Roma népesség székelyföldi településeken. In. BODÓ Julianna (Szerk.): *Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön*. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002.

25 Jogosítvány megszerzése

26 Jelenlegi iskolaigazgató

- KOCSIS Péter Csaba–KOTICS József (Szerk.): *Cigány-magyar együttélés Zabolán*. Didakt Kiadó, Debrecen, 2018.
- KOCSIS Péter Csaba: „...én már félig magyar vagyok...” *Gondolatok a cigány-magyar, cigány-román együttélésekről*. Dokumentumfilm. Miskolc, 1998.
- KOTICS József: Integráció vagy szegregáció? Cigányok a háromszéki Zabolán. 1999. In. *Korunk* 2: (9);
- PAJKOS Fruzsina: A dombi cigányok élet és lakáskörülményei. In. KOCSIS Péter Csaba–KOTICS József (Szerk.): *Cigány-magyar együttélés Zabolán*. Didakt Kiadó, Debrecen, 2018. 15–26.
- POZSONY Ferenc: Magyarok, románok és cigányok a háromszéki Zabolán. In. BAKÓ Boglárka (Szerk.): *Lokális világok Együttélés a Kárpát-medencében*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2003.; POZSONY (2012) 109–120.
- POZSONY Ferenc: *Zabola. Egy polgárosult falu kulturális öröksége*. Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2012.
- Programa Activităților Instructiv-Educative În Grădinița De Copii, Pentru Grădinițele Cu Predare În Limba Maghiară, Aprobate prin Ordinul ministrului Nr. 5242/02.10.2006, București, 2006. 4. p.
- SZTEMPJÉN Klarissza: Zabola nemzetiségi összetételének főbb jellemzői. In. KOCSIS Péter Csaba–KOTICS József (Szerk.): *Cigány-magyar együttélés Zabolán*. Didakt Kiadó, Debrecen, 2018.
- VASS István: Romakérdés. A roma gyermekek nevelése Romániában. In. VASS István (Szerk.): *Nevelésszociológiai vizsgálatok egy székelyföldi kistérségben*. Csíkszereda, Apáczai Csere János Kiadó, 2002.

SOÓS ZSOLT

Kisköre kortárs társadalmi folyamatai, lokális együttműködési modellek

ELŐSZÓ

A 2018 őszén, Kiskörén lezajlott kutatásunk egy hosszabb, több elemből álló kutatássorozat része, amelyben elsősorban az ország kedvezőtlenebb helyzetű régióiban fekvő, kisebb lakosságú települések főbb társadalmi jellemzőinek, aktuális társadalmi folyamatainak a feltérképezésére törekszünk. A kutatás során alapvetően a helyi lakosok nézőpontjainak a megismerése és megjelenítése a célunk.¹ A kutatási helyszínnek megválasztásában döntő szempont volt, hogy e perifériális régiók kisebb településein meglehetősen kedvezőtlen szocio-demográfiai folyamatok zajlanak,² amelyek – hacsak nem történnek jelentősebb változások – még a jelenleginél is kedvezőtlenebb jövőképet vetítenek előre. A fentiek miatt fontosnak tartom e demográfiai folyamatok két fő elemének, a belső és külső vándorlás trendjeinek összegző bemutatását.

BELFÖLDI ÉS NEMZETKÖZI VÁNDORLÁSI TRENDEK MAGYARORSZÁGON

Az elmúlt években, egészen 2016-ig, a belső és a nemzetközi vándorlás volumene folyamatosan és jelentős mértékben növekedett. A Központi Statisztikai Hivatal Népesedéskutató Intézetének 2018. évi, a belső vándorlásra vonatkozó jelentése az alábbi főbb következtetéseket tartalmazza: „A teljes vándorlási arányszám 2016-ban a rendszerváltás óta a legmagasabb értéket érte el valamennyi területi skálán”³. Ugyanakkor ezen időszakban a volumen növekedése mellett a vándorlás struktúrája is jelentősen átalakult. Míg korábban számos nagyváros, megyeszékhely is nyertese volt e folyamatnak, addig „[...] Budapest és Pest megye közötti vándorlásokat figyelmen kívül hagyva, napjainkban kizárólag a fővárosban tapasztalható vándorlási nyereség, míg más településtípusokban a vándorlási ráta mérsékelten negatív. [...] Az utóbbi években a főváros mellett csak Pest és Győr-Moson-Sopron

- 1 A kutatásban két, egymással szorosan együttműködő kutatócsoport vett részt: Biczó Gábor és Szabó Henriett egy a településről készülő dokumentumfilmhez, e sorok írója és a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Karának három nappali tagozatos szociálpedagógia szakos hallgatója pedig e tanulmány elkészítéséhez gyűjtött információkat. E kutatócsoportok tagjainak végzettségéből, eddigi kutatási gyakorlatából következően, alapvetően multidiszciplináris jellegű munkát végeztünk, amelyben a kulturális antropológiai kutatások énikus, valamint a közösségi szociális munka ezzel gyakorlatilag azonos szemlélete érvényesült.
- 2 Monostori Judit–Öri Péter–Spéder Zsolt (Szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest, 2018.
- 3 Bálint Lajos–Obádovics Csilla: Belföldi vándorlás. 217. In. Monostori Judit–Öri Péter–Spéder Zsolt (Szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest, 2018, 217–236.

megye mutatott fel vándorlási nyereséget. [...] Szoros kapcsolatot találtunk a települések jövedelmi szintje és a vándorlási ráta között. A kapcsolat a fiatalabb korú aktívknál (15–44 év) érvényesült.⁴ A nemek szerinti különbségeket vizsgálva: „Egyedül a 15–29 év közötti fiatal felnőtteknél mutatkozott nemek közötti különbség, a nők rátája jelentősen meghaladja az azonos korcsoportba tartozó férfiakét (2016-ban 42,8% ill. 28,7%)”⁵.

A nemzetközi vándorlás, ezen belül a magyar lakosság külföldre, elsősorban az Európai Unió tagállamaiba, közel 75%-ban ezen belül is Németországba, Nagy-Britanniába és Ausztriába való kivándorlásának a mértéke elsősorban 2007-től nőtt drasztikusan. E folyamat 2016-ig érvényesült, azóta kisebb csökkenés figyelhető meg a kivándorlás volumenében. Az Eurostat 2018-ban frissített hivatalos adatbázisa szerint 2001-ben 91.017, míg 2017 januárjában már 461.204 magyar állampolgár élt külföldön.⁶ Csakúgy, mint a belső vándorlásban, ebben is elsősorban a fiatalabb, aktívabb népesség érintett nagyobb arányban. Mindezt jól jelzi az is, hogy 2017-ben minden hatodik magyar állampolgárságú újszülött külföldön látta meg a napvilágot.⁷

E folyamatokat makroszintről vizsgálva látható, hogy számos térség kevésbé vonzó a fiatalok, különösen a – férfiaknál ma már nagyobb arányban magasabb képzettséget szerző⁸ – fiatal nők számára, akik egyre inkább keresik a fővárosban, esetleg Nyugat-Magyarországon vagy külföldön boldogulásukat. Részben e folyamatok hatására e térségek településein élők száma folyamatosan csökken, a lakosság elöregszik,⁹ valamint jellemző a rosszabb helyzetű, képzetlenebb népesség számarányának növekedése is.

A KISKÖREI KUTATÁS FŐ CÉLJAI, KÖRÜLMÉNYEI

A fent bemutatott szocio-demográfiai folyamatok egyértelműen tetten érhetők Kiskörén. Ehhez kapcsolódóan a kutatás kiemelt céljának tekintettük az elvándorlásban leginkább érintett helyi fiatalság lehetőségeinek, céljainak és jövőképeinek, valamint a helyi közösségi kapcsolatoknak, ezen belül elsősorban a romák – nem romák együttélési jellemzőinek megismerését.

A kutatásban többféle módszert alkalmaztunk,¹⁰ egyrészt megtörtént a településre vonatkozó társadalomstatistikai adatok (pl. népességszám alakulása stb.) elemző összegzése, valamint a térségre és a településre vonatkozó fontosabb dokumentumok (pl. Programterv a

4 BÁLINT-OBÁDOVICS: i. m. 218.

5 i. m. 220.

6 GÖDRI Irén: Nemzetközi vándorlás. 261. In. Monostori Judit–Öri Péter–Spéder Zsolt (Szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségutódományi Kutatóintézet, Budapest, 2018, 237–270.

7 GÖDRI: i. m. 265.

8 Központi Statisztikai Hivatal: *Magyarország, 2017*. KSH, Budapest, 2018, 50. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2017.pdf> Utolsó megtekintés: 2019. 01. 12.

9 A lélekszám csökkenéséhez és a lakosság elöregedéséhez a gyermekvállalási hajlandóság alacsony szintje is jelentős mértékben hozzájárul. E kérdéskör azonban nem témája e tanulmánynak.

10 Az általunk alkalmazott kutatási módszerek bemutatásakor alapvetően az alábbi kutatás-metodológiai művek fogalmait használtam: FALUS Iván (Szerk.): *Bevezetés a pedagógiai*

kistérség népességmegtartó erejének növelésére¹¹ stb.) áttekintése. A kutatás fő módszerének – annak szemléletéhez igazodóan, vagyis a helybeliek nézőpontjának bemutatása érdekében – a szóbeli kikérdezést, ezen belül a részben strukturált egyéni interjút választottuk. Előzetes feltérképezés, majd a hólabda módszer segítségével húsz egyéni interjút készítettünk el.¹² Törekedtünk arra, hogy a válaszadók szocio-demográfiai szempontból sokszínűek legyenek, s ez által a település lehető legtöbb csoportjából csatornázzunk be véleményeket. Ebből következően a kérdezettek között voltak fiatalok, idősek, családosok, egyedülállók, roma, nem roma nemzetiséghez tartozók, vegyes házasságban születettek; foglalkozást tekintve megkérdeztünk polgármestert, pedagógusokat, művelődési ház vezetőt, bolti eladót, mezőort, közfoglalkoztatottat stb. Emellett a helyi ifjúsági klub három fiatal tagjával is készítettünk fókuszcsoport interjút.

KISKÖRE

A kevesebb, mint 3000 lélekszámú kisváros¹³ Heves megye délkeleti szegletében, Jász-Nagykun-Szolnok megye határán fekszik. A település földrajzi értelemben meglehetősen elzárt, közúton és vasúton egyaránt nehezen megközelíthető. A város közszolgáltatásokkal és magánszolgáltatásokkal való ellátottsága megfelel a méretének. Kiskörén jól felszerelt általános iskola, óvoda, művelődési ház, könyvtár és egy ifjúsági klub is működik. A demográfiai folyamatok követik a korábbiakban megfogalmazott sémát, a lakosság szám különösen 2006-tól csökken gyorsabb ütemben. A helyi önkormányzattól kapott adatok alapján 2005-ben, Kisköre várossá nyilvánításának évében 3300, 2018-ban pedig csupán 2870 ember élt a településen.¹⁴ A roma népesség aránya ugyanakkor növekvő ütemű, a 2011-es népszámlálási adatok idején a lakosság 13%-a vallotta magát a roma kisebbséghez tartozónak,¹⁵ de a megkérdezett helyiek, valamint a helyi önkormányzat a roma népesség arányát 2018-ban 40% körülire becsülte. Fontos tény továbbá, hogy a romák aránya a fiatalok és a gyermekek között jóval magasabb, az óvodai és iskolai osztályokban a roma gyermekek aránya messze meghaladja a nem roma származásúakét.

KISKÖRE ELMÚLT 50 ÉVE – CÍMSZAVAKBAN

A jelen folyamatainak megértéséhez elengedhetetlen legalább az elmúlt évtizedek „kulcs-történeteinek” a feltárása. Az általunk megkérdezett idősebb lakosok, s a vízerőmű történe-

kutatás módszereibe. Műszaki Könyvkiadó Kft, Budapest, é.n.; Earl BABBIE: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata.* Balassi Kiadó, Budapest, 1996.

11 Hevesi szakmai munkacsoport: *Programterv a kistérség népességmegtartó erejének növelésére.* Heves, 2018.

12 Az interjúk elkészítésében és rögzítésében résztvevő kutatócsoport tagjai: Juhász Nikolett, Pálóczy Szilvia, Princz Andrea Judit és Soós Zsolt (kutatási csoportvezető) voltak.

13 Kisköre város önkormányzatának polgármesteri hivatala: *Kisköre demográfiai adatai.* Kisköre, 2018.

14 Uo.

15 Központi Statisztikai Hivatal: *Népszámlálás 2011.* KSH, Budapest, 2012.

tét bemutató előadáson elhangzottak alapján, a település életében meghatározó jelentőségű volt az ipari létesítmény megépítése (1967–1973), s majdani működtetése.

Az erőmű komplexum létrejöttét megelőző időszakban a faluban elsősorban mezőgazdasági tevékenységekkel foglalkoztak, s a megkérdozettek – ahogy sok más hasonló adottságú település esetében is – alapvetően egy összetartó, zárt közösségként jellemezték a korabeli Kiskörét. Olyan falunak, amelyben dolgos, a tisztaságra, rendezettségre mindig is adó lakosság élt:

„Ez sosem volt sem egy gazdag, sem egy szegény település. [...] Az itteniek mindig dolgosak, szorgosak voltak, bár földutak voltak még 50 éve, de a porták akkor is rendezettek voltak.”¹⁶
„Jó volt itt gyerekeknek lenni, sokat játszottunk együtt [...] a falu nagyon összetartó volt.”¹⁷ *„Ez mindig egy rendezett település volt [...] igyekvő emberek laktak.”¹⁸*

Valamennyi idősebb válaszadó kiemelte, hogy ugyan a település elhelyezkedése kedvezőtlen (periféria település), s a vízi erőmű fejlesztése előtt még kisebb lakosságszámmal és községi besorolással rendelkezett Kisköre, ennek ellenére itt sohasem volt jellemző a nyomor, a kilátástalanság, s a környék más településeihez viszonyítva alapvetően ma sem az.

A vízi erőmű 1967–73 közötti építése ugyanakkor óriási, máig ható változást eredményezett a település életében. Az építkezés nagyságára jellemző, hogy hozzávetőlegesen az akkori lakosságszámnak megfelelő, mintegy 1500 „betelepülő” érkezett az e célra felépített, többemeletes lakásokat magába foglaló lakótelepi városrészbe. A betelepülők között fiatal mérnökök, zömében pedagógus képzettségű feleségeik, valamint korábban többségében városokban élő munkások egyaránt voltak. Az új lakók a falu mindennapi életének részeseivé váltak, az egyik napról a másikra kétszeresére növekedett gyermeklétszám pedig szükségessé tette a pedagógusok helyi iskolában, óvodában való alkalmazását. Számos munkásfeleség a helyi kereskedelemben, vendéglátásban kapott állást, s lehetne folytatni a sort.

A településre érkezők *„[...] új színt, új látásmódokat hoztak [...] nagyon aktív lett a kulturális élet, minden hétfvégén voltak itt programok”¹⁹*. *„A vezetés nagyon odafigyelt arra, hogy az itteni munkásoknak megfelelő programok legyenek [...] hétfvégénként ismert előadókat, rockegyütteseket is lehívtak. Egészen a ’80-as évekig működött itt ifjúsági klub [...] szinte hazajártak ide egyes együttesek, előadók, a P-mobil, Vikidálnak egy ideig klubja is volt, kéthetente lejárt ide.”²⁰*

A külső, gyors ütemű iparosítás társadalmilag is alapvető változásokat hozott. A nagyrészt városokból, Budapestről, Salgótarjánból stb. érkező betelepülők új látásmódokat hoztak, színesítették az egyre városiasabbá váló életet. Mindennek, de legalábbis vélhetően jelentős részben ennek egyik meghatározó következménye, hogy a helyiek napjainkban is – különösen kistelepülési viszonyokhoz mérten – alapvetően nyitottnak, kevésbé elzárkózónak tűnnek, a beszélgetések során – ellentétben más vizsgált településsel – kevésbé hangsúlyozták a többgenerációs helyi származást. Az elfogadóbb, befogadóbb szemlélet eklatáns

16 70 éves nő, nyugdíjas pedagógus, Kisköre, 2018. október. 16.

17 67 éves nő, nyugdíjas, Kisköre, 2018. október. 17.

18 65 éves férfi, üzemvezető, Kisköre, 2018. október. 18.

19 70 éves nő, nyugdíjas pedagógus, Kisköre, 2018. október. 16.

20 65 éves férfi, üzemvezető, Kisköre, 2018. október. 18.

példája, hogy Kiskörén jelentős számban vannak roma-nem roma vegyes házasságok,²¹ valamint az is, hogy a helyi közigazgatás és közszolgáltatások szellemi munkaköreiben is nagyobb számban alkalmaznak roma származású embereket. Ahogy egyik roma származású interjúalanyunk kiemelte, a '70-es, '80-as években is jó volt itt gyermeknek lenni, a falu gyerekei együtt játszottak a határban, nem számított akkor sem, ki a roma és ki nem az.

A helyiek szerint e felívelő szakasz a rendszerváltásig, illetve részben még a rendszerváltást követő néhány évre is jellemző volt. A '90-es években számos munkahely megszűnt ugyan, viszont a strand és a horgászturizmus virágkorát élte, részben annak köszönhetően, hogy egy lemezkiadó vállalatához kötődő tulajdonos működtette, aki számos nagynevű, népszerű zenészt hozott ide szezonban. „Emlékszem, a *Rapülők koncerten többezren voltak, mindenholnan, még Nyíregyházáról, Debrecenből is lejöttek egy-egy ilyen hétvégére.*”²² „*Rengeteg turista volt itt a '90-es években, jöttek Ausztriából, Hollandiából, Németországból [...] itt minden virágzott, az a romos ABC folyamatosan nyitva volt szezonban [...] aztán jött 2000-ben a cianid szennyezés,*²³ s azóta sem állt helyre [...] csak egy példa, mondták az itt nyaraló rokonok, *milyen jó volt lent a strandon, egyedül csak ők voltak hárman.*”²⁴ „*Valamiért itt nem megy a turizmus, úgy, mint Füreden, vagy Poroszlón [...] talán hogy Heves megyéhez tartozunk, s ott bőven van mit támogatni, pl. Egert, ide meg már nem jut.*”²⁵

Ezen időszak részben a strand tulajdonosváltásáig, pontosabban önkormányzati kézbe kerüléséig, illetve a folyó ciánszennyezéséig tartott, s bár a Tisza élővilága megújult, a turizmust azóta sem sikerült újjáéleszteni, jelentősebb ilyen irányú kezdeményezések nem történtek.

A település egészének gazdasági élete kapcsán szinte minden kérdezett kiemelte, hogy a rendszerváltás gazdasági következményei itt is érvényesülnek.

21 A vegyes házasságok nagyobb arányának az egyik megkérdezett helybéli lakos szerint más okai is vannak. (Mint a társadalmi jelenségek esetén általában érvényes, vélhetően a vegyes házasságok nagyobb aránya is több, egymást nem kizáró okra vezethető vissza.) Erről a későbbiekben részletesebben is írok.

22 46 éves nő, kereskedő, Kisköre, 2018. október 18.

23 „2000. január 30-án Romániában az aranyomosással foglalkozó nagybányai (Baia Mare) Aurul bányaiipari vállalat létesítményéből mintegy 100 ezer köbméternyi cianid- és nehézfém-tartalmú szennyvíz zúdult a Lápos folyóba, ahonnan a Szamosba, majd a Tiszába került. Az eddigi legsúlyosabb magyarországi vízszennyezés mintegy két hét alatt vonult le a folyó hazai szakaszán, felmérhetetlen károkat okozva [...] A szennyezés súlyosságára jellemző, hogy a minden élőlényre halálos cián koncentrációja a magyar szabvány szerint megengedett határérték 180-szorosa volt, a Szamos-Tisza összefolyásánál 135-szörös, a kiskörei víztározónál – a duzzasztásnak és az áradásoknak köszönhetően – 34-szeres, Szeged alatt 15-szörös értéket mértek. Halpusztulást még Belgrád alatt is észleltek, és még a Duna bulgáriai szakaszán is határérték feletti volt a koncentráció.” Magyar Távirati Iroda: A szőke Tisza fekete napjai – 15 éve történt a tiszai ciánszennyezés. In: Múlt-kor. Történelmi magazin internetes oldala. <https://mult-kor.hu/a-szoke-tisza-fekete-napjai-15-eve-tortent-a-tiszai-cianszennyezés-20150201> Utolsó megtekintés: 2019. 03. 23.

24 58 éves nő, titkárnő, Kisköre, 2018. október 16.

25 27 éves roma férfi, köztisztviselő, 2018. október 19.

„Ez a település még most sem heverte ki a rendszerváltást, a sok munkahely megszűnését.”²⁶
„A legnagyobb gond, hogy rendszerváltás után nem sikerült megőrizni a munkahelyeket [...] korábban háromszázan is dolgoztak a TSZ-ben, most páran foglalkoznak mezőgazdasággal [...] nincs itt kertészet [...] de ipar sincs, a vízműnél is több százan dolgoztak, most jó, ha 70-en összesen, meg 20 ember az erőműben.”²⁷

„Az itteniek (roma szegregátum)²⁸ közül sokan már olyan családban nőttek harmadik generáció óta, ahol nem dolgoztak, vagy csak a közmunka volt [...] de az itteniek még mindig nyitottak a munkára, ha valaki helyben megszervezné a munkát, akkor sokan dolgoznának.”²⁹

„Az önkormányzat igyekszik minél több munkalehetőséget biztosítani a helyieknek [...] igyekszünk minden olyan lehetőséget megragadni, ami munkahelyet tud teremteni nálunk. [...] A közmunkában is sokan vannak folyamatosan. Ez sokaknak ad jobb lehetőséget, mint a segély adott korábban.”³⁰ „Százas nagyságrendben vannak itt közmunkások [...] sok gyermek már eleve azt tervezi, hogy itt marad, közmunkás lesz, ahogy a szüleitől is látta.”³¹

A szocialista típusú munkaszervezés, sőt – ahogy a korábbiakban látható volt – a szabadidős programok központi szervezése máig ható, generációkon átívelő nyomot hagyott a helyiekben. Szinte valamennyi kérdezett kiemelte, hogy a munkahelyeket helyben, központilag kellene megszervezni, illetve a település vezetője is hangsúlyozta ebbéli tevékenységének fontosságát, azt, hogy igyekeznek minden olyan – akár kulturális, akár szociális – programra pályázni, ami egyben a helyiek számára munkalehetőséget is teremt. Vagyis széleskörű helyi vélemény az, hogy kevésbé a magánszférának, inkább a közsférának („a helyi államnak”) a feladata a munkahelyteremtés. Az önálló kezdeményezőkéesség kevésbé jellemző, ez – az interjúk alapján – inkább a település elhagyásában, máshol való boldogulás keresésében ölt testet.

A település közelmúltjának főbb, a helyiek által kiemelt történései napjainkra tehát a különböző szemléletekkel, közelítésekkel, életstílusokkal kapcsolatos elfogadóbb attitűdöt eredményeztek, feltéve, ha azok nem sértik a Kisköre múltjában és jelenében egyaránt fellelhető rendezettségre, békés együttélésre, a gondosságra-dolgosságra vonatkozó alapelvárásokat. Ahogy egyik interjúalanyunk, egy középkorú, roma származású mezőőr a helyi társadalmi konfliktusok kapcsán megfogalmazta, az elmúlt években sokkal rosszabb, hátrányosabb helyzetű, jelentős társadalmi konfliktusokkal terhelt falvakból (pl. Kömlő, Tiszánána, Tiszabura) Kisköreire betelepülő néhány családdal van gond, mivel ők „[...] nem tartják be azokat a szabályokat, amit az itt születettek”³².

A másik meghatározó szemléleti tényező a kisköreiek körében a munkalehetőségek helyi, adminisztratív megszervezésének a széleskörű igénye, s ebből adódóan a közfoglalkoztatás alapvetően pozitív megítélése. Különösen a képzetlenebb, rosszabb helyzetű lakosság tekinteti a közfoglalkoztatást elfogadható alternatív foglalkoztatási életútnak. Interjúalanya-

26 50 éves férfi, szociális munkás, 2018. október 16.

27 65 éves férfi, üzemvezető, Kisköre, 2018. október 18.

28 Értelmező közbevetés tőlem.

29 50 éves férfi, szociális munkás, Kisköre 2018. október 16.

30 46 éves nő, polgármester, Kisköre, 2018. október 16.

31 58 éves nő, pedagógus, Kisköre, 2018. október 16.

32 42 éves roma férfi, mezőőr, Kisköre, 2018. október 18.

ink jelentős része e jövőkép szinte egyetlen lehetséges alternatívájának, vagyis a jobb foglalkoztatási lehetőségek elérési eszközének, szinte kizárólag a településről nagyobb városba, esetleg külföldre költözést tartja: „Aki valamit el akar érni, az inkább elköltözik, Budapestre, vagy legalább Egerbe, vagy Debrecenbe, de akár külföldre is”³³.

A FIATALOK HELYZETÉRŐL

A kutatás során több interjúalany kiemelte, hogy a rendszerváltás óta jelentősen nőttek az egyenlőtlenségek a képzettség, s gyakran ehhez kapcsolódóan a jövedelmi helyzet vonatkozásában is a településen. A helyi pedagógusok, közművelődési szakemberek elmondása alapján ezen egyenlőtlenségek a középkorúak, de ugyanúgy a fiatalok, s a gyermekek körében is jelen vannak, gyakran, különösen az utóbbi csoportban nyílt iskolai elkülönüléshez (kirekesztéshez és ezzel párhuzamosan önszegregatív gyakorlathoz), esetenként konfliktusokhoz is vezetnek. Ebből következően egységes kiskörei fiatalságról sem beszélhetünk, a családi háttér itt ugyanúgy jelentősen befolyásolja a helyi fiatalok tanulmányi előmenetelét és későbbi életlehetőségeit, mint az ország más területein. Az általunk megkérdezettek kivétel nélkül úgy vélték, hogy a képzettség és a családi helyzet alapvetően meghatározza, hogy az adott fiatal hol és hogyan képzeli el a jövőjét.

A KÉPZETTEBB FIATALOK JÖVŐKÉPE

Interjúalanyaink nagyobb része – visszatükrözve a vonatkozó statisztikai adatokat – úgy véli, hogy a képzettebb, legalább érettségivel rendelkező fiatalok többsége számára nem vonzó lehetőség helyben maradni. A jelenség okainak feltárásakor alapvetően a következő típusú válaszokat kaptuk:

– Nincsen kellő számú és minőségű, diplomát igénylő munkalehetőség:

„Amit megszereznek diplomát az egyetemeken, azt itt nem nagyon tudnák hasznosítani, olyanokat tanulnak, amire itt, vidéken nincs igény.”³⁴

– Nincs a munkában előrelépési lehetőség, vagyis kevésbé érhető el nagyobb ívű karrier:

„Ha itt mondjuk elhelyezkedek az egyetlen iskolában, akkor ezzel el is értem a csúcsot, egy iskolában egy igazgató kell, más lehetőség meg mi van itt?”³⁵ Egy másik példa erre egy helyben, a művelődési házban dolgozó, levelező tagozatos egyetemista tanuló fiatal arra vonatkozó válasza, hogy miért tervezi itt a jövőjét: „Mert nem vagyunk olyan nagyravágyók.”³⁶

– Kedvezőtlenek a kereseti lehetőségek a nagyobb városokhoz, különösen a külföldi munkavégzéshez viszonyítva:

„A volt párom, meg azóta meg már többen, mint húszan, kimentek Skóciába dolgozni egy szállodába [...] sokszorosát megkeresik, mint amit itt, vagy a környéken lehet kemény munkával.”³⁷

– Nincs a környéken elérhető kulturált szórakozási lehetőség:

33 56 éves nő, pedagógus, Kisköre, 2018. október 16.

34 58 éves nő, pedagógus, Kisköre, 2018. október 16.

35 Fókuszcsoport interjú fiatalokkal, Kisköre, 2018. október 18.

36 25 éves roma nő, közművelődési szakember, Kisköre, 2018. október 18.

37 27 éves nő, családsegítő, Kisköre, 2018. október 18.

„Ha itt valaki kulturáltan akar szórakozni, el kell egészen Egerig utazni, ami 60 kilométer, de sokan feljárnak inkább Pestre.”³⁸ (fókuszcsoporthoz tartozó fiatalokkal)

– Az élet nem olyan „nyüzsgő”, nem olyan „kalandos”, mint egy nagyobb városban:

„Ha valaki innen elmegy egy nagyvárosba tanulni, ott megtapasztalja azt a nyüzsgést, azt, hogy mindig történik valami. Neki ezután már unalmas ide visszajönni, megszokja azt az életet.”³⁹

– A település a családalapításra, gyermeknevelésre kedvezőtlenebb lehetőségeket biztosít, mint egy nagyobb város:

„Ha itt születne gyermekem, nem lennének olyan lehetőségei, mint egy nagyobb városban.”⁴⁰

– A kistelepülés hátrányának tekintik, hogy mindenki ismer mindenkit, belelátanak egymás életébe, sokszor kibeszélik egymást, még hozzá a tényeket gyakran elferdítve:

„Bele tud fáradni abba az ember, hogy egyrészt visszahalja a magánügyeit mindenhol, másrészt elferdítve hallja vissza.”⁴¹

E fiatalok többsége ezek miatt inkább nagyobb városban, ezen belül is elsősorban Budapesten, esetleg külföldön képzelet el a jövőjét.⁴²

A válaszok sokszínűsége rámutat arra, hogy az elvándorlás motivációs horizontja meglehetősen összetett, sokféle értékkomponenst tartalmazhat. Többen emelték ki a nagyvárosok által nyújtott kedvezőbb elhelyezkedési, s ehhez kapcsolódóan a kedvezőbb kereseti és/vagy karrierlehetőségeket. Ugyanakkor vannak olyan helyi fiatalok, akik elsősorban a kistelepülés számukra túlzottan szűk és zárt világától menekülnek, attól a „közösségi kontrolltól”, amelybe a helyiek belelátanak, s indirekt módon (az egyéni viselkedések megítélésével) bele is szólnak egymás életébe, s amely jelenség a nagyvárosokban kevésbé létezik.⁴³ Mások a kulturált szórakozási lehetőségek hiányát, ezen keresztül a nekik megfelelő baráti és párkapcsolatok kialakítására lehetőséget adó, kellően széles és sokszínű fiatal bevonzó terek és rendezvények hiányát emelték ki. Azt, hogy a kisvárosi élet nem elég nyüzsgő, nem ad elég lehetőséget a szabadidő megfelelő eltöltésére. Volt olyan fiatal interjúalany, aki elsősorban leendő gyermekei jobb oktatási, fejlesztési lehetőségeit szem előtt tartva tervezi azt, hogy nagyobb városba költözik. Ugyanakkor e jellemzők egyidejűleg érvényesülnek, s volt olyan kérdezett egyetemista fiatal, aki valamennyi fent említett szempontot felsorolta annak okaként, hogy miért képzelet el a jövőjét Magyarországon második legnagyobb városában, Debrecenben.

38 Fókuszcsoporthoz tartozó fiatalokkal, Kisköre, 2018. október 18.

39 Fókuszcsoporthoz tartozó fiatalokkal, Kisköre, 2018. október 18.

40 27 éves nő, családsegítő, Kisköre, 2018. október 18.

41 21 éves nő, egyetemista, Kisköre, 2018. október 15.

42 E tekintetben megemlíteném, hogy mindkét megkérdezett pedagógus gyermekei külföldön (Londonban, ill. Dublinban) élnek, csakúgy, mint egy másik középkorú kérdezett három gyermekéből ketten (Németországban). Ahogy egy interjúrészletből már kiderült, több mint 20 helyi fiatal pedig Skóciában él és dolgozik.

43 ANDORKA Rudolf: *Szociológia*. Budapest, Osiris, 1996.

A KÉPZETLENEBB FIATALOK JÖVŐKÉPE

A kutatásba bevont helyi megszólalók egyöntetűen azt tapasztalják, hogy a kevésbé képzett fiatalok többségében a településen maradnak. A város két szegregátumában élő roma fiatalok jelentős része otthon, szüleivel él, s a helyi közmunkaprogramban dolgozik. Az itt élők helyzetének javítását célzó „szociális rehabilitációs” projekt szociális munkás végzettségű vezetőjének véleménye szerint, e fiatalok „[...] nehezen mozdulnak, elvannak a kis világukban [...] főként az önbizalom hiánya miatt. Ha helyben lennének jobb lehetőségek, mozdíthatóak lennének. [...] De nincs is igazán példa előttük, a közmunka a példa, sokaknál ez az életcél is, amiben elvannak.”⁴⁴

A kevésbé képzett fiatalok másik része helyben, vagy a környék üzemeiben, vállalkozóinál végez zömében segéd- vagy betanított munkát, s helyben vagy esetleg a környéken képzei el jövőjét. „Szeretek itt élni, itt is maradok. [...] Itt dolgozok, Hevesre járok el a gyárba, hoznak-visznek bennünket busszal, elég jól is fizetnek. [...] Aki akar dolgozni, itt is megtalálja már a számítását, akár gyárban, akár vállalkozó mellett. [...] Most már elég jó a pénz is.”⁴⁵ „Szezonban vállalkozó mellett napi 15 ezret is meg lehet keresni segédmunkával.”⁴⁶

A kevésbé képzett, több helyi által is „kevesbé nagyravagyóként” jellemzett fiatalok jelentős része tehát helyben marad, s itt is képzei el a jövőjét. E jelző gyakori használata ugyanakkor mindenképpen egyfajta feszültségre utalhat a fiatalok e két csoportja között, s kifejezi a rosszabb helyzetűeknek az elköltözők – vagyis a jobb élet reményében a települést, annak lakóit „cserbenhagyó” emberek irányában érvényesülő, – bizonyos fokú rosszallását is. A képzettebbek elvándorlása, a képzetlenebb, jelentős arányban a közmunkaprogramban dolgozó fiatalok nagyobb részének maradása a település hátrányos helyzetének fokozódását vetíti előre.

KÉPZETTEBBEK ÉS MÉGIS MARADÓK

Kiskörén készítettünk interjút olyan – roma és nem roma származású – fiatalokkal is, akik már a településen, annak valamelyik közintézményében dolgoznak, s közben felsőfokú tanulmányokat folytatnak. Ők jelenleg valamennyien itt képzelik el jövőjüket, és ennek okaként a következőket említették:

- Itt élnek a családtagjaik, akikhez közel szeretnének maradni.
- Itt élnek a barátaik, akikkel ma is tartják a kapcsolatot, s együtt vannak hétvégenként a helyi ifjúsági klubban.
- Szeretik a tájat, a környezetet, a csendet és a nyugalmat, s nem szeretik a nagyvárosi életet.
- Nincsenek „túlzott” karriercéljaik, elvárásaik, így elégedettek jelenlegi munkahelyükkel. („Nem vagyunk olyan nagyravagyók.”⁴⁷)

Mind az öt e körbe tartozó megkérdezett fiatal esetében fellelhető egy közös elem. A település vezetése tudatosan törekszik a helyi fiatalok közintézményekben való alkalmazására-

44 50 éves férfi, szociális munkás, Kisköre, 2018. október 16.

45 Fókuszcsoport interjú fiatalokkal, Kisköre, 2018. október 18.

46 44 éves férfi, gátőr, Kisköre, 2018. október 18.

47 25 éves roma nő, közművelődési szakember, Kisköre, 2018. október 18.

ra, e tekintetben megelőlegezte a bizalmat számukra egy diplomás álláshely, s egyidejűleg a tanulási lehetőség biztosításával. A polgármester elmondta azt is, hogy bevezettek egy ösztöndíjprogramot, amelyben havi 5000 forintot adnak annak a felsőoktatásban tanuló fiatalnak, aki vállalja, hogy a képzés után legalább a támogatás időtartamáig Kiskörén fog dolgozni. „Ez az összeg ugyan szinte csak jelképes, de azt üzenjük ezzel, hogy megbecsüljük a fiataljainkat, fontosak nekünk.”⁴⁸ Ezen öt fiatal tehát valódi lehetőséget kapott, érezték, érzik a településen élők bizalmát, megbecsülését, sőt – saját megfogalmazásukban – a helyiek szeretetét („Engem itt mindenki szeret.”⁴⁹), ami jelentős mértékben hozzájárulhatott a jövőjükre vonatkozó döntésük meghozatalához.

A települési önkormányzatnak a fiatalok helyben tartását célzó foglalkoztatási gyakorlata mellett, még egy fontos tényező játszik szerepet a háttérben, ez pedig a fiatalok által létrehozott – és szintén az önkormányzat segítségével, az e célra átadott épületben működtetett – ifjúsági klub. E klub működtetése jelentősen hozzájárul a hétvégi közös kikapcsolódáshoz, ezáltal a kortárs csoporton belüli helyi kötődésű baráti kapcsolatok megtartásához, végső soron a település megtartó erejének növeléséhez.

Mindez jól példázza a célzott közösségfejlesztési programokban, ezen belül a helyi kezdeményezések segítségével rejlő lehetőségeket. Ugyanakkor vitathatatlan az is, hogy a közintézményi foglalkoztatásban a lehetőségek korlátozottak. Egyik középkorú interjúalanyunk éppen azt kifogásolta, hogy az elmúlt években fiatalokkal töltötték fel az álláshelyeket, s így általános iskolás gyermekének a helyi közintézményekben aligha lesz lehetősége elhelyezkedni a közeljövőben.

ROMA – NEM ROMA EGYÜTTÉLÉS

A korábbiakban kifejtett folyamatok – különösen a részben külső hatások eredményeképpen létrejövő elfogadóbb és befogadóbb szemlélet – a romák és nem romák együttélésére is döntő hatást gyakorolnak. Ahogy a korábbiakban már említettem, a településen széles körben elfogadott, s ebből következően meglehetősen gyakori a vegyes házasság. („Nagyon sok itt a vegyes házasság, nem is tudni, ki kicsoda.”⁵⁰)

Az általunk megkérdezett romák egyöntetűen úgy vélik, azt tapasztalják, helyben nem jellemzők a romák – nem romák közötti konfliktusok, s az sem, hogy származásuk miatt másképpen, előítéletesen kezelnék a romákat. „Engem sosem ért hátrány a származásom miatt. [...] Azt kell nézni, ki mit tesz le az asztalra.”⁵¹ „Engem itt mindenki szeret.”⁵² Az interjúk során megkérdezett pedagógusok, művelődési és szociális szakemberek, sőt, a kutatásba bevont válaszadók többsége sem tapasztal a romák és nem romák közötti általános, e közösségek egészére kiterjedő ellentétet sem a felnőtt lakosság, sem a gyermekek körében.

Ugyanakkor néhány kérdezett – egy a származás tekintetében vegyes családban élő nő, valamint három nem roma származású interjúalany – ezzel ellentétes véleményt fogalmazott meg: „Nagyon sok itt az előítéletes ember, amit nem bírok, mert az én családomban is

48 46 éves nő, polgármester, Kisköre, 2018. október 16.

49 27 éves roma férfi, köztisztviselő, Kisköre, 2018. október 19.

50 42 éves roma férfi, mezőőr, Kisköre, 2018. október 18.

51 42 éves roma férfi, mezőőr, Kisköre, 2018. október 18.

52 27 éves roma férfi, köztisztviselő, Kisköre, 2018. október 19.

vannak roma származásúak.⁵³ „Itt szerintem kiemelkedően lenézik őket (a romákat),⁵⁴ nem veszik komolyan az ő problémáikat eléggé, és ezt ők érzik, s amíg érzik, hogy nincs velük kellőképpen foglalkozva, ahogy arra nekik igényük van, addig ők sem fognak változni.”⁵⁵

Egy nem roma származású középkorú házaspár pedig már a településről való elköltözést is fontolóra vette, részben amiatt, hogy általános iskolás gyermeküket nagyon sok atrocitás éri – úgy vélik, éppen a nem roma származása miatt – a ma már nagyobb arányban roma gyermekek által látogatott helyi iskolában. E házaspár férfi tagja a vegyes házasságok zömére is egyfajta kényszerjelenségként tekint, úgy véli, egyszerűen azért köttetnek ilyen házasságok, mert a nem roma fiatalok környezetében nincs más választási alternatíva. Elmondása szerint e házasságokban rendszerint a roma családok hagyományos életmódelemei – pl. a korai és nagyobb számú gyermekvállalás – érvényesülnek. Úgy véli, ez részben arra vezethető vissza, hogy a romáknál megszokott a nagycsalád, erősebben tartják a rokonsággal a kapcsolatot, s ezáltal erősebben hatnak a nagyobb család szokásai, elvárásai.

Mindebből úgy tűnik, mégis lehetnek feszültségek, ellentétek a romák és a nem romák között a településen. Az első pillantásra talán ellentmondásosnak tűnő információk – egyik, legalább részbeni – magyarázata az lehet, hogy miként a helyi társadalom, az aktív korúak, a fiatalok, ugyanúgy a helyi roma népesség is szegmentált. Ahogy az eddigiekből már kiderült, közöttük is vannak képzetebbek, anyagilag jó, de nagy számban rossz helyzetűek is. Mindenesetre a település két megismert szegregátumának az állapota – egyetlenegy vállalkozó által az egykori szociálpolitikai támogatásból felépített, szemmel láthatóan kirívóan gyenge minőségű sorházon kívül – nem tűnik rossznak, sőt, inkább egy tipikus kelet-magyarországi falu átlagos utcaképének feleltethető meg.

Megfigyelhető azonban a helyben élő romák részközösségei között még egy – a romák és nem romák döntő többsége által kiemelt jelentőségűnek tartott – határvonal, mégpedig az, hogy régebb óta élnek-e a településen, vagy az elmúlt években, elsősorban a Családok Otthonteremtési Támogatásának (a továbbiakban CSOK) segítségével költöztek-e rosszabb helyzetű, jelentősebb gazdasági és társadalmi problémákkal küzdő, konfliktusokkal inkább terhelt településekről Kiskörére. A városnak a környező településekhez képes jobb helyzetére utal az a tény, hogy a környék egyébként legalább közmunkában részt vevő⁵⁶ roma lakosságának egy része a jobb élet reményében költözik Kiskörére, vagy éppen áthordja naponta a kiskörei általános iskolába Tiszaburáról, Tizsanánáról a gyermekét, gyermekeit. Ugyanakkor a beköltözők – éppen a jelentősebb problémák, a konfliktusokkal jobban terhelt környezetből is eredően – némiképp másféle szocializációs hatásokra, másféle normarendszert alakítottak ki, s nem mindenben alkalmazkodtak (még?) a helyi elvárásokhoz, szokásokhoz, normákhoz. (Példának okáért a konfliktusok – fizikai erőszaktól mentes – rendezése, vagy a környezet tisztán és rendben tartása tekintetében.)

Ahogy egyik roma származású interjúalanyunk fogalmazott (amit részben már a korábbiakban is említettem): „A beköltözők nem tartják be azokat a szabályokat, amit az itt szület-

53 27 éves vegyesházasságban született nő, köztisztviselő, Kisköre, 2018. október 19.

54 Értelmező közbevetés tőlem.

55 21 éves nő, egyetemista, Kisköre, 2018. október 15.

56 A CSOK igénybevételeének feltétele a legalább hathavi munkaviszonnyal – ideértve a közmunkát is – való rendelkezés. (17/2016. (II. 10.) Korm. rendelet a használt lakás vásárlásához, bővítéséhez igényelhető családi otthonteremtési kedvezményről)

tettek. [...] Velük van inkább baj, inkább csak néhány családdal⁵⁷. Ugyanígy nyilatkoztak a megkérdezett pedagógusok is a gyermekek körében előforduló konfliktusokról, sőt, ez esetben is elmondható, hogy a válaszadók többsége vélekedett így a roma – nem roma együttélés sajátosságai kapcsán.

A településen az együttélési szabályok, normák elsajátítása ugyanúgy tanulandó, időigényes, s gyakran konfliktusokkal együtt járó folyamat, mint egy iskolai osztály, vagy éppen egy munkaközösség tagjainak az összecsiszolódása, s alkalmazkodást igényel minden szereplőtől. S ahogy az iskolai osztályokban, munkaközösségekben, a településeken sem sikerül mindig kialakítani egy működő közös normarendszert, illetve nem mindenki válik alkalmassá az adott közösséghez való tartozásra. S egy településen ugyanúgy, mint egy iskolai osztály esetében, ha alkalmazkodási problémákkal, nem megfelelő konfliktuskezelési módszerekkel rendelkező családok, illetve nehezen nevelhető gyermekek kerülnek többségbe egyidejűen a helyi közösségben vagy iskolai osztályban, az inklúzió elvárt pozitív eredményei kérdésessé válnak.

A helyi életlehetőségeket, a helyiek boldogulását, ezen keresztül a különböző csoportok együttélését, az együttélés minőségét azonban nem „csupán” a nyílt konfliktusok, s azok kezelésének módja szabja meg. Meghatározó az is, hogy a helyiek milyen típusú és mélységű ismeretekkel, milyen képességekkel rendelkeznek, mennyire nyitottak önmaguk fejlesztésére, életük jobbá tételére, ezáltal milyen típusú, minőségű szabadidős programokra, munkalehetőségekre van igényük. Interjúalanyaink szerint az alacsony képzettség, az ezzel gyakran együtt járó alacsony ismeretszint, passzivitás, bizonyos általános tudások és képességek hiánya Kisköre széles rétegeire jellemző. A művelődési ház vezetője úgy fogalmazott, hogy a hátrányosabb helyzetű gyermekek, de a felnőttek jelentős része is „[...] alapvető viselkedési és nevelési hiányosságokkal rendelkeznek.”⁵⁸ Nem tudják, hogy illik viselkedni egy közösségi rendezvényen, kevésbé van igényük a magasabb kultúra körébe tartozó programokra (pl. színházlátogatásra). Úgy véli, ahhoz, hogy ezen emberek életminősége, s ez által a település egészének az élete is javuljon, e családoknál: „Egészen az alapoknál kellene kezdeni [...] a szociális munkásoknak [...] alapvető életviteli és életvezetési dolgokban kellene segíteni”⁵⁹. Az – egyébként nem szociális képzettségű – intézményvezető által kifejtett gondolatok teljes mértékben egybecsengenek Hans Thirsch „életvilágközpontú szociálpedagógiai tanácsadás” megnevezésű segítői modelljével.⁶⁰ A hazai és nemzetközi tapasztalatok egyaránt arra utalnak, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű, számos ismeret- és képességihiánnyal rendelkező családok esetében szinte kizárólag ez a fajta beavatkozás hozhat eredményeket.⁶¹

A fentiek kapcsán kiemelendő, hogy a közös együttélést biztosító normarendszer kialakításában, a kedvezőtlen szocio-demográfiai folyamatok fékezésében, a települések vezetőinek, a közintézményekben dolgozó szakembereknek is van, lehet szerepe (és felelőssége),

57 42 éves roma férfi, mezőőr, Kisköre, 2018. október 18.

58 46 éves nő, közművelődési szakember, Kisköre, 2018. október 18.

59 46 éves nő, közművelődési szakember, Kisköre, 2018. október 18.

60 THIRSCH, Hans In. SÁRKÁNY Péter: *Szociálpedagógiai elméletek*. Paidea könyvek. Jel kiadó, Budapest, 2011.

61 SOÓS Zsolt: *Szociális esetmunka*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2018.

még akkor is, ha az erőteljes makrotársadalmi folyamatok a kisebb, periférikus helyzetű települések vonatkozásában kedvezőtlen irányú változásokat generálnak.

A PROBLÉMAKEZELÉS

A település elöregedését, fogyását, a hátrányos helyzetű lakosság számarányának növekedését, valamint azt, hogy a feltételek nem kedveznek a képzettebb fiatalok, sőt, már a középkorú lakosság megtartásának sem, a megkérdezettek többsége a legjelentősebb helyi problémák közé sorolta. Éppen ezért az elmúlt időszakban, helyben jelentős erőfeszítéseket próbáltak tenni e komplex problémahalmaz kezelése érdekében:

1. Kisköre részt vesz abban a kistérségi programban, amelynek célja a térségi települések lakosságmegtartó erejének növelése. Éppen e program részeként segítik a helyi ifjúsági klub működését, alakítottak ki ifjúsági házat. Törekcszenek a helyi értékek gyűjtésére, ezeknek, valamint a települési hagyományoknak a megőrzésére és megismertetésére. E célok megvalósítása érdekében a városban tájházat működtetnek, ahol az ismeretek átadását gyakran gyermekeknek szervezett programok keretében valósítják meg. A kutatás időszakában a tájházat vezető nyugdíjas pedagógus irányításával a gyermekek éppen kemencét építettek. Pályázati projekt keretében tervezték és valósították meg a családi napok programsorozatát, működtetnek külföldi cserediákprogramot, néptánc-táborot, szerveznek településszépítő és tehetségkutató versenyt, illetve – a kisköreiek számára lehetséges példaképeket állítva – helyi közösségi rendezvényen rendszeresen bemutatják a település nevesebb, ismertebb szűlőtteit.

2. Törekcszenek a környezet, a közintézmények folyamatos fejlesztésére, szépítésre. Legutóbb a helyi általános iskola bővült egy sportpályával.

3. Települési közművelődési programsorozat megszervezése:

A polgármester, a megkérdezett pedagógusok, közművelődési szakemberek egyöntetű véleménye, hogy a helyi viszonyok, életfeltételek javításának egyik legfontosabb eszköze a rosszabb helyzetű, képzetlenebb csoportok „tanítása”, fejlesztése, ismereteinek bővítése, látásmódjának szélesítése. E tekintetben e közintézmények között szoros együttműködés alakult ki, s a településen az átlagot messze meghaladó művelődési programsorozat érhető el. Ahogy a művelődési ház vezetője elmondta, a programok megválasztásánál elsődleges szempont, hogy a szórakoztatás mellett azok hozzájáruljanak az ismeretek bővítéséhez, a magasabb kultúra, egyáltalán a jobb, minőségibb mindennapok iránti igény kialakításához. Ez természetesen nehéz, gyakori konfliktusokkal járó vállalás – például a városnapokon fellépő előadók kiválasztása kapcsán – azonban ez egy fontos, egyúttal jellegeből adódóan „[...] *lassan építkező folyamat*.”⁶² Olyan folyamat, amelynek már láthatóak eredményei is, példának okáért a programokon résztvevők számának folyamatos növekedése. A program-szervező szakemberek, a munkában részt vállaló önkéntes segítők közös véleményét fogalmazta meg a művelődési ház vezetője abban a vonatkozásban, hogy: „*Azt gondoljuk, hogy mindig a gyermekeken keresztül juthatunk el a felnőttekhez.*” E gondolatot támasztja alá az interjúszövegek feldolgozása, mivel több megkérdezett interjúalanyunk nyilatkozott úgy, hogy ő ugyan nem nagyon szeret kimozdulni, de a gyermekei kedvéért mégis elment a családi napokra és néhány más programra is.

62 46 éves nő, közművelődési szakember, Kisköre, 2018. október 18.

4. Szociális városrehabilitáció:

Kisköre elnyert pályázata keretében három-három szociális segítő tevékenykedik a város két szegregátumában élő, hátrányos helyzetű lakosság életminőségének, életlehetőségeinek javítása érdekében. A munkacsoportot vezető szociális munkás a művelődési ház vezetőjével egyetértésben úgy véli, elsősorban a gyermekeket szükséges megcélozni a segítségnyújtással. Ennek keretében a helyi általános iskolában nyújtanak pályaválasztási tanácsadást, illetve döntően a csoportokkal végzett szociális munka módszereinek alkalmazásával, szintén gyermekeknek, valamint fiataloknak tartanak foglalkozásokat (pl. gitárszakkör, kézműves foglalkozások stb.). Emellett a családokat is látogatják, elsősorban a hagyományos családsegítési módszereket, a klasszikus szociális esetmunka – egyébiránt e klienskörben kevésbé hatásos – döntően a szóbeli tanácsok adását előtérbe helyező gyakorlatát követve. A szakemberek sokat várnak a két szegregátumban felépítendő közösségi ház megnyitásától, s majdani használatbavételétől. A szociális munka elmúlt évtizedeinek tapasztalatai ellenben azt mutatják, önmagában a fizikai feltételek jobbá tétele, közösségi házak kialakítása, s a klasszikus, kizárólag az alkalmankénti szóbeli tanácsadásra szorítókozó segítő gyakorlat kevésbé, sőt, szinte egyáltalán nem eredményes a halmozottan hátrányos helyzetű családok esetében. Éppen ez az egyik fő oka a szociális munka elmúlt évtizedekben felerősödő, a szakmai utánpótlás jelentős hiányát is eredményező, nemzetközi szintű, súlyos válságának.⁶³ A szociális munka hosszú távú céljait⁶⁴ elérő, valóban eredményes beavatkozás – a korábbiakban említetteknek megfelelően – e családok mindennapi életében való aktív és intenzív jelenléttől, a szóbeli tanácsadás helyett a mindennapi tevékenységek közös végzésétől, valóban „az alapoktól építkező” gyakorlati tanulástól remélhető.⁶⁵ Attól az életvilágközpontú beavatkozástól, amely szemléletét és gyakorlatát napjaink Magyarországnak csupán néhány szociális intézményében, szolgáltatásában, elsősorban néhány haladóbb, rugalmasabb, nem állami szervezetben (pl. Magyar Máltai Szeretetszolgálat) alkalmazzák, s melynek alkalmazása, vagy ennek elmaradása jelentős mértékben határozhatja meg az egyre kilátástalanabb szociális helyzetbe kerülő térségek, települések mindennapjait és jövőjét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANDORKA Rudolf: *Szociológia*. Budapest, Osiris, 1996.
- BÁLINT Lajos–OBÁDOVICS Csilla: Belföldi vándorlás. In. MONOSTORI Judit–ŐRI Péter–SPÉDER Zsolt (Szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségutómozási Kutatóintézet. Budapest, 2018, 217–236.
- BABBIE, Earl: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest, 1996.

- 63 PARTON, Nigel–O’BYRNE, Patrick: Mi a konstruktív szociális munka? In. *Esély* 2006. XVIII. évf. 1. szám, 47–66.
- 64 A hosszú távú cél rendszerint az, hogy segítségünkkel a kliens képessé váljon problémái önálló, saját erőforrásaival való kezelésére, ezáltal sikeresebbé, eredményesebbé váljanak mindennapjai. Ugyanakkor gyakran a szakember feladata az eredményesebb hétköznapi igény kialakulásának előmozdítása (facilizálás) is. (SOÓS Zsolt: *A szociális munka alapjai*. Pécs, Comenius Bt, 2005.)
- 65 SOÓS Zsolt: *Szociális esetmunka*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018.

- FALUS Iván (Szerk.): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Műszaki Könyvkiadó Kft, Budapest, é. n.
- GÖDRI Irén: Nemzetközi vándorlás. In. Monostori Judit–Óri Péter–Spéder Zsolt (Szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest, 2018, 237–270.
- Hevesi Szakmai Munkacsoport: *Programterv a kistérség népességmegtartó erejének növelésére*. Heves, 2018.
- Magyar Távirati Iroda: A szőke Tisza fekete napjai – 15 éve történt a tiszai ciánszennyezés. In. Múlt-kor. Történelmi magazin internetes oldala. <https://mult-kor.hu/a-szoke-tisza-fekete-napjai-15-eve-tortent-a-tiszai-cianszennyezes-20150201> Utolsó megtekintés: 2019. 03. 23.
- MONOSTORI Judit–ÓRI Péter–SPÉDER Zsolt (Szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest, 2018.
- PARTON, Nigel–O’BYRNE, Patrick: Mi a konstruktív szociális munka? In. *Esély*. 2006. XVIII. évf. 1. szám, 47–66.
- SÁRKÁNY Péter: *Szociálpedagógiai elméletek*. Paidea könyvek. Jel kiadó, Budapest, 2011.
- SOÓS Zsolt: *A szociális munka alapjai*. Pécs, Comenius Bt, 2005.
- SOÓS Zsolt: *Szociális esetmunka*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2018.

FELHASZNÁLT STATISZTIKAI ADATOK

- Központi Statisztikai Hivatal: *Magyarország, 2017*. KSH, Budapest, 2018, 50. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2017.pdf> (Letöltés: 2019. 01. 12.)
- Kisköre Város Önkormányzatának Polgármesteri Hivatala: *Kisköre demográfiai adatai*. Kisköre, 2018.

FELHASZNÁLT JOGSZABÁLY

- 17/2016. (II. 10.) Korm. rendelet a használt lakás vásárlásához, bővítéséhez igényelhető családi otthonteremtési kedvezményről

TÓTH NORBERT

A magyarországi szegregáció jelensége a kótaji oláh cigány közösség példáján

BEVEZETÉS

Jelen tanulmány célja két elméleti síkon értelmezhető. Egyrészt a szakirodalom elemző, reflektív feldolgozásával a magyarországi szegregátumok (a hagyományos szóhasználatban cigánytelepek) kialakulásának, felszámolásának és az ezekből levezethető társadalmi problémáknak a vázlatos bemutatására vállalkozik. Ugyanakkor a szegregátumok, s azok lokális közösségeinek legfőbb jellemzői csak akkor értékelhetők igazán, ha bemutatásuk empirikus kutatáson alapszik. Ebből a feltevésből kiindulva a tanulmány elméleti kereteit a kótaji oláh cigány közösség körében végzett kutatás eredményeivel szinkronizálom.

A magyarországi szegregátumok lakóinak tudományos vizsgálata számos aspektusból is megközelíthető, azonban jelen tanulmány empirikus része elsősorban nevelésszociológiai szemléletű és az oktatás perspektívájából világítja meg a vizsgált oláh cigány közösséget.

Nyilvánvaló, hogy egy konkrét településről és lokális társadalmáról gyűjtött adatok nem kezelhetők az általánosság igényével, ugyanakkor olyan helyzetelemzéshez segíthetnek hozzá, amely elősegítheti a regionális társadalmi folyamatok megértését.

1. A SZEGREGÁTUM FOGALMI KERETEI

A szegregátum fogalmának felvázolásához a legcélszerűbb a szociológia eszköztárszertét felhasználni, elsősorban a településszociológiára támaszkodva. A szakterület ugyanis szegregációnak azt a jelenséget tekinti, amely esetben egy bizonyos társadalmi csoport lakóhelye térben elkülönül a többségi társadalométól.

Egyúttal ez azt jelenti, hogy az adott településrészre koncentrálnak a lokális közösség területileg és szociológiailag egyre inkább elhatárolódik a település centrumától és kirekesztődik a helyben rendelkezésre álló infrastruktúra használatának lehetőségéből. Kulcsárral kapcsolatban arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyes csoportok közötti térbeli távolság folyamatosan társadalmi távolsággá is alakul.¹

A magyarországi viszonyokat figyelembe véve, ha a szegregátum kerül az érdeklődés fókuszába – legyen ez tudományos diskurzus vagy közbeszéd – legtöbbször a cigányok/romák lakóhelyére asszociálunk, azaz a hagyományos értelemben vett cigánytelepre. Ez egyébként nem véletlen, hiszen a cigánysággal foglalkozó kutatók érdeklődése is szinte a tudományos kutatások kezdeteitől fogva a cigánytelepekre koncentrálnak. Ennek elsődleges oka, hogy a cigányság társadalmi kirekesztettségét leginkább sajátos lakóhelyük szimbolizálja, s ez szolgáltatja a leghitelesebb információkat a cigányok életviteléről, hagyományairól és általában szociokulturális körülményeiről. Mindezt hiteles tudományos diskurzus érdekében fontos, hogy a cigánytelep hiteles definíciójára tegyünk kísérletet.

1 KULCSÁR Kálmán: *Szociológia*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1983.

A definíciós problémák elsősorban ott kezdődnek, hogy sokszor nehezen írható le, hogy mit tekintünk szegregátumnak. Berey Katalin véleménye szerint az sem teljesen egyértelmű, hogy a szegregátum gazdasági, szociális, igazgatási, építészeti vagy esetleg erkölcsi kategóriaként interpretálható, netalán ezek valamilyen kombinációja.² Ezen fogalmi keretet felhasználva azt lehet elmondani, hogy kutatásunk tárgyát képező kótaji szegregátum leginkább szociális kategóriának tekinthető, különösen, ha figyelembe vesszük az itt élő cigány népesség munkaerő-piaci, s iskolázottsági helyzetét.

Berey Katalinnál sokkal élesebben és pontosabban fogalmaz Csongor Anna: „...a telep olyan terület, ahol a társadalom kitaszítottjai vannak többségben, akik innen már nem szabadulhatnak: a substandard lakásviszonyok mellett a definíció fő eleme a perspektíva teljes hiánya, a leginkább hátrányos helyzetűek az iskolában.”³ A magyarországi cigánytelepeken élő emberek életvitelét figyelembe véve azt lehet mondani, hogy ez a meghatározás és egyben értelmezés teljes mértékben alkalmas műveleti fogalom.

A definíciós kísérletekkel kapcsolatban Cserti Csapó Tibor még azt is kiemeli, hogy a telepek csak egyik formáját jelentik a települési szegregációnak. Ezzel összefüggésben kell megemlíteni az ún. „gettó-kérdést”, amelynek interpretálására a következő pontok szolgálnak:

- a.) „Már a XIX. századtól gyakori volt az a spontán jelenség, hogy települések egy-egy utcájában koncentráltak a cigányság (pl. Csurgó).”⁴
- b.) „A telepek felszámolására irányuló erőfeszítések nyomán gyakran hasonló települési képződmények jöttek létre, a legértéktelebb, műszakilag elavult utcák, körzetek váltak mindinkább homogén lakosságú gettóvá (pl. Siklós).”⁵
- c.) „A cigánytelepek felszámolása gyakran csak formális volt, az ott lakóknak katonai célra épült barakktelepen, vagy régi uradalmi cselédházakban (pl. Kaposvár) adtak szükséglakásokat.”⁶

A definíciós problémák felvázolása után, szükséges részletesebben megvizsgálni a magyarországi szegregátumok felszámolására való törekvés gyakorlati megvalósulását a pártállami időszakban.

2. A SZEGREGÁTUMOK FELSZÁMOLÁSÁRA VALÓ TÖREKVÉS

A második világháború utáni közel két évtizedben az államhatalom nem tekintette a cigánykérdést politikai vagy társadalmi problémának. Ennek következtében továbbra sem történt komplex intézkedés a cigányok helyzetének javítására.⁷ 1961. június 20. viszont for-

2 BEREY Katalin: „A cigánytelepek felszámolása és újratermelődése.” In. UTASI Ágnes–MÉSZÁROS Ágnes (Szerk.): *Cigánylét*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1991.

3 CSONGOR Anna: „A cigány gyerekek iskolái.” In. UTASI Ágnes–MÉSZÁROS Ágnes (Szerk.): *Cigánylét*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1991. 191.

4 CSERTI–CSAPÓ Tibor: *A cigány népesség társadalmi-gazdasági helyzete a Dél-Dunántúlon*. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar, Pécs, 2003. 60.

5 Uo.

6 Uo.

7 FORRAY R. Katalin–HEGEDŰS T. András: Oktatáspolitikai változások a cigánygyerekek iskoláztatásában. In. ANDOR Mihály (Szerk.): *Romák és oktatás*. Iskolakultúra, Pécs, 2001.

dulópontnak tekinthető. Ekkor született meg az első olyan átfogó program, amely a Magyarországon élő cigányság egészének helyzetét kívánta javítani: „...nyilvánvaló volt, hogy a népesség egy része elfogadhatatlan lakáskörülmények között él, és képtelen arra, hogy körülményein saját erejéből változtasson. Közülük emelte ki a központi akarat a cigánytelepeken élők problémáját, mint politikai szempontból legkényesebbet.”⁸

Az állampárt 1961. évi határozatában a legfőbb célként azt fogalmazta meg, hogy a magyarországi cigány lakosság életszínvonalát javítsa, s ennek egyik legfontosabb eszköze a szegregált lakókörnyezet megszüntetése volt.

A párthatározat gyakorlati kivitelezésére 1965-ig kellett várni. Ekkor indították el a telepfelszámolási programot, melynek elsődleges célja az volt, hogy megszüntesse a hagyományos értelemben vett cigánytelepeket, s egyúttal jobb minőségű lakásokhoz jutassa a legnagyobb magyarországi kisebbséget. A program bevezetésének két lehetséges alternatívája volt. Egyrészt azon cigány származású lakosok, akik rendelkeztek munkaviszonnyal, kedvezményes kamatú kölcsönt vehettek fel, amiből ún. csökkentett értékű lakásokat építhettek, meghatározott típustervek alapján.⁹ A másik opció pedig azt jelentette, hogy a felvett kölcsönből már kész házat vásároltak. Ebben az esetben természetesen a lakásvásárlás olyan területeken, elsősorban falvakban volt lehetséges, ahol a többségi népesség elköltözése folyamatos volt, így üresen maradt és olcsón hozzáférhető lakások maradtak utánuk. Az állam érdeke az volt, hogy a telepfelszámolási program sikerességét bizonyítsa, így ha megvizsgáljuk a hivatalos telepnyilvántartásokat, akkor ennek az alátámasztására alkalmas adatokat találunk. 1964-ben 48966 felszámolandó telepi lakás volt a nyilvántartásban, ez a szám viszont 1984-re 6277-re csökkent.¹⁰

Az adminisztratív pártpolitikai tervmegvalósítás úgy volt lehetséges, hogy az 1961. évi határozat telepnek azt a területet tekintette, amely térbeli szempontból elkülönült, és legalább négy olyan lakást tartalmaz, melyek nem felelnek meg a szociális követelményeknek. Ez azt jelenti tehát, hogy nem vették figyelembe a felszámolandó lakásállomány teljes vertikumát. Ennek következtében az egyes számadatokat kritikával érdemes kezelni. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy tulajdonképpen a magyarországi cigányság szegregált lakókörülményei nem szűntek meg, a pártállam intézkedési nyomán ún. „új típusú” cigánytelepek jöttek létre a cigány lakosság átköltöztetésével. A hagyományos telepekről ugyanis a többségi környezetbe telepített cigányok lakta épületek rövid időn belül hasonlóan szegregált létkörülményeknek kínáltak színteret, hisz a betelepülés az érintett településrészen élő többségi családokat elköltözésre ösztönözte.

Kutatásaik nyomán Kemény István és munkatársai az új telepekre történő költöztetést három különböző csoportba sorolták.¹¹ Az elsőben tartoznak azok, akik korábban a hagyományos értelemben vett cigánytelepeken laktak, és olyan régi épületekbe lettek átköltöztet-

8 BEREY Katalin: A szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolása, 1961–1986. In. BEREY Katalin–HORVÁTH Ágnes (Szerk.): *Esély nélkül*. Budapest, 1990. 12.

9 HAVAS Gábor–KEMÉNY István: „A magyarországi romákról.” In. *Szociológiai Szemle*. 1995. V. évf. 3. sz.

10 CSERTI CSAPÓ Tibor: *A cigány népesség a gazdasági-társadalmi térszerkezetben*. Virágmándula Kft., Pécs, 2011.

11 KEMÉNY István–JANKY Béla–LENGYEL Gabriella: *A magyarországi cigányság 1971–2003*. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 2004.

ve, melyeknek állapota minőségi szempontból eleve kifogásolható volt. A második csoport magában foglalta azon költözéseket, melyek során a cigány lakosság nem házat, hanem területet kapott, ahol felépíthette lakását. Az építkezések eredményeként létrejött házak (legtöbbször ezek csak kunyhók voltak) nem jelentették a cigány lakosság életkörülményeinek javulását, hiszen az új lakáskörülmények sem jelentettek minőségi előrelépést a korábbiakhoz képest. Ugyanez a tendencia figyelhető meg a harmadik csoport esetében is, ami első sorban az újonnan létesített barakktelepekre való költöztetést jelentette.

Végeredményben a cigány lakosság elköltöztetése csak részlegesen nevezhető eredményesnek. A folyamat ráadásul további új keletű problémák forrásává vált. Cserti Csapó Tibor ezt a következőképpen fogalmazza meg: *„A cigányoknak a putrikból a megüresedett falusi házakba való beköltöztetése végzetes következményekkel járt a települések életére, helyi társadalmára nézve, mert nem csak a két etnikum közötti feszültségeket élezte ki, de egy olyan nagyarányú lakáspiaci eróziót is elindított a falvakban, amely a hátrányos helyzetű falvakban korábban is megmutatkozó szelektív elvándorlást meneküléssé fokozta.”*¹²

Az 1961. évi határozat értelmében elindult intézkedéssorozat nem érte el a célját. Ennek látható jelei nyilvánvalóvá lettek az 1980-as évek végén, ugyanis fokozott hanyatlás következett az építkezések területén, s mindemellett a települészámolási folyamat is megkezdett. A rendszerváltás időszakára tehát nem sikerült igazi áttörést elérni a magyarországi cigány lakosság lakhatási körülményeivel kapcsolatban.

A megoldási alternatívák keresése a mai szakpolitikát is nehéz feladat elé állítja. Azonban a kétezres évek második felétől elsősorban már nem csupán a lakhatási körülményekre, illetve az ebből levezethető tématerületekre fókuszálnak a szakpolitikai tervezés és cselekvés gyakorlatában. Az elmúlt két évtizedben a szegregátumban élő, halmozottan hátrányos helyzetű tanulók iskolai sikertelenségének okaira irányuló szakmai és tudományos érdeklődés fokozatosan nyert egyre nagyobb teret. A következőkben a kótaji oláh cigány szegregátumi közösségben végzett kutatások eredményeinek bemutatására kerül sor, különös tekintettel a tanulással és az iskolával kapcsolatos beállítódás és attitűd kérdésére.

3. A KÓTAJI SZEGREGÁTUM

Kótaj Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében található. A megyékre vonatkozó etnodemográfiai és statisztikai adatok összehasonlításából kiderül, hogy a népességben belül a cigányok aránya az országos átlagnál jóval magasabb. Már az 1893. évi összeírásból tudjuk, hogy a mátészalkai és fehérgyarmati járásban a 19. század végén jelentős cigány népesség lakott. Egyes szatmári aprófalvakban a cigány lakosság 10% fölött volt. A rendelkezésre álló statisztikai adatok tükrében megyei szinten 1973-ban 2,5%, majd 1978-ban 7% volt a cigányok aránya. Nyilvánvaló, hogy öt év alatt 4,5%-ot nem emelkedhetett a cigány lakosság aránya, az önbevallásra épülő statisztikai adatfelvétel tehát nem tekinthető megbízhatónak. Az 1980-as évektől azonban nagymértékben felgyorsult lélekszámbeli növekedésük. A KSH adataiból tudjuk, hogy 2001-ben a megye népességének 4,4%-a vallotta magát cigány származásúnak, 2011-ben a lakónépesség 8%-a. Kótajban a népszámlálási adatok szerint 2001-ben a lakosság 2%-a volt cigány származású, ami nem tekinthető hiteles adatnak, ha azt vesszük alapul, hogy 2011-ben már 11,3% vallotta magát cigánynak. Ez akár egy ké-

12 CSERTI–CSAPÓ (2003) 62.

sőbbi kutatás kiindulópontját képezheti, melynek központi kérdése arra irányulhat, hogy az etnikai identitás felvállalása miért lett tendenciózus a kótaji cigányok körében.

A községben élő oláh cigány közösség egy-két család kivételével a cigánytelepen lakik. A szegregátum eredetileg Kótaj nyugati részén lévő temető szomszédságában volt, az ún. „Gödrök”-ben, ahol a cigányok földbevájt kunyhókban laktak.¹³ A „Gödör” lakóhely az 1960-as években szűnt meg, miután a cigány családok egyre több telekhez jutottak néhány kilométerrel eredeti lakhelyüktől, ahol már vályog- és téglapítványú házakban laktak. A kótaji szegregátum ma is ezen a helyen található. Jelenleg összesen 137 család él itt, ami 494 főt jelent.

Az 1960-as évek nem csak a lakóhelyváltogatás miatt tekinthető fordulópontnak a község cigány lakosainak életében. Ebben az időben ugyanis az állami vezetés fontos célkitűzésnek tekintette az iskolázottság kiterjesztését a cigányság körében is. Magyarországon ugyanis az 1950-es években az iskolaköteles cigány gyerekek jelentős része nem járt semmilyen oktatási intézménybe, és ha el is kezdték az általános iskolát, csak nagyon rövid ideig folytatták tanulmányaikat. A helyi általános iskolában, ebben az időszakban a cigány gyerekek szegregálva tanultak és 1962-ben megindult az első cigány osztály Labay Anna és Lupsa Pálné tanítónők irányításával. Az 1980-as évekre ezek az osztályok megszűntek.¹⁴

A továbbiakban a szegregátumban élő népesség oktatási helyzetével foglalkozunk, elsősorban az iskolás gyerekeket nevelő szülőknek az iskolával és a tanulással kapcsolatos attitűdjét állítva fókuszba.

4. A KUTATÁS CÉLJA ÉS MÓDSZERTANA

A kutatás kiindulópontjaként elemzésre kerültek a településen található oláh cigány szegregátumi közösség népesedési jellemzői, demográfiai folyamatai, foglalkozási viszonyai és a lokális közösség korfája. A kutatás célja, hogy az alapvető sajátosságok tükrében a kótaji oláh cigányoknak az oktatási intézményekkel, a tanulással és az iskolázottsággal kapcsolatos attitűdjét elemezze.

A kutatás három hipotézis kidolgozására fókuszált. Ezek szerint a községben élő cigány származású népesség alacsony életszínvonalon él, ez nagymértékben determinálja a gyerekek életcélját, jövőképét, ugyanis olyan hátrányt szenvednek el, amit nem képesek kompenzálni.

Másrészt a cigány származású szülők alul kvalifikáltak a nem cigány szülőkhöz viszonyítva, ennek köszönhetően a tanulás és a tudás értékének a felismerése csak nagyon kevés esetben alakul ki a gyerekek elsődleges szocializációja során. Végül pedig a helyi nevelési és oktatási intézmények a társadalmi mobilitást determináló kiemelkedő jelentőségű tényezők. Ugyanis ha az iskola és az óvoda nem képes kompenzálni a halmozottan hátrányos helyzetű státuszából eredő hátrányokat, akkor kevés esély marad az intergenerációs mobilitásra. Mindezekből kiindulva fontos tényezőnek tekintettük annak vizsgálatát, hogy a lokális hagyománykészlet inkább hátrány-e a településen vagy éppen a sikeres integráció szempontjából alkalmas tudástőke, esetleg kamatoztatható eszköz-e a tanulással kapcsola-

13 DOBRÁNSZKY Sándor: *Időutazás – Szülőfalum krónikája*. Kótaj Község Önkormányzata, Kótaj, 2013.

14 Uo.

tos szemléletváltás előmozdításában. Kérdés tehát, hogy a cigány tradíciókat és szokásokat mennyire kell kulcstényezőknak tekinteni az integráció szemszögéből.

A kutatás kivitelezése egy 25 kérdésből álló kérdőív kitöltésére épült. A kérdőívet 63 szülő töltötte ki, ebből 47 nő és 16 férfi. Abból a feltevésből kiindulva, hogy a generációs különbségek az iskolával kapcsolatos attitűdben is megnyilvánulnak, a válaszadókat négy korcsoportba osztottam: 16–25 év közötti korosztály, 26–35 közötti, 36–44 év közöttiek, s végül a 45 évnél idősebbek.¹⁵

5. ISKOLÁZOTTSÁGI VISZONYOK

A szociológiai kutatások túlnyomó többsége megállapítja, hogy azok a gyerekek, akiknek szülei alacsony képzettséggel rendelkeznek, szinte determinálva vannak arra, hogy szülei képzettségi szintjénél nem szereznek magasabb képesítést. Kérdés, hogy a szülők iskolai végzettsége vagy az etnikai hovatartozás önmagában gyakorol-e szignifikáns hatást a gyermek mobilitási csatornájára. Ganzeboom, Treiman és Ultee ezzel kapcsolatban arra a következtetésre jutottak, hogy kizárólag a szülők iskolázottsága, foglalkozása az, ami hatást gyakorol a gyerekek sikerességére. Véleményük szerint tehát a származás a mobilitási pályát nem befolyásoló tényező.

A témával foglalkozó magyarországi kutatók többsége nem fogalmaz meg ennyire sarkított véleményt. Például Németh Renáta mobilitás vizsgálata szerint a szülők iskolázottsága vagy a származás meghatározó faktorok. Németh megállapítása az volt, hogy a vizsgált időperiódusban (1983, 1992, 2000) nagyon fontos szerepe volt a szülők képzettségének a tanulók mobilitási csatornákon történő előrelépésében.¹⁶ Mindezek mellett arra is felhívja a figyelmet, hogy az etnikai származás és ebből következően az etnokulturális háttér ugyancsak meghatározó tényezői az érvényesülésnek. Ebből a szempontból tehát nem ért egyet Ganzeboom, Treiman és Ultee álláspontjával, miszerint az iskolázottság és a státuszelérés származástól függetlenül alakulnak.

A fentiekből kiindulva a kótaji kutatásban háttérváltozóként került beemelésre a válaszadók legmagasabb iskolai végzettsége. Összességében elmondható, hogy a cigánytelepen élő szülők nagyon alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek, különösen, ha figyelembe vesszük azt, hogy a válaszadók közül volt hat olyan személy, aki nem rendelkezett általános iskolai végzettséggel. A hat személy közül egy mindössze az általános iskola első osztályát végezte el, három személy a második osztályt, egy válaszadó pedig a harmadik osztályt, továbbá egy alany eljutott ugyan a nyolcadik osztályig, viszont bizonyítványt nem szerzett.

Szakiskolai bizonyítvánnyal szintén hat válaszadó rendelkezett, egy fő gimnáziumi érettségivel, s a szülők közül találunk egy olyan személyt, aki főiskolai történelem szakos diplomával rendelkezik. 13 fő pedig az „egyéb” kategóriába tartozik, vagyis ők azok, akik

15 A mintába azok a szülők kerültek be, akiknek gyerekei már óvodába vagy iskolába járnak. Az egyes korcsoportok határainak kialakítása tereptapasztalataimra épülnek, úgy vélem, hogy a fentebbi korcsoportok között generációs különbségekből eredeztethető, eltérő szemlélet detektálható.

16 NÉMETH Renáta: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon a rendszerváltás folyamán. In. *Szociológiai Szemle*. 2006. XVI. évf. 4. sz.

közmunka keretében szervezett tanfolyami keretek között szereztek különböző végzettséget.

Az alulképztség bizonyos értelemben magyarázatul szolgálhat, hogy miért olyan agasztóan alacsony a cigány lakosság munkavállalási rátája. Mintánkban a 63 válaszadó közül 25 munkanélküli, ugyanennyien otthon vannak gyermeknevelési céllal (GYES, GYED) és csak hat fő volt az adatfelvétel idején foglalkoztatott, ami esetükben a közmunkát jelenti. A megkérdezettek közül három nyugdíjas és egy vállalkozó is volt, valamint egy fő az „egyéb” kategóriát jelölte meg munkaerőpiaci helyzetével kapcsolatban.

Nincs általános iskolai végzettség	6 válaszadó
Általános iskolai végzettség	42 válaszadó
Érettségi	1 válaszadó
Főiskola, egyetem	1 válaszadó
Egyéb	13 válaszadó

1. A válaszadók iskolai végzettsége (N=63, saját szerkesztés)

6. AZ ISKOLÁBA JÁRÁS RENDSZERESSÉGE

Közkeletű vélekedés, hogy a cigány származású szülők semmilyen funkciót nem tulajdonítanak az iskolának. Ezzel szemben Forray és Hegedűs kiemeli, hogy a cigány szülők iskolával kapcsolatos felfogása ugyan nagymértékben különbözik a többségi társadalom értékrendjétől, de az oktatási intézményeknek tulajdonítható funkciók az ő esetükben is definiálhatók.¹⁷ A következtetést a kótaji kutatás eredményei is igazolják.

A legnagyobb különbség abban érezhető, hogy a cigány családok nem tartják az iskola feladatának a gyermeknevelést, számukra ugyanis ez kizárólag a család feladata. A problémát ezzel kapcsolatban legfőképpen az okozhatja, hogy sokszor a szülők egyenesen feleslegesnek tartják azokat a nevelési elveket, amiket az iskola képvisel.¹⁸

A fentebb felvázolt ellentét a legmarkánsabban abban fogható meg, hogy a cigány családok időkezelése eltér a nem cigányokétól, ami végül az iskolában csapódik le. A cigány családok életvitele ugyanis kevésbé strukturált, ami azt eredményezi, hogy az időélmény és az időfogalom nem illeszkedik az iskolai követelményrendszerhez.¹⁹ Mindennapi tevékenységüket nem kötik időkorláthoz, s ez a rugalmas időkezelés nehezen egyeztethető össze az iskola hagyományos időköttiségeivel. Sok esetben a cigány tanulók nagymértékű iskolai hiányzása is az időköttiség hiányából eredeztethető.

A kótaji kutatásban is felmérésre került a gyermekek iskolai jelenlétének rendszeressége. A megkérdezett 63 szülő közül 42 (66%) nyilatkozott úgy, hogy gyermekeiknek nincsenek igazolatlan hiányzásai, hisz rendszeresen járnak iskolába. Mindebből kiderül az is, hogy a cigány szülők egy jelentős hányadánál (34%) nem tekinthető természetszerűnek a gyerekek rendszeres iskolába járatása.

17 FORRAY R. Katalin–HEGEDŰS T. András: *Cigány gyermekek szocializációja*. Aula Kiadó Kft., Budapest, 1998.

18 A kutatási tapasztalat ezt támasztja alá.

19 FEJES József Balázs: Roma tanulók motivációját befolyásoló tényezők. In. *Iskolakultúra*. 2005. XV. évf. 11. sz.

A fentebbi adatok is alátámasztják, a mai cigány társadalom életfelfogásában nem realizálódik, hogy az egyik legfontosabb mobilitási csatorna az oktatás. A helyzetet pedig még inkább nehezíti, hogy Magyarországon a cigányok oktatási intézményekben való tömeges jelenléte mindössze három-négy évtizedes múltra vezethető vissza.²⁰ A kutatásban feltérképezésre került, hogy a szülők milyen esetben engedik meg gyerekeik számára, hogy hiányozzanak az iskolából. A kontrollkérdés módszertani megfontolásból került megfogalmazásra, vagyis tisztázta, hogy a „Milyen rendszerességgel járnak gyermekei iskolába?” kérdésre kapott válaszok mennyire tekinthetők valósnak.

A szülők a következő alternatívák közül választhattak és a következőképpen nyilatkoztak:

	Válaszok száma
a) kisebb betegség esetén	52
b) családi rendezvény esetén	4
c) ha nincs kedve a gyerekeknek iskolába menni	4
d) ha segíteni kell otthon a háztartásban vagy a ház körül	1
e) egyéb	2

2. Iskolai hiányzások lehetséges okai (Saját szerkesztés)

A korábbi tereptapasztalatok és a közösség viszonyainak előzetes ismeretére alapozott kutatási hipotézis szerint a szülők több mint fele korlátok nélkül, szabadabban viszonyul gyerekeik iskolai hiányzásához, s abban az esetben is megengedik számukra a hiányzást, ha a gyerekeknek egyszerűen nincsen kedvük iskolába menni, vagy esetleg otthon szükség van a gyerekek segítségére a ház körüli munkában. Az adatokból világosan látható, hogy az előfeltevés nem igazolódott be, hisz a válaszadók 82%-a (52 fő) csak kisebb betegség esetén engedi meg gyerekeinek az iskolai hiányzást, a többi alternatíva aránya pedig csekély. Eből következik, hogy a 66%-os iskolalátogatási arány reálisnak tekinthető.

7. A SZÜLŐK ÉS AZ ISKOLA KAPCSOLATA

A kutatás következő blokkjának célja az volt, hogy feltérképezze, mennyire követik nyomon a szülők gyerekeik tanulmányi eredményeit, s milyen kapcsolatot ápolnak a helyi általános iskolával. Abból a téma vizsgálatában általánosan érvényesnek tekinthető előfeltevésből indultunk ki, hogy a cigány tanulók iskolai sikerességének egyik legfontosabb faktora a szülők és az iskola közötti kooperáció, és – ugyancsak a helyi közösségre vonatkozó előzetes ismeretek birtokában megfogalmazott hipotézis szerint – a vizsgált szegregátumban a cigány családok és az iskola között nincsen aktív kommunikációs csatorna.

A család és az iskola együttműködésének fontosságára Forray R. Katalin is felhívja a figyelmet, aki kutatási eredményeiből azt a következtetést vont le, hogy a szülő minél jobban odafigyel a gyermeke iskolai tevékenységére, az annál sikeresebb és motiváltabb lesz.²¹

20 HAVAS Gábor–LISKÓ Ilona: *Szegregáció a roma tanulók általános iskolai oktatásában*. Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest, 2002.

21 FORRAY R.–HEGEDŰS T. (1998)

A szülő-iskola kapcsolat meglétét és annak rendszerességét a kutatás a szülői értekezleten való részvétellel próbálta felmérni. Mintánkban 27 válaszadó nyilatkozott úgy, hogy rendszeresen részt vesz a szülői értekezleten, 16-an csak néha és 20-an soha nem voltak még szülői értekezleten. Az adatokból azt láthatjuk, hogy az eredmények egymáshoz viszonyítva sem szélsőségesek, s a legtöbb válaszadó tartja a kapcsolatot gyermeke osztályfőnökével.²²

További fontos kérdés, hogy milyen minőségű a szülők és az iskola (pedagógusok) kapcsolata. Az általános vélekedés az, hogy a felek között a kapcsolat feszült, konfliktusokkal teli. A kótaji kutatás során a szülők és az iskola közötti kapcsolat jellegére azzal próbáltunk fényt deríteni, hogy megkérdeztük mennyire elégedettek a szülők a helyi általános iskolában dolgozó pedagógusok cigány gyerekekkel kapcsolatos attitűdjével. Az eredmény a következőképpen alakult:

a) Elégedett vagyok, mert figyelembe veszik a cigány tanulók hátrányos helyzetét.	34 válaszadó
b) Alapvetően elégedett vagyok, de néha nem veszik figyelembe a magyar és a cigány gyerekek szociokulturális helyzetéből fakadó különbségeket.	21 válaszadó
c) Nem vagyok elégedett, mert nem fordítanak elég figyelmet a cigány tanulókra.	8 válaszadó

3. A szülők és az iskola kapcsolata (Saját szerkesztés)

A fentebbi táblázatban feltüntetett válaszadási arányszámokból jól látszik, hogy a szülők közel 90%-a elégedett a kótaji általános iskolával.

8. A LEGNEURALGIKUSABB PONT

Azon empirikus kutatások, amelyek a cigány és nem cigány tanulók közötti motivációs eltérésekkel foglalkoznak legfőképpen a továbbtanulási szándékot állítják fókuszba.²³ Ennek oka, hogy ez a terület tekinthető a legneuralgikusabb különbségnek a cigány és a többségi társadalom gyerekei között. A nem cigány származású tanulók például 68,5%-a tervezi, hogy tanulmányait szakgimnáziumban vagy gimnáziumban folytatja, ez az arány a cigány tanulók körében mindössze 19,4%.²⁴

Az országos trend ebben a viszonylatban a kótaji szegregátumban is helytálló, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy mintánkban a megkérdezett szülők gyerekei között csak hatan járnak érettségi bizonyítványt adó intézménybe, s mindössze négyen szakiskolába. Természetesen felmerül a kérdés, hogy milyen tényezők állnak ennek hátterében. Minden bizonynyal a probléma forrásának nem az tekinthető, hogy a cigány szülők nem tartják fontosnak, hogy gyerekeik folytassák tanulmányaikat az általános iskola befejezése után, ugyanis 78%-uk úgy nyilatkozott, hogy az életben való boldoguláshoz fontos a továbbtanulás.

Ugyanakkor a szülők reakcióiból azt lehetett kiolvasni, hogy sok esetben úgy érzik, felesleges gyerekeiknek szakmát vagy bármilyen képzettséget szerezni, származásuk miatt úgysem sikerül majd elhelyezkedniük. A továbbtanulással kapcsolatos attitűd fejlesztésében a legfontosabb feladat, hogy a szülők meggyőződését megváltoztassuk, elsősorban po-

22 A pedagógusok megkérdezése, s így az adatok megerősítése vagy cáfolása, egy következő kutatás része lesz.

23 NAGY József: *XXI. század és nevelés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

24 KISS Judit–GORDOS Ágnes: „Családi és kortárkapcsolatok jellemzői általános iskolás és nem roma gyerekek körében.” In. *Egészségnevelés*. 2003. XLIV. évf. 2. sz.

zítív példák bemutatásával, hiszen ebben a vonatkozásban a szülők beállítódása reziliens faktornak tekinthető.

A cigány gyerekek alacsony továbbtanulási mutatóiban közrejátszhat az a hagyományos meggyőződés – különös tekintettel a lányok esetében –, hogy ha a gyerekek továbbtanulnak, akkor kiszakadnak a közösségből. A cigány közösségek csoportkohézióját meghatározó tradicionális jellemző pedig legfőképp abban nyilvánul meg, hogy törekszenek megvédeni magukat az asszimilációs nyomástól. A felvetés igazolására vonatkozó kérdés, hogy elengednék-e gyermeküket ösztöndíjjal tanulni egy neves középiskolába, távol a lakóhelyüktől. A válaszadók több mint 53%-a gondolkodás nélkül úgy nyilatkozott, hogy semmilyen körülmények között nem engedné el gyermekét, míg 39%-uk csak azzal a feltétellel engedné el, ha legalább hetente egyszer haza tudna jönni, s van egy vékony hét százaléknyi réteg, akik minden körülmények között támogatnák gyerekeik tanulmányait. Az adatok két szempontból is érdekesek. Egyrészt az 53%-os arány nem támasztja alá azt az általános vélekedést, miszerint a legtöbb cigány közösség mereven zárt társadalmi formációnak tekinthető. Az előfeltevésünk ugyanis az volt, hogy a mintánkban részt vevő szülők egyáltalán nem támogatnák gyerekeik lakóhelyüktől távol eső iskolában való továbbtanulását, ezzel szemben a megkérdezett szülők 39%-a engedélyezné ezt. Mivel a válaszadók 39%-a válaszolta azt, hogy megengedné gyermeke távoli iskolaválasztását, ez jelzi, hogy a kótaji közösség nyitott a többségi társadalom részéről megfogalmazódó általános értékelvárások iránt, s ezeket – legalábbis a tanulás vonatkozásában – magáénak érzi. Az adatokkal kapcsolatban a másik érdekesség, hogy megfigyelhető, a fiatalabb korcsoportba tartozó (16–25 és 26–35 év között) szülők képezték azt a réteget, akik megengednék, hogy gyerekük távol az otthonuktól tanuljon, míg az idősebb generáció (elsősorban 45–55 év között) teljesen elutasító volt.

A fentiek alapján az a megállapítás fogalmazható meg, hogy egyes cigány közösségekben a fiatalabb generációk esetében már kevésbé hangsúlyosabban figyelhetők meg a konvencionális értékekből és szemléletmódból eredő rugalmatlanság, s a többségi társadalommal szembeni zárkózottság. Mindez egy pozitív folyamat kezdetének tekinthető.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BEREY Katalin: „A cigánytelepek felszámolása és újratermelődése.” In. Utasi Ágnes–Mészáros Ágnes (Szerk.): *Cigánylét*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1991.
- BEREY Katalin: A szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolása, 1961–1986. In. BEREY Katalin–HORVÁTH Ágnes (Szerk.): *Esély nélkül*. Budapest, 1990.
- CSERTI CSAPO Tibor: *A cigány népesség a gazdasági-társadalmi térszerkezetben*. Virágmándula Kft., Pécs, 2011.
- CSERTI-CSAPO Tibor: *A cigány népesség társadalmi-gazdasági helyzete a Dél-Dunántúlon*. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Pécs, 2003.
- CSONGOR Anna: „A cigány gyerekek iskolái.” In. Utasi Ágnes–Mészáros Ágnes (Szerk.): *Cigánylét*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1991.
- DOBRÁNSZKY Sándor: *Időutazás – Szülőfalum krónikája*. Kótaj Község Önkormányzata, Kótaj, 2013.
- FEJES József Balázs: Roma tanulók motivációját befolyásoló tényezők. In. *Iskolakultúra*. 2005. XV. évf. 11. sz.

- FORRAY R. Katalin–HEGEDŰS T. András: *Cigány gyermekek szocializációja*. Aula Kiadó Kft., Budapest, 1998.
- FORRAY R. Katalin–HEGEDŰS T. András: Oktatáspolitikai változások a cigánygyerekek iskoláztatásában. In. Andor Mihály (Szerk.): *Romák és oktatás*. Iskolakultúra, Pécs, 2001.
- HAVAS Gábor–KEMÉNY István: „A magyarországi romákról.” In. *Szociológiai Szemle*. 1995. V. évf. 3. sz.
- HAVAS Gábor–LISKÓ Ilona: *Szegregáció a roma tanulók általános iskolai oktatásában*. Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest, 2002.
- KEMÉNY István–JANKY Béla–LENGYEL Gabriella: *A magyarországi cigányság 1971–2003*. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 2004.
- KISS Judit–GORDOS Ágnes: „Családi és kortárskapcsolatok jellemzői általános iskolás és nem roma gyerekek körében.” In. *Egészségnevelés*. 2003. XLIV. évf. 2. sz.
- KULCSÁR Kálmán: *Szociológia*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1983.
- NAGY József: *XXI. század és nevelés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- NÉMETH Renáta: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon a rendszerváltás folyamán. In. *Szociológiai Szemle*. 2006. XVI. évf. 4. sz.

KÓSA ANITA

Margójegyzetek a cigány származású fiatalok társadalmi integrációjához: a hodászi eset

Az integráció fontossága napjainkban egyre markánsabban megjelenő társadalmi és politikai igény, azonban a központi elképzelések számos gyakorlati problémát hoznak felszínre. A kisebbség problematikáját megoldani kívánó központilag életre hívott, többnyire statisztikai, szakmai frázisok mentén megalkotott elméleti hipotézisek gyakran nincsenek összhangban a terepen tapasztalt, adott csoportra jellemző sajátosságokkal.

Annak érdekében, hogy a romákról kialakult kép megváltozzon, számos olyan intézkedés kell, amely ezt elősegíti, s ami által az integráció átültethető lesz. Bencsik szerint a társadalomban kialakult kép könnyen formálható mind negatív, mind pozitív irányba. Fontos kiemelni, hogy azok az eredmények, melyeket rövid idő alatt érünk el, általában felületleges változások, hisz a több évtizedes berögződéseket nem lehet egykönnyen felszámolni, így a cigányság társadalmi beilleszkedésének problémája is egy hosszú távú program.¹ Ami a többségi társadalmat illeti a hagyományos előítéletek mellett komoly kérdést jelent, hogy a hatalom a politikai rendszerváltás óta kizárólag elosztási kérdésként kezeli a cigányokkal kapcsolatos problémákat, vagyis strukturálatlan és hiányosan végrehajtott támogatási programokkal, anyagi juttatásokkal igyekszik azt feloldani. A támogatási- és juttatási rendszerek politikája pedig csak elmélyíti, fokozza a társadalom megosztottságát, teret enged az egyre éleződő feszültségnek a többségi- és kisebbségi csoportok között.

A megoldásnak rövid és középtávon kezelnie kell a szociális feszültséget², közép- és hosszú távon pedig az oktatási rendszeren keresztül érhető el az integráció. Az integráció összefüggésében komoly dilemmát okoz az asszimiláció kérdése. A 2008-as romagyilkosságok óta látványosan eszkalálódó feszültségben minden korábbinál vehemensebben merül fel az igény sokak részéről: a roma kisebbség asszimilálódjék.³

Legyenek a cigányok olyanok, mint mi, és azzal minden probléma megoldódik – állítják sokan. Az asszimiláció azt jelenti, hogy egy kisebbség előbb-utóbb feladja kulturális sajátosságait és hasonul a többséghez. Ez pedig nem lehet kívánatos cél.

Hiszen az, ami a többség és a roma kisebbség közötti feszültséget okozza, jellemzően nem a kulturális különbözőségből adódik, hanem annak elutasításából, és ezért rendszerszerű

1 BENCSIK Gábor: A negációk népe, avagy a közép-európai cigány történelem strukturális keretei. In: *Polgári Szemle*, 2012. 8. évf. 1–2. sz.

2 A szociális rendszer problémáinak kérdésével a Táncsics Alapítvány 2012 őszén folyt workshop-sorozata foglalkozott „Szegénység, mélyszegénység Magyarországon” címmel.

3 A köztudatban romagyilkosságokként elhíresült, mindezidáig példátlan bünténysorozat elkövetőit 2009 augusztusában kerítette kézre a rendőrség. A történet kezdete egészen 2008. július 21-ig nyúlik vissza. Az első négy támadás során, olyan településeket választottak ki tetteik elkövetése céljából, ahol korábban valamilyen roma-nem roma ellentét bontakozott ki. Minden bizonnyal félelmet akartak kelteni a helyi roma lakosságban. A bűnözők összesen 9 alkalommal követtek el cigányok elleni merényletet fegyverekkel és Molotov-koktélokkal, s összesen 6 emberéletet oltottak ki 4 különböző településen.

diszfunkcionalitásokból fakad⁴. Az elégtelen lakhatási körülmény, a szegregált léthelyzet és a depriváció nem kulturális jellegzetesség, hanem a diszfunkcionális társadalom következménye. A kultúra egy adott társadalom mindazon ismereteinek összessége, amely annak összetartozását és fennmaradását biztosítja. A magyar kultúra értelmezhetetlen a cigány, a sváb, az örmény, a ruszin vagy a zsidó kultúra nélkül.

Fontos, hogy a cigány kisebbség integrálódjon a társadalomba.

Ki kell hangsúlyozni, hogy lényeges különbség van asszimiláció és integráció között. Az integrációnak nem szükségszerű következménye a sajátos kisebbségi kultúra feladása, viszont olyan kereteket teremt, amelyben ugyanolyan eséllyel juthat hozzá egy cigány is a kulturális javakhoz, mint a többségi társadalom tagjai. A romák integrációja ugyanakkor nem egyértelmű vagy objektív fogalom: jelentheti például az egyenlőtlenségek felszámolását a cigányok munkaerőpiaci és szociális integrációja, mélyszegénységből való kiemelése, valamint a társadalom mentalitásának átalakítása révén. Az integráció tehát nem jelent kulturális beolvadást.

A többségi társadalom nagyon nehezen érti meg: a roma integráció nem úgy működik, hogy a tanult többség utasításokban fogalmazza meg a beilleszkedés mikéntjének menetrendjét. Nem romaként és nem a mélyszegénységben szocializálódva nem tudhatunk eleget erről. A két oldal tudását összeadva lehet elindulni egy közös úton, és a lépéseket csak közösen határozhatjuk meg.

Az elmúlt hét évet terepen töltő szakemberként az alábbiakban röviden utalok azokra az eredményekre, amelyeket egy hagyománykövető oláh cigány közösségben az integrációs munka gyakorlati eredményeként sikerült elérni.

Az eredmény sokkal több, mint ami számokkal kifejezhető. Hét év alatt közel 70 érettségi (felnőtt-gyerek), 2017-ben 5, 2018-ban 6 diplomás fiatal. A végzett diplomás 11 főből csak ketten nem dolgoznak, 4 fiatal másoddiplomát fog szerezni. Jelenleg 3 szakkollégiumban közel 20 diák eredményeit követem nyomon.

„Tanulj a tegnaptól, élj a mának és reménykedj a holnapban. A legfontosabb azonban, hogy ne hagyj abba a kérdezést.” – mondta Albert Einstein, és ennek eleget téve igyekszem bemutatni kapcsolatokat a hodászi cigánysággal, s felvázolni az eredményeink hátterét. Nagyon fontosnak tartom kiemelni, hogy az eredményekért a legnagyobb elismerés a fiatalokat és családjaikat illeti meg, én pusztán hálás vagyok azért, amiért megengedte nekem a közösség, hogy része legyek ennek a folyamatnak.

2012 januárjában kezdtem dolgozni Hodászon⁵, a Családok Átmeneti Otthonában. Az intézményünkről tudni kell, hogy a közel 100 dolgozó közül 87-en cigány származásúak, s ők valamennyien rendelkeznek a munkakörükhöz szükséges szakképesítéssel.

- 4 Jó példa erre a cigány közösségek családmodellje, amelynek meg nem értése strukturális problémaként csapódik le oktatási rendszerünkben.
- 5 Hodász nagyközség Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyében található félúton Mátészalka és Nyírbátor között. 3500 lakójából közel 2000 a cigány etnikumhoz tartozik. A község egy jól körülhatárolható, szegregált részén lakik a több mint 1000 főt számláló cherhári-lovari nyelvet beszélő oláh cigány közösség, melynek tagjai görögkatolikus vallásúak. A Hodászi Görögkatolikus Cigány Egyházközség komplex intézményrendszert hozott létre és működtet a mai napig is a településen az óvodától az idősek otthonáig. Az integráltan működő Sója Miklós Szociális Intézmény és Családok Átmeneti otthonának vagyok a szakmai vezetője.

A KEZDET – GÁZSI

A kezdet hat hónapig tartott. Gázsi, azaz magyar voltam mindenkinek. Méregettek az emberek, nagyon komoly fenntartással kezeltek. Alig beszéltek velem, csak ha muszáj volt. A férfiak pedig tisztelettel ugyan, de tudomást sem vettek rólam.

A munkahelyemet is fenntartó egyház rendezvényein ismerkedtem meg a gyerekekkel, akik fenntartások nélkül, őszintén érdeklődtek irántam. Nagyon sokat beszélgettünk szokásokról, cigány törvényekről, és az ő segítségükkel sikerült feltérképeznem a helyi kulturális hagyományokat és a szokásjogot.

Sokszor szóba került az iskola is. Célommá vált, hogy segítsék nekik a tanulásban és élet-színvonaluk javításában. A szülők bevonása nélkül azonban ez szinte lehetetlen küldetés, és ezt én is hamar felismertem.

Kezdetben naivan azt hittem, hogy egy jó iskolával majd megváltoztatom a gyerekek életét. Fokozatosan szembesültem vele, hogy az oktatás nem lesz elég, terepre kell mennem, hogy megértsem ezt az egész problémát.

De az ismerkedés nem ment olyan könnyen.

A szülők gyanakodva nézték, hogy milyen a kapcsolatom a gyerekekkel. Nyolc hónap telt el, mire az egyik roma asszony behívott a házába, pedig neki nem is csak a gyerekeit ismertem, de a közvetlen munkatársam is volt.

Az anyák után idővel a férfiakkal is sikerült szóba elegyednem. Tisztán emlékszem a napra, amikor az első roma férfi hajlandó volt velem beszélgetni a nyílt utcán.

KÉSŐBB – PARNYI SEJ, PARNYI ROMNYI (SZŐKE CIGÁNY)

Az első év végére sikerült teljesen elfogadtatni magam a helyiekkel. A cigány asszonyok nagy meglepetésére ugyanis az egyházi karácsonyi vacsorán engem a cigány vezető saját asztalához ültetett, ahol csak férfiak ültek. Ott foglaltak helyet a presbitérium tagjai, valamint a cigány családfők. Emlékszem, volt olyan asszony, aki odajött szólni, hogy nem ülhetek oda, de a férfiak rászóltak, hogy ők hívtak az asztalukhoz.

Mindenki azt hihetné, aki az integráció, a cigányok felzárkózásának elkötelezett aktivistája, hogy Hodászon nincsenek olyan nehézségek, mint máshol. Ez a település előéletéből adódó feltételezés azonban nem állja meg a helyét. A cigánypasztoráció bölcsője Hodász, ahol 1941-ben Sója Miklós atya kezdte a cigányok lelki- és vallási gondozását.

„Európába a cigányok a Hodászi úton juthatnak” szokták mondani, és nem is alaptalanul. Röviden összefoglalva az ide vezető utat, feltétlenül meg kell emlékeznünk Sója Miklós atyáról. Ő az a görögkatolikus pap, aki 1941-ben Európában, sőt talán a világon elsőként tette meg a lépéseket a cigányok társadalmi integrálásának útján, noha meglehet, hogy ezt még ő maga sem tudta akkor. Sója Atya felismerte, hogy a cigányság felemelkedésének három fontos pillére van: a hit, a munka és az oktatás. 40-éves munkájának eredményeként a hodászi modell integrációs minta lett. Sója Miklós hagyatékát gondos gazda módjára gyarapították az őt követő atyák, illetve a keze alatt kinevelődött helyi cigány közösség tagjai is.

Napjainkra a település második legnagyobb munkáltatója lett az egyház. A szakképesítés megszerzését követően közel 100 helyi cigány embernek adnak munkát, és fontos megjegyezni, hogy nem közfoglalkoztatás keretében. Teljes intézményi infrastruktúrát hoztak

létre: van óvoda, idősek bentlakásos otthona, családok átmeneti otthona, szociális étkeztetés, házi segítségnyújtás, működik a Hagyományok háza.

Nem kellett új dolgot kitalálni, csak folytatni az atya munkáját!

Az előzőekben ismertetett út során rá kellett jönnöm, meg kellett tapasztalnom, hogy a hatékonyság elengedhetetlen feltétele az elfogadás és önmagam elfogadtatása. Ennek pedig egyetlen módja az integráció. Integrálódnom kellett a helyi közösségbe ahhoz, hogy sikeres integrációs munkát végezhessenek.

A következőkben három lépcsőfokon keresztül bemutatom, hogy mit jelent ez a megfordított integráció mint a felzárkózást szolgáló munka előfeltétele.

1. Magyarként a magyarok között

Nem tűnik fel a magyarság mindaddig, amíg a többségi társadalom tagja vagy. Nekem is természetesnek tűnt, mindaddig, míg nem kerültem egy olyan közegbe, ahol én voltam a kisebbség!

Nem csak a külső jegyekben tértem el a közösségtől, de kultúrámban, szokásaimban, sőt még a kommunikációra használt nyelvben is. Olyan érzés volt néha, mintha nem is Magyarországon lennék! Az emberek cigányul beszéltek egymás között, otthon, a boltban az utcán és mindenhol. Vezetőként hamar rá kellett jönnöm, hogy meg kell tanulnom a nyelvet, ha sikeres akarok lenni a munkámban. Ez akkor vált egyértelművé, amikor egy dolgozói megbeszélés során az általam magyarul elmondottakat egy kollégám – aki talán a legjobban értette a magyar nyelvet – elkezdte lefordítani cigányra. A többi dolgozó szemében láttam felcsillanni a fényt, amikor végre megértették, hogy miről is beszéltem épp nekik. Ettől kezdve folyamatosan figyeltem a beszédet, észrevétlenül tanultam a nyelvet.

Megtanultam a szokásaikat, megismertem a hagyományaikat, és integrálódtam közéjük.

Civil életemben, magyarként a magyarok között több szerepet is betöltök: szülőfalumban, Kocsordon önkormányzati képviselő vagyok, valamint a pénzügyi bizottság elnöke. Munkámban pedig szakember vagyok, cigánypasztorációs munkatárs és mentor.

„Mit keresel a cigányok között? Miért nem váltasz? Segítsek találni másik munkát?": gyakran ismételt kérdések ezek. A mai napig is sokszor kell hasonlókra válaszolnom. Sokat magyarázkodtam már a munkám miatt, de többnyire süket fülekre találtam. Ma már nem magyarázkodom. A miértre egyszerű a válaszom: mert szeretem. Nem akarok mást csinálni. Szakmát tanultam, de HIVATÁST találtam.

2. Magyarként a cigányok között

Meglepő, de sokkal több a hasonlóság ebben a szerepkoncepcióban, mint gondolnánk. Szinte ugyanazokat a kérdéseket teszik fel a cigány közösség tagja is, mint a magyarok: „Mit keresel a cigányok között? Miért nem váltasz? Tudod is te?!”

Sokszor fenntartással fogadják még ma is a véleményemet. Ha kritikát fogalmazok meg, rögtön előkerül a „magyar” kártya: „Mindennek az oka a származásunk. Nekünk sokkal nehezebb minden! Mindenki rasszista, aki cigányoz bennünket.”

Ezek a leggyakrabban használt frázisok, amelyekkel nap mint nap meg kell küzdeni.

A rasszizmus vonatkozásában volt egyszer egy nagyon érdekes esetem, ami sok következtetést enged. Pár évvel ezelőtt a „Romalány” program keretében mentoráltam az

általános iskola felső tagozatos cigány lánytanulókat. Úgy hozta a sors, hogy egy csoportbeszélgetés során előkerült a rasszista kifejezés. Egy 6. osztályos kislány magyarázta, hogy mennyire utálja a magyarokat. Végtelenül indulatos volt, érződött rajta, hogy mélyen gyökerező érzésekről beszél. Megkérdeztem tőle, hogy mit szólna hozzá, ha egy magyar mondaná ugyanezeket a cigányokról. A válasza annyi volt, hogy "rasszista". Szerinte ugyanis az, aki nem szereti a cigányokat, egyszerűen rasszista. Meglepődött, amikor mondtam neki, hogy én is magyar vagyok. Nem akarta elhinni. Megkérdeztem tőle, hogy ha így vélekedik a magyarokról, akkor mondhatom-e azt, hogy ő is rasszista. „Ti is azok vagytok, amikor «magyaroztok?»”

Ezen elgondolkodott. Bebizonyosodott, hogy még senki nem magyarázta el a szó jelentését és már a nagyszüleinek is ez volt a válasza az őket ért negatív esetek kapcsán.

3. Cigányként a cigányok között

Mára már teljesen elfogadott vagyok a cigány közösségben. Ezt támasztja alá az is, hogy van, hogy akaratlanul is megbántok másokat azzal, amikor kimondom, hogy magyar vagyok. Értetlenül néznek rám, mondván: „Te már cigány vagy...”.

Abszolút nem tartom azonban lényegesnek a származást a kapcsolataimban. Attól azonban, hogy megtalálom a hangot a cigánysággal, még nem válok azzá. Semmi sem azon múlik, hogy hová születtünk!

Soha nem ismerkedek célirányosan, nem érdekel a másik vallása, politikai nézete, származása. Nem ez határoz meg bennünket ugyanis, hanem a jellem, a mindennapi cselekedeteink. Erre igyekszem ösztönözni a körülöttem lévő embereket. Egyszerűen ember akarok maradni egy sokszor embertelen világban. Integrálódtam, de nem asszimilálódtam!

Egerben, egy cigánypasztorációs konferencián fogalmazták meg talán a legpontosabban, hogy hogyan is jellemezhetném magamat. Magyaroknak túl cigány, cigánynak túl magyar vagyok.

Az integráció az én felfogásomban egy szociális tanulási folyamat, melynek célja, hogy az egyén társadalmivá váljon, azaz megtanulja a többség által elfogadott normákat. Ez a szociális tanulási folyamat sokrétű, a lexikális ismeretek mellett a viselkedéskultúrát és a társadalmi hagyományokat is el kell sajátítani.

Tekintettel arra, hogy az integráció nem asszimiláció, fontos kiemelni, hogy egy szociális tanulási szakasz mindig kétirányú folyamat.

Hogy mire is gondolok?

Ha beledobunk egy kavicsot a tó vizébe, a víztükör hullámozni kezd, és a felszínen visszatükröződő környezet képe is megváltozik.

Ugyanez történik akkor, amikor egy cigány gyermeket pasztorálni, integrálni kezdünk. Megváltoztatjuk legbelsőbb tulajdonságait, máshogy fog viszonyulni bizonyos kérdésekhez, és a környezete felé is mást fog visszatükrözni.

A tapasztalataim szerint a környezet nehezen alkalmazkodik a megváltozott fiatalokhoz.

Nagyon fontos kiemelni az iskola szerepét az integrációs folyamatok során. A szocializáció szempontjából az iskola másodlagos szocializációs tér, míg a család az elsődleges. Mindkettő vonatkozásában igaz, hogy a személyiségünket formáló értékelveket itt sajátítjuk el. Nekünk, a többségi társadalom tagjainak kell olyan körülményeket teremtenünk, amely-

ben a cigány gyerek épp ugyanolyan valószínűséggel jut érettségihez, diplomához és szakmához, mint a többi.

A roma integráció gyakorlati megvalósítása során nyilvánvalóvá váló sajátos jellemvonás, hogy a fiatal életére ható két nagy szocializációs szintér harmóniája koránt sem egyértelmű: iskola vagy család.

Az a családmodell, ami a cigány kultúrát mind a mai napig többé-kevésbé jellemzi, manifestált konfliktust eredményez a kisebbségi közösségek és a többségi társadalom intézményrendszere között. Ebben a családmodellben a gyerek nevelése hagyományosan a családon belül zajlik, ahol szülők, nagyszülők és idősebb testvérek kapnak szerepet.

A hagyomány szerint a fiú felnőtté válásának feltétele, ha megnősül (elszöktet egy lányt). Ezután már dolgoznia kell és gondoskodni a családjáról. Valamelyest előrelépést jelent napjainkban már egy szakma elvégzése, jellemzően valamilyen OKJ-s tanfolyam keretében, ritkábban nappali tagozatos középiskolában.

A lányok helyzete még ma is ijesztő. A tanulás a középiskola elvégzésével az általános várakozások szerint véget ér, de ha hamarabb férjhez megy valaki, az csak jó. Tapasztalatom, hogy ezt a tradíciót a félelem tartja életben. A családoknak nincs információja az iskoláról, a tanulás előnyeit a fiatalon elszenvedett diszkriminációs sérelmek miatt nem ismerik el. A szülők a sokszor több generációra visszanyúló sérelmek és csalódások miatt azzal, hogy gyermekeiket nem motiválják a tanulásra, csak védeni akarják őket.

A társadalmi körülmények változását és itt a tanulás fontosságát a hagyománykövető cigány közösségekben a családfővel a gyakorlatban nem olyan egyszerű megértetni.

Amikor a család támogatásáról és motivációs bázisként adott funkciójáról beszélünk, akkor a tradicionális cigány családoknál elsősorban az apára gondolunk. Amíg szemléletében ő nem változik, addig esélytelen a gyereket a tanulásban segíteni, a továbbtanulás fontosságáról vagy akár saját kompetenciájáról meggyőzni.

Fiáth a cigány családok és az iskolák közötti rossz és konfliktusokkal teli viszonyról a következőképpen vélekedik: *„Az intézmények családokkal szemben támasztott elvárásai nem fedik azt, amit a családok elvárhatónak tartanak, illetve a cigány családoktól az iskolának tulajdonított szerep is különbözik a többségi társadalom által megfogalmazottól.”*⁶

Forray szerint *„a cigány családok minél hagyományörzőbbek, annál határozottabban tartják fenn annak a jogát, hogy konkrét helyzetekben döntsenek: az iskolai kötelezettségek teljesítésének, vagy az aktuális családi szükségletek kielégítésének adjanak elsőbbséget.”*⁷

A családok és az iskola közötti kapcsolatok problémáit az oktatási és nevelési célok eltérő megfogalmazása, az iskolai nevelés kérdése és az etnikai problémák okozzák.

A terepmunkás, tehát az integráció esélyét, feltételeit a szintér viszonyai között tanulmányozó, majd előmozdítani igyekvő gyakorlati szakember szerepe összetett, és különösen az oktatás és azon belül is a felsőoktatás működési viszonyainak közvetítő értelmezését illetően: először is „láthatóvá” teszi az iskolát. A gyakorlatban sok problémát okoz a családoknak, hogy az iskola személytelen intézmény, amit számukra nem tesznek láthatóvá az ott dolgozó pedagógusok. A pedagógusokat abszolút tekintélyként elfogadva a szülőkben fel

6 FIÁTH Titanilla: A magyarországi roma népesség általános iskolai oktatása, Delphoi Consulting, Budapest. 2002. 17.

7 FORRAY R. Katalin–HEGEDÜS T. András: Tradicionális nevelés és iskolai magatartás egy innovatív cigány közösségben, In. *Pedagógiai Szemle*, 1988/2. 124–137.

sem merül, hogy kérdéssel fordulhatnak az iskolához. Éppen ezért a terepmunkás feladata, hogy a kommunikációt segítse. Folyamatosan kapcsolatban kell állni az intézményekkel, figyelemmel követni a tanulókat, és tájékoztatni a szülőket gyermekük tanulmányi előmenetelével kapcsolatban. Fontos a folyamatos és aktív jelenlét, mert ez teszi a közvetítő szakembert hitelessé, szavahihetővé:

- Érthetővé teszi a felsőoktatási struktúrát, azaz elmagyarázza a családnak, hogy mit jelentenek az olyan, sokak által kézenfekvőnek tűnő fogalmak, mint szeminárium, kollokvium, gyakorlat.
- Jövőképet közvetít, tehát elmagyarázza, hogy egy adott szak, szakma elvégzésével milyen további lehetőségei lesznek a pályakezdő fiatalnak. Ennek képviselője a gyakorlatban, nehéz feladat, hisz szinte kivétel nélkül megfogalmazódik a szülőben, hogy hiába lesz diplomája gyermekének, úgysem fogják alkalmazni a származása miatt.
- A terepmunkás integrációs tevékenysége során ösztönzi az előrelátó, tervező szemlélet kialakulását, ami az újabb kihívásokra irányuló nyitottság fejlesztését jelenti.
- Megvilágítja a szülők számára, hogy egyetemista gyermekük milyen gyakorlati szituációk megoldásával szembesül a felsőoktatásban.
- Megszünteti a felsőoktatás misztikumát.

Eddigi gyakorlati integrációs munkám tapasztalatai alapján négy olyan tényező meghatározására nyílik mód, amelyek a felsőoktatási tanulmányok idején a roma származású fiatalok személyiségében, én- és környezetfelfogásában beálló változások eredményeként kialakult új helyzetet leírja:

1. A diplomás cigány fiatal nem tudja magát diplomásként definiálni.

A diplomás cigány fiatal nehezen képes elfogadni magát a megváltozott státuszában. Sokszor tapasztalható, hogy a diploma megszerzése után a fiatalok szerepkonfliktusba keverednek.

A társadalmi szerep funkciója, hogy az egyén számára lehetővé teszi az eligazodást életvilágában.

A premodern lokális világokban az egyén szerepkomplexuma kevésbé volt összetett, szerepei egész életére szóltak, a mobilitásra csekély volt az esély.⁸

A gyakorlatban előálló helyzet, hogy a fiatalok nem tudják pontosan, milyen új szerepvárásokat támaszt velük szemben a megváltozott státuszuk. Az érdekérvényesítő képességük nem kellően kiforrott, így könnyen elbizonytalaníthatók a komplementer interakcióik során.

2. A környezete nem tudja elfogadni a diplomás cigány fiatalot.

Végzett értelmiségiként és megváltozott vilásképe eredményeként másképp reagál, másként viszonyul a helyzetekhez. Ez a személy-szerep konfliktus egyik válfaja, amikor az egyénnek valamely értékét, hitét, belső meggyőződését kell feláldoznia az elvárt társadalmi szerep beteljesítésekor, s ezáltal meghasonlik vagy elvtelen kompromisszumra kényszerül.

8 BANTON, M.: Roles. An Introduction to the Study of Social Relations. In. *The British Journal of Sociology* Vol. 17, No. 1 (Mar. 1966), 99–100.

„Magyarosan gondolkodik, beszél és viselkedik.” A jelenség gyakorlati következménye, hogy a diplomás cigány fiatal kvázi kirekesztődik kibocsátó környezetéből, míg ezzel egyidőben a többségi társadalom sem kész befogadni. Az egyén egyfajta identitásválságba kerül, melyet gyakran nem tud önerejéből feloldani.

Gyakorlati következmény, hogy a fiatal cigány értelmiségit saját környezete a többségi társadalom tagjaival kapcsolatban kialakított minták alapján, tehát „magyarként”, legalábbis elmagyarosodott személyként kezeli.

Sajátos kulturális jelenség, hogy gyakran a tradíció akadályozza meg az idősebbeket abban, hogy a tanult fiatalokat elfogadják.

A helyzet tudatosan tervezett kommunikációs stratégia kidolgozásával, alkalmazásával kezelhető, korrigálható.

„El vagy magyarosodva!” szokták mondani a közösség tagjai a képzett fiataloknak. Nehéz elérni, hogy az arany középutat megtalálva, ne a szakember álljon ki a fiatalért, hanem képesse tegye rá, hogy ilyen helyzetben megfelelően reagáljon.

3. A munkahelyi érvényesülés nehézségeinek kezelése

A KSH 2015-ös Munkaerőpiaci helyzetkép kiadványából kiderül, hogy a roma származásúak 52%-át érte már hátrányos megkülönböztetés, ebből 45%-uk vallotta azt, hogy ez a származásukból eredően történt. Ehhez még társul az alacsony iskolai végzettség, amit szintén sokan megemlítettek a diszkrimináció okaként. A felsőfokú szakképzettséget igénylő munkakörökben igen alacsony a foglalkoztatottság, ami ismételten visszautal arra a tényre, hogy a romák csupán 1,22%-a rendelkezik diplomával.

Általános tapasztalat, hogy a fiatal cigány értelmiségieket ritkán kezelik a kollektíva egyenrangú tagjaként, kollégaként; gyakran hangoztatják a munkatársak, hogy „ez a cigány is annyit keres, mint mi”.

A terepmunkák során nagyon sokszor beszélgettem a fiatalokkal a szakmai pályafutásuk kezdetére jellemző nehéz periódusokról. Általános jelenség, hogy emocionális készletük alakul ki bennük arra, hogy minél többet, minél magasabb színvonalon teljesítsenek ahhoz, hogy minimális, elfogadásra utaló visszajelzéseket kapjanak a munkatársaiktól. Ez a belső kényszer azonban a személyiségük jellemzőitől függően szorongást is előidézhet. A társas kölcsönhatások egyrészt eredményezhetik a teljesítmény romlását és javulását, serkenthetnek és gátolhatnak a szakmai önmegvalósításban.

Munkavégzésük során a cigány diplomások sokszor kettős szerepet töltenek be részben kisebbségi, részben pedig értelmiségi szerepet is fel kell vállalniuk.

4. A diplomás cigány fiatalok szociális kapcsolatai

Jellemző, hogy a diplomával nem rendelkező cigány fiatalok – tehát többnyire azok, akik a tradíciók szerint korán családot alapítottak, vagy a tanulmányaik során kudarcot vallottak – elzárkóznak diplomás kortársaiktól. Saját kudarcuk fájdalmát élik meg minden találkozásban. A kortársak kimért, sokszor elutasító magatartásának a megmagyarázhatatlansága, érthetlensége, kognitív bizonytalansága ugyanolyan kellemetlen és zavaró, mint amikor értékeinkben bizonytalanodunk el. A magasabb státuszú személy érzelmi bevonódása gyakran sokkal erősebb, mint a másik felé, ez pedig könnyen eredményezheti a fiatal cigány értelmiségiek elbizonytalanodását saját hitelességüket illetően.

A kortárs csoport tagjaival szemben felmerülő konfliktusokról elmondható, hogy részben kapcsolati alapú ellentétek, melyeket erős érzelmek jellemeznek. A felek közötti konfliktus a rossz kommunikációra, sztereotípiákra vezethető vissza; részben értékalapú szembenállások, melyek társadalmi, vallási, egyéni értékek konfrontációja során alakulnak ki.

Ezek a konfliktusok jellemzően nagy intenzitással zajlanak, és a felek igen hamar elérkeznek az elzárkózás fázisába, amikor a konfliktus szereplői már nem hajlandók vagy nem képesek egymással közvetlenül kommunikálni. Az integrációs terepmunka során gyakori, hogy egy kortársi csoporthoz tartozó diplomás és felsőfokú végzettséggel nem rendelkező fiatalok közötti konfliktus kibékíthetetlennek tűnik. A konfliktuskezelés ezekben az esetekben kifejezetten nehéz feladat.

Az, hogy miként viszonyulunk a konfliktusokhoz, milyen a konfliktuskezelő stílusunk, részben a személyiségünkől ered.

Gyakorlati szakemberként mindig álmélkodva szemlélem, hogy az elméleti síkon levezetett, bemeneti és kimeneti értékek alapján strukturált programok miként kerülnek kidolgozásra. Számos integrációs programcselekvési terv és ezek eredményeit tagláló beszámoló megismerése után van hiányérzetem, mert nem válnak láthatóvá a statisztikai adatok mögött rejlő igazi értékek és a boldogulásért, valamint a társadalmi megfelelésért hozott áldozatok.

„Amit egygel a legkisebbek közül tesztek, velem teszitek.” (Máté 25:40)

Jelen írás első részében megosztásra került néhány számadat a középiskolát, illetve főiskolát végzett hodászi cigány fiatalok számáról. Amik azonban e számadatok mögött nem láthatók, azok az igazán fontos változások, melyeket én mint szakember ugyanúgy megéletem, mint a közösség tagjai. Nem látszanak a kételyek, a nehézségek, a csaták és a diákok, valamint családtagjaik által meghozott áldozatok. A számok nem képesek arra, hogy igazán kifejezzék az eredmények tényleges jelentőségét. Nem a bizonyítványok számát növeltük a fiatalokkal és a tanáraikkal közös erőfeszítés eredményeként, valójában az önértékelést, az összetartozást és egy új életút lehetőségét vázoltuk fel, és csak reméljük, hogy az utókorak is követendő példaként szolgálhatnak majd.

MIÉRT IS ÉRDEMES MINDEZT VÉGIGCSINÁLNI?

Azért, hogy ebből...

1. kép: Hodászi tanítványaim között a Lippai Balázs Roma Szakkollégium szakmai konferenciáján

...ez legyen!

2. kép: Hodászi tanítványaim egy csoportjával és szakkollégiumi mentorukkal a Debreceni Egyetem főépülete előtt a diplomaátadó ünnepség alkalmával

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BANTON, M.: Roles. An Introduction to the Study of Social Relations. In. *The British Journal of Sociology* Vol. 17, No. 1 (Mar. 1966), 99–100.
- BENCSEK Gábor: A negációk népe, avagy a közép-európai cigány történelem strukturális keretei. In. *Polgári Szemle*, 2012. 8. évf. 1–2. sz.
- FIÁTH Titanilla: A magyarországi roma népesség általános iskolai oktatása, Delphoi Consulting, Budapest. 2002.
- FORRAY R. Katalin–HEGEDŰS T. András: Tradicionális nevelés és iskolai magatartás egy innovatív cigány közösségben, In. *Pedagógiai Szemle*, 1988/2. 124–137.

Szerzőink

BICZÓ GÁBOR, kulturális antropológus, filozófus, a Debreceni Egyetem egyetemi tanára, a Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar Társadalomtudományi Tanszékének vezetője, a Lippai Balázs Roma Szakkollégium vezető tanára. Tudományos munkássága során az etnikai együttélési helyzetek vizsgálatával, asszimilációkutatással, a szociokulturális antropológia történetével, valamint ennek keretei között filozófiai és alkalmazott antropológiai témákkal foglalkozik, továbbá az utóbbi években a magyarországi perifériális közösségek integrációjának gyakorlati társadalomtudományi összefüggéseit tanulmányozza.

BOCSI VERONIKA, egyetemi docens, szociológus és történelem tanár. Két monográfia, 27 folyóiratcikk és 52 könyvfejezet szerzője. Fő kutatási területe a felsőoktatás világa – munkái leginkább a hallgatói populációt elemzik a kulturális szakszociológiák aspektusából. 31 kutatásban vett részt (pl. OTKA, HURO). 2018-ban három éves időtartamra megnyerte a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíját a felsőoktatás és az értelmiségképzés összefüggéseinek témájában.

KOCSIS PÉTER CSABA, kulturális- és vizuális antropológus, címzetes főiskolai docens, a Lippai Balázs Roma Szakkollégium szakmai vezetője. Kutatási területe alapvetően a hazai- és a határon túli kisebbségekre fókuszál. Kutatási témáin belül kiemelkedő jelentőségű a magyarországi cigányság jellemzőinek, a lokális szinterek együttélési modelljeinek vizsgálata. Alkalmazott szemléletű vizsgálatai az Európai Unió által biztosított források felhasználásának módjait, valamint ezek hasznosulását tanulmányozzák. Határon túli tepermunkát végzett a Drávaszögben, Erdély szórványterületein, Székelyföld egyes területein, ahol a magyar ajkú közösségek vizsgálata mellett a roma-magyar együttélés kérdését kutatta.

KÓSA ANITA, szociálpedagógus, cigány pasztorációs szakember, munkaerő piaci és szociális reintegrációt elősegítő mentor. Munkája során a mélyszegénységben élő, marginalizálódott és deprivált társadalmi csoportok aktív segítségével foglalkozik. Tevékenységének kitüntetett színtere a hodászi görögkatolikus oláh cigány közösség, ahol 2013-tól szakmai vezető. 2017–18-ban 11 cigány fiatal szerzett diplomát mentori támogatásával, a hodászi közösségben végzett munkája során közel 60 fiatal általános- és középiskolás tanulmányait követte nyomon.

KOTICS JÓZSEF, kulturális antropológus. A Miskolci Egyetem BTK Antropológiai és Filozófiai Tudományok Intézetének egyetemi docense, intézetigazgató, a Lippai Balázs Roma Szakkollégium munkatársa. Kutatási területei: a roma kultúra antropológiája, gazdasági stratégiák, paraszti polgárosodás, a nő szerepe a tradicionális és modern társadalmakban, a szegénység antropológiai kutatása, multikulturalitás, etnicitás, történeti antropológia, alkalmazott antropológia, szociális városrehabilitáció.

LANGERNÉ VICTOR KATALIN, társadalmi felzárkózásért felelős helyettes államtitkár. Szakterülete a hátrányos helyzetű és/vagy roma társadalmi csoportok felzárkózásának előmozdítása, szakpolitikai tervezési és végrehajtási feladatok kidolgozása, gyakorlati megvalósításának koordinálása. A roma szakkollégiumi hálózat működési feltételeinek javításában, jogi-környezeti és gazdasági pénzügyi háttérének megteremtésében tevékeny

szakember. Emellett aktív vezetőként közreműködik például a TANODA, a Biztos Kezdet Gyermekház hálózat és más országos jelentőségű esélyteremtő, illetve hátránykompenzáló programok szakpolitikai feltételeinek a megteremtésében.

LOVAS KISS ANTAL, kulturális antropológus, etnográfus, a Debreceni Egyetem habilitált egyetemi docense, a Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar Társadalomtudományi Tanszékének oktatója, a Lippai Balázs Roma Szakkollégium munkatársa. Kutatási területei: gazdaságantropológia: lokális gazdasági stratégiák; a rendszerváltás és az EU-s csatlakozás hatása a vidék gazdaságára; kulturális érintkezés és kulturális változás: helyi ünnepek, fesztiválok jelene és átalakulása; globális kihívások lokális válaszok; offline és online színterek kapcsolata; migráció: transznacionalizmus, magyar-román határmentiség, mobilitás; nemi, családi és rokonsági szerepek változása; szimbólumhasználat és vizuális kultúra.

NAGYGYÖRYNÉ KERTI IBOLYA, szociálmunkás, szociálpolitikus, a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Karán mesteroktató. A szociális szférában több évig dolgozott intézményvezetőként, valamint a felnőttképzésben végzett oktatói munkát. Akkreditált lovári nyelvvizsgáztató és nyelvvizsga fejlesztő, a Lippai Balázs Roma Szakkollégium nyelvtanára. Jelenleg a Debreceni Egyetem Szociológiai és Társadalompolitikai program PhD hallgatója. Kutatási területe a roma értelmiség társadalmi integrációjának folyamata és a kortárs anyanyelvű roma beszélőközösségek szociokulturális, nyelvi asszimilációs folyamatai.

RÁKÓ ERZSÉBET, tanszékvezető főiskolai tanár. A szociálpedagógia tanszék vezetője, szociálpedagógus, szakvizsgázott szociálpolitikus, óvodapedagógus, általános- és családügyi mediátor. A tudományos fokozatát neveléstudományok területén szerezte 2010-ben. Szakterülete: gyermek- és ifjúság védelem. Főbb kutatási területei: szociálpedagógia, gyermekvédelem, gyermekszegénység, különleges bánásmódot igénylő gyerekek.

SOÓS ZSOLT, szociológus, szociálpolitikus, szociális munkás. A Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar Szociálpedagógiai Tanszékének egyetemi docense, a szociálpedagógia mesterszak szakfelelőse. A korábbiakban elsősorban a szociális és gyermekjóléti alapszolgáltatások területi megszervezésének és működésének jellemzői, valamint a szociális esetmunka témakörében kutatott és publikált. Az elmúlt években határon túli és magyarországi, hátrányos helyzetű magyarlakta kistelepüléseken végez terepkutatásokat, melyek fő célja a helyi társadalmi viszonyok, folyamatok, problémák és problémakezelési stratégiák feltárása.

SZABÓ HENRIETT, kulturális és vizuális antropológus, PhD hallgató, a Lippai Balázs Roma Szakkollégium mentora. Fő kutatási területei a kortárs közösségfolyamatok és etnikai együttélési helyzeteket vizsgálata, valamint a hagyomány közösségformáló szerepének a tanulmányozása multietnikus környezetben. Dokumentumfilm rendező, filmjeinek témái többek között a vidéki, lokális kisközösségek kortárs kulturális és társadalmi-együttélési viszonyainak, valamint értelmiségi pályára lépő roma fiatalok életútjának a bemutatása.

TÓTH NORBERT, angol-történelem szakos tanár, a DE GYGYK Társadalomtudományi Tanszékének tanársegéde, a Pécsi Tudományegyetem Neveléstudományi Doktori Iskolájának doktorandusza romológia szakterületen és a Lippai Balázs Roma Szakkollégium munkatársa. Tudományos tevékenysége a nevelésszociológia és a romológia szakterületre koncentrált.

FIELDS AND THEORIES
Selected Essays from the Field of Romology
by Lippai Balázs Romani College

SERIES PREFACE

For more than a decade, the Debrecen University Faculty of Education for Children and Special Educational Needs has been carrying out research on the relationships between the culture, social relations and coexistence of minority Gypsy communities. Within the framework of Lippai Balázs Roma Special College the researches of these topics have got hold of a new dynamism.

The aim of the *Studia Cingarorum* series is to make the results of romology researches accessible to a wider audience, especially with regard to the practical social applications of the experiences. The volumes in the series offer opportunity for the professionals to present their work and interpret the specific social significance of the scientific and analytical research activities in the context of integration and social inclusion.

The volumes certainly do not only extend the literature offered by the University of Debrecen and the trainings of the faculty (roma nationality kindergarten teacher and social pedagogue trainings), but they may also be interesting to others, including the social sciences faculties of Hungarian higher education institutions across the border. The non-secretive aim of the partly bilingual (Hungarian and English) series is to make the issue of social integration of the Roma minority communities living in the Hungary and environments across the border with a Hungarian majority, as well as the related national research and case studies visible to international public opinion—as this topic is the priority of the European Union social policy.

PREFACE

The 7th volume of the series titled as *Studia Cingarorum* has been compiled from the writings of the staff of the Balázs Lippai Roma Special College operating at the University of Debrecen Faculty of Education for Children and Special Educational Needs. The lectures of the texts have been presented on a professional conference held on the 9th of November 2018. The conference was carried out within the framework of the EFOP-3.4.1-15-2015-00005 „Világlétra” (“Worldladder”) project for the development of social cohesion, Roma college training, talent management, catch-up and applied research in the DE GYFK Balázs Lippai Roma College.

The interdisciplinary professional content of the volume of studies is a true reflection of the scientific foundations of the creative team that has developed over the past few years around the college and reflects its commitment to social integration. The essence of this is that the most important issue determining the near future of Hungarian society is that the catching-up of the lagging, marginalized, impoverished groups, and especially the local Roma communities among them, can only be achieved as a result of systematically applied social science studies.

The introductory study of the volume is documented by Katalin Victor Langerné, a professional coordinator of the social integration processes in Hungary, and the Deputy State Secretary for social inclusion. The text presents important knowledge about the integrational work of the past years. In the paper the complex system is discussed, strategy and approach of social inclusion, the reader can learn a number of closely related benchmarks worthy of reference.

After the introductory study, the volume can be divided into three thematic sections. The texts of the first block deal with the romology research carried out at the University Faculty in Hajdúböszörmény and at the Roma Special College operating there. The opening study of the content unit undertakes a schematic presentation of the Faculty romology training concept in the light of the domestic history of the field. Antal Lovas Kiss, as a specialty of the training, shows the field-oriented character of the training as a specialty, focusing on the research. The pedagogical-professional significance of the research work does not only arise from the credibility of the knowledge acquired through direct acquisition, but from the perspective of the romology students, the possibility of participation as a result of the research event in the life of the studied community is at least as important. The second study of the block analyzes the importance of the research activity developed as an important element in the discipline of romology endeavors in Hajdúböszörmény, from another important point of view. The text by Gábor Biczó summarizes the results of the research work carried out in the last three years in the framework of the Special College. In addition to a brief presentation of the completed work, the study examines how the applied social science research activity contributes to the development of students' sensitivity to their own communities. As the closure of the first block of text, Henriett Szabó deals with another aspect of research in the college. The analysis of a series of documentaries presenting exemplary student careers entitled “Who We Are... and Why?” has also provided an opportunity to interpret the summary of some of the most important aspects

of the documentary genre's practical value in integration. In the author's approach, an anthropological documentary is a pictorial narrative drawn from a participatory, "internal" (emical) position that effectively promotes the viewer's attitude by facilitating identification with the actors.

The second major part of the volume also contains three texts. All of these are about important topics in contemporary Hungarian romology research. Veronika Bocsi investigates the leisure and culture patterns of young Roma people by sociological means. The study guides the theoretical basic questions of the topic from Bourdieu's capital theory. The empirical background of the material analyzed in the study was the database of 8,000 people of the Hungarian Youth 2012 survey, and its Roma and non-Roma sub-samples. In the following paper, Erzsébet Rákó investigates how the child protection system treat the social integration of children of Roma origin overrepresented in child protection compared to the total population. The author reviews recent research on roma children in specialized care, and then introduces readers to some cases of 'good practice'. The third study of the block deals with the general questions of the lovári speaking communities and the mechanisms of the language assimilation process in native communities. Ibolya Kerti Nagygyóryné interprets the causes of linguistic assimilation after sketching the general social and statistical framework of the topic. On the basis of her experience as a language teacher, the author reliably points to the relationship between the knowledge of the mother tongue, the cultural identity and the ability to socialize.

The third closing unit of the volume contains five case studies related to field research, each of them discusses the relations between the socio-cultural characteristics of the selected local roma communities in a specific way. József Kotics undertakes an anthropological analysis of the Evangelical Gypsy community of Uila (in German: Weillau) in Transylvania. The unique cultural assimilation of the local roma community, which once lived together with Saxons, resulted in the Saxon traditions and customs being used as part of the gypsy cultural practice following the emigration of the indigenous people. The author discusses in detail how the Saxon cultural influence became a dominant element in the formation of the self-image of gypsies in Uila, and how nowadays it is becoming an increasingly unimportant factor. In the second article of the block, Péter Csaba Kocsis analyzes the ethnic coexistence of Zăbala in the historical county of Trei Scaune (Háromszék). The interethnic system of heterogeneous roma society living in the settlement forms a complex system with the local Hungarian and Romanian community. The author discusses the role of public educational institutions in Zăbala and their role in integration through its function in education. After the two case studies on Transylvania, Zsolt Soós analyzes how Kisköre's society in the central region of the Tisza river relates to the significant socio-cultural changes that are taking place in the present. The author presents the results of his research based primarily on interviewing techniques, and shows how the aging of society, the migration of the youth, the steady increase in the number of Roma, the difficulties of employment and the significant number of the undereducated people in the local population shapes the everyday life of the coexisting community. Then, Norbert Tóth deals with the oláh gypsy community and its segregated environment in Kótaj, a village in the Nyírség. The author first presents the social history background of the roma segregates and the attempts to eradicate them in a schematic overview. In the second phase of the analysis, the reader will become familiar with the peculiarities of the segregated area of the roma, and will have a comprehensive

understanding of how the chance of escaping a segregated environment correlates with the attitude of local families toward learning and education. The final study of the volume and this block is the work of Anita Kósa. The author gives an insight into the integration work in the village of Hodász in the eastern edge of Nyírség, in the oláh gypsy community. At times, the personal tone of the text shows the reader through the practices of everyday life that the catching up of disadvantaged peripheral Roma communities is complex and demands great commitment.

We hope that after finishing the final few lines, this volume will have contributed to the reader's ability to identify with the attitude of all authors of the publication: the catching up of disadvantaged and/or roma peripheral communities is not just a matter for the scientific community dealing with social sciences, but one of the greatest challenges of society as a whole.

The Editor

KATALIN LANGERNÉ VICTOR

Summary of the Inclusion Strategy-related research, monitoring, evaluation and impact assessment activities of the Deputy State Secretariat for Social Inclusion

Policy development, especially for complex issues as promoting the social integration of Roma in Hungary rightly and inevitably relies on the results of practical social science studies. Social science research, the basis and background for practical policy planning, refers to various theoretical and methodological approaches, diverse in disciplinary sense.

To develop a properly and professionally grounded inclusion strategy, the Deputy State Secretary for Social Inclusion had recourse to a number of research- and impact assessment studies that provided the effective basis for professional credibility and expected social utilization of measures, programs and projects put into practice. The following summary is a brief overview of the interrelations between policy and social science research.

The Government Decree 1430/2011 (XII 13) on the National Social Inclusion Strategy (NSIS) and the governmental Action Plan (AP) on its implementation between 2012 and 2014 was approved in December, 2011 as the strategy that determines the Hungarian inclusion policy up to 2020 together with the first three-year governmental Action Plan related to the Strategy with respect to the years 2012 to 2014. The Strategy update took place in 2014 in preparation for the second Action Plan.¹

In both action plans of the Strategy involving all human sectors and a significant part of the activities of the Secretariat, the main focus is on the monitoring and assessment activities of relevant socio-cultural processes, as well as procedures and programs related to social inclusion.

MONITORING SOCIAL PROCESSES

In order to oversee the fulfilment of the objectives and the implementation of programs and measures set forth in the Strategy, a multi-level monitoring system has been developed, an element of which was an indicator system compiled by TÁRKI Social Research Institute in 2012, while the Central Statistical Office (hereinafter CSO) was commissioned with the uploading of data. The macro indicators applied are suitable for tracking social changes in the topic areas of the Strategy.

With reliance on the indicator system, TÁRKI prepared the assessment of the social environment at the initial stage of the Strategy.

In assembling the monitoring database, the goal was to create a system in itself capable of the compilation of a comprehensive follow-up report. Its first test was this report. TÁRKI therefore did not supplement the data or did it only to a limited extent; for their analysis they used the information that had previously been fed into the system.

1 The second three-year action plan was approved by Government resolution 1672/2015. (IX. 22).

The final report focuses on the period between 2009 and 2012, summarizing the processes of poverty and social exclusion. Its findings are primarily based on lead indicators that serve to collectively describe the processes in the Hungarian society in the period considered.

In their summary of the results, the authors stated that these indicators showed a worsening social situation in the given period. It should be noted, however, that unfortunately there was little information available concerning the Roma, the most important population for the National Social Inclusion Strategy.

In the case of non-mandatory household surveys, background variables related to minority or ethnic origin to be used in data collection by the CSO from this year on, provided no or very limited data for this particular analysis, as of yet.

The Household Monitor, 2012, a survey published by TÁRKI revealed an intensifying polarisation in society with the assumption of a deteriorating situation of the Roma, although the statistical reliability of the estimates related to the Roma was relatively low, typically only able to perform validation functions.²

Following this, the CSO commenced the revision of the indicator system at the request of the Ministry. The review based on the Strategy updated in 2014 continued to set the aim of coordinating with the target system making social processes and policy results measurable both at the level of overall and specific objectives. As a result, a new indicator system was created and soon updated with 2015 data, thus making available a statistical database for the 2010-2015 period, intended to keep track of changes in areas of intervention of the Hungarian National Inclusion Strategy.

In 2017, after a series of consultations and data updates, the newest version of the indicator system was completed. It now includes all the indicators developed by TÁRKI that can be generated by the CSO, complemented by those suggested by the CSO during the revision process.

In accordance with the tasks specified in the Action Plan of the Inclusion Strategy, questions related to Roma identity had been included by the CSO in all large-scale household surveys (EU-SILC, Labour Force Survey) by 2013. As a result, basic social policy indicators broken down to Roma, non-Roma populations are now at our disposal.

For its 2018 mid-term overview on the social environment of the Strategy (*Social processes in Hungary in the first half of the Hungarian National Social Inclusion Strategy period—2009 to 2017—manuscript*), TÁRKI drew on the data primarily from the updated indicator system. The general findings of the study are detailed below.

Concerning poverty and social inclusion especially with regards to material living standards, the period from 2009 to 2017 can be split into two stages; the period between 2012-2014 reflects rather deteriorating, whereas the period after 2014 shows improving tendencies. The most recent indicators—2016-2017—outline a more favourable picture as compared to the initial phase. The two stages are in close relation with the financial and economic crisis of 2008 and the subsequent impact of consolidation on the evolution of social processes.

Overall, the main indicators follow a U-shaped trend in the period from 2009 to 2017: typically deteriorating tendencies between 2013-2014 and—sometimes significantly—

2 The study is available at: http://old.tarki.hu/hu/news/2014/kitekint/20141024_ntfs_monitoring.pdf

improving trends thereafter, especially in terms of material living conditions. However, there is no improvement in education, a key area of inclusion, neither in competence results nor in the inclusion of children from poorly educated families.

In 2014, in order to estimate the 'real' spatial distribution of the Roma population, a survey was conducted by the CSO Demographic Research Institute using data from the 2011 Census. In their report commissioned by the Ministry of Human Capacities, they determined the size and location of the population expressing 'Roma affiliation' using the 2011 individual level census data. Determining the number of Roma (Gipsy) people has always been a very serious challenge for statisticians, sociologists, politicians etc. not only in Hungary but in the whole region.

The analysis carried out in the study utilized the 2011 individual level census data and applied a newly introduced statistical concept, 'Roma affiliation'.

Although methodologically similar to prevailing domestic traditions in professional 'Gipsy research' literature, the study is fairly pragmatic in its intention to provide statistical information in detailed regional breakdown within the limits offered by the datasets thus contributing to the establishment of informed inclusion policies.

Otherwise stated, the analysis examines the possibility to perform fine analyses of the census data, which would help significantly reduce the gap of approximately 300-400 thousand people, the difference between the number of people 'belonging to the gipsy population' in CSO census communications and those classified as Roma by their environment.

The challenge of determining the number of the Roma living in Hungary can easily be perceived as a simple and simplified problem, methodological in nature as the primary reason behind this difficulty is that the number of people classified as Roma by their environment (i.e. public opinion regarding the number of Roma) is—and has always been—significantly higher than number of people who—under any circumstances—identified themselves as Roma.

The fact is that the difference between the two values can be attributed to a series of complex phenomena; e.g. conscious concealment, conscious hiding, diverse self- and external identification of the people classified as Roma, the perception of Roman origin by those affected as non-traditional ethnic category, among others. However, in an attempt to operationalize the causes of this difference one by one using statistical measures, this methodological approach could be of assistance to get closer to the statistically correct answer to the question concerning the size of the Roma population.

As a result of these actions, 553.882 people were reported to belong to the 'Roma affiliated' population nationwide, representing 5.7% of the population living in private households³. This population primarily, but not exclusively refers to people who live in households where there is at least one person who, during the census, identified him/herself as belonging to the Roma national minority to some extent. In this sense, therefore, the method used is based on the right to free choice of identity.

3 In this document we do not intend to present or analyse uncertainties associated with the calculation of the number of the Roma population in Hungary; neither the different the figures published nor the various methodological practices and theoretical approaches behind it are dealt with.

The approach then moves on in two directions. On the one hand, every person living in residential micro-environments surrounded by predominantly Roma households is called Roma affiliate; on the other hand, in the case of a small sub-group, where the right to free choice of identity may have been distorted during the census data collection process has been imputed.

At county level, the largest number of Roma affiliated population, in excess of ninety thousand people reside in Borsod-Abaúj-Zemplén county, accounting for 13.6% of the county's total population.

The proportion of Roma affiliated population is very similar in Szabolcs-Szatmár-Bereg county (13.5%, almost 74 thousand people).

Similarly, nearly 77 thousand Roma affiliated people live in Budapest and Pest county combined, however, their share in the total population of the area is very low. In Nógrád and Heves counties, the rate is over ten percent.

At the other end of the scale, there are two counties: Győr-Moson-Sopron county (1.8%—under 8 thousand)—and Vas county (2.5%- six thousand)⁴

The publication of the monitoring process of the Strategy with the related data and indicators is believed to be fundamental. To this end, based on the already operating social sector information system, a social inclusion information system has been developed, which serves as a means of—in addition to other planning and decision support functions—monitoring the Strategy.

Within this system, in addition to a number of other data—such as local equal opportunity programs or regional development supporting database—the Strategy indicator system⁵ was made available in 2018. To further expand the research into the determination of the estimated Roma population, the Hungarian Demographic Research Institute (HDRI) conducted a study entitled 'Mortality conditions and life expectancy of the Roma population' in preparation for a survey forecasting the current and expected number as well as the demographic composition of the Roma population.

Demographic data and methods processed in the study and the significance of the results—according to the authors' intention—go far beyond mere population forecast and might be of great assistance for political decision-makers, policy makers, experts with valid and verifiable procedures based on standard criteria. Using the latest spatial statistical methods, the authors sought to identify the areas of very severe ethnic segregation or places where this process has already been completed. Due to the geographical characteristics of social processes, among others, the size of the affected areas is expected to increase in the near future.

The lack of specific information on the number and mortality of the Roma population made it challenging to determine the mortality indicators of this ethnic group. As for numbers, researchers relied on the results of the CSO 2011 census, as well as the estimated population data of the Demographic Research Institute.

4 Source: *Estimates on the number and location of the Roma affiliated population based on 2011 Census data*- manuscript

5 https://www.teir.hu/rqdist/main?rq_app=ntfs&rq_proc=init

To determine mortality, abridged life tables were used. Life expectancy at birth is a well-defined and easily comprehensible indicator. It summarizes the mortality pattern of the full spectrum of all age groups and shows how long new-borns can expect to live based on the mortality of a specific year /period and the actual life span of people born before them.

All the results indubitably confirmed the life expectancy of the Roma population to be significantly lower than that of the majority society that equals the national average. With relatively modest differences, the estimates seem consistent for men. In predominantly Roma settlements, however, the life expectancy of women was significantly lower than the estimates based on regionalization and education. For men, this difference may probably be well explained with their socio-economic role, while in the case of Roma women, there might be other reasons that have a strong effect on their additive disadvantaged status (lifestyle, discrimination).

Researchers sought to map the life expectancy of the gypsy population using ecological data. The limitations of the method applied, however, should not be forgotten. Most importantly, the spatial method is capable of giving only estimates for the given settlements. Where the segregation process of the Roma has been completed, the village is inhabited exclusively by Romani people.

In areas where chances of inclusion are larger for the Roma population, where standards and norms different from those of their closed community are more easily accessible, visible and useable, their demographic behaviour is also different.

In settlements where the Roma are already in majority, generalisation poses challenges since it is impracticable to assess whether their lower life expectancy is due to the adverse life expectancy of the Roma, non-Roma or both groups.

It is, therefore, reasonable to ask why there is a need to analyse ecological data in spite of these limitations. First of all, because the delineation of segregated Roma settlements may help decision-makers determine the exact size of the affected areas. Secondly, because these regional data life tables are based on existing data and as such might serve as standards for constructing further tables.

Life tables based on the educational level and composition of the population were more consistent with previous experiences. As the level of education is the strongest and most reliable predictor of life expectancy in the Central and Eastern European region, life tables based on it could be considered reliable provided the educational distribution of the Roma population as well as their number within the total population are acceptable.

In the analysis CSO and HDRI estimates were applied, which on the one hand allowed the 'validation' of the previous work and showed the impact of minor differences in the two population groups on life expectancy, on the other. In the case of education, the more favourable composition used by HDRI was reflected in the resulting higher life expectancy of the Roma population.

In conclusion, the life expectancy of the Roma is significantly lower than the national average, with a minimum difference of 5.5 years in the case of men and slightly more than 5 years for women.

In an attempt to illustrate the size of the gap, it can be affirmed that the life expectancy of the Roma roughly reflects the mortality crisis of the nineties, with the extremely high mortality most pronounced among the middle-aged population.

The health status of people living in Roma-majority areas dramatically falls behind the national average. However, regional estimates are not suitable for summarizing the life expectancy of the Roma population.

The estimated differences (consistent with those in the publications of Laszlo Habclicsek)⁶ are significantly lower than in the ruling public opinion.

Consequently, it can be claimed that the higher than national average mortality rate of the Roma population cannot explain the low life expectancy of the Hungarian population, as a whole.

In 2017, in cooperation with the CSO and Lechner Knowledge Centre and the ministries involved (Ministry of Interior, Ministry of National Economy, Prime Minister's Office), the Segregation Map of Hungary was completed together with the related database.⁷

At the beginning of 2017, the Hungarian Association on Addictions (hereinafter: HAA) turned to the Ministry of Human Capacities with the request to support the completion of an exploratory pilot research on the use of new psychoactive substances (hereinafter: NPS) by people living in segregated rural areas in Hungary.

In the preparatory phase of the research project (from May, 2017) the suitable measurement tools were developed, the participating regions, coordinators and survey participants were selected and informed about the research and sampling methods. Following some pilot tests, the measurement tools got finalised for implementation.

Data collection took place from 1 June to 30 September 2017. Due to the summer holidays and other difficulties it was only concluded by the end of September, beyond the agreed deadline.

During this period 75-75 questionnaires were completed and 25-25 semi-structured interviews were conducted in the regions of southern and northern Hungary with current NPS users over the age of 18. Six segregated settlements from Northern Hungary and three from the Southern Transdanubian districts were involved in the survey.

Quantitative research data handled dimensions such as the demographic composition of the sample, both legal and illegal drug consumption frequency and pattern, perceived risks and consequences of NPS use, conditions of access to the drugs, conditions of acquisition, access to the supply of drugs and attitudes towards substance use. Qualitative data, on the other hand, provided much deeper insight into the actual circumstances and causes of drug use.

Most importantly, the research has found that traditional drugs and legal substances other than NPS also show a strong presence in the segregated areas of the related regions but in different manners.

The addiction problems of people living in extreme poverty can only partially be solved using traditional methods; the more ambitious targets can only be reached through complex

6 HABCICSEK László: *A roma népesség iskolázottságának területi alakulása: tények és becslések*. In. *Kisebbségkutatás*. 2007b. 16. évf. 4. sz.; HABCICSEK László: *Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére*. In. *Demográfia*, 2007a. 50. évf. 1. sz. 7-54.

http://hetfa.hu/wp-content/uploads/hetfa_biztoskezdet_zarotanutmany0210.pdf

7 The GIS database is available internally, within a closed system.

interventions with the aim of changing the entire life in the segregated areas primarily by means of social policy and settlement rehabilitation.

The results of the pilot study were published in four publications: Final Study, Policy Recommendations, Methodological Guidebook and a Brochure assisting those working in the field.

PROGRAM MONITORING

In addition to and in close conjunction with monitoring social impacts, fundamental importance is given to the follow-up of concrete programs and measures contained in the Action Plan.

In the first phase, alongside the program monitoring system of the Strategy its administrative support system was developed (in collaboration with KPMG and later HÉTFA Research Institute). Besides the establishment of an interdepartmental Monitoring working group within the Inter-ministerial Committee for Social Inclusion and Roma Affairs, a regular, interdepartmental reporting system was launched.⁸

In 2017, HÉTFA Research Institute carried out the mid-term monitoring assessment of the HNIS program on our behalf. The study also served to prepare the ground for the third Action Plan of the strategy.⁹

Attention must be given to our collaboration with the World Bank in order to support and monitor regional processes of development and the Poverty Map project, conducted by the CSO and the World Bank jointly. At the end of November 2012, a cooperation agreement was signed by the Government of Hungary and the World Bank, under which the World Bank is providing expert assistance to our country in order to achieve the objectives set out in the Széll Kálmán Plan.

Within the framework agreement a separate topic deals with the assistance the World Bank is providing to Hungary with regard to strategies for inclusive growth such as HNIS.

In 2015, under the contract following the agreement, the World Bank developed a GIS-supported spatial database system of social inclusion that provides a comprehensive picture of the geographical distribution of the social problems within the intervention fields of HNIS and the related development interventions to support inclusion. On an IT interface, the application allows an overview of social problem indicators characterizing the given regions and indicates results of developments launched and institutions set up to solve them.

As a result, a single map is able to provide information on the problems and the achievements of interventions intended to deal with them. (This app was made available in the Social Sector Information System established in Lechner Knowledge Centre).

In an attempt to present good practices of social inclusion of disadvantaged groups, another study based on the contract with the World Bank has been prepared. It provides critical insights into the implementation of Local Equal Opportunities Program (LEOP) in order to indicate the possibilities of further development, particularly their planning,

8 Annual reports to the Government on the implementation of the Strategy to the Government are available on: www.romagov.hu

9 The complete study is available as an internal document.

implementation, monitoring and evaluation. The work highlights the need for larger and more targeted support—especially for local governments with limited institutional capacity—to promote the identification, development, financing and implementation of complex interventions that are to cope with the most pressing challenges related to social exclusion in local communities.

The discussions held with various governmental and non-governmental participants emphasized the inevitability of a shift from theoretical advice towards practical implementation, suggesting that the LEOP should be made feasible and implementable at local level. For this purpose, issues related to the management of complex situations of social exclusion should be explored; the lack of resources to finance comprehensive interventions needs to be managed; difficulties related to access to external resources as well as mobilizing and involving local communities should be handled; local tensions related to the development of certain target groups of LEOP need to be addressed. The main expectation of local participants, however, was to receive assistance with local scene management. The Guidebook serves exactly this purpose by providing practical guidance and a collection of best practices that help enable the successful implementation of local equal opportunity programs and facilitate social inclusion within the current regulatory framework. It is important to note that unlike the logic of local programs, in the Guidebook not all target groups receive equal attention. It seemed more plausible to concentrate on the most serious disadvantages in present-day Hungary.

The main focus, therefore, is groups with multiple disadvantages: children living in disadvantaged families, unemployed Roma women with children, the elderly forced out of the local society and people with disabilities. The Guidebook also equips them with tools that have been tested and proved to be effective in order to successfully manage their problems.

The Guidebook is targeting multiple audiences. It is primarily written for authorities, within whose administrative area there is a relatively high proportion of equal opportunity- or other disadvantaged groups. Second, it is aimed at local government employees, civil servants and experts responsible for planning, implementing and organising social services.

In this context, two important aspects are highlighted. First, Hungarian local governments are extremely heterogeneous and second, as a consequence, their obligations are significantly different depending on the size of the settlement. The Guidebook, therefore, focuses on the challenges and opportunities of local governments and cooperating participants that have the capacities and apparatus necessary for providing the basic benefits.

It is intended primarily for municipalities that are capable of providing –in addition to basic services (e.g. children’s day care or basic education and health services)—more comprehensive social, educational and health services and receive funding for their employment programs. In this regard, the target audience is made up of employees in charge of service planning and delivery.

Undoubtedly, the Guidebook contains useful information for smaller municipalities, as well, by way of example on how to access services outside their municipalities organized at a higher regional level, very frequently the most pragmatic way to bridge service gaps. Each chapter is a practical guideline package with references to additional examples and sources, where issues local governments and other participants face on launching their equal opportunity program are dealt with. The topics were agreed upon after consultations

with experts, mayors and civilians. Some tools, methods and recommendations contained in the Guidebook (e.g. problem-tree) could be used to solve other complex challenges.

The Guidebook is supplemented with case studies.

Each case study starts with the clear indication of the target group—e.g. Roma children—and areas of expertise—e.g. education, training, housing—dealt with. These case studies present not only innovative and successful practices but also list the problems and challenges encountered during implementation. They are written with the intention to draw attention to operating practices, foster the transfer of knowledge and promote learning from each other. It is important to note that practices and experiences presented here are by no means directly applicable. Even the core elements are to be applied and interpreted carefully, taking local circumstances into consideration.¹⁰

IMPACT ASSESSMENT, EVALUATIONS

Recently, impact assessment studies have also been launched, an example of which is the research into the evaluation of children's homes and early childhood programs carried out by HÉTFA Research Institute in 2016, with the following questions in focus:

What is the impact of children's homes on children and parents during the research period and what effects are perceived by nurseries/schools/pedagogical services/child welfare services?

What are the costs and expected benefits of children's homes, what is the expected long-term return of the program?

How did state funding affect the operation of these homes?

To what extent could these homes become part of the community and how did it affect them?

In order to find the answers, the research relied on former analytical studies and project documentations, questionnaires in schools, kindergartens, pedagogical services and health care providers in the vicinity of the children's homes and in settlements where children's homes are not available. The case studies provided a detailed operational analysis of 17 children's homes.

The Hungarian Sure Start Program was modelled on the SURE START Program developed in England in 1999, with the aim of reducing child poverty and social exclusion of children.

However, there is a major difference between the English and the Hungarian programs. Whereas in England the role of the State in early childhood care is typically insignificant, nurseries and public support institutions (e.g. nursing services) are not available for the general public, in Hungary the launch of the program was justified by the need to extend the scope of availability and ensure the consistent level of existing services and not to create them.

Consequently, the scope of the program is also different: in the United Kingdom, one-third of the four million disadvantaged children were reached, while in Hungary there are

10 The complete study is available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/636831467947322886/pdf/106790-WP-P148426-PUBLIC-HUNGARIAN-people-numbers.pdf>

112 Children's homes currently operating in 2014 with 1700 children regularly attending and 3941 involved. However, these children's homes were established in settlements or parts of settlements with typically high Roma and child poverty rate, where alternative forms of care are rarely available for the targeted age group and their parents.

Results have revealed that children's homes were able to successfully integrate into the life of local communities but it took several years. The initial antipathy, in most cases, is decreasing over time and cooperation with local institutions is gradually improving.

However, the danger as these case studies point out is that cooperation in most cases is informal and linked to a given person leading to relationships frequently needed to be rebuilt in case of frequent personnel changes (often experienced in children's homes and related services). It is also apparent that the main allies of children's homes are primarily nurses and secondly, kindergartens. The relationship between homes and family support people has a mixed character and paediatricians are reported to be typically willing to cooperate no longer than their contractual relationship lasts.

With the active contribution of children's homes social- and health care support benefits successfully reached a great number of targeted children (and their parents). To demonstrate this, a number of examples are mentioned, for instance, when children's developmental retardation was identified during health screening in children's homes or when parents, thanks to the relationship of trust, dared to share problems with the staff in case of difficulties encountered. In such cases, the communication system and the cooperation of participants helped these individuals and their children receive proper care and support as soon as possible.

Children's homes are adapted to local needs and conditions, accordingly, the cooperation with external experts is variable. In the HÉTFA research period speech therapists, psychologists, special educators, physiotherapists and lawyers were the most common visitors in children's homes but since then their number has significantly reduced in most places. The level of interest remained high where cooperation with child support- child welfare- and other professional services is effective (very frequently due to organizational reasons) and there is possibility for children's homes to make use of the resources of these organizations 'in-house'.

Most homes are reported to be able to successfully integrate the parents of disadvantaged children but for the most disadvantaged families these children's homes are not particularly attractive. The fact is, however, that one-fifth of the homes are attended by families of mixed social composition. For success, location is a crucial factor. In case children's homes are situated too close to the segregated area, the better-off families avoid them whereas if there they are in the centre, financially more disadvantaged people are reluctant to enter.

Additional success factors include cases when the director of the home is or has become a highly esteemed member of the settlement community or someone whose professional abilities are not questioned. Furthermore, success is more likely when there are members of Roma origin among the staff, which gives them credibility to reach out to the less advantaged members of the Roma community.

A consequence of the state funding of the Sure Start Children's Homes is the reduced number of external experts. As compared to the previous project funding period, recent state funding hardly provides source other than for the salary of two employees. In addition to the decreasing number of experts, the budget does not allow for replacing fixed assets,

either, frequently resulting in worn-out toys or mats in homes operating since 2009. Experiences show that these institutions make all reasonable efforts to provide assistance but only in few places are they able to give financial support (e.g. paying the overhead costs) or in-kind assistance (e.g. carrying children to and from other settlements in private minibuses). Frequently, however, to support the operation of the children's home, public workers are also involved.¹¹

THE WAY FORWARD—FURTHER STEPS

In the next period, impact studies should be given utmost importance in the development of the monitoring system. They are essential to underline the—financial or other—benefits our developments bring as well as the consequences of the lack of development and social inclusion.

Resources for research are available in individual development programs, but they are not sufficient for all control group studies that are inevitable to be able to accentuate the difference between areas (communities, institutions, villages or districts, municipalities, regions) that have or have not undergone development or intervention.

A good example of monitoring practice is the Life Course Survey (LCS), a comprehensive study conducted by TÁRKI, 2006-2016, with the aim of following the high school career of disadvantaged and Roma children. Similar large-scale surveys would be much needed, given that it is especially high schools where the problem of school drop-out rates of Roma students is a fundamental barrier to social inclusion. These studies would be perfect to measure interventions aimed at reducing early school leaving.

Another future research task might be to collect best practices that are encountered occasionally but not regular and systematic. An appropriate basis for this could be the World Bank project mentioned above as well as a summary processing the results.

A large-scale Roma research has been on demand for years. This could serve the purpose of gaining a deeper insight into the complex system of relationships defining the problems of the Roma population along with the available macro data from regular large-scale data collections.

Formerly, each decade witnessed the publication of a detailed overview about the situation of the Roma population. This research tradition is of outstanding value for domestic social policy, and although—by professional consensus—a new methodology will be needed for further investigation, it certainly would be most valuable in inclusion policy—in national and international policy contexts alike.

(translated by Csathó Andrea)

11 The final study is available at: http://hetfa.hu/wp-content/uploads/hetfa_biztoskezdet_zarotanalmany0210.pdf

BIBLIOGRPAHY

- BALÁS Gábor et al.: *Biztos Kezdet program hatásvizsgálata*. Budapest, HÉTFA Kutatóintézet. 2016.
- BERNÁT Anikó-FÁBIÁN Zoltán: *Társadalmi folyamatok Magyarországon a nemzeti társadalmi felzárkózási stratégia elfogadásának időszakában – 2009-2012*. Budapest, TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt. 2014. http://old.tarki.hu/hu/news/2014/kitekint/20141024_ntfs_monitoring.pdf
- HABLICSEK László: A roma népesség iskolázottságának területi alakulása: tények és becslések. In. *Kisebbségkutatás*. 2007b. 16. évf. 4. sz.
- HABLICSEK László: Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. In. *Demográfia*, 2007a. 50. évf. 1. sz. 7-54. http://hetfa.hu/wp-content/uploads/hetfa_biztoskezdet_zarotanutmany0210.pdf
- LAURI Scherer (ed.): *A számok mögött az ember: Kézikönyv a helyi esélyegyenlőségi programok hatékony megvalósításához*. The World Bank <http://documents.worldbank.org/curated/en/636831467947322886/pdf/106790-WP-P148426-PUBLIC-HUNGARIAN-people-numbers.pdf>

ANTAL LOVAS KISS

Some defining characteristics of the Romology Programme
of the University of Debrecen from the perspective
of Hungarian Romology education

ROMOLOGY PROGRAMMES IN THE HUNGARIAN HIGHER EDUCATION

At the beginning of September, 1998 a mentally disabled teacher went berserk and stabbed eight Roma children in the János Földi Primary School in Hajdúhadház.¹ This tragedy, which sent shock waves throughout the country, shed light on the fact that in the eighties the teacher training programmes did not prepare teachers for the special features of the education, training and upbringing of Roma children. The teachers remained unprepared for the task despite the fact that children belonging to the biggest Hungarian minority group lived across the country—many times in segregated communities—in great numbers. The high proportion of Roma people within the entire Hungarian population, their cultural values and social problems particularly justified the introduction of Romology programmes in higher education. Even though the higher educational innovation started in the last decade of the 20th century, we have hardly felt its effects yet. After the regime change in 1989 several higher educational institutions conceived the idea that the situation of Roma people should somehow be addressed. For people taking part in the teacher training and social programmes it was especially obvious that most of them would meet Roma people as part of their jobs. Nonetheless, the National Curriculum did not put forward any resolutions or recommendations concerning the teaching of Roma studies in higher education and educational policies only appeared in the form of generalities. Consequently, it was not among the priorities of higher educational institutions to introduce Roma studies. Even if some courses dealt with Roma people, they were not integrated into the compulsory curriculum. Some committed and enthusiastic teachers prepared and organised the first courses dealing with Roma people.

At the end of the 20th century, Ágnes Kende explored Hungarian higher educational programmes in connection with Roma studies. At that point in time, Romology, Gypsyology and special methodology aimed at teaching Roma children were taught sporadically, at six places, in different higher educational institutions. There were two official Departments of Romology, while other institutions offered Roma-related courses in the form of specialisations or special colleges. During the examination, Kende was interested in the content of teaching and the type of knowledge and ideologies that were used in the programmes. She was also interested in what they focused on in the specific courses: did they concentrate on Roma ethnicity or their social situation? What kind of guidelines and methodological knowledge did the future teachers and philologists receive in connection with teaching Roma children? All these questions were relevant as the courses were quite different from one another both

1 http://www.hetek.hu/belfold/199809/amokfuto_tanarno_hajduhadhazan (last downloaded: 10. 02. 2019).

in quality and content. "Romology education means more or less the same in every higher educational institution: they teach the Roma language, literature, history, ethnography, fine arts, music and the issues of social, psychological, pedagogical, including special educational, religious, jurisprudential and criminological problems related to being a Roma."—wrote the author. Kende concluded in her study that the rudimentary Romology programmes of the different higher educational institutions realistically represented the official and public thinking about Hungarian Roma people.²

Functioning Romology programmes at the turn of the millenium ³			
Institution	Department	Mentor Teacher	What does it provide?
Csokonai Vitéz Mihály Teacher Training College	Department of Romology (1997)	Éva Takács	history, society, ethnography, politics, language
Zsámbéki Catholic Teacher Training College	Department of Romology (1994)	Elemér Várnagy	socio-education, romology, language (Lovari)
Janus Pannonius University	Department of Linguistics (1999. Department of Romology)	Katalin Forray R.	romology specialisation (linguistics, social sciences, romology)
Eötvös Loránd University	Department of Pedagogy, Roma Pedagogical Group	Sándor Rácz	Roma pedagogical studies romology, language (Carpathian)
Hajdúböszörményi Wargha István College of Pedagogy	Department of Socio-Education (1992)	Józsefné Szemán	family-child-youth protection, socio-education
Kölcsey Ferenc Reformed Primary Teacher Training College	Department of Pedagogy	Ilona Nanszákné dr. Cserfalvi	special college about Roma culture
Eötvös Loránd University	Department of Cultural Anthropology	Csaba Prónai	research seminal on Roma people

There have continually been initiatives in order to try to satisfy the arising, socially motivated needs since the regime change in 1989: nowadays several Roma-related programmes exist in the Hungarian higher education; however, only the Department of Romology and Sociology of Education at the University of Pécs has been able to examine and analyse Roma culture comprehensively in its complexity, in the framework of scientific discourse in the first decades of the 21st century. At the University of Pécs, it was the primary concern of Professor György Szépe that Roma-related education and research should be introduced in the Hungarian higher education and it was the work of Elemér Várnagy that made it possible for the University of Pécs to start the programme. Besides, the existence of renowned Roma talent-nurturing institutions in the area, such as Gandhi Grammar School and Collegium Martineum, provided a favourable condition, too. The University of Pécs was the first institution with the comprehensive vision that the aim of the programme should be the training of professionals who are capable of understanding and interpreting the scientific questions of Romology. The Romology programme integrates the Roma-related scientific

2 KENDE Ágnes: Romológia a felsőoktatásban. In. *Iskolakultúra*. 1998. 12. sz. 30-31.

3 Op. cit. 36.

results of humanities into university education. In the course of the training the main aim is that the university students understand not only the issues of Hungarian Roma people, but also that they gain a more general, international and minority-related perspective on the questions of this field.⁴ Pécs offers the greatest variety of Romology studies: accredited 6 semester BA education, 2 semester MA education, which also opens the way for disciplinary education. Furthermore, the Ph.D. School in Linguistics at the University of Pécs offers the opportunity to earn a Ph.D. in the field. Naturally, it has been an impossible task for the Romology Institute of Pécs to solve the problems of Hungarian Roma people, yet its significance has a measurable effect. The programme in Pécs has helped to spread a new perspective on the Roma people, which goes beyond the stereotypical notions about Romas and over the years it has trained a small, but well-qualified panel of experts dealing with Roma people.

THE PRECEDENTS AND FIRST STEPS OF THE ROMOLOGY PROGRAMME AT THE UNIVERSITY OF DEBRECEN

By the second decade of the 21st century it has become obvious that the Romology training needs to be more evenly spread by involving other higher educational institutions. Given the geographical and ethnodemographic context, it was also clearly outlined that this institution should be in eastern Hungary due to the fact that the eastern Hungarian regions suffer from a combination of disadvantages, thus they are in great need of professionals who work to improve their situation. A new Romology Programme was given accreditation at the University of Debrecen. The programme started in 2019 in Hajdúböszörmény at the Faculty of Pedagogy and Special Education. The precedents of Roma-related education in the previous higher educational institution of the town lie far back in the past. While Romology-related studies and initiatives for the launch of a new programme started in the second half of the 1990s in the different colleges of the country, in the Wargha István Pedagogical College⁵ in Hajdúböszörmény the education of family-, child- and youth protection was introduced in 1985 for nursery school teachers, in the framework of a special college during six semesters. From 1992 this programme developed into Social Pedagogy Studies. In almost all their subjects the Roma question appeared and most of their traineeships were in institutions in a Roma-majority area.⁶ (Kende. 1998: 32) From 2001, subjects on Roman societal and cultural knowledge were gradually built into the curriculum of the nursery school teachers' programme alongside the programme of social pedagogy. In the course of the university research and the pedagogical work it became more and more obvious that—due to the complex changes in the sociocultural context—ever widening social needs need to be satisfied. However, as a result of the programme, a greater interest towards minority communities' culture as well as the needs of the growing number of Roma university students had to be taken into account. The thought of the establishment of a Roma special college had already appeared by that time, yet almost ten years had to

4 CSÁNICZ Szabolcs-CSERTI CSAPÓ Tibor: Romológia szak a Janus Pannonius Tudományegyetemen In. *Iskolakultúra*. 1998. 8. sz. 93.

5 In the predecessor of the current university faculty.

6 KENDE Ágnes: Romológia a felsőoktatásban. In. *Iskolakultúra*. 1998. 12. sz. 32.

pass until in 2012 a cooperation agreement was signed by the Faculty of Child and Adult Education of the University of Debrecen⁷, the town of Hajdúböszörmény, and the Debrecen management body of the István Türr Training and Research Institute, with the help of which the institutionalisation of a Roma special college got the green light. In the same year, the building of the Roma Innovation Centre opened at the Faculty of Child and Adult Education of the University of Debrecen, in Hajdúböszörmény. This institution became the headquarters of the Balázs Lippai Roma Special College. The Roma Special College primarily (but not exclusively) accepted applications from nursery school teacher majors, social pedagogy majors, infant and child development majors, alongside social workers and youth helpers taking part in higher vocational education. The aim of the Roma special college is to train young Roma and Hungarian people, who are committed to solving public issues and to initiating and conducting active social dialogues, individually and in groups in the framework of higher education. The institution, through personalised mentoring and a varied competence development, seeks to train intellectuals who are sensitive to social questions and take an active part in social integration and inclusion in their areas of activity with the help of the skills acquired at the special college.⁸ The considerable interest attracted by the variety of Romology courses that have been introduced since 2001 at the faculty in Hajdúböszörmény not only made it possible to form the system of Roma special colleges, but it also shows that pedagogy majors see the Romology competence as one of the most important aspects of professional success. A lot of students have direct ethnic experience, many a time coming from small communities where the local societies' demographic and ethnic relations have fundamentally changed in the past two decades. After graduation they often find jobs in highly disadvantaged, poverty-stricken regions or segregated Roma communities, hence one of the most significant aspects of their professional development is the methodical understanding of the sociocultural relations of Roma minority groups and obtaining a Romology BA degree gives them an advantage when it comes to job-seeking. Consequently, students of pedagogy can be an important recruitmental basis for the Romology programme. The training traditions of Romology at the faculty and the Roma special college provided an adequate basis for the launch of a Romology major.

A new major always faces the challenges of novelty, particularly if the given profession is not entirely appreciated by society and if its role and significance have not yet been integrated by public thinking. This description fits Romology, which is a relatively new and little-known programme. People rarely see Romologists, they neither know them nor their competences, thus during its launch it was important to place the programme in an attention-seeking way on young people's career choice spectrum. The new training programme had to be introduced not only to the future students and to the supported target groups, but also to the governmental- and non-governmental institutions and organisations that help Roma people. Hence, networking became an essential factor in contributing to the future of the Romology programme at the University of Debrecen. The significance of cooperation with the professionals and the institutions is twofold. On the one hand, the aim is to promote the programme in society and to attract students. On the other hand, in the course of the training it is inevitable to create traineeship opportunities.

7 The name of the faculty changed to Faculty of Pedagogy and Special Education in 2018.

8 <https://szakkollegiumok.unideb.hu/hu/node/222> (last downloaded: 2019. 02. 10.)

Together with the accreditation process of the Romology programme, communication with the eastern Hungarian Roma organisations and the social institutional network also started as well as the official consultations and the formation of cooperation agreements. One of the first steps included the preliminary assessment of the Romology programme on the labour market and in order to promote career options for Romology majors, consultation with the potential partners of the labour market and with the decision-making bodies also started. An advertising campaign for the Romology programme was launched within the framework of the preparations, which included marketing strategies that met the requirements of the 21st century and appeared both online and offline.⁹ At the same time, direct personal contact also played an important part in the process of promotion. The latter was realised in two different ways: on the one hand, the recruitment of students happened within an institutional framework, through active participation in school enrolment programmes on faculty and university level; on the other hand, it happened in the form of roadshows in secondary schools in several communities in the local region. The "Researcher's night", which is an annual scientific-educational programme, was another good opportunity to popularise the Romology major.

THE CHARACTERISTICS OF THE ROMOLOGY PROGRAMME AT THE UNIVERSITY OF DEBRECEN

The Romology major, which was launched in 2019 in the Faculty of Pedagogy and Special Education at the University of Debrecen, follows in the footsteps of the concept built up by the University of Pécs in several respects, however, it has also developed its unique features and differences. It relies on local training traditions and builds on the experiences of the past 20 years, while it integrates into its training system the changes in the scientific paradigms and the current social expectations. Based on the past few years' training experience, the programme is trying to build on the eastern Hungarian situation, the special scientific knowledge of its teachers and their research background. It aims to create a unique image that is supported by the applied social scientific and field-oriented feature and by the role of cultural mediator.

The aim of the BA programme, which can be completed as a full-time or a correspondence course, is to train Romology specialists who are well-informed in the questions related to Roma communities. They are able to mediate between the Romas and the different social organisations targeting Roma people and they can share the social organisations' requests with the local Roma communities. Romologists, with the help of their specialized knowledge, can act as mediators on the side of professionals and institutions who deal with the Roma communities' culture and problems (sociologists, sociopoliticians, teachers, lawyers, doctors).

9 The image had been created even before the university admissions started: uniform awareness-raising brochures, posters, informative leaflets and specially designed events were planned. In order to reach a wide audience, the conscious management of online media outlets and content-creation for the institutional online platforms had a decisive role: website development, news creation for Facebook and Instagram.

The cultural differences between Roma communities and the mainstream society do not always appear transparently, and most of the time only the conflicts that arise from living together point to their existence. It is the task of the Romologist to recognise culture-specific behavioural patterns and to communicate the everyday problems and ways of thinking of the given Roma communities to the mainstream society in an understandable form. Many times due to a customary action, an expression of thought or a belief—the differences in basic values—it is almost impossible to translate their thinking, even if language barriers are nonexistent. In such situations, the Romologist, with the help of his/her specialised knowledge, creates a symbolic translation, which can shed light on the belief and logic in which the given action is integrated and gains understanding. For this symbolic translation, Romologists need a holistic point of view which can help them interpret certain cultural phenomena as integral parts of the whole culture.¹⁰ For this reason it is of vital importance that Romologists know the language codes as well as the Roma socio-cultural specificities. They must be well-informed about Roma history and the intellectual and artistic trends and various forms of Roma culture. They must be knowledgeable about Hungarian Roma people's geographical location and they must know what kinds of historical, political, social and economic effects influenced Roma people in the past and what has an effect on them nowadays. They must be able to understand the legal- and institutional systems affecting Roma people's everyday lives. However, it is also important to emphasise that Romologists do not only complete ethno-specific tasks. Particularly in deprived areas, Romologists deal with poverty-stricken Hungarian people, too, who live together with Roma communities, and whose problems are basically the same because of the blurred sociocultural and existential barriers.

In the teacher training programme of the Faculty of Pedagogy and Special Education at the University of Debrecen—as it has been mentioned earlier—the acquisition of applied social-scientific knowledge plays an important role¹¹ and in the case of the Romology training—alongside theoretical knowledge—it is of vital importance that Romologists gain empirical experience and that they are actively present in local communities. Owing to the programme's field-oriented nature, research inside the communities is a significant factor in the acquisition process, which, besides data collection, helps the students learn how to build up their local networks. A comprehensive description of—the earlier mentioned—two most important areas of the Romology training—field research and mediation role—sheds light on the essence of field-oriented Romology.

Field-oriented Romology

One of the most important aspects of the Romology training at the University of Debrecen is the locally acquired knowledge based on direct experience, thus the programme builds on the methodology and approaches of cultural anthropology in many respects. As the

10 ERIKSEN, H. Thomas: *Kis helyek – nagy témák. Bevezetés a szociálanropológiába*. Budapest, Gondolat, 2009. 55.

11 BICZÓ Gábor: Alkalmazott társadalomtudományi kutatások és a roma kisebbségi közösségek integrációja. In. BOCSI Veronika (ed.): *Peremhelyzetben. I. Romológiai írások*. Debrecen, Didakt, 2015. 11-30.

anthropologist gains insight into a foreign culture through his/her experiences inside the culture, the Romologist also needs time and experience within the local communities so as to obtain that emic perspective which will make him/her an expert on the workings of the given local Roma society. The Romologist cannot be satisfied with the viewpoint of the „objective” observer, but he/she becomes an active agent, who basically uses applied anthropology. From the „classical” applied anthropological areas, which developed in the 1950s and 60s, the development policies, the handling of anomalies of ethnical minority situations, the social integration of deprived, poverty-stricken communities are the ones that pose relevant challenges for Romologists today, too.¹² In 1986, John van Willigen compiled a description of special tasks for applied cultural anthropologists¹³, many points of which can be applied to the activities of Romologists as well:

1. Assessor of needs: The Romologist, moving at ease inside a local Roma community, can provide data for the preparation of political and administrative decisions. Based on his/her field experience, he/she assesses what is needed for the execution of the planned programme and gives advice on how to create the ideal conditions for its implementation.
2. Effect measurer: With the help of his/her connections with the local Roma communities and his/her professional knowledge, he/she can measure in advance the effect of a given plan, programme, or political decision on the local community and population.
3. Evaluator: He/she examines and interprets the consequences of the implemented changes (their results and drawbacks).
4. Educator: He/she teaches the cultural specialities of local Roma people to officials who get in touch with them and he/she teaches the socially required behavioural patterns in official situations, such as administration and contact, to Roma people.
5. Agent: The Romologist can become an active supporter of certain Roma groups or individuals, even on a long-term basis.
6. Administrator, manager: Although most of the time Romologists act as mediators, it can happen that in certain cases they have to deal with concrete administrative work.
7. Cultural mediator: The Romologist ”interprets” between the representatives of the institutions and the local Roma communities. He/she translates the ”symbolic language” and is able to communicate in an understandable way for both parties concerned in the given situation.

In this context, field-oriented Romology can be seen as applied anthropology which is carried out by Romologists who possess social-scientific, and especially anthropologic knowledge.

The most important aim of applying field-oriented Romology is to promote local developments through the creation of social participation, which means that local Roma

12 BICZÓ Gábor: Az alkalmazott antropológia és a gyakorlati értékű tudás: a történeti előzmények, a kritikai fordulat és az etikai önreflexió társadalomfilozófiai háttere. In. *Tabula*. 2014. 15. évf. 2. sz. Online megjelenés: http://tabula.neprajz.hu/neprajz.07.152a.php?bm=1&as=401&kr=A_10_%3D%222014%2015%282%29%22 (last downloaded 10. 02. 2019.)

13 WILLIGEN, John Van: *Applied Anthropology. An Introduction*. South Hadley, MA: Bergin & Garvey, 1986. qoutes KISDI Barbara: *A kulturális antropológia története, elméletei és módszerei* PPKE, Budapest, 2012. 208-210.

communities are involved in the decision-making processes affecting their microcosm.¹⁴ This orientation of Romology reflects on today's applied anthropologic tendencies and takes a step towards the application of participatory and collaborative methods. At the beginning of the 21st century, it seems that when it comes to handling micro-level sociocultural, ethnic and economic problems and local developments, the most efficient contemporary research trends are the applied social sciences and participatory methods.¹⁵ Because of this, it has become unavoidable for the Romology training that has an anthropological approach, to acquire and practice applied—cooperative and participatory—methods. We could also say that in this interpretive framework, one of the main aspects of the Romologist's work is the cooperation, which builds on the participation of the local society in the entire process of activity,¹⁶ and the Romologist involves local residents into the research as partners so as to satisfy local needs to the greatest extent possible.¹⁷ Romologists, who are in partnership with laymen and local counsellors, can be active agents of the application of the cooperative approach. Another advantage of cooperation is that it eliminates interpretations that talk about the Roma people, their sociocultural conditions and social integration needs in generalities, while it focuses on unique features and emphasises diversity. Involving the concerned local Roma communities into the decision-making process can also eliminate the earlier paternalistic approach, which looked down on Romas as people who were unable to represent their own interests.

One possible application of the participatory approach is through action research. Although participation and cooperation do not solely belong to the field of action research, one of the most common types of participatory research is the participatory action research.¹⁸ Its key idea is that scientific work aims to achieve a practical goal in order to enhance the life of the given local society or group, which often goes hand in hand with changes in the fundamental conditions of the local society. In the course of this, a part of the examined society or community actively cooperates with the professionals doing the research during the entire process: starting from the initial planning of the research, through the final presentation of the results, until the consultations regarding the content of each step and the concrete actions and realisation of the specific tasks.¹⁹ Participatory action research is able to interpret the distinctive lifestyle of a local Roma community as well as to change and reconstruct local social customs. The possible changes that can be

14 WILLIGEN, John Van: *Applied Anthropology. An Introduction*. South Hadley, MA: Bergin & Garvey 1986.

15 LAJOS Veronika: Alkalmazott szemléletű társadalomtudomány: társadalmi részvétel, kollaboratív etnográfia és akciókutatás. In: *Néprajzi látóhatár* 2014. 1-2. sz. 44.

16 NAGY Károly Zsolt: Ösvény a dzsungelben. *Replika*. 2015. 90-91. sz. 39-56.

17 FLUEHR-LOBBAN, Carolyn: Collaborative Anthropology as Twenty-first-Century Ethical Anthropology. *Collaborative Anthropologies*. 2008. Vol. 1. 181. hivatkozta: LAJOS: Op. cit. 39.

18 COGHLAN, David-BRYDON-MILLER, Mary: *The SAGE Encyclopedia of Action Research*. SAGE, London, 2015.

19 WHYTE, William Foote-GREENWOOD, Davydd J.-LAZES, Peter: Participatory Action Research: Through Practice to Science in Social Re-search. In: WHYTE, William Foote (ed.): *Participatory Action Research*. 1991. 20-56. SAGE Publications hivatkozta: LAJOS: Op. cit.43.

carried out with participatory action research are in many respect the same as the helping activities of Romologists. As a result, it can have an impact on:

1. everyday practices of Roma people,
2. the nature of interactions between each other and the social surroundings,
3. the situation assessment and perspectives of Roma people and communities,
4. the discourses with the help of which Roma people understand and interpret the world that surrounds them.²⁰

Field-oriented Romology can use those Hungarian Roma researches as examples which have already built participatory action research into their methodology. This trend is marked by György Málovics and his research partners who conducted participatory action research within the Roma communities of Szeged, or by Tibor Cserti Csapó, Judit Balatonyi and their colleagues whose international research targeted Roma groups' housing segregation.²¹

Romologist as a cultural broker

As we have seen in the first part of the study, cooperation is a distinctive feature of field-oriented Romology. As a result, one of the fundamental aims of Romologists' training is the cooperative, mediating role. On the one hand, it is essential to efficiently convey Roma intergenerational issues towards all social institutions dealing with these communities; on the other hand, it is important to be able to communicate the requirements of social institutions towards local Roma communities. Classical cultural research (anthropology, ethnology) also uses the word "translator" to describe the role of a cultural researcher. As I have already mentioned, not only does this "translation" mean linguistic, but also cultural mediation. The anthropologist doing field research conveys several types of cultural knowledge, his/her interpretation is decisive. His/her activities can be identified with the conceptual framework of the cultural broker, marking an emphatically pro-active, promoting, helping, mentoring social role, which mediates between differing interests.²² Cultural brokers are reflexive and context-sensitive people who facilitate interaction and communication between groups or individuals of different cultural backgrounds.²³ This mediating, connecting aspect inspired some British social anthropologists to use the fundamentally economy-related term broker

20 KEMMIS, Stephen-MACTAGGART, Robin: Participatory Action Research. Communicative Action and the Public Sphere. In. DENZIN, Norman K.-LINCOLN, Yvonna S. (eds.): *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. 3rd ed. London, Sage Publications, 2005. 271-330. hivatkozsa: LAJOS: Op. cit. 43.

21 MÁLOVICS György et. al.: Részvételi akciókutatással a társadalmi kirekesztés ellen: egy szegedi példa tanulságai. In. *Tér és Társadalom*. 28. évf., 3. sz. 2014. 66-83. itt: 75-76.; BALATONYI Judit-CSERTI CSAPÓ Tibor: Részvétel és együttműködés a romák lakhatásával kapcsolatos problémák és javaslatok konstrukciós kísérleteiben. A Wor(l)ds which exclude – Kirekesztő szavak – kizárt világok (2013-2014) projekt példája. In. *Replika*. 2016. 100. sz. 191-204.

22 PUSZTAI-VARGA Ildikó. Műfordítók mint kulturális brókerek. Egy terminus útja a kultúrakutatástól a műfordításig. In. *Fordítástudomány*. 2008. X. évf. 2. sz. 41.

23 JEZEWSKI, Mary Ann-SOTNIK, Paula: The rehabilitation service provider as culture broker: Providing culturally competent services to foreign born persons. In. STONE, John

in the field of social science. Frederick George Bailey, who was among the firsts in the second half of the 20th century, pointed out that the broker, acting on behalf of one of the partners as an agent, has a great impact and perspective on the process of mediation, thus his helping activities require a great amount of self-sufficiency and initiative skills.²⁴ The qualifier "cultural" which has been added to the term "broker" makes the social role—filled with the intermediary person—more complex.²⁵ By virtue of his knowledge, the cultural broker is able to understand and translate the direction and type of global processes on the level of local actions. His/her job can often be seen as a slow motion process and he/she has to focus on and control the changes in his/her clients' relationships in the long run.

The term "cultural broker" is especially suitable to describe and interpret the activities of a field-oriented Romologist. Mary Ann Jezewski defined the roles of a cultural broker in a way that some of them can describe the activities of a Romologist who helps Roma communities:

1. mediation between local groups and communities that live in each other's vicinity;
2. connecting people through social networks,
3. mediation in minority Roma and majority non-Roma asymmetric relationships,
4. facilitating communication by "translating" messages and interests between groups,
5. bridging the gap between the different value systems,
6. mediation between the different traditions,
7. innovative handling of the rigid traditional norms,
8. intervention in conflicts arising from interactions, reduction of tensions;
9. monitoring and controlling critical situations between the different sides,
10. positive attitude towards partners, taking good care of social relations.²⁶

From the point of view of Romologists, the role of cultural broker means that while they are interpreting the culture of Roma people, they never lose sight of the different layers of meaning, content and context reflecting the aims of the speaker.²⁷ This does not mean that the Romologist identifies with and accepts other people's point of view, rather that he/she is able to mediate the context of meaning, in which the original content does not lose its sense.

The key of efficiency in both the Romologist's and the cultural broker's case is successful communication between differing interests, which is more than pure information transfer. The acquired knowledge makes it possible for professionals to move at ease inside two cultural realities at the same time and to facilitate cooperation and conflict management

(ed.): *Center for International Rehabilitation Research Information and Exchange CIRRIE Monograph Series*. Buffalo, NY. 2001.

- 24 WADENSJÖ, Cecilia: *Interpreting as Interaction*. Linköping, Linköping University, 1992. quotes PUSZTAI-VARGA Op. cit. 41-43.
- 25 BENDIX, Regina-WELZ, Gisella (eds.): Cultural Brokerage. Forms of Intellectual Practice in Society. Special Double Issue. In. *Journal of Folklore Research* 1999. Vol. 36. No. 2-3.
- 26 JEZEWSKI, Mary Ann: Evolution of a grounded theory: Conflict resolution through culture brokering. In. *Advances in Nursing Science*, 1995. Vol. 17 No. 3. 14-30. Online megjelenés: <http://dx.doi.org/10.1097/00012272-199503000-00004> (last downloaded 04. 05. 2019)
- 27 GEERTZ, Clifford: Sűrű leírás. In. *Az értelmezés hatalma*. Osiris, Budapest, 2001. 194-225.

through their activities.²⁸ Nonetheless, alongside the two differing interests in the process of mediation, there always arises the question of the third side, which is the position of the cultural broker or field-oriented Romologist. The significant aspects of the activities of a cultural broker have been subject to interpretation since the 1970s: the person of the broker, his/her motives, the impact of his/her activities and its evaluation. Both the personal and professional role of a cultural broker are decisive. In order to build beneficial, positive relationships for the parties concerned, the cultural broker needs to be credible in the eyes of the clients. This is why it is important to maintain good relationship with both parties and to gain prestige through personal contact. Hence, one of the most important motifs of mediation is the feeling of empowerment arising from the key position. It would be interesting to know what motivates this activity: is it the financial compensation and/or personal satisfaction, the subjective interest or professional commitment, or maybe the professional ethos? When we ask what motivates cultural brokers, we could also ask what motivates the Romologist who, in today's Hungary, is the representative of an emerging, almost unknown profession in the societal context. Although their activities are tangible, decision-makers hardly take into account the opportunities provided by their work.

INSTEAD OF A SUMMARY: UNCERTAINTIES AND CONTRADICTIONS

In the past two decades we could see the changes that have been affecting the role and position of Romology both on a scientific level and in public thinking. The time that has passed can be defined by different eras, in which first the values and features of Roma culture, then its interdisciplinary interpretation, and today its practical applications are in the main focus. Elemér Várnagy, in his speech in 1994 at the launch of the Romology Institute at the Teacher Training Catholic College in Zsámbék, emphasised that *"education is the basic condition for the social inclusion of Roma people, after which there should appear a layer of Roma intellectuals on different levels of social life."* This work seems to have had its results in the past 20 years as there are more and more young Roma people in higher education whose parents are also intellectuals. The scientific positioning of Romology was a similarly significant initial step. When the Romology programme started in Pécs, their objectives were the following: *"the aim of the programme is to train individuals who know, understand and are able to interpret the scientific questions of Romology, the political, legal, linguistic, cultural, educational, demographic situation of Roma people and their position in the labour market."*²⁹ The transdisciplinary experiences and the problematic issues of the current social life are turning the wheel of Romology training into the direction of applied science. Consequently, in the concept of the Romology training of the University of Debrecen, the application of practical social scientific knowledge has become the decisive task.

When we focus on the training of future Romologists, we need to define the position and competence of the Romologist, we need to face possible difficulties and find solutions to

28 MARTIN, N. Judith-NAKAYAMA, K. Thomas: *Intercultural Communication in Contexts*. Mountain View, California, Mayfield Publishing Company. 2000. 138. quotes PUSZTAI-VARGA Op. cit. 42.

29 CSÁNICZ-CSERTI CSAPÓ: Op. cit. 93.

ward these off. International, domestic, national organisations, businesses, local authorities and cultural institutions can also count on Romologists' knowledge. Their work is mostly needed in such social systems which deal with Roma communities in some way or another.³⁰ It might be the consequence of the wide range of activities, too, that the current—unavoidable—problem waiting for a solution is the uncertain status of the Romologist due to the lack of a career model, which increasingly becomes a priority in the course of applied research. On the one hand it is the independence of the Romologist, while on the other hand it is his/her situation in the labour market that poses the decisive question. It can easily happen that the issue supported by the Romologist is not the same as the requirements of the governing elite, or that the members of the concerned Roma target community cannot identify with the observations and proposed solutions of the cooperative professional. Graduated Romologists can mostly find workplace in public or municipal institutions as paid civil servants. As an employee, the requirements of the institution have to be met when it comes to data collection and problem solving, which can have an effect on communication with local Roma communities, but also on the use of the acquired knowledge, which can only expand to areas relevant for the office.

One of the most important ethical principles of applied anthropologic researches is that intervention in the life of communities can only be done in order to bring about positive changes.³¹ It is the ethical obligation of the anthropologist to represent the interests of the people whom he/she studies.³² The question arises whether the Romologist representing local or domestic decision-makers can provide this service or not. Sol Tax's statement about applied anthropology paraphrased for the profession of Romology sounds the following way: in order to be able to represent the interests of local Roma communities bearing in mind their value system, Romologists need intellectual and political independence and they cannot be vulnerable puppets of power relations.³³

(translated by Molnár Alexandra Lilla)

BIBLIOGRAPHY

- BALATONYI Judit-CSERTI CSAPÓ Tibor: Részvétel és együttműködés a romák lakhatásával kapcsolatos problémák és javaslatok konstrukciós kísérleteiben. A Wor(l)ds which exclude – Kirekesztő szavak – kizárt világok (2013-2014) projekt példája. In. *Replika*. 2016. 100. sz. 191-204.
- BENDIX, Regina-WELZ, Gisella (eds.): Cultural Brokerage. Forms of Intellectual Practice in Society. Special Double Issue. In. *Journal of Folklore Research* 1999. Vol. 36. No. 2-3.

30 From the wide range of activities provided by the Romologist profession I only concentrate on communication with segregated or marginalised Roma groups because this area is tightly connected to the subject of the previously presented fieldwork.

31 BICZÓ: (2014)

32 FLUEHR-LOBBAN, Carolyn: Ethics. In. Bernard H. Russel (ed.) *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Walnut Creek, Altamira Press 1998. 176. qotes BICZÓ (2014)

33 TAX, Sol: *Horizons of Anthropology*. Chicago, Aldine Publishing. 1964. 257.

- BICZÓ Gábor: Alkalmazott társadalomtudományi kutatások és a roma kisebbségi közösségek integrációja. In. BOCSI Veronika (ed.): *Peremhelyzetben. I. Romológia írások*. Didakt, Debrecen. 2015. 11-30.
- BICZÓ Gábor: Az alkalmazott antropológia és a gyakorlati értékű tudás: a történeti előzmények, a kritikai fordulat és az etikai önreflexió társadalomfilozófiai háttere. In. *Tabula*. 2014. 15. évf. 2. sz. Online megjelenés: http://epa.oszk.hu/03100/03125/00027/pdf/EPA03125_tabula_2014_2_01.pdf (utolsó letöltés: 2019. 04.05.)
- COGHLAN, David-BRYDON-MILLER, Mary: *The SAGE Encyclopedia of Action Research*. SAGE Publications Ltd, London 2015.
- CSÁNICZ Szabolcs-CSERTI CSAPÓ Tibor: Romológia szak a Janus Pannonius Tudományegyetemen. In. *Iskolakultúra*. 1998. 8. sz. 93.
- ERIKSEN, H. Thomas: *Kis helyek – nagy témák. Bevezetés a szociálandropológiába*. Gondolat, Budapest, 2009.
- FLUEHR-LOBBAN, Carolyn: Ethics. In. RUSSELL, Bernard H. (ed.): *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Walnut Creek: Altamira Press 1998.
- FLUEHR-LOBBAN, Carolyn: Collaborative Anthropology as Twenty-first-Century Ethical Anthropology. *Collaborative Anthropologies*. 2008. Vol. 1. 175-182.
- GEERTZ, Clifford: Sűrű leírás. In. *Az értelmezés hatalma*. Osiris, Budapest, 2001. 194-225.
- JEZEWSKI, Mary Ann: Evolution of a grounded theory: Conflict resolution through culture brokering. *Advances in Nursing Science*, 1995. Vol. 17. No. 3. 14-30. Online megjelenés: <http://dx.doi.org/10.1097/00012272-199503000-00004> (utolsó letöltés: 2019. 04.05.)
- JEZEWSKI, Mary Ann-SOTNIK, Paula: The rehabilitation service provider as culture broker: Providing culturally competent services to foreign born persons. In. JOHN, Stone: (ed.): *Center for International Rehabilitation Research Information and Exchange*. CIRRIE Monograph Series, Buffalo, NY. 2001.
- KEMMIS, Stephen-MACTAGGART, Robin: Participatory Action Research: Communicative Action and the Public Sphere. In. DENZIN, Norman K.-LINCOLN, Yvona S. (eds.): *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. 3rd ed. London, Sage Publications, 2005. 271-330.
- KENDE Ágnes: Romológia a felsőoktatásban. In. *Iskolakultúra*. 1998. 12. sz. 30-36.
- LAJOS Veronika: Alkalmazott szemléletű társadalomtudomány: társadalmi részvétel, kollaboratív etnográfia és akciókutatás. In. *Néprajzi látóhatár*. 2014. 1-2. sz. 25-49.
- MÁLOVICS György et. al.: Részvételi akciókutatással a társadalmi kirekesztés ellen: egy szegedi példa tanulságai. In. *Tér és Társadalom* 28. évf., 3. sz. 2014. 66-83.
- MARTIN, N. Judith-NAKAYAMA, K. Thomas: *Intercultural Communication in Contexts*. Mountain View, California: Mayfield Publishing Company. 2000.
- NAGY Károly Zsolt: Ösvény a dzsungelben. In. *Replika*. 2015. 90-91. sz. 39-56.
- PUSZTAI-VARGA Ildikó: Műfordítók mint kulturális brókerek. Egy terminus útja a kultúrakutatástól a műfordításig. In. *Fordítástudomány*. 2008. 10. évf. 2. szám 39-46.
- TAX, Sol: *Horizons of Anthropology*. Chicago, Aldine Publishing, 1964.
- WADENSJÖ, Cecilia: *Interpreting as Interaction*. Linköping, Linköping University, 1992.
- WHYTE, William Foote-GREENWOOD, Davydd J.-LAZES, Peter: Participatory Action Research: Through Practice to Science in Social Research. In. WHYTE, William Foote (ed.): *Participatory Action Research*. SAGE Publications, 1991. 20-56.
- WILLIGEN, John Van: *Applied Anthropology. An Introduction*. South Hadley, MA: Bergin & Garvey, 1986.

GÁBOR BICZÓ

The applied social science research programme of the Balázs Lippai Roma College for Advanced Studies, evaluation, and analysis of the activity

The systematic research with applied social science approach in the history of Balázs Lippai Roma College run at the Faculty of Childcare and Adult Education at the University of Debrecen, has gradually gained ground and become a kind of a trademark of the workshop. Here below is a summary of the research activity carried out as part of the „World Ladder” project, which constitutes the current operating framework of the College.¹ Before the details of the topic we shortly describe as an introductory analysis the basic characteristics of the College, the institutional recruitment circumstances and the general sociocultural background processes.

The declared mission of the Roma College established in 2012 is to prevent dropout of roma and/or disadvantaged students at the University of Debrecen, help them to gain a diploma and to improve their skills necessary for social succeeding. Distinctly from the „classic” talent mentoring practice of the domestic higher education colleges, the primary mission of the roma colleges is not to ensure the necessary circumstances for improvement of professional skills of the students with outstanding talents. The special institution and the communities within its framework are established, to ensure the support of the students with disadvantages in their sociocultural and socioeconomic background.²

The students of the University of Debrecen’s roma college based at Hajdúböszörmény, from all aspects are a typical example of this specific mentoring institution, unique in the practice of the European higher education. 73% (27 persons) of the current 37 students are of roma origin and 32% (12 persons) are with multiple disadvantages. Majority of the students, typical of the tendencies of the students in roma colleges, are primarily taking part in pedagogical BSc studies.³ Also typical characteristic is that the students are coming from the most underdeveloped regions of the country and mostly from rural small towns or small villages.

- 1 Exact name of the programme: „World Ladder” project for roma college education improving social cohesion, talent programme, social inclusion and applied research development at University of Debrecen Faculty of Childcare and Adult Education Balázs Lippai Roma College, *EFOP-3.4.1-15-2015-00005*
- 2 Currently there are 11 roma colleges in the country: 3 at University of Debrecen, 2 in Budapest and 1 in Szeged, Eger, Miskolc, Nyíregyháza, Pécs and Kaposvár.
- 3 Majority of the college students attend BSc courses in socio-pedagogical, kindergarten pedagogical, infant and small child nursing fields of study.

RESIDENTIAL TOWNS AND VILLAGES OF THE STUDENTS OF THE BALÁZS LIPPAI ROMA COLLEGE

Debrecen, Fábíánháza,
Fehérgyarmat, Földes,
Füzesabony, Görbeháza,
Hajdúböszörmény, Hajdúdorog,
Hajdúnánás, Hejőbába, Hodász,
Kállósemjén, Kántorjánosi,
Mátészalka, Mérk, Miskolc,
Nagyecsed, Nagyrábé,
Nyírbéltek, Nyíregyháza,
Nyírtass, Nyírvasvári,
Szeghalom, Tarcal, Tiszadada,
Tiszadob, Vásárosnamény

The programs and the activity of the college at Debrecen adapted to the challenges affected by the sociocultural and socioeconomic background of the students from its establishment. Essential part of this the active support of gaining a diploma with services supporting the educational efficiency. The other important professional characteristic of the activity of the Balázs Lippai Roma College is the conscious linking of the social responsibility of the students after graduation and of their personal empowering plan. In other words, the students who mostly graduate from pedagogical studies are also working in jobs within the framework of the college, which indirectly, but opens a possibility of empowering by working in a job within the local environment. The orientation work within the college is at the end an answer to the social demand, that the graduated college students may perform a niche job within their environment with the purpose of social inclusion. The basis of their professional competency is their diploma, while the basis of their personal genuineness, which is as important for successful work, is their knowledge of the conditions of the location and the milieu. An important tool of the orientation work raising interest of the students about the social needs of their emitting environment is the practical research work with social science approach, which is partly performed within the local life of the students' places of residence.

PRACTICAL RESEARCH WORK WITH SOCIAL SCIENCE APPROACH

„Production” of basic research with academic approach within the contemporary social science practice and of practical knowledge, as well as the theoretical and the methodological questions of re-channelling of these to the affected environment, are separate from each other, even in sub-disciplinary sense as well.⁴ In other words, compared to the theoretical

4 Contemporary classical example of distinguishing on disciplinary level the social science academic basic research and the practical social science activity with intervening approach

basic research describing the processes of the social phenomenon, the science not just identifies the—mainly scarcity, crisis or development—practical connections of the social needs, but based on contemporary practice, may contribute to their solution.

The social usefulness of the roma colleges is not only educating a professional intellectual generation committed to the case of integration. In our opinion it is important at all times to consider the sociocultural characteristics and needs of the geographical area of the college students and of the environment of the college—in our case, of the Northern Great Plain and of the North-North-East Hungarian Regions. The research work at the Balázs Lippai Roma College is done in this view, at the same time, considering, that the students are not studying on social science base courses. This seemingly disadvantageous circumstance is offset, by the fact that the college students mainly studying on practical pedagogical courses have a particularly developed professional skill, affinity to determine and solve social needs.

Research by students as part of the college activity, have developed during the practice of last years' into a complex system of elements relying on each other. Following is a description of the basic principles of the applied educational concept with social science approach and of few research examples. What does the work within the Roma College serving the case of social integration has to do with the applied social science research?

The extensive interdisciplinary discussion about the social integration has long time showed as an important fact, the connection between the social behavioural practice and the mutual functional dependent relation of social persons developed within a defined sociocultural environment.⁵ From this perspective the social integration may be regarded as the behavioural relation among persons living and interacting together.⁶ Integration is thus the basic condition of social cohesion and at all of sociality. On the one hand expresses and asserts the determinative values and principles of the behavioural community of the persons living together. On the other hand establishes a difference by determining the rules as barriers of behavioural community living together, that is indirectly marks those individuals, who are not part of the society formed by integrated principles. In other words the social integration simultaneously creates community and social difference, deviation.⁷ At the same time, as Emil Durkheim indirectly, then Georg Simmel clearly referred, integration is a difference making „momentum” (conflict factor) attributed to its paradigmatic meaning, as on one side it is an event supporting cohesion of social community life, but at least in same degree drives integration of non-integrated parts.⁸ Based on this social integration is in essence always open, cannot be ended and always drives forward the integration of non-integrated parts to sustain coherence of community life.

is the case of modern social science anthropology and of applied anthropology. BICZÓ, Gábor: Az alkalmazott antropológia és a gyakorlati értékű tudás: a történeti előzmények, a kritikai fordulat és az etikai önreflexió társadalomfilozófiai háttéré. In. *Tabula*, Vol. 15, no. 2. 2014. http://epa.oszk.hu/03100/03125/00027/pdf/EPA03125_tabula_2014_2_01.pdf

5 See in detail STONE, I. T.: An Approach to the Comparative Study of Social Integration. In. *American Anthropologist*, New Series, Vol. 66, No. 4, Part 1. 1964. 805-821.

6 op.cit. 5.

7 See in detail SCOTT, Robart A.: Deviance, Sanctions, and Social Integration in Small-Scale Societies. In. *Social Forces*, Vol. 54, No. 3. 1976. 604-606.

8 ib.

Aside from the theoretical details, all this means, in case of contemporary peripheral communities and in case of roma population mainly in disadvantageous situation, that integration is the most important case for the current Hungarian society. The reason of this is that based on known demographic and ethno statistical indicators, nearly 10% of the country's population is of roma origin. The case of integration of the roma population, which is based on pre-calculations is exponentially—although with slowing pace—increasing and currently territorial and overrepresented in younger age groups, is such a challenge, which necessitates a pragmatic approach, which sooner or later will force the majority society to realize the importance of the integration.⁹

The situation is somewhat reminding the dispute regarding the integration of the peripheral Afro-American population in disadvantageous situation in the United States during the turn of the 19-20. centuries. As W.H.B. Du Bois black historian, sociologist and writer phrased it in his writing in 1903 supporting integration, the social inclusion, education of the Afro-Americans, organizing a black middle class with the support of the majority, is an overall society issue. At time of publication of *Talented Tenth* titled programme, the conflicts due to peripheral status of the black population making at the time 10% of the population of the United States, have developed into factors endangering the functioning of the society. Du Bois ended his argument with a metaphoric wording: „*Men of America, the problem is plain before you. Here is a race transplanted through the criminal foolishness of your fathers. Whether you like it or not the millions are here, and here they will remain. If you do not lift them up, they will pull you down. Education and work are the levers to uplift a people.*”¹⁰

9 HABLICSEK László: Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. Experimental calculations of territorial characteristics of roma population and projections until 2021. In. *Demográfia*, 2007. Vol. 50, no. 1. 7–54.; CSERTI Csapó Tibor: Elméletek és prognózisok a magyarországi cigánység lélekszám alakulásáról. (Theories and prognoses about the development of Hungarian gypsy population.) 2015. <http://kompetenspedagogus.hu/sites/default/files/cserti-csapo-tibor-elmletek-es-prognozisok-a-magyarorszag-i-ciganysag-lelekszam-alakulasarol.pdf>, Based on research of the Roma Intergovernmental Commission and the University of Debrecen the number of roma population in Hungary in 2013 was around 876 thousand persons. It is important to note, that due to lack of network, economic and knowledge capital, the rate of impoverished Hungarian population compared to the entire population is increasing and remains in peripheral coexisting environment, and as a result the „marital market” is narrowing among the younger generations, the number of ethnic mixed marriages is increasing. Families living in mixed marriage are considered by the entire social environment as being part of the roma community. Based on the observations methodological research of this increasingly widespread practice is an important task of current times.

10 DU BOIS, W.H.B.: *The Talented Tenth*. 1903. <https://teachingamericanhistory.org/library/document/the-talented-tenth/> (Last downloaded 01. 22. 2019)

Men of America, the problem is plain before you. Here is a race transplanted through the criminal foolishness of your fathers. Whether you like it or not the millions are here, and here they will remain. If you do not lift them up, they will pull you down. Education and work are the levers to uplift a people.

The movement of the Hungarian roma colleges, the education within which's framework young people become intellectuals, has an unavoidable practical social science projection, irrespective of the fact, that the majority of the students are not studying social science as their major. Based on this sensitization to the integration challenges of own sociocultural environment and commitment to represent social inclusion as an overall society's public affair, form the general practical social science framework of the college work.

RESEARCH AT THE BALÁZS LIPPAI ROMA COLLEGE

The research activity at the Balázs Lippai Roma College is a complex system of multiple activity modules relying on each other, which was realized within the framework of a recent three year project. The module activities served with different tools the sensitization of the students to the phenomena of the sociocultural place.

Within the „Central-Eastern-European social and cultural space” module, the college students learnt about the coexistence situations of mixed population at Kalotaszeg and Mezőség settlements in Transylvania and about the historic-ethnographic and cultural heritage of the region. During the second larger event of the module, the participants learnt about the historically established multiethnic relations of Szepesség and its surrounding. Particular goal of the module is that the students gain a wider perspective about the phenomena of sociocultural diversity detrimental for the Central-European region. According to our experiences the interpretation of wider perspective contexts helps forming of interpretation regarding their own sociocultural relation, a kind of moving up a scale.

The „Domestic social and cultural space” module included four field trips in groups. The students primarily learnt about ethnic coexistence situations with a lead of a professional. Beside the research at segregated places at Hajdúböszörmény, research included the small region near Nagyecsed and Fehérgyarmat. The students also learnt about basic research techniques during their group field trips. As most of the students are not social science students, learning about essential research methods for field trips is necessary, to be able to professionally approach such complex social science issues, as for example the problems of ethnic coexistence. The students aside of working with questionnaires, learnt and practiced various forms of interviews: preparation of structured interviews and of life story interviews. During the last research they learnt about the process of making photo essays and about the related conscious photo making techniques and methodology.

In the third complex research module of the „World Ladder” project, during the „Regionostra” longer time research, systematically applied social science research in small groups took place. First, the students performed research work at mixed ethnicity environment at Biharkeresztes. The place of the second research was the segregated Vlach roma population at Kótaj. On these two research projects, primary those students took part, who already learnt the basics of research methodology during other modules and thus had appropriate experience.

Organisation of the results of the researches is also a complex, but well identifiable process. The gathered data became useful in form of lectures on conferences, in theses and publications. The research results although had an impact on the public professional forums, they had and have a much greater indirect impact on the thinking and world vision of the participating students. This conclusion is drawn from the work positions of the graduated

young roma intellectuals and from following their social empowering afterwards. Majority of the college students gets employed in disadvantageous environment, directly in a job related to enhance social integration and in their field of study. Important factor in the decision or in other words in the role of particular importance in social responsibility, is that as part of the research activity the students gain complex view on the operation of the disadvantageous local areas.

PUBLICATIONS

Several publications were made during the last years based on the researches of the College. Common characteristic of the prepared research books and documentaries is that in all aspects these are works supporting the social science aspirations of the college practice. Their objective is to increase sensitivity toward the peripheral living communities in order to gain as much supporting participants for the case of social inclusion. Furthermore the prepared analyses or the documentaries about role models are well useful additional professional materials in several areas of higher education—in pedagogical education, in professional fields of social sphere.

The *Studia Cingarorum* series, volumes 6. and 7., the *This is how we research*¹¹ and the *Fields and Theories*¹² titled research volumes are research collections compiled from the research work of the employees of the Balázs Lippai Roma College. Research work is a particular part of the activity of the College established in 2012. The researches performed by the students of the College are managed by professional employees, who themselves perform scientific researches. The objective of the volumes is to provide insight into the far-reaching research activity made by the employees in recent years.

The tale and the story-teller titled volume is particularly treated part of the college work in the special field of roma ethnographic tradition, a comprehensive analysis in the field of roma folktale research.¹³ The author of the volume, Péter Bálint, introduces to the reader through his research version elaborated throughout his several years of university lectures into the world of interpretation of folktales. The book makes tale's archaic phenomenon into an interdisciplinary context and into a format interesting to a wider reader audience.

The volume titled *Student research work at Balázs Lippai Roma College* is also a very important piece of college publications from recent years.¹⁴ This research volume includes the selected works of college students receptive to the analytic work of social science, summarizing the results of group field studies and field researches. Just to mention a few examples, the far-reaching topics include the research of childcare, analysis of life story narratives and obstacles of kindergarten integration of children of roma origin.

The part no. 3 of the documentary series *Who we are... and why?* prepared in the meantime, which presents in five episodes the life story of few students of Balázs Lippai

11 BICZÓ Gábor (ed.): *Így kutatunk mi*. Didakt, Debrecen, 2019.

12 BICZÓ Gábor (ed.): *Terepek és elméletek*. Didakt, Debrecen, 2019.

13 BÁLINT Péter: *A mese és mondója*. Didakt, Debrecen, 2019.

14 KOCSIS Péter Csaba-VARGÁNÉ Nagy Anikó-BICZÓ Gábor (ed.): *Hallgatói kutatómunka a Lippai Balázs Roma Szakkollégiumban*. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2019.

Roma College characterized as a personal example with a role model function.¹⁵ The documentaries are additional educational material for actors active in the case of social inclusion.

As it may be well seen from the list of bibliographical description, the research and publications with social science approach at the College is of utmost importance. In our opinion, deepening of the knowledge of the affected about own social environment and cultural traits is a detrimental segment of social inclusion.

(translated by Tóth Norbert)

BIBLIOGRAPHY

- BICZÓ Gábor: Az alkalmazott antropológia és a gyakorlati értékű tudás: a történeti előzmények, a kritikai fordulat és az etikai önreflexió társadalomfilozófiai háttere. In. *Tabula*, Vol. 15, no. 2. 2014. http://epa.oszk.hu/03100/03125/00027/pdf/EPA03125_tabula_2014_2_01.pdf
- CSERTI Csapó Tibor: Elméletek és prognózisok a magyarországi cigányság lélekszám alakulásáról. 2015. <http://kompetenspedagogus.hu/sites/default/files/cserti-csapo-tibor-elmeletek-es-prognozisok-a-magyarorszag-i-ciganysag-lelekszam-alakulasarol.pdf>
- DU BOIS, W.H.B.: *The Talented Tenth*. 1903. <https://teachingamericanhistory.org/library/document/the-talented-tenth/>
- HABLICSEK László: Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. In. *Demográfia*, 2007. Vol. 50, no. 1. 7–54.
- SCOTT, Robert A.: Deviance, Sanctions, and Social Integration in Small-Scale Societies. In. *Social Forces*, Vol. 54, No. 3. 1976. 604–620.
- STONE, I. T.: An Approach to the Comparative Study of Social Integration. In. *American Anthropologist*, New Series, Vol. 66, No. 4, Part 1. 1964. 805–821.

15 BICZÓ Gábor-SZABÓ Henriett: *Kik vagyunk ... és miért?* part no. 3, Didakt, Debrecen, 2018.

HENRIETT SZABÓ

Documentaries and Social Integration – Who Are We ... and Why?, Season 3

INTRODUCTION

This paper deals with an important field of contemporary applied anthropology: the facilitation of the social integration of the Roma and the role anthropological documentaries play in this process. Although at first glance it might seem a strange hypothesis, the exemplary life-stories portrayed in documentaries are ‘good examples,’ which have an opinion-shaping role for the socially disadvantaged, marginalised people and communities.

In the past five years I studied the lives, the social integration and the chances for integration of young Roma, who—driven by intrinsic motivation or with the support of some institutions—have successfully taken steps towards social recognition. In the course of my research, in which I took a cultural anthropological approach, I explored the workings of traditional local Roma communities and identified the factors defining the local young Roma’s vision of their future. In three settlements, Hodász, Nagyecsed and Nyírvasvári, I analysed representative local cases in both the Romungro and Vlach communities, which served as the basis of the documentaries depicting individual lives in these settlements. In addition, I studied the social situation of the Romungro communities in Hajdúsámson-Martinka, Lácacséke and Kisköre. In each case, I came to different conclusions, which, however, are all relevant to the present study.

This paper mainly focuses on the analysis of five episodes of the 2018 documentary, *Who Are We... and Why?*, which depict five individual life-stories. These films provide examples for the portrayal of the opportunities of marginalised and disadvantaged Roma in the anthropological documentary, as well as for the depiction of this social group and the visual analysis of their different life situations. Prior to the analysis of the films, I focus on the characteristics of documentary-making, which is a means of facilitating social integration.

THE INSTITUTIONAL BACKGROUND OF THE DOCUMENTARY-SERIES WHO ARE WE... AND WHY?

First, I would like to give a brief introduction of the Lippai Balázs Roma College for Advanced Studies, which provided the institutional background for the series *Who Are We and Why?*. The University of Debrecen is the largest educational centre in the Northern Great Plain region of Hungary. A strategic goal of this institute of national importance is to facilitate the admission of disadvantaged and multiply disadvantaged young adults to institutes of higher education.¹ The Roma College for Advanced Studies serves as an

1 BICZÓ Gábor: Alkalmazott társadalomtudományi kutatások és a roma kisebbségi közösségek integrációja: kortárs kihívások = Applied Social Science Research and the

effective tool and scene for this.² The Lippai Balázs Roma College for Advanced Studies is situated in Hajdúböszörmény as part of the University of Debrecen Faculty of Child and Adult Education.

Hajdúböszörmény is the second biggest town in Hajdú-Bihar county, thus it has a significant role in organising education in the county and in the region. The educational profile of the faculty is based on two professions related to the earliest stages of institutional socialisation: Infant and Child Care and Early Childhood Education. Professionals are also trained in the fields of Special Needs Education and Social Pedagogy. In addition, a BA programme in Romani Studies (Romology) is going to be launched in 2019.

The Roma College for Advanced Studies was established in 2012 with the aim of helping disadvantaged and multiply disadvantaged students and/or students of Roma origin to adapt to their changed circumstances and to contribute to their education. The very existence of the Roma College for Advanced studies calls attention to the importance of catching-up programmes and social responsibility, as its basic objective is to support Roma students or students interested in Roma culture in an integrated community, with the help of individual developmental plans, all the way until graduation. It is necessary because from their admission to university until their graduation students have to cope with a number of difficulties.³

The documentaries portraying individual life-stories of some students help us understand the problems the students admitted to the Roma College for Advanced Studies face during their studies. The structure and the dramaturgy of the films help the viewer understand the situation. Thus the conclusions drawn from the filmic experience have a practical value. Namely, the good example shown in the films can be adapted.

The series titled *Who Are We... and Why?* made by Gábor Biczó and Csaba Dallos started in 2013. The basis of the films were the interviews made with the students entering the Lippai Balázs College for Advanced Studies in which they share their life-stories. The methodological aim of these interviews was to get to know the sociocultural background of the Roma and/or disadvantaged students. The information acquired this way contributed to the analysis of the social and environmental factors of identity-formation. Based on this,

Integration of Roma Minority Communities Contemporary Challenges. In. BOCSI Veronika (ed.): *Peremhelyzetben. Romológiai írások*. Didakt Kft., Debrecen, 2015. 13-16.

- 2 Article 22 of the Government Decree 26/2013. (II.5.) gives the following definition for the Roma college for advanced studies: “Within the system of colleges for advanced studies, Roma colleges for advanced studies have the special aim of supporting talented young adults of Roma origin. A college for advanced studies is named a Roma college of advanced studies if it is stated in its founding document, if it has the objective of nurturing a new generation of Roma intellectuals and strives to take action for the talent management of students with Roma identity.”
- 3 A typical difficulty, for example, is caused by a linguistic disadvantage or a restricted linguistic code, which is especially characteristic of students whose mother tongue is Romani. In addition to the difficulties of leaving behind their family and home, the students of the college for advanced studies often have to cope with the problem of the so called “in-between exclusion” due to the rejection of their own environment. See: BICZÓ Gábor-SZABÓ Henriett: *„Kik vagyunk... és miért?” 3. sorozat*. Didakt Kiadó Kft., Debrecen, 2018. 4-6.

professionals are able to help students in acquiring their degree, as these life-stories provide basic information which can be successfully applied in the construction of individual developmental plans.

The first season includes seven documentaries portraying individual lives.⁴ The reception of the exemplary stories and their successful adaptation to teaching purposes encouraged the creators to continue the work. The second season contains three more films. “Three Sisters,” one of the films released in 2016 portrays the life and relationship of three active members of the College for Advanced Studies.⁵ The young women come from Hodász, from a Vlax Roma family. Two of them are siblings, and the third woman is their cousin. A novelty of the film compared to the previous ones, is that, laying a great emphasis on the visual presentation, it gives a unique image of the life of the three girls, who chose an academic career, illustrating their problems and their relationships with their family and wider social environment. The Roma community in Hodász represents the traditional social norms of the Vlax Roma, where unwritten rules designate marriage, not education, as the main means of self-fulfilment for women. Initially the local community had a downright negative attitude towards the three girls’ aspirations. Their rejection started to weaken only when the girls started their last semester at university, and everyone realised that they had a chance to succeed and get their degree in time. The film was shot in the girls’ second year at university. Three years have passed since then and the nursery schoolteachers, with a specialisation in Romology, are now employed in villages in the vicinity of Hodász, where they and their work are highly valued.

In 2017 there was a chance to make a new documentary-series. The aims did not change, but the main concept was slightly altered. In contrast to the first two seasons, the elements of the life-stories were foregrounded both on the levels of the filmic narrative and the visual content.⁶ As a result, the five documentaries of the third season provide tools to systematically counter the negative and sceptical public discourse surrounding the social integration of Roma and/or disadvantaged people.

THE AIMS OF THE THIRD SEASON OF THE DOCUMENTARY-SERIES WHO ARE WE... AND WHY?

The intentions of the filmmakers of the documentary-series could be summarised as follows. First, the examples shown in the series can help the members of the Roma College of Advanced Studies to find ways to cope with the difficulties resulting from their changed circumstances. Second, the films provide information for the local communities the

4 The seven films in the first season of *Who Are We... and Why?* portray the lives of individual students in the College for Advanced Studies. In addition, a film titled *We are not Rebels—the Gypsy Slum in Tasnád*, which is based on a field study, is also part of the series. Moreover, three extra episodes were compiled from the thematic interviews with the students and teachers of the College for Advanced Studies.

5 BICZÓ Gábor-DALLOS Csaba: Hárman nővérek. In. „Kik vagyunk... és miért?” 2. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015.

6 In order to achieve this, the shooting and filmmaking took considerably more time. Also, there were more filming locations and cast members.

students come from.⁷ In addition, the documentaries can be means of orientation for the professionals working in the College of Advanced Studies, as the life-stories portrayed in the films are analysed as good examples. Moreover, by showing the films, which represent an anthropological point of view, to relevant professional communities, the information necessary for improving the chances of social integration can reach the public.

All this means that the documentaries with an anthropological focus play an important role in facilitating the social integration of young people who are disadvantaged and/or of Roma origin. For the understanding the practical value of the films, a brief introduction of the theoretical context is necessary.

THE RELATIONSHIP BETWEEN VISUAL ANTHROPOLOGY AND ANTHROPOLOGICAL DOCUMENTARIES

Visual anthropology is a subdisciplinary term, which includes the anthropological study of photography, film and art. As Ernő Kunt defines it, visual anthropology deals with the “*knowledge gained through vision, and the ways it is processed and reproduced, which are necessary for the existence of the human community.*”⁸ In his view, the study of visual perception and the “sight” of culture is an important source for understanding the world view of a community, as visual world view is culture-specific. While doing field study, a researcher of visual anthropology has to learn to see the systematic workings of a given culture with visual accuracy.⁹ The anthropological film, based on its main concept, mediates between two cultures, two “worlds”, between the viewers and the characters of the film, by adjusting its point of view to the visual world view of the portrayed culture.¹⁰

In this form, the anthropological documentary is an interpretation, and in the Geertzian sense, the visual presentation of “the text of the other culture.” In David MacDougall’s definition, “*Ethnographic film is different from indigenous or national film production in that it seeks to interpret one society for another. It starts out from two cultures, from the encounter of two life-texts, and what comes into being is another, very special cultural document.*”¹¹

MacDougall analyses the relationship of the filmic image and the written text not only within the framework of written and visual anthropology, but in a much wider context.

7 It is especially important for students of a Vlach Roma origin that their parents have sufficient information about their children’s situation.

8 KUNT Ernő: *Az antropológia keresése.*

http://www.uni-miskolc.hu/~btkvat/doc/pub/konyvek/kunt_erno_valogatott_tanulmanyok.pdf (Last downloaded 20. 12. 2018.)

9 R. NAGY József: *Képek és kultúra. Vizualis antropológiai megközelítések.* 2000. http://exsymposion.hu/index.php?tbid=article_page__surfer&csa=load_article&rw_code=kepek-es-kultura-rnrnvizualis-antropológiai-megkozelitesek_913 (Last downloaded 20. 12. 2018.)

10 BERTA János: *Képek és nézők között. Az antropológiai film és a filmes antropológus.* <http://www.filmnett.ro/cikk/2493/az-antropológiai-film-es-a-filmes-antropológus> (Last downloaded 20. 12. 2018.)

11 MACDOUGALL, David: *Complicities of Style.* In. CRAWFORD and TURTON (eds.): *Film as Ethnography.* Manchester and New York, Manchester University Press, 1992. 90.

Based on this, the makers of ethnographic films, similarly to cultural anthropologists, “study the possibilities of dialogue between informants and filmmakers.”¹² Thus, documentary is “not a genre defined by the film language, fitting into aesthetic categories, but a research method, which uses the observed space and time at the same time in a direct way, and creates points of reference, which can be applied to reality directly, without any transmissions.”¹³

Péter Szuhay, as an experienced filmmaker, emphasises the effectiveness of the anthropological method in the study of the culture of Roma communities. He stresses the necessity of a long field study and involved observation, and also mentions the importance of observing interpersonal interactions in everyday situations and communicative contexts and in cases of cooperation. Recording all of these is the role of the anthropologist.¹⁴

Another problem raised during the making of anthropological documentaries is the question of visual representation,¹⁵ which is also a central question of anthropology. József R. Nagy claims that the anthropological approach and method is the answer to the question of visual representation as during field study the anthropologist uses emic categories and attempts to situate themselves in the position of the studied person or group of people and understand its workings from the inside. In addition, they strive to keep their objectivity while aiming to use all the information and experience they encounter.

Thus, film, as a means of visual representation, offers ways to portray a person or a group of people, and analyse their life situations, which can convey their own interpretations as well. This makes documentaries suitable tools for the analysis of disadvantaged social groups.

POSSIBILITIES OF REPRESENTATION IN DOCUMENTARIES

Film theorist Bill Nichols differentiates six modes of representation in documentaries: poetic, expository, participatory, observatory, reflexive and performative.¹⁶ In his view, each type of documentary has defining characteristics, which help viewers understand the message of the film. In Nichols’s view, the characteristics of representation in documentaries

12 HELTAI Gyöngyi: Néhány jellemző tendencia a kortárs vizuális antropológiai gondolkodásban. In. FÜREDI Zoltán (ed.) *Dialektus Fesztivál 2002. Filmkatalógus és vizuális antropológiai írások*. Budapest, Palantír Film Vizuális Antropológiai Alapítvány, 2002. 89-112.

13 DALLOS Csaba: Az elbeszélés és a reprezentáció lehetőségei a dokumentumfilmben, a szilágysági terepmunka példáján. In. BICZÓ Gábor-KOTICS József (eds.): „Mégvagyunk mi egymás mellett...” *Magyar-román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton*, Miskolc, Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet, 2013. 175.

14 SZUHAY Péter: Néprajz és kulturális antropológia. In. ORSÓS Anna (ed.): *A romológia alapjai*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2015. 311-349.

15 Compare BICZÓ Gábor: Ki a „Másik”? A kritikai fordulat és az ismeretreprezentáció a kortárs antropológiában. In. *Magyar Filozófiai Szemle* 2017. 61. évf. 1. sz. 103-131.

16 NICHOLS, Bill: A dokumentumfilm típusai. In. *Metropolis: filmelméleti és filmtörténeti folyóirat*. Dokumentumfilm-elmélet. 2009. 13. évf. 4. sz. 20-41.

are relatively static structuring the entire work. However, they still provide some freedom for the filmmaker.¹⁷

In the following, I give a brief introduction of the modes of representation, which were applied in the making of the documentary-series *Who Are We... and Why?*.

Observatory representation avoids the use of a narrator, non-diegetic music and different sound-effects. It usually lacks subtitles, repeated scenes, and interviews. The film shows what happened in front of the camera.¹⁸ Typically, in this type of documentary, the personality of the characters unfolds gradually, as the scenes progress. The filmmaker, as observer, does not interpret or reflect on the characters of their work. It is up to the viewer to “figure out” the character and his or her role in the film. This mode of representation often uses the so-called “disguised interview,” where the filmmaker, before shooting a given scene, gives instructions to the characters. In these films, filmmakers aim to create the impressions as if they were not even present during the shooting.

As David MacDougall claims, the main power and advantage of observatory films lies in the fact that the filmmaker anthropologist can be present on the filming location as a person who can be ignored by the participants. This means that they can make a visual record of events which would have happened even in their absence.¹⁹ However, this method does not allow the researcher to analyse the events.

Participatory representation, similarly to anthropological field study, is based on active participation. In contrast to the observatory mode, this mode of documentary representation also shows how the filmmaker feels in a given situation and what influence their presence has on a particular scene.²⁰ Jean Rouch and Edgar Morin call this filmmaking style *cinéma*

17 Expository representation is typically claimed to have been widespread in the 1920s, but its influence is still present today. Its formal characteristics are adopted by television news programmes, reality shows, nature films, scientific and instructional films, autobiographical and historical documentaries. Observatory representation became widespread in the 1960s, thanks to the spread of portable cameras and tape recorders, which became widely used at the time. The quick development of technical devices made it possible to present everyday situations almost completely without intervention. This all meant that filmmakers were able to record events as they were happening. One of the aims of expository and observatory representation is to conceal the physical presence and, as a result, the influence of the filmmaker. The participatory documentary evolved as an answer to these notions. Renowned directors, such as Jean Rouch, Nick Broomfield, Kazuo Hara, and John Silver all agree that filmmakers do not have to hide their presence during the shooting of the film, as events which were brought about by the presence of the filmmakers are also important.

18 *Chronicle of a Summer* (1960), *Don't Look Back* (1967), and *Jane* (1968) were made following these ideas. NICHOLS: (2009) 27.

19 MACDOUGALL, David: A megfigyelő filmen túl. In: *A valóság filmjei. Tanulmányok az antropológiai filmről és filmkatalógus*. Palantír Film Vizuális Antropológiai Alapítvány, 2004. 64-65.

20 The problem of the filmmaker's presence exceeds the limits of this study. At the same time, it raises important questions, which were dealt with in the so-called critical stage of anthropology. The presence of the researcher inevitably influences the environment and the people subject to their study. The question is how this influence can be represented and how the researcher (filmmaker) can be aware of it.

vérité (truthful cinema).²¹ In the observatory mode of representation, what we can see on the screen is the same as what happened in reality and it would have happened even if we, the filmmakers had not been present. The documentary has an intermediary function between two cultures and it can show everything that was seen only by those who were present. While watching a participatory documentary, the viewers know that they can only see a given situation as the camera recorded it.²² In participatory documentaries, the most common form of relationship between the subject and the filmmaker is the interview. Interview is a technique, which is widely used in social sciences, such as in anthropological field study. Bill Nichols claims that filmmakers use the interviews to present different narratives in one story.²³ A theoretical difficulty of this technique lies in the fact that translation between cultures is not automatic. As David MacDougall explains, “because the elements of one culture cannot be described with the terms of another, ethnographic filmmakers have to find a way to lead the viewers into the social experiences of its subject.”²⁴ Using the method of participatory representation, the filmmaker, by stepping into the subject’s life, is able to convey information which help the viewers understand the message of the film.

The features of the reflexive mode of representation also played a key role in the making of the series *Who Are We... and Why?*. Using the reflexive mode of representation, the film focuses on the interaction between the filmmaker and the viewer, where filmmaking is defined by the question of not only “What” but also “How.” The realism of reflexive documentaries, by destructing the idea of a directly knowable reality, motivates the viewers to think. The film is a construction, which is definitely influenced by the presence and role of the filmmaker. Therefore, the “truth” conveyed by documentaries raises multiple questions. How authentic is the truth conveyed by these films and what is the difference between documentaries and pre-scripted feature films? Reflexive documentaries often use the “heureka effect,” which is based on the sense of recognition when we find out how a system works. Films of this type are capable of conveying how a system could work, what a world could be like, and the active force, in this case, is the viewer, not the film or any other factors.

21 As Jay Rubby writes, in this filmmaking style the camera records the filmmaking process, the technical devices, the filmmakers, and the characters themselves are active participants of the filmmaking process. RUBBY, Jay: *A valóság filmjei*. (2004) 16.

22 A scene in the film, *Chronicle of a Summer*, supports this idea. It calls our attention to the role played by the camera. In one of the scenes, Marcellina Loridan tells about what she went through in a German concentration camp during World War II. She shares her personal experiences with the viewers in a monologue, which would not have been possible without the use of the participatory mode of representation. The camera followed her on the way, “accompanied” her and recorded the events. Her cooperation with the filmmaker was essential for her to open up. NICHOLS: (2009) 36.

23 NICHOLS: (2009) 32.

24 MACDOUGALL, David: A megfigyelő filmen túl. In. *A valóság filmjei. Tanulmányok az antropológiai filmről és filmkatalógus*. Palantír Film Vizuális Antropológiai Alapítvány, 2004. 70.

ROMA ON THE SCREEN—THE VISUAL REPRESENTATION OF ROMA PEOPLE

The representation of Roma people in films is not a new phenomenon. There are a number of well-known works, whose plot focuses on Roma communities or builds upon public discourse connected to the Roma. In the following, I highlight some important perspectives of the visual representation of Roma people, which are relevant for the analysis of the films in the series *Who Are We... and Why?*.

Sándor Sára, who played an important role in the development of the filmic culture dealing with the Hungarian Roma, in his autobiographical film titled *The Upthrown Stone*, created a scene which had a great impact on film history.²⁵ In the centre of the film is the friendship of a young surveyor, who bears a resemblance to the director, and a group of Gypsies living in the forest. One of the most tense scenes is when, due to an alleged head lice infestation, Gypsies are forced to shave their heads by the state socialist authorities of the 1950s. It is captured in a long and dramatic documentary scene, which evokes the atmosphere of the lagers of World War II. The images centre on the monumental forest and the atmosphere it creates. Viewers are fascinated by the figure of the main character running among the trees while fleeing from the state security police. The stylistic elements used by Sára, such as the representation of the main character's relationship with nature in harmonic images and the framed film narrative and imagery, could be seen as important tools of expression in documentary filmmaking.²⁶

Another important genre influencing the development of the imagery of the series *Who Are We... and Why?* is the film profile, whose first representative in Hungarian documentary filmmaking was Pál Schiffer. His first and most successful work is titled *Cséplő Gyuri* (1978),²⁷ a documentary feature produced by the Béla Balázs Studio. The plot, which tells the story of roughly a year, centres on a Roma boy from Zala County and his attempt to break out from poverty. The story of the boy who is dissatisfied with his life, which is told using mostly point of view shots, is a symbolic example of the young Roma man, who wants to

25 The Hungarian feature film/drama, *The Upthrown Stone* was made in 1968. It was the first feature film directed by Sándor Sára, who belonged to the new wave artists in the Béla Balázs Studio, who started their career in the 1960s. Sándor Sára was not only the director but also cameraman and co-writer. Two other works by Sára, *Twelfth Night* (1967) and *Gypsies* (1962), also served as examples when planning the imagery of the series about members of the College of Advanced Studies. In these films Sára addresses taboo topics of the 1960s by presenting the living conditions of gypsies and the life of people living on farms from the insider perspective.

26 In the third season of the series *Who Are We... and Why?* it is the film titled *I Wanted to be a Nursery Schoolteacher—Vali's Film* which emphasises the main character's relationship with her natural environment. The heroine's drama, and the tension of the narration are alleviated by the scenes shot in nature. In this way, it is easier for the viewer to grasp in full depth the details of the plot and the gradually unfolding drama as visual counterpoints of the aesthetically composed natural scenes. Thus, presenting the heroine in a natural environment is a filmmaking tool, which supports the understanding of the film.

27 Pál Schiffer is a prominent representative of Hungarian social documentary filmmaking. His film, *Cséplő Gyuri* portrays the life of the leading figure of a Gypsy slum in Németsfalu, Zala County.

and is able to change his fate. Schiffer argues that the adventurous life unfolding gradually serves only as a frame. What is more important is the example set by the main character and the dual nature of his efforts: the chances of his fall or success are the same.

Schiffer's concept of the profile had a great influence on the making of the documentary series about the members of the College. Presenting the problem of gaining the support of the local community together with the questions of acceptance or refusal and possibly discrimination is a general feature of documentaries dealing with the Roma. In finding a "new way" out of a deprived community, which offers meagre opportunities or chances to change, it is not only the beginning that is difficult. Leaving the local community might entail total discrimination. Working in the College of Advanced Studies, one might encounter several cases when a young Roma intending to start an academic career is expelled by their own community. Solving the dilemma of choosing between the two possible "lives" is an extremely difficult task for the young students starting their university education.

Before his film was released, Pál Schiffer had published a director's preview in which he revealed several interesting facts about the filmmaking process.²⁸ Before they began shooting the film, *Cséplő Gyuri*, he, together with sociologist István Kemény, had made a film series about the life and job opportunities of the Roma. After they had finished the first two episodes of the series, they realised that the method they had used before, *cinéma vérité*, in a film which uses the traditional interview-technique, cannot create a coherent story in which the viewer can identify with some prominent characters. Therefore, in contrast to their previous works, *Cséplő Gyuri* concentrates on the life of one person. The film dramaturgy resembles feature films in so far as it has a story and a hero, whose personal development unfolds on the screen. Thus, it can be potentially read as a parable.²⁹ The life-stories in the films of the College-series, which carry traits of the profile and of the parable, have similar objectives.

THE PRODUCTION OF THE DOCUMENTARY-SERIES ABOUT THE MEMBERS OF THE LIPPAI BALÁZS COLLEGE OF ADVANCED STUDIES

The aim of the documentary-series *Who Are We... and Why?* is to adapt, analyse and interpret individual life-stories. The existential choices of the individual and its consequences make up a structure whose complex exploration allows us to represent individual lives in a systematic way. The aim is not only to understand what is at stake in these existential choices. Equally important is to highlight the underlying motivation. Making choices independently is an ability that is acquired through examples set by family members. In many cases, however, this example is inadequate or—for example in case of those living in state custody—not available. Therefore, these people have to find alternative ways to acquire this ability.³⁰ The analysis of the life-stories concentrates on the understanding of the choices, decisions and the motivation underlying them.

28 SCHIFFER Pál: „Cséplő Gyuri. Rendezői előzetes.” In. *Filmkultúra*. 1977/6. 83-89.

29 Ibid.

30 RANSCHBURG Jenő: A családi nevelés. In. BAGDY Emőke-KLEIN Sándor (ed.): *Alkalmazott pszichológia*. Budapest, Edge 2000. Kiadó, 2006. 13-32.

Writing about the modes of representation used in the making of the College-documentaries in the series *Who Are We... and Why?*, it is important to note that the participants³¹ were chosen so that their life stories can also call attention to general problems of the Roma society. Therefore, the casting for the documentary-series was a complex task, as the characters' life stories serve not only as individual examples, but also represent some aspects of the common social issue of integration.

The production of the films in the series is complex anthropological work, which equally promotes scientific understanding and putting the knowledge gained to practice. This means that according to contemporary views, modern anthropological knowledge has an inherent potential of application.

In the production of the College-documentaries, the filmmaker fulfils the role of an intercultural mediator by presenting a world for the viewer which they have not experienced themselves. During the making of the documentaries, the filmmaker-researcher strives to avoid any intervention as the aim is to show how the subject(s) behave in everyday life, how they experience their everyday reality and how they interpret the world surrounding them. Meanwhile, the filmmaker, using an emic perspective,³² represents a neutral point of view as they mediate between two cultures.

A basic principle for making these films was to avoid using any external or foreign sounds or other effects that were not recorded during the filming. The footages were made with two cameras, which was necessary for a more dynamic presentation of the interview-scenes. Mostly, but not exclusively, they used close ups made with handheld cameras in order to give a better view of the characters' mimics and gestures.

In what follows, I give a short summary of the films in the third season of the series.

A SHORT INTRODUCTION OF THE FILMS IN THE THIRD SEASON OF THE DOCUMENTARY-SERIES WHO ARE WE... AND WHY?

White Raven—Tímea's Film

This film is a narrative of "exemplary persistence." The main character of *White Raven*, Tímea lives in Nagyecsed with her family, where their everyday life is defined by the traditions of the Vlax Roma community. She works in a local elementary school as an educational assistant. The ethnic and socio-cultural composition of the pupils is the result of spontaneous segregation: 2/3 of the pupils are multiply disadvantaged and 95% are of Roma origin. Tímea was above forty, already a wife and mother, when she decided to gain

31 The characters of the third season of the series are all members of the Lippai Balázs College for Advanced Studies and had an active student status at the time of the filming.

32 Emic perspective in cultural anthropology refers to the act of interpretation when the researcher, through their own experience, from inside the community subject to their study, uses the method of the field study to explore the culture of the community in a way that they are able to describe the community using the terms of the "natives." Compare. BICZÓ Gábor-KOTICS József: Bevezető. In: BICZÓ Gábor-KOTICS József (ed.): „Mégvagyunk mi egymás mellett...” *Magyar-román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton*. ME KVAI, Miskolc, 2013. 7-21.

the qualification necessary for her job, and applied for university. At present, she studies social pedagogy and she is a member of the Balázs Lippai College for Advanced Studies. She made her decision to study with the support of her family, which was a groundbreaking step in her community—a middle-aged woman of Vlax Roma origin can prove that she can make her dreams come true and study.

Through Tímea's story the film gives us an insight into the world of Vlax Roma customs and traditions and with the help of this knowledge the negative stereotypes connected to Roma people can be refuted. The film was shot mainly in Tímea's home and in her parents' house, but her workplace was also represented.

The film also reveals the socio-cultural background of the children attending the segregated school, thereby calling attention to the desperate circumstances of the disadvantaged families. The consciously chosen images play a major role in the presentation of the gypsy slum. The scenes without narration aim to evoke the atmosphere experienced by the filmmakers on the filming location. The major message of the film is that the loosening of the Vlax Roma community's ties to their own values and traditions and their slow acculturation facilitate their move towards and acceptance by the majority society.³³

Quid pro quo—Peter's Film

This film is a narrative of "consciousness and determination." Peter, the main character of the film was ten years old when he was placed in the Szabolcs-Szatmár-Bereg County Centre for Child Protection in Mátészalka. He still lives in the institution in aftercare. He was taken out of his family together with his elder sister due to parental neglect. In the film, Peter traces back his memories of his childhood, his family home and his placement in the children's home. They used to be well off, but after the father had become incapacitated the family got into a dire financial situation. When he was sixteen years old, Peter lost his father. After that, foster care was the only source of stability in his life.

The images of the children's home have an emphatic presence in the film, highlighting, apart from Péter's individual tragedy, the dilemmas surrounding the integration of more than twenty thousand children living in foster care in Hungary. Péter did not experience much negative discrimination because of his Roma origin or because he lived in foster care partly because he went to schools where there were other children in foster care in each class.

At present Péter studies social pedagogy and is a member of the Roma College for Advanced Studies. His goal is to help disadvantaged children like himself, who live child protection institutions

The film was shot in the buildings of the children's home in Mátészalka, and Péter's family home is also shown. There is an interview with the director of the Centre for Child Protection, with Péter's group-leader, and one of the guardians. The main character's life-

33 For more on the relationship between the ethnic communities of Nagyecsed see: SZABÓ Henriett: „Mit lehet és mit nem...” Antropológiai szemléletű közösségkutatás a nagyecsed-i oláh cigány társadalomban. In: KAVECSÁNSZKI Máté – MARINKA Melinda (ed.): *Táj és kultúra 1*. Studia Folkloristica et Ethnographica 63. Debrecen, Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2018. 189–202.

story, his academic career and his complex view of the world were revealed step by step during the filming. The montages, which are important structuring elements of the film, are symbolic depictions of the main character's personal development. The main message is that determination, self-confidence and persistence pave the way effectively to conscious self-realisation. Naturally, as the film clearly shows, a supportive institutional background is of key importance to achieve this. The good example presented in the film *Quid pro quo*, can be a source of inspiration and hope for the children living in foster care.

Take a Smile—The Girls' Film

This film is a narrative of “relationships” within the community of the members of the College for Advanced Studies. This episode is different from the other episodes in the series. The films in the third season are all based on the narrative of a single person's life, where individual fate and life-changing decisions are foregrounded. In contrast, *Take a Smile* features the relationship of two Roma and two non-Roma college students to show how the College for Advanced Studies plays an important role in social integration.

The aim of the film is to depict the environment within the College for Advanced Studies and its function from an aspect which emphasises how the socio-cultural gap between the characters coming from different social backgrounds can be bridged in the environment provided by the College for Advanced Studies. For this purpose, it was necessary to show the familial-local environment of the main-characters. The main focus of the film is the friendship of the four college students, whereby the evolution of the characters' social relationships and the mutual positive influence they exert on each other are demonstrated.

As far as the characters' individual life-story is concerned, all four young women are members of the College for Advanced Studies and they study Infant and Child Development. Dóri is of Hungarian origin and lives with her mother on a housing estate in Debrecen. The film depicts her as a cheerful girl, who always smiles, giving an insight into her everyday life. As we learn from Dóri, she has always been open towards the Roma and she has a number of Roma friends.

Anita lives in Tiszadada with her parents in a detached house. The picturesque landscape along the River Tisza defines the inhabitants' relationship to nature. According to statistics, 13% of the settlement's total population are Roma, which in reality amounts to a much larger proportion, nearly 50%. Anita's relationship to the Roma was defined by the system of conflicts and prejudices, which characterizes the coexistence of the majority and minority. Before she started university, she had had an admittedly negative attitude towards people of Roma origin, which was fundamentally changed after her admission to the Roma College for Advanced Studies.

Jeanna lived in Hodász with her family in a detached house. She had a traditional Roma upbringing, thus, her way of life is greatly defined by the Roma culture. Before she started university, she had mostly had Roma friends, although she had always been open towards Hungarians.

Timi lives in Fehérgyarmat with her mother and her elder sister in a suburban detached house. Her mother is Romungro, her father is of Hungarian origin. They do not speak Romani and do not follow the Roma traditions and define themselves as Hungarian Roma.

Timi, as a result of the negative experiences she went through in school because of her ethnic background, has mostly negative feelings about the Hungarian-Roma coexistence.

In addition to the interviews made in the four settlements, there were some other shots made in the College for Advanced Studies in Hadjúböszörmény. The camera followed the girls in everyday situations so that the viewers can get an insight into the everyday dynamics of the girls' friendships.

The plot is based on the encounter of four different life-stories, four different characters, four different points of view, which makes it a good example of the friendship of young students within the College for Advanced Studies. This story reveals that Roma colleges for advanced studies provide an ideal environment for going beyond one's familial and socio-cultural limitations, or even prejudices.

I wanted to be a Nursery School Teacher—Vali's Film

This film is the narrative of "persistence and self-confidence." The central character is Vali, who at the time of the filming was in her final year of her Nursery School Teacher training with a gypsy specialization. Then she had been the member of the College for Advanced Studies for four years.

The film tells her life-story evoking her personal tragedies, such as the trauma of being placed in a children's home when her parents abandoned them, her longing for family ties, the series of disappointments related to this, and her seemingly hopeless future. The making of Vali's film, too, started with an interview about her life. In the monumental interview Vali's recollections of her past reveal the nearly insurmountable difficulties she has had to face in her life so far.

She was just over three when she was placed, together with her younger brother, in a children's home in Debrecen because their parents gave them up. Then, she was five when she and her brother moved to Nyíracád to Roma foster parents, where they finally found emotional security. The interview with the foster mother reveals that her relationship with Vali lies on a strong emotional basis. Still, Vali has always wished to meet her blood relatives. The film portrays the longing for a family and emotional stability. The interviews were partly made in the main character's lodgings in Debrecen. Her mentor in the College for Advanced Studies is also interviewed, who interprets and reflects on Vali's story helping the viewers to follow the complicated plot.

Using the method of participatory representation, the film also includes shots of Vali during her nursery school practice, where the camera and the filmmaker are constrained to the background of the main character's world showing her and her immediate surroundings from a new perspective. The expressive depiction of the autumn landscape is a conscious filmmaking technique for highlighting and underlining the key points of the dramatic narrative.³⁴

Vali's story proves that a disadvantaged young adult with intrinsic motivation and with adequate institutional support can achieve what he or she wants. Not even a series of personal tragedies or a hopeless view of the future can stand in the way. Vali's story does not

34 BICZÓ Gábor-SZABÓ Henriett: „*Kik vagyunk... és miért?*” 3. Didakt Kiadó Kft., Debrecen, 2018. 16-18.

end with the end of the filmmaking process. Since then, she has graduated and now works in one of the “reputable” nursery schools in Debrecen.

In the Shadow of Tradition—Tünde’s Film

This film is the narrative of “the conflicts of tradition.” The central character is Tünde, who was brought up in an environment defined by Vlax Roma traditions. She lives in Nyírvasvári with her parents and younger sister. Her exceptional voice and her talent led her quite early towards an allegedly easy source of income, a career in music. A number of scenes in the film prove that she indeed has an outstanding talent in a variety of musical genres. Her grandfather’s and father’s engagement with traditional gypsy music and dance has a long history and it formed the basis of Tünde’s musical upbringing.

Beside music, her family has always encouraged Tünde to study, which they thought would give her financial security. This is the reason why she decided to go to university. Currently she is a correspondence student in the Nursery School Teacher training. Due to her dilemmas and the need to conform both to her own and to the majority society she has experienced a number of difficulties. The film shows how she has found a balance between her studies and her career in music, and she has great prospects in both fields.

The interviews were made in Tünde’s family home as her family is the most important part of her everyday life. Her parents were present already during the exploration of the filming location and their ideas were influential in deciding which locations to choose for the filming.

Apart from the main character and her parents, there is an interview with her elementary school form teacher, her first mentor, who made Tünde realise the importance of learning and knowledge. The interview with the grandfather is also of key importance to understand how the older Vlax Roma generation’s attitude changed towards education, especially towards young Roma women’s higher education.

Finding the film’s main topic was a long process, in which the web of relationships among family members was mapped. It also explored Tünde’s expectations she has set for herself, and a number of dilemmas, which originate from the pressure to conform to her own and to the majority society. The primary aim of the filmmakers was to demonstrate that learning is a general goal which is a means of self-realisation and social recognition for the Roma.

Conclusion

The films in the third season of the series *Who Are We... and Why?* support the integration of disadvantaged people and/or people of Roma origin in a complex way. The personal lives they portray are “good examples,” which provide models for people in similar situations and also shed light on the difficulties disadvantaged people have to cope with in order to be accepted by the majority society. An explicit aim of these documentaries is to counter negative prejudice. For this reason, however, it is important to clarify that each story tells about individual problems, which can only be understood in terms of individual solutions. As the proportion of the Roma within the Hungarian population is constantly increasing, analysing local cases of successful social integration and citing them as good examples can effectively facilitate integration. As the national survey conducted by the University

of Debrecen from 2010 to 2013 suggests, the Hungarian Roma population is concentrated on the peripheries of the country, especially on the Northern and North-eastern regions.³⁵ These are the regions where most of the students of the faculty which is home to the Lippai Balázs College for Advanced Studies are recruited from. Therefore, the College has a crucial role in facilitating the catching up and the integration of the Roma. The documentaries, however, will only fulfil their aim if they can reach the wider public.

(translated by Nagy-Szalóki Zsuzsanna)

BIBLIOGRAPHY

- BERRY, J. W.-POORTINGA, Y. H.-SEGALL M. H.-DASEN, P. R.: Acculturation and intercultural relations. In. *Cross-Cultural Psychology. Research and Applications*. 345–382. Cambridge University Press, Cambridge. 2002.
- BERTA János: Képek és nézők között. Az antropológiai film és a filmes antropológus. <http://www.filmnett.ro/cikk/2493/az-antropológiai-film-es-a-filmes-antropológus> (Last downloaded 2019.01.05.)
- BICZÓ Gábor-KOTICS József: Bevezető. In. BICZÓ Gábor-KOTICS József (ed.): „Megvagyunk mi egymás mellett...” Magyar-román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton. ME KVAI, Miskolc, 2013. 7-21.
- BICZÓ Gábor-SZABÓ Henriett: „Kik vagyunk... és miért?” 3. sorozat. Didakt Kiadó Kft, Debrecen, 2018.
- DALLOS Csaba: Az elbeszélés és a reprezentáció lehetőségei a dokumentumfilmben, a szilágysági terepmunka példáján. In. „Megvagyunk mi egymás mellett...” Magyar-román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton, Miskolc, Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet, 2013. 173-202.
- HELTAI Gyöngyi: Néhány jellemző tendencia a kortárs vizuális antropológiai gondolkodásban. In. FÜREDI Zoltán (ed.): *Dialektus Fesztivál 2002. Filmkatalógus és vizuális antropológiai írások*. Budapest, Palantír Film Vizuális Antropológiai Alapítvány, 2002. 89-112.
- MACDOUGALL, David: A megfigyelő filmen túl. In. *A valóság filmjei. Tanulmányok az antropológiai filmről és filmkatalógus*. Palantír Film Vizuális Antropológiai Alapítvány, 2004. 61-74.
- NICHOLS, Bill: A dokumentumfilm típusai. In. *Metropolis: filmelméleti és filmtörténeti folyóirat. Dokumentumfilm-elmélet*. 2009. 13. évf. 4. sz. 20-41.

35 According to the study published in 2018 there has been a considerable increase in the number of the Roma living in small settlements with a population typically below 2000, which means that they are no longer the minority. This also entails a change in the relationship of the two groups, whereby the question of social integration comes even more to the foreground. For more information see: In. PÉNZES János-TÁTRAI Patrik-PÁSZTOR István Zoltán: A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. In. *Területi Statisztika*. 58. (1) 2018. 3-26.

- PÉNZES János-TÁTRAI Patrik-PÁSZTOR István Zoltán: A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. *Területi Statisztika*. 58.(1) 2018. 3-26.
- RUBBY, Jay: Vizuális Antropológia. In. *A valóság filmjei. Tanulmányok az antropológiai filmről és filmkatalógus*. Palantír Film Vizuális Antropológiai Alapítvány, 2004. 9-18.
- KUNT Ernő: Az antropológia keresése. http://www.uni-miskolc.hu/~btkvat/doc/pub/konyvek/kunt_erno_valogatott_tanulmanyok.pdf (Last downloaded 2016.12.01.)
- MACDOUGALL, David: Complicities of Style. In. CRAWFORD and TURTON (eds.): *Film as Ethnography*. Manchester and New York, Manchester University Press, 1992. 90-98.
- SCHIFFER Pál: Cséplő Gyuri. Rendezői előzetes. In. *Filmkultúra*. 1977/6. 83-89.
- PEREGI Tamás: Mi lesz veled, Ember? - Sára Sándor: Feldobott kő. https://filmkultura.hu/archiv/filmek/cikk_reszletek.php?kat_azon=1434 (Last downloaded 2019.01.03.)
- PINTÉR Judit: Varietas delectat. Rendezőportrék: Sára Sándor. <http://www.filmtett.ro/cikk/1933/rendezoportrek-sara-sandor> (Last downloaded 2019.01.03.)
- R. NAGY József: Képek és kultúra. Vizuális antropológiai megközelítések. 2000. http://exsymposion.hu/index.php?tbid=article_page__surfer&csa=load_article&rw_code=kepek-es-kultura-rnrnvizualis-antropologiai-megkozelitesek_913 (Last downloaded 2017.01.03.)
- RANSCHBURG Jenő: A családi nevelés. In. BAGDY Emőke-KLEIN Sándor (ed.): *Alkalmazott pszichológia*. Budapest, Edge 2000 Kiadó, 2006. 13-32.
- SZUHAY Péter: Néprajz és kulturális antropológia. In. ORSÓS Anna (ed.): *A romológia alapjai*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2015. 311-349.
- SZUHAY Péter: Filmezés a terepen. In. KOVÁCS Éva (ed.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Pécs, PTE-BTK Kommunikációs és Médiatudományi Tanszék, 2007. 332-348.

PRIMARY SOURCES

- BICZÓ Gábor-DALLOS Csaba: És ők legyenek példák... Boglárka és Zsanett. In. *Kik vagyunk... és miért?* 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 45'00"
- BICZÓ Gábor-DALLOS Csaba: Eltáncoltam a világot - Mariann. In. *Kik vagyunk... és miért?* 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 30'00"
- BICZÓ Gábor-DALLOS Csaba: Kitanultad a véredet... - Klára. In. *Kik vagyunk... és miért?* 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 46'00"
- BICZÓ Gábor-DALLOS Csaba: Szívvel, lélekkel - Janek. In. *Kik vagyunk... és miért?* 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 33'00"
- BICZÓ Gábor-DALLOS Csaba: A jót kell keresni... - Tünde. In. *Kik vagyunk... és miért?* 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 45'00"
- BICZÓ Gábor-DALLOS Csaba: Mégse fogadtak el soha... - Norbert. In. *Kik vagyunk... és miért?* 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 31'00"

- BICZÓ Gábor-DALLOS Csaba: Ott voltam egyedül... - Viktória. In. Kik vagyunk... és miért?" 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 46'00"
- BICZÓ Gábor-DALLOS Csaba: Ezért kezdtünk bele... - A tanárok szemszögéből. In. Kik vagyunk... és miért?" 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 26'00"
- BICZÓ Gábor-DALLOS Csaba: Ezért jöttem ide... - A diákok szemszögéből. In. Kik vagyunk... és miért?" 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 28'00"
- BICZÓ Gábor-DALLOS Csaba: Nem vagyunk lázadók - A tasnádi cigánytelep. In. Kik vagyunk... és miért?" 1. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2015. 45'00"
- BICZÓ Gábor-DALLOS Csaba: Hárman nővérek. In. Kik vagyunk... és miért?" 2. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2016. 26'00"
- BICZÓ Gábor-DALLOS Csaba: Kincskereső. In. Kik vagyunk... és miért?" 2. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2016. 29'00"
- BICZÓ Gábor-DALLOS Csaba: Segíteni jó. In. Kik vagyunk... és miért?" 2. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2016. 28'00"
- BICZÓ Gábor-SZABÓ Henriett: „Fehér Holló” - Tímea filmje. In. Kik vagyunk... és miért?" 3. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2018. 48'50"
- BICZÓ Gábor-SZABÓ Henriett: „Valamit valamiért” - Péter filmje. In. Kik vagyunk... és miért?" 3. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2018. 41'20"
- BICZÓ Gábor-SZABÓ Henriett: „Take a smile” - A lányok filmje. In. Kik vagyunk... és miért?" 3. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2018. 29'30"
- BICZÓ Gábor-SZABÓ Henriett: „Óvónő akartam lenni” - Vali filmje. In. Kik vagyunk... és miért?" 3. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2018. 54'10"
- BICZÓ Gábor-SZABÓ Henriett: „A hagyomány árnyékában” - Tünde filmje. In. Kik vagyunk... és miért?" 3. széria. Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Hajdúböszörmény, 2018. 40'20"
- GYARMATHY Livia: A lépcső. (magyar dokumentumfilm) 1995. 67 perc
- SÁRA Sándor: Feldobott kő. (magyar játékfilm/filmdráma) 1968. 84 perc
- SCHIFFER Pál: Cséplő Gyuri (magyar dokumentum játékfilm) 1978. 97 perc

VERONIKA BOCSI

High culture and leisure time patterns among Roma youth

Several research has given us insight into the leisure time patterns of today's youth and within these patterns the dimensions of inequality are palpable. However, we have much less information about the forms of leisure time activities among Roma youth living in Hungary due to lack of comprehensive and representative research. The aim of this paper, therefore, is to compare the leisure time and high culture patterns of the subsample non-Roma (N=7375) and Roma in the 8000-person database of the research Magyar Ifjúság 2012 (*Hungarian Youth 2012*)¹ The analysis has two basic directions: on the one hand it is the analysis of the visits to recreational and high culture centres and the patterns of media consumption on the other. The techniques employed have been averages, percentage composition, analysis of variance, factor analysis as well as linear regression. The findings thus gained indicate that watching television features high in Roma youth leisure time activities. Recreational patterns for the Roma Youth are much more passive usually taking place in the home in the company of the family members and relatives. Based on the visits to various recreational institutions two factors can be distinguished, one aimed at high culture and another, popular one, which have been more intensively rejected in the Roma subsample. If the socio-cultural variables (financial situation, education, sex, age, etc) also get involved in the regression model in the case of the factor of high culture the impact of ethnic identity remains to be detected.

INTRODUCTION

The basic idea of the sociology of lifestyle and leisure time is that inequalities also get reflected in the frequency, type and peculiarities of the activities carried out. On the one hand, this peculiarity is a dividing element since it also serves the isolation of social groups, while on the other hand it can also ensure the cohesion of certain communities and social classes, can generate social capital, furthermore, certain leisure time activities can open doors to certain groups. There is a reason lifestyle was given a fundamental role back in the early theories of sociology e.g. in Mx Weber's work when defining social strata. The field holds a very important function during social reconversion and although being less researched it also gets a fundamental role in the examination of the curve of social mobility. Domestic research into romology seems to marginalize this field however. Inquiries rather focus on the relationship to learning, the issue of education and the peculiarities of the labour market.² Our study aims to fill this gap.

- 1 We are grateful to Kutatópont (www.kutatopont.hu) for giving us access to the database.
- 2 See e. g. some other research on a similar topic but different methodology PUSZTAI Gabriella-TORKOS Katalin: Roma gyermekkor a Partium területén. In. *Educatio*. 2010. X. évf., 3. sz., VARGÁNE NAGY Anikó-MOLNÁR Balázs: Szerepelvárások és szerepértelmezések roma kulturális háttérű családokban. In. VARGÁNE NAGY Anikó (ed.): *Családi nevelés 2.*, Didakt Kft., Debrecen, 2017.

1. THEORETICAL FRAMEWORK

1.1 Cultural capital and lifestyle

The most important peculiarity of the different forms of capital that can be related to Bourdieu³ is that it takes time to accumulate them. The transfer of cultural capital is carried out with the help of the most latent and unintentional mechanisms which infiltrate the physical environment surrounding the child, as well as communication⁴ and every component of value and norm systems. And although the very mechanism of the transfer is quite complex and difficult to follow, the outcome seems quite straightforward with regard to the fact that the form of capital previously mentioned fundamentally defines academic careers and thus, quite predictably, the positions in the labour market as well as social status.

Having access to extracurricular activities as well as differentiating between them paired with the parental ambition of giving the child “a competitive advantage” suitable for the accumulation of cultural capital can be regarded as part of the techniques to be used. Due to its transfer mechanisms the notion of cultural capital can be distinguished from the other forms of capital, however, we must understand that acquiring them partly depends on financial means. The costs of high culture consumption such as purchasing children’s books or visiting cultural events cannot be considered low and to realize its cost recovery one needs to have foresight.

If we interpret lifestyle as the system of activities carried out, then we must consider the time frames connected to the reproduction and accumulation of cultural capital as a slice of lifestyle, what is more, a slice that possesses different peculiarities and dimensions dependent on the social stratum. Literature notes that lifestyle is, in fact, a key factor in the segregation of social groups.⁵ The features of lifestyle relating to duration and temporal aspect are equally as distinctive of a social class as, for instance, their level of literacy and cultural knowledge or use of space.⁶ These unique features and inequalities separating each group become tangible within the differences of time structure, the system of the activities carried out as well as their time and duration. This phenomenon is far from being new, suffice it to think back of the differences of time-use that emerges in mediieval or modern Europe, or, for example, the cultural differences related to the bourgeois versus peasant way of time management practices such as mealtimes or wake-up and bedtimes. These differences get bigger as the degree of social differentiation increases.⁷

3 BOURDIEU, Pierre: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978.

4 cf.: RÉGER Zita: *Utak a nyelvhez*. Soros Alapítvány és MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 2000.

5 cf.: VEBLÉN, Thorstein: *A dologtalan osztály elmélete*. KJK, Budapest, 1975., ANDORKA, Rudolf–HRADIL, Stefan–PESHAR, Jules, H. (ed.): *Társadalmi rétegződés*. Aula Kiadó, Budapest, 1995.

6 FEJŐS Zoltán: Az idő-képzetek, rítusok, tárgyak. In. FEJŐS Zoltán (ed.) *A megfoghatatlan idő*. Tabula Könyvek, Budapest, 2000.

7 FEJŐS: op. cit.

1.2 Use of leisure time and social rank

We can scrutinize the use of leisure time from different aspects if we connect its patterns with belonging to a social class. In this system the disposable time frames appear to have a class formative capacity. The opportunities to have access to certain activities (either through their affordability or some other entitlements) are not equal for individuals coming from different social class thus they perfectly feature the capacity to signal sectors of segregation and representation.⁸ Certain lifestyle components thereby get quasi expropriated by certain social groups whereby making it virtually impossible for other social groups to do them, which, as a result, makes them be seen as a status symbol. The social rank and prestige of each leisure time activity being well-known if social mobility is expressed as desirable, the system of the activities carried out also gets restructured or are to be restructured in such a way that the individual's lifestyle converges on the peculiarities of the status desired.

It is essential, however, for us to see that although the status-generating role of leisure time is an unambiguous phenomenon, the individual margins are nevertheless given, and the integration of certain activities in one's lifestyle is also dependent upon personality traits as well as habitual components and trends. Furthermore, we must not lapse into connecting the patterns of leisure time activities purely to the possession of financial means, not even when we are fully aware of the fact that the costs of certain lifestyle or high culture elements are quite high, what is more, these very costs are the generators of belonging to a social class. When mapping social strata and defining the image of different groups, leisure time and lifestyle features play an essential role.

The distinctive features characterizing youth modify what has been put down inasmuch as the field under our scrutiny, i.e. leisure time is of particular importance with this lifestage of youth.⁹ In these years we must presume that the activities carried out by them have a defining role in forming identity, rather we should regard these as a façade to be seen publicly although consciously constructed.¹⁰ The semi-independent traits of the youth period (one which involves limited obligations but, at the same time, increasing autonomy) make it possible for them to have a kind of lifestyle in which leisure time expands not only in terms of importance but also in the considerable amount of expenses spent on it.

1.3. Leisure time and high culture activities

The functions of leisure time are fairly varied and the impact is undoubtedly positive: it involves stress relief, recreation, skills development as well as experiencing creativity. From the point of view of our analysis one area of these activities is of utmost importance and these are forms of activities linked to high culture and education. Their special social

8 VEBLÉN: op. cit.

9 GÁBORKÁLMÁN: *Civilizációskorszakváltás és ifjúság*. Oktatókutató Intézet, Budapest, 1992. és ZINNECKER, Jürgen: A fiatalok a társadalmi osztályok terében. In. GÁBOR KÁLMÁN (ed.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, Budapest, 1993.

10 cf.: ERIKSON, Erik H.: *A fiatal Luther és más írások*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1991.

background has been highlighted by analyses in both cultural history¹¹ and art sociology¹². Different Research into cultural history highlights the fact that within the Hungarian society inequalities¹³ concerning cultural consumption are significant. Although in one's younger years of life i. e. before entering the job market and starting a family cultural activities are on a higher level¹⁴, the differences within these cohorts are nevertheless stark. Visiting certain institutions, decoding what has been seen and heard or just the very activities themselves are the result of learning and/or socialization on the one hand and the means of representing social status on the other. In this latter case we must realise that these occasions are less definable as optional activities but are rather to be defined as social obligations. In the multigenerational process of social mobility of a family for older members these components must be learnt in adulthood (or this is the time when the first feel the need to do so), while for the younger generation parents are trying to incorporate them in their educational practices. All this revamps children's socialization in the family since in it the components of elite culture as described by Burke¹⁵ serve as privileged tools and appear to be expected, even if the parents themselves have very little or no possession of these properties and skills.

1.4. Leisure time reshaping or the emergence of “screen” time activities

In the past decade the scheme of leisure time activities has undergone a tremendous change one of the most important elements of which is the increasing amount of time spent in front of a monitor. Initially it became apparent in extensive TV watching, later with the spread of computer use and the Internet, then with the use of smartphones and tablets it has led to an even more significant transformation.¹⁶ The importance of each device is certainly different in every social group and also changes longitudinally. The inclusion of Internet use in lifestyle has a much bigger effect on the younger generations—according to the latest time-balance survey by the Central Bureau of Statistics (KSH) Internet use on a daily

11 BURKE, Peter: *A népi kultúra a kora újkori Európában*. Századvég, Budapest, 1991.

12 BOURDIEU, Pierre: A művészeti észlelés szociológiai elméletének elemei. In. JÓZSA Péter (ed.): *Művészetszociológia*, KJK, Budapest, 1978.

13 This is also reinforced in a study by Hunyadi, which distinguishes quintiles based on consumption and indicates a two-hundredfold difference between the bottom and top quintiles in their average consumption measured by number. HUNYADI Zsuzsa: A kulturális fogyasztás és a szabadidő eltöltésének néhány jellemzője. In. ENYEDI György-KERESZTÉLY Krisztina (ed.): *A magyar városok kulturális gazdasága*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2005.

14 ANTALÓCZY Tímea–FÜSTÖS László–HANKISS Elemér: Magyarország kulturális térképe. In. ANTALÓCZY Tímea–FÜSTÖS László–HANKISS Elemér (ed.): *Mire jó a kultúra? Jelentés a magyar kultúra állapotáról*. Magna Produkció, Budapest, 2010.

15 BURKE, Peter: op. cit.

16 KALENKOSKI, Charlene, M.–PABILONIA, Sabrina, W.: *Time to work or time to play: the effect of student employment on homework, sleep and screentime*. U.S. Bureau of Labour Statistic, Working Paper 450. 2011. October.

average does not even go up to 15 minutes¹⁷, nevertheless it is true that for those actually doing the activity the daily input can be calculated as being much higher (92 minutes).¹⁸ The difference, however, highlights the fact that a certain part of Hungarian society still live their lives “offline”. The youths’ activity structure, however, is marbled with “screen time” activities and online presence means a significant way of self-representation.

The widening choice of “screen time” activities has had a tremendous impact on the system of activities carried out. On the one hand we must understand that these time frames had to be redistributed by the youth somehow, which has made the activities outside the screen certainly pretty much one-dimensional (redistribution could have taken place in the area of reading, sport, social life etc.). On the other hand, these activities can fill out those, formerly empty time frames such as commuting or just waiting for something. The activities in order to keep in touch with others have been transferred to social networking sites.

“Screen time” activities, however, have resulted in a different use of leisure time. A significant part of time frames is the so-called fragmented leisure time characterized by a few minutes in length often carried out simultaneously with other activities. Besides this another important feature is that the frames of gadget use previously well-distinguished e.g. television, video, etc. get merged thus making it difficult to decide what category downloading and watching a series belongs to. The findings of an earlier qualitative study focusing on university population indicate that “screen time” activities make lifestyle hectic infiltrating in the periods previously used for relaxation and may prove addictive to the individual.¹⁹

This change definitely has a serious volume. If the youngest cohort, i.e. 15-19-year-olds in the KHS survey is separated, then in the 2009/10 study the joint variables of television watching, internet use and video watching come to an average of 126 minutes per day. A 2014 survey by the National Media and Communication Authority (Nemzeti Média és Hírközlési Igazgatóság) highlights that on the one hand the technical background of internet use is strongly age-related (15-19-year-olds prefer using smartphones) while also analyzing the frames of time spent doing so. The study found 3.1 hours of active internet use and a total of 5 hours of online presence in the age group examined.²⁰ The change represented by the different studies is clear—young people’s lifestyle has dramatically changed during the past decade.

“Screen time” activities, however, cannot be considered as purely leisure time activities. We are fully aware of the fact that education and internet use can go hand in hand, also, a considerable amount of shopping and administration are done online. Besides this, “screen time” activities can be studied from the aspect of inequalities. While in the early periods

17 Központi Statisztikai Hivatal. *Időmérleg 2009/2010*. Összefoglaló adattár. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/idomerleg/idomerleg0910.pdf> (Last downloaded: 03. 06. 2016)

18 Table A. of the Time balance inquiries contains average time commitments, Table B contains the percentage of those doing the activities while Table C shows the time commitments of those doing the activities..

19 BOCSI Veronika: *Az idő a campusokon*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2013.

20 Lakossági Internethasználat. Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság http://nmhh.hu/dokumentum/166308/internet_2014_webre.pdf Downloaded: 03-06-2016

of the spread of ICT gadgets access to them shows big differences, in the period of these becoming commonplace the differences between gadget use and their contents become the platforms of grasping the impact of the variables of sociocultural background.²¹

1.5 Roma youth and leisure time

We have no knowledge of a large sample Hungarian study that has examined the amount and use of leisure time in the Roma population. Therefore, this particular subchapter is only suitable for further reflection on the theoretical and empirical findings of leisure time research from our perspective.

One starting point is Zeller's study²², which analysed leisure time use among the children of disadvantaged families. Here while outlining theoretical framework she refers to the fact that it is quite rare for disadvantaged families to have so-called organized leisure time which are basically time frames structured by the parents when skill development gets in the focus of interest. This kind of skill development also contributes to academic success either in a direct or indirect way. Following Larau the author makes a distinction between the notions of "natural growth" and "coordinated education" and leisure time use planned and targeted by the middle class can rather be put in the latter category. According to Zeller both categories have certain advantages: natural growth, for instance, enables them to learn how to "engage and entertain themselves and to create their own games."²³ Her findings indicate that financial capital and cultural capital together have a tendency to move children towards organized leisure time and private lessons while at the same time decreasing passive leisure time. Watching television is the most common among the children of parents with primary school education. Territorial inequalities, however, have not shaped the amount of organized leisure time—the impact of parental status was detectable while settlement type did not play a significant role.

Naturally, we cannot equate the disadvantaged with the Roma population. One thing is for certain: Roma parental status (education, living conditions, labour market positions) tends to be lower on average which is likely to result in a decreased likelihood of organized leisure time.

With the introduction of the all-day school in Hungary institution time and organized time have been targeted, which—as we have seen earlier—may ensure more importance on skill development. The impact assessment of the all-day school was carried out by Imre²⁴ and her findings highlight the fact that middle-class children still prefer extracurricular options (which are also encouraged by the law). Contrary to this, disadvantaged children,

21 NAGY Réka: *Digitális egyenlőtlenségek: Mítosz vagy valóság? Információs technológiák használatának aspektusai az ifjúság körében*. PhD-értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola, Budapest, 2006.

22 ZELLER Eszter: Különóra vagy csavargás? Gyermek szabadidő-eltöltése. In: VASTAGH Zoltán–HUSZ Ildikó (ed.): *Gyermekesélyek a végeken I. Tanulmány a leghátrányosabb helyzetű kistérségek életkörülményeiről*. MTA TK – Gyerekesély Program, Budapest, 2016.

23 ZELLER, Eszter: op. cit. 153

24 IMRE Anna (ed.): *Eredményesség és társadalmi beágyazottság*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2015

often suffering from conduct disorder problems frequently get left out of afternoon sessions, although in their case taking advantage of these lessons would be of key importance.

The theoretical subchapters have given us an insight into the fact that educational inequalities of the Hungarian society are dramatic. Education, which is an important medium of social mobility, is an easier way if gets assisted by family socialization through conscious leisure time management. Furthermore, in the case of the Roma population the social patterns helping in middle-class reconversion typical of the intellectuals—Roma intellectuals first appeared in the second half of the Kádár-era—are still weak. Their presence, however, is of utmost importance in social integration and mobility and it is also important to understand that if these middle-class patterns are not deeply rooted in the family, then different institutions (schools and study halls etc.) have to take on this function.

2. EMPIRICAL FINDINGS

2.1 Methodological foundation

During analyses we relied on Hungarian Youth database 2012. The research involves 8000 informants, representative among youths of 15 to 29 years of age containing a question about the ethnic identity of those interviewed. Although we are aware of the fact that ethnic identity can be constructed and identifying with it depends on external contexts as well, nearly 8% (625 people) of those interviewed also claimed to have Roma identity. Since there are very few large-scale studies that are nationwide as well as representative with comparable Roma and non-Roma subsamples, we believe that our analysis concerning the database may yield important information. While doing this work we examined the scenes of leisure time activities as well as the time frames of each activity (e.g. watching TV, using the Internet). In the analysis we used averages, percentage breakdown, factor analysis, analysis of variance and linear regression.

2.2 The main attributes of leisure time activities

In the first block of questions that we analysed informants were asked to give answers concerning their typical leisure time activities by choosing from a list. Mapping leisure time was done by yes or no questions rather than the frequency of the activities. Figure 1 compares the proportions of doing the activities in the Roma and non-Roma subsamples.

In the findings thus gained our theoretical assumptions and research findings concerning the relationship between leisure time and inequalities seem to be reinforced. It is quite illustrative that in the non-Roma subsample the highest score belongs to the answer “surfing the net and using the computer” while in the Roma subsample it is “watching television”. The noticeable difference in the answer “raising children” pertains to the special features of family structure and early parenthood differences in the two subsamples. A significantly passive leisure time (“doing nothing special just hanging around”) appears to be higher in the Roma subsample. Doing sport and reading are more typical of the non-Roma subsample, its proportions, however, significantly lag behind “screen time” activities. A more colourful and creative way of spending leisure time appears in the non-Roma subsample as well as

spending time with friends. (Spending time with friends can certainly be explained by the idiosyncrasies of family structure and parenthood.)

A separate block of questions was designed to map the scenes of spending leisure time during the week (Figure 2). The variation in percentage are less significant in this respect, although their design seems to be similar. In the Roma subsample we found significantly positive differences in the options “at home” and “with relatives” and also typical, although to a lesser extent, the answers “in the street” and “in the pub”.

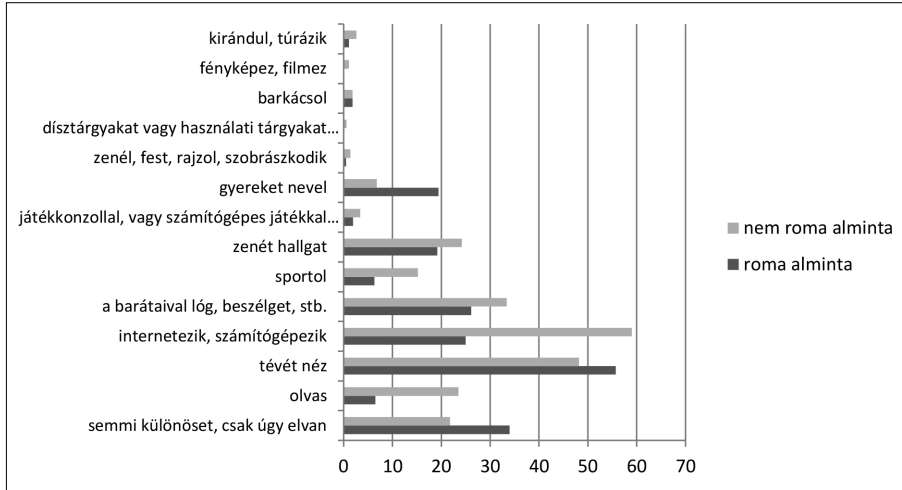

Figure 1 Leisure time activities done in the Roma and non-Roma subsamples (Hungarian Youth 2012, N=625 and 7375, given in percentage, edited on our own)

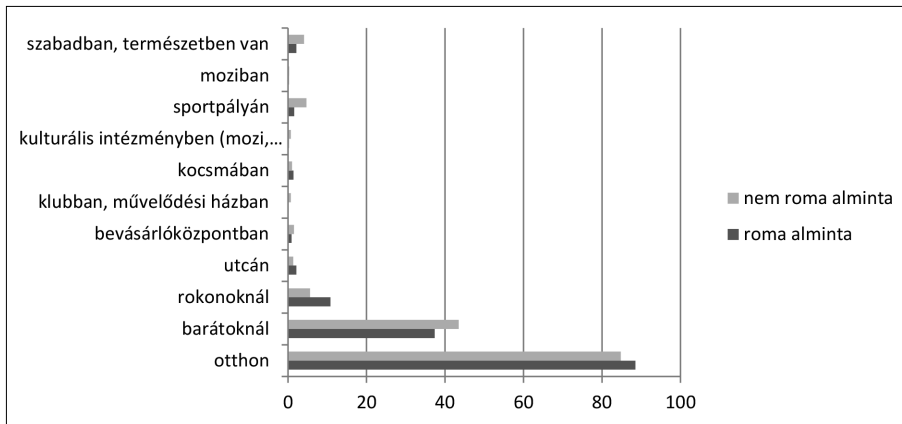

Figure 2 Location of leisure time activities in the Roma and non-Roma subsamples (Hungarian Youth 2012, N=625 and 7375, given in percentage, edited on our own)

As the next step in our analysis we did examine the weekend patterns of the weekday leisure time scenes as well (Figure 3). When comparing weekend and weekday patterns both similarities and differences can be seen—in both subsamples the proportion of leisure time spent at home decreases, although in the non-Roma subsample the difference is more significant. In the case of Roma people between the ages of 15-29 the percentage of those spending their weekends with relatives is almost as much as 20%. A significant variance can

be seen with weekend spent at friends' as well. Except for "in the street" all the other venues show a slight increase in every case (leisure time spent in nature, going hiking and to sports fields are even more distant) in the non-Roma subsample. In the Roma subsample frequenting the venues is lower and weekday and weekend activity structures seem to be closer together.

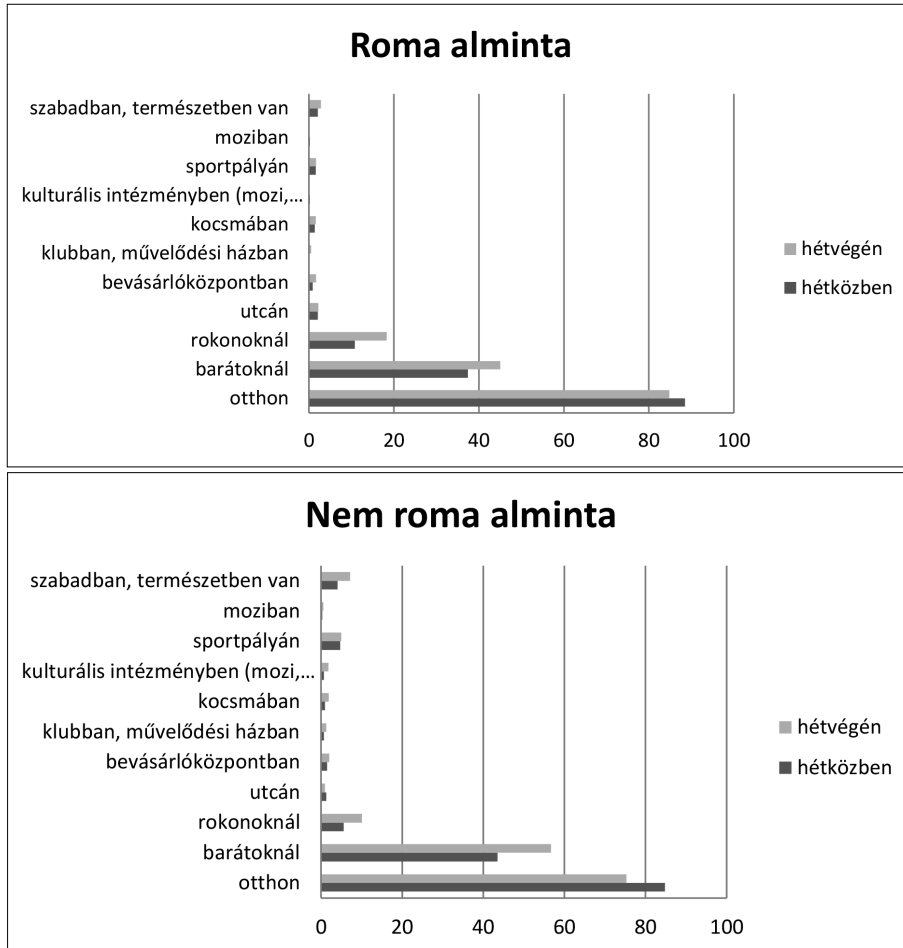

Figure 3 Weekday and weekend leisure time venues in the Roma and non-Roma subsamples (Hungarian Youth 2012, N=625 and 7375, given in percentage, edited on our own)

In the case of Magyar Ifjúság 2012 (Hungarian Youth 2012) one block of questions was designed to survey the frequency of the visits of different institutions. Among the institutions listed there were ones of high culture (e.g. the opera) as well as those elements related to popular culture (e.g. multiplex cinemas). The frequency of visits to the different institutions in the Roma and non-Roma subsamples were examined with different tools. On the one hand, we studied each frequency (weekly, monthly, rarely and never)²⁵ with

25 In the research more than four options were given as potential answers and these got reduced to four in order to avoid too cell frequencies.

cross tabulation analysis (chi-square test, $p < 0,05$), and on the other hand we scrutinized the percentage proportions of those answering “never”. In the first case a significant difference emerged concerning the theatre, opera, art cinema, multiplex cinema, restaurants, the pub, library, bookshops and museums (i.e. in all of the institutions with the exception of two). The patterns are similar—in this particular case we illustrate the differences with the differences that occur in theatre visits (Figure 4).²⁶

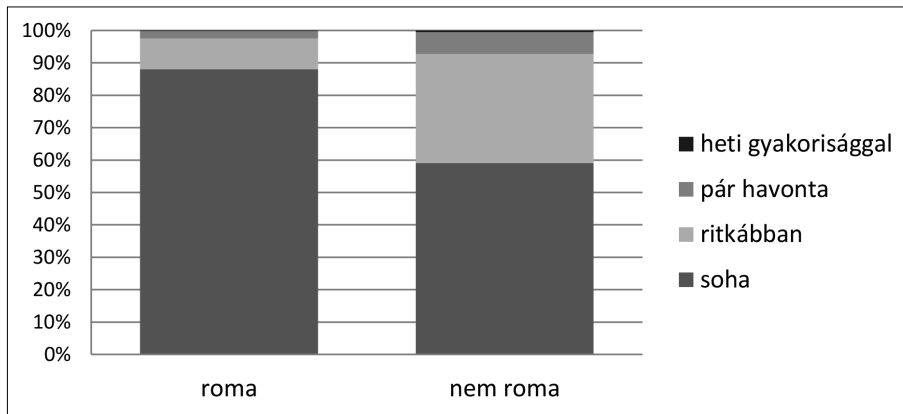

Figure 4 The frequency of theatre visits in the Roma and non-Roma subsamples (Hungarian Youth 2012, N=625 and 7375, given in percentage)

Apart from these mentioned above we surveyed the visits to cultural institutions with the percentage of informants giving the answer “never”. Figure 5 indicates that certain high culture institutions do not get incorporated in the leisure time structure of either of the subsamples (e.g. opera, classical concerts), however, in other cases we can found significant differences in the percentage. It is important to see that these more significant differences can be related not only to institutions of high culture (exhibitions and the library for instance), but also to elements of consumer culture (e.g. multiplex cinema). In the Roma subsample the lowest percentage of the answers “never” can be found in the case of the variable “beer houses, wine houses and the pub”, while in the non-Roma subsample the most integrated element in the leisure time structure appears to be the multiplex cinema. The percentages are high in every case in the Roma subsample (min. 59%). The scrutiny of the venues of culture and entertainment therefore reinforces the findings of the leisure time analysis of weekdays and weekends, that is, a more monotonous leisure time use of Roma youths.

26 We certainly are aware of the fact that the frequency of theatre visits can be explained not only by the different forms of cultural capital but it is also embedded in the financial situation as well as the variable of the settlement type. At a later stage of our analysis these effects will be separated in a linear regression model.

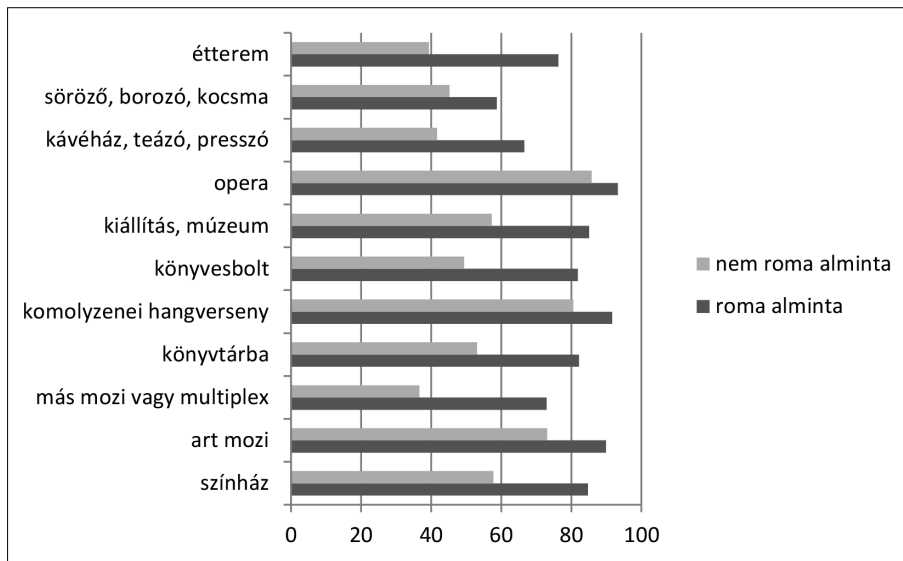

Figure 5 The proportion of non-visitors to different institutions in the Roma and non-Roma subsamples (Hungarian Youth 2012, N=625 and 7375, given in percentage)

2.3 Time spent doing “screen time” activities and reading

In the theoretical part of our paper we have already dealt with the change that mediatization and the internet has brought about in lifestyle structure. Time spent in front of the screen has expanded, very likely at the expense of other activities. It also seems evident that although “screen time” does involve the opportunity to become a consumer of high culture (even with the use of video-sharing) or reading news sites, and the youth (which is also true of university students)²⁷ do not really make use of this opportunity. If we analyse the average weekday timeframes spent doing each activity while separately examining the habits of TV and DVD watching, and using the Internet in the Roma and non-Roma subsamples then the significant difference (ANOVA, $p < 0,05$) can be found in the cases of television and the Internet.²⁸ If we analyse the time spent at weekends then we can observe significant differences in every case (ANOVA, $p < 0,05$). Taking the sample as a whole it is typical of the dominance of “screen time” activities to amount to 255 minutes on weekdays and 404 minutes (roughly 4 hours) at weekends. Figure 6 summarises the time spent doing “screen time” activities during the week and at the weekend respectively. The diagram indicates that in the two subsamples it is not only the inner structure of “screen

27 BOCSI Veronika: Változások kora. Az internethasználat szerepének átalakulása a hallgatói életmódban. In. KOZMA Tamás–KISS Virág Ágnes–JANCSÁK Csaba–KÉRI Katalin (ed.): *Tanárképzés és oktatáskutatás*. Magyar Nevelés és Oktatáskutatók Egyesülete, HERA évkönyv 2014. Budapest, 2015.

28 The questionnaire did not make a distinction between media use as a main activity and as a background activity.

time” activities that are different but also the rates of weekend increase vary, too (less significant in the Roma subsample: the daily amount totals at 338 minutes only.)²⁹

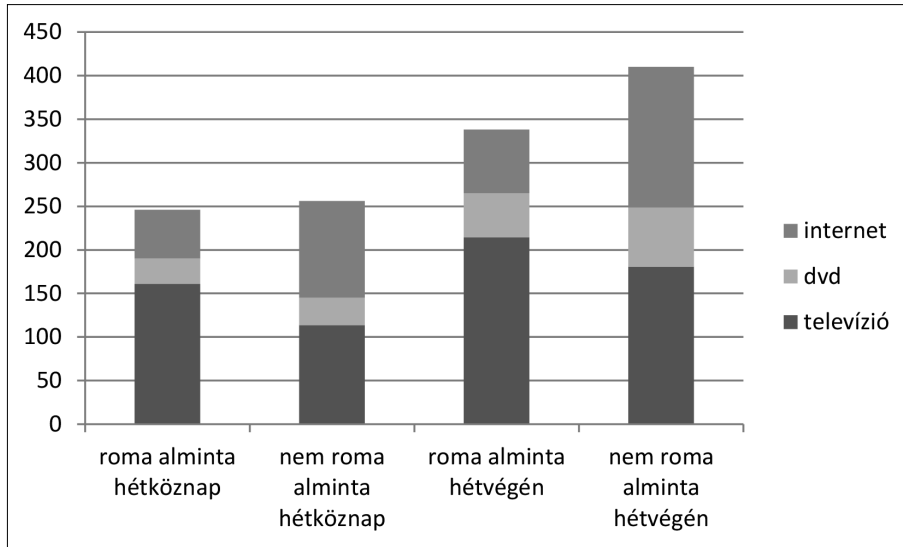

Figure 6 Weekday and weekend time commitment of “screen time” activities (Hungarian Youth 2012, N=625 and 7375, given in minutes)

If we examine the time spent reading, then with the help of the research we can distinguish two different categories, reading books as one and reading newspapers as the other. These time frames were intended to contain both the traditional and electronic forms of reading. During the analysis we found similar patterns to those of “screen time” activities. On the one hand, the inner structure of reading in the two subsamples is different, on the other hand the volumes of the weekend increase are also divergent. (Figure 7)

On the one hand it is clear that reading newspapers appears to be more dominant in the weekday activities of the non-Roma subsample, on the other hand it also seems evident that the time spent reading shows a more dramatic weekend increase in the non-Roma subsample. Another interesting result seems to be the fact that the weekend goes along with the increase in reading books while weekdays are dominated by reading newspapers. (The divergence in reading newspapers in the two subsamples are significant in every case with ANOVA test ($p < 0,05$), while in the case of reading books the significant differences are apparent at weekends.) A serious divergence can be seen between the aggregated data of the time spent reading both on weekdays and at weekends.

29 We are clearly aware of the fact that certain activities can get intertwined as well as estimates may show a distorted picture.

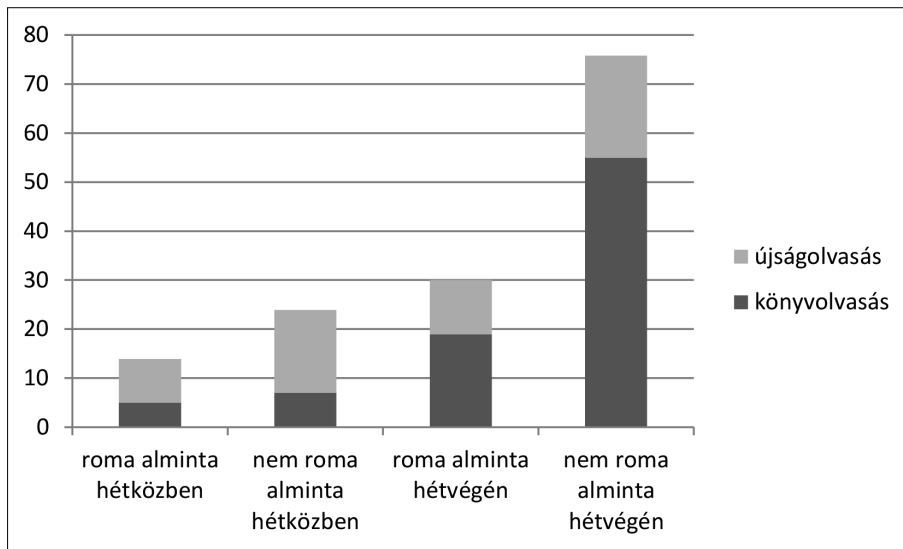

Figure 7 Weekday and weekend daily time commitment of reading books and newspapers in Roma and non-Roma subsamples (Hungarian Youth 2012, N=625 and 7375, given in minutes)

2.4 Focuses of leisure time

In the last chapter of our study we attempt to distinguish the “focuses” of leisure time structure with the help of factor analysis, as well as to scrutinize its characteristic features in the Roma and non-Roma subsamples. Finally, through a regression analysis we would like to find out whether the Roma identity does play a role in the formation of different patterns, or the factors themselves are shaped purely by background variables (such as the financial situation or the settlement type, since these do have an impact on the individual’s access to cultural contents and thereby contribute to cultural inequalities.) The time spent watching TV at weekends got analysed with the help of a regression model.

The factor analysis was made based on the frequency of visits to institutions.³⁰ The patterns thus gained are shown in Table 1. To create the factors, we used the methods of *maximum likelihood* and *varimax rotation* (KMO: 0,899, the amount of information retained: 49,5%). The pattern gained in this way can easily be interpreted, since the first factor comprises the institutions linked to high culture while the second one involves the scenes of popular or mass culture. It is quite illustrative, therefore, as the two types of the cinema get contrasted.

If the factor scores in the two subsamples are analysed with ANOVA test, we get similar results: in the case of the Roma youth the values of both leisure time orientations are negative. This finding does not contradict our earlier findings, since the data thus gained refer to a lower intensity of institutional visits, a more passive use of leisure time with the

30 The categories of frequency could collect three values. Never (got value 1), rarely (got value 2) and at least monthly (got value 3).

dominance of engaging in homebound activities such as having immediate and extended family relations or watching television.³¹

	aimed at high culture	popular
theatre	,731	,284
art cinema	,579	,231
multiplex	,388	,488
concert	,590	,281
library	,698	,101
bookshop	,608	,388
museum, exhibition	,737	,289
opera	,652	,060
café	,215	,740
pub	,031	,565
restaurant	,380	,604

Table 1 The factor scores of institution visits (Hungarian Youth 2012, N=8000)

The most important question to research, however, can be whether this discrepancy may be explained for instance by a lower educational attainment level or the variable of the settlement type or may perhaps be linked to ethnicity. In the last phase of our analysis we did a linear regression analysis to get an answer to this question. The structure of leisure time, beyond sociocultural identity, is logically embedded in the family structure³², therefore in our models we incorporated sociocultural origins as well as parenthood, furthermore, the fact of having a full-time job as being a factor fundamentally influencing lifestyle. The types of the variables incorporated (dichotomous, continuous etc.) are shown in Table 1 in the Appendix.

The model contains four steps. In the first step we incorporated gender, type of settlement, age, parenthood and marriage, in the second step the financial capital and full-time occupation got incorporated, the third step involved the educational qualification of the parents and the informants, while the last step belonged to the category of ethnic identity.

In the case of the factor aimed at high culture we can notice that ethnicity has its own and negative impact—in the case of Roma youth it is not only due to the effects of the background variables that make young people stay away from this leisure time orientation. Positive effects are embodied by gender (female), the county seat, a subjectively favourable financial situation and a college or university degree, the latter being the strongest in orienting the individual towards the institutions of high culture. Parenthood, however, appears to have a negative effect, and this almost always means having a young child since the maximum age of informants in the sample was 29. Parenthood *mutatis mutandis* decreases the frequency of visiting institutions. It is worth highlighting the fact that rural life in itself does not have a negative effect. A full-time occupation, however, similarly to parenthood does decrease the

31 Sig.: 0,000 és 0,000. The values of factor scores in the case of the factor aimed at high culture: 0,037 (non-Roma subsample) and -0,446 (Roma subsample), while in the case of the popular factor 0,039 (non-Roma subsample) and -0,472 (Roma subsample).

32 The relationship between family structure and leisure time in a university student sample: ENGLER Ágnes: *Kisgyermekes nők a felsőoktatásban*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011

frequency of visits to institutions. The effect of Roma identity is highly significant, although an outlying beta value does not belong to the variable.

	step 1	step 2	step 3	step 4
gender	,169***	,163***	,147***	,144***
child(ren)	-,178***	-,154***	-,123***	-,105***
marriage	,060***	-	-	-
age	-,048***	,045*	-	-
county seat	,092***	,103***	,078***	,077***
village	-,043**	-	-	-
full-time job		-,145***	-,136***	-,140***
subjective financial situation		,237***	,175***	,152***
father with a degree			,082***	,081***
mother with a degree			,101***	,100***
with their own degree			,174***	,176***
Roma identity				-,088***
R ²	0,265	0,376	0,447	0,454

Table 2 The regression model of the factor aimed at high culture (Hungarian Youth 2012, N=8000, sig.=0,000: ***, sig. between 0,001 and 0,01 = **, sig. between 0,01 and 0,05 = *)

	step 1	step 2	step 3	step 4
gender	-,042***	-,051*	-,059***	-,062***
child(ren)	-,226***	-,146***	-,132***	-,114***
marriage	-	-,061***	-,066***	-,070***
age	,119***	,105***	,079***	,074***
county seat	-	-	-	-
village	-,034*	-	-	-
full-time job		-	-	-
subjective financial situation		,245***	,216***	,192
father with a degree			-	-
mother with a degree			,087***	,085***
with their own degree			,081***	,083***
Roma identity				-,092***
R ²	0,244	0,353	0,373	0,382

Table 3 The linear regression model of the popular factor (Hungarian Youth 2012, N=8000, sig.=0,000: ***, sig. between 0,001 and 0,01 = **, sig. between 0,01 and 0,05 = *)

In the case of the popular factor the negative effect of the Roma identity on the factor can also be detected—similarly to the variables of gender (female), parenthood and marriage. It is interesting that the effect of marriage cannot be identified in the case of high culture institutions, the very same effect as an independent variable decreases the popular mass cultural orientation. The strongest positive effect is related to the subjective financial situation. Belonging to the older cohorts also motivates visits to institutions of mass culture or entertainment.

As the final step of our analysis we took a closer look at the amounts of time spent watching television at weekends. We were interested to see the system of factors generating higher time commitments. (Table 4). We can see that the higher time commitment to watching television by the Roma youth is not the result of background variables such as young parenthood. The time commitment to watching television is decreased by one's own degree of higher education together with a favourable financial situation.

	step 1	step 2	step 3	step 4
gender	-		-	-
child(ren)	,136***	,117***	,107***	,087***
marriage	-,044**	-,042*	-,041*	-
age	-	-	-	-
county seat	,073***	,108***	,117***	,119***
village	,030*	-	-	-
full-time job		-	-	-
subjective financial situation		-,207***	-,187***	-,160***
father with a degree			-	-
mother with a degree			-	-
with their own degree			-,045*	-,047**
Roma identity				,107***
R ²	0,130	0,262	0,272	0,291

Table 4 The linear regression model of watching TV at weekends (Hungarian Youth 2012, N=8000, sig.=0,000: ***, sig. between 0,001 and 0,01 = **, sig. between 0,01 and 0.05 = *)

3 CONCLUSIONS

The aim of this paper was to scrutinize the distinctive features of inequalities focusing on Roma youth in an area that does not usually get analysed. Disposing of leisure time, and here we do not simply mean the activities related to cultural capital, shows a different pattern according to the different social strata, and all this getting integrated in the process of socialization can act as a hindrance in social mobility, while in some other cases can act as a promoter. It is, therefore, a highly important task to analyse this particular phenomenon relating to the social integration of Roma youth.

In the theoretical chapters our aim was to find those theoretical nodes which will help us to interpret the findings, leisure time spent passively and the role of leisure time activities in skills development and knowledge expansion pose serious questions for research. What is more, inequalities are highly tangible in “screen time” activities.

During our analysis we took a closer look at leisure time venues and visits to institutions, which we complemented with the scrutiny of time commitment. The disadvantaged situation of Roma youth can be grasped in all dimensions: their time spent reading is lower, the time spent watching television is more extensive and their visits to institutions are scarce. The results of linear regression indicate that all this cannot be explained by the background variables exclusively (such as financial situation or settlement type). It was quite obvious to

link the ways of spending leisure time with early parenthood but having integrated this in the model the effect of ethnic identity has not been neutralized.

Social marginalization means drawbacks in several dimensions, and leisure time appears to be only one, not even central category of them. Since leisure time is seen as a rather important area of accumulating cultural capital and of establishing relationship capital and, for example, that of skills development, social experts cannot consider Roma children and youth's leisure time activities as being marginal. Our findings reinforce the importance of leisure time pedagogy in schools and educational establishments as well as in social work done for the Roma population and youth policy since a creative and skill-developing way of spending leisure time may have the potential to compensate for the disadvantages.

APPENDIX

variable	Type and values
gender	dichotomous (0 – male, 1 – female)
settlement type	categorical (the benchmark category is a small town, the categories used were county seat and village/homestead) ²
married	dichotomous (0 – unmarried, 1 – married)
child(ren)	dichotomous (0 – without children, 1 – with children)
age	dichotomous (0 – younger than median age, 1 – older than median age)
having a full-time occupation	Dichotomous (0 – no full-time occupation, 1 – works full-time)
financial situation	dichotomous (0 – subjective financial situation rather bad, 1 – subjective financial situation rather good)
father's education attainment level	dichotomous (0 – without a degree, 1 – with a degree)
mother's education attainment level	dichotomous (0 – without a degree, 1 – with a degree)
their own education attainment level	dichotomous (0 – without a degree, 1 – with a degree)
ethnic identity	dichotomous (0 – without Roma identity, 1 – with Roma identity)

Table 1 The independent variables and their typology incorporated in the linear regression model

(translated by Csósz Tímea)

BIBLIOGRAPHY

- ANTALÓCZY Tímea–FÜSTÖS László–HANKISS Elemér: Magyarország kulturális térképe. In: Antalóczy Tímea–Füstös László–Hankiss Elemér (ed.): *Mire jó a kultúra? Jelentés a magyar kultúra állapotáról*. Magna Produkció, Budapest, 2010. BOCSI Veronika: *Az idő a campusokon*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2013.
- BOCSI Veronika: Változások kora. Az internethasználat szerepének átalakulása a hallgatói életmódban. In: KOZMA Tamás–KISS Virág Ágnes–JANCSÁK Csaba–KÉRI Katalin (ed.): *Tanárképzés és oktatáskutatás*. Magyar Nevelés és Oktatáskutatók Egyesülete, HERA évkönyv 2014. Budapest, 2015.

- BOURDIEU, Pierre: A művészeti észlelés szociológiai elméletének elemei. In. JÓZSA Péter (ed.): *Művészetszociológia* KJK, Budapest, 1978.
- BOURDIEU, Pierre: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978.
- BURKE, Peter: *A népi kultúra a kora újkori Európában*. Századvég, Budapest, 1991.
- ERIKSON, Erik H.: *A fiatal Luther és más írások*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1991.
- FEJŐS Zoltán: Az idő – képzetek, rítusok, tárgyak. In. FEJŐS Zoltán (ed.) *A megfoghatatlan idő*. Tabula Könyvek, Budapest, 2000.
- GÁBOR Kálmán: *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Oktatókutató Intézet, Budapest, 1992.
- HUNYADI Zsuzsa: A kulturális fogyasztás és a szabadidő eltöltésének néhány jellemzője, In. ENYEDI György-KERESZTÉLY Krisztina (ed.): *A magyar városok kulturális gazdasága*., MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2005.
- IMRE Anna (ed.): *Eredményesség és társadalmi beágyazottság*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2015.
- KALENKOSKI, Charlene, M.–PABILONIA, Sabrina, W.: *Time to work or time to play: the effect of student employment on homework, sleep and screentime*. U.S. Bureau of Labour Statistic, Working Paper 450. 2011. October.
- Központi Statisztikai Hivatal. Időmérleg 2009/2010. Összefoglaló adattár. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/idomerleg/idomerleg0910.pdf>
- NAGY Réka: Digitális egyenlőtlenségek: Mítosz vagy valóság? *Információs technológiák használatának aspektusai az ifjúság körében*. PhD-értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola, Budapest. 2006.
- PUSZTAI Gabriella–TORKOS Katalin: Roma gyermekkor a Partium területén. In. *Educatio*. 2010. X. évf., 3. sz.
- RÉGER Zita: *Utak a nyelvhez*. Soros Alapítvány és MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 2000.
- VARGÁNÉ NAGY Anikó–MOLNÁR Balázs: Szerepelvárások és szerepértelmezések roma kulturális háttérű családokban. In. VARGÁNÉ NAGY Anikó (ed.): *Családi nevelés 2*. Didakt Kft., Debrecen, 2017.
- VEBLEN, Thorstein: *A dologtalan osztály elmélete*. KJK, Budapest, 1975., ANDORKA, Rudolf–HRADIL Stefan–PESHAR, Jules, H. (ed.): *Társadalmi rétegződés*. Aula Kiadó, Budapest, 1995.
- ZELLER Eszter: Különóra vagy csavargás? Gyermek szabadidő-eltöltése. In. VASTAGH Zoltán–HUSZ Ildikó (ed.): *Gyermekesélyek a végeken I. Tanulmány a leghátrányosabb helyzetű kistérségek életkörülményeiről*. MTA TK – Gyerekesély Program, Budapest, 2016.
- ZINNECKER, Jürgen: A fiatalok a társadalmi osztályok terében. In. GÁBOR Kálmán. (ed.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, Budapest, 1993.

Best Practices in Child Protection—Helping Roma Children

The aim of this paper is to give an overview of the best practices in the child protection system with special attention to the care and education provided for Roma children. The first half of the paper gives an overview of the research on Roma children receiving child protection services. Then, it discusses the best practices of the past few years. Recently, a considerable body of research¹ has aimed to explore the reasons why a high number of Roma children are placed in child protection institutions.

A survey conducted by Neményi and Messing² looked into the reasons why children are placed in child protection institutions and posed the question if there are any differences among children at the time of their institutional placement in terms of region, settlement, social and ethnic background. Furthermore, the survey also posed the following questions: to what extent the special needs of a child are considered during their placement? What are the factors hindering adequate service? Does placement in the child protection system influence the child's school career, further opportunities and if yes, how? According to the main findings of the survey, belonging to the Roma minority considerably increases the probability of the child's placement in child protection institutions. Compared to the proportion of the minority within the total population, the chance of a Roma child's placement in a child protection institution is two and a half times greater. In relation to the national average, the number of children receiving child protection services is particularly high in the counties Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, and Szabolcs-Szatmár-Bereg. In these regions over a quarter or a little less than a quarter of the total child population are Roma. As a consequence, up to 73% of the children receiving child protection services are Roma. Considering the distribution of the child population in the country, the children living in smaller settlements are slightly more endangered. While the national proportion of children living in small settlements is around 36% (with a small difference by age group), their proportion in the child protection system is 40-45%.³ Making a comparison on the basis of the children's ethnic background, the authors have concluded that the children considered as Roma are placed in foster homes in higher proportion than non-Roma children. The research conducted by the European Roma Rights Centre (ERRC) in 2007 and 2011⁴ has brought similar results. It concluded that the families' difficult financial situation is the main reason for children's removal from their family. Thus, in general, Roma children are more often removed from their families for this reason than non-Roma children. A further conclusion drawn from this research is that children's placement in institutions is not connected to the functioning of the child protection system. Related to this is the widely

- 1 NEMÉNYI Mária-MESSING Vera: *Gyermekvédelem és esélyegyenlőség*. Kapocs, 2007 (6) 1. 2-19. ERRC (2007): *Fenntartott érdektelenség: Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben*. http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/02/90/m00000290.pdf [2018. 10. 11.]
- 2 NEMÉNYI Mária-MESSING Vera op. cit. 2-19.
- 3 NEMÉNYI Mária-MESSING Vera: op. cit. 2-19.
- 4 ERRC (2007): i. m., ERRC (2011): op. cit.

held belief that the decisive factor in a child's placement in foster care is not a child's ethnic background but the extent of endangerment. The general bad social circumstances of the Roma and the higher number of children in Roma families are usually used to support this argument. In addition, the researchers also claimed that the means of temporary care are less available in Roma families than in non-Roma families. The fact that endangering Roma families are not tolerated by their environment is also seen by them as a problem as the low level of tolerance in the majority society is responsible for some children's placement in foster care. Another explanation for the overrepresentation of the Roma in the child protection system is the assumption that the greater frequency of deviant behaviour among the Roma is responsible for the higher percentage of Roma children entering the system, which is outside the authority of child protection professionals. Instances of deviance are truancy, juvenile delinquency, various forms of lifestyle crime, in which Roma parents often involve their children.⁵

According to the findings of the research conducted by the ERRC in 2011, the reasons for a child's placement in care—similarly to the previous findings⁶—are to be found in the bad financial situation and the extreme poverty of these people, despite the fact that the Child Protection Act prohibits the child's removal from the family on financial grounds. It also revealed that while in 2007 58% of the children living in child protection institutions were of Roma origin—which is considerably more than the percentage of Roma children in the Hungarian population—by 2010 their number grew to 65.9% in the institutions visited in the studied counties.⁸ As far as the types of child protection services provided for the children are concerned, the research found that *“ethnic background plays a role in the placement of Roma children: Roma children are more likely to be placed in group homes or children's homes than in a foster family. Roma children in state custody are disadvantaged both because of their ethnic background and because of being in state custody. At the same time, one can hardly find a child protection institution where the strengthening of Roma ethnic identity is part of the education programme or which makes a conscious effort to present children a positive image of Roma people countering the anti-Roma opinions they encounter in the media or in everyday life.”*⁹

Another research exploring the circumstances of children living in child protection institutions aimed to find out how changes in the foster care service affect the living conditions of children in group homes or children's homes. The comparative study explored the differences between the living conditions of children in traditional children's homes and in group homes. It found that there are more Roma children in the bigger children's homes which still need to be transformed. Here 65.2% of the children said that they were Roma, while only 28.8% said they were not. In group homes, the percentage of children of Roma origin was much smaller. Only 28.1 of the children identified themselves as

5 ERRC (2007): op. cit.

6 NEMÉNYI Mária-MESSING Vera: op. cit. 2-19.

7 ERRC (2007) op. cit.

8 ERRC: Életfogytiglan: Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben. 2011.
<http://www.errc.org/cms/upload/file/eletfogytiglan-20-june-2011.pdf> [2018.10.11.]

9 ERRC 2011 Ibid.

Roma. The answers are in harmony with the findings of Neményi and Messing.¹⁰ Namely, children considered as Roma are placed in higher proportion into children's homes with less favourable living conditions, as non-Roma children.¹¹

Darvas and her colleagues conducted a survey about child protection services in Nógrád County. They found that 80% of the children living in child protection institutions are Roma or "half Roma." This is a considerable overrepresentation, which cannot be explained solely with the high proportion of the Roma population in the county or with extreme poverty. In Nógrád, most of the children in the child protection system come from the lagging settlements of the county, which means that two thirds of the minors in foster care lived in settlements with a population of maximum 2000 before their removal from their families. The towns with relatively better living conditions have much better "child protection scores" than the villages concerned, which is related to the social-economic conditions of the latter and to the quality and capacity of preventive services.¹² The research group found that certain circumstances and mechanisms during children's placement in the system or their removal from their families could lead to a severe overrepresentation of children of Roma origin.

*"The situation of Roma and non-Roma families is similar but parental neglect and endangerment are more frequent reasons for children's removal in the case of Roma families. Roma children in foster care were removed from their families at an earlier age (at the age of six on average) than non-Roma children (at the age of eight on average)."*¹³

Looking through the research findings, it should be noted that during the conduction of the surveys and in the time elapsed between them, there were changes in the child protection system. In 2007, group homes were considered as the type of placement which provided better living conditions (less children, familiar environment), while by 2016, placement in foster families was given priority in the child protection system. In 2016, 66.8% of the children in the child protection system lived with foster parents and 33.2% lived in children's homes.¹⁴ From 1 January, 2014, all children under the age of twelve who are taken into care must be placed in a foster family. Following a review of their placement, children under the age of twelve already living in child protection institutions must also be placed in foster families.

The placement of children belonging to the ethnic minorities in care also poses a problem in the child protection system of other countries. A research group led by Gilbert analysed the care system in ten countries (USA, Canada, England, Sweden, Finland, Norway, Denmark, Germany, Belgium, and the Netherlands) to reveal the trends and directions in child protection. They have found that the overrepresentation of the ethnic minorities is a significant problem, which has gradually deteriorated during the last two decades and has appeared in the countries which used to be unaffected before. Out of the studied

10 NEMÉNYI Mária-MESSING Vera: op. cit. 2-19.

11 RÁKÓ Erzsébet: *Gyermekvédelmi intézményekben elhelyezett gyerekek életkörülményei*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2014

12 DARVAS et al.. Roma gyerekek a szakellátásban. *Gyermekjólét és Gyermekvédelem Nógrád megyében*. In. *Esély* 2016 (27) 4. 77-78.

13 DARVAS Á 2016. et al. op. cit. 50.

14 KSH 2018.

countries, handling this problem requires special attention in the USA, England, Canada, and Germany. The overrepresented ethnic groups in the care system are the African and Native Americans in the USA, the Indigenous Peoples in Canada, and the mixed-race ethnic groups in England. The Scandinavian countries and Germany have seen a significant change in this situation in the recent years. Due to the free movement of workers and the increase in the number of immigrants, there is a growing ethnic diversity in the Northern European countries and in Germany, which is indicated by the overrepresentation of the children coming from the affected families in the child protection system.¹⁵

Based on the above research findings, our aim is to investigate the best practices in the child protection system (children's homes and foster families) for the care and education of the children in care, with special attention to Roma children. The method we applied was document analysis. We reviewed prize-winning entries sent to the competition aiming to collect best practices in child protection. The competition was organised regularly between 2007-2010 by the National Institute for Family and Social Policy with the aim of collecting best practices in child welfare and child protection. The presentation of best practices focused on three main fields: first, the new elements in the service, such as public service and community solutions in prevention, the strengthening and support of family unity at multiple levels, the connection between the family and the services providing home for children, and the organisation of integrated services. Second, it demonstrated the requirements for the facilitation of the reinforcement and development of a sense of identity of the children in care, and the development of personalized services in child protection to fit special needs. The third option was, relating to the employees in the system, the cooperation of professionals and institutions and the maintenance of professional identity. The second part of this paper gives an overview of the best practices relating to the children in the child protection system.

The first best practice is a multicultural club organised for children living in a child protection institution. Its aim was to help Roma children get acquainted with Roma traditions, culture and customs. The goal of this program was defined as follows: *“Nearly 80% of our children are of Roma origin. The children and young adults living here have serious problems with their sense of identity. They cannot completely identify themselves either as Roma or as Hungarian. The aim of the multicultural club is to introduce children to the values of the Hungarian and Roma cultures and to rouse the level of tolerance of children and young adults by showing them different cultures.”*¹⁶

The programme became necessary because, according to the findings of a survey conducted in the children's home, *“most of the Roma children despised their own people, and they formulated only negative opinions of them. They could not imagine choosing a Roma partner or to live close to Roma people.”*¹⁷

15 DARVAS Á 2016. et al. op. cit.

16 NCSSZI Jó gyakorlatok a gyermekvédelemben 2007
file:///C:/Users/oktat%C3%B3/Downloads/%E2%80%9Ejo-gyakorlatok-a-gyermekvedelemben%E2%80%9D-program-nyertes-munkai%20(6).pdf (Last downloaded 20. 01. 2019)

17 Ibid.

The three-hour-long sessions were held once a month and participants could get to know not only the Roma culture but also the culture of the Hungarian and other nations. Thus, they became familiar with traditional dishes, musical instruments and some famous people. As a sign of the programme's openness towards the local community, the children living in the settlement could also get involved.

The aim of the programme titled "Weekend for children in children's homes and their families" was to renew the children's ties to their families. Children's replacement in their own family is a priority, a key element of which is helping children get and keep in touch with their parents. *"The family weekend was aimed at strengthening the ties between children and their relatives, making a long-term and permanent connection possible, as well as deepening the role of the family support service and implementing the individual placement plan. The developers of the programme rely on real needs to improve the chances of children living in children's homes of being replaced in their families. The organisation of the family weekend provides a new framework and a safe environment for the peaceful meeting with the biological families."*¹⁸

The best practice titled "Development of Socio-cultural Competences," which focuses on offering useful free time activities, was also organised in a children's home. The free time activities the children had an opportunity for informal learning. Moreover, *"children's homes play an important role in organising free time as the children spend most of their free time in the children's home. Structured free time can facilitate the social integration of the children as they can be actively present in the given settlement's educational, cultural and other institutions and take part in the events organised by them. Another advantage is that it can contribute to the prevention of addictions and hooliganism."*¹⁹ *"Free time activities are organised for children in foster families and in children's homes, which improves children orientation skills in the world outside the child protection system and thus increases their willingness for mobility. Also, this initiative contributes to the strengthening of the cooperation between birth families and foster families and facilitated the cooperation of professionals working in the basic care system and in the child protection system."*²⁰

Another best practice held in a Hungarian children's home was a crime prevention programme for young people in institutional care. Its main advantage was that it was interactive. A great number of young people in the child protection system consume drugs, which is accompanied by criminal activity: *"prevention programmes have so far proved to be nearly ineffective, as the young people were passive onlookers and not active participants. Listening to some presentations by experts or watching films on this topic did not really motivate them to get involved and share their own experiences. Thus, in many cases the desired change in their attitude, which was the goal of the programme, did not happen."*

18 NCSSZI *Jó gyakorlatok a gyermekvédelemben* 2008.

http://www.ncsszi.hu/modszertani-archivum/jo-gyakorlatok_-modellkiserletek/jo-gyakorlatok-a-gyermekvedelemben-2008 (Last downloaded 30. 01. 2019)

19 RÁKÓ Erzsébet A szabadidő eltöltésének lehetőségei a gyermekvédelmi intézményekben In. *Iskolakultúra* 2010. 20. 43-52.

20 NCSSZI *Jó gyakorlatok a gyermekvédelemben* 2010. http://www.ncsszi.hu/modszertani-archivum/jo-gyakorlatok_-modellkiserletek/jo-gyakorlatok-a-gyermekvedelemben-2010 (Last downloaded 30. 01. 2019)

Therefore, we formed an interactive group. The aim of this program is to get the children in care to define the content of the crime prevention programme so that it can be shared as a marketable idea.

We have launched a weekly crime prevention group session, in which, based on the participants' needs, we were open to other topics as well, which were indirectly related to our original goals."²¹

Another best practice is an extensive methodological programme about children's rights, which informed children in children's homes about their rights:

*"The programme serves a double purpose. First, it is meant to familiarise institutionalised children and the professionals working with them with the Recommendation of the Council of Europe on children's rights. Second, it is meant to interpret and enforce children's rights, and to demonstrate the possible applications of the law in the framework of a workshop-series for children receiving child protection services, which is aimed at the compensation for their lack of knowledge or the extension of their knowledge about children's rights."*²²

Although not directly connected to the child protection system, the so-called "Kedvesház" (Loving Home) programme still needs to be described here as the best practice organised by this institution in many cases helps to prevent children from being placed in child protection institutions.

The "Kedvesház" participates in child protection, but it mainly functions as a dormitory for more than 20 years in Nyírtelek. On weekdays it provides accommodation for 25 disadvantaged Roma children. The pedagogical programme of the institution promotes the children's success at school, and plays a significant role in alleviating their disadvantage. The dormitory provides accommodation for primary school students.

*"The "Kedvesház," thank to its unique pedagogical programme (Kedvesház Life Programme), is a preventive model in child protection. It is a home providing family support, which is an effective means of bridging the gap between the school and the dormitory, and the family. The "Kedvesház" programme aims to generate change in three fields: 1) pedagogical practice—introducing the methodology of the Kedvesház-pedagogy, 2) Ensuring children's social security, mental hygiene, and the conditions for learning, 3) Reaching out to the family (cooperation with the parents, alleviating their social burden, family support, preventive child protection activities, access to health care services, positive reinforcement for parents)."*²³

The effectiveness of the programme is indicated by the change in the attitude of the local society: "over the past more than 20 years, the "Kedvesház" has accommodated 147 children, all of whom finished primary school. Two years after the introduction of the Kedvesház-pedagogy, the so-called "catching-up class" was eliminated, there is no dropout, all children in the "Kedvesház" go to secondary school and many of them gain a school-leaving certificate. Prejudice against the Roma has palpably diminished in the local society.

21 TÓTH Melinda: Egy kamaszcsoport története a Befogadó Otthonban Válogatás a Fővárosi Módszertani Tegyesz tanulmányaiból, cikkeiből 2009-2012. <http://mek.oszk.hu/11300/11386/11386.pdf> (Last downloaded 14. 01. 2019) 297.

22 NCSSZI Jó gyakorlatok a gyermekvédelemben 2010. Ibid.

23 LÁZÁR Péter: A Kedvesház helye és szerepe a gyermekvédelemben In. Rácz Andrea (ed.): A gyermekjóléti szolgálatok feladatellátásának szakmai támogatása. Rubeus Egyesület, Budapest, 2015. 74-75.

At the time of the opening of the “Kedvesház” people raised a petition against the “gypsy dormitory.” Today, however, the dormitory is part of the local public life, 60% of the residents are of non-Roma origin.”²⁴ The “Kedvesház” methodology has by now become a model, an alternative route in child protection.

CONCLUSION

Based on the studied documents, it can be concluded that the different types of best practices were evaluated in a nearly equal number. Out of the evaluated best practices, 25 were related to the child welfare services and 20 to the child protection system. However, only a few of these programmes focused on Roma children receiving child protection services, despite the fact that they are considerably overrepresented in the system. The number of programmes which focus on the fulfilment of the requirements for strengthening and developing a sense of identity is especially low. A reason for this could be—as shown by one of our studies which is currently in the production process—ethnic socialization, and, related to this, the introduction of traditions, culture, customs and language are rarely represented in the pedagogical programme of children’s homes. In most of the pedagogical programmes we studied before—30 group homes and three children’s homes—the children’s ethnic background and its pedagogical and educational aspects are only indicated by the citation of the most basic legislation, which is, in many cases, restricted to the listing of children’s rights. Only two of the pedagogical programmes contain individual subchapters dealing with ethnic socialization. However, neither of them includes a detailed methodology.²⁵ Based on the analysis of the documents describing the best practices introduced in this paper and considering the topics addressed by the programmes aimed at personalised services to suit individual needs, handing down legal information, organising free time activities and crime prevention are the most frequent goals. Only a few of them are based on an interactive cooperation with the children. This deficiency is especially conspicuous in the light of the best practices in other countries. Thus, the collection of best practices could be enriched with adaptable best practices that could provide for a better service for children in the child protection system.

(translated by Nagy-Szalóki Zsuzsanna)

BIBLIOGRÁFIA

- ERRC *Fenntartott érdektelenség: Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben.* 2007. http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/02/90/m00000290.pdf (Last downloaded 30. 01. 2019)
- ERRC: *Életfogytiglan: Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben.* 2011 <http://www.errc.org/cms/upload/file/eletfogytiglan-20-june-2011.pdf> (Last downloaded 30. 01. 2019)

24 Ibid.

25 RÁKÓ Erzsébet: A gyermekotthonok feladata a roma gyerekek nevelésében. In. *Iskolakultúra.* 2019. currently in the publishing process.

- DARVAS Ágnes-FARKAS Zsombor-KENDE Ágnes-VÍGH Katalin: *Szakellátásban élő gyerekek Nógrád megyében Kutatási zárójelentés*. 2016a. http://www.gyere.net/downloads/2016_errc.pdf (Last downloaded 30. 01. 2019)
- DARVAS Ágnes-FARKAS Zsombor-KENDE Ágnes-VÍGH Katalin: *Roma gyerekek a szakellátásban. Gyermekjólét és Gyermekvédelem Nógrád megyében*. In. *Esély* 2016b. (27) 4. 52-82.
- LÁZÁR Péter: A Kedvesház helye és szerepe a gyermekvédelemben. In. Rác Andrea (ed.): *A gyermekjóléti szolgálatok feladatellátásának szakmai támogatása*. Rubeus Egyesület, Budapest, 2015. 73-87.
- NEMÉNYI Mária-MESSING Vera: Gyermekvédelem és esélyegyenlőség. In. *Kapocs* 2007. (6) 1. 2-19.
- NCSSZI *Jó gyakorlatok a gyermekvédelemben 2007*. [file:///C:/Users/oktat%C3%B3/Downloads/%E2%80%9Ejo-gyakorlatok-a-gyermekvedelemben%E2%80%9D-program-nyertes-munkai%20\(6\).pdf](file:///C:/Users/oktat%C3%B3/Downloads/%E2%80%9Ejo-gyakorlatok-a-gyermekvedelemben%E2%80%9D-program-nyertes-munkai%20(6).pdf) (Last downloaded 30. 01. 2019)
- NCSSZI *Jó gyakorlatok a gyermekvédelemben 2008*. http://www.ncsszi.hu/modszertani-archivum/jo-gyakorlatok_-modellkiserletek/jo-gyakorlatok-a-gyermekvedelemben-2008 (Last downloaded 30. 01. 2019)
- NCSSZI *Jó gyakorlatok a gyermekvédelemben 2009*. http://www.ncsszi.hu/modszertani-archivum/jo-gyakorlatok_-modellkiserletek/jo-gyakorlatok-a-gyermekvedelemben-2009 (Last downloaded 30. 01. 2019)
- NCSSZI *Jó gyakorlatok a gyermekvédelemben 2010*. http://www.ncsszi.hu/modszertani-archivum/jo-gyakorlatok_-modellkiserletek/jo-gyakorlatok-a-gyermekvedelemben-2010 (Last downloaded 30. 01. 2019)
- RÁKÓ Erzsébet: A szabadidő eltöltésének lehetőségei a gyermekvédelmi intézményekben. In. *Iskolakultúra* 2010. 20. 43-52.
- RÁKÓ Erzsébet: *Gyermekvédelmi intézményekben elhelyezett gyerekek életkörülményei*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2014.
- TÓTH Melinda: *Egy kamaszcsoport története a Befogadó Otthonban*. Válogatás a Fővárosi Módszertani Tegyesz tanulmányaiból, cikkeiből 2009-2012. <http://mek.oszk.hu/11300/11386/11386.pdf> (Last downloaded 30. 01. 2019)

IBOLYA NAGYGYÖRYNÉ KERTI

The Social Status of Romani Language and Romani-Speaking Communities

The linguistic situation of minorities living in Hungary, preservation the identity and mother tongue of these communities, moreover, the dramatic decline of the world languages are issues that pose new challenges in Hungary and abroad, that hopefully education, language planning, and legislation will take better into account.¹ The aim of this paper, therefore, is to present the characteristics of the use of the Romani language and its situation in public education.

The largest ethnic minority in Hungary is the Gypsy/Roma, the free use of language is guaranteed for them by the Act LXXVII of 1993 on the Rights of Ethnic and National Minorities. Linguistic and social researches extensively examine Romani language and Romani-speaking communities.² The first Hungarian researcher on the origin of the Gypsy/Roma language was István Vály, a Hungarian pastor, who during his studies in the Netherlands, noticed that the language of his Indian fellow students was similar to that of the Roma people living at his residence. Since then, several pieces of researches confirmed Indian language similarity. As a member of the Hungarian Academy of Sciences, Archduke Joseph already did a lot for the Romani language to gain scientific knowledge in the last third of the 19th century. In the 1950s, in his research, Kamill Erdős set up a classification for Romani, according to which he distinguished the spoken dialects alongside from the occupations. János Orsós draws attention to the misconception that the 20th century was the time for the emergence of Roma literacy. The works of Roma origin authors have been published since the end of the 18th century, such as the first Hungarian-Romani glossary compiled by Mihály Vistai Farkas and his colleagues. Also, the translations of József Boldizsár appeared in the middle of the 1800s, who primarily translated poems by Sándor Petőfi into Romani. János Balogh and Ferenc Nagyidai Sztójka were also prominent members of the Roma intellectuals during this period.³ In the 20th century, József Choli Daróczi published several Romani and Hungarian works, which are also part of the Roma folklore, what is more, he wrote the Romani linguistic book called *Zhanes Romanes*, which served as the first study material for the Romani language examinations.⁴ Many types of research have investigated the characteristics and difficulties of Romani language use so far. Among them, the work of Zita Réger is outstanding, who during the years of socialism, discussed the problem of language use of Roma children. In her study, she highlights the

- 1 BARTHA Csilla: *Kétnyelvűség, nyelvcseré: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei*. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 1999. 14-28.
- 2 MATRAS Yaron: *Romani in Contact. The History, structure and sociology of a Language*. Jonh Benjamin, Amsterdam, 1995.
- 3 <https://romediafoundation.wordpress.com/2015/09/01/a-roma-irasbeliseg-es-irodalom-elozmenyei-magyarorszagon> (Last downloaded 22. 01. 2019)
- 4 FÁBIÁNNÉ ANDRÓNYI Katalin-BALOGH Zoltán: *Romológiai ismeretek*. 2015. 97-98.

presence and use of bilingualism with diglossia, which points to the differences in the language spoken at home and in socialization institutions.⁵

Before the political change of 1989, the forced assimilation of the Roma significantly led to the decline in the use of the Romani language. Moreover, many communities lost their language. As a defensive strategy, to succeed in the majority society, many deliberately avoided using Romani language.⁶ This resulted in language loss for next generations almost instantly.

According to general pedagogical experiences, Roma students who spoke Hungarian poorly faced failures and setbacks.

Miklós Kontra categorizes native languages as follows:⁷

- first acquired language—based on the origin;
- the language that the speaker identifies with;
- the language best known by the speaker;
- the language mostly used by the speaker.

Thus, based on the points mentioned above, one may have more than one mother tongue and may change it several times in his/her life. The most frequent case is when the communicator considers his/her mother tongue the one that he/she learned the earliest.

Since 1971, three extensive representative surveys have been carried out on the Roma population in Hungary.⁸ In addition to the social, economic, and social situation, the surveys examined the number and proportion of Roma-speaking speakers. It can be stated that the statistical figures accurately reflect changes in the number of native speakers over the past decades.

Year	Estimated number	Native language %				Spoken language %			
		Hungarian	Romani	Boyash	Other	Only Hungarian	Romani	Boyash	Other
1971	270 000-370 000	71	21,2	7,6	0,2	-----	-----	-----	-----
1993	420 000-520 000	89,5	4,4	5,5	0,6	77	11,1	11,3	0,6
2003	520 000-650 000	86,9	7,7	4,6	0,8	74,2	15,4	7,1	3,3

Figure 1. Data from three sociological surveys on the Roma population's native language and spoken language distribution in Hungary⁹

Based on the sociological surveys, it can be noted that out of the three main language groups of the Hungarian Roma population, the Romungro only speak Hungarian. Also, there are Vlach Gypsies who speak Hungarian, and Romani with its dialects, too. The third group is formed by the Hungarian and Romanian speaking Gypsies, calling themselves

5 RÉGER Zita: Cigányosztály, „vegyes” osztály – a tények tükrében. In. *Valóság*. 1978. 8. sz. 77–89.

6 The language assimilation of the Roma varies among the different groups, but practically in all cases coincides with the development of the coexistence situation. Today, the official view is that language loss in many communities is a conscious form of adaptation.

7 KONTRA Miklós: Cigányaink, nyelveik és jogaik. In. *Kritika*. 2003. 1. sz. 24-26.

8 KEMÉNY István-JANKY Béla: A cigány kisebbségi adatokról. In. *Kisebbségkutatás*. 2003. XII. évf., 2. sz. 309-315.

9 KEMÉNY: *Ibid.*

Boyash.¹⁰ According to Kemény, the number of Romani-speaking Roma dropped from 21.2 percent to 4.4 percent in 1993; however, according to the 2003 survey, it rose to 7.7 percent. The number of Boyash-speaking Roma dropped from 7.6 percent to 5.5 percent, while the number of Hungarian speakers rose from 71 percent to 89.5 percent. According to the available data, in twenty-two years, the Roma population in Hungary was on a linguistically accelerated, assimilation path. In the 1970s, the prejudice that the Romani languages had a limited vocabulary was still present even in professional and linguistic discourses, so the social perception of it was of very low prestige.

The possibilities of language use have an impact on the language corpus: if, for example, a minority language is not used in education, the teaching materials necessary for the use and learning of the given language will not develop either. In Hungary, Roma nationality education is in a difficult situation from the beginning. The primary aim of the nationality education is to introduce Roma national traditions, to preserve/cultivate the language and to transmit the linguistic tradition. It is vital to get acquainted with Roma culture and traditions to cooperate with them. A language is a crucial tool and platform for expressing community identity in Romani-speaking communities.

In Hungary, minority education, Romani language education, their appearance, and form are closely related to the prevailing nationality and education policies. Before and after the change of regime in 1989, the laws governing education changed several times, but none brought about significant changes. In Hungary, the Act LXXIX of 1993 on Public Education declares that all minorities living in Hungary have the right to nationality and language education.

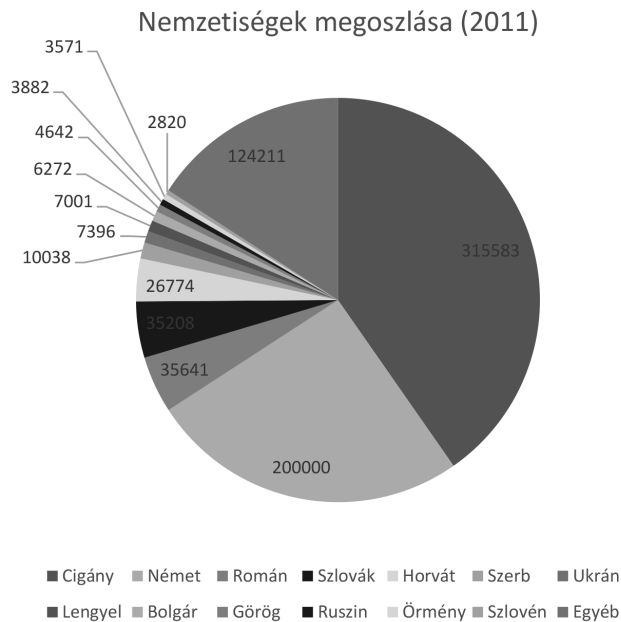

Figure 2.

10 The Boyash speak archaic dialect of Romanian before the language reform.

According to the Central Statistical Office Census 2011, 315,883 people in Hungary declared themselves Roma. This highly underestimated data contradicts the results of recent sociological surveys, according to which the estimated number of Roma in 2013 was more than 876,000.¹¹ In the 1890s, 65,000 Roma were reported, according to a 2003 survey 570,000, while the 2011 census data shows 316,000 people. As stated by the research by the University of Debrecen, the number of Roma was estimated at over 876,000 between 2010 and 2013.¹²

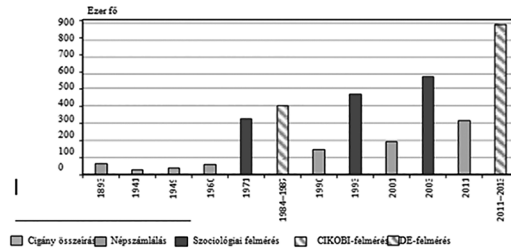

Figure 3. The estimated number of Roma population in Hungary between 1893 and 2013¹³

Based on the data, it is worth reviewing the regions and counties of Hungary that have public educational institutions operating Roma minority education. This paper set out to investigate that there is a correlation between the number of schools with national minority programs and settlements where the Roma population is very high. Consequently, in those counties where the number of Roma people is high, the number of public educational institutions operating Roma national minority programs will also be high.

As a demonstration, a comparison of demographic and statistical data took place. As it has already been mentioned, the number of people who declare themselves as Roma in censuses is far below the actual number of the Roma population. One of the reasons may be that most Roma only speaks Hungarian. Therefore, they consider themselves Hungarian native speakers.

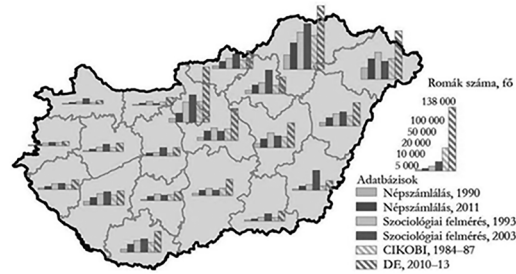

Figure 4. The number of Roma population based on various databases¹⁴

As the aim of this paper is to examine whether there is a correlation between the spatial distribution of the Roma and the schools with Roma nationality education, it is necessary to examine the data in each county, separately. Figure 4. below compares and demonstrates

11 PÉNZES et al.: *A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben*. Budapest, 2018.

12 PÉNZES et al.: *Ibid.*

13 PÉNZES et al.: *Ibid.*, 9.

14 PÉNZES et al.: *Ibid.*, 10.

data from several databases. It shows the outcomes of both sociological surveys and censuses, as well as CIKOBİ (Roma Coordination Committee) and the result of the 2010-2013 annual survey carried out by the University of Debrecen.

As the map shows, the ratio of the Roma population is high in Borsod-Abaúj-Zemplén County, Szabolcs-Szatmár-Bereg County, Hajdú-Bihar County, and Baranya County. Whereas, the lower number of Roma settlements are located in Vas County, Veszprém County, Komárom-Esztergom County, and Fejér County. Attila Papp Z. researched the data on the distribution of Roma pupils based on the estimates provided by the schools in 2015. The minority researcher used the data provided to the Hungarian National Assessment of Basic Competencies from schools, as on these questionnaires, teachers needed to estimate the number of Roma pupils by their ratio. The results of the research show that the proportion of Roma pupils in primary schools exceeded 15% on average, but there are huge disparities among counties. While in Borsod, this ratio is 34,3%, in Győr-Moson-Sopron County, it is 4.2%. There are schools in northern Hungary where the ratio of Roma students is 90% or more.¹⁵

Figure 5. The estimated ratio of Roma primary school students per county (Source: www.mandiner.hu)

Considering the data above, it is surprising how low the number of public educational institutions where some form of national education is available. This suggests that Roma nationality education is underdeveloped, just like other national-ethnic minority institutions in Hungary.

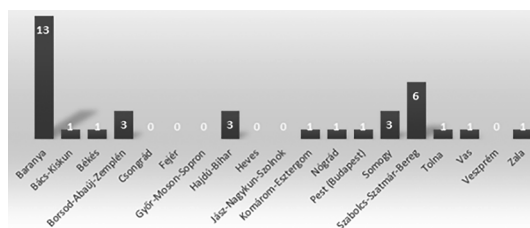

Figure 6. Roma minority educational institutions in Hungary in 2017¹⁶

15 http://mandiner.hu/cikk/20150420_roma_diak_arany_magyarorszagon_papp_z_attila_interju [2018.10.01.]

16 Public Education Information System (KIR) /public data/: Public Education Information System (KIR) /public data/: Contact details and number of students of educational institutions operating nationality education

According to the data of the 2017 Public Education Information System (KIR), the list of nationality institutions involves 36 public education institutions where one of the forms of Roma nationality education is available.

In Borsod County, where the 13,3 percent of the population is Roma, based on the surveys by KSH (Central Statistical Office), there are only in three institutions minority education: in Múcsony, Pálháza and Sátoraljaújhely. Despite the low ratio (the ratio of the Roma population is 7,1%), the most minority educational institutions are located in Baranya County. The minority educational institutions are distributed in Baranya County as follows: Pellérd, Egyházasharaszti, Sellyén—2 institutions, Szalánta, Szigetvár, Pécs, Komló—3 schools, Szentlőrinc, Alsószentmárton, Mohács—1 institution. There is bilingual pre-school education in Kecel, Bács-Kiskun County, even though only 2 percent of the total population is Roma. In Csongrád, Fejér, Győr-Moson-Sopron, and Veszprém Counties, there are no Roma national educational institutions, which is understandable considering the demographical data. If the legal representative of a student formally requests, the maintainer must also provide education for the Romani language. Ministerial Decree 17/2013. (III.1.) on issuing the directive on kindergarten education for national minorities defines the requirement for the introduction of nationality education for parents of the same nationality. At least eight parents of the same nationality need to initiate national education, and given that at least eight students actually enroll as well. The Act CLXXIX of 2011 defines the right of nationalities, which incorporates minority educational rights as well. The right granted by this act needs to be emphasized because it could prevent, but at least slow down language loss. Linguistically, all bilingual minority communities are endangered, where grandparents or parents do not pass on their original native language to the younger generations.¹⁷ Roma communities in Hungary with a native language can be described with the state of diglossia. Linguistic diglossia means that a language has an everyday and a high variety. Children predominantly learn the high variety of a language in educational institutions. According to Fishman,¹⁸ the everyday variety belongs to the minority groups, while the high variety to the majority society, and this is manifested at formal situations.

Based on the researches on the topic (Forray, Kende) it can be concluded that in recent years the language of the Roma has been declined, and their speakers can mostly use the language in informal spaces, primarily at home and within family circles.

The process of language shift has been going on for decades due to educational and institutional communication. Language shift is the process by which one of the two communities in contact situation gradually stops using its language in favor of the other.¹⁹ In the case of Romungro, language shift seems to be final. The phases of gradual language shift can be observed in the case of Vlach and Boyash communities:

- Linguistic contact with another language group is inevitable,
- bilingualism appears,

17 BARTHA Csilla: *Kétnyelvűség, nyelvcsere: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei*. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 1999.

18 FISHMAN Joshua: Bilingualism with and without Diglossia, Diglossia with and without Bilingualism. In: *The Journal of Social Issues* 2. 29-38, 1967.

19 BARTHA: Ibid.

- the use of the original native language is reduced to an informal level,
- bilingualism is affecting a more extensive range of speakers, which ultimately leads to monolingualism.²⁰

There are so-called “language islands” among Boyash and Romani-speakers, where communities speaking the languages still exist. From a sociolinguistic point of view, it takes at least three generations who no longer speak the given language to complete language shift. Although many of the older generations speak a dialect of Romani, for younger generations this is no longer an advantage, or pragmatic goal, so they do not acquire the language of their ancestors.

CONCLUSION

In light of the data discussed, it can be stated that there is no correlation between the number of densely populated regions by Roma people and the number of Roma minority educational institutions.

Public educational institutions may decide to introduce bilingual minority education on the basis of their discretion or parental requests. Nevertheless, legislative conditions are available. On the part of the Roma, acquiring and using Romani could be from their own decision. Also, in Hungary, one can take an accredited language exam from Romani and Boyash languages.

Knowing and using one’s native language plays an essential role in shaping and strengthening one’s identity. Thus, it provides reasonable grounds to believe that if a Roma young person meets in the majority-themed spaces, institutions, schools, and in the media with the Romani language that his/her parents and grandparents might even speak it always has a positive value. However, if a Romani native speaker does not meet his/her ancestors’ language during his/her studies, it can be assumed that Roma culture could be a disadvantage for them. This concern can lead to culture change and language loss, as it is also pointed out by the study of Forray and Orsós.²¹ The study also draws attention to the inevitable relationship between identity and mother tongue. Those Romani native speakers, who enter higher education are facing a rational and economic dilemma, whether the language brought from home is beneficial in obtaining a diploma. Many young people prefer not to use the Romani language outside their home and only speak it with their relatives at home in a family environment. My experiences as a Romani speaker show that people of older Roma origin are glad to meet a Romani speaker from the younger generation or strangers, as well.

In order to design programs that support language retention and language reform, it is essential to carry out researches focusing on local communities. Besides, the supporting language policies and native language education in minority languages can be the key pillar of language preservation.

(translated by Bácsó Bettina)

20 BARTHA: Ibid.

21 FORRAY R. Katalin-ORSÓS Anna: Roma jövő Magyarországon. In. *Educatio*. 2016. XXV. évf., 4. sz.

BIBLIOGRPAHY

- 17/2013. (III.1.) EMMI rendelet
2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól
ANDL Helga: A Kisiskolák és nemzetiségi oktatás összefüggérendszerének néhány aspektusáról. In. *Romológia*. 2015. III. évf. 9 sz.
BARTHA Csilla: Kétnyelvűség, nyelvcsere: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei. Budapest, ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, MTA Kisebbségkutató Intézet, 1999. 14-28.
ERDŐS Kamilla: Cigány lókereskedők Magyarországon. In. Vekerdi József (ed.): *Erdős Kamill cigánytanulmányai*. Békéscsaba, Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai, 1989. 89-92.
FÁBIÁNNÉ ANDRÓNYI Katalin-BALOGH Zoltán: Romológiai ismeretek. 2015. 97-98.
FISHMAN Joshau: Bilingualism with and without Diglossia, Diglossia with and without Bilingualism. In. *The Journal of Social Issues* 2. 1967. 29-38.
FORRAY R. Katalin-ORSÓS Anna: Roma jövő Magyarországon. In. *Educatio*. 2016. XXV. évf., 4. sz.
KEMÉNY István-JANKY Béla: A cigány kisebbségi adatokról. In. *Kisebbségkutatás*. 2003. XII. évf., 2. sz. 309-315.
KONTRA Miklós: Cigányaink, nyelveik és jogaik. In. *Kritika*. 2003. 24-26.
KSH 2011. évi népszámlálás 9. nemzetiségi adatok.
MATRAS Yaron: *Romani in Contact. The, History, structure and socology of a Langauage*. Jonh Benjamins, Amsterdam, 1995.
http://mandiner.hu/cikk/20150420_roma_diak_arany_magyarorszagon_papp_z_aitila_interju (Last downloaded 22. 01. 2019)
PÉNZES János-TÁTRAI Patrik-PÁSZTOR István Zoltán: A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. Budapest, 2018.
RÉGER Zita: Cigányosztály, „vegyes” osztály – a tények tükrében. In. *Valóság*. 1978. 8 sz. 77-89.
SZALAI Anna: A cigány kisebbség nyelvei: szociolingvisztikai aspektusok. In. *A romológia alapjai*. Pécsi Tudományegyetem BTK Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs, 2015. 117-147.
<https://romediafoundation.wordpress.com/2015/09/01/a-roma-irasbeliseg-es-irodalom-elozmenyei-magyarorszagon>

JÓZSEF KOTICS

Gypsies as the keepers of Saxon culture?

The Role of Saxon Culture and Evangelical Religion in the Identity of a Local Transylvanian Gypsy Community

The paper aims to explore and analyze the very unique coexistence practices of multiethnic and multicultural Transylvanian societies in their local social historical context and in the process of change.

The scientific way of communicating the relation of Saxons and Gypsies after the final expulsion of the Saxons in the 1990s can clearly be linked to an interpretation of loss.¹ Ferenc Pozsony, in his book on the Transylvanian peoples, says that the mass exodus of Saxons left a huge gap in Transylvania's ethnic, demographic, economic, cultural and social life.² The decisive change affected Transylvania's former organic inter-ethnic relations and structure, which changed fundamentally. Pozsony deems the expulsion and selling of the Saxons after their centuries-old Transylvanian residence, a loss that has a decisive influence on the modernization chances and civilization of the region.³ The villages left empty by the Saxons moved mainly to the Orthodox Romanians of the old Kingdom and Vlach Romanies. Families of different religions, cultures and values were settled in Saxon houses, who did not know and considered valid the interethnic relations and cohabitation patterns that had formed in Transylvania over centuries. As a result, the after life of the once-flourishing Saxon settlements is characterized by a "shocking destruction".⁴

In this context, the Gypsies appear as the destroyer of the Saxon cultural heritage in the early 1990s in the public opinion in Romania. The most striking forms of this were the vast destruction of the Saxon's cultural heritage, the complete disappearance of economic and cultural life, and the destruction of the natural environment.⁵

After the change of regime, prejudices against the Roma have increased strongly in Romania. These very often resulted in anti-Gypsy pogrom in the 90s.⁶

-
- 1 HALMEN, G. W.: „Sachsen und Zigeuner.” *Jahrbuch-Siebenbürgischen-sächsischer Hauskalender* 1993. 38: 137-143. See to the term „depravation” BICZÓ Gábor: *Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat*. Budapest, MTA PTI, Magyarországi Politikai Képzési Központ, 2004. 28, BICZÓ Gábor: Az asszimiláció fogalmának műveleti értéke a szociokulturális hasonulási folyamatok értelmezésében. In. Bárdi, Nándor; Tóth, Ágnes (ed.) *Asszimiláció, integráció, szegregáció: Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. Budapest, Argumentum Kiadó, 2011. 19-38.
 - 2 POZSONY Ferenc: *Erdély népei. Szászok, örmények, székely szombatosok, cigányok*. Néprajzi Egyetemi Jegyzetek 6. Kriza János Néprajzi Társaság — BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár, 2009.
 - 3 POZSONY 2009: 93-94.
 - 4 POZSONY 2009: 94.
 - 5 Zur Situation der kirchlichen Denkmal pflege in Siebenbürgen.
 - 6 TOMA Stefánia: A túlsordult teli pohár és az etnikai konfliktusok esete Romániában. In. *Pro minoritate*, 2011. ősz, 123-143.

In the midst of such public opinion, the overtaking of the evangelical church of the resettled Saxons in 1990 by the Gypsies in Uila receive great media coverage⁷ and their aspiration is to continue their cultural traditions along with the Saxon religion.⁸ ZDF Television, in its documentary about the Transylvanian situation of the Saxon cultural heritage, both records the process of destruction and presents Transylvania's largest evangelical community, all of whom are Gypsies.⁹

The academic sphere, which has never shown interest in the Gypsies in Uila, was also intrigued by the unusual phenomenon at first sight. Researchers typically living in Western Europe began to study local conditions.¹⁰ After a long archiving and on-site investigation, István Keul prepares a comprehensive study of the Gypsy community in Uila's role in the Evangelical Church. Remarkable is the study by the authorship of Marushiakova-Popov, who interpret the Uilan processes in connection with Brubaker's ethnicity concept.¹¹ Doing like this, they investigate the formation of what they call Roma micro-communities in the Eastern European region. In their comprehension, Roma groups are not static social and cultural formations, but also historical phenomena, which can be interpreted as two tendencies: the process of consolidation and segmentation, under the influence of different components.¹² They investigated several common features in the Ukrainian Hlynysy and

-
- 7 In 2012, at the Saxon church renovation ceremony, Bela, the Gospel curator of the Lutheran congregation, repeatedly told the Lutheran Bishop arriving for the initiation that the local Gypsies wanted to preserve and not destroy the temple. „Wir wollen bewahren, nicht demolieren“-he emphasised. Wermke 2012. Farkas said at a musical ceremony in the evening with Saxons that the Gypsies of Uila wanted to sustain the Saxon traditions: »So, wie es die Sachsen gemacht haben, so wollen wir weiter machen.« KEUL, Istvan: „Neubauern und lex-Saxonum. Evangelisch-lutherische Roma.“ In. „Einer ostmitteleuropäischen Region.“ *Zeitschrift für Religionswissenschaft* 2002. 10 (2): 197.
- 8 MARUSHIAKOVA, Elena-POPOV, Vesselin: The Birth of a Group. Two Roma Micro-Groups in Bukovina and Transylvania. *Transylvanian Review*. Vol. XXVI., No. 3, Autumn 2017. 109-124.; „Historical and Ethnographic Background: Gypsies, Roma, Sinti.“ In. WILL GUY, Hatfield (ed.): *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe*, University of Hertfordshire Press. 2001. 33-53. Lásd még korábbi tanulmányukat: MARUSHIAKOVA-POPOV 2001.
- 9 KEUL 2002: 196-197. A sajtótudósítások száz cigányokról értekeznek. „Erhaltung von deutschem Kulturgut in einem entlegenen rumänischen Bauerndorf. Die 'sächsischen Zigeuner' von Uila/Weilau.“
- 10 ACHTELSTETTER, Karin: „Lutheran Roma in Transylvania: A Minority within a Minority.“ *World Information* 17, September 5. 1996., KEUL 2002., KRAUSS, Joachim: „Bestätigt die Ausnahme die Regel? Stereotypen vom „Zigeuner“ und soziale Wirklichkeit.“ In. *Journal for Transylvanian Studies* 2000. 2: 228-236. MAYR, Christoph: *Heimat und Identität bei Siebenburger Sachsen: Das Verhältnis der Siebenburger Sachsen und Roma in Uila/Weilau*. Studienarbeit. Munich: Grin Verlag. 2007.
- 11 BRUBAKER, Rogers: *Ethnicity without Groups*. Cambridge, Massachusetts and London, Harvard University Press, 2004. 11.
- 12 MARUSHIAKOVA-POPOV 2017. Lásd még: MARUSHIAKOVA-POPOV 2004., MARUSHIAKOVA-POPOV „Roma Identities in Central, Southeastern and Eastern Europe.“ In. *Roma Identity and Anti-Gypsyism in Europe*, eds. Hristo Kyuchukov and Omar

the Transylvanian Uila, which led to the emergence of some specific non-existent micro-communities. In the case of the Gypsies in Uila, the fact that they follow the religion of the Saxons according to their own perception, plays a pivotal role in the development of the micro-community. This distinguishes them from all the other Roma groups.¹³ The following of the Saxon religion could only have become a basic identification component among the local Gypsies after 1990, when the settlement was left without Saxons and the Lutheran church was given over to them.¹⁴ It became a decisive moment, because there were other Lutheran Gypsies living in the surrounding settlements, but after they converted to the Orthodox religion after 1945, they could not possess the Saxon church from 1990, so the Saxon religion could have become a determining factor to them. From 1991 the Uilan Gypsies became full members of the Evangelical Church, of which they made up the vast majority of. Today, 170 ward members are made up exclusively of Gypsies. They are the largest non-urban congregation of the Transylvanian Lutherans.¹⁵ The evangelical religion previously identified as the Saxons is being continued in this local community by members of the Gypsy community. In Transylvania, members of other ethnic groups belonged to the Evangelical Church only in a relatively small number, so it was presumed to be the ethnic religion of the Transylvanian Saxons. The Lutheran Church was not only a “religious, sacred institution, because it was a self-governing, representative community institution, and form of existence.”¹⁶ The Evangelical Church and the building remained the institution and place where the Saxons could live their identity as a distinct ethnic entity.¹⁷ The one in Uila is the first, and so far the only Lutheran congregation in Transylvania, where the believers who form it consider themselves to be members of the Gypsy ethnicity. It is important to emphasize this because the Gypsies have an independent ethnic identity and consider themselves Roma. Even today they speak the Carpathian (central) dialect of the Romani language among themselves.¹⁸ It has been proven that the Gypsies of Uila, from very early on in the 18th century, took over the language and religion of the Saxons already. However, this did not mean giving up their ethnic identity at all. In his monographic adaptation, Gábor Biczó identified four basic types of assimilating situations. In a situation called “classic assimilation type”, the receiving, assimilating majority is opposed to the alien assimilating minority.¹⁹ The assimilation processes that can be classified in this type often testify to bridging astounding cultural gaps. As an example, Biczó mentions the history of Evangelical Gypsies living in Uila.²⁰ He regards the case of the Gypsies in Uila as a

Rawashdeh, Munich, Lincom, 2013. 40-52. MARUSHIAKOVA-POPOV „Segmentation vs Consolidation: The Example of Four Gypsy Groups.” *Romani Studies*, Series 5, 14 (2), 2004. 145-191.

13 MARUSHIAKOVA-POPOV: (2017) 117.

14 KRAUSS F. already reported in 1960 about Lutheran Gypsies in Uila. KRAUSS F. 1960.

15 <https://www.evangel.ro/ro/comunitati/uila/>

16 POZSONY: (2009) 89.

17 POZSONY 2009: 92.

18 MARUSHIAKOVA-POPOV 2017.

19 BICZÓ Gábor: *Hasonló a hasonlónak: Filozófiai antropológiai vázlat az asszimilációról.* Budapest, Kalligram, 2009. 133.

20 BICZÓ 2009: 133-135.

cultural assimilation and points out that not only did the Gypsies of Uila took over the Saxon religion, but also their values and language. He also refers to the fact that with the migration of Saxons, in the newly formed cohabitation the Roma will be those who preserve many features of the Saxon culture.²¹

In my study in connection with the basic conception of anthropology-oriented Roma research²² that they do not usually speak about the issue of Roma and non-Roma cohabitation, but interpret it as a constantly evolving local phenomenon of inter-ethnic relations in a local social context, they focus on the performativity, the dynamic interactions and functions of relationships. My study, based on a field research from 20 years ago,²³ was linked to Fredrik Barth's concept of ethnicity and primarily focused on the emergence of cultural boundaries.²⁴ Recent ethnicity studies emphasize its socially constructed, relational and situational aspects, which are realized in social praxes of demarcation and differentiation.²⁵

In my writing I intend to examine the development and changes of the Gypsy self-image in a local community where Romanians, Gypsies, Saxons and Hungarians live and lived together based on the results of the Uila fieldwork repeated 20 years later, in 2018. When studying ethnicity interpreted as the social organization of cultural differences, like Fredrik Bart,²⁶ I pay more attention to cultural borders and not to cultural material within borders. This approach focuses on the group's self-defining, boundary-preserving and self-reproducing practices.²⁷ Ethnicity can be described as a specific set of knowledge that can be mobilized to varying degrees by members of an ethnic group.

By analyzing the conditions of a local community, I am primarily looking for an answer to the question of how ethnic knowledge is constituted and organized in a multiethnic Transylvanian village. In the case of the Gypsies, I examine what becomes the ethnic

21 BICZÓ 2004:38.

22 Referring to some important works from a broad range of research: BAKÓ 2006., BICZÓ 2015., BÍRÓ 1996., BÍRÓ-OLÁH 2002., BERTA 2014., BODÓ (ed.) 2002., BORBÉLY 2007., BORBÉLY 2016., DURST 2002., DURST 2010., FOSZTÓ 1998., FOSZTÓ 2003., HORVÁTH 2007., HORVÁRTH 2010., ILYÉS-POZSONY 2007., KOTICS 1999., KOTICS 2018., KOVÁCS-VIDRA-VIRÁG 2013, LÓRINCZI 2011., LÓRINCZI 2013., OLÁH 1993., OOLÁH 1996., OLÁH 1997., PETI 2007., SIMON 2004., SIMON 2009., SIMON 2011., SIMON 2018. TOMA 2011., TÖRÖK 2011., TŰROS 1996., VIRÁG 2008., VIRÁG 2010.

23 KOTICS József: A cigány-magyar együttélés változásának folyamata. Zabolá (1998-2018). In. KOCSIS Péter Csaba -KOTICS József (ed.): *Cigány-magyar együttélés Zabolán*. Debrecen, Didakt Kft. 2018. 110-126.

24 BARTH, Fredrik: *Ethnic Groups and Boundaries: The social organization of culture difference*. Boston, Little, Brown and Co. 1969. és Uő. Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. In. *Regió*, 1996. 1. szám. 3-25.

25 FEISCHMIDT Margit: Megismerés és elismerés: elméletek, módszerek, politikák az etnicitás kutatásában. Ibid: (ed.): *Etnicitás. Különbségtermelő társadalom*. Budapest, Gondolat, MTA Kisebbségkutató Intézet, 2010.

26 BARTH 1996.

27 In Fredrik Barth's conception, the emphasis is on forming the distinctive features and symbolic nature in constructing group identity. In this sense, ethnic identity is interpreted as continuous reproduction, as a practice of ownership of meaning.

determinant in the given historical situation, i.e. what forms of representation follow the process of differentiation between us and them. My study attempts to present the meaning of symbols bearing knowledge of ethnic relations, its role in the representation and the dynamics in the historical process.

When the Gypsies speak of their ethnicity, they also create a world in which things can be distinguished with the help of some sort of cultural group of symbols. There are things in the order of social discourse that we present as ethnic.²⁸ Ethnicity, the ethnic-based expression of cultural difference, is a discourse that can be interpreted as an aggregated whole of cultural concepts and symbols. Ethnicity is not given but created, it is constructed by certain social and cultural processes.²⁹ Ethnicity is constantly being produced in everyday life by redefining the boundaries of human relationships again and again. This definition is created with the help of culturally-offered symbols.

One of the basic characteristics of ethnic communities is self-reproduction, ie the constant reproduction of signs allowing cultural display, this is what I would like to talk about through the example of the Gypsies of Uila, referring to the prevailing contexts of the forms of representation of ethnicity in which distinctive ethnic features are formed.

UILA'S ETHNIC AND DENOMINATIONAL RELATIONS FROM THE 19TH CENTURY TO THE PRESENT

The examined settlement Uila / Weila / Uila is located 21 km from Reghin in the county of Mure. In the village there are very diverse forms of cohabitation of ethnic groups from the end of the 18th century. In the settlement populated by the Saxons in the 14th century,³⁰ the Gypsies appeared at the end of the 18th century.³¹ For a long time the bipolar coexistence between the two ethnic groups was the norm. However, in the 20th century, the ethnic composition of the settlement changes significantly. This leads to the transformation of the former bipolar coexistence into a multiethnic one through the emergence of the Romanian and Hungarian population. This is based on a fundamental change in the socio-political system. On the one hand, the change of empire, through which the former Hungarian authority was replaced by the Romanian in 1920, and on the other hand by the collective expulsion of German minorities following the Second World War, and then the clearance of the remaining Saxons during the socialist period. With the exception of a few old Saxons living in mixed marriages after 1989, the members of the German ethnicity, who have played a decisive role in Transylvania for 850 years, finally leave their homeland.

28 FEISCHMIDT 2010.

29 Op. cit. 10.

30 BÍRÓ Donát: *Szászrégen és környéke*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó. 2006., Fabini puts Saxons in Uila in 1228. However, this is not justifiable by historical sources. FABINI, H: *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, Bd. 1, Hermannstadt, Heidelberg, 1999. 790-791.

31 KEUL 2002:201. From 1785, KEUL considers the presence of Gypsies in Uila to be proven by historical sources.

Year	Saxon	Romanian	Hungarian	Roma	Total
1850	854	-	-	36	890
1880	711	63	2	87	881
1890	769	48	10	99	936
1910	762	35	9	108	914
1930	643	33	8	53	737
1966	274	192	222	103	791
1977	238	190	194	124	746
1992	20	213	171	151	559
2002	12	215	177	197	602
2011	8	200	149	163	528

The ethnic composition of Uila in official census data (1890-2011)³²

Year	Evangelical	Orthodox	Greek Catholic	Roman Catholic	Calvinistic	Total
1850	886	-	2	2	-	890
1880	810	7	54	3	-	881
1890	841	1	47	1	32	936
1910	821	2	38	-	29	914
1930	672	4	37	4	22	737
2002	194	231	-	166	10	602

Distribution of Uila's religious (1950-2002)³³

Examining the ethnic and denominational distribution of the past 250 years, we can state that until 1945 the Saxons constituted the vast majority in the settlement. The Gypsies have been present since the late 18th century, and the census of 1850 actually names them. The Romanians appear at the end of the 19th century, when they are only Greek Catholics, they only become Orthodox after 1945. Hungarians only appear sporadically in Uila until 1945. After the evacuation of the Saxons in autumn 1944, Catholic Hungarians and Orthodox Romanians moved in to replace the non-returning Saxons. At that time, 4 ethnicities lived together in the settlement.

Saxony and Gypsies living in one settlement is not a frequent phenomenon based on the census in Hungary in 1893, as a result of this the number of Lutheran Gypsies are very few.³⁴ Nevertheless, the records of the Evangelical Lutheran Church in Uila suggest

32 Source of the data.: VARGA E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852-2011. VARGA E. Árpád expanded data from 2002: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=694>

33 Source of the data: VARGA E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852-2011. VARGA E. Árpád expanded data from 2002: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=694>

34 Hermann Antal analyses the data of the 1893 Gypsy census, referring to the relationship between Gypsies and Saxons, he writes: „German nature is in direct contradiction with the Gypsy”. Cigányösszeírás: 12.

that the Gypsies have been receiving the rites of the Lutheran Church from the end of the 18th century and the early 19th century.³⁵ It was characteristic there too, that the Gypsies converted to the Saxon religion.³⁶ In the area around Reghin, even in the 1930s, the number of evangelical Roma living together with Saxons was around 2,300.³⁷ Due to economic and ritual relations, Gypsies in Uila already learned the local Saxon dialect in the mid-19th century, however they still spoke Romani among themselves.³⁸

I examine the formation of the Gypsies of Uila's self-image and the role they played in the local society in three periods:

The period from the beginning of the 19th century until the end of the Second World War

In the local society, the Saxon ethnicity is decisive, in which case the identity of the Gypsies is formed in a Saxon-Gypsy relationship. At this time the Gypsy population, even if in a patron-client relationship, is part of the peasant culture. The usual stereotypical image about them does not develop, because they are working, reliable and clean. They have a peasant lifestyle: the poor peasantry lifestyle. They live in a patriarchal relationship with the Saxons, at whom they work as servants or day-laborers. They also maintain and operate a smaller peasant farm. A shortage of labor comes up in Saxon peasant farms. As a result, Uila's local Gypsy population performs agricultural work as their livelihood depends on this, and not merely complementary activities either. The services of Gypsy musicians play an important role in Uila, but they are fundamentally linked to the agricultural activities of the Saxons in the work processes.³⁹ This gypsy community, as a result of coexistence with the Saxons, is also ahead of the rest of the peasantry, a clear evidence of this is the lower number of children in the early 20th century,⁴⁰ and the early abandonment of traditional clothing.

In this period of time, since the Romanian language is neither important for the Saxons nor for the Gypsies, so it could not become an intermediary language; therefore naturally, the Gypsies learn the Saxon language and follow their religious traditions. Gypsy children go to school with Saxons. And from this time on, as a result of the close coexistence, a very strong Saxon cultural influence affects the Gypsy culture. This is also reinforced by the artificial relations between Saxons and Gypsies. Gypsy parents often ask their Saxon owners to become their children's godparents. This relationship does not work on a parity basis, but it is the basis of the close asymmetric coexistence of the two ethnicities. However, apart from a single exception, a mixed marriage is not made between the two ethnicities,

35 KEUL 2002:206.

36 WAGNER, Ernst: „Nichtdeutsche als Angehörige der evangelischen Landeskirche A.B. Siebenbürgen.“ In: *Jahrbuch-Siebenbürgischen-sächsischer Hauskalender*. 1971. 16: 56.

37 WAGNER 1971:56.

38 KEUL:208:203. see SCHUSTER, M.: *Erstes Weilauer Heimattreffen mit Gemeindechronik und Anhang*. Rosenau, 1982.

39 MARUSHIAKOVA-POPOV: (2017) 118.

40 The statistical censuses clearly indicate that the number of Gypsies does not show any significant increase at any time.

and the Gypsies' houses on the edge of the village were separate from the Saxons'. The two ethnicities lived together, but the cultural boundaries were completely separated. Spatial segregation had existed since the Gypsies moved to the village, and does not change until the end of the 20th century.⁴¹ Saxons constituted the majority of the village population, dominating the economic, ecclesiastical and cultural life.

1945-1990 period

In the second period, the identity of the Gypsies no longer develops merely in the context of a Saxon-Gypsy relationship. The former working relationships with the Saxons are loosening and eventually disappearing. Consequently, in the life of the Gypsies, the Saxon language loses its importance, and the Romanian language becomes more and more important, although there are also Gypsy families who teach their children in the German-speaking school in Reghin.

After the evacuation of the Saxons in the autumn of 1944, many of them do not return to their homes. Hungarians and Romanians take their place, however the Saxons are still the most important and dominant ethnic group. As a result of the fundamental change in the political-economic system, the Saxon-Gypsy relationship is weakening, but only a minority of Evangelical Gypsies convert to the Orthodox denomination. From this point, the Romanian language will also play a significant role in the life of the local Gypsies, but with the Saxons they still continue to speak their own language, although economic relations are diminishing, but the artificial relationships remains.

The period after 1990

In the post-regime period, with the final emigration of the Saxons, the Gypsies, Romanians and Hungarians are present in the settlement with almost the same number. The role of the Saxons' religion, language and cultural traditions is becoming more important among the Gypsies in Uila. The Gypsies receive the Saxon church in 1990, although the Orthodox Church wanted to claim it as well. It should be noted that while the Saxons lived in greater numbers, the Gypsies were not allowed to enter the temple as equals. After the change of the regime and the final departure of the Saxons, the language of the Saxons rises again among the Gypsies, the Lutheran congregation insists on the German liturgy, the explanation of the Word is in German and Romanian, but the basic texts have already been translated into Gypsy language eg. the apostolic creed and the text of the Lord's Prayer are there in addition to the German songbooks in the temple benches. Gypsy children are learning literary German from the preacher from Reghin, because German language education has been ceased in the absence of a teacher at the local school. The role of the language is

41 Antal Hermann writes about the spatial segregation of Saxons and Gypsies on the basis of the census of 1893: „In Transylvania, mixed settlements have a large majority (...) However, there is still a larger number of villages in the counties and districts where the Gypsies live separately if the majority of the population is made of Saxons, who do not like to live with the Gypsies in a row.” Cigányösszeírás: 49.

primarily symbolic representation, as it is only appreciated when meeting a speaker, and the Gypsies use their own language in everyday life.

The minister, Wolfgang Rehner, who was left without a Saxon congregation, plays a prominent role in this kind of development. Giving the Saxon church to Gypsies primarily serves integration purposes, but the minister seems to see the possibility of continuing Saxon traditions in the Gypsies. In many cases, there are close links between the resettled Saxon families and the Gypsy families previously working with them, with frequent correspondence, and Saxons often visit the Gypsy families.

In 1998, there are 138 members of the Church who pay contributions. Following the handover of the Lutheran church, the former orthodox converts also returned to their congregation. At this time, adult Gypsy people are baptized and confirmed. The Gypsies who went to the orthodox churches in the socialist period also became evangelists again. In 1994, the church restored the temple with public works and with German financial help. ZDF television shoots a film about the unusual history of the Gypsies in Uila.

After 1990, the language, religion and cultural tradition of Saxons have a prominent role in the self-image of Gypsies in Uila. Within the village, the boundaries between ethnic groups are still very solid today, and approach is rather seen between the Romanian and the Hungarian ethnicity, which is realized in the increasingly common mixed marriages. Neither Romanians nor Hungarians marry Gypsies to this day.⁴²

Relations between the Saxons and the Gypsies are revalued. Gypsy children correspond in German with the children of the former Saxon population.

In many cases, the elements of Saxon culture are kept alive by the Gypsies,⁴³ eg. the Nativity play was restored according to the original Saxon traditions. However, there are Saxon cultural traditions that all three ethnic groups share, like the habit of the so-called 'kakasütés'.

Some elements of the Saxon cultural tradition are incorporated into today's Roma identity. In the Gypsies' flats on the kitchen wall, we find embroidered wall protectors in German as a symbolic representation of belonging to the Saxon culture. Several families keep or buy original Saxon clothing, and on certain occasions they wear it too. This only happens on occasions when they want to symbolize their Saxon affiliation.

The traditional Saxon cuisine was already taken over by the turn of the century, but its role is also symbolically revalued today. This is particularly important at the event when the resettled Saxons return to Uila once a year, and the whole village celebrates this meeting. Although all ethnicities appear at this celebration, the traditional Saxon dishes are prepared by the Gypsies, and they sing old songs together with the Saxons and perform Saxon dances. These occasions are particularly important in the representation of identity. The role of the Gypsies is overvalued because of the Saxon language and religion. They go together with the Saxons to worship, communicate with them in their own language, even though Romanian could also be the language of understanding.

The former Gypsy-Saxon economic and cultural relations are glamorized and idealized in the way they speak. A typical example of this is the fact that Gypsies today speak of this

42 In the past 10 years, they mention one mixed marriage between a Gypsy and a Hungarian.

43 "Osternin Uila/Weilau: 'Christ isterstanden von der Marteralle.'"

as not having a one-sided Saxon effect on their culture, but in many cases, Saxons have adopted their traditions in hairdressing and clothing.

The different ethnicities living in the village have their own religious tradition: the Hungarians are Catholics, the Romanians are Orthodox, the Gypsies are Lutherans, which was also the religion of the Saxons.

The Uilan Gypsies have an independent language, they speak the Carpathian (central) Romani dialect.

The past ministers also performed services in the causal order for the Gypsies, but they could only sit in the back benches until the Saxons moved out. It is related to the fact that during the period of socialism several Gypsy families went to the orthodox churches, and some became Catholic. 1991 brings a great change, they have the church, and through the symbolic occupation, the considered to be Saxon evangelical religion and the role of the Saxon culture generally is accentuated in the identity of the local Gypsies.

Previously, the group identity had to be formulated against the Saxons, and later this self-image was formed against the settling Romanians and Hungarians.

Saxon tradition in multiple places

“In East Central Europe, following the forced migration of millions of Germans scenes of native landscapes, cosiness and intimacy were destroyed, overwritten. The forced abandonment of the home, the image of the homeland in the communities that are largely integrated into their new home, has continued to exist.”⁴⁴ The curiosity for the homeland, piety, nostalgia and the temporary repopulation of the place created an odd form of tourism, „Heimwehtourismus”.⁴⁵ Homeland tourism, is a cultural practice, a reinforcement of memory, and a processing the loss of homeland. Homeland tourism, which appeared in the 1970s, is gaining momentum after the regime changes in Central and Eastern Europe.⁴⁶ After its short golden age, the demographic realities have reduced its intensity since the early 2000s, and it has become a mnemonic to satisfy the need for recreation and intimacy in the generation born in the new home.⁴⁷

In the case of the Saxons of Uila, it was also very popular beginning the 1990s for those once born in the settlement to regularly meet. It created a special situation that the former

44 ILYÉS Zoltán: Az emlékezés és az újratanulás terei – a „honvágyturizmus” mint tér- és identitás szervezés. In: FEJŐS Zoltán-SZIJÁRTÓ Zsolt (ed.): *Helye(in)k, tárgya(in)k, képe(in)k: A turizmus társadalomtudományos magyarázata: tanulmányok*. Pécs, Budapest, Néprajzi Múzeum, PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 2003. 51.

45 FENDL, Elisabeth: *Reisen in die verlorene Vergangenheit – Überlegungen zum „Heimwehtourismus”* Jahrbuch der Ostdeutschen Volkskunde, 1998. 41: 89.

46 STENNERT, Doris: „Reisen zum Wiedersehen und Neuerleben”. Aspekte des „Heimwehtourismus” dargestellt am Beispiel der Grafschaft Glatz. In: Kurt DRÖGE (Hg.): *Alltagskulturen zwischen Erinnerung und Geschichte. Beiträge zur Volkskunde der Deutschen im und aus dem östlichen Europa*. München, Oldenburg, 1995. 85.

47 ILYÉS: (2004) 52. See IORIO, Monica-CORSALE, Andrea: Diaspora and Tourism: Transylvanian Saxons Visiting the Homeland. *Tourism Geographies* Vol. 15, 2013 - Issue 2. 2012. 1-35.

Uilan Saxons settled in Austria on the one hand and scattered throughout Germany on the other. Nonetheless in the 1990s, these meetings were frequent once a year, always beginning with worship, and ending with a communal dinner, a festive evening and merry-making. At these meetings, although all the ethnicities living in the settlement were involved / allowed, the Gypsies were given a prominent role since they used the Saxon church from 1990 onwards, identifying themselves as followers of the Saxon religion. Their role is also reinforced by the fact that participation in the evangelical worship is central to the event. Here, the appearance of the Roma believers emphasizes their presence in the symbolically valorised space of the Saxons. The Saxon families arriving at the ceremony are accommodated by local Gypsies. These occasions provide an opportunity to represent the actual role they play in the preservation of the Saxon cultural elements and their subsequent succession.⁴⁸ Thus, the Gypsies played a very important role in maintaining the collective memory of the settlement in these decades. This occasion has completely disappeared in the 2010s due to the fact that the resettled Saxon population is aging and unable to undertake long travel. Last time when the resettled Saxons appeared on this grand ceremony was in 2012. This was at the opening ceremony after the restoration and reconsecration of the evangelical church. To date, contact between emigrants and locals remains a characteristic. But the previous joint trips have ceased, nowadays individual relationships have become more prominent. Many families in the Roma population maintain regular and intensive contact with the once local Saxons and their descendants. Nowadays, these meetings provide space for the Gypsies of Uila to show off their attachment to the Saxon cultural tradition, to show their role in the succession of the Saxon religion and cultural elements. Though for the older Gypsy inhabitants, this happens using the former Saxon and German language, in the case of the younger generation, the mediator has become the Romanian language exclusively.

From the beginning of the 2010s, with the death of the former Saxons living in Uila, the way of preserving tradition changes. While in the past, this was done together with the Gypsies in Uila, since then, in the area around their place of residence during the so called “Weilauer Treffen” (Meeting of the Uilans).⁴⁹

The main features of today's processes

German is increasingly losing its importance among the Gypsies in Uila. Only a few of the Gypsy youth are learning it, and as a result, Romanian becomes the dominant language of worship. Already at the reception of the church, a short Romanian summary of the German-language sermon took place.⁵⁰ After 1991, the local pastor attempted to incorporate the Lord's prayer in Romanian into the order of worship. This was hindered by the opposition of the Gypsies.⁵¹

48 ACHTELSTETTER 1996., BALOMIRI-HAUZENBERGER 2011., „Die 'sächsischen Zigeuner' von Uila/Weilau.” 2006., HALMEN 1993. JÜRGENS 2010., UNGER 2007.

49 <http://www.weilau.com/galerie/items/weilauer-treffen-2008.html>

50 KEUL: (2002) 212.

51 Ibid.

Communicating with Saxons becomes limited to certain families, there are no common celebrations. The role of Saxon cultural tradition fades as there are no opportunities to represent it. Attachment to Saxon culture is increasingly linked to the Evangelical religion.

CONCLUSIONS

After the takeover of the Lutheran church in 1990, the local Gypsy community in Uila considers itself to be a unique group. From this point on, it no longer separates itself from the “tent Gypsies”, but from all other Gypsy groups. The most important component of their identity is the former religion of the Saxons, the Evangelical faith. Historical sources confirm that the Gypsies already took up the Lutheran religion a few decades into the 18th century.⁵² They weren't full members of the local Lutheran Church community until the Saxons left the settlement. Among the Gypsies living in Transylvanian counties we find smaller communities already learned the Saxon dialect and the evangelical religion from the majority of the population in the 18th century. However, with the Saxons moving, these local communities were only able to take over the former Saxon church in Uila. In other cases this did not happen, most were taken by the local Orthodox churches from the Lutheran Church. This is also related to the fact that after the evacuation of the Saxons in 1945, in many of the local Transylvanian communities the dominance of the Saxon ethnicity dwindled. On the other hand, the takeover of Romanians led many Lutheran Gypsies to convert to the Orthodox faith. The number of Evangelical Roma decreased in Uila as well, but the strength of the religious community remained until the Saxons moved.⁵³ That's why it was possible for them to receive the Evangelical Lutheran church left without Saxon believers. After that, they got into a very special situation. This became a decisive factor in the process of self-identification for the Gypsies of Uila. From that point on, the cultural elements associated with the Saxons are strengthened in their identity and its representation. These, however have been heavily reduced since the lack of Community-level contacts with former Saxons. Nowadays, the bond with the Saxons, in addition to individual families keeping contact, is only validated using the Romanian language, but also in the evangelical worship held in the former Saxon church. Romani-speaking Gypsies of Uila who preserve their ethnic identity continue to exalt the Saxon religion in the village as a special legacy of more than 200 years of coexistence with the Saxons. The situation in Uila is truly unique and special. In the former Saxon church, ethnically Gypsy believers of the Lutheran religion can continue to keep the old Saxon traditions during worship in the Romanian language.

BIBLIOGRAPHY

- ACHTELSTETTER, Karin: „Lutheran Roma in Transylvania: A Minority within a Minority.” In. *World Information* 17, September 5. 1996.
- BAKÓ Boglárka: „Cigány módra – magyar módra”. Együttélési viszonyok egy mikroközösség sztereotípiatörténetén át. In. BAKÓ Boglárka-PAPP Richárd-SZARKA László (ed.):

52 KEUL: (2002.) 202.

53 KEUL: (2002) 207.

- Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák.* Budapest, Balassi Kiadó, 2006. 36-64.
- BALOMIRI, Laura- HAUZENBERGER, Gerald Igor: „Wenn Roma deutsche Kirchenlieder singen.” In. *Der Standard*, 22.1.2011. <http://derstandard.at/1295570555847/Wenn-Roma-deutsche-Kirchenlieder-singen>. (A letöltés dátuma: 2019.05.11.)
- BARTH, Fredrik: *Ethnic Groups and Boundaries: The social organization of culture difference.* Boston, Little, Brown and Co. 1969.
- Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. In. *Regió*, 1996. 1. szám. 3-25.
- BERTA Péter: *Az erdélyi gábor romák presztízsgazdasága.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet Budapest, 2014.
- BICZÓ GÁBOR: *Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat.* Budapest, MTA PTI, Magyarországi Politikai Képzési Központ, 2004.
- Hasonló a hasonlónak: Filozófiai antropológiai vázlat az asszimilációról.* Budapest, Kalligram, 2009.
- Az asszimiláció fogalmának műveleti értéke a szociokulturális hasonulási folyamatok értelmezésében. In. BÁRDI Nándor-TÓTH, Ágnes (ed.) *Asszimiláció, integráció, szegregáció: Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban.* Budapest, Argumentum Kiadó, 2011. 19-38.
- Alkalmazott társadalomtudományi kutatások és a roma kisebbségi közösségek integrációja –kortárs kihívások. In. Bocsi Veronika (ed.): *Peremhelyzetben.* Debrecen, Didakt Kft., 2015. 11-30.
- BÍRÓ A. Zoltán: A megmutatkozás kényszere és módszertana. In. *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról.* Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1996. 247-277.
- BÍRÓ Donát: *Szászrégen és környéke.* Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2006.
- BODÓ Julianna (ed.): *Helykeresők. Roma lakosság a Székelyföldön.* (Tanulmányok). Csíkszereda, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, 2002.
- BORBÉLY Sándor: Változó „határjelek”: a péterfalvi cigányok kulturális és etnikus identitásának tartalmai. In. *Regio*. 2007. 18. évf. 1. sz. 51-83.
- Kompensációs mechanizmusok és egyensúlyteremtő stratégiák egy vegyes (magyar-roma) etnikai összetételű határvidéki településen. In. *Erdélyi Társadalom*. 2016. 14: 1. 191-214.
- BRUBAKER, Rogers: *Ethnicity without Groups.* Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press. 2004.
- Cigányösszeírás..., é.n. [1895] A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Budapest, Atheneum, Hasonmás kiadás: Pécs, PJPTE, MTA-Soros Alapítvány – Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Alapítvány. <http://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt04120202/index.html> (Last downloaded 26. 02. 2019)

- DURST Judit: *A bordói „nem igazi cigányok”. Esettanulmány a parasztcigány identitásról.* http://beszelo.c3.hu/01/07_08/12durst.htm (Last downloaded 26. 02. 2019)
- „Gondolom, hogy cigányok... ennyi gyerekkel...”: etnicitás és reprodukció két észak-magyarországi romungro közösség példáján. In. FEISCHMIDT Margit (ed.): *Etnicitás. Különbségtermelő társadalom.* Budapest, Gondolat, MTA Kisebbségkutató Intézet, 2010. 173-194.
- „Erhaltung von deutschem Kulturgut in einem entlegenen rumänischen Bauerndorf. Die 'sächsischen Zigeuner' von Uila/Weilau.” *Neue Zürcher Zeitung.* 2006. <http://www.nzz.ch/articleE1S81-1.31107>. (Last downloaded 26. 02. 2019)
- FABINI, H: *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, Bd. 1, Hermannstadt, Heidelberg, 1999.
- FEISCHMIDT Margit: Megismerés és elismerés: elméletek, módszerek, politikák az etnicitás kutatásában. Uő: (ed.): *Etnicitás. Különbségtermelő társadalom.* Budapest, Gondolat, MTA Kisebbségkutató Intézet, 2010.
- FENDL, Elisabeth: *Reisen in die verlorene Vergangenheit – Überlegungen zum „Heimwehtourismus”* In. *Jahrbuch der Ostdeutschen Volkskunde*, 1998. 41: 85-100.
- FOSZTÓ László: Szorongás és megbélyegzés: a cigány-magyar kapcsolat gazdasági, demográfiai és szociokulturális dimenziói. In. BAKÓ Boglárka (ed.): *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében.* Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 2003. 83-107.
- Cigány-magyar egymás mellett élés Székelyszáldoboson. In. BARI Károly (ed.): *Tanulmányok a cigányságról és hagyományos kultúrájáról.* Gödöllő, Petőfi Sándor Művelődési Központ, 1998. 93-110.
- „Geschichte der Gemeinde Weilau.” n.d. <http://www.weilau.com/geschichte.html>. (Last downloaded 26. 02. 2019)
- HALMEN, G. W.: „Sachsen und Zigeuner.” In. *Jahrbuch-Siebenbürgischen-sächsischer Hauskalender* 1993. 38: 137-143.
- HORVÁTH Kata: „Mire teszed magad?” A „cigány” mint különbség diszkurzív konstrukciója a hétköznapi interakciókban. In. BARTHA Csilla (ed.): *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007. 220-242.
- A cigány különbségtétel alakulása egy észak-magyarországi faluban. In. *Anblokk.* 2010. 4. szám, 39-47.
- ILYÉS Sándor-POZSONY Ferenc (ed.): *Lokalitások, határok, találkozások: Tanulmányok erdélyi cigány közösségekről.* Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 15. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2007.
- ILYÉS Zoltán: Az emlékezés és az újratanulás terei - a „hónvagyaturizmus” mint tér- és identitásszervezés. In. Fejős, Zoltán; Szijártó, Zsolt (ed.): *Helye(in)k, tárgya(in)k, képe(in)k: A turizmus társadalomtudományos magyarázata: tanulmányok.* Pécs, Budapest, Néprajzi Múzeum, PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 2003. 51-58.
- IORIO, Monica-CORSALE, Andrea: Diaspora and Tourism: Transylvanian Saxons Visiting the Homeland. In. *Tourism Geographies* Vol. 15, 2013 - Issue 2. 2012. 1-35.

- JÜRGENS, Julia: „Die Zigeuner von Uila/Weilau.” 2010. <https://euroromania.wordpress.com/2010/10/02/die-zigeuner-von-weilau-iii/>. (Last downloaded 26. 02. 2019)
- KEUL, Istvan: „Neubauern und lex-Saxonum. Evangelisch-lutherische Roma in einer ostmitteleuropäischen Region.” In. *Zeitschrift für Religionswissenschaft* 2002. 10 (2): 195-223.
- KOTICS József: Integrare sau segregare? In. POZSONY Ferenc-Anghel Remus GABRIEL (ed.): *Modele de conviețuire în Ardeal: Zăbala*. Cluj, Asociația Etnografică Kriza János, 1999. 122-136.
- A szász kultúra szerepe a vajolai cigányok identitásában. In. *Ethnica*. 2008. 10: 3 pp. 89-94.
- A cigány-magyar együttélés változásának folyamata. Zabola (1998-2018). In. KOCSIS Péter Csaba-KOTICS József (ed.): *Cigány-magyar együttélés Zabolán*. Debrecen, Didakt Kft. 2018. 110-126.
- KOVÁCS Éva-VIDRA Zsuzsa-VIRÁG Tünde: Az etnicitás reprezentációi és mindennapi gyakorlatai. In. KOVÁCS Éva-VIDRA Zsuzsa-VIRÁG Tünde (ed.): *Kint és bent. Lokalitás és etnicitás a peremvidékeken*. Budapest, L'Harmattan, 2013. 78-111.
- KRAUSS, F.: »Evangelische Zigeuner in Weilau«. In. *Siebenbürgisch-sächsischer Hauskalender, Jahrbuch*, 1960. 135-137.
- KRAUSS, Joachim: „Bestätigt die Ausnahme die Regel? Stereotypen vom „Zigeuner“ und soziale Wirklichkeit.” In. *Journal for Transylvanian Studies* 2000. 2: 228-236.
- LŐRINCZI Tünde: Egyház? Szekta? Mozgalom? Vallásos jellegű kisközösségek kutatásának elméleti hátterei. In. *Erdélyi Múzeum* 2011/1. LXXIII., 167-176.
- Egy adventista gábor cigány közösség önmegjelenítő stratégiai. Az átalakult önkép reprezentációs gyakorlatai. In. FARKAS Judit-KESZEG Vilmos (ed.): *Kolozsvártól Pécsig, a Yaoitól a juhászatig. Néprajz – kulturális antropológiai tanulmányok két doktori iskolából*. Budapest, L'Harmattan, 2013. 169-185.
- MAYR, Christoph: *Heimat und Identität bei Siebenburger Sachsen: Das Verhältnis der Siebenburger Sachsen und Roma in Uila/Weilau*. Studienarbeit. Munich, Grin Verlag, 2007.
- MARUSHIAKOVA, Elena and Vesselin POPOV: „Historical and Ethnographic Background: Gypsies, Roma, Sinti.” In. Will GUY (ed.): *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe*, Hatfield, University of Hertfordshire Press, 2001. 33-53.
- „Segmentation vs Consolidation: The Example of Four Gypsy Groups.” In. *Romani Studies*, Series 5, 14 (2), 2004. 145-191.
- „Roma Identities in Central, Southeastern and Eastern Europe.” In. Hristo KYUCHUKOV-Omar RAWASHDEH (eds.): *Roma Identity and Anti-Gypsyism in Europe*, Munich, Lincom, 2013. 40-52.
- The Birth of a Group. Two Roma Micro-Groups in Bukovina and Transylvania. In. *Transylvanian Review*. Vol. XXVI., No. 3, Autumn 2017. 109-124.
- OLÁH Sándor: Cigány-magyar kapcsolatok. (A többségi magyarság cigányképének vizsgálata Homoródalmáson). In. *Antropológia Műhely* 1993. 1. 117-127.

- Cigányok és magyarok egy székely faluban. In. *Magyar Tudomány*. 1997. 42. 6. 741-749. (Last downloaded 26. 02. 2019)
- Szimbolikus elhatárolódás egy település cigány lakói között. In. *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról*. Helyzet könyvek. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1996. 207-225.
- „Ostern in Uila/Weilau: ‘Christ ist erstanden von der Marter alle.’” In. *Siebenbürgische Zeitung*. 22.04.2007.; <http://www.siebenbuerger.de/zeitung/artikel/rumaenien/6349-ostern-in-weilau-christ-ist-erstanden.html>. (A letöltés dátuma: 2019.05.14.)
- PETI Lehel: Adaptálódás és szegregáció. A kulturális különbségek kommunikálása a cigány-magyar együttélésben egy Kis-Küküllő menti településen. In. Ilyés Sándor-Pozsony Ferenc (ed.): *Lokális határok, találkozások. Tanulmányok erdélyi cigány közösségekről*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2007. 27-54.
- POZSONY Ferenc: Magyarok, románok és cigányok a háromszéki Zabolán In. BAKÓ Boglárka-GLATZ Ferenc-PÉTERFI András (ed.): *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 2003. 109-138.
- Erdély népei. Szászok, örmények, székely szombatosok, cigányok*. Néprajzi Egyetemi Jegyzetek 6. Kriza János Néprajzi Társaság — BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár, 2009.
- POZSONY Ferenc-ANGHEL Remus Gabriel (ed.): *Modele de conviețuire în Ardeal: Zăbala*. Cluj, Asociația Etnografică Kriza János, 1999.
- SCHUSTER, M.: *Erstes Weilauer Heimattreffen mit Gemeindechronik und Anhang*. Rosenau, 1982.
- SIMON Zoltán: „Karácsonfalvi Gáborok”: recens társadalmi-szociális határok, etnikus sztereotípiák egy erdélyi gábor közösségben. In. *Néprajzi Látóhatár*, 2009. 42. 3. 38-65.
- Kalapos gáborok: vagyoni reprezentációk és térátalakulási folyamatok Nyárádkarácsonfalván. In. *Tabula* 14: (1-2), 2011. 95-105.
- „Műk régen nem jártunk templomba, sehova(), most mind megtértünk” Nyárádkarácsonfalvi gábor cigányok vallási életének múltja és jelene. In. *Néprajzi Látóhatár* 27. évf. (1-2. sz.), 2018. 125-152.
- STENNERT, Doris: „Reisen zum Wiedersehen und Neuerleben”. Aspekte des „Heimwehtourismus” dargestellt am Beispiel der Grafschaft Glatz. In. *Alltagskulturen zwischen Erinnerung und Geschichte. Beiträge zur Volkskunde der Deutschen im und aus dem östlichen Europa*. Kurt DRÖGE (Hg.): München, Oldenburg, 1995. 83-93.
- SZABÓ Á. Töhötöm: Határképzés egy multietnikus falu térszerkezete. In. DIMÉNY Attila-SZABÓ Á. Töhötöm (ed.): *Népi kultúra, társadalom Háromszéken*. Kolozsvár, Kriza Könyvek 17. Kriza János Néprajzi Társaság, 2003. 120-129.
- TOMA Stefánia: A túlcordult teli pohár és az etnikai konfliktusok esete Romániában. In. *Pro minoritate*, 2011. ősz, 123-143.
- TÖRÖK Zsuzsanna: Határeset: Tanulmány egy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kistelepülés etnikai viszonyairól és identitásáról. In. *Le Monde Diplomatique* Mi Ti Ők Itthon: (1) 2011. 64-94.

- TÚRÓS Endre: Magyarok, románok, cigányok: ki van a középpontban? In. *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról*. Helyzet könyvek. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1996. 165-181.
- UNGER, Andreas: „Only the Gypsies Stayed on.” 2007. http://www.eurotopics.net/en/home/presseschau/archiv/magazin/gesellschaftverteilerseite/roma_in_europa_2007_09/weilau-unger-artikel/. (Last downloaded 26. 02. 2019)
- VARGA E. Árpád: é. n. *Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852-2011*. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatsorai <http://nepszamlalas.adatbank.ro/> (Last downloaded 26. 02. 2019)
- VIRÁG Tünde: Változó gazdasági-társadalmi kapcsolatok egy cigányok lakta faluban. In. *Szociológiai Szemle*. 2008. 1. 60-77.
- Az „átengedett” munka. Megélhetés és munkavállalás két, cigányok lakta faluban. In. FEISCHMIDT Margit (ed.): *Etnicitás. Különbségtermelő társadalom*. Budapest, Gondolat, MTA Kisebbségkutató Intézet, 2010. 254-265.
- WAGNER, Ernst: „Nichtdeutsche als Angehörige der evangelischen Landeskirche A.B. Siebenbürgen.” In. *Jahrbuch-Siebenbürgischen-sächsischer Hauskalender* 1971. 16: 56.
- WERMKE, Holger: „Wir wollen bewahren, nicht demolieren” Evangelische Gemeinde Weilau feierte am Sonntag die Wiedereinweihung der Kirche. *Allgemeine Deutsche Zeitung* 2012. 10. 23. <http://www.adz.ro/artikel/artikel/wir-wollen-bewahren-nicht-demolieren/> (Last downloaded 26. 02. 2019)
- ZACH, K.: »Anmerkungen zur Konfessions- und Religionsgeschichte Siebenbürgens«, *Siebenbürgische Semesterblätter* 12. Zur Situation der kirchlichen Denkmalpflege in Siebenbürgen. „Kirchenburgen - Gemeinschaftsleistung der Siebenbürger Sachsen” Vortrag von Dr. Gabriele Mergenthaler <https://www.siebenbuerger.de/portal/land-und-leute/siebenbuerger-sachsen/kultur/denkmalpflege.php> (Last downloaded 26. 02. 2019)

PÉTER CSABA KOCSIS

Some Characteristics of the Roma Population in Zabola

INTRODUCTION

In recent years, Hungarian research on Roma communities has given a deeper insight into the characteristics of local communities, whereby Roma communities have received more and more attention. A significant part of the research focused on the description of the Hungarian situation, while the living conditions and the local role of the Roma living outside current-day Hungary, whose mother tongue is Hungarian, are less known. This paper describes the main features of the Roma community in Zabola, as well as the inter-ethnic relationship between the Hungarian and Roma groups living in the settlement with special attention to the presence of Roma children in public educational institutions and its effects in schools where the language of instruction is Hungarian. The paper is based on a research conducted from 1996 to 1998, which was supplemented by a repeated field study in 2018. The latter¹ was based on previous findings and was conducted with the participation of the students of the Lippai Balázs College for Advanced Studies at the University of Debrecen Faculty of Child and Adult Education.

The present study gives a summary of the findings of the research in 2018 mainly based on the volume titled *Roma-Hungarian Coexistence in Zabola*,² which published the findings of the field study. The research in the community had multiple aspects, such as the living and housing conditions, the Roma-Hungarian coexistence, the state of education, as well as the role of the Hungarian speaking Roma community in the local society. We have pointed out that the ethnic composition and the features of the various ethnic groups are greatly determined by the presence of the local community of Hungarian speaking Roma. The stratification within the Roma community in Zabola started in the 1980s and as a result of this process, there are now three distinct groups: the “hilltop,” the “foothill” (or piedmont) and the “village Roma.” It should be noted that all three groups contribute to the sustenance of the Hungarian ethnic character of the settlement. This study, apart from giving a short overview of the characteristics of the settlement and its Roma community, also describes its institutional background.

THE POPULATION OF ZABOLA

For the description of the population of Zabola it is important to take into consideration the multi-ethnic character of the settlement. The population is composed of Hungarian, Roma and Romanian groups, which fundamentally determines the ethnic composition of

- 1 The research was carried out with the support of the National Talent Programme. Number and title of the essay: NTP-HTK-M-17-A-0004, Kutatások fejlesztése a Lippai Balázs Roma Szakkollégiumban.
- 2 KOCSIS Péter Csaba-KOTICS József (ed.): *Cigány-magyar együttélés Zabolán*. Didakt Kiadó, Debrecen, 2018.

the settlement. The proportion of the individual groups has always defined the village’s multi-ethnic character, which is clearly discernible in the spatial arrangement of the village. The ethnic communities in the settlement are demarcated by streets. The Hungarian population is typically concentrated in the “Alszeg”, while the Romanians live in the “Felszeg.” The location of the Roma population will be discussed later in detail. However, it should be noted here that they are overrepresented in the parts of the village with Hungarian majority.

Statistical data on the changes of Zabola’s population³ and census lists clearly show that the population of the village has been growing since the census of 1850. (Figure 1)

The population reached its peak in 1910 when the settlement had 3166 residents. Following a short period of decrease, it was growing until 1992 when it reached another peak of 3555 residents. From that point, the population has been gradually decreasing. One of the reasons is people’s weakening willingness to have children, and the migration away from the settlement has also started.

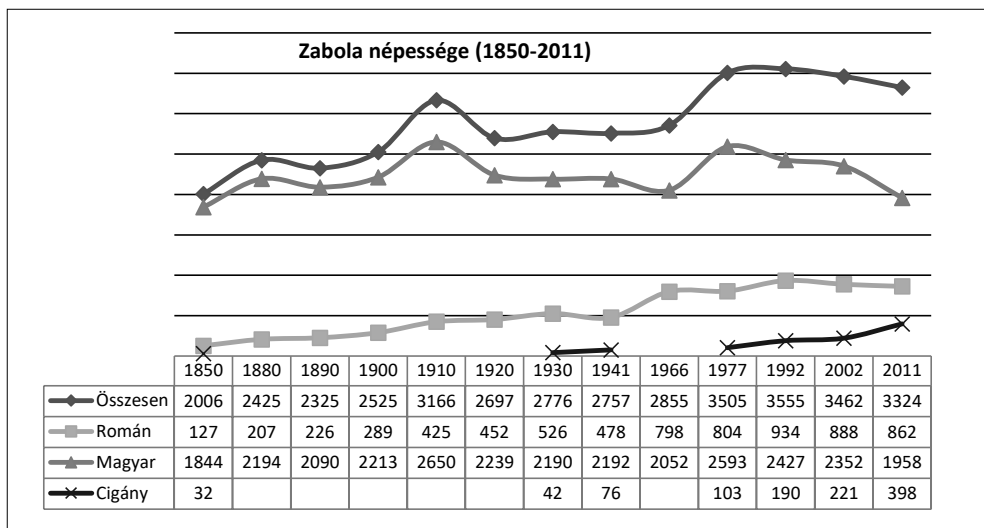

Figure 1. The Population of Zabola from 1850 to 2011

The interviews made during the research clearly reveal that the first critical stage of the political changes in Romania, which lasted until the mid 1990s, resulted in a rapid loss of jobs, which was the main cause of migration from the settlement. The destinations of migrants were the neighbouring towns and later Hungary and Western-European countries (Austria, Germany, Switzerland, Italy, Spain, etc.).

The process described above demonstrates different traits in the individual ethnic groups. The settlement has always had a Hungarian majority. However, the number of Romanians and Roma also grew until the 1992 census. Although data about the Roma population are not available in all the years indicated in Figure 1, there is a discernible tendency of continuous growth in the Roma population since 1977, while the Hungarian and Romanian

3 For more details, see: SZTEMPJÉN Klarissza: Zabola nemzetiségi összetételének főbb jellemzői. In: *Cigány-magyar együttélés Zabolán*. KOCSIS Péter Csaba-KOTICS József (eds.): Didakt Kiadó, Debrecen, 2018.

populations are declining. Ignoring the methodology of data collection in each case, it should be noted that the identity of the Roma people in Zabola is related to the Hungarian community. They typically identify themselves as “Hungarian Roma,” which increases the proportion of Hungarians in the settlement.

Other minorities were only sporadically present in the settlement. The censuses indicated the presence of Germans, whose number reached a peak of 29 in 1910. This number gradually decreased, and after 1992 their presence was not recorded in the settlement. The censuses in 1920 and 1930 indicated the presence of a few (three or four) Jewish people, and Ukrainians, Serbians and Slovaks also appeared in the village sporadically. In the census lists one can regularly find people who defined their ethnic belonging as “other,” their ethnicity is therefore unknown. In 1992, 193 people were registered in this category, but in later censuses there are no similar data.

For the research of the local Roma communities, the findings of Ferenc Pozsonyi⁴ serve as a reliable source. According to historical documents, gypsy groups from Moldova started to move to this area in greater numbers from the eighteenth century. Initially, they were expelled but the groups arriving in the nineteenth century managed to avoid this fate. Although the accuracy of the census data is questionable, it is clear that the number of the local Roma population continually grew. In 2014, 9.41% of the settlement’s population were Roma, and supposedly their number has continued to grow.

THE SPATIAL ARRANGEMENT OF THE SETTLEMENT AND THE MAIN CHARACTERISTICS OF THE ROMA GROUPS

Looking at the spatial arrangement of the settlement one can find a distinctive ethnic distribution. The “Alszege” populated by Hungarians is in the centre of the village. The public institutions of the settlement are situated here: the nursery school, the primary school, the mayor’s office with the public service offices. The church buildings of the two main denominations—Roman Catholic and Reformed—are also found here. This part of the village is still inhabited by Hungarians, and, for the past 20-25 years, Hungarian speaking Roma. The Romanian population settled down in the “Felszege,” which starts from the village centre at right angles to the main street and stretches into the hills. The Romanian Orthodox church is situated here, as well as the residence of the once powerful landowners, the Mikes family. The houses of the Romanians were built from here to the village border, so this area is mainly inhabited by Romanians.

A number of studies shed light on the division within the Roma community in Zabola.⁵ They point to the fact that at the end of the 1980s and after the revolution in 1989 the stratification of the Roma community accelerated. Also, as a result of the embourgeoisement process—as long as this term can be applied to a village society—three distinct groups came

4 POZSONY Ferenc: *Zabola. Egy polgárosult falu kulturális öröksége*. Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2012.

5 See for example: KOTICS József: Integráció vagy szegregáció? Cigányok a háromszéki Zabolán. 1999. *Korunk* 2: (9); POZSONY Ferenc: Magyarok, románok és cigányok a háromszéki Zabolán. In. BAKÓ Boglárka (ed.) *Lokális világok Együttélés a Kárpát-medencében*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2003.; POZSONY (2012) 109-120.

about: the “hilltop”, the “foothill” and the “village Roma.” In the case of the three groups the place of residence is also indicative of social status within the Roma community. Based on this, the hilltop Roma have the lowest social status of the three.⁶ As a conspicuous feature of the community, the part of the village they inhabit is common property. The plots are not fenced off, the whole area is visible and freely accessible. The lifestyle of the hilltop Roma resembles that of an extended family. As far as their culture is concerned, people living there have their own set of values, which is different from the norms of the village society.

This area has a poor infrastructure. There are no roads, only trails, and the water supply and the sewage system are problematic, too. Drinking water is taken from a well, which is used both by the people and their domestic animals (mostly horses). In case of wet weather, the area is difficult to access, which is a serious source of conflict between the village institutions and the people living in this area. On rainy days, children are muddy and dirty by the time they get to school, and therefore their teachers are often dismayed. For this reason, some hilltop Roma do not send their children to school. At the time of the field study, a number of 16-17-year-old children told the interviewers that they never go to school.

The connection between schooling and livelihood can be clearly identified. In the families living in this area, all signs of extreme poverty are detectable. Many of them have not finished primary school, not even the first few years. Therefore, it is impossible for them to get jobs of a higher prestige that are better paid. Their daily livelihood depends on irregular incomes from odd jobs and some social allowances, mostly the so-called “child money”⁷ and the child benefit they receive for each child in the family, which, however is withdrawn if the child has a high number of unauthorised absences. Therefore, considering the fact that hilltop children are often absent from school, many families cannot rely on social benefits as a source of income.

In addition to low incomes, housing circumstances are also very unfavourable. The houses consisting of one room and a kitchen are cramped, the furnishing is poor and functional, as the residents need space for eating and sleeping. The digression of the hilltop Roma from the rural values that determine the life of Zabola’s society generates aversion even in the Roma communities of higher social status. As a result, despite the fact that they are often related to the other Roma communities, the hilltop Roma have a negative image, and are shunned by the rest of the village. For instance, they do not take part in the same programmes, relatives do not visit each other regularly. The only exceptions are the important family events, such as baptism, First Communion, weddings and funerals. These events are organised with respect to family ties in the Roma community in Zabola. Inviting relatives expresses respect towards the other. Thus, apart from shunning, there is an unspoken sense of belonging together, which at the given occasions connects the members of the community regardless of social status.

The foothill Roma, who have better living conditions than the hilltop Roma, live near the hills, yet there is a clear demarcation line between the two. Before, the foothill was

6 For more details, see PAJKOS Fruzsina: A dombi cigányok élet és lakáskörülményei. In: *Cigány-magyar együttélés Zabolán. Cigány-magyar együttélés Zabolán*. KOCSIS Péter Csaba-KOTICS József (eds.): Didakt Kiadó, Debrecen, 2018. 15-26.

7 Family allowance

populated by Romanian families, but in recent decades they have moved to the part of the village with a Romanian majority. The former presence of the Romanians is indicated by the Romanian cemetery, and the first Orthodox church in the village. Walking from the foothill in the direction of the village one can find more Romanian families. The lifestyle of the families living in the foothill area fits much better into the general features of the village society. The houses here are bigger (typically consisting of an outer room, a kitchen and an inner room), the plots are fenced off, and there is a poultry-run and occasionally a vegetable garden. The furnishing is richer, too. In addition to functional furniture, some items have a representative purpose. The spatial arrangement of the buildings is different as well: there is a separate living room and bedroom. The house is equipped with the basic household appliances and home entertainment devices (colour TV, smart phones for the younger generation, VHS and DVD recorders, etc.).

The higher standard of living results from a different strategy of earning a living. While in the hilltop families social benefits and odd jobs are the main source of income, the foothill families strive to work on a regular basis. It has various forms: Apart from the odd jobs available in the settlement, these people also take jobs in the neighbouring settlements and the towns. Moreover, some of them are employed far from their homes, or abroad. The latter has more types as well. Some of the workers take seasonal jobs in Hungary, usually as farmhands. Many families are in trade, as the continuation of the tradition of market vendors. Family incomes are supplemented by blackberry picking and mushroom collecting in the neighbouring mountains. This was, if the whole family works together, they can collect a considerable sum of extra money, which they live on in the winter months or they use it for the renovation of the houses or buying new items of furniture.

Within the Roma community, the village Roma is the group of the highest prestige. They started to move to the centre of the village at the end of the 1980s, and, more intensively, after the revolution of 1989, when the transition from a socialist state economy to market economy began in Rumania. The freedom this transition brought made it possible for enterprising Roma families to find work abroad or to get involved in trade, which became a significant source of income for them. As a result, the wealthier Roma families moved to the main street and built new houses that are different in size and furnishing from the average houses in the settlement.

The dwellers of the new two-story houses have formed new connections with their Hungarian neighbours. The process can be summed up as the slow release of initial aversion. The new relationships formed with their neighbours are more restrained than the relationships among Hungarians, but the newly arrived families were finally accepted. The sense of identity of the village Roma has undoubtedly adapted to that of the Hungarian community, as their children attend Hungarian schools, and their loyalty to the community is often expressed by erecting a "Szekely gate" (a carved, ornamental wooden gate) in their front yard.

Their sources of income include local enterprise or working abroad. In the past, most members of the group used to be traders, which involved selling goods brought from abroad, selling goods at Hungarian markets, or peddling. As these activities have become less profitable, their main sources of income changed as well. Today, people typically go to work abroad, mostly to Western-European countries, or they trade with second hand goods, mostly in Austria and Germany. In some families, however, working in working

in Hungary and the traditional trading jobs remained the main sources of income. These activities were more profitable than the local sources of income, but still their income is gradually dwindling compared to previous decades. The houses of the village Roma are characterised by an accumulation of prestige items. In addition to a huge TV, luxury fridge and other kitchen appliances, the furniture is also of higher quality than that of the hilltop and the foothill Roma.

The different communities, which are set apart by their financial status, place of residence and social prestige, have different attitudes towards knowledge and learning. Education has become highly valued both in the foothill and the village community. Parents plan a future for their children based on knowledge, which can ensure them financial security and a job. This view has formed their attitude towards educational institutions, which is discussed in the next part of this paper.

THE ROMA AND EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The income strategies and the attitudes towards institutions—such as the educational institutions, the mayor's office, the social benefits system, and the different churches—are different in the three Roma communities.

In the settlement we mainly studied the local types of educational institutions. Therefore, the rest of this paper discusses the main characteristics of nursery school and primary school education.⁸ It is justified by the fact that all the informants from the different Roma communities said that learning and schooling means a way out of their current situation. However, based on their income strategies and the dominant set of values within the group, the children do not choose this way of life. The importance of institutions—considering the change in the ethnic composition of the settlement—is relevant to the entire village society. As shown by previous research findings,⁹ belonging to the Hungarian community is a dominant element in the identity of the local Roma community. This is relevant in two respects. As the Roma people in Zabolá identify themselves as Hungarian both by attending Hungarian schools and in the census, they support the Hungarian majority in the settlement. This way, the fate of the local Roma community and their choice of identity is relevant to the entire local community.¹⁰ This paper gives an overview of the education

8 The following part of the paper was previously published in KOCSIS Péter Csaba: A közoktatási intézmények és a helyi roma társadalom kapcsolatának néhány jellemzője Zabolán. In. KOCSIS Péter Csaba-KOTICS József (Szerk.): *Cigány-magyar együttélés Zabolán*. Didakt Kiadó, Debrecen, 2018.

9 See also: KOCSIS Péter Csaba: „...én már félig magyar vagyok...” *Gondolatok a cigány-magyar, cigány-román együttélésekről*. Dokumentumfilm. Miskolc, 1998.

10 See: Lásd BIRÓ A. Zoltán-OLÁH Sándor: Helykeresők. Roma népesség székelyföldi településeken. In. BODÓ Julianna (ed.): *Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön*. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002.

of Roma children by the local public educational institution as an important scene for the integration of the Roma and for social mobility.¹¹

PUBLIC EDUCATIONAL INSTITUTIONS

With respect to public education, Zabola has a double function. First, it provides nursery school education for the children living in the settlement. Second, it provides primary school education locally and for the neighbouring settlements. This is relevant in public administration. Zabola is the centre of the administrative unit with three other settlements: Székelypetőfalva, Szörçse and Székelytamásfalva. This is relevant to the organisation of primary school education, as in these three settlements only the first four forms are available. From the fifth year, the children living here attend primary school in Zabola.

Nursery school education

The nursery school building is situated in the main street, in the village centre. The groups are formed depending on the number of children. At the time of the field study,¹² there were two groups. The children are divided into groups according to age. Based on the number of children there is now a group of three-year-olds, and another of four to six-year-olds. The groups are led by one nursery school teacher, who are assisted by a caretaker. There is no full day care. Children are here from 8 am to 12 or 1 pm because their meals are not provided for by the support of the central authorities.¹³ Children go home to have lunch.

Certain aspects of the education in the nursery school are prescribed by the 2006 regulation for the Curriculum of the Educational-Instructional Programme in Hungarian Minority Nursery Schools.¹⁴ It defines the following educational fields:

- communication skills in the mother tongue,
- basic communication skills in Romanian,
- foundations of reading and writing skills,
- encouraging children to get to know their immediate surroundings,
- maintaining children's creativity and fantasy,
- preparing children for the school routine,
- generating motivation for learning.

The children in the Hungarian nursery school come from three different local communities: 1. the Hungarian children in Zabola, 2. the children of the hilltop and foothill

11 See also: VASS István: Romakérdés. A roma gyermekek nevelése Romániában. In: VASS István (ed.) *Nevelésszociológiai vizsgálatok egy székelyföldi kistérségben*. Csíkszereda, Apáczai Csere János Kiadó, 2002.

12 The field study was conducted in April 2018.

13 The heads of the institution explained that there used to receive central support which they used to give free elevenses to the children at the nursery and primary schools. This was the so called "Milk and bread programme," which could not be financed in the school year of 2017/2018 due to a delay in the public procurement process. As a result, families have to provide for the elevenses themselves.

14 Programa activităților instructiv-educative în grădinița de copii, pentru grădinițele cu predare în limba maghiară, Aprobate prin Ordinul ministrului Nr. 5242/02.10.2006, București, 2006. 4. p.

Roma in Zabola, 3. the children of the village Roma. It should be noted that while from the researchers' point of view the three Roma communities are clearly distinguishable, the villagers usually divide them to only two groups, those living on the hill and in the village. They are basically differentiated on grounds of their place of residence and their financial status. In this respect, the hilltop and foothill Roma belong to one group, while the village Roma, who typically live in the main street or in the area inhabited by Hungarian families, belong to the other group.

Children's participation in nursery school education is changing. As part of the social benefit system, the families get 50 RON allowance from the Romanian state after each child attending nursery school.¹⁵ The aim of the allowance is to strengthen children's participation in education, as the allowance is withdrawn if the child has more than forty unauthorised absences. In the individual families, social allowances are not the main source of income. The loss of this income, therefore, would not mean the end of the family, which goes against the stereotypes according to which these families have children in order to receive state benefits. Regardless, the presence of Roma children in the nursery school is fundamental for the existence of the Hungarian nursery school. Based on the current attendance numbers, the Hungarian nursery school could no longer be sustained without the Roma children. At the time of the study, there were 15 children in the group of three-year-olds, and 23 in the group of four to six-year-olds. The latter, as the teachers told us, consisted of 12 Hungarian and 11 Roma children. This clearly shows that if the Roma children did not attend nursery school or if they went to the Romanian nursery would lead to the closure of the Hungarian nursery school.

The attendance numbers of the Roma children in the nursery school are constantly changing. As pointed out earlier, the monthly allowance of 50 RON does not guarantee their active participation in nursery school education. Looking for the reasons of this phenomenon it turns out that the presumption that the children of the hilltop Roma are more likely to be absent cannot be justified. A teacher in the local nursery school gave the following explanation for the absences:

*"They [the hilltop Roma children] attend nursery school, too. I don't say that they come every day, but they come. The Roma people who work abroad don't tend to bring their younger children, but they do bring the older ones. But when they are abroad, the child doesn't come for two months or so. But they bring them regularly when they are at home."*¹⁶

Irregular and unpredictable nursery school attendance can be partly explained by the previously described employment strategies. In case the parents work far from their home, they keep together the family by taking the children with them for the time of their stay,

15 The amount of social allowances changes depending on the children's age. For each child under three, families get 200 RON. For children above three, this amount is reduced to 84 RON. The families whose children go to nursery school or school get a further allowance of 50 RON, which, however, is "cut," as the locals say, if the child has more than forty unauthorised absences. In addition, poor school achievement, namely failure, entails a similar sanction. Considering family allowances, there is an interesting phenomenon: children have more absences in spring and autumn, mainly due to odd jobs in agriculture, in which the older children take part, too, ensuring a higher income for the family.

16 A teacher of the Hungarian nursery school

which can last even several months. In the families who stay at home there are other factors which hinder nursery school attendance. Most importantly, parents are afraid to let their children travel alone to the nursery school by the school bus. They fear that their children might get into conflicts and get hurt.

Cultural differences might also discourage attendance, because

“when a child is brought to the nursery school, children are vehemently protesting against leaving their mom. It is very hard to integrate them into the group. It is very difficult to separate them from the mother, who often doesn’t understand that she should leave her child alone because will cry for five days but then calm down. Moms often keep peeping in through the door, they have to be sent out, so it is very hard to integrate them. If she brings in the child and then leaves him, and if she follows the instructions of the nursery school teacher, integration is easier. If she doesn’t think it is important to send her children to nursery school and keeps them at home, it shows in the child’s development. Some fine motor skills won’t develop, they won’t have a daily routine. They must learn a programme. If they fail to do so, they will have a lot of difficulties later [...] The parents’ behaviour is also problematic in the integration. They will not leave their children, they keep waiting at the door to see when the child finishes crying. They have a problem with their mentality, I mean the parents. Some of them don’t, though. The ones who live in the village behave completely differently than those who live in the outskirts. They are more civilised, and they can integrate more easily. They value the nursery school more, too. But they are the ones who work abroad, who will not come for two months at a time.”¹⁷

Nursery school education could be a scene of social integration, which could in the long run lay the foundations of Hungarian-Roma coexistence. However, the local nursery school, due to a lack of means, finds it hard to deal with the socio-cultural differences. It is also evident that the financial support for encouraging nursery school attendance does not in itself guarantee children’s regular participation in institutionalised education. The difference in values is partly in the background of this phenomenon, but the peculiar working situation of the families (working abroad) also influences the quality of the children’s nursery school education. According to current education policy, nursery school attendance is not compulsory. Therefore, nursery school attendance in Roma families evidently reflects their choice of values.

THE CHARACTERISTICS OF PRIMARY SCHOOL EDUCATION

As Zabola is an administrative centre, its primary school has a key role in the area. As previous research has shown,¹⁸ there is a growing tendency in Roma children’s attendance in primary school education. At the end of the 1990s, resulting from the demographic situation in the settlement (the growing number of children) the minimum number of children necessary for the maintenance of parallel classes in a year was given. The changes in the past 20 years, however, have clearly indicated that while the number of births is decreasing, the proportion of Roma children is growing. This required a change of attitude in the school, as its old integration strategy was no longer sustainable.

17 The same nursery school teacher

18 KOCSIS: (1998)

In the previous field study, the former headmaster told the following about the education of Roma children:

“Obviously, our school has Roma students, just like all the other schools in Háromszék. Recently, the school attendance record of these Roma children has improved due to the fact that the government increased the amount of child benefit. This little extra money ensures better school attendance. The primary school in Zabola has around 85-86 Roma students, and this number is further increased by the school in Páva. It is a four-year school, where approximately 35-40% of the children are Roma. [...] We can now say that last year two of our students finished the eighth grade. There are no Roma students among the eighth-graders this year, but in the class below them there are four Roma children, who will presumably finish the eighth grade. There are even more sixth-graders, who are selected in a certain way, I mean based on school achievement. This way, one of the parallel classes consists mainly of Roma children. The situation is similar in the fifth grade. Last year we tried to launch a Roma class in the first four grades. We did it because of a lack of teachers, but this year we have got a new teacher, and the female teachers did not want to teach the Roma class.”¹⁹

This quotation from the interview made in 1998, even without statistical data, clearly shows that Roma children were present in the school, but the combined number of students in the two schools made parallel classes and differentiation within the groups possible. Neither the nor the current research studied inclusive education. Still there are palpable signs of institutional segregation in Zabola’s education. The idea of a segregated Roma class finally failed. Supposedly, one important reason for this was the teachers’ reluctance to deal with Roma children separately.

In the past 20 years, together with the change in the ethnic composition of the settlement, families’ lack of willingness to have children and due to large-scale migration from the settlement, the number of students in the primary school visibly dropped.

The current headmaster summed up the situation as follows:

“Currently, we start with the nursery school. Nursery school attendance is not compulsory for the time being. We are trying to make it compulsory from 2020. First for five-year-olds, then from 2023 for four-year-olds. Education is compulsory from prep-school to the tenth grade. Today, village schools can only provide for eight grades. Prep-school, the first four years, ends with the fourth grade, which is followed by the fifth to eighth grades. After the 1990s, we have been constantly reforming the programme, but the process is not yet complete. We cannot say that we have a successful programme and good schoolbooks. Even today, we have a lack of schoolbooks, because last year the publishing of Hungarian schoolbooks was terminated, and the whole system is being reformed. [...] In minority education, there are no separate prescriptions for attendance numbers, the same rules apply. Nursery schools can be run with a minimum of 10 children. The first four and the fifth to eighth grades can be launched with a minimum of 12 children. The maximum number of children in a class is 25. For optimal financing, at least 20 children would be needed per class, which is very hard to achieve.”²⁰

The per capita support of the school depends on the child number, which would require an optimal number of 20 students per class. This indicates that the schooling of Hungarian

19 Former headmaster. See the interview in KOCSIS 1998.

20 Current headmaster

speaking children—together with Hungarian speaking Roma children—is essential for the school. It should be stressed that with current student numbers, the launch of a class greatly depends on Roma children's school attendance. The problem related to this was summed up by the headmaster as follows:

“There is a decreasing tendency in the student numbers compared to the 90s. At that time, we had parallel classes, but today we can only launch one class in a year. This way we can fill the classes with 20 to 25 children. The decrease in student numbers is explained by the decrease in the number of births. Also, young people start a family later. In the past, there used to be four or five children in a family, today there is only one or maximum two. Since the mid-1990s the unemployment situation has not changed. As a result, people moved to bigger towns, very few of them return. This is another reason for the continuous decrease in student numbers. Recently, more and more people go to foreign countries. Many of them go even beyond Hungary, to Austria, Germany and Switzerland.

The student composition has also changed. In the past there were 30 children in a class, 25 out of them Hungarian and 5 Roma. Today it is fifty-fifty, but in some places there are more Roma children than Hungarians, although they identify themselves as Hungarian, too.”²¹

The changing ethnic composition of the school is characteristic of the whole settlement. Also, migration away from the settlement and the decrease in child numbers is equally characteristic of the Romanian community. Similarly to other settlements, this process not only reflects the sustainability of the institutions, but also changes the basic characteristics of the previously bourgeois settlement. If the groups with lower mobility patterns do not leave the settlement, the institutions can be sustained, but, parallel, it also entails the weakening of the village economy. The migration process and its effects are first felt in the institutions, which—after reaching a critical limit—can trigger another wave of migration. This would mean that the children in the groups of a higher prestige will go to learn in different institutions. This process has not started in Zabola. As the headmaster explained,

“the settlement has accepted the change. It evolved gradually, so we couldn't do much against it. We were afraid that it might affect the Hungarian children, but it wasn't a problem. The Hungarian children stayed here, they did not start to move out of the village. In our area the Hungarian children weren't taken away when the number of Roma children started to grow in the school. It happened, though, elsewhere, typically in the villages with a purely Hungarian population. But here people are used to it, because this is a multi-ethnic settlement, and the people are used to it. If politics doesn't generate some conflict, people live here together in harmony.”²²

The institutional integration of the local Roma brought about a new situation for the professionals, too. As they claim, the disadvantages in children's socialisation, which are supposed to be compensated by the teachers of the institutions, have appeared both in the nursery and in the primary school. The most disadvantaged children are the ones who did not attend nursery school.

“It requires more attention and patience, as these children should be treated in a different way. They have a different upbringing, especially if they skip nursery school. The problems start in the first four years: children must be taught how to integrate into the community,

21 Idem.

22 Current headmaster

how to behave, they are not always in the centre of attention. They must try to cooperate with the rest of the group. If the child attended nursery school, there is no problem. Then, he has already gone through this process. But there are families whose children skip nursery school. We no longer have problems in the upper forms, because by then they are so much part of the community that they have got used to each other.”²³

The school reflects the stratification of the local society. Based on our experiences in Zabola, however, apart from some general phenomena, the differentiation within the Roma community can be detected in their school life, too, and it is also visible in the interactions between the children.

“They, too, have these differences. There are differences among the Roma people, too. There are the wealthy Roma children, who look down on the Roma children of lower prestige. They don’t even talk to them. What’s more, there were cases when they humiliated them, and then we had to sit down and explain to them, that those are humans, too, just like you, so you have to accept them as they are. I would say there are three classes, only two. One has already taken some effort to climb up the social ladder, so they can integrate into the village society. They have bought houses in the centre, some of them have already adopted some things from Hungarian culture, but they stick to their own culture.

What does it mean that they stick to their own culture?

Wedding ceremonies, funerals, you can’t compare the two. Funerals, for example, are not calm and quiet, but rather noisy, because they say that ‘when a child is born, we cry, because it brings more trouble, when it dies, we are happy, because it is already in the afterlife,’ so they have turned things upside down.”²⁴

The above citation sheds light on two points that are relevant to this study. One is the social differentiation mentioned before, which can be interpreted in the light of the financial status of the family and their place in the local society. It appears in the school as well, which the teachers must somehow respond to. Another important characteristic is that the cultural differences of the Roma group is still held in the mind of the non-Roma community, because based on the cultural traits seen as “Roma” by the Hungarian community of the village, the community does not make a difference between the hilltop and village Roma. This is visible in several instances, which are only discussed briefly here. For example, Roma people appear never or only rarely in the local Catholic or Reformed congregations. Also, Roma families bury their dead in a separate parcel in the cemetery, and in the administrative offices—when they appeal for social benefits or sign up for the compulsory communal work necessary for this—the Roma villagers themselves feel that they receive different treatment.

Schooling has a different value in individual Roma families, but there have been some changes in policy, which influence the practical aspects of everyday life.

“In Zabola, there are very few children who don’t attend school regularly. Out of our 300 children, there are around 10 who don’t come regularly. The main reason for this is the parents’ attitude. Education is not important for them. This is not only true in the case of Roma children, but rather in the case of children of lower social prestige. You can see it in Romanian and Hungarian families, too. In the Roma families who come to live in the village, learning

23 Idem.

24 Current headmaster

has a value, so they have realised that if I don't give my child some schooling, then he has no chance for making progress. Then, I believe the fact that finishing the eighth grade was made a prerequisite of the driving school²⁵ did the trick in making the children stay at school, because for this travelling lifestyle, for this going and wandering around to earn their daily bread, they need a driving licence, and this was another reason for children for staying at school.²⁶

This paper aimed to highlight some characteristics of the Roma community in Zabola. The changes in the local society in the past 20 years indicate a growth in the proportion of the Roma population. This requires a change of attitude and methodology on the part of local institutions and professionals, as the change in the demographic composition of the village calls for the integration of the Roma children of Zabola. Due to a general decrease in the number of children, the willingness of Roma parents to have children ensures the next generation of children both in the nursery school and in the primary school. The presence of Roma children poses a new methodological challenge to teachers. Due to the children's disadvantages in socialisation and their families' peculiar strategies for earning a living it will be essential to reduce the number of absences and to minimize their chances of dropping out of school. This is supported by educational policy-making and government regulations, because the institutions have now clearly made attempts to help these children catch up. The next few years will decide if minority education with Hungarian as the language of instruction can be sustained.

(translated by Nagy-Szalóki Zsuzsanna)

BIBLIOGRPAHY

- BIRÓ A. Zoltán-OLÁH Sándor: Helykeresők. Roma népesség székelyföldi településeken. In. BODÓ Julianna (ed.): *Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön*. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002.
- KOCSIS Péter Csaba-KOTICS József (ed.): *Cigány-magyar együttélés Zabolán*. Didakt Kiadó, Debrecen, 2018.
- KOCSIS Péter Csaba: „...én már félig magyar vagyok...” *Gondolatok a cigány-magyar, cigány-román együttélésekről*. Dokumentumfilm, Miskolc, 1998.
- KOTICS József: Integráció vagy szegregáció? Cigányok a háromszéki Zabolán. 1999. In. *Korunk 2*: (9);
- PAJKOS Fruzsina: A dombi cigányok élet és lakáskörülményei. In. KOCSIS Péter Csaba-KOTICS József (ed.): *Cigány-magyar együttélés Zabolán*. Didakt Kiadó, Debrecen, 2018. 15-26.
- POZSONY Ferenc: Magyarok, románok és cigányok a háromszéki Zabolán. In. BAKÓ Boglárka (ed.): *Lokális világok Együttélés a Kárpát-medencében*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2003.; POZSONY (2012) 109-120.

25 getting a driving licence

26 Current headmaster

POZSONY Ferenc: *Zabola. Egy polgárosult falu kulturális öröksége*. Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2012.

Programa activităților instructiv-educative în grădinița de copii, pentru grădinițele cu predare în limba maghiară, Aprobate prin Ordinul ministrului Nr. 5242/02.10.2006, București, 2006. 4. p.

SZTEMPJÉN Klarissza: Zabola nemzetiségi összetételének főbb jellemzői. In. KOCSIS Péter Csaba-KOTICS József (ed.): *Cigány-magyar együttélés Zabolán*. Didakt Kiadó, Debrecen, 2018.

VASS István: Romakérdés. A roma gyermekek nevelése Romániában. In. VASS István (ed.): *Nevelésszociológiai vizsgálatok egy székelyföldi kistérségben*. Csíkszereda, Apáczai Csere János Kiadó, 2002.

SOÓS ZSOLT

Contemporary social processes,
local cooperative models in Kisköre

PREVIEW

Our research conducted in Kisköre in the autumn of 2008 is a part of a longer, multiple-part research series, in which we will, in particular, identify the main social features and map the current social processes in the less populous settlements of the more deprived regions of the country. Basically, in the research our aim is to understand and show the perspective of the (local people) residents.¹ The decisive criteria in the choice of the locations for the research were the unfavorable socio-demographic processes in the smaller settlements of these peripheral regions², which—unless there are significant changes—project an even more unfavorable vision of the future. Because of the above-mentioned facts, I consider the summary of the main elements of these demographic processes that is the internal and external migration flow trends important.

INTERNAL AND INTERNATIONAL MIGRATION TRENDS IN HUNGARY

For the last few years, up until 2016, there was a continuous and significant increase in the volume of internal and international migration. The report on internal migration by the Demographical Research Institute of the Central Bureau for Statistics arrives at the following main conclusions: “*The overall migration rate reached the highest value in all the regional scale in 2016 since the transition.*”³ Meanwhile, in addition to the increase in the volume, the structure of migration changed significantly. While earlier, several big cities and county seats were winners of the process “[...] now, ignoring the migrations between Budapest and Pest County, the only positive migration rate is in Budapest, the migration rate in other settlements is negative. [...] In the past few years, besides Budapest, only Pest and Győr-Moson-Sopron County have shown positive migration rates. [...] We have found

- 1 There were two research teams closely cooperating with each other in the research: Gábor Biczó and Henriett Szabó have collected information for a documentary about the settlement, the writer of this study and three full-time students of social pedagogy at the University of Debrecen Faculty of Child and Special Education have collected data for this study. Following from their education and previous experience of research, the members of these teams basically have performed multidisciplinary work, in which the emic approach of cultural anthropological research prevailed and which is practically the same approach as that of the community social work.
- 2 Monostori Judit-Őri Péter-Spéder Zsolt (eds.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségstudományi Kutatóintézet. Budapest, 2018.
- 3 BÁLINT Lajos-OBÁDOVICS Csilla: Belföldi vándorlás. In. MONOSTORI Judit-ŐRI Péter-SPÉDER Zsolt (eds.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségstudományi Kutatóintézet. Budapest, 2018, 217.

a close relationship between the income level of municipalities and the migration rate. This relationship prevails mainly among the younger age group (15-44).⁴ Examining the differences by gender “Differences by gender have been found among young adults aged 15-29 alone, the rate of women is significantly higher than that of men of the same age group. (In 2016 42.8‰ as opposed to 28.7‰)”⁵

The rate of international migration, including the emigration of the Hungarian population abroad, in particular to the European Union, 75% of whom emigrated to Germany, Great Britain and Austria, has drastically increased since 2007. This process prevailed until 2016, since then there has been a slight decrease in the volume of emigration. According to the Eurostat official database updated in 2018, the number of Hungarian citizens living abroad was 91, 217 in 2001, while this number was 461,204 in January 2017.⁶ The people involved in emigration abroad are primarily the younger, more active members of the population just as in the case of internal migration. All this is indicated well in the fact that in 2017 every 6th child having Hungarian nationality was born abroad.⁷

After analysing these processes at the macro level, we can see that several regions are not attractive for youngsters, especially for young women—the higher number of whom has higher qualifications than men⁸—and these young women look for better job opportunities in the capital city, maybe in Western Hungary or abroad. Partly as a result of these processes, the number of the people living in these regions is gradually decreasing, the population is aging,⁹ and at the same time an increase in the proportion of less educated people of lower income is a crucial feature.

THE MAIN OBJECTIVES AND CIRCUMSTANCES OF THE SURVEY IN KISKÖRE

The socio-demographic processes described above are definitely discernible in Kisköre. Related to this, the primary objective of the research was the understanding of the opportunities, goals and vision of the local youth most affected by migration, as well as that of the local community relations and the characteristics of cohabitation between the Roma and non-Roma population.

Several methods were used in the research.¹⁰ Firstly, we produced the analyst summary of social statistics (changes in population... etc.) for the settlement, secondly, we completed the document reviews related to the region and the settlement (e.g. an agenda to keep the

4 BÁLINT-OBÁDOVICS 218.

5 Op. cit. 220.

6 GÖDRI Irén: Nemzetközi vándorlás. 261. In. Monostori Judit-Őri Péter-Spéder Zsolt (eds.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2018, 237-270.

7 Op. cit. 265.

8 Központi Statisztikai Hivatal: *Magyarország, 2017*. KSH, Budapest, 2018, 50. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2017.pdf> (downloaded 12. 01. 2019)

9 The low level of willingness to have children also contributes to the decrease in population and the aging population. This issue, however, is not the subject of this study.

10 Presenting the research method I used the concept of the following works of research methodology. FALUS Iván (ed.): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Műszaki

population increase in the subregion¹¹ etc.). In line with the approach to our research and in order to present the perspective of the locals, we

chose the interview as the main method of the research including the method of partly structured individual interviews. We had 20 individual interviews with the help of preliminary mapping and the snowball sampling method.¹² We tried to select socio-demographically diverse interviewees, thus we could collect opinions from as many groups of the settlement as possible.

Consequently, among those interviewed there were young people, old people, families, single people, people belonging to the Roma and non-Roma ethnic minority, and people born in mixed marriages; in terms of occupation we interviewed the mayor, teachers, the community centre leader, a shop assistant, a ranger, a public worker etc. Moreover, we prepared a focus group interview with three young members of the local youth club.

KISKÖRE

Kisköre, which is a small town with a population of fewer than 3000 people,¹³ is located in the south-east corner of Heves County on the border of Jász-Nagykun-Szolnok County. The settlement is rather isolated geographically, and it is difficult to reach by rail or road. The availability of public and private services corresponds to the size of the town. There are a well-equipped primary school, a kindergarten, a community centre, a library and a youth club. The demographic processes follow the schema formulated above, that is, the number of the population has been decreasing at a faster pace especially since 2006. According to the data from the local government, in 2005, in the year when Kisköre became a town, there were 3300 people living in the settlement, but in 2018 this number was only 2870.¹⁴ The proportion of the Roma population is increasing at the same time. In the 2011 census 13% of the population declared about themselves that they belong to the Roma minority,¹⁵ but in 2018 the local people interviewed and the local government estimate the proportion of Roma population to be around 40%.

Moreover, it is an important fact that the proportion of the Roma among young people and children is much higher, and the proportion of Roma children in kindergarten and classes at school exceeds that of non-Roma children.

Könyvkiadó Kft, Budapest, 2004.; Earl BABBIE: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest, 1996.

11 Hevesi Szakmai Munkacsoport: *Programterv a kistérség népességmegtartó erejének növelésére*. Heves, 2018.

12 The members of the research team participating in the preparation and the recording of the interviews: Nikolett Juhász, Szilvia Pálóczy, Andrea Judit Princz and Zsolt Soós (the leader of the research team)

13 Kisköre Város Önkormányzatának Polgármesteri Hivatala: *Kisköre demográfiai adatai*. Kisköre, 2018.

14 Ibid.

15 Központi Statisztikai Hivatal: *Népszámlálás 2011*. KSH, Budapest, 2012.

THE PAST 50 YEARS OF KISKÖRE—A SHORT SUMMARY

We need to explore “the key events” of the past few decades in order to understand the processes of the present. According to the older citizens interviewed and the presentation about the history of the hydroelectric power station, the construction of the industrial sluice (1967-1973) and its future operation were crucial in the life of the town.

In the period before the establishment of the power plant complex, the people in the village were engaged in agricultural activities, and the respondents, just like those of similar settlements, characterized Kisköre as a close-knit community in those days. It was a village, the hard-working residents of which considered cleanliness and orderliness very important:

*“It has never been either a rich or a poor town. [...] The people here have always been busy and hard-working, and although there were dirt roads 50 years ago, the houses and gardens were tidy.”*¹⁶ *“It was good to be a kid here, we played a lot together [...] the village was a knit community.”*¹⁷ *“It has*

*always been an orderly settlement, [...] diligent people have lived here.”*¹⁸

Most of the senior respondents highlighted that in spite of the fact that the geographical location of the town is unfavourable (peripheral settlement) and before the development of the industrial sluice Kisköre was considered to be a village with a smaller number of residents, squalor and hopelessness have never been typical of it, not even today compared to other settlements in the area.

The 1967-1973 construction of the hydroelectric sluice resulted in a huge change, the effect of which can be felt in the life of the town even today. The construction was so huge that about 1500 so-called “settlers” (which corresponds the population numbers of the time) moved in the high-rise blocks of flats in the housing estate built for the purpose. Among the settlers there were young engineers with their wives of mostly teacher qualifications, as well as workers previously living in towns. The new residents became a part of everyday life in the village, and the number of the children doubling almost overnight made it necessary to employ teachers in the local school and kindergarten. Several workers’ wives got a job in the local trade and catering, to mention just a few.

The newcomers “[...] added a new dimension and brought new perspective into life [...] cultural life became very active, there were programmes every weekend.”¹⁹ *“The leadership paid attention to the appropriate entertainment programmes for the workers[...] at weekends they invited well-known performers and rock bands, too.” There was a youth club here until the 80s [...] certain bands and performers regularly came, the band P-Mobil came every two weeks as Vikidál had a club here for a while.”*²⁰

The external, fast-paced industrialization brought about fundamental social changes. The settlers from mainly cities like Budapest, Salgótarján, ... etc. brought new perspective and added a new dimension to the increasing urbanization of the place. The serious consequence of all this, or at least one of the consequences is that nowadays the local people

16 70-year-old retired teacher. October 16, 2018. Kisköre.

17 67-year-old retired woman, October 17, 2018. Kisköre.

18 65-year-old male plant manager October 18, 2018. Kisköre.

19 70-year-old retired teacher October 16, 2018. Kisköre.

20 65-year-old male plant manager October 18, 2018. Kisköre.

are open and seem to be less reserved especially in relation to small local conditions. Unlike other settlements that have been examined, they put less emphasis on several generations of local origin. A striking example of this acceptance and inclusive approach is the significant number of Roma and non-Roma mixed marriages in Kisköre,²¹ and the fact that a larger number of Roma people are employed in the local administration as well as in the intellectual circles of the public service sector. One of our Roma interviewees pointed out, that it was good to be a kid here in the 70s and 80s, too, because the children of the village played together in the fields, as it didn't matter who was Roma and who was non-Roma.

According to the local people the upswing lasted up until the change of political system, and partly it characterised some more years after it. Although several jobs disappeared in the 90s, the beach and fishing tourism prospered partly due to the fact that they were operated by an owner closely related to a record company, and who invited a lot of famous and popular musicians in the seasons. *"I remember there were thousands of people at the Rapülök concert from a lot of places, even from Nyíregyháza and from Debrecen people came at such weekends."*²² *"There were a lot of tourists here in the 90s, they came from Austria, the Netherlands and Germany [...] Everything flourished here, even that ruin ABC store was always open in the season [...] then came the cyanide spill in 2000 and it has not recovered since the"*²³ *[...] just one example mentioned by relatives being on holiday here was that they enjoyed the beach as there were only the three of them there."*²⁴ *"Tourism here is not as thriving as in Füred or Poroszló, [...] it might be because we belong to Heves county and there are other businesses that get plenty of support, like the ones in Eger, and that is why we do not get any."*²⁵

This period lasted until the beach ownership change, or rather until its takeover by the local government and the cyanide pollution of the river, and even though the wildlife of the Tisza has renewed since then, nobody has managed to revive its tourism as there have not been any major initiatives in this direction.

21 According to a local resident interviewed, the higher proportion of mixed marriages has other reasons. (As generally in the case of social phenomena, the higher proportion of mixed marriages can be traced back to several reasons, which are not mutually exclusive.) I am going to write about this later.

22 46-year-old businesswoman October 18, 2018. Kisköre.

23 In Romania, on January 30, 2000, 100 thousand cubic meters of sewage containing cyanide and heavy metal poured into the Lápos River from the premises of the mining company Aurul, Nagybánya (Baia Mare), which is engaged in gold washing. The contaminated water flowed into the River Szamos and then into the River Tisza. So far the most serious water pollution went down the Hungarian river section in two weeks causing incalculable damage. [...] Characterized by the seriousness of the pollution, the concentration of cyanogens deadly for all organisms was 180 times higher than the limit of the Hungarian Standards, 135 times higher at the confluence of the Rivers Szamos and Tisza, 34 times higher at the Kisköre Reservoir due to the damming and the flooding, and 15 times higher south to Szeged. Destruction of fish was observed at Belgrád, and the concentration was above the limit in the section of the River Danube in Bulgaria.

24 58-year-old woman, secretary, October 16, 2018. Kisköre.

25 27-year-old Roma man, civil servant, October 19, 2018. Kisköre.

All the people questioned in connection with the economic life of the town as a whole highlighted the fact that the economic consequences of the change of political system prevail here, too.

*This settlement has not recovered from the change of regime and the loss of the many jobs.*²⁶ “The main problem is that we have not been able to preserve jobs since the change of regime [...] there were 300 people working for the cooperative, now there are only a few people involved in agriculture [...] there is neither horticulture here [...] nor any industry, hundreds of people worked for the waterworks, now there are only 70 people left altogether, and 20 more people work at the power station.”²⁷

„A lot of local people (Roma minority)²⁸ have been brought up in families without jobs or involved only in the Public Works Program for three generations [...] but local people are still open to work, so if somebody organised work for them locally, a lot of them would work.”²⁹

„The local government is trying to provide job opportunities for the local people [...] we are trying to seize every opportunity which can create jobs here [...] There are continually a lot of people involved in the Public Works Program, too. This provides a better opportunity for most of them than the unemployment allowance did earlier.”³⁰ “There are hundreds of public workers here [...] many children are planning to stay here and become a public worker like their parents.”³¹

The socialist type of work organization and the central organization of recreational programs—as seen above—have made an intergenerational impression on locals. Almost all of the respondents highlighted that jobs should be organized locally and the mayor of the town also pointed out his role in this activity, which means they are trying to apply for any cultural or social program which creates jobs for the local people. A wide range of local opinion puts emphasis on the fact that it is the public sector (local government) rather than the private sector that is responsible for job creation. Self-initiative are less typical. According to the interviews, this is more likely to be embodied in leaving the settlement and finding future prosperity elsewhere.

The town’s main recent past events highlighted by the locals have resulted in a more tolerant attitude towards the different aspects, approaches and lifestyles, provided that they do not violate the basic expectations for the orderliness, peaceful coexistence and hard work found in the past and present of Kisköre. As one of our respondents, a middle-aged Roma ranger put it in connection with local social conflicts the biggest problem is with some families that have settled in Kisköre from disadvantaged villages (e.g. Kömlő, Tiszanána or Tiszabúra) burdened with significant social conflicts in the last few years. The reason is that these families [...] *do not observe the rules that locals do.*³²

The other determining factor among the locals of Kisköre is the widespread demand for the local administrative organization of job opportunities, and, consequently, the

26 50-year-old man, social worker, October 16, 2018. Kisköre.

27 65-year-old man, plant manager, October 18, 2018. Kisköre.

28 Interpretive charm by the author.

29 50-year-old man, social worker, October 16, 2018, Kisköre.

30 46-year-old woman, the mayor, October 16, 2018, Kisköre.

31 58-year-old woman, teacher, October 16, 2018, Kisköre.

32 42-year-old Roma man, field watchman, October 16, 2018, Kisköre.

fundamentally positive perception of public employment. It is especially the less educated population in a worse position that considers public employment as an acceptable alternative career. Most of our interviewees think that moving to larger cities or maybe abroad is the single possible alternative for their future and it is the access to better job opportunities. *“If somebody wants to achieve something, they will move to Budapest or at least to Eger or Debrecen even abroad as well.”*³³

THE SITUATION FOR YOUNG PEOPLE

In the research a lot of interviewees emphasized that inequalities in education have significantly increased since the change of regime as well as those of income connected to it. According to local teachers and public education professionals, these inequalities are present among the middle-aged, the young people and the children, and in the case of especially the latter group they lead to open school segregation (discrimination and self-segregation practices) sometimes conflicts. Consequently, we cannot speak about one single youth in Kisköre, because the family background of the local young people significantly affects their academic achievement and future life chances in the same way as in other parts of the country. All the respondents without exception thought that education and the family situation basically determine where and how a young person imagines his future.

THE FUTURE VISION OF THE MORE EDUCATED YOUTH

Most of our respondents—reflecting the relevant statistical data—think that staying in their hometown is not an attractive option for the majority of the more educated young people with at least a GCSE exam certificate. Exploring the causes of this phenomenon we were given the following answers:

- The number and quality of job opportunities requiring a degree is not sufficient:

*“The degree youngsters obtain at universities cannot be used here, and they study things that there is no demand for.”*³⁴

- There are no career prospects, which mean that an ambitious career cannot be achieved:

*“Let’s say I get a job in the local school. This means I have achieved the highest position, as there is no need for one more headmaster, and what other opportunities are there?”*³⁵ Another example of this is the answer given by a young part-time university student working in the local cultural centre to the question of why she is planning her future here: *“Because we are not that ambitious.”*³⁶

- There are unfavourable income opportunities compared to the ones in bigger cities or especially abroad:

*“My ex-partner and more than 20 other people went to Scotland to work in a hotel [...] they earn much more money than people earn here or in the neighbourhood with hard work.”*³⁷

33 A 56-year-old woman, teacher, October 16, 2018, Kisköre.

34 A 58-year-old woman, teacher, October 16, 2018, Kisköre.

35 Focus group interview with young people, October 18, 2018, Kisköre.

36 A 25-year-old Roma woman, public education specialist, October 18, 2018, Kisköre.

37 27-year-old woman, social worker, October 18, 2018, Kisköre.

- There is no cultured entertainment in the neighbourhood:
*“If somebody wants to get it, they have to travel to Eger, which is 60 km away, but many youngsters go to Budapest regularly.”*³⁸ (focus group interview with youngsters)

- Life is not as exciting or adventurous as in a big city:
*“If somebody goes to study in a big city, they experience a bustling lifestyle, and that there are always a lot of things going on. They will find life boring here because they have got used to that lifestyle.”*³⁹

- There are more unfavourable conditions here for starting a family and bringing up children than in a big city:

*“If my child was born here, he would not have such opportunities as in a bigger city.”*⁴⁰

One disadvantage of the small town is that everybody knows everybody, they can see into each other's life, they often gossip about each other misrepresenting the facts:

*“You can get tired of being informed about your own private affairs, often distorting the truth.”*⁴¹

Because of the above mentioned, the majority of these young people imagine their future in a bigger city, in Budapest in particular, or maybe abroad.⁴²

The diversity of responses points out that the motivational horizon of migration is fairly complex as it can contain a wide range of component values. Lots of respondents emphasized the favourable job opportunities in big cities and the higher salaries as well as the career opportunities closely connected to them. On the other hand, there are local youngsters who escape primarily from the too narrow and closed world of the small town, which means “the community control” that locals can see into, and the indirect way they interfere with each other's lives. This phenomenon is not typical of big city life.⁴³

Other people missed cultured entertainment and highlighted the lack of a wide range of multi-coloured, youth-attracting venues and events suitable for developing friendships and relationships. They told about the fact that small-town life is not lively enough, because it does not give young people the chance of spending their leisure time in a suitable way. There was a young interviewee who was planning to move to a big city bearing in mind her future children's education and development possibilities. However, these characteristics prevail at the same time as there was a young university student who listed all the criteria mentioned above as the reason for imagining his future in the second largest city of Hungary, in Debrecen.

38 Focus group interview with young people, October 18, 2018, Kisköre.

39 Ibid.

40 20-year-old woman, social worker, October 18, 2018, Kisköre.

41 21-year-old woman, university student, October 15, 2018, Kisköre

42 In this regard I should mention that the children of both teachers interviewed live abroad (one in London, the other one in Dublin), just like two out of the three children of a middle-aged interviewee (in Germany). As it has already been revealed in a part of an interview, more than 20 young people live and work in Scotland.

43 ANDORKA Rudolf: *Szociológia*. Budapest, Osiris, 1996.

THE VISION OF THE LESS EDUCATED YOUNG PEOPLE

The respondents involved locally unanimously experience that most of the less educated youngsters stay in the town. The majority of the Roma young people living in the two segregations of the town live with their parents at home and participate in the local Public Work Program. According to a man with social worker qualifications and who is the leader of the Social Rehabilitation Project aimed at improving the situation of the people living here, these young people “[...] *find it difficult to move, they feel well in their small world [...] mainly because of the lack of self-confidence. If they had opportunities locally, they would take action. [...] There is no example for them to follow, public employment is the example, which is the life goal for many of them, and that is satisfactory for them.*”⁴⁴

The other less educated young people work locally or in the factories of the neighbourhood, or for businessmen nearby as unskilled or semi-skilled workers, and they imagine their future in or around the town. “*I love living here, and I am going to stay here.[...] I work in the factory in Heves. I am taken to and from the factory by bus, I am paid quite well.[...] If you want to work, you can find what you are looking for either in the factory or working for a businessman.[...] Now the money is good, too.*”⁴⁵ “*You can do seasonal work for a businessman and earn HUF 15,000 per day as an unskilled worker. [...]*”⁴⁶

Most of the less educated young people, who are said to be “less ambitious” by the local people, stay in the town and imagine their future here. However, the frequent use of this indicator must refer to some tension between these two groups of youngsters and expresses the disadvantaged youngsters’ disapproval of those moving out of town since they are considered to betray the town and its residents for the hope of a better future. The migration of the more qualified young people and the fact that the less educated ones stay at home and are mainly involved in the Public Work Program project an increase in the disadvantageous situation of the town.

THE BETTER EDUCATED YOUNG PEOPLE WHO STAY IN THE TOWN

We interviewed Roma and non-Roma youngsters who already work in the town in a public institution and study in higher education at the same time. Now they all imagine their future here the reasons of which are the following:

- Their relatives live here and they want to stay close to them.
- Their friends live here, who they keep in touch with and spend their weekends with in the local youth club.
- They love the scenery, the environment, the peace and quiet, and they don’t like big city life.
- They do not have ‘excessive’ career goals or expectations, so they are satisfied with their current jobs. (“*We are not that ambitious.*”⁴⁷)

In the case of all the 5 respondents in this group one common element can be found. The leadership of the town are consciously trying to employ the local young people in public

44 50-year-old-man, social worker, October 16, 2018, Kisköre.

45 Focus group interview with young people, October 18, 2018, Kisköre.

46 44-year-old man, dam-keeper, October 18, 2018, Kisköre.

47 25-year-old Roma woman, public education specialist, October 18, 2018, Kisköre.

institutions by providing post-graduate jobs and learning possibilities for them at the same time and, as a result, anticipating the trust for them in this regard. The mayor also said that they had introduced a scholarship program by giving HUF 5000 per month to those young people studying in higher education who agree to work in Kisköre at least for the duration of the grant. *“This sum of money is only a token sum, but we are telling them that we assess our young people and they are important for us.”*⁴⁸ These 5 young people have been given a real opportunity, they felt and they feel the confidence and respect of the people in town, moreover, as they say, they feel the love of the local people (*“Everybody loves me here.”*⁴⁹), which must have significantly contributed to their decision about the future.

Besides the employment practices of the local government aimed at keeping young people locally, there is one more important factor in the background and that is the youth club created by the young people, and which is operated with the help of the local government in a building given for the purpose. This club significantly contributes to the common weekend recreational programmes maintaining friendly relationships between the local young people, and thus increasing the retaining power of the town.

All of these are good examples of the potential of targeted community development programs including local initiatives promoting opportunities. However, it is without doubt that the job opportunities in public institution employment are limited. One of our middle-aged interviewees complains about the fact that in the past few years all the posts have been uploaded by young people so his primary school child will not have any opportunities to work in the public institutions of the town in the near future.

ROMA AND NON-ROMA PEOPLE LIVING TOGETHER

The processes set out above—especially the more accepting attitude and the inclusive approach partially generated as a result of external influences—have a huge impact on the coexistence of Roma and non-Roma people. As I have mentioned above, mixed marriages are widely accepted in the town and, consequently, are fairly common. (*“There are a lot of mixed marriages here, so we don’t know who’s who.”*⁵⁰)

Our Roma respondents unanimously believe and experience that neither the conflicts between Roma and non-Roma people are typical here, nor any prejudice or discrimination because of their descent. *“I have never been discriminated against because of my descent. [...] You should judge people by what they have achieved.”*⁵¹ *“Everybody loves me here.”*⁵² The teachers, the educational and social professionals, even the majority of the respondents asked have not experienced any general, community-wide conflicts between the Roma and non-Roma people neither among the adults nor among the children.

However, some respondents—a woman from a mixed family background and three non-Roma interviewees—had a completely opposite opinion. *“There are a lot of prejudiced people*

48 46-year-old woman, the mayor, October 16, 2018, Kisköre.

49 27-year-old Roma man, civil servant, October 19, 2018, Kisköre.

50 42-year-old man, field watchman, October 18, 2018, Kisköre.

51 Idem.

52 27-year-old Roma man, civil servant, October 19, 2018, Kisköre.

here, which I cannot stand as there are Roma people in my family, too.”⁵³ “I think here they are extremely despised (the Roma people)⁵⁴, their problems are not taken seriously. They feel it, and they will not change until their problems are adequately dealt with.”⁵⁵

A non-Roma middle-aged couple have already considered moving out of town carefully, partially because their primary school child is bullied a lot—they think it is because of his non-Roma family background in a school mainly attended by Roma children now. The male member of the couple considers most mixed marriages a forced phenomenon, as he thinks the reason for such marriages is that there are no other alternatives for non-Roma youngsters. According to him, in these marriages the traditional Roma elements of way of life prevail—for example an early and a greater number of childbearing. He thinks this can be traced back to the fact that large families are usual among Roma people, they keep in touch with their families and, as a result, the traditions and expectations of the larger family have a stronger effect.

This seems to prove that there might be tensions and conflicts between Roma and non-Roma people in the town. One of the explanations for this seemingly contradictory information may partly be that the local society, the people of working age and the young people are as segmented as the local Roma people. As it has been shown above, there are people who are more educated or better off or even financially disadvantaged among Roma people, too. In any case, the two well-known slums—built by one single businessman with the help of the former social support, and consisting of noticeably low quality terraced houses—do not seem to be in bad condition, even more they reflect a typical Eastern-Hungarian village street view. There is one more boundary between the small local Roma communities—which is considered to be very important by most of the Roma and non-Roma people—and it is whether they have lived in the town for a long time or they have moved in Kisköre recently thanks to the Homemaker Support for Families (CSOK) from nearby villages, which are in a worse position facing economic and social problems and burdened with conflicts. The town’s better position than that of the surrounding settlements is reflected by the fact that some of the Roma participants in the Public Work Program⁵⁶ move to Kisköre in the hope of a better future, or they take their children to school in Kisköre from Tiszabúra and Tiszanána. On the other hand, those people moving in—mainly because of the previously more significant problems and the environment more laden with conflicts—have developed different kinds of norms because of the different socialization effects and they have not fully adapted (yet?) to the local expectations, traditions and norms. (For example non-violent settlement of conflicts or keeping the environment clean and in order.)

As one of our Roma respondents put it (which I have partly mentioned above) “*The people moving in do not observe the rules that local people do.[...] There is a problem with*

53 27-year-old woman born in a mixed family, October 19, 2018, Kisköre.

54 Interpreted by the author.

55 21-year-old woman, university student, October 15, 2018, Kisköre.

56 The condition of the application for CSOK is the possession of at least 6 months of employment including Public Work. (17/2016. (II. 10.) Government Regulation on the purchase and expansion of family home allowance

*these people, especially with some families.*⁵⁷ The teachers who were interviewed made the same declaration about the conflicts among children, moreover, in this case it can also be said that the majority of the respondents had the same opinion related to the Roma—non-Roma characteristics of coexistence.

Learning the co-habitation rules and norms in the town is a hard and time-consuming process full of conflicts, just like the bonding rituals of the members of a class or working community, and it requires adaptation. As in school classes and working communities, people often fail to form common standard norms or rather not everybody is suitable for belonging to a community. In a town as well as in a school class if families with adjustment problems and inadequate conflict resolution problems, additionally children with discipline problems become the majority in the local community, the expected positive results of inclusion will become questionable.

Local life, the prosperity of locals and the quality of coexistence between different groups do not only depend on open conflicts and their treatment. They are also determined by the type and depth of knowledge and skills of the locals as well as their openness to self-development and making their life better, consequently, what type and what quality leisure activities or jobs they need. According to our interviewees, being low-skilled together with low levels of knowledge, passivity and the lack of certain general knowledge and skills characterize a wide section of Kisköre. The leader of the community centre said that the majority of disadvantaged children and even adults “[...] have basic behavioral and educational deficiencies.”⁵⁸ They do not know how to behave in community events, they have little demand for programs of higher culture (e.g. going to the theatre), He thinks that in order to improve these people’s quality of life and that of the town as a whole these families: “We should start with the basics [...]the social workers [...] have to help them with basic lifestyle things.”⁵⁹

The head of institution, who is not qualified in social studies, has similar thoughts to Hans Thirsch’s lifeworld orientated social pedagogy counselling concept.⁶⁰ Domestic and international experience suggests that in the case of disadvantaged families with several knowledge and skill deficits almost exclusively this type of intervention could be effective.⁶¹

In connection with the above, I should highlight that the heads of towns and the professionals in public institutions have and might have a role (and responsibility) in providing a common system of standards of coexistence and braking the unfavourable socio-demographic trends, even if the macro social processes generate unfavourable changes to smaller settlements in peripheral position.

57 42-year-old Roma man, field watchman, October 18, 2018, Kisköre.

58 46-year-old woman, public education specialist, October 18, 2018, Kisköre.

59 Idem.

60 THIRSCH, Hans In. SÁRKÁNY Péter: *Szociálpedagógiai elméletek*. Paidea könyvek. Jel kiadó, Budapest, 2011.

61 SOÓS Zsolt: *Szociális esetmunka*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2018.

PROBLEM MANAGEMENT

The aging of the settlement, the decrease in the population, an increasing rate of disadvantaged residents and the fact that the conditions are not favourable for the retention of neither the more educated young people nor the middle-aged people were ranked among the most significant local issues by the majority of the respondents. Therefore, remarkable efforts have been made recently in order to address this complex set of problems:

1. Kisköre participates in a subregional program, the aim of which is the increase in the population retaining power of the regional municipalities. As part of this program, they help the operation of the local youth club and have developed a youth centre. They are striving to collect local values, to preserve these values, the local traditions and awareness. In order to achieve these objectives they operate a traditional house of the region where they transfer knowledge by organizing programs for children. During the period of this study, the children were building a furnace with the guidance of a retired teacher who is responsible for the traditional house of the region. With the help of a tendering project they have planned and implemented the Family Days program series, they operate a foreign exchange student program and a folk dance camp, organize town beauty contests and talent contests—and in order to set potential role models for the residents of Kisköre—they regularly present the more famous and well-known natives of the town at local community events.

2. They are making an effort to constantly develop and beautify the environment and the public institutions. Recently the local primary school has been expanded with a sports field.

3. The organization of municipal public education program series

The unanimous opinion of the mayor, the teachers and public education professionals is that the education, the development, the expansion of knowledge and the vision broadening of the less educated poorer social groups are key elements to the improvement of local conditions and living conditions. In this regard, these public institutions have started to closely cooperate with each other, and the educational program series available in the town are far exceeding the average. As the community centre leader said the primary consideration when selecting the programs is their contribution not only to entertainment, but also to the expansion of knowledge and the demand for higher culture and better, high quality everyday life. Of course, it is difficult, it is a frequent engagement with conflicts—for example selecting the performers on town days—but it is an important given the nature of it—“[...] a slow process”⁶² It is a process the results of which can already be seen in the continuous growth in the number of the participants of the programs. The community centre leader expressed the program organizers’ and volunteers’ opinion by saying that “*we think we can reach out to children through adults.*” This idea is supported by the processing of interviews, since several interviewees stated that although they did not like going out, they went to the Family Days and other programs as well for the sake of their children.

4. Social urban regeneration: Under the tender awarded, there are three-three social workers working for improving the quality of life and life opportunities of the disadvantaged residents living in the two segregated areas in Kisköre. The working group’s leading social worker and the community centre leader think that the children should be targeted with the

62 46-year-old woman, public education specialist, October 18, 2018, Kisköre.

necessary assistance first. In this context, they provide career guidance in the local primary school and hold workshops (e.g. a guitar club, arts and crafts) for children and young adults mainly using methods of social work with groups. In addition, they visit families following primarily the traditional family support methods and classic social case work—inefficient among these clients—focusing decisively on oral counselling practices. Professionals have high hopes for the opening and future operation of the two community centres built in the segregated parts of the town. However, the experience of social work in the last decades has shown that improving physical conditions alone and establishing community centres, moreover, the classic support methods confined to the occasional verbal advice have little, in fact, no effect on disadvantaged families. This is precisely one of the reasons for the severe crisis in social work intensifying in recent decades and resulting in a significant lack of professional recruitment at an international level.⁶³ The long-term goals of social work,⁶⁴ which is a really effective intervention—previously mentioned—can only be achieved by the active and intensive presence in the daily life of these families, by the pursuit of common everyday activities instead of verbal advice and by practical learning “from scratch”.⁶⁵ It can be achieved by lifeworld orientation, the concept and practice of which are applied by only some

social institutions and services in Hungary today, especially by some of the more advanced, flexible, non-governmental organizations (e.g. the Hungarian Maltese Charity Service). Its application or the failure of its application can significantly determine the daily lives and the future of the regions and municipalities that are getting into a more and more hopeless social situation.

(translated by Buda Andrea)

BIBLIOGRPAHY

- ANDORKA Rudolf: *Szociológia*. Budapest, Osiris, 1996.
- BÁLINT Lajos–OBÁDOVICS Csilla: Belföldi vándorlás. In. MONOSTORI Judit–ŐRI Péter–SPÉDER Zsolt (eds.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségutományi Kutatóintézet. Budapest, 2018, 217-236.
- BABBIE, Earl: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest, 1996.
- FALUS Iván (eds.): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Műszaki Könyvkiadó Kft, Budapest, 2004.

63 PARTON, Nigel–O’BYRNE, Patrick: Mi a konstruktív szociális munka? In. *Esély*. 2006. XVIII. évf. 1. szám, 47-66.

64 The long-term goal is to make the client capable of treating themselves with their own resources, thus their daily life will be more successful and efficient. At the same time, it is the professional’s task to promote the development of the demand for a productive everyday life. (facilitating)

65 SOÓS Zsolt: *Szociális esetmunka*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018.

GÖDRI Irén: Nemzetközi vándorlás. In. Monostori Judit-Őri Péter-Spéder Zsolt (eds.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest, 2018, 237-270.

Hevesi Szakmai Munkacsoport: *Programterv a kistérség népességmegtartó erejének növelésére*. Heves, 2018.

Magyar Távirati Iroda: A szőke Tisza fekete napjai – 15 éve történt a tiszai ciánszennyezés. In. *Múlt-kor*. Történelmi magazin internetes oldala. <https://mult-kor.hu/a-szoke-tisza-fekete-napjai-15-eve-tortent-a-tiszai-cianszennyezes-20150201> (Last downloaded 23. 03. 2019)

MONOSTORI Judit-ŐRI Péter-SPÉDER Zsolt (eds.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest, 2018.

PARTON, Nigel-O'BYRNE, Patrick: Mi a konstruktív szociális munka? In. ESÉLY 2006. XVIII. évf. 1. szám, 47-66.

SÁRKÁNY Péter: *Szociálpedagógiai elméletek*. Paidea könyvek. Jel kiadó, Budapest, 2011.

SOÓS Zsolt: *A szociális munka alapjai*. Pécs, Comenius Bt, 2005.

SOÓS Zsolt: *Szociális esetmunka*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2018.

STATISTICAL AND OTHER SOURCES

Központi Statisztikai Hivatal: *Magyarország, 2017*. KSH, Budapest, 2018, 50. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2017.pdf> (Last downloaded 23. 03. 2019)

Kisköre Város Önkormányzatának Polgármesteri Hivatala: *Kisköre demográfiai adatai*. Kisköre, 2018.

17/2016. (II. 10.) Korm. rendelet a használt lakás vásárlásához, bővítéséhez igényelhető családi otthonteremtési kedvezményről

TÓTH NORBERT

The phenomenon of segregation in Hungary through the example of the Vlach Roma community

INTRODUCTION

The aim of this study can be interpreted in two theoretical ways. On the one hand, it undertakes the schematic presentation of the development and elimination of residential segregation in Hungary (in traditional parlance Roma settlement) and the social problems derived from this. On the other hand, the main features of residential segregation and its local communities can only really be assessed if their presentation is based on empirical research. Based on this assumption, I synchronize the theoretical framework for the study with the results of the research conducted among the Vlach Roma community in Kótaj.

The scientific research of the segregated inhabitants of Hungary can be accessible by a number of aspects, but the empirical part of this study is primarily a socio-educational approach exploring the investigated Vlach Roma community from an educational perspective.

It is obvious that the data collected in connection with a particular settlement and its local society should not be treated in general, but they can help the processes of situation analysis, which promote their regional social understanding.

1. THE CONCEPTUAL FRAMEWORK OF RESIDENTIAL SEGREGATION

In order to outline the concept of ‘residential segregation’ it is best to use the methods of sociology based primarily on urban sociology. This field interprets segregation as the residence of a certain social group spatially separated from that of the majority of society.

At the same time, this means that the local community concentrated in one particular part of the settlement is increasingly distancing itself from the centre of the settlement and is excluded from the possibility of the use of the locally available infrastructure. In connection with this, Kulcsár draws attention to the fact that the spatial distance between certain social groups is constantly evolving into their social distance, too.¹

Taking the Hungarian conditions into account, if residential segregation gets into the focus of attention—be it academic or public discourse speech—we associate it with Roma dwellings that is with the traditionally so-called Roma slum areas. This is also not a coincidence, as the interest of the researchers of the Gypsies has been concentrated on the Roma settlements since the beginnings of scientific research. Its primary reason is that the Roma social exclusion is symbolized by their special dwellings, and this provides the most authoritative information about their way of life, their traditions and their socio-cultural conditions in general. Therefore, attempting to give a credible definition of Roma settlements is important for the credibility of scientific discourse.

1 KULCSÁR Kálmán: *Szociológia*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1983.

The definitional problems start by finding it hard to determine what we mean by residential segregation. According to Katalin Berey, it is also not obvious whether residential segregation can be interpreted as an economic, social, administrative, architectural or maybe a moral category or the combination of all of them.² Using this conceptual framework, we can state that the segregation in Kótaj, which is the subject of our research, can be mostly regarded as a social category, especially when considering the labour market and educational situation of the Roma population living here.

Anna Csongor worded it much more sharply and precisely than Katalin Berey: "... *the Roma settlement is an area where social outcasts are in the majority, who cannot escape from here: besides their substandard housing conditions, the main element of the definition is the total lack of perspective, they are the most disadvantaged in schools.*"³ Taking the people's lifestyle living in Roma settlements into account, we can tell that this definition and interpretation at the same time is a fully suitable operational concept.

As regards the definition experiments, Tibor Cserti Csapó also highlights that only one form of Roma settlements is considered to be residential segregation. In this context, we have to mention the so-called 'Ghetto-issue', the interpretations of which are the following:

*"The Roma population being concentrated in one street of the settlements has already been a spontaneous phenomenon since the 19th century. (e.g. Csurgó)"*⁴

*"Following the efforts towards the eradication of such colonies, similar municipal formations have been created, and in this way, the most worthless and technically outdated streets and districts have gradually become homogenous populations of ghettos. (e.g. Siklós)"*⁵

"The eradication of Roma slum areas was often bureaucratic, as the residents were given emergency housing in shacks built for military purposes, or in the servants' quarters of old manor houses (e.g. Kaposvár)." ⁶

After outlining the definitional problems, it is necessary to analyse in more detail the practical implementation of the efforts to eliminate residential segregation in Hungary during the one-party state era.

2. EFFORTS TO ELIMINATE RESIDENTIAL SEGREGATION

The Roma issue was not considered to be a political or social problem by the authority in the two decades after World War II. Consequently, no complex measures were taken to improve the situation of Gypsies.⁷ However, June 20, 1961 was a turning point. The first comprehensive program was born, which sought to improve the situation of Roma living

2 BEREY Katalin: „A cigánytelepek felszámolása és újratermelődése.” In. UTASI Ágnes and MÉSZÁROS Ágnes (eds.): *Cigányélet.*, MTA Institute of Political Sciences, Budapest, 1991.

3 CSONGOR Anna: „A cigány gyerekek iskolái.” In. UTASI Ágnes and MÉSZÁROS Ágnes (eds.) *Cigányélet.* MTA Institute of Political Sciences, Budapest, 1991. 191.

4 CSERTI CSAPÓ Tibor: *A cigány népesség társadalmi-gazdasági helyzete a Dél-Dunántúlon.* The University of Pécs Faculty of Sciences, Pécs, 2003. 60.

5 Ibid.

6 Ibid.

7 FORRAY R. Katalin-HEGEDŰS T. András: Oktatáspolitikai változások a cigánygyerekek iskoláztatásában. In: ANDOR Mihály (ed.): *Romák és oktatás.* Iskolakultúra, Pécs, 2001.

in Hungary as a whole: “... it was obvious that a part of the population lived in unacceptable housing conditions, and they were unable to change the circumstances on their own. The government chose the problems of those living in Roma slums as the most sensitive issue from a political point of view.”⁸

The main objective of the one-party state in the enactment of 1961 was to improve the living standards of the Roma population in Hungary, the most important means of which was the elimination of residential segregation.

The practical implementation of this decision did not happen until 1965. Then, the eradication of the slums was launched, the primary aim of which was to eliminate the Roma settlements in the traditional sense and to provide better quality housing for the biggest minority of Hungary. The introduction of the program had two alternatives. On the one hand, the Roma residents who had employment were allowed to take out a bank loan at preferential interest rates, with the help of which they could build so-called reduced-value flats based on specific standard designs.⁹ The other option meant that they could buy ready-made houses with the help of the loan. In this latter case, buying a home was possible in areas mainly villages, from where the majority of the population was continuously moving out, thus leaving empty and cheaply available houses behind. The interest of the state was to prove the success of the eradication program of the slums, so if we examine the official records, we find data supporting it. While in 1964 there were 48966 flats in liquidation in the register, this number decreased to 6277 in 1984.¹⁰

The party's administrative policy implementation program was feasible as the Act of 1961 considered every settlement as a slum if it was spatially separated and had at least four flats that did not meet the social requirements. It means that they did not take the entire field of housing liquidation into account. Consequently, certain data should be treated with criticism. Especially when we consider that the Hungarian Roma segregated conditions did not disappear, but in fact ‘new types of’ Roma slums were established with the relocation of the Roma population. The houses of Roma people, who were moved from traditional shacks into an environment inhabited by the majority, soon became the places of segregated living conditions again, because the migration made the majority families living in the given parts of the municipality move out.

During their research, István Kemény and his colleagues put the relocation to new settlements into three categories.¹¹ The people who lived in Roma slum areas in the traditional sense belong to the first category. They were relocated to old buildings, the conditions of which were qualitatively and inherently objectionable. The relocated Roma people of the second category were given land not houses, where they could build their own houses. The houses created as a result of constructions (in most cases they were just

8 BEREY Katalin: A szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolása, 1961–1986. In: BEREY Katalin and HORVÁTH Ágnes (eds.): *Esély nélkül*. Budapest, 1990. 12.

9 HAVAS Gábor–KEMÉNY István: „A magyarországi romákról.” In: *Szociológiai Szemle*. 1995. V. évf. 3. sz.

10 CSERTI CSAPÓ Tibor: *A cigány népesség a gazdasági-társadalmi térszerkezetben*. Virágmandula Kft., Pécs, 2011.

11 KEMÉNY István–JANKY Béla–LENGYEL Gabriella: *A magyarországi cigányság 1971–2003*. MTA Sociological Research Institute, Budapest, 2004.

shacks) did not mean quality improvement in the Roma people's living conditions, as the new housing conditions weren't quality improvements compared to the old circumstances. The same tendency can be observed in the case of the third group, which primarily meant relocation to newly established ghettos of shacks.

Ultimately, the relocation of the Roma population can be partially called successful. Moreover, the process has become the source of further, new-fangled problems. Tibor Cserti Csapó put it in the following way: *"The relocation of Roma people from the shacks to abandoned houses in villages had fatal consequences for the life of the given settlements and the local society, because it did not only sharpen the tensions between the two ethnic groups, but it also started such a large-scale housing market erosion in the villages that deepened theselective migration previously manifested in disadvantaged villages."*¹²

As a result of the Act of 1961, the series of measures that set off did not reach its goal. Its visible signs became clear at the end of the 80s, because an increased decline in the constructions followed, while at the same time the liquidation process stalled. So, by the time of the regime change, the government had failed to achieve a real breakthrough regarding the housing conditions of the Roma population in Hungary.

The search for alternative solutions poses a serious problem for the current policy, too. However, since the second half of the 2000s it is not only the housing conditions or the topic areas derived from them that have been focused on in the practice of policy planning and action. The professional and scientific interest in the reasons for school failure among disadvantaged students living in segregation has gained more and more ground in the past two decades. In the following paragraphs, we will be presenting the results of the research done among the Vlach Roma population of residential segregation in Kótaj, in particular the question of their attitude to learning and the school.

3. THE RESIDENTIAL SEGREGATION IN KÓTAJ

Kótaj is located in Szabolcs-Szatmár-Bereg County. If we compare the ethnic-demographic and statistical data of the counties, the proportion of Gypsies within the population is much higher than the national average. We already know from the 1893 census that a significant Roma population lived in the district of Mátészalka and Fehérgyarmat at the end of the 19th century. The Roma population was above 10% in some tiny villages in Szatmár County. In light of the available statistical data, the proportion of the Roma population was 2.5% in 1973 and 7% in 1978 at county level. It is obvious that the proportion of the Roma population could not have increased by 4.5% in five years, so statistical surveys based on self-reporting are not reliable. However, their population growth has greatly accelerated since the 1980s. According to the data of The Central Bureau for Statistics, in 2001 4.4% of the population in the county declared themselves as Roma origin, in 2011 it was 8% of the residents. According to the census data, in 2001 2% of the population in Kótaj was of Roma origin, which cannot be considered credible data if we think about the fact that in 2011 this data was 11.3%. This could be the starting point for future research, the central question of which could be why undertaking ethnic identity has become intentional among the Roma people in Kótaj.

12 CSERTI-CSAPÓ (2003) 62.

The Vlach community living in the village all live in the Roma slum areas except for one or two families. This segregated area was originally in the western part of Kótaj next to the cemetery, and it was the so-called “Gödrök” (“Pits” in English), where the gypsies lived in huts dug in the ground.¹³ This type of dwelling disappeared in the 1960s, as the Roma families got more and more plots some kilometres away from their original dwellings, and where they could build abodes and brick houses. The residential segregation of Kótaj can still be found here. In total there are 137 families living here, which means 494 people.

It is not only because of the change of residence that the 1960s are considered to be a turning point in the life of the Roma people in the village. At this time, the extension of education among the Roma people was an important goal for the state leadership. In the 1950s, a significant part of Roma children of school age did not go to any educational institutions, and even if they started primary school, they continued their studies for a short period of time. Roma children studied in segregated classes in the local primary school at this time, and the first Roma class started in 1962 with two teachers called Anna Labay and Pálné Lupsa. These classes had disappeared by the 1980s.¹⁴

In the following part of this study we are going to deal with the educational situation of the population living in residential segregation focusing on the attitude of the parents raising school children towards the school and learning in particular.

4. THE AIM AND METHODOLOGY OF THE RESEARCH

As the starting point of the research, the demographic characteristics, the demographic processes and the employment relations of the Vlach Roma segregated community as well as the age pyramid of the local community have been analyzed. The aim of the research is to analyze the attitude of the Vlach Roma people in Kótaj towards educational institutions, learning and education in the light of the fundamental characteristics.

The research focused on the development of three hypotheses. According to these, the Roma population of the village live in low standard of living, which determines the life goals and future vision of the children to a great extent, because they suffer such a disadvantage that they cannot compensate it. On the other hand, the Roma parents are under-qualified compared to the non-Roma parents, so the recognition of the value of learning and knowledge is developed only in very few cases in the primary socialization of children. And finally, the local educational and training institutions are elements of paramount importance determining social mobility. If the school and the kindergarten cannot compensate for the disadvantages resulting from the disadvantaged status, then there is little chance of intergenerational mobility. Starting from all this, it was considered an important factor to examine if the local set of traditions is a disadvantage in the settlement or a knowledge capital suitable for successful integration, or perhaps a beneficial tool for promoting a change of attitude to learning. The question is if gypsy traditions and customs should be considered key factors from the perspective of integration.

13 DOBRÁNSZKY Sándor: *Időutazás – Szülőfalum krónikája*. Kótaj Local Government, Kótaj, 2013.

14 Ibid.

The implementation of the research was based on the answers given to a questionnaire consisting of 25 questions. The questionnaire was filled in by 63 parents, that is, 47 women and 16 men. I put the respondents into four age groups with the assumption that the generational differences are reflected in attitudes to school: the first group consists of people who are 16-25 years old, the second one consists of people who are 26-35 years old, the third one consists of 36-44 year-olds and finally the fourth group with people above 45.¹⁵

5. EDUCATIONAL RELATIONS

Most of the sociological research shows that the children whose parents have low skills are determined not to acquire higher qualification than the educational level of their parents. The question is whether the education of the parents or ethnicity alone exercises significant influence on the child's mobility channel. In this respect, Ganzeboom, Treiman and Ultee concluded that it is exclusively the parents' education and occupation that has an impact on the success of children. According to them, descent is not a key factor in the mobility channel.

Most of the Hungarian researchers dealing with the subject do not formulate such polarized opinions. For example, according to Renáta Németh's examination of mobility, the parents' education or descent are determining factors. Németh found that in the time period studied (1983, 1992, 2000), the parents' qualifications had a very important role in the children stepping forward in mobility channels.¹⁶ In addition, she also draws attention to the fact that ethnicity and, consequently, the ethno-cultural background are also determining factors of success. In this respect, therefore, she does not agree with Ganzeboom, Treiman and Ultee's opinion that education and access of status occur regardless of descent.

Based on the above, the respondents' highest level of education was examined as underlying variables in the research of Kótaj. Overall, we can say that the parents living in the Roma settlement have very low educational attainment, especially if we take into account the fact that among the respondents there were six people who did not have a primary education. One of the six people completed only the first grade of primary school, three people completed the first two years, and one respondent completed the first three years. Furthermore, there was one interviewee who reached the eighth grade, but did not obtain a certificate. Six respondents possess Vocational School certificate, one person has a GCSE, and among the parents we can find a person who has a Bachelor's degree in history. Thirteen people belong to the category "other", that is, they are the ones who acquired various qualifications in courses organized under Public Works frames. Under-education in some sense is an explanation to why the employment rate of the Roma population is so alarmingly low. In our sample 25 people out of the 63 respondents are unemployed, and the same number of respondents is at home on maternity leave (GYES, GYED). Only six people

15 Those parents were included in the sample whose children already go to kindergarten or school. The development of each age group boundaries are built on my experience in the field, and I think a different approach derived from generational differences between the age groups mentioned above can be seen.

16 NÉMETH Renáta: *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon a rendszerváltás folyamán*. In: *Szociológiai Szemle*. 2006. XVI. évf. 4. sz.

were employed at the time of the survey, which in their case meant Public Works. There were three retired people and one entrepreneur among the respondents, and one person nominated the category “other” in relation to his labour market situation.

No general school education	6 respondents
Primary education	42 respondents
High school diploma	1 respondent
College, university degree	1 respondent
Other	13 respondents

1. The respondents’ level of education (N= 63, edited by me)

6. THE REGULAR ATTENDANCE OF SCHOOL

It is often viewed that parents of Roma origin does not attribute any functions to schools. In contrast, Forray and Hegedűs highlight that Roma parents’ perception related to school is significantly different from the values of the majority, but the features attributable to educational institutions can be defined in their cases, too.¹⁷ The conclusion is supported by the results of the research in Kótaj.

The most noticeable difference is that the Roma families do not consider childcare the task of the school, because they think it is solely that of the family. The problem may be especially caused by the fact that the parents consider the educational principles of the school totally unnecessary.¹⁸

The above outlined conflicts can be most markedly grasped by the fact that the time management of the Roma families is different from that of the non-Roma people, which ultimately boils down to the school. The Roma families have a less structured lifestyle, which means that their time experience and time concept do not fit into the requirements of the school system.¹⁹ Their everyday activities are not bound by time limit, and this flexible time management is difficult to reconcile with the traditional time constraints of school. Often, the Roma students’ high levels of absenteeism are caused by the lack of time limit.

The children’s regular school attendance has also been assessed in the research of Kótaj. 42 of the 63 parents interviewed (66%) stated that their children have no unjustified absences, because they go to school regularly. All this is clear from the fact that for a significant proportion of Roma parents (34%) it is not natural to have their children attend school regularly.

The above figures show that today’s Roma society does not understand that education is one of the most important channels of mobility. The situation is further complicated by the fact that in Hungary, the massive presence of Gypsies in educational institutions

17 FORRAY R. Katalin-HEGEDŰS T. András: *Cigány gyermekek szocializációja*. Aula Kiadó Kft., Budapest, 1998.

18 Research experience proves it.

19 FEJES József Balázs: *Roma tanulók motivációját befolyásoló tényezők*. In. *Iskolakultúra*. 2005. XV. évf. 11. sz.

can be traced back to just three or four decades.²⁰ The research has mapped the reasons of parents for letting their children miss school. The control issue was drafted because of methodological considerations, that is, to clarify whether the answers to the question “How often do your children go to school?” can be considered realistic or not.

The parents could choose from the following alternatives and said:

	The number of answers
a) in case of minor illnesses	52
b) in case of family events	4
c) if their child does not feel like going to school	4
d) if help is needed in the household or around the house	1
e) other	2

2. The possible reasons for absenteeism from school (edited by me)

According to the previous field experience and research hypothesis based on prior knowledge of the community relations, more than half of the parents relate to their children’s school absences without constraints and more freely, and they allow their children to be absent from school in the event they do not feel like going to school or perhaps they need the children’s help at home with work around the house. The data clearly shows that the assumption has not been confirmed, since 82% of the respondents (52 people) only allow their kids to miss school in the case of minor illnesses, and the proportion of other alternatives is low. It follows that, that the strength of school attendance rate of 66% is realistic.

7. THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTS AND THE SCHOOL

The next block of the research was aimed at exploring how parents monitor their children’s learning outcomes and how they maintain contact with the local primary school. Our starting point was the assumption generally considered valid in the examination of the topic that the key factor in the success of Roma pupils in schools is the cooperation between parents and the school, and—according to the hypothesis formulated with the prior knowledge of the local community—there is no active communication channel between Roma families in the examined residential segregation and the school.

Katalin Forray R. also draws attention to the importance of cooperation between the family and the school. She concluded from her examination results that the more the parents become involved in their children’s school activities, the more successful and motivated they will become.²¹

The research tried to assess the existence and the regularity of the parent-school relationship on the basis of participation in parents’ meetings. In our sample 27 respondents said that they regularly participate in the parents’ meetings, 16 respondents said that they go rarely, and 20 people said they have never been to any of them. From the data we can see that

20 HAVAS Gábor-LISKÓ Ilona: *Szegregáció a roma tanulók általános iskolai oktatásában*. Higher Education Research Institute, Budapest, 2002.

21 FORRAY R.-HEGEDŰS T. (1998)

the results are not exaggerated compared to each other, and most of the respondents keep in touch with their child's form teacher.²² Another important issue is what the quality of the relationship between parents and the school (teachers) is like. The general view is that the relationship between the parties is tense and full of conflicts. During the research in Kótaj we tried to shed light on the nature of the relationship between parents and the school by asking how satisfied the parents are with the attitude of teachers in the local primary school to Roma children. The results are the following:

a) I am satisfied because they take into account the disadvantaged situation of Roma pupils.	34 respondents
b) I am basically satisfied, but sometimes they do not take into account the differences between the Hungarian and Roma children arising from their socio-cultural differences.	21 respondents
c) I am not satisfied, because they do not pay enough attention to Roma pupils.	8 respondents

3. The relationship between parents and the school. (edited by me)

8. THE MOST NEURALGIC POINT

The empirical research dealing with the motivational differences between the Roma and non-Roma pupils maintain the focus on learning intentions above all things.²³ The reason is that this area is considered to be the most neuralgic difference between the Roma and the majority population children. For example, 68.5% of non-Roma pupils plan to continue their studies in high school or vocational high school, however, this rate is only 19.4% among Roma pupils.²⁴

The national trend in this context is correct in the residential segregation of Kótaj, too, especially if we take into account that in the sample only six of the surveyed parents' children go to an educational institution providing a school leaving certificate, and just four of them go to vocational schools. Naturally, the question arises what factors are behind this. Certainly the source of the problem cannot be considered that Roma parents do not consider it important that their children continue their education after primary school, because 78% of them stated that further education is important for success in life. However, from the reactions of the parents we can see that they often feel it is unnecessary to acquire any skill or profession, since they will not get a job because of their descent. The most important task in the development of attitudes towards further education is to change the parents' convictions mainly by presenting positive examples, because in this respect, the parents' attitude is considered a resilient factor.

The traditional belief—particularly for girls—that if the children continue their education, they fall out of the community contributes to the low further- education indicators of Roma children. The defining characteristic of the group cohesion of traditional Roma communities mainly manifests itself in their seeking to protect themselves from the pressures of assimilation. The question relating to the proof of the proposition is whether

22 Asking the teachers and thus confirming or refuting the data will be a part of the next research.

23 NAGY József: *XXI. század és nevelés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

24 KISS Judit-GORDOS Ágnes: „Családi és kortárskapcsolatok jellemzői általános iskolás és nem roma gyerekek körében.” In. *Egészségnevelés*. 2003. XLIV. évf. 2. sz.

they will let their children study at a prestigious high school with a scholarship away from their residence or not. More than 53% of the respondents answered without thinking that under no circumstances would they let their children go, while 39% would let them go on condition that the child could come home at least once a week, and there is a thin layer of 7% who would support their children's education in all conditions. The data are interesting for two reasons. First, the 53% ratio is not supported by the public opinion that most Roma communities are considered to be a rigidly closed society formation. Our assumption was that the parents involved in our sample absolutely would not support their children's further education in a school far away from their residence. However, 39% of the parents surveyed would agree. Since 39% of the respondents answered that they would let their children choose a distant school, this indicates that the community in Kótaj is open to the general expectations for value formulated by mainstream society and—at least in relation to learning—they take full ownership of them. The other interesting thing regarding the data is that it can be observed that the parents of the younger age group (ages 16-25 and 26-35) formed the layer of people who would let their children study at a distant school, while the older generation (parents between the ages of 45-55 in particular) was completely dismissive.

Based on the findings above, we can say that in certain Roma communities, in the case of the younger generations, inflexibility stemming from conventional values and attitudes and reticence towards the majority in society are less emphatically observed. This is considered the beginning of a positive process.

(translated by Buda Andrea)

BIBLIOGRAPHY

- BEREY Katalin: „A cigánytelepek felszámolása és újratermelődése.” In. UTASI Ágnes és MÉSZÁROS Ágnes (eds.): *Cigánylét.*, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1991.
- BEREY Katalin: A szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolása, 1961-1986. In. BEREY Katalin és HORVÁTH Ágnes (eds.): *Esély nélkül.* Budapest, 1990.
- CSERTI CSAPÓ Tibor: *A cigány népesség a gazdasági-társadalmi térszerkezetben.* Virágmandula Kft., Pécs, 2011.
- CSERTI-CSAPÓ Tibor: *A cigány népesség társadalmi-gazdasági helyzete a Dél-Dunántúlon.* PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Pécs, 2003.
- CSONGOR Anna: „A cigány gyerekek iskolái.” In. Utasi Ágnes és Mészáros Ágnes (ed.): *Cigánylét.* MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1991.
- DOBRÁNSZKY Sándor: *Időutazás – Szülőfalum krónikája.* Kótaj Község Önkormányzata, Kótaj, 2013.
- FEJES József Balázs: *Roma tanulók motivációját befolyásoló tényezők.* In. *Iskolakultúra.* 2005. XV. évf. 11. sz.
- FORRAY R. Katalin-HEGEDŰS T. András: *Cigány gyermekek szocializációja.* Aula Kiadó Kft., Budapest, 1998.

- FORRAY R. Katalin-HEGEDŰS T. András: Oktatáspolitikai változások a cigánygyerekek iskoláztatásában. In. Andor Mihály (ed.): *Romák és oktatás.*, Iskolakultúra, Pécs, 2001.
- HAVAS Gábor-KEMÉNY István: „A magyarországi romákról.” In. *Szociológiai Szemle.* 1995. V. évf. 3. sz.
- HAVAS Gábor-LISKÓ Ilona: *Szegregáció a roma tanulók általános iskolai oktatásában.* Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest, 2002.
- KEMÉNY István-JANKY Béla-LENGYEL Gabriella: *A magyarországi cigányság 1971-2003.* MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 2004.
- KISS Judit-GORDOS Ágnes: „Családi és kortárskapcsolatok jellemzői általános iskolás és nem roma gyerekek körében.” In. *Egészségnevelés.* 2003. XLIV. évf. 2. sz.
- KULCSÁR Kálmán: *Szociológia.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1983.
- NAGY József: *XXI. század és nevelés.* Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- NÉMETH Renáta: *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon a rendszerváltás folyamán.* In. *Szociológiai Szemle.* 2006. XVI. évf. 4. sz.

ANITA KÓSA

Marginal notes for the social integration of young people of Gypsy origin: the Hodász case

The importance of integration is becoming an increasingly noticeable social and political demand today, but the central ideas raise many practical problems. The theoretical hypotheses that are established centrally to solve minority problems, which are mostly accompanied by a statistical, professional vocabulary, are often not in line with the specific characteristics of the group as experienced in the field.

In order for the current image of the Roma to change, there are a number of measures that will be needed to make this happen and which can be applied to a process of integration. According to Bencsik, the image created in society can easily be shaped in both negative and positive directions. It is important to emphasize that the results that we achieve in a short time are usually superficial changes, because decades of embedded phenomena cannot be easily eliminated, so the problem of Roma integration is a long-term programme.¹ As far as the majority society is concerned, in addition to traditional prejudices, a serious question arises of whether those in power have been dealing with Roma issues only as a matter of resource redistribution since the change in the political system (i.e. 1989), in other words, the attempts to resolve problems related to the Roma have consisted of unstructured and incompletely implemented aid programs and financial support. The policy of support and benefit systems only deepens and intensifies the division of society, and leaves room for ever-increasing tension between the majority and minority groups.

The solution must address social tensions in the short and medium term,² and integration can be achieved through the education system in the medium and long term. The problem of assimilation is a serious dilemma in the context of integration. The spectacularly escalating tension that has been noticeable since the Roma murders of 2008 has made the demand expressed by many even more vehement: that the Roma minority must assimilate.³

Let the Gypsies be like us, and in that way, all the problems are solved—many say. Assimilation means that a minority will eventually give up its cultural characteristics and resemble the majority. And that cannot be a desirable goal.

-
- 1 BENCSIK Gábor: A negációk népe, avagy a közép-európai cigány történelem strukturális keretei. In: *Polgári Szemle*, 2012. 8. évf. 1-2. sz. (The people of negation, or the structural framework of the history of the Central European Gypsies, in *Polgári Szemle* 8. No.'s 1-2.
 - 2 In the autumn of 2012, the issue of social system problems was addressed at a workshop organised by the Táncsics Foundation, entitled “*Poverty, and Deep Poverty in Hungary*”.
 - 3 The perpetrators of the unprecedented series of crimes known in the public consciousness as the Roma murders were arrested by the police in August 2009. The story goes back to July 21, 2008. During the first four attacks, the settlements they chose to carry out their crimes in were ones which had previously witnessed a Roma-non-Roma conflict. They clearly wanted to intimidate the local Roma population. The perpetrators carried out 9 separate attacks on gypsies with weapons and Molotov cocktails, killing 6 people in 4 different settlements.

What causes tension between the majority and the Roma minority, however, is typically not the result of cultural diversity, but of its rejection, and therefore of a systemic dysfunctionality.⁴ Inadequate housing conditions, segregation and deprivation are not a cultural characteristic but a consequence of a dysfunctional society. Culture is the sum of all the knowledge of a given society that ensures its coherence and survival. Hungarian culture is incomprehensible without Gypsy, Swabian, Armenian, Ruthenian or Jewish culture.

It is important that the Roma minority is integrated into society.

It should be emphasized that there is a fundamental difference between assimilation and integration. It is not an inevitable consequence of integration that a specific minority culture be given up, since it creates a framework in which a gypsy can have access to cultural goods in the same way as members of the majority society. However, Roma integration is not an unambiguous or objective concept: it can mean, for example, eliminating inequalities through the labour market and the social integration of the Roma, the removal of deep poverty and the transformation of the mentality of society. So integration does not mean merging into the culture.

The majority society finds it very difficult to understand that Roma integration does not work in such a way that the educated majority formulates how the integration process should be scheduled. Not being a Roma and not being socialized in deep poverty, we ourselves cannot know enough about this process. Combining the knowledge of the two sides allows us to set off on a common path, and the steps we take can only be determined jointly.

As a specialist in the field working over the past seven years, I will briefly describe below the successful achievements of a tradition-based Olah gypsy community as a practical result of integration work.

The result is much more than can be expressed by numbers. In seven years, nearly 70 high-school leaving certificates (adults-children) have been awarded, 5 young people graduated in 2017, and 6 in 2018. Only two of the 11 graduates are not working, and 4 will graduate with a second degree. At present, I am following the results of nearly 20 students in 3 professional student residences.

“Learn from yesterday, live for today and hope for tomorrow. But most importantly, don’t stop asking questions.” said Albert Einstein, and in this spirit I will try to describe my relationship with the Gypsies of Hodász, and outline the background to what we have achieved. I believe it is very important to emphasize that the greatest praise for the results achieved should be given to young people and their families, and I am just grateful to the community for allowing me to be part of this process.

In January 2012, I started working at Hodász⁵, in the Transition Home for Families. It is important to know that in our institution, of the almost 100 workers 87 are of Roma origin, all of whom have the necessary professional qualifications.

4 A good example of this is the family model of the gypsy communities, the incomprehension of which is a structural problem in our education system.

5 Hodász village is located in Szabolcs-Szatmár-Bereg County, halfway between Mátészalka and Nyírbátor. Nearly 2,000 of its 3,500 inhabitants belong to the Gypsy ethnic group. In a well-defined, segregated part of the village, there is an Olah gypsy community of Churari-Hari speakers numbering more than 1000 people, whose members belong to the Greek Catholic denomination. The Greek Catholic Gypsy Community of Hodász has established

THE BEGINNING—GÁZSI

The beginning lasted six months. Everyone knew me as a Gázi, that is, Hungarian. People were suspicious and treated me with great reserve. They barely talked to me unless they had to. The men, though respectful, did not acknowledge me.

I also met the children at the events organised by the church that supported my workplace, and they were genuinely interested in me without reservations. We talked a lot about habits, and gypsy laws, and with their help I managed to get a picture of local cultural traditions and customary rules.

Many times the school was also mentioned. My goal was to help them learn and improve their standard of living. However, without the involvement of parents, this is an almost impossible mission, and I quickly recognized this.

At first, I naively thought that with a good school I would change the lives of the kids. I was gradually faced with the fact that education would not be enough, I had to go to the community on the ground to understand the whole problem.

But getting to know them wasn't so easy.

Parents were suspicious of my relationship with their children. It took eight months for one of the Roma women to invite me into her house, even though I didn't just know her children, but was also a direct colleague of hers.

After the mothers, over time I managed to talk to the men. I clearly remember the day when the first Roma man was willing to talk to me on the open street.

LATER—PARNYI SEJ, PARNYI ROMNYI (BLONDE GYPSY)

By the end of the first year, I was able to make myself fully accepted by the locals. To the surprise of the Gypsy women, at the church Christmas dinner, I was seated by the Gypsy leader at his own table where only men were sitting. Members of the presbytery and the Gypsy heads of family took their places there. I remember there was a woman who came to say that I could not sit there, but the men told her that they had invited me to their table.

Everyone who is a committed activist working towards the integration of the Gypsies, would think that in Hodász there are not the same difficulties as are found elsewhere. This assumption, which derives from the history of the settlement, is, however, not correct. The cradle of Gypsy pastoral work is Hodász, where in 1941 Father Miklós Sója began the spiritual and religious care of the Gypsies.

“The Gypsies get to Europe on the road to Hodász” goes the saying, and not without reason. Briefly summarizing the path which led here, we must above all remember Father Miklós Sója. He is the Greek Catholic priest who, in 1941, took the first steps in the social integration of the Gypsies in Europe, perhaps even in the world, although he may not have known that at the time. Father Sója recognized that there were three important pillars for the rise of the Gypsies: faith, work and education. As a result of his 40-year work, the Hodász model became an integration pattern. The legacy of Miklós Sója was carefully nurtured by

and operates to this day a complex institutional system, ranging from a kindergarten to an old people's home. I am the professional manager of the Integrated Miklós Sója Social Institution and Family Transition Home.

the fathers following him and by members of the local Gypsy community educated under his care.

Today the church has become the second largest employer in the settlement. After having gained a qualification, nearly 100 local Gypsy people are employed, and it is important to note that they are not public employees. They have created a complete institutional infrastructure: there is a kindergarten, a residential home for the elderly, a temporary home for families, social catering, home help, and a House of Traditions.

There was no need to invent anything new, just to continue the work of the father!

I had to realize during the journey described above—I had to experience—that accepting and being accepted myself was an indispensable precondition for being effective. The only way to do this is integration. I had to integrate into the local community to do successful integration work.

In the following, I will present, through three steps, what this reversed integration means as a precondition for the work assisting the community in catching up.

1. Among the Hungarians as a Hungarian

Your Hungarian-ness is not evident as long as you are a member of the majority society. It seemed natural to me as long as I didn't find myself in a community where I was a minority!

Not only did I differ from the community in visible ways, but also in my culture, customs, and even the language used for communication. I sometimes felt as if I wasn't in Hungary! People spoke Gypsy among themselves, at home, in the shop on the street and everywhere. As a leader I soon had to realize that I had to learn the language if I wanted to be successful in my work. This became clear when, during a staff meeting, my colleague—who perhaps best understood the Hungarian language—began to translate what I said into Gypsy. I saw the light shining in the eyes of the other workers when they finally understood what I was talking about to them. From that time on, I kept following their speech, and learning the language undetected.

I learned their habits, learned their traditions, and integrated among them.

In my civil life, as a Hungarian I have several roles in the Hungarian community: in Kocsord, my native village, I am a local government representative and the chairman of the financial committee. In my work I am a specialist, gypsy pastoral worker and mentor.

“What are you looking for among the Gypsies? Why don't you switch? I'll help you find another job?” These are frequently asked questions. I still have to answer many similar questions to this day. I've explained a lot about my work, but it's mostly fallen on deaf ears. Now, I don't explain it. My answer to the Why? question is simple: because I like it. I don't want to do anything else. I studied a profession but I found an CALLING.

2. As a Hungarian among the Gypsies

Surprisingly, there is much more similarity in this role concept than we would think. Almost the same questions are asked by the Gypsy community as by the Hungarians: “What are you looking for in the Gypsies? Why don't you switch? Do you actually know?!”

Many times they still accept my opinion with reservations. If I come up with criticism, the 'Hungarian' card is immediately played: "The reason for all this is our origin. It is much harder for us all! Everyone who 'gypos' us is racist."

These are the most frequently used phrases that you have to deal with every day.

I had a very interesting case of racism once, which leads to many conclusions. A few years ago, I was mentoring undergraduate gypsy students in the primary school under the program "Romalány" (Roma Girl). As fate would have it a racial expression appeared in a group discussion. A 6th grade girl explained how much she hated the Hungarians. She was really worked up and it was clear that she was expressing deep-seated feelings. I asked her what she would say if a Hungarian said the same about the Gypsies. Her answer was "racist". Her idea was that someone who does not like Gypsies is simply racist. She was surprised when I told her I was Hungarian. She didn't want to believe it. I asked her whether, if she thinks of the Hungarians in this way, I could say she was racist. "Are you the same when you say 'Hungarian!'?"

She thought about that. It was clear that no one had explained the meaning of the word, and it was her grandparents answer to the negative cases they experienced.

3. Gypsy among the Gypsies

I am now fully accepted in the Gypsy community. This is also supported by the fact that I have unintentionally hurt others when I say that I am Hungarian. They look incomprehendingly at me, saying, "You are a Gypsy...".

I do not consider my origin to be essential in my relationships. However, although I have found my voice in the Gypsy community, I do not declare myself to be one. Nothing depends on where we were born!

I never get to know people with a particular purpose in mind; I'm not concerned about the other's religion, or political viewpoints. It is not this that determines us, but our character and our everyday actions. I'm trying to encourage people around me. I just want to remain human in an often inhuman world. I was integrated but not assimilated!

In Eger, at a Gypsy pastoral conference, I found perhaps the most accurate way to describe myself. I'm too Gypsy to be a Hungarian, and I'm too Hungarian to be a Gypsy.

Integration in my perception is a social learning process that aims to make the individual become social, i.e. learn the norms accepted by the majority. This social learning process is a multifaceted one; besides concrete knowledge, one has to master the behavioural culture and social traditions.

Given that integration is not assimilation, it is important to emphasize that a social learning phase is always a two-way process.

What do I mean?

When we throw a pebble into a lake, the water surface begins to ripple and the image of the environment reflected on the surface changes.

The same happens when we begin to pastor and integrate a gypsy child. We change their innermost qualities; they will have a different attitude to certain issues, and will reflect their surroundings in a different way.

In my experience, the environment finds it is difficult to adapt to the way young people change.

It is very important to highlight the role of the school in the integration processes. From the point of view of socialization, the school is a secondary socialization space, while the family is the primary space. As far as both of them are concerned, it is true that we acquire the values that form our personality here. We, the members of the majority society, need to create conditions in which the Gypsy child is just as likely to successfully complete school, graduate and find a profession as other children.

The characteristic feature of the practical implementation of Roma integration is that there is no clear harmony between the two great scenes of socialization which influence a young person's life.

The family model that characterizes Gypsy culture to this day more or less leads to a visible conflict between the minority communities and the institutional system of the majority society. In this family model, the child is traditionally educated within the family, where parents, grandparents and older brothers and sisters are involved.

According to tradition, the condition of a boy becoming an adult is getting married (or running off with a girl). Then you have to work and take care of your family. Some progress is now being made through professional training, typically in an OKJ course (Hungarian vocational course), less often in a full-time high school.

The situation for girls is still alarming. The common expectation is for studies to end with secondary school, but if someone gets married sooner, that is a positive. My experience is that this tradition is kept alive by fear. Families have no information about schools, and the benefits of learning are not recognized because of the discrimination suffered by young people. Parents often want to protect them because of the many generations of grievances and disappointments that do not motivate their children to learn.

Here in the traditional Gypsy communities led by the head of the family it is not so easy to make it understood in practical terms how social conditions are changing and how important learning is.

When we talk about family support and its function as a motivational base, we usually think of the father in traditional Gypsy families. Until he changes his attitude, it is not possible to help the child in learning, to convince him/her of the importance of further education or even his/her own competence.

Fiáth has the following to say about the negative and conflicting relationship between Gypsy families and schools: *"Institutions' expectations of families do not cover what families expect, and the role attributed by Roma families to school differs from that of the majority society."*⁶

According to Forray, *"the more traditional the Gypsy families are, the stronger they hold on to the right to decide in specific situations: to give priority to school obligations or to meet current family needs."*⁷

6 FIÁTH Titanilla: A magyarországi roma népesség általános iskolai oktatása, (Primary school education among Hungary's Roma population) Delphoi Consulting, Budapest. 2002. 17.

7 FORRAY R. Katalin-HEGEDŰS T. András: Tradicionális nevelés és iskolai magatartás egy innovatív cigány közösségben, (Traditional upbringing and school behaviour in an innovative Gypsy community) In. *Pedagógiai Szemle*, 1988/2. 124-137.

The problems of relationships between families and school are caused by the different formulation of the goals of upbringing and education, the issue of school education and ethnic problems.

The role of the field worker, i.e. the practitioner, who is studying the chances and conditions of integration and trying to initiate action in the field, is complex and, in particular, when it comes to mediating the interpretation of the conditions prevailing within education, and especially in higher education, the task is first and foremost to make the school “visible”. In practice, there are many problems caused for families by the fact that the school is an impersonal institution that does not make the teachers working there visible to them. Accepting teachers as absolute authorities, it does not even occur to parents to ask questions of the school. That is why it is the task of the field worker to help communicate. There is a constant need to interact with institutions, to monitor learners and to inform parents about the progress of their children’s learning. A continuous and active presence is important because it makes the intermediary credible and trusted. The fieldwork needs to:

- explain the structure of higher education, i.e. explain to the family concepts which may seem to be obvious to many, such as seminar, colloquium, practice.
- provide a vision for the future, thus explaining what further opportunities a young person can have with a particular degree or in a particular profession. Representing this in practice is a difficult task, as the parents—almost without exception—believe that there is no point in their children getting a degree, because they will not be employed because of their ethnicity.
- encourage the development of a forward-looking, planning approach to integration, which means developing openness to new challenges.
- enlighten parents about the practical situations faced by their university student children in higher education.
- eliminate the mystery surrounding higher education.

Based on the experience of my practical integration work so far, there are four factors which describe the new situation that emerge as a result of personality changes, and changes in the acceptance of self- and environmental perceptions of Roma young people during higher education studies:

1. *Young Gypsy graduates cannot define themselves as graduates.*

Young gypsy graduates find it difficult to accept their changed status. It is often seen that after graduation, young people become involved in conflicts about their role.

The function of the social role is to enable the individual to navigate the world of life.

In premodern local worlds, the role-structure of the individual was less complex, his/her roles were lifelong, and the chances of mobility were low.⁸

The situation in practice is that young people do not know exactly what new status expectations they face as a result of their changed status. Their ability to assert their interests is not sufficiently mature, so they can easily become confused during these complementary interactions.

8 BANTON, M. (1965) Roles. An Introduction to the Study of Social Relations. In. *The British Journal of Sociology* Vol. 17, No. 1 (Mar. 1966), 99-100.

2. The environment cannot accept young Gypsy graduates.

As a result of qualifying as an intellectual and because of their altered worldview, graduates react differently, and their attitude to situations is different. This type of personality-role conflict is one where an individual has to sacrifice a value, a belief, or inner conviction in order to fulfil an expected social role, and thus is forced into a maladjusted or unprincipled compromise.

“He thinks, speaks and behaves in a Hungarian way.” The practical consequence of this phenomenon is that young Gypsy graduates are almost excluded from their original environment, while at the same time the majority society is not ready to accept them. The individual experiences a sort of identity crisis, which they are often unable to resolve on their own.

The practical consequence is that the young Gypsy intellectuals treat their own environment on the basis of patterns developed in connection with the members of the majority society, i.e. as a “Hungarian”, or at least as a Hungarianized individual.

It is a special cultural phenomenon that the traditional way of thinking often prevents older people from accepting young people who have studied.

The situation can be managed and elaborated by the development and application of a consciously planned communication strategy.

“You’ve become Hungarian” the community members say to trained young people. It is difficult to find the golden mean, where the professional does not stand up for and defend the young, but rather enables them to react appropriately in such a situation.

3. Addressing the challenges of finding employment

It is clear from the publication of the KSH’s (Central Statistical Office) 2015 Labour Market Situation report that 52% of people of Roma origin have been discriminated against, and 45% of these individuals said that this was due to their origin. This is accompanied by a low level of education, which has also been mentioned by many as a cause of discrimination. There is a very low level of employment in high-skilled jobs, which again reflects the fact that only 1.22% of Roma have a degree.

It is a common experience that young Gypsy intellectuals are rarely treated as equal members of a collective, or as colleagues; workmates often say “This gypsy is making as much as we are!”

During my fieldwork, I very often talked to young people about the difficult period at the start of their professional career. It is a common phenomenon that they have an emotional urge to perform as much as possible to the highest possible standard to receive minimal feedback which shows their colleagues accept them. However, this inner compulsion may cause anxiety, depending on the characteristics of their personality. On the one hand, social interactions can lead to deterioration or improvement in performance, and both stimulate and inhibit professional self-realization.

During their work, Gypsy graduates often play a dual role in that they must fulfil both minority and intellectual roles.

4. *Social relations of young gypsy graduates*

Typically, non-graduate gypsy young people—mostly those who, according to traditions, have established a family early, or those who have failed in their studies—turn away from their graduate peers. They experience the pain of their own failure in every encounter. The inexplicability, incomprehensibility, and cognitive uncertainty of the reserved, often rejecting, behaviour of their contemporaries is unpleasant and disturbing, just as when we are uncertain of our own values. The emotional withdrawal of the higher status individual is often much stronger than the other's, which can easily result in uncertainty among young Gypsy intellectuals about their own credibility.

The conflicts that arise with the members of the contemporary group can be said to be partly relationship-based conflicts characterized by strong emotions. The conflict between the parties is due to poor communication and stereotypes; it is also partially value-based opposition that arises in the confrontation of social, religious, and individual values.

These conflicts typically take place at a high intensity, and the parties come to a phase of mutual withdrawal, when the actors in the conflict are no longer willing or able to communicate directly with each other. During integration field work, it is common that a conflict between a graduate and a young person without tertiary education in the same age group seems irreconcilable. Conflict management in these cases is a very difficult task.

How we deal with conflicts, what our conflict management style is, is partly the result of our personality.

As a practical specialist, I always look at how the programs structured on the theoretical plane, based on input and output values, are developed. After having experience of a lot of integration action plans and reading the reports on their results, I feel there are shortcomings because they do not reveal the real values behind the statistical data and the sacrifices made to cope and to fulfil social expectations.

“Truly I tell you, whatever you did for one of the least of these brothers and sisters of mine, you did for me.” (Matthew 25:40)

In the first part of this paper, some statistics on the number of high school or college graduates from Hodász were shared. However, what is not visible behind these figures are the really important changes I have experienced as a professional as a member of the community. The numbers do not show the doubts, the hardships, the battles and the sacrifices made by the students and their family members. Numbers are not able to really express the real significance of the results. We did not increase the number of certificates as a result of a joint effort with young people and their teachers—what we really did was to envisage self-esteem, togetherness, and the possibility of a new career, and we only hope that we can serve as an example to follow for posterity.

WHY IS IT WORTH DOING ALL THIS?

Because from this...

Picture 1: With my students from Hodász at the specialist conference at the Lippai Balázs Roma Specialist College

... we can get to this!

Picture 2: A group of my Hodász students and a college student mentor in front of the Debrecen University main building during the graduation ceremony

(translated by George Seel)

BIBLIOGRAPHY

- BANTON, M.: Roles. An Introduction to the Study of Social Relations. In. *The British Journal of Sociology* Vol. 17, No. 1 (Mar. 1966), 99-100.
- BENCSIK Gábor (2012): A negációk népe, avagy a közép-európai cigány történelem strukturális keretei. In. *Polgári Szemle*, 8. évf. 1-2. sz.
- FIÁTH Titanilla: A magyarországi roma népesség általános iskolai oktatása, Delphoi Consulting, Budapest, 2002.
- FORRAY R. Katalin-HEGEDŰS T. András: Tradicionális nevelés és iskolai magatartás egy innovatív cigány közösségben, In. *Pedagógiai Szemle*, 1988/2. 124-137.

Authors

GÁBOR BICZÓ is a cultural anthropologist, a philosopher, a professor at the University of Debrecen, a head of the Department of Social Sciences at the Faculty of Education for Children and Special Educational Needs, he a senior teacher at the Lippai Balázs Roma Special College. In his scientific work he deals with the study of ethnic coexistence situations, assimilation research, the history of socio-cultural anthropology, and within this framework he is interested in philosophical and applied anthropological topics. In recent years, he has studied the practical social relations of the integration of peripheral communities in Hungary.

VERONIKA BOCSI is an associate professor, sociologist and a history teacher. She has written two monographs, 28 articles in journals and 81 chapters in books. Her main research field is the student population in higher education, generally using a sociology of culture approach. She has taken part in 31 research projects (HURO, OTKA etc.). She won the János Bolyai Research Fellowship of the Hungarian Academy of Sciences for three years in 2018. The topic of this research project is the relationship between higher education and the social group of intellectuals. As of June 2019 she has 314 independent citations.

CSABA PÉTER KOCSIS is a cultural and visual anthropologist, a honorary college associate professor, a professional leader of the Lippai Balázs Roma Special College. His research area mainly focuses on national and cross-border minorities. Within his scientific work, a fundamental emphasis is put on the coexistence models of the characteristics of the Gypsies in Hungary and the co-existence of the local scenes. His applied researches examine how the European Union resources are used and utilized. He has carried out fieldwork in Drávaszög, among Transylvania's scattered areas, in certain areas of Szeklerland, where he studied the issue of Roma-Hungarian coexistence besides the study of Hungarian-speaking communities.

ANITA KÓSA is a social pedagogue, a pastoral expert, a mentor promoting reintegration in the labor market and social sphere. During her work, he is active in helping the marginalized and deprived social groups living in deep poverty. The location of her work is the Greek Catholic oláh gypsy communities in Hodász where she has been a professional leader since 2013. In 2017-18, 11 roma young people graduated due to her mentorship support, and nearly 60 young primary and secondary school students' studies were followed by her in the community of Hodász.

JÓZSEF KOTICS is a cultural anthropologist. He is an associate professor, an institute director at the University of Miskolc Institute of Anthropology and Philosophy; he is also a fellow worker at the Lippai Balázs Roma Special College. Research areas: anthropology of Roma culture, economic strategists, peasant civilization, the woman role in traditional and modern societies, poverty from the perspective of anthropological research, multiculturalism, ethnicity, historical anthropology, applied anthropology, social urban rehabilitation.

KATALIN VICTOR LANGERNÉ is the Deputy State Minister of Social Inclusion. Her specialization focuses on the social inclusion of disadvantaged and/or Roma social groups, the management of policy planning and the elaboration of implementation tasks, the coordination of their fulfillment. Her role is fundamental concerning the improvement of the operation of Roma

special colleges, creating the legal and environmental financial background. Furthermore, as a leader she contributes, for example, to the establishment of conditions concerning disadvantage compensation programs such as TANODA, Sure Start Children's House.

ANTAL LOVAS KISS cultural anthropologist, ethnographer, is a habilitated associate professor of the University of Debrecen, at the Faculty of Child and Special Needs Education, Department of Social Sciences. His research interest covers: economic anthropology: the local economic strategists, and the impact of the change of regime and EU accession on the rural economy, cultural contact and cultural change: the transformation of local festivals, global challenges and local answers, the relationships of the offline and online scenes; migration: transnationalism, Hungarian-Romanian borderlessness and mobility; changing gender, family, and affinity roles; symbol use and visual culture.

IBOLYA NAGYGYÓRYNÉ KERTI is a social worker, social politician and a master educator at the University of Debrecen Faculty of Childhood Education and Special Educational Needs. She has worked in the social sphere for many years as a head of institution and as an instructor in the adult education. She is also an accredited lovári language examiner and developer. She is a PhD student at the University of Debrecen Sociology and Social Policy Program. Her research area is the dilemma of the social integration of Roma intellectuals.

ERZSÉBET RÁKÓ, college professor and head of department. She is the leader of the Department of Social Pedagogy. She is a social pedagogue, a kindergarten teacher, a general and family mediator and she has a professional examination in Social Policy. She received her PhD in Educational Studies in 2010. She is specialized in child and youth protection. Her main fields of research are Social Pedagogy, Child Protection, Child Poverty and Children with Special Needs.

ZSOLT SOÓS, sociologist, social policy expert, social worker. He is an associate professor at the Department of Social Pedagogy, Faculty of Child and Special Needs Education. He is a responsible person for the Social Pedagogy MA major. Primarily, he mainly researched and published the characteristics of the territorial organization and functioning of basic social and child welfare services, as well as the topic of social casework. In recent years, he researches cross-border and Hungarian field research in disadvantaged Hungarian villages with the main purpose of exploring local social relationships, processes, problems, and problem management strategies.

HENRIETT SZABÓ is a cultural and visual anthropologist, a PhD candidate, a mentor at the Lippai Balázs Roma Special College. Her main research areas are the study of contemporary community processes and ethnic coexistence situations, and studying the community-shaping role of tradition in a multiethnic environment. Documentary film directors, the themes of her films include the presentation of the contemporary cultural and social-living conditions of rural local communities, as well as the life of young Roma people's intellectual career.

NORBERT TÓTH is a teacher of English and History with Master degree. He works as an assistant lecturer at the Faculty of Education for Children and Special Educational Needs, Department of Social Sciences. He is a PhD candidate at the "Education and Society" Doctoral School of Education in Pécs. He is also in charge of tutoring students in Lippai Balázs Roma Special College. Research areas: Education of Sociology, Romology, Pedagogical-Anthropology.

